ΠΕΡΙ

ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΑΡΜΟΝΙΑΙ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΥΠΟ

Ι. ΣΚΑΛΤΣΟΥΝΗ

Διδάκτορος τῶν Πανεπιστημίων Κερκύρας καὶ Πίζης ἐπιτίμου διδάκτορος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1893

ΤΗΙ

ΑΙΔΙΩΙ ΜΝΗΜΗΙ

ΤΗΣ ΕΜΗΣ ΣΥΖΥΓΟΥ

ΑΣΠΑΣΙΑΣ

Τὴν προτεραίαν τῆς ἐκ τῶν ἐπιγείων ἀποδημίας σου εἰσελθοῦσα εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου πλήρης ζωῆς καὶ εὐθυμίας, « σήμερον, μὲ εἶπες, εἰργάσθης ὑπὲρ τὸ σύνηθες, εἶνε καιρὸς ν' ἀναπαυθῇς ».

—«Τὸ ὑποκείμενον περὶ οὗ ἀσχολοῦμαι μοὶ εἶνε τοσοῦτον πρσφιλές, ὥστε θὰ παρέτεινον τὴν ἐργασίαν ἐπὶ πολὺ ἄνευ κόπου.» — Ἦτον ἡ εἰς σὲ ἀφιέρωσις τοῦ πονήματος τούτου, οὗ εἶχον περάνει τὸ πρῶτον σχεδίασμα. Τὴν ἀνέγνωσας, ἐξεδήλωσάς μοι δὲ καὶ κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην διὰ τοῦ συνήθους ἀγγελικοῦ μειδιάματος τὴν πρός με ἀφοσίωσιν καὶ ἀγάπην σου. 'Αλλ' οἴμοι !, νέφος ἅμα μελαγχολίας ἐπεσκίασε τὸ πρόσωπόν σου, κατανυκτικὴ δὲ πρὸς τὰ ἄνω ἔπαρσις ἀπεκάλυψέ μοι ὀδυνηρὸν τῆς ψυχῆς σου προαίσθημα !

Πολυχρόνιαι ἐκζητήσεις καὶ μελέται ἐν μέσῳ διαφόρων λαῶν, μαθητεία δὲ παρατεινομένη μέχρι τοῦ γήρως παρὰ τοῖς σοφοῖς τῆς Ἑσπερίας καὶ τοῖς ἑρμηνευταῖς τῶν νόμων τῆς φύσεως ἐκράτυναν ἐν ἐμοὶ ἀδιάσειστον τὴν πεποίθησιν τῆς ὑφισταμένης ἁρμονίας τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ὑποστάσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ

τῶν τελευταίων ἐξαγομένων τῶν ἐρευνῶν καὶ προόδων τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ σύ, εὐφραινομένη ἐν τοῖς ἔργοις τῆς αὐταπαρνησίας, ἐμφορουμένη ὑπερκοσμίων εὐσεβῶν αἰσθημάτων, περιποιοῦσα ἐμοί τε καὶ τοῖς περὶ ἡμᾶς ἀτάραχον οἰκογενειακὴν εὐδαιμονίαν, ἐχορήγησάς μοι ἐπὶ μακρὰ ἔτη τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν τῆς τιμιωτέρας πνευματικῆς καὶ ἀφθάρτου ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ὑπερφυοῦς τῆς ἀρχῆς καὶ ἐκπορεύσεως αὐτῆς, ἐμπνέουσα δὲ σθένος καὶ ζωὴν εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς γνώμας, μετέβαλες αὐτὰς εἰς πίστιν ἀκράδαντον καὶ ἀκαταγώνιστον, μὴ διασαλευθεῖσαν ἐν ταῖς δοκιμασίαις τοῦ βίου εἰς ἃς περιέστημεν οὐδὲ σήμερον διασαλευομένην μετὰ τὴν ἐσχάτην συμφορὰν καὶ ἐρήμωσιν.

Καὶ ἐν τῇ πίστει ταύτῃ ἐγκαρτερῶν καὶ παραμυθούμενος, προσφέρω σοι τόδε τὸ εὐλαβὲς μνημόσυνον ἀντὶ τῆς ὑπὸ σοῦ ἀναγνωσθείσης ἀφιερώσεως.

ΠΕΡΙ

ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΑΡΜΟΝΙΑΙ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ

I

Ἡ ζωὴ δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἐπὶ τῆς γῆς. Χαώδους καὶ νεφοειδοῦς μάζης ὄντος τὸ πρὶν τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, εἰς πεπυρακτωμένον δὲ μεταβληθέντος σῶμα μετὰ παντοίου εἴδους ἀλλοιώσεων καὶ μετατροπῶν, ἡ ἐπ᾽ αὐτοῦ φυτικὴ καὶ ὀργανικὴ ζωὴ ἦτο φυσικῶς ἀδυνάτου ὑπάρξεως καὶ συντηρήσεως. Ψυχομένου μικρὸν καὶ κατ᾽ ὀλίγον ἐν τῷ πελάγει τῶν αἰώνων, ἡ βοτάνη καὶ τὰ φυτὰ ἐβλάστησαν ἐπ᾽ αὐτοῦ οἱονεὶ προπαρασκευὴ τῶν μέσων τῆς διατροφῆς τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, μετὰ παρέλευσιν δὲ χρόνου μακροῦ καὶ ἐτῶν ἀνυπολογίστων κτήνη παντὸς εἴδους θαλάσσιά τε καὶ τῆς ξηρᾶς ἐκάλυψαν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Εἰς μεταγενεστέραν καὶ ἀπωτάτην ἐποχήν, τελευταῖον δὲ πάντων, ἐπεφάνη ὃν μετέχον μὲν πάντων τῶν χαρακτήρων καὶ ὀργανικῶν στοιχείων τῶν λοιπῶν ἐμβίων ὄντων φέρον δὲ μεθ᾽ ἑαυτοῦ ἴχνη μυστηριώδους ἀοράτου κόσμου καὶ ἰδίας ὅλως δυνάμεις καὶ ἐπιδεκτικότητας καὶ καταπληκτικὰ προσόντα ὧν στεροῦνται ἀπολύτως πάντα τὰ λοιπὰ ὄντα ἀνόργανά τε καὶ ἐνόργανα, τὴν συναίσθησιν τῆς ἠθικότητος, — τὸ ὑπερκόσμιον θρησκευτικὸν αἴσθημα, — τὴν

πρὸς τὴν πρόοδον ἀκατάσχετον ῥοπήν, — τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου ἀτόμου πρὸς διεύθυνσιν τῶν ἰδίων δυνάμεων, — τὴν ἱκανότητα πρὸς διαμόρφωσιν γενικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, πρὸς διάγνωσιν τῶν μυστηριωδῶν χαρακτήρων τῶν νόμων τῆς φύσεως, καὶ πρὸς ἐπινόησιν μέσων καὶ τρόπων δι' ὧν μεταβάλλει τὰ περὶ ἑαυτὸν ὄντα συμφώνως πρὸς τὰς ἐπινοήσεις καὶ βουλήσεις του, — ὁ ἄνθρωπος, — «τὸ μέγα θαῦμα τοῦ παντός», κατὰ τὸν Κάρολον Δαρβῖνον.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀκριβώσεως τοῦ χρόνου καθ' ὃν διεμορφώθη ἡ γῆ καὶ ἐβλάστησεν ἐπ' αὐτῆς τὸ φυτικὸν βασίλειον ἐπεφάνησαν δὲ καὶ τὰ ζωϊκὰ ὄντα, ἐπεγείρονται συζητήσεις καὶ διαφωνίαι μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων, ἀλλ' ἅπαντες ὁμοφωνοῦσιν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου τελευταίας τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πλασμάτων, τὰ δ' ἐξαγόμενα τῶν γεωλογικῶν ἐκζητήσεων καὶ προϊστορικῶν ἐρευνῶν ἐκύρωσαν τὴν ἀλήθειαν ταύτην χορηγήσαντα πλήρεις ἀποδείξεις θετικὰς καὶ ἀναμφισβητήτους.

Ἀνορύξαντες οἱ γεωλόγοι τὰ βαθύτατα τῆς γῆς στρώματα ἠκρίβωσαν, ὅτι πολλαὶ καὶ μεγάλαι προηγήθησαν μεταβολαὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου πρὶν ἢ λάβῃ τὴν παροῦσαν αὐτοῦ μορφήν. Ἐξεῦρον ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς γῆς ἀσβεστοῦχα ἀκατέργαστα στρώματα, ἄσβεστον ὀστρακώδη, ἐρυθροὺς ἀμμολίθους, γαιάνθρακας καὶ λείψανα φυτικῆς οὐσίας καταδεικνύοντα πυρώδη ἀτμοσφαιρικὴν κατάστασιν καθ' ἣν ἡ ζωὴ ἦτο φυσικῶς ἀδύνατος. Καὶ κατὰ μὲν τὰς ἀνασκαφὰς τῶν πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν ἀνωτέρων στρωμάτων ἀπήντων ἴχνη ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ταῦτα δ' ἐξέλιπον κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν βαθυτέρων εἰς ἃ ἀνευρίσκοντο τὰ ἴχνη ζώων καὶ κτηνῶν παντὸς εἴδους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴχνη ταῦτα ἐξέλιπον ἐκ τῶν κατωτέρων στρωμάτων ἀνεκαλύπτοντο δὲ λείψανα φυτικῶν οὐσιῶν. Ταξινομήσαντες ἐπιστημονικῶς τὰ διάφορα ταῦτα στρώματα ἀνήγαγον εἰς διαφόρους κλάσεις, εἰς πρώτας γαίας, εἰς μεταβατικάς, εἰς δευτερευούσας καὶ τριτευούσας, καὶ ἀνεφύησαν μὲν συζητήσεις καὶ διαμφισβητήσεις ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβωσιν τοῦ χρόνου τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς

γῆς, ἐὰν τουτέστιν ἐπεφάνη κατὰ τὴν μόρφωσιν τῶν δευτερευόντων ἢ τριτευόντων στρωμάτων, ἀλλὰ οὐδεμία ἠγέρθη ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν λοιπῶν ἐμβίων ὄντων. Πάντες δ' οἱ φυσιογνῶσται οἱασδήποτε σχολῆς καὶ δοξασίας, ἀπὸ τοῦ Κυβιέρου καὶ Χούμβολδ μέχρι τῶν Βύχνερ καὶ Μολεσὸθ καὶ Δαρβίνου καὶ Χέκελ, ἀποδέχονται τὴν ἀναμφίλεκτον τοῦ γεγονότος πειραματικὴν ἀλήθειαν.

II

Ἀπέναντι τοῦ γεγονότος τούτου ἀναφύεται λογικῶς καὶ ἀναγκαίως τὸ περὶ ἀνθρωπογονίας δίλημμα.

Πόθεν ἔρχεται ὁ ἄνθρωπος, τίς δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως καὶ καταγωγῆς αὐτοῦ, πόθεν δ' ἐξεπορεύθη τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιφανὲν ἀνθρώπινον ζεῦγος;

Τοιούτου ὄντος τοῦ προβλήματος, ἡ λύσις αὐτοῦ περιστρέφεται ἀναγκαίως καὶ ἐπιτακτικῶς εἰς μίαν τῶν ἑξῆς δύο ὑποθέσεων.

Ἢ ὁ ἄνθρωπος παρήχθη αὐτομάτως ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τῆς λειτουργίας τῶν μηχανικῶν δυνάμεων τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου, ἢ εἶνε τὸ ἀπαύγασμα δημιουργίας Ὄντος ὑπερκοσμίου ἀνεξαρτήτου καὶ ὑπερτέρου τῶν νόμων τῆς φύσεως.

Αὐτόματος γένεσις ἢ δημιουργία. Ἰδοὺ αἱ δύω ὑποθέσεις ἐξ ὧν ἡ μία εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰ πράγματα καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἡ δὲ ἑτέρα ψευδὴς καὶ φαντασιώδης. Τρίτη ὑπόθεσις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Tertium non datur, ἔλεγεν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Γερμανίας ὁ περιφανὴς Βίρχωβ.

Καὶ ἐπὶ τῶν ὅρων τοῦ διλήμματος τούτου οὐδεμία ἐπεγείρεται ἀμφισβήτησις πάντες δὲ συμφώνως ἀποφαίνονται ὅτι τῆς αὐτομάτου καὶ μηχανικῆς γενέσεως τῆς ζωῆς ἀποδεικνυομένης ψευδοῦς καὶ ἀσυστάτου, ἡ δημιουργία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἀλήθεια ἀναγκαία καὶ ἐπιτακτικὴ περὶ ἧς εὔλογος ἀμφιβολία

ἡ ἀμφισβήτησις δὲν δύναται νὰ ἐγερθῇ. Τὴν δ' ὀρθότητα τοῦ διλήμματος καὶ αὐτὸς ὁ Χέκελ ἀποδέχεται, ῥητῶς δ' ἀποφαίνεται ὅτι ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὴν μηχανικὴν καὶ αὐτόματον καὶ τυχαίαν ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἀναγκαίως παραδέχεται τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑπερκοσμίου δημιουργίας.

III

Ἐπὶ τῶν δύω τούτων τοῦ διλήμματος ὑποθέσεων ἡ ἐπιστήμη ἀποφανθεῖσα ἤδη ὁριστικῶς καὶ ἀποδοκιμάζουσα τὴν ὑπόθεσιν τῆς μηχανικῆς καὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου περιῆψε κῦρος ἐπιστημονικὸν εἰς τὴν τῆς δημιουργίας.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ μεγάλου αἰῶνος τῆς ἀρχαιότητος καταδικάζουσα τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Δημοκρίτου καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένης μηχανικῆς τοῦ παντὸς ὀργανώσεως διὰ τῆς τυχαίας συναντήσεως τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης, χαρακτηρίζουσα δὲ διὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἄφρονας τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας ἀπεδέχετο τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὑπερκοσμίου Ὄντος.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ αἰῶνος τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων καὶ τῆς διαγνώσεως τῶν νόμων τῆς φύσεως, περιῆψε κῦρος ἐπιστημονικὸν καὶ πειραματικὸν εἰς τὴν βεβαίωσιν τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν περιφανῶν αὐτῆς ἑρμηνέων τοῦ Κοπερνίκου, τοῦ Γαλιλαίου, τοῦ Κεπλέρου καὶ Νεύτωνος.

Ἡ ἐπιστήμη τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος κυρώσασα διὰ τῶν γενομένων πειραμάτων τοῦ Παστὲρ τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐκζητήσεων τοῦ Ῥέδη καὶ Σπαλαντζάνη, περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης, ἀπέδωκεν εἰς αὐτὰ χαρακτῆρα ἀναμφηρίστου πειραματικῆς ἀληθείας.

Καὶ αὐτοὶ οἱ δοξάζοντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος παρήχθη δι' ἐξελίξεως καὶ μεταμείψεως ἀπὸ ἕτερόν τι ἔμβιον πλάσμα, καὶ αὐτὸς ὁ Λαμάρκ καὶ Δαρβῖνος καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν ἀνομολογοῦσιν ὅτι τὸ

πρῶτον ζωϊκὸν κύτταρον τὸ ἐπιφανὲν ἐπὶ τῆς γῆς ἐδημιουργήθη ὑπὸ ὑπερκοσμίου Ὄντος καὶ περιεβλήθη διὰ τῆς ἐξαισίας καὶ ἀκαταλήπτου δυνάμεως τῆς παραγωγῆς καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύσεως τοῦ βασιλείου τῆς ζωῆς καὶ τῆς νοήσεως.

Ἀπέναντι τῆς ὁμοφωνίας ταύτης τῶν ἑρμηνευτῶν τῆς ἐπιστήμης πάντων τῶν αἰώνων καὶ τοῦ ἐξαγομένου τῶν βιολογικῶν πειραμάτων τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἀνὴρ διαγινώσκων εἴπερ τις καὶ ἄλλος, τὰς ἰδιότητας καὶ χαρακτῆρας τῆς ὕλης, ὁ περικλεὴς Ἔδισσον, ἐδίδασκε κατὰ Λύγουστον τοῦ 1891. ὅτι ἐν ταῖς ἡμέραις μας ἡ ὕπαρξις Δημιουργοῦ τοῦ παντὸς ἀποδεικνύεται δι' αὐτῶν τῶν χημικῶν πειραμάτων (α).

IV

Μία μόνη σχολὴ καὶ ἓν μόνον σύστημα διαμφισβητεῖ τὴν ἐξ ὑπερτέρου τῆς φύσεως Ὄντος δημιουργίαν, ἡ σχολὴ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, τὸ σύστημα τοῦ μονισμοῦ τὸ μὴ ἀποδεχόμενον τὴν ὕπαρξιν ὀντότητός τινος ἢ δυνάμεως ἐκτὸς τῆς ἁπτῆς καὶ ὁρατῆς ὕλης. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς δοξασίας ταύτης ἀμφισβητοῦντες τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας ὀχυροῦνται ὄπισθεν τοῦ μυστηρίου τῆς αἰωνιότητος, διότι, κατ' αὐτούς, ἡ ὕλη ἄναρχός τε καὶ αἰώνιος αὐτοκινουμένη καὶ ἀνελισσομένη τυχαίως ἀσκόπως καὶ ἀσυνειδήτως παρήγαγεν αὐτομάτως τὴν ἁρμονίαν τοῦ παντός. Ἀλλ' ἡ ζωὴ καὶ ἡ νόησις καὶ ἡ συνείδησις τίνι τρόπῳ παρήχθησαν καὶ ἐπεφάνησαν ἐπὶ τῆς γῆς; Ἰδοὺ ὁ ὕφαλος ἐφ' οὗ θραύονται καὶ ναυαγοῦσιν ἅπασαι αἱ ὑλιστικαὶ καὶ μοναδιστικαὶ καὶ ἄθεοι δοξασίαι. Ἰδοὺ τὸ μέγα γεγονὸς ἐφ' ὧν ἐρειδόμενος ὁ πατὴρ τῆς φυσικῆς ἱστορίας ἐχαρακτήρισεν ἄφρονας τοὺς διαμφισβητοῦντας τὴν ἐξ ὑπερκοσμίου Ὄντος δημιουργίαν ὁ δὲ περιφανέστερος τῶν φυσιογνωστῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου ἐβεβαίου ὅτι μέχρις οὗ ὑπάρχει

(α) Παράρτημα φιλολ : Φιγ : 9. Λύγούστου 1800.

ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς οὐδέποτε θὰ ἐκλείψῃ ἡ πεποίθησις τῆς ὑπάρξεως Δημιουργοῦ τῆς φύσεως καὶ τῶν νόμων αὐτῆς (Παστέρ).

Οἱ ὑλισταὶ τῆς Γερμανίας ὁ Χέκελ, ὁ Βύχνερ καὶ ὁ Μολεσὸθ ἐπωφελούμενοι τῆς ἐντυπώσεως ἣν παρήγαγε κατ' ἀρχὰς ἡ περὶ καταγωγῆς τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν ὑπόθεσις τοῦ Δαρβίνου, ἀπεδέξαντο αὐτήν, καὶ χαρακτηρίσαντες ὡς θεωρίαν ὁριστικῶς κυρωθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ παραμορφώσαντες τὴν βάσιν αὐτῆς διετύπωσαν τὴν καλουμένην θεωρίαν τοῦ μονισμοῦ.

« Ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάσσης, λέγει ὁ Χέκελ, ἀνεφύησαν αὐτομάτως μικροσκοπικαὶ μάζαι βρυοζώων ἐξ οὐσίας βλεννώδους καὶ λευκωματώδους ἄνευ καταφανοῦς τινος πυρῆνος καὶ μεμβράνης, τὰ καλούμενα μονήρη (monéres) ἐξ ὧν παρήχθησαν τὰ πρῶτα ζωϊκὰ μονοκύτταρα. Ἐκ τῶν κυττάρων τούτων παρήχθησαν ἄλλα ζωϊκὰ πρωτοπλάσματα καὶ ζωύφια, ἐκ τούτων δὲ τὰ ἀμοιβόζωα, οἱ σπόγγοι, τὰ κοράλια, οἱ πλατυέλμινθες, οἱ σκώληκες, τὰ ἀρθρόποδα, τὰ μαλακοειδῆ, τὰ χιτωνοφόρα, τὰ σπονδυλωτὰ ἤτοι οἱ ἰχθῦς, τὰ ἑρπετά, τὰ πτηνά, τὰ θηλαστικὰ ἢ μαστοφόρα, οἱ πίθηκοι, οἱ γορίλλαι, οἱ χιμπαντζῆ καὶ ἐξ ἑνὸς τούτων ὁ ἄνθρωπος» (α).

Καὶ αὕτη μὲν εἶνε ἡ προτεινομένη γενεαλογικὴ κλῖμαξ τῆς ἀνθρωπίνης καταγωγῆς καὶ ἡ περὶ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς τῶν ὀπαδῶν τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς ὑλοδοξίας, ἀλλὰ τίνες εἶνε αἱ περὶ τῶν θεωρημάτων καὶ βεβαιώσεων τούτων ἀποδείξεις τίνες δ' οἱ λόγοι τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν οἱ πιστοποιοῦντες τὴν ὀρθότητα καὶ ἀκρίβειαν αὐτῶν ;

Ζητεῖτε ἀποδείξεις ; Ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ὑπόθεσις ἡ λύουσα τὸ προτεινόμενον δλημμα, ἔλεγεν ὁ Χέκελ, δὲν εἶνε ἐπιδεκτικὴ ἀποδείξεων οὐδ' ἔχει ἀνάγκην λόγων πειραματικῶν καὶ ἐπιστημονι-

(α) Ὅρα τὴν γενεαλογικὴν κλῖμακα τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ Χέκελ εἰς τὴν περὶ ἀνθρωπογονίας συγγραφήν του. Μετάφρασις γαλ : Σελ. 432—433.

κῶν βεβαιούντων τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς. Πρόκειται περὶ ἀξιώματος μὴ δυναμένου ν' ἀποκρουσθῇ οὔτε δι' ἐπιχειρημάτων οὔτε διὰ πειραμάτων (α).

Καὶ ὅμως τὸ ἀξίωμα τοῦτο μετατρέπεται ἡμέραν τινὰ ὑπὸ τοῦ ἰδίου Χέκελ εἰς σκέψιν φιλοσοφικοϊστορικὴν δι' ἧς δυνάμεθα νὰ προσεγγίσωμεν ἐμμέσως εἰς τὴν ἀλήθειαν ! (6)

Κατ' ἄλλην δέ τινα περίστασιν ἡ περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς ἐκπορεύσεως ἐκ τῆς νεκρᾶς ὕλης ὑπόθεσις προτείνεται ὡς πειραματικὴ θεωρία καὶ ἀλήθεια. Τοῦ Βίρχωβ διδάξαντος ὅτι πάντα τὰ σώματα τῶν ἐμψύχων ὄντων σύγκεινται ἐκ κυψελῶν ἢ ἐλαχίστων τινῶν κυττάρων, ὧν ἕκαστον ἰδίαν ἔχει ζωὴν καὶ ἐξ οὗ ἕτερα γεννῶνται καὶ ἐκπορεύονται ἐνόργανα κύτταρα, οἱ ἐν Γερμανίᾳ ὑλισταὶ συνταυτίσαντες τὴν δοξασίαν ταύτην μὲ τὴν ὑπόθεσιν τῆς αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς ἐπεκαλέσθησαν τὸ κῦρος τῆς γνώμης τοῦ περιφανοῦς φυσιολόγου, ἀλλ' ὁ Βίρχωβ ἐξανέστη κατὰ τῆς γενομένης παραμορφώσεως καὶ διαστροφῆς τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν του. «Πρεσβεύω ἀληθῶς, ἔλεγεν ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν, ὅτι τὰ σώματα τῶν ἐμβίων ὄντων σύγκεινται ἐξ ἐλαχίστων καὶ ἀναριθμήτων ζωϊκῶν κυψελῶν καὶ ὅτι ἐκ τούτων παράγονται νέα ζωϊκὰ κύτταρα. Πλὴν τίνα ἔχει σχέσιν ἡ δοξασία μου αὕτη πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς αὐτογενέσεως μεθ' ἧς θέλουσι νὰ τὴν συνταυτίσωσι ; Πλάσμα ἔμβιον, ζωϊκὸν κύτταρον, ἁπλουστάτη ζωϊκὴ κυψέλη δύναται νὰ παραχθῇ αὐτομάτως ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης ; ὑπῆρξε δημιουργία τῆς ζωῆς ; ὑπῆρξεν αὐτόματος γένεσις ; Ἰδοὺ τὸ ἀληθὲς τοῦ ζητήματος κέντρον. Ἐπὶ δὲ τούτου ἀπέβησαν μάταιαι ἅπασαι αἱ ἐπιστημονικαὶ προσπάθειαι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐφικτοῦ τῆς αὐτομάτου γενέσεως, τὰ δὲ τελευταῖα πειράματα κατέδειξαν προφανῶς ὅτι πᾶσα ἐλπὶς περὶ τούτου ἐντελῶς ἀπώλετο» (γ).

(α) Temps. Λόγος Χέκελ. 29. Αὐγ: 1878. καὶ Revue Scientifique 8 Δεκ: 1877. Σελ. 375.

(6) Revue Scientifique 8 Δεκ: 1877.

(γ) Revue Scientifique 8 Δεκ: 1888.

Ἡμέραν τινὰ ἤλπισεν ὁ Χέκελ καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ὅτι πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἰδεῶν των ἐδύναντο νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὰ ἐξαγόμενα τῶν πειραμάτων τοῦ Φλουρὰνς δι' ὧν ἀπεδεικνύετο ἡ στενὴ σχέσις τῶν φαινομένων τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῆς κινήσεως μετὰ τῆς καταστάσεως τοῦ νωτιαίου μυελοῦ. Ἀλλ' ὁ Φλουράνς πλήρη ἐδημοσίευσε πραγματείαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δι' ἧς ἐξήλεγξε τὴν παρερμηνείαν τῶν ἰδεῶν του καὶ τὸν παραλογισμὸν τῶν ἐξαγομένων συμπερασμάτων ἐκ τῶν πειραματικῶν αὐτοῦ βεβαιώσεων. «Οἷος παραλογισμός! Τίς ποτε νὰ πιστεύσῃ ἢ νὰ φαντασθῇ δύναται ὅτι ἐνόργανον σῶμα, οὗτινος τὰ μέλη στενῶς συνδέονται καὶ συνέχονται ἀδιαρρήκτως διὰ σοφοῦ καὶ μεμετρημένου συνδέσμου, διὰ δυνάμεως ἐξαισίας καὶ θαυμασίας, παρήχθη αὐτομάτως διὰ τῆς κινήσεως καὶ ἑνώσεως μορίων ὕλης ἀνοργάνου; Καὶ τίνι ποτὲ τρόπῳ τὸ ὀργανικὸν πλάσμα ἤντλησε τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις ἀπὸ στοιχείων στερουμένων παντὸς ἴχνους τοιούτων δυνάμεων; Καὶ πῶς ἄρά γε παρήχθη ἡ κίνησις ἀπὸ τῆς ἀδρανείας, ἡ αἰσθητικότης ἀπὸ τὴν ἀναισθησίαν, καὶ ἡ ζωὴ ἀπὸ τοῦ θανάτου». (α).

Τῆς περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως ὑποθέσεως πανταχόθεν ἀποκρουομένης, ὁ Χέκελ προσέδραμεν εἰς τὸ ζωογενετικὸν τοῦ Δαρβίνου σύστημα καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἔγκειται τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἐπιστημονικὸν στήριγμα τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς ὡς ἐγκαινίζον τὴν μηχανικὴν τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν καταγωγὴν διὰ τῆς ἐξελίξεως τοῦ πρώτου ἐπιφανέντος τῆς ζωῆς κυττάρου καὶ πρωτοπλάσματος. Ἀλλ' ἀπέναντι τῆς βεβαιώσεως ταύτης σφοδραὶ ἐξηγέρθησαν διαμαρτυρίαι ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Δαρβινείου θεωρίας κατὰ τῆς γενομένης συγχύσεως καὶ συνταυτίσεως τῆς ὑποθέσεως περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς μὲ τὰς ἀρχὰς καὶ δοξασίας του. «Ἀποδεχόμεθα, ἔλεγον, τὴν καταγωγὴν πάντων τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν διὰ τῆς διαδοχῆς καὶ ἐξελίξεως ἑνὸς πρώτου

(α) Ontologie Naturelle ὑπὸ Φλουράνς.

ζωϊκοῦ ὄντος ἐπιφανέντος ἐπὶ τῆς γῆς περιβεβλημμένου δι' ἐξαισίας καὶ ὄντως θαυμασίας δυνάμεως πρὸς παραγωγὴν παντὸς τοῦ βασιλείου τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἀνομολογοῦμεν συγχρόνως μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἡμετέρας θεωρίας ὅτι τὸ πρῶτον ζωϊκὸν κύτταρον δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ αὐτομάτως διὰ τῆς μόνης ἐπενεργείας μηχανικῶν νόμων οὐδὲ κύτταρον ἐκπηγάζον ἀπὸ τὴν νεκρὰν ὕλην ἄνευ τῆς ἐπιδράσεως ὑπερκοσμίου δυνάμεως ἐδύνατο νὰ εἶνε πηγὴ ζωῆς, αἰσθητικότητος, διανοίας καὶ βουλήσεως.» Τὰς διαμαρτυρίας ταύτας τῶν ὀπαδῶν τῆς δαρβινείου θεωρίας κατὰ τῶν δοξασιῶν τοῦ Χέκελ καὶ τῆς σχολῆς τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας θὰ ἐκθέσωμεν λεπτομερῶς εἰς ἓν τῶν κεφαλαίων τῆς συγγραφῆς ταύτης, περιοριζόμεθα δ' ἐνταῦθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς λόγους τοῦ ἐν Βολωνίᾳ καθηγητοῦ τῆς ζωολογίας Σικελιάνη τοῦ προϊσταμένου τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ὀπαδῶν τῆς περὶ ἐξελίξεως καὶ παραγωγῆς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου. «Ἀγαπητὲ Χέκελ! Θὰ πιστεύσω εἰς τὴν θεωρίαν σου τότε μόνον ὅταν ἴδω τοὺς ἀστέρας λάμποντας ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ — τοὺς τέτιγας πετῶντας ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος, — τὸν Πιλάτον καὶ τὸν Ἰούδαν ἀπελευθερωμένους ἀπὸ τὴν κόλασιν καὶ ἀποξηραινομένους τοὺς πάγους καὶ τὴν χιόνα ἐντὸς τῶν κλιβάνων». (α)

Ἀπέναντι τοιαύτης ἐπιστημονικῆς ἀποδοκιμασίας καὶ ὁμοφώνου ἀποκρούσεως τῆς περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως θεωρίας, πλεῖστοι τῶν πρώην αὐτῆς ὀπαδῶν ἀνωμολόγησαν τὸ ἀσύστατον καὶ ψευδὲς αὐτῆς, καὶ ὁ Χέκελ αὐτὸς εἰς μίαν τῶν συγγραφῶν του ἀναφέρων τὴν δοξασίαν ἣν ἄλλοτε παρέστησεν ὡς ἀξίωμα μὴ δυνάμενον ν' ἀνασκευασθῇ διὰ πειραμάτων καὶ λογικῆς συζητήσεως ἐδήλωσε, διὰ τρόπου ἐπιφυλακτικοῦ καὶ διὰ μετριοφροσύνης εἰς ἣν δὲν μᾶς εἶχε προετοιμάσει, «ὅτι, ἐπιχειρῶν νὰ λύσῃ τὸ περὶ γενέσεως τῆς ζωῆς πρόβλημα σκοπὸν προέθετο νὰ διανοίξῃ τὴν ὁδὸν εἰς νέας μελέτας, ὅτι δὲ ἐπὶ

(α) Critica dela filosofia Zoologica del secolo XIX. Συγγραφὴν ὑπὸ τὸν τύπον διαλόγων μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῶν διαφόρων βιολογικῶν συστημάτων.

τέλους αἱ γενεαλογικαὶ ὑποθέσεις του εἶνε ἄξιαι νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ σκέψιν μέχρις οὗ τοὐλάχιστον δὲν ἀντικαθίστανται διὰ καλλιτέρας τινὸς θεωρίας». (α)

V

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἐπιστημονικὴ ἔποψις τῆς περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑποθέσεως τῆς ἀντιπασσομένης εἰς τὰς περὶ δημιουργίας πεποιθήσεις. Ἡ εὐρυτέρα αὐτῆς ἀνάλυσις καὶ ἀνασκευὴ καὶ ἡ ἀκρίβωσις τῆς ὑφισταμένης πλήρους ἁρμονίας μεταξὺ τῶν ἐξαγομένων τῶν φυσιογνωστικῶν ἐκζητήσεων καὶ ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν μετὰ τοῦ χριστιανικοῦ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου δόγματος, ἔσονται τὸ ὑποκείμενον τῆς προκειμένης συγγραφῆς.

(α) Χέκελ. Φυσικὴ Δημ. Μεταφρ. γαλ. Σελ. 364 καὶ Journal des Savants Ἀπριλίου 1890.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Η ΑΘΕΟΣ ΥΛΟΔΟΞΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, ΓΑΛΛΙΑ, ΕΛΒΕΤΙΑ, ΚΑΙ ΕΝ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1890.

I

Αἱ πρό τινων ἐτῶν ἀδιαλείπτως γενόμεναι προσπάθειαι ἐν Ἑλλάδι πρὸς διάδοσιν καὶ ἐπικράτησιν τῶν ἀρχῶν τῆς ὑλοφροσύνης καὶ πάσης ἀσεβοῦς καὶ ἀθέου δοξασίας, προήγαγον τὴν λυμαινομένην ἠθικὴν κρίσιν τόν τε οἰκογενειακὸν καὶ κοινωνικὸν βίον. Καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἐδημοσιεύθη κατὰ μετάφρασιν ἡ περὶ ὕλης καὶ δυνάμεως συγγραφὴ τοῦ Βύχνερ, εἶτα δὲ ἐδιδάχθησαν αἱ περὶ ψυχώσεων τερατολογίαι τοῦ Ἰουλίου Σουρῆ, καὶ ἤδη καθηγηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου προβαίνουν εἰς τὴν διάδοσιν τῶν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρημάτων διὰ τῆς μεταφράσεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἔργων τοῦ Ἐρνέστου Χέκελ. Τὰ θεωρήματα ταῦτα προτείνουσιν οἱ κκ. καθηγηταί, διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῶν συνταξομένου περιοδικοῦ ὁ «Προμηθεύς», ὡς ἐξαγόμενα τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀναμφισβητήτου πειραματικῆς ἀληθείας τὸν δὲ συγγραφέα ὡς ἔχοντα «κρίσιν φαεινήν, δύναμιν ἀνακαλυπτικήν, πολυμάθειαν καὶ ἐξαισίαν βαθύνοιαν.»

Καταγινόμενος ἀπὸ τῆς νεότητός μου εἰς τὴν μελέτην τῶν περὶ τὴν θρησκευτικὴν φιλοσοφίαν ζητημάτων (α), ἐδημοσίευσα

(α) Ὅρα «Θελξινόη» τοῦ ἔτους 1854.

κατὰ τὸ ἔτος 1882 εἰς τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν συγγραφὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «L' uomo ed il materialismo» πρὸς ἀνασκευὴν καὶ καταπολέμησιν τῶν περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς δοξασιῶν καὶ τῶν ἀρχῶν ἐν γένει τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας. Τὸ ἔργον ἐκρίθη μετὰ πολλῆς ἐπιεικείας, ἐχρησίμευσε δὲ ὡς κείμενον καὶ ὁδηγὸς κατὰ τὴν ἐκπόνησιν τοῦ περὶ ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ πονήματος τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Τενάρη καὶ βραβευθέντος ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Μεδιολάνων.

Ἀδυνατῶν νὰ προσφέρω ἄλλην τινὰ ὑπηρεσίαν εἰς τὴν πατρίδα, ἔκρινα ὅτι καθῆκον μοι ἐπιβάλλετο, ἐγκαταλείπων τὴν εἰς ξένην γλῶσσαν δημοσιογραφίαν, νὰ ἐργασθῶ, ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἐμῶν δυνάμεων, πρὸς ἀποσόβησιν τῶν κινδύνων οὓς διατρέχει ὁ Ἑλληνισμός, πρεσβεύων, ὅτι ἡ παρ' οἱῳδήποτε λαῷ ἐπικράτησις τῶν ἀρχῶν τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς ἀθέου ὑλοφροσύνης ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, εἶνε ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν ἀφ' ὅσας δύνανται νὰ ἐνσκήψωσιν ἐπ' αὐτοῦ. Καὶ κατὰ μὲν τῆς συγγραφῆς τοῦ Βύχνερ ἀντέταξα τὸ πόνημα «Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη», κατὰ δὲ τῶν «Ψυχώσεων» τὰς «Ψυχολογικὰς μελέτας», καὶ κατὰ τῆς ἀρξαμένης δημοσιεύσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χέκελ ἐδημοσίευσα διατριβὴν δι' ἧς, γνωρίζων εἰς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ «Προμηθέως» τὰς κρίσεις τῶν μεγάλων ἑρμηνευτῶν τῆς ἐπιστήμης περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ μονισμοῦ, ἀνήγγειλα τὴν πρόθεσίν μου περὶ ἐκπονήσεως ἰδίας ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου πραγματείας (α).

Εἰς τὴν διατριβὴν ταύτην ἀνέφερα τὰς περὶ τοῦ ὑποκειμένου γνώμας τοῦ προέδρου τῆς ἀγγλικῆς ἑταιρίας τῶν μικροσκοπικῶν ἐρευνῶν Δειλίνγερ χαρακτηρίσαντος τὴν ἀνθρωπογονίαν τοῦ Χέκελ ὡς διακωμώδησιν τῆς ἐπιστήμης, τοῦ Ἀγασσὶζ θεωροῦντος τὸν Χέκελ μυθιστοριογράφον μᾶλλον ἢ φυσιοδίφην καὶ τὴν τοῦ Φεριέ, ὀπαδοῦ τῆς δαρβινείου θεωρίας, εἰπόντος ὅτι αὕτη διακωμῳδεῖται διὰ τῶν φαντασιωδῶν γενεαλογικῶν ἐπινοήσεων τοῦ Χέκελ.

(α) Ὥρα. Ἀνάπλασις. 15 Νοεμβρίου 1890.

Περὶ δὲ τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῆς θεωρίας τοῦ μονισμοῦ καὶ τῶν ἀναγκαίων αὐτῆς συμπερασμάτων ἀνέφερα τὰς βεβαιώσεις αὐτὰς τοῦ Ρασεπὲν ἑνὸς τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς. «Ὁ ὑλισμὸς δὲν ἐπιδέχεται συμβιβασμούς. Τὰ κακουργήματα εἶνε φαινόμενα αἰτίων ἀκαθέκτων καὶ ἀναποδράστων. Ἡμεῖς (οἱ ὑλοδοξοῦντες) θ' ἀνατρέψωμεν τὴν πίστιν εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ πρὸς πᾶν ἰδεῶδες φρόνημα. Ποιναὶ καὶ ἀμοιβαὶ εἶνε πολιτικὰ ἐπινοήματα. Ἡ εὐθύνη καὶ ἡ ὑπαιτιότης, ὡς διδάσκει ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπιστήμη, οὐδεμίαν ἔχουσιν ὑπόστασιν μὴ ἐξαρτωμένων τῶν ἀγαθῶν ἢ τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου.» Αἱ δοξασίαι αὗται, ἠκολούθουν λέγων, διατυπούμεναι καὶ ὑπὸ τῶν διδασκάλων τῆς ἀθέου μοναδιστικῆς θεωρίας εἶνε συνέπειαι ἄμεσοι ἀναγκαῖαι καὶ ἀδυσώπητοι αὐτῆς. Ἐὰν δὲν ὑπάρχει πνευματικὴ δύναμις ἀνεξάρτητος τῶν μηχανικῶν τοῦ σώματος νόμων, ἡ ἐνεργότης τοῦ ἀνθρώπου κατευθυνομένη πρὸς τὴν ἀρετὴν ἢ πρὸς τὴν κακίαν πρὸς τὴν φιλάνθρωπον πρᾶξιν ἢ πρὸς τὸν φόνον τοῦ ὁμοίου του, ἤρτηται ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν γαστέρα βρωμάτων, ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαίρας, ἀπὸ τὴν γενομένην καλὴν ἢ κακὴν πέψιν τοῦ στομάχου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ σώματος λειτουργειῶν.

Ἀλλὰ διακρίνων τὰς συνεπείας τῆς διδασκομένης ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τοῦ «Προμηθέως» θεωρίας ἀπὸ τὴν ἰδίαν αὐτῶν προσωπικότητα ἔγραφον ἐπὶ λέξει. «Ἐπαγγελίαι τερατώδεις ἀλλ' ἄμεσοι καὶ ἀναγκαῖαι συνέπειαι τῆς ἐπαράτου ὑλοδοξίας ἀπέναντι τῶν ὁποίων σεῖς, οἱ τοῦ «Προμηθέως» συντάκται ἀποτροπιάζεσθε καὶ ὀπισθοχωρεῖτε βεβαίως, ἀλλ' ὁ συνάδελφός σας Ρασεπὲν σᾶς καλεῖ εἰς τὴν τάξιν καὶ εἰς τὴν λογικήν.» Καὶ πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς προκειμένης διατριβῆς ἀντεπεξερχόμενος μεθ' ὅσης ἐν ἐμοὶ δυνάμεως κατὰ τῶν ψευδῶν καὶ λαοκτόνων θεωρημάτων τοῦ μονισμοῦ, πεποιθὼς δὲ ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐπαγγελλόμενοι καὶ

διδάσκοντες ταῦτα πλανῶνται πλάνην ἐπιστημονικήν, παρορῶσι δὲ καὶ τὰ προκύπτοντα κοινωνικὰ δεινὰ ἐκ τῆς διαδόσεως, ἔγραφον ἀδιστάκτως καὶ ἀνυποκρίτως.

«Ἂς μὴ παρερμηνευθῶσιν οἱ λόγοι καὶ αἱ ἐκδηλούμεναι πεποιθήσεις μου. Οἱ ἐπιχειρήσαντες νὰ διαδώσωσιν ἐν Ἑλλάδι τὰς ἀσεβεῖς θεωρίας δὲν προέθεντο βεβαίως ὡς σκοπὸν οὔτε τὴν ἀποκτήνωσιν τοῦ λαοῦ, οὔτε τὴν διαστροφὴν τῆς συνειδήσεως τῆς νεότητος. Ἀλλ' ἐὰν οὗτος δὲν εἶνε ὁ σκοπὸς τοιαῦτα ἔσονται βεβαίως τ' ἀποτελέσματα τῆς πλάνης καὶ ἐλαφρότητος μεθ' ἧς ἐπεχείρησαν ν' ἀντικαταστήσωσι τὸ κῦρος τῶν λόγων τοῦ Ρασεπὲν εἰς τὸ κῦρος τῶν δογμάτων τῆς οὐρανίου ἠθικῆς.» (α)

Ἀλλ' οὔτε ἡ τῶν λόγων μετριότης καὶ περίσκεψις, οὔτε τὰ ὀνόματα τῶν διαπρεπῶν φυσιογνωστῶν ὧν τὰς γνώμας ἐπεκαλούμην, οὔτε ἡ γενομένη διάκρισις τῆς διδασκαλίας τοῦ μονισμοῦ ἀπὸ τῆς προσωπικότητος τῶν συντακτῶν τοῦ «Προμηθέως», ἔσωσέ με ἀπὸ τῆς ὀργῆς αὐτῶν. Ἀποδίδοντες δὲ εἰς ἐμὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τῆς ἀνθρωπογονίας τοῦ Χέκελ οὓς οἱ προϊστάμενοι τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν διετύπωσαν, ἀποδίδοντες εἰς ἐμὲ τὸν ὁρισμὸν τῶν ἠθικῶν δογμάτων τῆς ὑλοδοξίας διατυπωθέντων ὑπ' αὐτῶν τῶν Βύχνερ καὶ Μολεσὸθ καὶ Ρασεπέν, ἐπιλαθόμενοι τῆς γενομένης διακρίσεως τοῦ σκοποῦ τῶν ἀποπλανηθέντων διδασκάλων ἀπὸ τῶν συνεπειῶν τῶν θεωρημάτων περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορεύσεως ἀπὸ τῆς νεκρᾶς ὕλης, ἐπεχείρησαν δημοσιογραφικὴν ἐπίθεσιν ἧς οὔτε ὁμοίαν οὔτε παραπλησίαν ἀναφέρουσι τὰ χρονικὰ τῶν ἐπιστημονικῶν συζητήσεων. Ἡ ἐπίθεσις αὕτη ἀρξαμένη ἀπὸ τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1890 ἐπερατώθη κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1891 μονομερῶς ὑπὸ τῶν συντακτῶν τοῦ «Προμηθέως». Μηδόλως ἐνδιαφερομένου τοῦ κοινοῦ περὶ τῆς ἐμῆς προσωπικότητος, ἔκρινα ὅτι ἡ σιγὴ καὶ σιγὴ ἀπόλυτος ἀπέναντι τῶν προπηλακισμῶν καὶ

(α) «Ψυχολογικαὶ μελέται» Σελ. 373.

λοιδορημάτων καὶ ἀνωνύμων τοῦ «Προμηθέως» ἐπιστολῶν, ἦτο ἡ προσήκουσα συμπεριφορὰ ἡ ἐπιβαλλομένη ἀπὸ τοῦ ὕψους καὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐγειρομένης συζητήσεως ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἀνθρωπογονίας. Καὶ ἤδη ταῦτα ἀναφέρων δὲν προτίθεμαι ν' ἀποκρούσω τὴν γενομένην ἐπίθεσιν, ἀλλὰ νὰ φέρω ἁπλῶς εἰς γνῶσιν τῶν ἀναγνωστῶν ὑπόδειγμά τι αὐτῆς συνεχόμενον μὲν μετὰ τῆς ἀντικειμενικῆς συζητήσεως, σκιαγραφοῦν δὲ τοὺς τρόπους καθ' οὓς οἱ ἐν Ἀθήναις μαθηταὶ τοῦ Χέκελ ἐργάζονται πρὸς διάδοσιν τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ τερατολογιῶν.

ΙΙ

Εἰς τὴν σελίδα 7ην τοῦ ἐμοῦ πονήματος «Ψυχολογικαὶ Μελέται» ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς·

«Περὶ τὰ μέσα τοῦ τελευταίου παρελθόντος αἰῶνος ὁ ἰατρὸς Λαμετρὴ ἐδημοσίευσε συγγραφὴν ὑπὸ τὸν τίτλον, «Ἄνθρωπος—Μηχανή,» ἐν ᾗ ἐφαρμόζων τὰς ἀρχὰς τοῦ ὑλισμοῦ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπεχείρει ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατ' οὐδὲν τῶν δένδρων, τῶν κτηνῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐνοργάνων ὄντων διαφέρει. Κινεῖται, σκέπτεται, βουλεύεται, βοηθεῖ τὸν πλησίον, φονεύει τὸν πατέρα, αὐτοκτονεῖ, ληστεύει τὴν χήραν καὶ τὸν ὀρφανόν, διότι εἰς τὰς πράξεις ταύτας σύρεται ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος, ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν βρωμάτων, ἀπὸ τῆς καλῆς ἢ κακῆς πέψεως αὐτῶν κινούντων κατὰ μίαν ἢ ἄλλην διεύθυνσιν τὰ κύτταρα καὶ τὰ νεῦρα τοῦ ἐγκεφάλου. Ἡ καλουμένη ἀνθρωπίνη ἐλευθέρα βούλησις εἶνε ψευδαίσθησις, εἶνε πλάνη καὶ φρεναπάτη καὶ ψύχωσις καὶ φρενοπάθεια.

«Περιεργείας ἄξιαι εἶνε αἱ ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἔργου τούτου ἐπεγερθεῖσαι ἐντυπώσεις εἰς τοὺς προϊσταμένους τῶν κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἐπελθουσῶν ἐν Γαλλίᾳ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν μεταβολῶν, μὴ διακρινομένους βεβαίως ἐπὶ φιλοχρίστοις φρονήμασιν ἢ ἐπὶ αἰσθήμασιν εὐσεβείας καὶ μετριότητος.

«Ὁ Λαμετρή, ἔγραφεν ὁ Βολταῖρος, συνέταξεν βδελυρὰν συγγραφήν. Ἀνέγνων εἰς αὐτὴν εὐφυεῖς τινας ἰδέας πυρετώδους φαντασίας, ἀλλ' αὗται εἶνε ὡσεὶ λάμψεις κεραυνοῦ ἐν μέσῳ βαθυτάτου σκότους, διότι οὐδὲ ἡμίσεια σελὶς εἶνε γεγραμμένη μετὰ κρίσεως ὀρθῆς καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς κοινῆς λογικῆς. Σπουδαῖοι ἄνδρες ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν τοῦ ἰατροῦ ἐπὶ τοῦ τερατώδους τῶν διδασκαλιῶν του, ἀλλ' αὐτὸς ἐξεπλάγη ἐπὶ ταῖς παρατηρήσεσιν. Ἀμφιβάλλω ἐὰν ἐγνώριζε τί ἔγραφε, πιθανῶς θὰ γράψῃ αὔριον τὰ ἐναντία. Θεὸς φυλάξοι νὰ τὸν προσκαλέσω ὡς ἰατρόν! Θὰ μοὶ ἔδιδε δηλητήριον ἀντὶ ῥεβεντίου, τὴν δ' ἐπιοῦσαν θὰ ἐξεκαρδίζετο γελῶν.» (Ἐπιστ. πρὸς τὴν κ. Denis.)

«Ὁ δὲ Ρουσσώ, ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἀπολύτου ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀνοχῆς πάσης θρησκευτικῆς αἱρέσεως καὶ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ προσβολῆς, ἀγανακτῶν ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τοῦ συγγράμματος τοῦ Λαμετρὴ καὶ ἀθετῶν τὰς περὶ ἐλευθερίας ἀπολύτους ἀρχὰς καὶ ἰδέας του ἔγραφεν· «Ἔστω ἕκαστος ἐλεύθερος νὰ ἔχῃ οἱανδήποτε θρησκευτικὴν πεποίθησιν καὶ δοξασίαν. Ἀλλ' ὁ δημοσίᾳ προσβάλλων τὰς φιλοσοφικὰς ἀληθείας περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ ψυχῆς, ὑπονομεύει τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς συμβιώσεως, καθίσταται δ' ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας ἀπέναντι τοῦ κράτους, δίκαιον δὲ εἶνε, ἐὰν μετὰ τὰς δεούσας παραινέσεις καὶ τιμωρίας ἐξακολουθῇ ἐκθέτων εἰς κινδύνους τὸ κοινωνικὸν σῶμα διὰ τῶν ἀθλίων διδασκαλιῶν των, νὰ τιμωρῆται μὲ θάνατον.» (1) (Contrat social 4. 8. — Ἐπιστολὴ Beaumont).

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ χωρίου τούτου ἕκαστος εὐχερῶς διαγινώσκει τρία τινά, α'. ὅτι τοὺς λόγους τοῦ Ρουσσὼ ἀνέφερον ὡς καὶ τοῦ Βολταίρου ὅπως τεκμηριώσω τὴν βεβαίωσιν τῆς ἐπεγερθείσης ἐντυπώσεως ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ Λαμετρὴ καὶ εἰς τοὺς μὴ διακρινομένους ἐπὶ εὐσεβείας αἰσθήμασι, β'. ἀποδοκιμάζων τὴν ὑπὸ τοῦ Ρουσσὼ ἐκφερομένην γνώμην, παρετήρουν ὅτι ἡ ἀγανάκτησίς του τὸν παρέσυρε μέχρι ἀθετήσεως τῶν περὶ ἐλευθερίας

ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεών του, γ'. διὰ θαυμαστικοῦ σημείου ἐξεδήλουν περιφανῶς τὴν ἔκπληξίν μου ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἰακώβου Ρουσσώ.

Καὶ τώρα προσέξατε εἰς τὰ σχόλια τοῦ «Προμηθέως.»

«Ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ψυχολογικῶν Μελετῶν» μετὰ προδήλου σκοποῦ, ὃν δὲν δύναται νὰ ματαιώσῃ τὸ προσγραφόμενον ὑποκριτικὸν θαυμαστικόν, ἀναγράφει τὴν γνώμην καθ' ἣν ὁ δημοσίᾳ προσβάλλων τὰς φιλοσοφικὰς ἀληθείας (τίνος φιλοσοφικοῦ συστήματος;) περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ ψυχῆς, δίκαιον εἶνε ἐὰν μετὰ τὰς δεούσας παραινέσεις καὶ τιμωρίας ἐξακολουθῇ ἐκθέτων εἰς κινδύνους τὸ κοινωνικὸν σῶμα διὰ τῶν ἀθλίων διδασκαλιῶν του νὰ τιμωρῆται μὲ ΘΑΝΑΤΟΝ. (α)»

«Λίσχος εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χέκελ, αἴσχος εἰς τοὺς φωτοσβέστας καὶ τοὺς κακούργους, τρὶς αἴσχος εἰς τοὺς ΦΟΝΕΙΣ (6), τοὺς τολμῶντας νὰ ἐπισείωσι τὰ κατασυντετριμμένα μεσαιωνικὰ φάσγανα ἐν τῷ τέλει τοῦ ΙΘ'. αἰῶνος.

«Ἀρκετὰ ἤδη ἐφλυάρησε πάντα ἐκθέσμως καὶ ἀσυστόλως κατὰ τοῦ μεγάλου φυσιοδίφου ὁ αὐτουργὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ ἠθικοῦ ἀνοσιουργήματος ὅπερ καλεῖται «Ψυχολογικαὶ Μελέται.» Φρίκη κατέλαβεν ἡμᾶς ἰδόντας τί λέγεται ἐν αὐταῖς κατὰ τοῦ εὐγενεστάτου καὶ σοφωτάτου καθηγητοῦ τῆς Ἰένης. Συμβουλεύομεν δ' αὐτῷ (τῷ αὐτουργῷ τοῦ ἀνοσιουργήματος) νὰ τηρήσῃ ἐν τῷ νέῳ αὐτοῦ συγγράμματι γλῶσσαν εὐλαβῆ, εὐλαβεστάτην γλῶσσαν πρὸς τὸν Χέκελ. Τὴν παραίνεσιν δὲ ταύτην ποιούμεν κηδόμενοι αὐτοῦ, διότι ἐὰν ἄλλως πράξῃ θύελλα θὰ ἐκραγῇ περὶ αὐτὸν κ.τ.λ.»

Ἐξελέγχων τ' ἀσεβῆ τῶν ὑλοδοξούντων θεωρήματα καὶ συναισθανόμενος ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὕψιστον ἐκπληρῶ καθῆκον, θ' ἀποδεχθῶ τὴν ἐπαπειλουμένην κατ' ἐμοῦ θύελλαν μετὰ τῆς αὐτῆς

(α) Προμηθεὺς 3 Μαρτίου 1891. Ἡ λέξις *θάνατος* σημειοῦται εἰς τὸν Προμηθέα διὰ κεφαλαιωδῶν ψηφίων.

(6) Λυτόθι. Ἡ λέξις *φονεῖς* ἐξετυπώθη εἰς τὸν Προμηθέα διὰ κεφαλαιωδῶν ψηφίων.

ἀταραξίας μεθ' ἧς ἀπεδέχθην τὴν δεκάμηνον δημοσιογραφικὴν ἐπίθεσιν, ἀλλὰ μὴ δυνάμενος τὴν αὐτὴν νὰ διατηρήσω ἀδιαφορίαν καὶ ψυχραιμίαν ἀπέναντι τῆς ἠθικῆς κρίσεως ἣν διατρέχει ὁ Ἑλληνισμός, ὡς ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ἀρχῶν τῆς ἀθέου ὑλοφροσύνης, καὶ ἀναγινώσκων τοὺς προπηλακισμοὺς καὶ τὰ κατηγορητήρια καὶ τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ «Προμηθέως» διττάζων καὶ λυπούμενος ἔλεγον ἐν ἐμαυτῷ. Μαθηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν λοιπῶν ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων καὶ οἱ μὴ ἐγκύψαντες εἰς ἐπιστημονικὰς ἀνθρωπολογικὰς μελέτας θ' ἀναγνώσωσιν ἆρά γε τὰς σελίδας ταύτας; Καθηγηταὶ περιβαλλόμενοι διὰ τοῦ γοήτρου τῆς ὑπὸ τῆς Ἐξουσίας ἀνατεθείσης εἰς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνης πρὸς νοητικὴν καὶ ἠθικὴν τῆς νεότητος μόρφωσιν διδάσκουσιν ὅτι ἀμαθεῖς εἶνε καὶ φωτοσβέσται οἱ πρεσβεύοντες ὅτι ὑπάρχει Ὤν δημιουργὸν καὶ ὑπερκόσμιον, προδόται δὲ τῆς ἐπιστήμης καὶ «μόνοι οἱ μὴ ἔχοντες ἰδέαν τῆς χημικῆς ἕλξεως ἀποδίδουσι τὴν δημιουργίαν εἰς ὑπερφυσικὰς δυνάμεις.»(α) Τίς ἆρά γε τῶν μαθητῶν ἢ τίς τῶν ἀναγινωσκόντων τὰ δημοσιεύματα τῶν καθηγητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου θὰ μελετήσῃ συγγραφὴν ἀξιοῦσαν νὰ ἐξελέγξῃ τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ Χέκελ ν' ἀκριβώσῃ δὲ τὴν ὑφισταμένην ἁρμονίαν μεταξὺ τοῦ θρησκευτικοῦ περὶ δημιουργίας δόγματος μετὰ τῶν ἐξαγομένων τῶν τελευταίων ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων τῆς ἐπιστήμης;

Ταῦτα δ' ἐμοῦ ἐν δισταγμοῖς διαλογιζομένου δύο ἐτελοῦντο γεγονότα ἐντὸς τοῦ ἔτους 1890 ὧν ἡ ἀφήγησις θὰ ἐξαλείψῃ πάσας τὰς ἐγερθείσας ἐντυπώσεις καὶ προκαταλήψεις ἀπὸ τὰς βιαίας προσβολὰς τῶν διδασκάλων τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας. Ἰδοὺ τὸ πρῶτον.

(α) Προμηθέως 21. Ἰουλίου 1891.

III

Δύο τῶν ὀπαδῶν τοῦ μονισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ, ὁ Λετουρνὼ καὶ ὁ Ἰούλιος Σουρή, ἐπιδοθέντες εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ Χέκελ μετέφρασαν τὰ τούτου συγγράμματα περὶ «Ἀνθρωπογονίας» περὶ «Δημιουργίας» καὶ περὶ «Ἐξελίξεως».

Ὁ περιφανὴς φυσιογνώστης Κατρεφάζε (Quatrefages) μέλος τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου καὶ τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, καθηγητὴς τῆς Ἀνθρωπολογίας εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας τῶν Παρισίων, πρόεδρος τῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρίας καὶ συγγραφεὺς τῶν πολυθρυλλήτων ἔργων περὶ τοῦ «Ἀνθρωπίνου Γένους» καὶ τῶν «Ἀνθρωπίνων Φυλῶν», ἐπελάβετο τῆς ἀνασκευῆς τῶν δοξασιῶν τοῦ Χέκελ καὶ τῶν γενομένων προσπαθειῶν πρὸς ἐπικράτησιν τῶν παραλόγων αὐτοῦ θεωρημάτων.(α)

Ὁ Κατρεφάζε ὑπῆρξεν ὁ ἰδιαίτερος φίλος τοῦ Καρόλου Δαρβίνου, καίτοι δὲ μὴ συμμεριζόμενος τὰς περὶ ἐξελίξεως θεωρίας του, τῇ προτάσει καὶ ἐπιμόνῳ ἐνεργείᾳ του ὁ ἄγγλος φυσιοδίφης ἐξελέχθη ἐξωτερικὸν μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου. Σοφὸς ὅσῳ μετριόφρων, θεωρῶν δὲ ὡς «λίαν παραδόξους» τὰς χημικὰς καὶ μηχανικὰς τοῦ Χέκελ βεβαιώσεις, δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποβάλῃ τὴν περὶ αὐτῶν γνώμην του εἰς δύω εἰδικοὺς ἄνδρας, συναδέλφους καὶ μέλη τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, καὶ νὰ ζητήσῃ τὸν περὶ αὐτῶν ἔλεγχον. Ἀμφότεροι ἀπεφάνθησαν ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Χέκελ ἦσαν πλημμελεῖς καὶ ἀνυπόστατοι.

Θὰ γνωρίσωμεν τοῖς ἀναγνώσταις ἐν ἰδιαιτέρᾳ μελέτῃ τὰς σκέψεις καὶ παρατηρήσεις τοῦ Κατρεφάζε, ἐνταῦθα δὲ περιοριζόμεθα ν' ἀναγράψωμεν τὰ ἑπόμενα συμπεράσματα εἰς ἃ κατέληξαν αἱ περὶ τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως ἔρευναι καὶ ἐκζητήσεις του.

(α) Journal des Savants Φεβρ: Μαρτίου καὶ Ἀπριλ: 1890.

1ον Ὁ Χέκελ παραμορφώσας τὰς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου περιέπλεξεν αὐτὰς εἰς μίαν φυλοσοφικὴν ἀρχὴν καὶ ἵδρυσεν ἰδίαν σχολὴν περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς ἔχουσαν ἀπόλυτα δόγματα, φύσεως ἀδιαλλάκτου, οἷα τὰ δόγματα πάσης θρησκευτικῆς παραδόσεως.

2ον Τὰ δόγματα τοῦ Χέκελ οὐδὲν ἔχουσι τὸ θετικὸν καὶ κοινὸν πρὸς τὰς φυσιογνωστικὰς ἐπιστήμας.

3ον Ὁ Χέκελ πλανᾶται βεβαιῶν ὅτι αἱ ἰδέαι καὶ ἀρχαί του συνταυτίζονται πρὸς τὰς ἰδέας καὶ ἀρχὰς τοῦ Λαμὰρκ καὶ Δαρβίνου. Τὸ ἀληθὲς κεῖται εἰς τὸ ἀντίθετον σημεῖον, διότι καὶ Λαμὰρκ καὶ Δαρβῖνος καὶ Σαιντ Ἱλαὶρ ἐπρέσβευον ὅτι ἡ δημιουργία τῶν πρώτων ζωϊκῶν ὑπάρξεων ἐκπορεύεται ἐξ ὑπερκοσμίου καὶ ὑπερφυοῦς δυνάμεως.

4ον Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Χέκελ περὶ ὑποστάσεως ἀνεξαντλήτου αὐτοφυοῦς ἐξελικτικῆς δυνάμεως ἐν μορίοις καὶ κυττάροις παραχθεῖσι ἐκ μηχανικῶν παραγόντων ἢ φυσικο-χημικῶν πηγῶν, ἐφ' ἧς ἐρείδεται τὸ γενεαλογικὸν αὐτοῦ σύστημα, οὐδέποτε ὑπ' οὐδενὸς παρετηρήθη εἰς τὴν φύσιν. Ἐὰν δὲ ἡ ὑπόθεσις δὲν ἦτο ἀσύστατος καὶ ὅλως φαντασιώδης θὰ ἐπεφαίνοντο καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ αἱ ἐπενέργειαι καὶ τ' ἀποτελέσματα τοιαύτης δυνάμεως, μηδενὸς ὑπάρχοντος ἴχνους τεκμηρίου ὅτι οἱ νόμοι τῆς φύσεως μετεβλήθησαν μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς.

5ον Ἡ δ' ἑτέρα τοῦ Χέκελ ἀρχή, ὁρίζοντος τὴν ζωὴν παντὸς ὀργανικοῦ σώματος ὡς ἀδιάλειπτον σειρὰν μηχανικῶν κινήσεων καὶ ἐξ ἧς ἀρύεται τὰ συμπεράσματα τῶν δοξασιῶν του, εἶνε ἁπλῆ βεβαίωσις καὶ προσωπικὴ πεποίθησις περὶ ἧς οὐδ' ἐπεχείρησε νὰ παρουσιάσῃ ἀπόδειξιν. Ἐπιστήμονες, ὑπέροχον κατέχοντες θέσιν μεταξὺ τῶν συναδέλφων των πρεσβεύουν δόξαν ἐναντίαν. Προκειμένου περὶ ζωῆς δὲν δύναμαι νὰ εἴπω τί δύναται ἡ ἐπιστήμη ν' ἀνακαλύψῃ ἐν τῷ μέλλοντι, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδεὶς σπουδαῖος ἐπιστήμων δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι γινώσκει τι περὶ τῶν γενικῶν τῆς ζωῆς φαινομένων.

6ον Ὡς πρὸς τὴν γενεαλογικὴν κλίμακα τοῦ Χέκελ δι' ἧς ὁρίζεται ἡ ἀπὸ τοῦ πρώτου ζωϊκοῦ κυττάρου καταγωγὴ πάντων τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν μέχρι τοῦ ἀνθρώπου, ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Παρισίοις Μουσείου τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας συμμορφοῦται πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Φόγτ, διατελέσαντος προηγουμένως ὀπαδοῦ τῶν περὶ ἐξελίξεως ἰδεῶν τοῦ Δαρβίνου. « Λαμβάνοντες, λέγει ὁ Φόγτ, μίαν δόσιν κληρονομικότητος, μίαν ἑτέραν προσαρμογῆς, καὶ μίαν δόσιν παραποιήσεως (falsification), προσθέτοντες δὲ ὡς ἀφέψημα ἰδέας τινὰς φιλοσοφικοῦ μοναδισμοῦ καὶ βιογενέσεως κατασκευάζομεν μῖγμα δυνάμενον νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς τῆς φυλογενέσεως ! »

7ον Ἡ ὑπὸ τοῦ Χέκελ γενομένη σύγχυσις τῶν ὀργανικῶν καὶ ἀνοργάνων σωμάτων εἶνε ὅλως αὐθαίρετος καὶ ἐναντία τῶν ἐξαγομένων πάσης ὀρθῆς παρατηρήσεως καὶ πείρας, ἐπενοήθη δ' ὑπ' αὐτοῦ ὅπως συγκαλύψῃ τὰς ἀντιθέσεις τοῦ συστήματός του πρὸς τὰ γεγονότα.

Ταῦτα ἐδίδασκον οἱ τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου ἐπιστήμονες ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ ἔτος 1890 ὅτε ἐκόπτοντο οἱ καθηγηταὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου ὅπως παραστήσωσι τὸν μονισμὸν ἀληθειαν θετικὴν καὶ ἀδιαφιλονείκητον, τὸν δὲ Χέκελ ἐπιστημονικώτατον καὶ ἄνδρα εὐγενέστατον, ἀντιτάσσοντες ἴσως τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦτον εἰς τὴν ὑπ' ἐμοῦ ἀποδοθεῖσαν αὐτῷ σκολιότητα περὶ τὸ συζητεῖν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου ὁ καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας τῶν Παρισίων ἀναφέρων τὰ τῆς ἐπεγερθείσης μεταξὺ τοῦ Βίρχωβ καὶ Χέκελ διενέξεως βεβαιῶν δὲ ὅτι οὗτος ἐδημοσίευσε κατὰ τοῦ πρώτου ἄρθρον ἐξαιρετικῆς δριμύτητος, ἐπάγει τάδε· « Τοῦ λοιποῦ ὁ βουλόμενος νὰ κρίνῃ περὶ τῶν τρόπων καθ' οὓς ὁ καθηγητὴς τῆς Ἰένης Χέκελ διεξάγει τὰς πολεμικάς του συζητήσεις, ἂς ἀναγνώσῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθὲν ἄρθρον περὶ Ἀγασσίζ ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τούτου. Διὰ τοῦ δημοσιευθέντος ἄρθρου δὲν ἠρκέσθη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἐπιστήμονος, εἴτε διαμφισβητῶν τὴν ἱκανότητά του εἴτε εἰς ἄλλους ἀποδίδων τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων του, ἀλλ' ἐπιτεθεὶς καὶ κατὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἀγύρτην

διάσημον (grand chevalier d' industrie). Πάντες οἱ ἐπιστήμονες καὶ πάντες οἱ τίμιοι ἄνδρες θὰ διαμαρτυρηθῶσι κατὰ τοιούτων κρίσεων καὶ πρὸ παντὸς κατὰ τοιούτων φράσεων ἀπευθυνομένων κατ' ἀνδρὸς τοσοῦτον τιμωμένου, διά τε τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ ὕψος τοῦ χαρακτῆρος, καὶ διὰ τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτοῦ ἔργα.» (α)

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν Παρισίοις, τί δὲ ἐν Γενεύῃ. Ἰδοὺ τὸ δεύτερον τῶν γεγονότων.

IV

Ἡ ἀσύστατος τοῦ Δαρβίνου ὑπόθεσις περὶ καταγωγῆς πάντων τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν ἀπὸ ἑνὸς πρώτου ἐμβίου ὄντος δημιουργηθέντος ἐξ ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, παρασταθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ὑλοδοξούντων ὡς θεωρία ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένη διαστραφεῖσα δὲ καὶ παραμορφωθεῖσα κατέστη ἡ βάσις καὶ τὸ στήριγμα τῆς ἀθέου ὑλοφροσύνης. «Δὲν ὑπῆρξα πολέμιος τῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων τοῦ Δαρβίνου, ἔλεγεν ὁ Βίρχωβ ἐνώπιον τοῦ ἐν Ἐδιμβούργῳ συγκροτηθέντος συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν, ἀλλὰ θεωρῶν τὴν πρότασιν αὐτοῦ περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς καὶ περὶ καταγωγῆς πάντων τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν ὡς ὑπερβατὴν ὑπόθεσιν καὶ θεωρίαν (speculation), μηδεμίαν ἔχουσαν ὑπόστασιν ἐπιστημονικὴν μέμφομαι τοὺς ἐν Γερμανίᾳ ὑλιστὰς οἵτινες διαστρέφοντες καὶ αὐτὰς τὰς ἰδέας καὶ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Δαρβίνου, ἔχουν τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἔλυσαν τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς βεβαιοῦσι δὲ καὶ προκηρύττουσιν ὡς ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν τὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἓν τῶν μαστοφόρων εἰδῶν.» (6) Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ περικλεοῦς φυσιολόγου τῆς Γερμανίας δικαιοῦσι τοὺς στεφανώσαντας κατὰ τὸ ἔτος 1890 διαπρεπῆ τῆς Ἑλβετίας καθηγητὴν ἀφιερώσαντα κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν πᾶσαν αὐτοῦ τὴν

(α) Journal des Savants. Τεῦχος Φεβρουαρίου 1890. Σελ: 85.
(6) Temps. 9. Μαΐου 1884.

ἐνεργότητα, μάθησιν ἀπέραντον καὶ ὑπέροχον διάνοιαν πρὸς ἀνασκευὴν καὶ καταπολέμησιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Βύχνερ καὶ Χέκελ καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Γερμανίας ὑλιστῶν, προκηρύξαντας δ' αὐτὸν εὐεργέτην τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἐκ τοῦ δημοσιευθέντος πονήματος «L'uomo ed il Materialismo,» ἔπεμψα ἀντίτυπον πρὸς τὸν κλεινὸν καθηγητὴν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Γενεύης, Ἐρνέστον Ναβίλ. Κρίνας τὸ ἔργον μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἀγαθότητος μ' ἐκοινοποίησε λίαν ἐπιεικεῖς καὶ ἐνθαρρυντικὰς περὶ αὐτοῦ κρίσεις, ἐξαίρων δὲ τὴν δι' αὐτοῦ ἐγκαινισθεῖσαν μέθοδον τῆς λύσεως τῶν κατὰ τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας ἐγειρομένων ζητημάτων διὰ τῶν ἐξαγομένων τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι πρὸ πολλοῦ χρόνου κατεγίνετο εἰς τὴν ἐκπόνησιν συγγραφῆς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῇ ἐμῇ προτιθεμένης καὶ συνταττομένης διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου. Τὸ ἀγγελθέν μοι τοῦτο ἔργον δημοσιευθὲν μετὰ ἓν ἔτος ὑπὸ τὸν τίτλον, «Ἡ Νεωτέρα Φυσική,» κατέπληξε τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον καὶ κατεθορύβησε τοὺς ὑλοδοξοῦντας, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὁ Ναβίλ προβαίνων εἰς τὴν συναρμολόγησιν τῶν ἀρχῶν τῆς πνευματικῆς καὶ χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τῶν τελευταίων προόδων τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν παρέλαβεν ὡς συνεργάτας δύω τῶν διαπρεπεστέρων καθηγητῶν τῶν πειραματικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων, τοὺς κκ. Κάρολον Σορὲ καὶ Ἐδουάρδον Σαρασῖνον, ὑπέβαλε δὲ εἰς τὰς σκέψεις καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ περικλεοῦς τῆς Ἑλβετίας φυσιογνώστου Δὲ Λὰ Ῥίβε.

Φοβοῦμαι μὴ εὐλόγως ἐλεγχθῶ ὡς παραβιάζων τοὺς ὅρους τῆς μετριοφροσύνης ἀποτολμῶν νὰ προσεγγίσω τὰ ἐμὰ στοιχειώδη σπουδάσματα καὶ ἀτελῆ δοκίμια πρὸς ἔργα ἐπιφανῶν καθηγητῶν καὶ ἐπιστημόνων. Ἀλλὰ προτιμῶ νὰ ἐπισύρω ἐπ' ἐμὲ τὴν μομφὴν ταύτην ἢ ν' ἀποσιωπήσω γεγονότα δυνάμενα νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν καὶ νέας νὰ προκαλέσωσι μελέτας τῶν ἀποπλανηθέντων ἀπὸ τὰς δημοσιεύσεις καὶ ἀπὸ τὴν τόλμην τῶν διδα-

σκόντων ὡς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας καὶ θεωρήματα δοξασίας ἄφρονας καὶ ὑπὸ πάντων τῶν μεγάλων ἑρμηνευτῶν τῆς φύσεως θεωρουμένας ὡς φαντασίας ἀποκυήματα καὶ ἐπιστημονικὴ παρωδία.

Κατὰ τὴν μακρὰν μελέτην καὶ συζήτησιν τῶν ἀνθρωπολογικῶν ζητημάτων ἐπείσθην ὅτι ὁ ἰσχυρότερος ἅμα καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς προσιτώτερος τῶν πραγματικῶν λόγων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς πνευματικότητος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς πηγάζοντος ἀναγκαίου συμπεράσματος περὶ ὑπάρξεως ὑπερφυοῦς Ὄντος ἔχοντος τὴν δύναμιν τῆς δημιουργίας ὀντότητος, μυστηριωδῶς μὲν συνδεομένης μετὰ τῆς ὕλης διατηρούσης δ' ἐν αὐτῇ καὶ ἐλευθερίαν ἀνεξάρτητον ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐναντίαν τῶν μηχανικῶν νόμων, εἶνε ὁ ἰδιάζων τοῦ αὐτεξουσίου χαρακτὴρ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Τὴν πεποίθησιν ταύτην ἐξεδήλωσα διὰ τῶν ἐμῶν κατὰ καιροὺς δημοσιευθέντων ἐπιστημονικῶν δοκιμίων, ἀνέπτυξα δ' αὐτὴν ἀτελῶς καὶ ἐφ' ὅσον αἱ ἀσθενεῖς δυνάμεις τὸ ἐπέτρεπον. (α) Ἀλλ' ἐναπέκειτο εἰς τὸν Ἐρνέστον Ναβίλ νὰ περιβάλῃ τὴν ἀλήθειαν ταύτην διὰ τῆς ἀκαταβλήτου ἰσχύος τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῆς ἐπιστήμης νὰ καταστήσῃ δ' αὐτὴν φαεινὸν ἀστέρα διαφωτίζοντα τὰ αἰώνια προβλήματα.

Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὁ καθηγητὴς τῆς Γενεύης διὰ τοῦ δημοσιευθέντος πονήματος «περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως» ἀντεπεξερχόμενος κατὰ τῶν δοξασιῶν τοῦ Βύχνερ καὶ Χέκελ καὶ Μολεσὸθ ἀνήγειρε περιφανὲς μνημεῖον εἰς τὰς αἰωνίους ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς φιλοσοφίας. Ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ταύτης λαβόντες τὸ ἐνδόσιμον τινὲς τῶν λογίων συνῆλθον ἐν ἐπιτροπῇ καὶ ἐπρότειναν διὰ δημοσίας προκηρύξεως νὰ ἑορτασθῇ ἡ συμπλήρωσις τοῦ 75ου ἔτους τοῦ Ἐρνέστου Ναβίλ, συγχρόνως δὲ νὰ ἐκκοπῇ καὶ προσφερθῇ αὐτῷ χρυσοῦν μετάλλιον ἐπὶ τῷ ζήλῳ καὶ ἀκαταπονήτῳ αὐτοῦ δραστηριότητι πρὸς ἀνασκευὴν

(α) L'uomo ed il Materialismo Κεφ: 1ον. — Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη Κεφ: Θ'. Ψυχολογικαὶ Μελέται Κεφ: Γ'.

καὶ καταπολέμησιν τῶν ἀπαισίων δοξασιῶν καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ πνεύματος τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας. Ἡ πρότασις ἐγένετο δεκτὴ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπό τε τῶν λογίων τῆς Ἑλβετίας καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν συλλόγων καὶ ἑταιριῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ τὸ μὲν ὑπερπλεονάσαν χρηματικὸν ποσόν, μετὰ τὴν ἐκκοπὴν τοῦ χρυσοῦ μεταλλίου καὶ πολλῶν ἀντιτύπων εἰς ἄργυρον καὶ ὀρείχαλκον, ὡρίσθη πρὸς ἵδρυσιν σπουδαστηρίου φέροντος τ' ὄνομα τοῦ τιμωμένου, τὴν δὲ 26 Δεκ: 1890 ἐτελέσθη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Γενεύης μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἑορτὴ καθ' ἣν ἐπὶ παρουσίᾳ ἑπτακοσίων ἀντιπροσώπων διαφόρων συλλόγων καὶ πανεπιστημίων προσεφέρθη τῷ Ναβίλ τὸ χρυσοῦν μετάλλιον φέρον ἐπὶ τοῦ ἑνὸς προσώπου τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου τὰς ἐπιγραφάς, «Φιλοσοφία. Ἀπολογητικὴ Χριστιανισμοῦ. Ἐκπαίδευσις. Ἀνεξιθρησκεία.»

Ὁ προσενεγκὼν τὸ μετάλλιον πρόεδρος Γουστάβος Μουνιέρος προσφωνήσας τὸν καθηγητὴν ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλους· «Ἐκδηλοῦμεν τὰ αἰσθήματα τῆς εὐγνωμοσύνης μας πρὸς τὸν Ἐρνέστον Ναβίλ τὸν ἀφιερώσαντα τὸ ὕψος τῆς διανοίας του πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν αἵτινες διῆλθον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διὰ σπουδαίας κρίσεως. Ἐργάτης εὐγλωττος καὶ ἀκαταπόνητος τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, κατέδειξε τὸ ἐναρμόνιον αὐτῶν γενόμενος ἀπόστολος τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ ἐξυπηρετῶν αὐτὴν ὁτὲ μὲν διὰ σοφῶν συγγραφῶν μεταφρασθεισῶν εἰς πολλὰς γλώσσας, ὁτὲ δὲ διὰ δημοτικῶν διαλέξεων ἀπευθυνομένων τὴν μίαν ἡμέραν εἰς τὰ πλήθη τὴν ἐπιοῦσαν δὲ εἰς τοὺς ἐπιστήμονας καὶ ἄλλοτε διδάσκων ἀπὸ τῆς ἕδρας. Παλαίων μετὰ θάρρους κατὰ τῶν ἐργαζομένων πρὸς ἀπομάκρυνσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν, κατετάχθη ὁ ἴδιος μεταξὺ τῶν διδασκόντων τὰς ὑγιεῖς παραδόσεις. Χριστιανὸς βαθυτάτων πεποιθήσεων, πνεῦμα ἐμβριθὲς ἅμα καὶ διαυγές, φίλος ἀληθὴς τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐργαζόμενος· οὗτοι εἶνε οἱ χαρακτῆρες καὶ οἱ τίτλοι τῆς ὑφ' ἡμῶν σήμερον τιμωμένης προσωπικότητος.»

Εἰς τοὺς λόγους τοῦ Προέδρου ἀπήντησεν ὁ τόσῳ μετριόφρων ὅσῳ περιφανὴς ἐπιστήμων. «Εὐγνωμοσύνη καὶ θάμβος! Ἀλλὰ παρὰ τοῖς αἰσθήμασι τούτοις ἓν ἕτερον ἐγείρεται ἐν ἐμοί, συντριβὴ καὶ ταπείνωσις. Ὁμιλοῦντες ὑμεῖς διὰ τὸ παρελθὸν μὲ πειθαναγκάζετε νὰ ῥίψω ἐν βλέμμα ἐπὶ τῶν ἔργων μου καὶ νὰ ἐπιχειρήσω μίαν ἐξέτασιν τῆς συνειδήσεως. Καὶ σεῖς μὲν γνωρίζετε τὰ γενόμενα καὶ σταθμίζετε ταῦτα μετὰ φιλοφροσύνης, ἐξ ἧς ἐκπορεύεται ἡ ὑπερβολὴ οἵα ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ὁμιλίας τοῦ Προέδρου ἧς ὑπεχρεώθην νὰ ὑποστῶ τὴν ἀνάγνωσιν, ἀλλ' ἐγὼ γνωρίζω καὶ ὅσα ὤφειλον καὶ ὅσα ἐδυνάμην νὰ πράξω παρέλειψα δὲ καὶ περὶ αὐτῶν ὀλιγώρησα. Σεῖς δὲν γνωρίζετε τὰς ἀδυναμίας, τὰς ἐλλείψεις καὶ τ' ἁμαρτήματα τῆς θελήσεως. Ἀλλ' ἐγὼ ὀφείλω νὰ σκεφθῶ καὶ νὰ δώσω λόγον περὶ αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου, ἐντεῦθεν ἡ ἐμὴ συντριβὴ καὶ ταπείνωσις. Εὐτυχὴς ὁ ταπεινούμενος ἐνώπιον τῆς ὑψίστης Ἁγιότητος καὶ ἐλπίζων εἰς τὸ ἄπειρον Λύτης ἔλεος.»

Μετὰ τοὺς λόγους τούτους διάφοροι καθηγηταὶ τῶν πανεπιστημίων καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν συλλόγων ὡμίλησαν διεξοδικῶς περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων τοῦ Ναβίλ. Ὁ Γοὺρδ καὶ ὁ Σεκρετὰν ἐξῆραν τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας αὐτοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ κατίσχυσιν τῶν ἀρχῶν τῆς πνευματικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Οὐάρην τὰς πρὸς τὴν πολιτείαν ὑπηρεσίας του, εἴτε ὡς ἐφόρου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, εἴτε ὡς μέλους τῆς ἐπιτροπῆς τῶν πολιτικῶν μεταρρυθμίσεων, εἴτε ὡς τοῦ σημαιοφόρου τῶν ἀρχῶν τῆς ἀνεξιθρησκείας. «Ὁ ἀνὴρ τῆς θεωρίας καὶ τῆς ἐνεργείας ὃν περιστοιχοῦμεν διὰ τῶν αἰσθημάτων τῆς εὐγνωμοσύνης, ἔλεγεν ὁ Οὐάρην, ὕψωσε τὴν φωνὴν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως. Ἱστὸς διαμαρτυρούμενος ὑπερήσπισε τὰ δικαιώματα τῶν καθολικῶν περὶ ἀπολύτου ἐλευθερίας πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν ἰδίων πεποιθήσεων.» Ὁ Ἑνρῖκος Δεβοὰ ἐν ὀνόματι τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Νιουσατὲλ ἐξέθεσε λίαν συνοπτικῶς τὰ περὶ τῶν δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ Ναβίλ συγγραμμάτων ἐνδιατρίψας ἰδίως ἐπὶ τοῦ τελευταίου περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως. «Αἱ ἰδέαι καὶ αἱ ἀρχαί σας,

ἔλεγεν, ἔλαβον τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν ἐκδήλωσιν ἐν τῇ περὶ αὐτεξουσίου συγγραφῇ ἣν θεωροῦμεν ὡς περίληψιν καὶ συμπέρασμα τῶν ἔργων σας. Εὐγνωμονοῦντες διὰ τὸ παρελθὸν ἐλπίζομεν εἰς σᾶς καὶ διὰ τὸ μέλλον. Ὑπάρχουν ἄνδρες ἀντλοῦντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἀπὸ τὰς πηγὰς τῆς αἰωνίου ζωῆς καὶ κατὰ τὸ γῆρας αὐτό. Ἡ νεότης αὕτη τοῦ γήρατος εἶνε ἡ ὑμετέρα καὶ ἡμεῖς χαιρετίζομεν ἐκ τῶν προτέρων τὰ νέα ἔργα τῆς ἀκαταβλήτου ἐνεργότητός σας.» Ὁ βουλευτὴς τῆς Ἰταλίας Ἀττίλιος Βρουνιάλτης, καθηγητὴς τοῦ Δικαίου εἰς τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Τορίνου, λαβὼν τὸν λόγον ἐν ὀνόματι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ θιασωτῶν τοῦ Ναβίλ, «σεῖς ἐστέ, ἔλεγεν, ἄξιος υἱὸς τῆς τιμώσης σε πατρίδος. Ὑπάρχουν ἄνδρες ὧν τὸ ὄνομα περιβάλλεται διὰ μείζονος κλέους καὶ δημοτικότητος, ἀλλ' ὀλίγων ἡ τιμὴ καὶ ἡ ὑπόληψις βασίζεται, ὡς ἡ ὑμετέρα, ἐπὶ τοιούτου ἀριθμοῦ ἐπιλέκτων ψήφων. Καὶ σεῖς οἱ συλλαβόντες τὴν ἰδέαν τῆς τιμητικῆς ταύτης ἑορτῆς δέξασθε τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ὅτι ἐπροκαλέσατε τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης μας ἐν ἡμέραις καθ' ἃς κυριεύει τὸ μῖσος καὶ ὁ προπηλακισμός.»

Μετὰ τοὺς ἀπαγγελθέντας λόγους ἀνεγνώσθησαν ἐπιστολαὶ διαφόρων καὶ προσφωνήσεις ἀποσταλεῖσαι πρὸς τιμὴν τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γενεύης ἐν αἷς διεκρίνοντο αἱ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ τῆς Ἐλευθέρας Σχολῆς τῆς πόλεως, — ἡ τῶν πανεπιστημίων τῆς Ζυρίχης καὶ Βάλης, — ἡ τοῦ βασιλέως τῆς Βυρτεμβέργης, — ἡ τοῦ Δουκὸς τῆς Βάδης, — καὶ ἡ τοῦ Γραμματέως τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰταλίας ἀγγέλλοντος τὴν πρὸς τὸν Ναβίλ ἀπονομὴν τοῦ παρασήμου τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ Ἰταλικοῦ Στέμματος.

Μεταξὺ τῶν ἀπαγγελθέντων λόγων κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην πανεπιστημιακὴν ἑορτὴν διεκρίθη ὁ τοῦ καθηγητοῦ Μπουβιέ, ὃν συνοψίζοντες παρατίθεμεν ἐνταῦθα. «Σύμπας ὁ βίος σας ἐνεπνεύσθη ὑπὸ ἰδέας ἀποτελούσης τὸ ὑπέροχον τῆς ὑμετέρας προσωπικότητος καὶ τὸν σπουδαιότερον τίτλον τῆς πρὸς σὲ δημοσίας

εὐγνωμοσύνης. Φιλοσοφίαν καὶ Θρησκείαν, ἀδελφάς, πολλάκις συγκρουσθείσας, ὑμεῖς προσεγγίσατε καὶ συνεδέσατε ἐν ἀδιασπάστῳ λογικῇ ἑνότητι. Σεῖς εἴπατε, ἀγαπῶ τὴν εὐγενεστέραν τῶν ἐπιστημῶν, τὴν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει ἀνευρίσκω τὴν λύσιν τῶν ὑψίστων προβλημάτων, τὴν δὲ συναρμολόγησιν τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας ἐπεχειρήσατε διὰ συγγραφῶν αἵτινες ἀπολήγουσιν εἰς τὰ ἑπόμενα συμπεράσματα. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δι' ὅλων αὐτῆς τῶν δυνάμεων ὑπερίπταται πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Ἐὰν ἡμεῖς δὲν ἀποπνίγωμεν τὰς εὐγενεῖς τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐνοράσεις καὶ δὲν περικόπτωμεν ἑκουσίως τὰς πτέρυγας τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἀκατάσχετος ἔπαρσις μεταρσιοῖ ἡμᾶς πέραν τῶν ὁρίων τῆς πείρας. Ποῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἡ χαρά, ποῦ δὲ τὸ ἰδεῶδες τῆς καρδίας, ἡ ἁγιότης, τὸ ὕψος τοῦ φρονήματος, τὸ ἀπρόσιτον φῶς καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς διανοίας; Ἡ ἔφεσις ἡμῶν καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ροπή, ὅπερ δὲν κατέχομεν εἰμὴ κατ' ἐλπίδα, εἶνε ἡ προῖξ τῆς ψυχῆς μετὰ τῆς ζωῆς ἑνουμένης, εἶνε ἡ σφραγὶς τοῦ Δημιουργοῦ ἐγχαραχθεῖσα ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πλάσματος. Κατὰ τὰς ὑφισταμένας σχέσεις μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ Ὑψίστου Ἀγαθοῦ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἁγιότης εἶνε τὸ ὑποκείμενον τῆς θρησκείας, ἡ δὲ λογικὴ ἐξερεύνησις τῆς καθολικῆς ἁρμονίας εἶνε τὸ ὑποκείμενον τῆς φιλοσοφίας. Ὑπεξηγήσαντες τὰς περιπετείας ἐνίοτε δὲ καὶ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν δύω ἀδελφῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὑμεῖς διεγράψατε τοὺς ὅρους τῆς ἑνώσεως αὐτῶν ἐν τῇ χριστιανικῇ φιλοσοφίᾳ. Εἶνε ἀνάγκη, εἴπατε, νὰ ῥίψωμεν γεφύρας μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης ὄχθης τοῦ ῥέοντος τῆς ἀληθείας ποταμοῦ. Καὶ σεῖς προπαρεσκευάσατε τὰς γεφύρας ταύτας ὅπως μεθ' ὑμῶν διέλθωμεν αὐτόν. Ὑπὸ φιλοσοφίας οὔσης ἐπιστήμης τῆς καθολικῆς πείρας καὶ μελέτης τῶν γεγονότων, τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ παραγκωνίσωμεν γεγονὸς πραγματικόν, μόνιμον, διαρκὲς καὶ γόνιμον ἀποτελεσμάτων ἔν τε τῷ ἀτόμῳ καὶ τῇ ἀνθρωπότητι, — τὸ θρησκευτικὸν γεγονός; Περικόπτοντες τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως

δὲν κινδυνεύομεν ἄρά γε νὰ προτείνωμεν ἐπιστήμην ὅλως ἠκρωτηριασμένην πλημμελῆ δὲ καὶ οἰκτρὰν φιλοσοφίαν; Καὶ ὅτε ὁ ὑλισμὸς ἔκαμε τὴν νέαν ἐμφάνισίν του καὶ ὑψώσας τὴν φωνὴν ἐδίδασκε τὰς ὀρθολογικὰς δῆθεν δοξασίας διὰ μυρίων διατριβῶν καὶ δημοσιεύσεων, σεῖς ὑποδείξατε τοὺς κινδύνους περὶ τῶν ἐπαπειλούντων τὴν κοινωνίαν δεινῶν διὰ δημοσίας καὶ περιδόξου διαλέξεως, ἡ δὲ πατρὶς συνταραχθεῖσα ἐκ τῶν λόγων καὶ ἐνεργειῶν σας προέβη εἰς ὀργάνωσιν τακτικῶν συνεντεύξεων καὶ ὁμιλιῶν εἰς δημοσίους τόπους καθ' ἃς κοσμικοὶ ἄνδρες καὶ σοφοὶ ἐπιστήμονες ἐργασθέντες ἀπεσόβησαν τοὺς ἐπαπειλοῦντας τὸν ἠθικὸν ἡμῶν βίον κινδύνους. Νέος τότε, πλήρης θάρρους καὶ παλαιστὴς ἀτρόμητος συνησθάνθητε τὸ καθῆκον νὰ καταστῆτε τὸ κέντρον πάσης ἐνεργείας κατὰ τῶν ἀσεβῶν προσπαθειῶν. Ὀφείλομεν, εἴπατε τότε εἰς μίαν τῶν δημοσίων ὁμιλιῶν σας, ὀφείλομεν οἱ μὴ ἀπολέσαντες πᾶσαν ἐλπίδα, ὁ ἀμαθὴς καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ πένης καὶ ὁ πλούσιος καὶ πᾶς ὁ συναντήσας τὸν Ἀναστάντα κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου καὶ τῆς θλίψεως, καὶ πᾶς ὁ συναντήσας τὸν Σωτῆρα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μετανοίας, καὶ πάντες οἱ κατιδόντες τὸ φῶς τοῦ Λόγου διαλάμπον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των, καὶ πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς τὸ καθῆκον, εἰς τὴν ἁγιότητα, εἰς τὴν αἰωνίαν ὕπαρξιν, εἰς τὸν Θεόν, νὰ συσπειρωθῶμεν εἰς μίαν κοινὴν ἐνέργειαν καὶ ἀπέναντι τῆς διαδιδομένης λέξεως, *μηδέν*, ν' ἀπαντήσωμεν μετ' ἀκραδάντου πίστεως καὶ σταθερότητος, *ἡ αἰώνιος ζωή*. Σὺ πρὸ παντὸς ἄλλου διεφώτισας καὶ ἐνίσχυσας τὸ ἐπιβαλλόμενον εἰς πάντας καθῆκον τῆς προασπίσεως τῶν ἀληθειῶν καὶ ἠθικῶν δογμάτων περὶ εὐθύνης τῶν ἡμετέρων πράξεων διὰ τῆς ἀνασκευῆς τῶν ἀπαισίων θεωρημάτων τῆς ἀρνήσεως τῶν ἐλευθέρων τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων. Σὺ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην κατέδειξας τὸ ὕψος καὶ τὴν ἀκένωτον γονιμότητα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀποδεικνύων διὰ τῆς συζητήσεως πάντων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τὴν ὑφισταμένην ἁρμονίαν τῶν αἰσθημάτων τῆς καρδίας καὶ τῆς συνειδήσεως μετὰ

τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Δὲν εἶνε καιρός, ἔγραφες, σχολιάζων τὰ συγγράμματα τοῦ Βιράν, νὰ ῥίπτωμεν ἀνεξετάστως τὰ βλέμματα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος ἢ νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τοῦ μέλλοντος. Δὲν πρέπει ἁπλῶς νὰ συλλέγωμεν τὰς ἀκτῖνας τῆς σοφίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἡ ἡμέρα καθ' ἣν οἱ μὲν χριστιανοὶ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὸν καταρτισμὸν σπουδαίου ἐπιστημονικοῦ προγράμματος προτείνωσι δ' αὐτὸ εἰς τοὺς λαοὺς τοὺς συναισθανομένους τὴν ἀνάγκην τῆς ἀληθείας, οἱ δὲ φιλοσοφοῦντες φωτιζόμενοι ἐκ τῆς πείρας τῶν τελευταίων χρόνων ἐναγκαλισθῶσι τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἑνώσωσι πάσας τὰς ἀναπεμπομένας ἐξ αὐτοῦ φωτεινὰς ἀκτῖνας ἀπὸ τὴν μυστηριώδη αὐτοῦ πηγήν, ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἔσεται μεγάλη καὶ φωταυγὴς διά τε τὴν ἱστορίαν καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Διότι ὁ Θεὸς τοῦ Εὐαγγελίου καθαγιάζει τὴν χαράν, εὐλογεῖ τοὺς δεσμοὺς τῶν ἁγνῶν αἰσθημάτων, παραμυθεῖ τὸν πόνον, καὶ ἐν μέσῳ τῶν θλίψεων καὶ ταλαιπωριῶν τοῦ βίου οὐράνιον ἐπὶ τοῦ προσώπου ἐπιχέει μειδίαμα ἀνερχόμενον ἀπὸ τῆς καρδίας καὶ διαλάμπον κατά τε τὴν λύπην καὶ τὴν ὀδύνην.»

Τίνες δ' εἶνε αἱ ἀρχαὶ καὶ τίνες αἱ πεποιθήσεις τοῦ Ναβίλ περὶ τῆς θεωρίας τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως τῆς ἀρνουμένης τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ καὶ συνταυτιζομένης πρὸς τὴν ἄθεον ὑλοδοξίαν; Θ' ἀποσπάσω ἐνταῦθα πολυτίμους τινὰς λίθους ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου τιμωμένου ἀνδρός, καὶ ταύτας ἀντιτάσσω πρὸς τοὺς λόγους τῶν καθηγητῶν τοῦ Προμηθέως τοὺς διδάσκοντας ὅτι οἱ ἀμαθεῖς καὶ φωτοσβέσται καὶ οἱ ἀγνοοῦντες τὰς στοιχειώδεις ἀρχὰς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀποβάλλουσι τὰς δοξασίας τοῦ Βύχνερ καὶ Λαμετρὴ καὶ Χέκελ πιστεύοντες εἰς τὴν ὕπαρξιν ὑπερφυοῦς δυνάμεως ἐξ ἧς ἐδημιουργήθη ἡ ζωὴ καὶ ὁ ἀνθρώπινος λόγος.

«Πολλάκις ἀνέγνων ὅτι θεμελιώδης ὑπάρχει ἐναντιότης μεταξὺ »τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας. Ἐξεπλάγην πάντοτε »ἐπὶ τοιαύτῃ βεβαιώσει ἀπέναντι τοῦ ἀδιαφιλονεικήτου γεγονότος »τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως τῶν θεμελιωσάν-

»των τὰς νεωτέρας φυσιογνωστικὰς ἐπιστήμας. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι »ὑπάρχουν ἐπιστήμονες τινὲς ἐπαγγελλόμενοι τὴν ἀθεΐαν, βεβαίως »ὅμως οὐδεὶς τούτων κατατάσσεται μεταξὺ τῶν *μεγαλοφυῶν* »*ἀνδρῶν οὐδὲ μεταξὺ τῶν πρώτων ἑρμηνευτῶν τῶν νόμων* »*τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνακαλυφάντων τὰ μυστήρια αὐτῆς.* »Μαθηματικὸς γνωρίζων ἄριστα τοὺς τύπους, ἀλλὰ μὴ ἐνσκύψας »ἐπὶ τῆς μελέτης τῶν πηγῶν αὐτῶν δύναται ν' ἀποπνίξῃ τὴν »διάνοιαν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς μηχανικῆς ὑλοδοξίας ἀλλ' ὁ Καρ»τέσιος καὶ ὁ Λεϊβνίτιος καὶ ὁ Νεύτων οἱ διαβλέποντες διὰ μέσου »τῶν μαθηματικῶν σκέψεων τοὺς νόμους τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύ»ματος ἀποκαλύπτουσιν ἐν αὐτοῖς τὴν ἀκτινοβολὴν τῆς ὑπερτά»της καὶ ὑπερφυοῦς Σοφίας. Ἡ οὕτω καλουμένη ἐπιστημονικὴ »ἀθεΐα εἶνε ἡ ἀναίρεσις τῆς Ἐπιστήμης.» Ἐπιχειρήσας δὲ ὁ περιφανὴς φιλόσοφος τῆς Γενεύης, τῇ βοηθείᾳ καὶ συμπράξει διαπρεπῶν φυσιογνωστῶν, τὴν σύνταξιν πλήρους ἱστορίας τῶν προόδων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἀναλύων τὰ ἔργα ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἰχνηλατῶν τῆς φύσεως, τοῦ Κοπερνίκου, τοῦ Κεπλέρου, τοῦ Γαλιλαίου, τοῦ Λεϊβνιτίου, τοῦ Φρέσνελ, τοῦ Λίβιγ, τοῦ Φαραδάη, τοῦ Ραϋμόνδου, τοῦ Βερνάρδου, τοῦ Ἀμπέρ, ἐπεράτωσε τὰς μελέτας του διὰ τοῦ ἑπομένου συμπεράσματος.« Ἡ εἰς Θεὸν πίστις ἐνέπνευσε πάντας τοὺς θεμελιωτὰς τῆς νεωτέρας φυσιογνωστικῆς ἐπιστήμης.» (α) Ἀπέναντι τοιούτων πεποιθήσεων τοῦ Ἐρνέστου Ναβίλ ἕκαστος δύναται εὐχερῶς νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ἐπεγειρόμενον εἰς αὐτὸν αἴσθημα ἀγανακτήσεως ἀπέναντι τῶν ἀρχῶν τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας. «Μισῶ, ἔγραφεν ὁ ὑπὸ παντὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου τιμώμενος, μισῶ τὰ συστήματα ταῦτα διότι δὲν ἀπειλοῦσι μόνον τὴν πίστιν, ἀλλ' εἶνε οἱ φονεῖς τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Μισῶ τὰ συστήματα ταῦτα, διότι κλονίζουσι τὰς βάσεις τῆς ἠθικῆς συμπαρασύρουσαι τὴν διάκρισιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ εἰς τὰ ἐρείπια πάσης λογικότητος. Μισῶ τὰ συστήματα

(α) Physique moderne. Σελ: 150. 188. 258. 275.

ταῦτα διότι καθιστῶσιν ἄσκοπον πᾶσαν πνευματικὴν ἔρευναν καὶ ἐργασίαν. Μισῶ τέλος τὰ συστήματα ταῦτα διότι φρίσσω ἀπέναντι τοῦ σκεπτικοῦ μειδιάματος τῶν ἀρεσκομένων εἰς τὰς ἰδέας τῆς ἐρημώσεως καὶ τοῦ μηδενισμοῦ τοῦ ἐκδηλοῦντος τὴν διαστροφὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.»

Καὶ ταῦτα λέγοντος καὶ ταῦτα διδάσκοντος τοῦ Ἐρνέστου Ναβιλ καὶ πλήρη πραγματείαν δημοσιεύσαντος πρὸς ἐπιστημονικὴν ἀνασκευὴν τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν τοῦ Ἑνρίκου Χέκελ, τὰ πανεπιστήμια τῆς Ἑλβετικῆς χώρας, καὶ οἱ τῶν γραμμάτων σύλλογοι, καὶ καθηγηταὶ διαφόρων σχολῶν. καὶ αἱ κυβερνήσεις τῆς δημοκρατικῆς τῆς Εὐρώπης ὁμοσπονδίας, καὶ τὸ Ἀθήναιον τῆς Βενετίας στεφανοῦσι τὸν ἔξοχον ἄνδρα. καὶ περιβάλλουσι τὰς διδασκαλίας καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ διὰ τῆς αἴγλης τῶν τιμῶν καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτῶν κύρους.

V

Ἀλλ' ἐγνώριζον ἀρά γε οἱ συντάκται τοῦ «Προμηθέως» τὰ ἐπιστημονικὰ ταῦτα γεγονότα καὶ τὰς δοξασίας τῶν περικλεῶν τῆς φύσεως ἐρευνητῶν περὶ τῆς ἀθέου διδασκαλίας τοῦ Χέκελ ἣν ἐκήρυξαν εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος ὡς ὑψίστην ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν καθ' ἃς ἐνίστανται, ὡς βεβαιοῦσιν, ἀγύρται καὶ οἱ πάσης φυσιογνωστικῆς γνώσεως ἐστερημένοι; Βεβαίως ἐγίνωσκον τὰ γεγονότα ταῦτα καὶ πλείονα ἐγίνωσκον τῶν ὅσων ἡμεῖς γνωρίζομεν. Καὶ τῳόντι.

Ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν σελ: 276. τοῦ 1891. τοῦ περιοδικοῦ ὁ «Προμηθεὺς» ὅτι ὁ Χέκελ «προϋτεινε τὴν εἰσαγωγὴν τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως καὶ εἰς αὐτὰ τὰ σχολεῖα. Καὶ ἡ πρότασις μὲν δὲν ἐπραγματοποιήθη, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ σχέδιον εἶχεν ἤδη ἐκτελέσει δι' ἄλλης ὁδοῦ. Εἶχε διδάξει τὸν λαὸν τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως.» Καὶ ταῦτα μὲν καλῶς ἔχουσιν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοῖς πρακτικοῖς τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Γερμανίας εἰς ἃ

ἐνεγράφη ἡ πρότασις τοῦ Χέκελ εἶνε ἐγγεγραμμένοι καὶ οἱ λόγοι τῆς ἀποτυχίας αὐτῆς οὓς ἀνέγνωσαν μὲν οἱ καθηγηταὶ παρέλειψαν δὲ ν' ἀναφέρωσι. Τὴν παράλειψιν ταύτην θ' ἀναπληρώσωμεν.

Τῆς προτάσεως ὑποβληθείσης εἰς τὸ συνέδριον τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Γερμανίας καὶ ἐκτενῶς ὑπὸ τοῦ Χέκελ ἀναπτυχθείσης, ἀναστὰς ὁ Νέστωρ τῶν ζώντων φυσιολόγων, ἔλεξε τάδε.

«Ὁ Χέκελ, ἀξιοῖ ὅτι ἡ περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς θεωρία δέον νὰ γείνῃ δεκτὴ εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια, ν' ἀντικατασταθῇ δὲ εἰς τὰ περὶ δημιουργίας θρησκευτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ διδάγματα τὰ μὴ ἀποδεχόμενα τὴν ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ δὲν δύναμαι ἀληθῶς νὰ νοήσω τίνι τρόπῳ ἐδύνατό τις νὰ φαντασθῇ καὶ προτείνῃ τὴν εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια διδασκαλίαν θεωρίας, ἐξ ἧς θὰ προκύψῃ πλήρης μὲν ἀναστάτωσις ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει, θὰ σαλευθῶσι δὲ τὰ θεμέλια τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ τῶν λαῶν βίου, χωρὶς νὰ δύναται νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἡ προτεινομένη θεωρία εἶνε μία ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια. Ἤθελον βεβαίως συμφωνήσῃ μετὰ τοῦ Χέκελ, ἀλλὰ τότε καὶ τότε μόνον ὅταν ἡ παρ' αὐτοῦ προτεινομένη ὑπόθεσις ἐλάμβανε τὸν χαρακτῆρα ἐπιστημονικῆς προτάσεως καὶ ἀληθείας. Θὰ ἤμην ὅλως ἀδιάφορος κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην περί τε τῶν διαταράξεων καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀναστατώσεων, θὰ ἐδίδασκον δὲ καὶ θὰ ἐκήρυσσον πρὸς τοὺς λαοὺς ὅτι εἰς τὰς περὶ δημιουργίας πεποιθήσεις των δέον ν' ἀντικατασταθῶσιν αἱ ἀλήθειαι περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς καὶ αἱ περὶ ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς δι' ἀνελίξεως τῆς ζωῆς ἑτέρου ζωϊκοῦ ὄντος· πρὸς τοῦτο ὅμως δέον νὰ ἦμαι εἰς θέσιν νὰ εἴπω· *ἰδοὺ μία ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.* Ἀλλὰ μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης, μέχρις οὗ ἡ περὶ αὐτομάτου ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς θεωρία διάκειται ἐν ᾗ σήμερον θέσει, ἐν τῇ θέσει μιᾶς ὑποθέσεως, μιᾶς ἁπλῆς ὑψηγορίας, οὐ μόνον δὲν πρέπει νὰ διδάσκηται εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ ν' ἀντικαθίσταται εἰς τὴν περὶ

δημιουργίας διδασκαλίαν, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ διδάσκηται οὐδὲ ὡς *ἁπλῆ θεωρίας πρότασις τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν*. Ὑμεῖς γνωρίζετε ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τὰ ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα ἀποτελοῦσι τὸ πρώτιστον τῶν ἐνασχολήσεών μου ἀντικείμενον· ἀλλ' ἐν ὀνόματι καὶ ἐν τῷ συμφέροντι τῆς ἐπιστήμης ἐξορκίζω ὑμᾶς νὰ μὴ ἐκλαμβάνητε τὰ προβλήματα ὡς ἐπιστημονικὰς προτάσεις. Ἡ λύσις τοῦ περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ζητήματος διὰ τῆς ζωϊκῆς ἐξελίξεως εἶνε ἀληθῶς εἷς τῶν πόθων τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' ἡ γενομένη ἀπόπειρα τῆς μεταβολῆς τοῦ προβλήματος εἰς βεβαίωσιν, ἥτις ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἡμέραν δύναται ν' ἀποδειχθῇ πεπλανημένη καὶ ἀνυπόστατος, εἶνε μεστὴ κινδύνων διὰ τὸ κῦρος αὐτὸ τῆς ἐπιστήμης. Ὅταν πρὸ δέκα ἐτῶν μᾶς παρουσιάζετο μικρόν τι κρανίον εὑρεθὲν ἐν ὀπῇ τινι ἢ σπηλαίῳ, διεβλέπομεν εἰς αὐτὸ τὰ τεκμήρια ὄντων πιθηκοειδῶν καὶ ἀγρίων· ἀλλ' ἤδη καὶ τὰ τεκμήρια καὶ αἱ σκέψεις μας ἐμηδενίσθησαν, καθ' ὅσον μεταγενέστεραι ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι τὰ κρανία ἐκεῖνα ἀνῆκον εἰς ἄτομα κοινωνίας ἀνεπτυγμένης· πολλοὶ δὲ τῶν σήμερον ζώντων θὰ ἦσαν εὐτυχεῖς, ἐὰν τὰ κρανία των ἦσαν τοῦ μεγέθους τῶν ἀνευρεθέντων καὶ ὑφ' ἡμῶν τὸ κατ' ἀρχὰς θεωρηθέντων ὡς πιθηκοειδῶν καὶ ἀγρίας καταστάσεως κρανίων. Τὰ ὀσημέραι ἀνακαλυπτόμενα καὶ ἐπιστημονικῶς βεβαιούμενα γεγονότα μᾶς πείθουσιν ὅτι μεταξὺ πιθήκου καὶ ἀνθρώπου ὑπάρχει ἀνέκαθεν εὐκρινῶς διαγεγραμμένον μέγα χάσμα, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἑτέρου ζωϊκοῦ ὄντος ἐνισχύεται ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκζητήσεων. Ὀφείλω δὲ διαρρήδην νὰ δηλώσω ὑμῖν ὅτι πᾶσαι αἱ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πραγματικαὶ καὶ πειραματικαὶ ἔρευναι μᾶς ἀπομακρύνουσιν ἀπὸ τῆς προτεινομένης λύσεως.»

Τοὺς λόγους τούτους ἐπεκρότησε τὸ συνέδριον τῶν σοφῶν τῆς φύσεως ἑρμηνευτῶν, ἡ δὲ πρότασις τοῦ Χέκελ δὲν ἐγένετο δεκτὴ οὐδὲ ἠξιώθη περαιτέρω σκέψεως καὶ συζητήσεως.

Καὶ ταῦτα γινώσκουσιν οἱ συντάκται τοῦ «Προμηθέως» καὶ πολλὰ πλείονα ἐξ ὅσων ἡμεῖς γνωρίζομεν. Καὶ ἀληθῶς.

Ἐδημοσίευσαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸ κατ' αὐτοὺς πολυθρύλητον σύγγραμμα «περὶ Δημιουργίας τοῦ Ἀνθρώπου» τοῦ Καμίλου Φλαμαριῶνος, ἐξ οὗ ἀναδείκνυται οὗτος ὑπέρμαχος τῆς δαρβινείου θεωρίας, ἀλλὰ παρέλειψαν νὰ εἴπωσι τί οὗτος φρονεῖ περὶ τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως τοῦ Χέκελ ἀνεξαρτήτου πάσης δημιουργικῆς αἰτίας, παρέλειψαν δὲ νὰ γνωρίσωσιν εἰς τοὺς ἀναγνώστας «τοῦ Προμηθέως» τί πρεσβεύει ὁ διαπρεπὴς φυσιοδίφης περὶ τῶν δοξαζόντων ὅτι, «δὲν ὑπάρχει ὑπερφυὴς δημιουργικὴ δύναμις». Θ' ἀναπληρώσωμεν καὶ τὴν παράλειψιν ταύτην, διὰ τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ φυσιογνώστου, ὃν οἱ καθηγηταὶ τοῦ «Προμηθέως» μετὰ πολλῶν ἀναφέρουσιν ἐπαίνων.

«Οἱ ἀπολογηταὶ οὗτοι τῆς ὑλοφροσύνης ἐπικαλοῦνται τὴν ἀστρονομίαν, τὴν χημείαν, τὴν φυσικήν, τὴν φυσιολογίαν πρὸς λύσιν προβλημάτων, ἅτινα αὗται οὔτε δύνανται οὔτε ἐπαγγέλλονται νὰ λύσωσιν, ἐξαναγκάζουσι δ' αὐτὰς ν' ἀπαντῶσιν εἰς ἐρωτήσεις ἐφ' ὧν μηδεμίαν ἔχουν ἁρμοδιότητα, βασανίζουν δὲ καὶ τὴν ἐπιστήμην, ὅπως κυρώσῃ ψεύδη περὶ ὧν οὐδέποτε ἐσκέφθη. Οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι (Βύχνερ, Μολεσόθ, Χέκελ) εὑρίσκονται ὅλως ἐκτὸς τῆς ἐπιστήμης, ἐν δὲ τῷ φανατικῷ αὐτῶν περὶ τὴν ἐπιστήμην ἔρωτι διασύρουσιν αὐτὴν καὶ θὰ ἐξηφάνιζον ἐὰν δὲν ἀνεδείκνυον προδήλως ὅτι *ἀντ' αὐτῆς τῆς σκιᾶς της μόνον* εἰσὶ κάτοχοι. Ἡ μέθοδος τῆς συγχρόνου ἀθείας δὲν εἶνε παντάπασι τὸ γνήσιον προϊὸν ἐπιστημονικῆς μελέτης, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ παρεισαχθῇ ὡς τοιοῦτον. Αἱ θεωρίαι τῶν ὑλοφρονούντων δὲν ἔχουσιν ὑπὲρ αὐτῶν οὐδὲ μίαν τῶν μεγίστων ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Οἱ τὰς θεωρίας ταύτας πρεσβεύοντες καὶ διδάσκοντες ἐξαπατῶσι τοὺς ἀμαθεῖς καὶ τὴν κούφην νεότητα, πείθοντες αὐτοὺς ὅτι αἱ ἐπιστῆμαι προοδεύουσαι κατώρθωσαν ν' ἀνακαλύψωσιν ὅτι δὲν ὑπάρχει οὔτε Θεὸς οὔτε πνευματικὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπόστασις καὶ

ψυχή.» (α) Καὶ ἐν ἄλλῃ συγγραφῇ ὁ ἴδιος φυσιοδίφης, ὁ τοσοῦτον ἐξυμνούμενος, προστίθησι τὰ ἑπόμενα. Ἐλπίζομεν ὅτι οἱ ἑπόμενοι λόγοι καὶ φράσεις δὲν θ' ἀποδοθῶσιν εἰς ἐμὲ οὐδὲ θὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πρόφασις ἐκθέσεως κατὰ τοῦ ἁπλῶς μεταφράζοντος. «Ἡ σφραγὶς τοῦ Ἀπείρου ἀπετυπώθη ἐν τῇ φύσει, καὶ ἐν αὐτῇ διαβλέπομεν τὴν δημιουργὸν χεῖρα. Ἡ Κτίσις προκηρύσσει προφανῶς τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ ἡ δὲ ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως Αὐτοῦ εἶνε τὸ ἔπακρον μωρίας καὶ ἀποτυφλώσεως. Ἀλλόκοτος τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι τῶν ἀπίστων μὴ πιστευόντων εἰς τὸν Θεὸν διότι δὲν δύνανται νὰ κατανοήσωσιν. Ἆ! Καὶ τί ἄρά γε κατανοοῦμεν τί δὲ γνωρίζομεν ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Γνωρίζομεν ἄρά γε τί εἶνε ὁ ἡμέτερος λόγος ἢ τί εἶνε ἁπλοῦν τῆς ὕλης μόριον; Δὲν κατανοοῦμεν τὸν Δημιουργόν, ὡς τὸ ἔντομον δὲν νοεῖ τὸν ἥλιον. Δὲν κατανοοῦμεν, διότι ἡμεῖς ἐσμὲν τὸ σκότος Ἐκεῖνος δὲ τὸ φῶς, — ἡμεῖς τὸ πεπερασμένον Ἐκεῖνος δὲ τὸ ἄπειρον. Οἱ ὅροι τῆς ὑπάρξεώς Του μᾶς εἶνε ἄγνωστοι, ἀλλὰ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐνορᾷ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Δημιουργοῦ εἰς πάντα τὰ ὄντα ἀκούει δὲ τῆς φωνῆς Αὐτοῦ εἰς πάσας τὰς ἁρμονίας τῆς Φύσεως. Πιστεύω εἰς τὸν Δημιουργόν, ἀνεξαρτήτως παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος, διότι ἡ λογικὴ μοῦ ἐπιβάλλει τὴν ὕπαρξιν πρώτου Αἰτίου καὶ σκοπιμότητα εἰς πάντα τὰ δημιουργηθέντα ὄντα.» (β)

Καὶ ταῦτα καὶ πολλὰ πλείονα τούτων ἐγίνωσκον οἱ ἐν Ἑλλάδι διδάσκοντες τὴν αὐτογένεσιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν αὐτοδημιουργίαν τῆς φύσεως, διὰ δὲ τῆς δημοσιευθείσης πρώτης διατριβῆς ὑπέδειξα καὶ κατάλογον συνταχθέντα ὑπὸ Ἰταλοῦ συγγραφέως περιέχοντα τὰ ὀνόματα ἑκατὸν ὀκτὼ φυσιοδιφῶν ἀντεπεξελθόντων κατὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ὑλοδοξίας τοῦ Λουκρητίου, τοῦ Βύχνερ, καὶ Χέκελ (γ). Καὶ ὅμως κατὰ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1891 οἱ καθηγηταὶ τοῦ «Προμηθέως» ἐδίδασκον τοὺς

(α) Φλαμαριών. Ὁ Θεὸς ἐν τῇ Φυσ. Βιβλ: Α'.
(β) Φλαμαριών. Τὸ πλῆθος τῶν Κόσμων. Ἔκδοσις Δ'. Σελ. 131. 136.
(γ) Ὀβίδης. Οἰκογ: Φιλοσ: Σελ: 161. 162.

μαθητὰς αὐτῶν καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος ὅτι οἱ ἀντεπεξερχόμενοι κατὰ τῶν συστημάτων τῆς ὑλοφροσύνης καὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς εἶνε, «ἀμαθεῖς, καὶ ἰδιοτελεῖς, καὶ ἀσυνείδητοι, καὶ ἐχθροὶ τῆς ἐπιστήμης οἵτινες κατετροπώθησαν ἤδη διὰ τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀναγνώσεως τῶν σοφῶν τοῦ Χέκελ διδαγμάτων,» χάριν τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπιχειρισθείσης μεταφράσεως καὶ διαδόσεως.

VII

Καθηγηταὶ τοῦ «Προμηθέως»! Εἰς ἓν τῶν ἄρθρων σας παρετηρήσατε ὅτι ἀπέναντι τῶν προκλήσεων καὶ προπηλακισμῶν ἐτήρησα «σιγὴν ἰχθύος» καὶ τἀληθῆ εἴπατε. Διότι καὶ σήμερον δὲν λαμβάνω εἰς χεῖρας τὸν κάλαμον ὅπως ἀποκρούσω τὴν ὑμετέραν ἐπίθεσιν, ἀλλ' ὅπως συντελέσω εἰς τὴν ἀπολύμανσιν τῆς δηλητηριασθείσης τῆς πατρίδος ἀτμοσφαίρας ἀπὸ τὰς ἀναθυμιάσεις τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας. Μὴ δὲ νομίσητε ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀποδυόμενος δὲν λαμβάνω ὑπ' ὄψει τὰς ὑφ' ὑμῶν δημοσιευθείσας ἀνωνύμους ἐπιστολὰς καὶ τὰς ἀπευθυνθείσας μοι ἀπειλὰς διὰ τοῦ ὑμετέρου περιοδικοῦ, ἀλλ' ἕνα ἔχω κύριον, ἕνα δεσπότην, μίαν ἐπιτακτικὴν φωνὴν ἐπιδρῶσαν εἰς ἐμέ, τὸν κάλαμον ἐμπνέοντα καὶ τὰς ἐξαντλουμένας ἐπιρρωννύοντα δυνάμεις, — *τὸ καθῆκον.*

Ἐδοξάσθη ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ τὴν οἰκουμένην ἐφώτισε διὰ τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου τῆς ἀρχαιότητος αἰῶνος, ζῶν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς πνευματικῆς φιλοσοφίας καὶ διαπνεόμενος ὑπὸ εὐσεβῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεώδους φρονήματος, ἠτιμάσθη δὲ καὶ ἐναυάγησε διὰ τῶν θεωρημάτων τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς παρακολουθησάσης αὐτὰ ἐκλύσεως τῶν ἠθῶν. Διέσωσεν ὁ Χριστιανισμὸς τὰ ναυάγια τὸ δὲ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐξυπηρετῆσαν τὴν φανέρωσιν τοῦ θείου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐξαγνισθὲν ἐν τῇ τελειότητι ἠθικῆς μετὰ τοῦ δόγματος συμπορευομένης,

ἐφώτισεν ἐκ δευτέρου τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῶν ἔργων τοῦ Δ'. αἰῶνος καὶ διήνοιξε τὰς πύλας τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν ἡμέραις δοκιμασίας διέσωσεν ἐν τῷ τάφῳ τὴν ἰδίαν προσωπικότητα καὶ διαφυλάξας ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου τὴν ἐθνικὴν κληρονομίαν ἐπετέλεσε τὰ θαύματα τῆς νεωτέρας ἱστορίας ἐφαρμόζων τὴν χριστιανικὴν ἰδέαν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ κατὰ τὴν γενικωτέραν δρᾶσιν συνταυτίζων τὴν πίστιν μετὰ τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος. Σήμερον δέ; Σήμερον δηλητηριαζόμενος ἀπὸ διδασκαλίας, αἵτινες ἀμβλύνουν τὰ αἰσθήματα καὶ ἀπολιθώνουν τὰς καρδίας καὶ καταβάλλουν τὸ φρόνημα καὶ ἀποδίδουν τάς τε εὐσεβεῖς καὶ κακούργους ἀποφάσεις καὶ τὰς ἐγκληματικὰς καὶ ἐναρέτους πράξεις εἰς ἀσυνειδήτους κινήσεις τῶν μορίων τοῦ φωσφόρου καὶ ὀξυγόνου ἢ εἰς μηχανικὰς ἐπιδράσεις τῶν βρωμάτων ἢ τῆς ἀτμοσφαίρας, σήμερον, οἴμοι! Καλὸν τὸ σιγᾶν περὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς συμφορᾶς καὶ καταπτώσεως, ἀλλὰ τὸ καθῆκον ἐπιτάσσει εἰς ἡμᾶς τοὺς φρονοῦντας ὅτι τὸ δηλητήριον ἀποπνέει ἀπὸ τὰς ἀπαισίας δοξασίας νὰ δράμωμεν εἰς τὰς ἐπάλξεις ὅπως ἀποχρούσωμεν τὸν φοβερώτερον τῶν ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους καὶ πάσης κοινωνίας, τὴν ὑλοφροσύνην καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαν ἀπιστίαν καὶ ἔκλυσιν ἠθῶν καὶ ἐπίτασιν τῆς ἐγκληματικότητος καὶ ἀπονέκρωσιν παντὸς ὑψηλοῦ καὶ γενναίου φρονήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

I

Ὅτε κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ὁ Καθολικισμὸς ἐδέσποζεν, ὡς θρήσκευμα καὶ ὡς κοσμικὴ ἐξουσία, ἄνδρες ἀσεβεῖς, κοσμικοί τε καὶ κληρικοί, ἐπωφελούμενοι τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ γοήτρου τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἐπεκάλυπτον πολλάκις τὴν κατὰ τῶν ἰδίων ἀντιπάλων καὶ ἐχθρῶν καταδίωξιν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος. Εὐσεβὴς ἱερεὺς καὶ ἔξοχος ἐπιστήμων, ὁ Κοπέρνικος, ἀντικαταστήσας νέον ἀστρονομικὸν σύστημα εἰς τὸ Πτολεμαϊκὸν καὶ ὁρίσας πρῶτος τὰ περὶ τῆς στροφῆς τῆς γῆς, ἀφιέρωσε τὴν περὶ τούτου πραγματείαν του, μετὰ προηγηθεῖσαν ἐξέτασιν καὶ ἄδειαν, εἰς τὸν Παῦλον πάπαν Ῥώμης, γινώσκοντα μὲν τὰς ῥήσεις τοῦ Ναυῆ, «στήτω ὁ ἥλιος», δοξάζοντα δὲ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἱεραρχῶν ὅτι αἱ Γραφαὶ ἀπεκάλυψαν τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν πρὸς διαφώτισιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἀλλ' αἱ ἐν αὐταῖς περιεχόμεναι φράσεις καὶ ἰδέαι περὶ τοῦ ἄπτου καὶ ὁρατοῦ κόσμου ἀποτελοῦσαι ὑποκείμενον μελέτης τῆς ἀνθρωπίνης ἐρεύνης καὶ ἐπιστήμης, δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔχουσαι κῦρος θείας ἀποκαλύψεως. Ὁ Γαλιλαῖος τελειοποιήσας τὸ τηλεσκόπιον καὶ εἰς ἀστρονομικὰς ἐρεύνας καὶ ἐκζητήσεις ἐπιδοθείς, ἀποδεξάμενος τὸ Κοπερνικιανὸν σύστημα καὶ διαφωτίσας αὐτὸ διὰ

νέων ἀνακαλύψεων περιέβαλε τὴν περὶ στροφῆς τῆς γῆς θεωρίαν δι' ἀποδείξεων ὁριστικῶν καὶ ἀκαταμαχήτων. Ἡ καὶ πολλοὶ τῶν κοσμικῶν ἐπιστημόνων καὶ πάντες σχεδὸν τῶν ἰταλικῶν πανεπιστημίων οἱ καθηγηταὶ ἀντετάσσοντο κατὰ τοῦ Κοπερνικιανοῦ συστήματος, πλεῖστοι τοῦ δυτικοῦ κλήρου ἱεράρχαι ἀποδίδοντες εἰς τὸν Γαλιλαῖον ἐξαιρετικὰς τιμὰς ἐχορήγουν αὐτῷ καὶ μέσα πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἀστρονομικῶν ἐρευνῶν καὶ μελετῶν του. Ἀλλ' οἱ τῶν πανεπιστημίων καὶ τοῦ Ἰησουϊτικοῦ τάγματος ἐχθροί του πείσαντες Οὐρβανὸν τὸν Η', ὅτι ὁ Γαλιλαῖος, ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἁπλοϊκός», διεκωμῴδησεν αὐτὸν εἰς ἕνα τῶν διαλόγων του, ἐπήγειραν κατ' αὐτοῦ ἀγρίαν καταδίωξιν ὡς ἀντιβαίνοντος δῆθεν τοῦ Κοπερνικιανοῦ συστήματος εἰς τὴν διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γενομένην ἀποκάλυψιν. Οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν περίπτωσιν ἐκείνην, ὡς καὶ εἰς ἄλλας παραπλησίας, τὸ ἅγιον τῆς θρησκείας ὄνομα ἀσεβῶς ἐπικαλούμενον ἐχρησίμευσε πρὸς κορεσμὸν παθῶν καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν συμφερόντων.

Καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα κακοῦργοι διάσημοι καταχρώμενοι τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὃν διήγειρεν εἰς τὸν Γαλλικὸν λαὸν ἡ ἐκραγεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1789 ἐπανάστασις, ἐπικαλούμενοι τὸ ἱερὸν τῆς ἐλευθερίας ὄνομα καὶ βεβηλοῦντες τὴν δικαιοσύνην, ὑπὸ τὸ πρόσχημα διεκδικήσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, ἀνήρτησαν ἐπὶ τῆς λαιμητόμου καὶ διὰ δικαστικῶν τύπων περιέβαλλον φόνους γυναικῶν καὶ καρατομήσεις ἀθώων καὶ μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν καὶ ἀνεπιλήπτων ὑπάρξεων καὶ ἐπιστημόνων σοφῶν καὶ περικλεῶν.

Ἐν ταῖς ἡμέραις μας δὲ ἀντίπαλοι τῆς παπικῆς ἐξουσίας ἐπεκτείνοντες τὴν καταδίωξιν κατὰ τοῦ Καθολικοῦ θρησκεύματος καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ, πολιτικοὶ ἄνδρες ἀποδίδοντες εἰς τὴν ἰσχὺν τοῦ δυτικοῦ κλήρου τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν των, ἐρασιτέχναι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν θέλοντες νὰ ἐπιδειχθῶσι καὶ νὰ καθέξωσι περιβλεπτον θέσιν μὴ ἀποδεχόμενοι τὰς ἀρχὰς τῶν διαπρεπῶν φυσιοδιφῶν

καὶ οἱ τούτων μαθηταὶ ὑπ' αὐτῶν ἀποπλανώμενοι, ἐπικαλούμενοι καὶ συκοφαντοῦντες τὸ σεπτὸν τῆς ἐπιστήμης ὄνομα διδάσκουσι θεωρίας ψευδεῖς καὶ ἀποτροπαίους αἵτινες ἐὰν κατίσχυον παρὰ τοῖς λαοῖς θὰ ἐπέφερον τὴν ἀπονέκρωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου καὶ θὰ ἀντικαθίστων τὴν ἐπικράτησιν τῆς φυσικῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀκαθέκτου ὁρμῆς τῶν ἡδονῶν καὶ ἀπολαύσεων εἰς τὴν δύναμιν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος καὶ εἰς τὸ φρόνημα τῆς ὑπὲρ τῶν ἄλλων θυσίας καὶ αὐταπαρνήσεως.

ΙΙΙ

Ἡ σκόπιμος καὶ λογικὴ διεύθυνσις τῶν ἡμετέρων δυνάμεων πρὸς ἐκζήτησιν τῆς ἀληθείας καὶ ἡ κατάλληλος χρῆσις τῶν προσφυεστέρων βοηθημάτων, ἀποτελεῖ τὴν ὀρθὴν μέθοδον πρὸς λύσιν παντὸς προβλήματος καὶ πρὸς διεξαγωγὴν πάσης συζητήσεως.

Πᾶσα ἐπιστήμη οὖσα τὸ ἐξαγόμενον τῆς πείρας καὶ τῆς μελέτης τοῦ παρελθόντος ἀπαρτιζομένη δὲ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν ὁρισθεισῶν ἀληθειῶν, τῶν θεωρημάτων, τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν ἐκζητήσεων ἐπὶ ὡρισμένου ἀντικειμένου ἢ ἐπὶ σειρᾶς τινος συγγενῶν γεγονότων, εἶνε βεβαίως ἡ γονιμωτέρα πηγὴ καὶ τὸ ἀσφαλέστερον βοήθημα κατὰ τὴν μελέτην καὶ συζήτησιν ζητημάτων συνεχομένων μετὰ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς ἢ μετὰ τῶν γεγονότων ἐφ' ὧν περιστρέφονται αἱ ἔρευναι καὶ ἐκζητήσεις της.

Ἀλλ' αἱ ἐπικαλούμεναι ἀρχαὶ πρὸς διαφώτισιν συζητήσεώς τινος ἢ αἱ τιθέμεναι θεωρίαι πρὸς λύσιν ὡρισμένου προβλήματος, δέον νὰ ὦσιν ὁριστικῶς ἀποδεδεγμέναι ὑπὸ τῆς ἁρμοδίας ἐπιστήμης ἢ τουλάχιστον δέον νὰ ἔχωσι τὸ κῦρος τῶν ἐγκριτοτέρων ἐπιστημόνων ἐκ τῶν μελετώντων ἰδίως τὸν ἐπιστημονικὸν κλάδον εἰς ὃν ἀνάγονται αἱ περὶ ὧν πρόκειται ἀρχαί. Προτάσεις καὶ βεβαιώσεις ὑπό τινων μόνον ἀποδεχόμεναι καὶ ὑπὸ ἄλλων ὡς ψευδεῖς θεωρούμεναι, ὑποθέσεις προτεινόμεναι πρὸς μελέτην καὶ

συζήτησιν, θεωρήματα μὴ ἀποδεικνυόμενα πειραματικῶς καὶ διαμαχόμενα, θὰ παρασύρωσιν εἰς σφάλματα καὶ ἀποπλανήσεις τοὺς λαμβάνοντας αὐτὰ πρὸς λύσιν ἄλλων προβλημάτων, ἐὰν μάλιστα ἀποδεχθῶσι τοιαύτας προτάσεις καὶ διαμαχομένας θεωρίας ὡς ἀληθείας ὁριστικὰς λαμβάνοντες ἐξ αὐτῶν τὴν ἀφετηρίαν τῶν σκέψεων καὶ συλλογισμῶν των.

Ἡ ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν εἶνε σειρὰ ὑποθέσεων καὶ θεωρημάτων ἀνταναιρουμένων ὑπὸ ἄλλων μεταγενεστέρων θεωριῶν καὶ ὑποθέσεων, οὐχὶ σπανίως δὲ ἐπιστημονικὴ βεβαίωσις ἔχουσα ὅλους τοὺς ἐξωτερικοὺς χαρακτῆρας ἀληθείας ἀναμφισβητήτου καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἐπιστημόνων ἀποδεχομένη κατεδείχθη ψευδὴς καὶ πεπλανημένη ἐκ νέας τινὸς ἀνακαλύψεως ἢ διὰ νέας πείρας καὶ μελέτης. Δὲν προβαίνομεν μέχρι τοῦ ἐπιστημονικοῦ σκεπτισμοῦ, οὐδὲ ἀρνούμεθα τὴν ἡμετέραν πεποίθησιν εἰς θεωρήματα ὁριστικῶς βεβαιωθέντα καὶ ὑπὸ πάντων ἢ τοὐλάχιστον τῶν σπουδαιοτέρων ἀποδεχόμενα ὡς σύμφωνα πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ θὰ ἐκτεθῶμεν εἰς κινδύνους οἰκτρῶν ἀποπλανήσεων ἐὰν δὲν μελετῶμεν μετ' ἐμβριθείας τὰς προτεινομένας ἡμῖν θεωρίας ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης καὶ παραδεχώμεθα ταύτας χωρὶς πρότερον νὰ ἐξελέγξωμεν αὐτὰς συμβουλευόμενοι καὶ ὁδηγούμενοι ἐκ τῶν ἁρμοδιωτέρων καὶ ἐκ τῶν ἐπιδιδομένων εἰδικῶς ἐπὶ σπουδασμάτων μὲ αὐτὰς συνεχομένων. Περὶ δὲ τῶν κινδύνων τούτων ἔχομεν ἐνώπιόν μας τὴν πεῖραν τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς σοφίας τῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν καὶ ἐπιστημόνων. Χλευάζουσιν οἱ τῆς σχολῆς τῶν ὑλοδοξούντων τὰς ῥήσεις τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Ῥαϋμόνδου περὶ τῆς ἀγνωσίας εἰς ἣν διάκειται ὁ ἀνθρώπινος λόγος καὶ ἡ ἐπιστήμη οὐ μόνον περὶ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἁπλουστέρων φαινομένων. Καὶ ὅμως τὸ ἄγνωστον, τὸ ἀκατάληπτον, τὸ παράδοξον εἶνε τὸ σημεῖον εἰς ὃ καταλήγουσιν αἱ ἀνακαλύψεις καὶ αὐτοῦ τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἁπτοῦ κόσμου. Ἡ πτῶσις λίθου ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ διαμόρφωσις τῶν κρυστάλλων, ἀκτὶς ἡλίου ἢ ἀστέρος,

ἐπεγείρουσι ζητήματα μὴ ὄντα ἐπιδεκτικὰ λύσεως περὶ ὧν καὶ οἱ ἐντριβεῖς περὶ τὴν ἐπιστήμην οὐδεμίαν ἔχουσι γνῶσιν, διότι εἰς τὸ βάθος πάσης ἐπιστημονικῆς ἀληθείας καὶ ἀνακαλύψεως ὑπάρχει τὸ μυστήριον. Ὁ μέγας μαθηματικὸς τῶν τελευταίων αἰώνων ἐδόξαζεν ὅτι, «τὸ σημεῖον εἰς ὃ καταλήγει ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια εἶνε ὅτι ὑπάρχουσιν ἄπειρα πράγματα ὑπερβαίνοντα τὴν γνωστικὴν αὐτῆς ἱκανότητα. Νοῦς μὴ καταλήγων εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε ἀσθενέστατος». (α)

Μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ πᾶσα ἰδέα πρὸς ἐλάττωσιν τῆς σπουδαιότητος τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων ἐφ' ὧν τὸν βίον ὅλον διήνυσα. Ἀλλὰ λογίων τοῦ ἔθνους βεβαιούντων ὅτι ἡ γεωλογία, ἡ χημεία, ἡ νοσολογία καὶ ἡ φυσιολογία ἔλυσαν πάντα τὰ κοσμολογικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα, διδασκόντων δὲ ὅτι αἱ πρόοδοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατέδειξαν τὸ ἀνυπόστατον τῶν περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου πεποιθήσεων, καθῆκον ἐπιβάλλεται εἰς τοὺς φρονοῦντας τὰ ἐναντία νὰ ἐξελέγξωσι τὴν πλάνην τῆς ἀθέου διδασκαλίας, ἐπικαλούμενοι δὲ τὸ κῦρος τῶν φωστήρων τῆς ἐπιστήμης ν' ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ μὲν ἀνθρωπότης ζῇ ἐν μέσῳ ὠκεανοῦ θαυμάτων ἀρχομένων ἀπὸ τῆς βλαστήσεως τοῦ φυτοῦ μέχρι τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἀστέρων τοῦ στερεώματος, αἱ δὲ νεώτεραι τῆς ἐπιστήμης πρόοδοι καὶ ἀνακαλύψεις, ἀποτελοῦσαι σταγόνα ὕδατος ἐν τῷ ἀπεράντῳ ὠκεανῷ τῆς ἀγνωσίας, συμβαδίζουσι ἐκ παραλλήλου καὶ συναρμολογοῦνται μετὰ τῶν πεποιθήσεων περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ παντὸς ἐξ ὑπερφυοῦς δυνάμεως.

III

Ὁ Γὰλλ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος διεμόρφωσεν ἐπιστημονικὸν κρανιοσκοπίας σύστημα καθ' ὃ ὡρίζοντο αἱ διαθέ-

(α) Σκέψεις Πασχάλ. Ἄρθ: V. 1.

σεις, ὁρμαὶ καὶ παθήσεις ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ κρανίου ἐξογκωμάτων. Πληθὺς ἰατρῶν καὶ φυσιολόγων ἐγένοντο ὀπαδοὶ τοῦ συστήματος τούτου, ἐν οἷς συγκατελέγετο καὶ ὁ περικλεὴς νοσολόγος Βρουσαί, ὁ δὲ Λαβάτερ ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ'ἀλλ ὁρμώμενος ἐπρότεινε τὴν φυσιογνωμικὴν τέχνην δι' ἧς ἐπρόκειτο νὰ ὁρίζηται ἡ ἰδιοφυία ἑκάστου διὰ τῆς ἐπισκοπήσεως τῆς φυσιογνωμίας τοῦ προσώπου. Εἷς τῶν ἡμετέρων φυσιοδιφῶν ἀπεκάλεσεν ἐσχάτως γελοίας τὰς ἀποπλανήσεις ταύτας ὄντως δὲ τοιαῦται ἀνεδείχθησαν (α). Ἀλλὰ τὸ γελοῖον τοιούτων συστημάτων δὲν περιώρισε νέας ἀλλοκότους ἀποπλανήσεις καὶ ὁ μὲν δανὸς ἰατρὸς Σάχε (Schach) ἐπρότεινε καὶ ἐπιστημονικὸν διεσκεύασε σύστημα τοῦ διαγινώσκειν ἐκ τῆς μορφῆς τῆς ῥινὸς τὰς ψυχικὰς διαθέσεις, ὁ δὲ ἰατρὸς Ἀποστολίδης καίτοι καταδικάζων καὶ τοῦτο καὶ τὰ λοιπὰ φυσιογνωστικὰ καὶ κρανιοσκοπικὰ συστήματα παρατηρεῖ, ὅτι τὸ περὶ φυσιογνωμίας ζήτημα ὑπὸ ἔποψίν τινα συνδέεται πρὸς τὰ ὕψιστα φιλοσοφικὰ ζητήματα περὶ δημιουργίας, ἐφ' ὅσον τινὲς τῶν κινήσεων τοῦ προσώπου τοῦ ἀνθρώπου, ἐν μεγάλῃ ὀργῇ φ. ε., εἰσὶν ὅμοιαι πρὸς τὰς κινήσεις τῶν ζώων, ἐκ τούτων δὲ συνάγομεν τὴν ταυτότητα τῆς καταγωγῆς ὡς μεταδοθεισῶν κληρονομικῶς ἀπὸ τοὺς προγόνους κτηνῶν τε καὶ ἀνθρώπων!

Μέχρι τοῦ ἔτους 1863, οὐδεὶς ἤγειρεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ κοσμικοῦ συστήματος τοῦ Λαπλάτε δοξάζοντος ὅτι ἡ γῆ ἦτο τὸ πρὶν σφαῖρα πεπυρακτωμένη μικρὸν κατὰ μικρὸν ψυχρανθεῖσα. Ἀλλ' ὁ Σοαγιὲ (Choyer) διδάσκει ὅτι ἡ γῆ ἦτο κατ' ἀρχὰς κεκαλυμμένη δι'ὑδάτων, ὁ δὲ Βύχνερ ἐθεώρησε πιθανωτέραν τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀλλ' ἕτερος φυσιοδίφης τῆς Ἀμερικῆς δοξάζει ὅτι ἀμφότεραι αἱ ὑποθέσεις εἶνε ἐσφαλμέναι ἐφ' ὅσον ἡ γῆ πρὶν λάβῃ τὴν σημερινήν της μορφὴν ἦτο κεκαλυμμένη ἀπὸ στρῶμα παγετοῦ πάχους 1300 ποδῶν, καὶ ἕτεροι πάλιν ἐπαναφέρουσι τὴν δοξασίαν τοῦ Χέρσελ καθ' ἣν «οὐδεὶς

(α) Ἑστία, 3 Φεβρ. 1891.

δύναται νὰ ὁρίσῃ τίς ἦτον ἡ κατάστασις τοῦ ἡμετέρου πλανήτου πρὸ τῆς τελευταίας αὐτῆς διαμορφώσεως». Ἐπὶ μιᾶς μόνης βεβαιώσεως πάντες εἰσὶ σύμφωνοι, ὡς ἀποδεικνυομένης διὰ τῶν πειραματικῶν γεωλογικῶν ἐκζητήσεων, τῆς καθ' ὡρισμένον χρόνον τουτέστι ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς τῆς δὲ τοῦ ἀνθρώπου τελευταίας μεταξὺ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἐπιφανέντων ζωϊκῶν ὄντων. Ἀποκαλύπτων ὁ περικλεὴς Νεύτων τὸν νόμον τῆς βαρύτητος ἐνέβλεπεν ἐν τῇ ἀνακαλύψει του τὸ βάθος τῆς ἀμαθείας του τὸ δὲ μυστήριον τοῦ ἀκαταλήπτου ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπισκοτιζόμενον, διαπρεπὴς δὲ τῶν ἡμερῶν μας συγγραφεὺς ἀποθαυμάζων τὰς προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν καθ' ἑκάστην γινομένην ἐξέλεγξιν τοῦ ψεύδους θεωρημάτων τὴν χθὲς ὑπὸ πάντων ἀποδεχομένων ὡς ὀρθῶν καὶ συμφώνων πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ἔγραφεν. «Ἐπιστήμονες ἀμφιβάλλοντες ἐπὶ τῶν βεβαιώσεων καὶ πεποιθήσεών των εἶνε ἀληθῶς σοφοί, οἱ δὲ περὶ οὐδενὸς ἀμφιβάλλοντες εἶνε οἱ πάντων ἀμαθέστεροι.»(α)

Παρατηρήσατέ τινας τῶν ἀστρονόμων μετὰ πόσης βεβαιότητος ὁρίζουν τοὺς τρόπους καθ' οὓς διεμορφώθησαν οἱ ἀστέρες καὶ γεωλόγους λύοντας προϊστορικὰ περὶ τῆς ζωῆς ζητήματα μετὰ δογματικῆς θετικότητος καίτοι μὴ δυναμένους νὰ προσδιορίσωσι τὴν σημερινὴν αὐτῆς ἐσωτερικὴν κατάστασιν οὐδὲ νὰ προσεγγίσωσιν αἱ γνῶμαί των ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἡλικίας αὐτῆς. Ἐντὸς τῆς γῆς, λέγει ὁ Βόλγερ, ὑπάρχει φῶς καὶ ὕδωρ καὶ θερμότης, ἀλλ' οὐχὶ λέγει ὁ ἕτερος, διότι ὁ ἡμέτερος πλανήτης εἶνε ψυχρὸς μέχρι τοῦ κέντρου, ἐξαιρετικῶς δ' ἐν αὐτῷ ἀναπτύσσεται θερμότης καὶ πῦρ, ἄλλοι δὲ πάλιν δοξάζουσιν ὅτι πλὴν τοῦ τρόπου τῆς συνθέσεως τῶν τῆς ἐπιφανείας στρωμάτων οὐδὲν γινώσκομεν. Ὁ Λύελλ ὁρίζει τὴν ἡλικίαν τῆς γῆς ὑπεράνω τῶν πεντήκοντα ἑκατομμυρίων ἐτῶν, ὁ δὲ Μαϋέρος περιορίζει αὐτὴν εἰς δέκα πέντε χιλιάδας ἐτῶν, ὁ δὲ Γαλάλδης εἰς δεκαὲξ χιλιά-

(α) Ἀρσένιος Χουσσάτε. Περὶ ψυχῆς Σελ. 190.

δας καὶ ἐπὶ τέλους ὁ Μορλὸ καὶ ὁ Λαβαλλὲ — Πουσὲν πρεσβεύουσιν ὅτι ὑπολογισμοὶ τοιοῦτοι μηδεμίαν ἔχουν ἀξίαν ἡ δὲ γεωλογία δὲν δύναται νὰ ἐπιδοκιμάσῃ αὐτοὺς ὡς βασιζομένους ἐπὶ ὅλως αὐθαιρέτων καὶ ἀνυποστάτων βάσεων. (α) Ἡ ἱστορία τῆς θετικωτέρας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῆς χημείας, δὲν εἶνε ἄρά γε περιφανὲς ὑπέδειγμα τῶν ἀποπλανήσεων τῶν ἐπιστημόνων ; « Ἐβεβαιώσαμεν χημικάς τινας ἀληθείας, λέγει ὁ διαπρεπὴς Λίβιγ, διερχόμενοι δι' ἀπειραρίθμων σφαλμάτων, καὶ ὅτι σήμερον κρίνομεν ἀληθὲς δὲν θ' ἀναδειχθῇ αὔριον προφανὴς πλάνη ;» Καὶ αἱ τῶν ἀλχημιστῶν θεωρίαι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μετὰ τοταύτης κρινόμεναι σήμερον αὐστηρότητος δὲν ἐδιδάσκοντο ἄρά γε καὶ δὲν ἐφηρμόζοντο ὡς ἀλήθειαι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν θετικαὶ καὶ ἀναμφήριστοι ; (β) Καὶ πόσοι ἄρά γε καὶ τίνες τῶν ἰατρῶν δὲν περιεπλανήθησαν ἀπὸ τὸ περιλάλητον τοῦ Κὼχ σύστημα περὶ τῆς θεραπείας τῆς φυματιώσεως μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ Βίρχωβ, ὁ μέγας ἐπιστήμων, αὐτὸς ὁ Βίρχωβ ὁ ἀποκηρύσσων τὰς θεωρίας τοῦ Χέκελ, ἐξήλεγξε τὴν πλάνην ὑποδείξας τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἐκτίθενται ἀσκόπως οἱ διὰ τῆς λύμφης τοῦ Κὼχ θεραπευόμενοι ; Ἡ ἀστρολογία συγκατελέγετο κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ὡς καὶ ἡ ἀλχημία μεταξὺ τῶν θετικῶν καὶ ἀκριβῶν ἐπιστημῶν, *μαθηματικοὶ* δ' ἐκαλοῦντο οἱ τὰς ἐπιστήμας ταύτας διδάσκοντες ἀγύρται. Δὲν παριστάμεθα ἄρά γε καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα εἰς παραπλησίαν ἀποπλάνησιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος ; « Ναί, ἔλεγεν ὁ διαπρεπὴς ἐπιστήμων καὶ ἐλευθερόφρων Ρενουβιέ, ναί, ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ χορηγούμενα ἡμῖν τεκμήρια ὑπὸ ἀριθμοῦ τινος φιλοσοφούντων καὶ ἐπιστημόνων, αἱ δὲ πραγματικαὶ πρόοδοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν οὐδόλως καθησυχάζουσι τοὺς φόβους μας.»

«Οὕτω φυσιοδίφαι τινές, πρὶν ἐξηγήσωσιν ἢ ἐξακριβώσωσιν ἐὰν

(α) Λουδὲν. Ἡ ἀμάθεια τῆς ἐπιστήμης. Μέρος Α'. § 2.

(β) Ὅρα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου σπουδαίαν πραγματείαν εἰς τὴν Κριτικὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Ρενουβιέ. Δεκέμβ: 1886.

ἡ μετάβασις ἀπὸ ἑνὸς ζωϊκοῦ εἴδους εἰς ἕτερον εἶνε φυσικῶς δυνατή, ἐννοοῦν νὰ ἐπιβάλλωσι τὰς θεωρίας των περὶ ἐνιαίας τῶν ἐμβίων ὄντων καταγωγῆς ἐκ τινος ζῶντος κυττάρου αὐτομάτως γεννηθέντος ὑποστηρίζοντες αὐτὰς μετὰ μισαλλοδοξίας καὶ φανατισμοῦ.» (α)

Παρατηρεῖς ἤδη, ἀναγνῶστα, ὅτι οὐχὶ ἡμεῖς οἱ ἐξελέγχοντες τὸ ψεῦδος τῶν διδασκαλιῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀπαδῶν τοῦ Χέκελ, οὐχὶ ἡμεῖς ὧν ἡ γνώμη οὐδὲν ἔχει ἐπιστημονικὸν κῦρος, ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τῶν φυσιογνωστικῶν ἐκζητήσεων αὐτοὶ οἱ τὰ πρῶτα φέροντες μεταξὺ τῶν ζώντων ἐπιστημόνων διαμαρτύρονται κατὰ τῆς γενομένης τοῦ ἐπιστημονικοῦ γοήτρου καταχρήσεως καὶ ὁρίζουσι τοὺς τρόπους καθ' οὓς ἀποπλανῶνται οἱ λαοὶ καὶ τὰς μεθόδους δι' ὧν οἱ ὑλοδοξοῦντες καλύπτουσι φαντασιώδεις καὶ ἀνυποστάτους ὑποθέσεις.

« Αἱ φυσικαὶ καὶ βιολογικαὶ ἐπιστῆμαι, παρατηρεῖ ὁ φυσιολόγος Πιλλόν, συναποτελοῦνται ἐκ δύω σειρῶν προτάσεων, ὧν ἡ μὲν σύγκειται ἐκ τῶν θετικῶν γεγονότων καὶ τῶν ὁρισθέντων φυσικῶν νόμων καὶ ἀποδεδειγμένων θεωρημάτων, ἡ δὲ ἑτέρα ἐκ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀληθοφανῶν θεωριῶν καὶ ὑποθέσεων. Οἱ ἐπικαλούμενοι τὸ κῦρος τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν κατὰ τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν περισυλλέγουσι τὰς τελευταίας ταύτας ὑποθέσεις καὶ εἰκασίας, διαμορφώνουσι δὲ δι' αὐτῶν μίαν γενικὴν σύνθεσιν καὶ ταύτην ἀντιτείνουσιν εἰς τὴν θρησκείαν. Χάριν δὲ τῆς ἐπερχομένης συγχύσεως εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀμαθῶν ἢ τῶν μὴ μελετώντων τὰ πράγματα μετ' ἐπιστασίας, ἡ προταθεῖσα τῶν ὑποθέσεων καὶ εἰκασιῶν σύνθεσις ἐκλαμβάνεται ὡς συμπέρασμα ἐπιστημονικῶν ἐκζητήσεων καὶ ἐρευνῶν. Ἀπόπειραι τοιαῦται δὲν ἀπειλοῦσι μόνον τὴν Θρησκείαν, ἀλλ' ἐκθέτουσιν εἰς βεβαίους κινδύνους καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα.» (β)

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι πρῶτος καὶ θεμελιώδης κα-

(α) Κριτικὴ Φιλ: Ἔτος 7ον Σελ: 198, καὶ ἀκολ:

(β) Πιλλόν. Ὅρα παράρτημα Κριτ: Φιλοσ: Ἰουλίου 1881. Σελ: 204.

νῶν πρὸς συζήτησιν λυσιτελῆ καὶ λύσιν ὀρθὴν τοῦ σπουδαιοτάτου τῶν ζητημάτων, οὕτινος ἐπεχειρήσαμεν τὴν μελέτην, εἶνε ἡ μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἀνάλυσις καὶ ἔρευνα τῶν ἐπ' ὀνόματι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν προτεινομένων ἡμῖν ἀρχῶν καὶ βεβαιώσεων. Προτάσεις καὶ δοξασίαι ἔχουσαι τὸ κῦρος τῆς πείρας γενόμεναι ὁριστικῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης δεκταὶ ἔστωσαν ἡ βάσις καὶ ὁ ὁδηγὸς τῶν ἡμετέρων σκέψεων καὶ συλλογισμῶν, ἀλλὰ θὰ ἐκτεθῶμεν εἰς οἰκτρὰς ἀποπλανήσεις ἐὰν μετ' ἐπιπολαιότητος καὶ ἄνευ ἐμβριθοῦς ἐξετάσεως θεωρήσωμεν ὡς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας ὑποθέσεις καὶ διδασκαλίας, ἑνὸς ἢ πλειόνων, διαμαχομένας καὶ ὑπὸ σπουδαίων καὶ ἁρμοδίων ἐπιστημόνων ἀποδοκιμαζομένας.

IV

Ἔστω λοιπὸν ἡ ἐπιστήμη ὁ ὁδηγὸς τῶν ἡμετέρων σκέψεων καὶ συλλογισμῶν. Ἀλλ' ἐκ τίνος κλάδου τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ διὰ τίνων ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν καὶ θεωρημάτων θὰ προβῶμεν εἰς τὴν μελέτην καὶ συζήτησιν τοῦ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ζητήματος;

Τὸν ὁρισμὸν τοῦ ἐπιστημονικοῦ κλάδου καὶ τῶν θεωρημάτων δι' ὧν θὰ προβῶμεν εἰς τὰς σκέψεις καὶ ἐρεύνας μας δέον βεβαίως νὰ ἐκζητήσωμεν εἰς τοὺς ὅρους αὐτοὺς τοῦ προβλήματος καὶ εἰς τὰ μετ' αὐτοῦ συνδεόμενα καὶ συγγενεύοντα γεγονότα. Καὶ τὰ μὲν γεγονότα εἶνε οἱ χαρακτῆρες τοῦ ἀνθρώπου, τὰ συναποτελοῦντα αὐτὸν ὀργανικά, ζωϊκὰ καὶ ψυχικὰ φαινόμενα ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ ὁδηγηθῶμεν ἢ ν' ἀρυσθῶμεν λόγους καὶ ἐπιχειρήματα πρὸς ὁρισμὸν τῆς ἐκπορεύσεως αὐτοῦ. Τοὺς δὲ ὅρους τοῦ ζητήματος ἠκριβώσαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν. Τῆς ζωῆς ἐμφανισθείσης ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τὰς ἐπελθούσας ἐπὶ τῆς γῆς μεταβολὰς τοῦ δὲ ἀνθρώπου τελευταίου μεταξὺ τῶν ἐμβίων ὄντων, ζητεῖται ἐὰν ἡ ἐκπόρευσις τῆς ζωῆς ἐδύνατο νὰ ἐπιφανῇ αὐτομάτως ἀπὸ τὴν νεκρὰν ὕλην καὶ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἐδύνατο νὰ λάβῃ ἀρχὴν

καὶ γένεσιν διὰ τῆς ἀνελίξεως καὶ μηχανικῆς μεταβολῆς τοῦ ἐπιφανέντος καὶ ἀπὸ τῆς ὕλης ἐκπορευθέντος πρώτου ζωϊκοῦ κυττάρου.

Τούτου τεθέντος ἂς συμβουλευθῶμεν τὴν πεῖραν καὶ τὴν λογικὴν ὅπως ὁρίζοντες τὴν κατάλληλον μέθοδον προσδράμωμεν εἰς τὸν ἁρμόδιον ἐπιστημονικὸν κλάδον καὶ εἰς τὰς ὁριστικῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ὁρισθείσας ἐπιστημονικὰς ἀρχὰς καὶ ἀληθείας.

Ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἀλήθειαι ὡς καὶ αἱ ἐκζητήσεις καὶ αἱ θεωρίαι διεχωρίσθησαν καὶ ἐταξινομήθησαν συμφώνως πρὸς τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰς ἰδιότητας τοῦ ὑποκειμένου ἐφ' οὗ περιστρέφονται.

Παρατηροῦντες πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντα καὶ διερευνῶντες τοὺς χαρακτῆρας αὐτῶν, εὑρισκόμεθα ἀπέναντι κλίμακος ἧς ἑκάστη βαθμὶς ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ ὅλου ἔχει συγχρόνως καὶ ἰδιαίτερα γνωρίσματα ὧν στεροῦνται αἱ λοιπαί. Καὶ τὰ μὲν ἀντικείμενα καὶ φαινόμενα τοῦ ὀρυκτοῦ καὶ ἀνοργάνου βασιλείου ὑπάγονται εἰς τὰς ἐρεύνας καὶ μελέτας τῶν ἐπιστημῶν ὅσαι περιστρέφονται ἐπὶ τὴν μελέτην τῶν μηχανικῶν νόμων τῆς φύσεως, τὰ δὲ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου ἀφ' οὗ ἄρχονται τὰ ἐνόργανα ὄντα καταρτίζουσι τὸ ὑποκείμενον τῶν βοτανικῶν καὶ γεωργικῶν ἐπιστημῶν καθ' ἃς πλὴν τῶν νόμων τῆς μηχανικότητος διερευνῶνται καὶ οἱ νόμοι τῆς φυτικῆς ζωῆς.

Εἰς τὸ ζωϊκὸν βασίλειον ἀνευρίσκομεν πάντα τὰ στοιχεῖα τῶν δύο πρώτων, τὴν ὕλην καὶ τοὺς μηχανικοὺς αὐτῆς νόμους, τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν πρὸς ἀφομοίωσιν ἄλλων ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα ἀπαρτίζουσι τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ νέα καὶ σπουδαῖα παρατηροῦνται φαινόμενα, ἡ ζωὴ καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔντασιν, τὸ αὐτοκίνητον, ἡ αἴσθησις, τὸ ἔνστικτον καὶ τὰ πρῶτα ἴχνη νοητικῶν καὶ βουλητικῶν δυνάμεων, ὧν ἡ μελέτη ὑπάγεται εἰς τὰς βιολογικὰς καὶ ζωολογικὰς ἐπιστήμας.

Ἐπὶ τέλους δὲ ἀναλύοντες τὸ ὂν τῆς ἀνωτάτης τῆς κλίμακος

βαθμίδος, τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν, εὑρισκόμεθα εἰς νέους ὁρίζοντας ὧν οὐδὲν ἴχνος διέγνωμεν εἰς τὰς προηγουμένας μεθ' ὧν ἔχει κοινοὺς τοὺς χαρακτῆρας τῆς ὕλης, τῆς διαθρέψεως, τῆς ζωῆς, τοῦ ἐνστίκτου καὶ τῆς αὐτοκινήσεως. Λόγος ἐνορῶν τὰ αἴτια καὶ τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, — ἐλευθερία κρίσεως καὶ ἐνεργείας, — διαμόρφωσις γενικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, — συναισθήματα ἠθικὰ καὶ ὑπερκόσμια, — ἱκανότητες μεταβολῆς καὶ προόδου καὶ διευθύνσεως τῶν νόμων τῆς φύσεως πρὸς ἀνατροπὴν ἄλλων φυσικῶν δυνάμεων, — ἐπινόησις καὶ δημιουργία ἀντικειμένων μὴ προϋπαρχόντων, — ἱκανότης τοῦ μεταβάλλειν καὶ τελειοποιεῖν τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν καὶ πάντα τὰ ὄντα τοῦ ὀρυκτοῦ καὶ φυτικοῦ βασιλείου, — συναίσθησις εὐθύνης τῶν ἰδίων πράξεων, ἰδοὺ οἱ γενικοὶ χαρακτῆρες τοῦ νέου κόσμου τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ὧν ἡ ἰδιαιτέρα μελέτη ὑπάγεται εἰς τὰς ἀνθρωπολογικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὰς κοινωνιολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς καὶ πνευματικὰς ἐν γένει ἐρεύνας καὶ ἐκζητήσεις.

Προβαίνοντες εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην τοῦ ζητήματος περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου δέον νὰ ὁρίσωμεν τὰς ἰδιότητας, τὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς συναποτελοῦντας αὐτὸν ἰδιορρύθμους χαρακτῆρας καὶ νὰ λάβωμεν αὐτοὺς ὡς ἀφετηρίαν πάσης σκέψεως καὶ συλλογισμοῦ. Κατὰ τὴν ἀνάλυσιν καὶ μελέτην τῶν χαρακτήρων τούτων θ' ἀναδράμωμεν βεβαίως εἰς διαφόρους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ ὅπως ἐκζητήσωμεν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ θεωρήματα ἅτινα θὰ μᾶς ὁδηγήσωσι πρὸς γνῶσιν τῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν καὶ τῶν νόμων ἐξ ὧν διέπονται, θ' ἀναδράμωμεν εἰς τὰ παραγγέλματα τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν ἀνερευνῶντες τὰ περὶ τῆς ζωῆς ἐν γένει, ὅπως γνωρίσωμεν τοὺς νόμους περὶ τοῦ ἀσυγχύτου τῶν εἰδῶν κατὰ τὴν μεταβίβασιν τῆς ζωῆς, θὰ συμβουλευθῶμεν τὰς ψυχολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας πρὸς ἀκρίβωσιν τῶν στοιχείων καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν νοητικῶν καὶ βουλητικῶν καὶ πνευματικῶν ἐν γένει φαινομένων, ἐπὶ τέλους δὲ ἡ ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἀνακαλύψεων θὰ χορηγήσῃ

ἡμῖν ἄφθονα στοιχεῖα κρίσεως καὶ τῶν πραγμάτων ἀκριβώσεως. Διότι τὸ περὶ ἀνθρωπογονίας ζήτημα συνδέεται ἀναποσπάστως πρὸς πάντα τ' ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα τὰ ὁρῶντα τὸν σωματικὸν καὶ πνευματικὸν βίον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Πλανῶνται οἱ καθηγηταὶ τοῦ «Προμηθέως» βεβαιοῦντες ὅτι τὸ περὶ ἀνθρωπογονίας πρόβλημα ἀνάγεται εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ διδάσκοντες ὅτι ἡ αὐτογένεσις τῆς ζωῆς καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου καταγωγὴ ἐκ μαστοφόρου κτήνους εἶνε «ἀλήθεια πειραματικῶς ἀποδεδειγμένη.» Πλανῶνται μεγάλην πλάνην καὶ ἀποπλανώμενοι ἀποπλανῶσι τοὺς μὴ ἐπισταμένως μελετῶντας τὸ ὕψιστον τῶν ζητημάτων. Καὶ αὐτὸς ὁ Χέκελ ἐχαρακτήρισε τὸ περὶ ἀνθρωπογονίας ζήτημα φιλοσοφικο-ιστορικόν, καὶ αὐτὸς ὁ Χέκελ οὕτινος τὰς συγγραφὰς μᾶς συνιστῶσιν ὡς τὴν ἀνωτάτην σοφίαν καὶ ἐπιστήμην ἀνωμολόγησεν ὅτι τὸ μὲν περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς θεώρημα δὲν εἶνε ἐπιδεκτικὸν πειραματικῆς λύσεως, πρὸς ὁρισμὸν δὲ τοῦ τρόπου τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀνεξαρτήτως παντὸς ὑπερφυοῦς αἰτίου, «δέον νὰ προβῶμεν δι' ὑπερβατικῶν σκέψεων καὶ θεωρημάτων συνετῶν ἅμα καὶ τολμηρῶν ὅπως προσεγγίσωμεν ἐμμέσως εἰς τὴν ἀλήθειαν.» Ἀναφέρω ἐνταῦθα τοὺς λόγους τοῦ Χέκελ ὡς μετεφράσθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ περιοδικὸν τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης ἐπιστημόνων, καὶ τούτους ἀντιτάσσω ἐπὶ τοῦ παρόντος κατὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι διδασκόντων ὅτι τὸ περὶ ἀνθρωπογονίας ζήτημα ἐλύθη ἤδη ὁριστικῶς καὶ πειραματικῶς ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν. «A la vérité tout cela ne peut se prouver éxactement ni même expérimentalement. Car toutes ces données biologiques, par la nature même des choses, rélévent des sciences naturelles historiques et philosopliques. C'est par l'emploi critique des archives historiques, et par une spéculation aussi prudente que hardie, qu'on peut s'approcher indirectement à la vérité». (α)

Ὅτι δὲ τὰ περὶ ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῶν ὄντων ζητήματα

(α) Ἐπιστημανικὴ ἐπιθεώρησις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς. Τεῦχος 8 Δεκ: 1877.

καὶ τὰ περὶ τῆς ἐσωτάτης αὐτῶν οὐσίας δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν σφαῖραν τῶν πειραματικῶν καὶ φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν, τοῦτο διδάσκουσι πάντες οἱ περιφανεῖς φυσιογνῶσται τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου. Ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος, εἰς τὴν περὶ πειραματικῆς νοσολογίας συγγραφήν του ὁρίζει τὰ ὅρια τῶν θετικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν. «Τὰ πρῶτα αἴτια δὲν εἶνε τῆς ἁρμοδιότητος τῶν ἐκζητήσεων τῆς θετικῆς ἐπιστήμης. Ἡμεῖς δὲν θὰ λάβωμέν ποτε πλήρη γνῶσιν περὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Τί εἶνε τὸ πνεῦμα τί δὲ ἡ ὕλη, Θεὸς ἢ φύσις, ἀνέλιξις τῆς ἰδέας ἢ ἔμφυτος αὐτοκίνησις τοῦ κυττάρου, πάντα τὰ ζητήματα ταῦτα ἀνάγονται εἰς ἄλλην γνωστικὴν σφαῖραν, εἰς ἣν ἡ θετικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ εἰσδύσῃ.» (α) Ταῦτα καὶ οἱ Σεβρὲλ καὶ οἱ Παστὲρ καὶ οἱ Φαραδάη καὶ οἱ Βίρχωβ καὶ οἱ Λουσάνα διδάσκουσι, καὶ ταῦτα δὲν ἐπαύσαμεν λέγοντες καὶ δι' ἰδιαιτέρων συγγραφῶν δημοσιεύοντες καὶ ἐπὶ λέξεσι μεταφράζοντες τὰς ἐπαγγελίας τῶν μεγάλων διδασκάλων καὶ ἑρμηνευτῶν τῶν νόμων τῆς φύσεως, οἱ δὲ τοῦ Ἐθνικοῦ τῆς Ἑλλάδος Πανεπιστημίου ὑλοδοξοῦντες καθηγηταὶ ἀποφαινόμενοι ὅτι ἡ ἐπιστήμη των ἠκρίβωσε τοὺς τρόπους καθ' οὓς ἡ ὕλη αὐτομάτως προέβη εἰς τὴν διακόσμησιν τοῦ παντὸς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, διαγράφοντες δι' ἑνὸς ἄρθρου τοῦ «Προμηθέως» τὴν ὕπαρξιν τοῦ Δημιουργοῦ ἐν δὲν ἀπήντησεν ὁ εἷς τῶν καθηγητῶν εἰς τὰς περὶ ὀξυγόνου ἐρεύνας του ὁ δὲ ἕτερος δὲν παρετήρησε τὰ ἴχνη τῶν ἔργων του κατὰ τὰς μεγάλας ἀνασκαφὰς τὰς ὁποίας ἐπεχείρησε, ὑπερακοντίζοντες καὶ αὐτὸν τὸν Χέκελ τὸν διδάσκοντα ὅτι τὸ περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς θεώρημα δὲν ἀνάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐκζητήσεων, ἀποτολμῶσι νὰ διδάσκωσιν ὅτι οἱ περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἀδαεῖς πιστεύουσιν εἰς τὴν ὕπαρξιν ὑπερφυσικῶν δημιουργικῶν δυνάμεων!

Μηδεὶς νομίσῃ ὅτι ταῦτα λέγοντες θ' ἀποστῶμεν ἀπὸ τὴν συ-

(α) Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν πειραματικὴν νοσολογίαν. Σελ. 113. 141 καὶ 386. Ὅρα καὶ Καρὸ. Ὁ Ὑλισμὸς Σελ. 16.

ζήτησιν τοῦ ὑποκειμένου ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν φυσικῶν καὶ βιολογικῶν ἐπιστημῶν. Μακρὰν τούτου θὰ προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ μελέτην τῶν προβλημάτων λαμβάνοντες ὡς ὁδηγοὺς καὶ γνώμονας τῶν ἡμετέρων σκέψεων τὰς φυσιογνωστικὰς ἀρχὰς καὶ ἀληθείας ἀποδεικνύοντες δι' αὐτῶν τῶν χημικῶν καὶ γεωλογικῶν ἐπιστημῶν τὸ ἀσύστατον, τὸ τερατῶδες καὶ τὸ παράλογον τῆς θεωρίας περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ δι' ἐξελίξεως καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ μαστοφόρου κτήνους, ἀλλ' ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ προσκαλέσωμεν τοὺς κκ. καθηγητὰς νὰ εἰσελθωσι καὶ ἐπὶ ἄλλου πεδίου ἐφ' οὗ δὲν δύνανται νὰ μᾶς ὁδηγήσωσιν αἱ ἐπιστῆμαι τῶν σωμάτων καὶ τῶν μηχανικῶν νόμων, ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς νοήσεως, τῆς βουλήσεως, τοῦ καθήκοντος, τῶν πνευματικῶν ἐν γένει φαινομένων καὶ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀπείρου ἐν αὐτῷ τῷ καταρτισμῷ καὶ τῇ ὑποστάσει τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, θ' ἀκολουθήσωμεν τοὐτέστι τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Χέκελ συμβολὴν καὶ ὑποθήκην τῆς ἐξερευνήσεως καὶ μελέτης τοῦ περὶ δημιουργίας ζητήματος διὰ φιλοσοφικο-ιστορικῶν καὶ λογικῶν ἐκζητήσεων καὶ διὰ τῆς ἀναλύσεως πάντων τῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Ὁ πανθεϊστὴς Ἐδγάρδος Κινὲ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐμελέτα τὸ περὶ δημιουργίας ζήτημα ἐκζητῶν τὴν λύσιν αὐτοῦ εἰς τὰς φυσιογνωστικὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς πάντα τὰ δημοσιευθέντα πονήματα ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Δαρβίνου καὶ ὑπὸ τοῦ Βύχνερ καὶ Χέκελ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν. Αἱ πολυχρόνιοι ἐκζητήσεις μου, ἔγραφεν, ἀπέβησαν μάταιαι, διότι αἱ φυσικαὶ καὶ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι οὐδὲν γινώσκουσι περὶ δημιουργίας ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου αἱ δ' ἐπινοηθεῖσαι ὑποθέσεις μετὰ τὴν εὕρεσιν τῶν κρανίων ἐν τοῖς σπηλαίοις τοῦ Engin καὶ Neanderhal κατεδείχθησαν ὅλως ἔωλοι καὶ ἀνυπόστατοι. «Καὶ ὅμως τὸ ζήτημα, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Κινέ, παρίσταται πάντοτε σοβαρὸν καὶ ἀδυσώπητον ἐνώπιόν μας. Πόθεν λοιπὸν ἐξεπορεύθη

ὁ ἄνθρωπος; D' où vient-il ?» Μὴ δὲ νομίσητε ἀναγνῶσται ὅτι ὁ ταῦτα γράφων ἦτον ὀπαδὸς τοῦ χριστιανικοῦ ἢ ἄλλου τινὸς θρησκευτικοῦ δόγματος. Ἀπελπισθεὶς ἀπὸ τὰς πολυχρονίους μελέτας καὶ ἐκζητήσεις του, ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης, κατέφυγεν εἰς τοὺς ποιητὰς οἵτινες κατὰ τὰς πεποιθήσεις του διαβλέπουσι πολλάκις τὴν ἀλήθειαν δι' αὐτομάτου ἐνοράσεως καὶ ἐμπνεύσεως. «Ἂς πληρώσωμεν τὸ κενὸν τῆς ἀμαθείας μας στρέφοντες τὰς μελέτας μας εἰς τὴν ποίησιν». (α)

Εἰς τὴν ποίησιν; Ἀλλὰ τότε ἡ λύσις τοῦ προβλήματος περὶ δημιουργίας θὰ ἦτον εὐχερεστάτη. Ὅμηρος καὶ Βιργίλιος, Δάντης καὶ Κλόπστοκ καὶ Μίλτων θὰ μᾶς ὡδήγουν ἐνώπιον τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀλλ' οἱ ποιηταὶ ἐνορῶντες πολλάκις τὴν πραγματικότητα ὑπερίπτανται διὰ τῆς φαντασίας καὶ πέραν αὐτῆς. Ἡμεῖς δὲ οὔτε θ' ἀποχωρισθῶμεν ὅλως ἀπὸ τὰς φυσιογνωστικὰς ἐπιστήμας οὔτε θ' ἀναδράμωμεν εἰς τὴν ποίησιν.

Αἱ φυσιογνωστικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν εἶνε ἁρμόδιαι νὰ ὁρίσωσι τὰ περὶ τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τῆς πρώτης τῶν ὄντων ἀρχῆς· ἀλλ' εἶνε ἁρμόδιαι ν' ἀποφανθῶσιν ἐπὶ τῶν θεωρημάτων ὅσα οἱ ὑλοδοξοῦντες προτείνουν ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν. Ἡ θεωρία τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου ζωϊκοῦ ὄντος, εἶνε ἀληθὴς ἢ ψευδής; Ἰδοὺ τί δυνάμεθα νὰ ἐκζητήσωμεν ἀπὸ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Τῆς θεωρίας ταύτης ἀποδεικνυομένης ψευδοῦς καὶ τερατώδους, ἡ περὶ δημιουργίας ὑπόθεσις περιβάλλεται διὰ τοῦ κύρους καὶ αὐτῶν τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν, ἀποκλειομένης τῆς ἑτέρας τῶν ὑποθέσεων τοῦ προταθέντος διλήμματος, ἡ δ' ἐπισταμένη μελέτη τῶν πνευματικῶν καὶ ψυχολογικῶν καὶ θρησκευτικῶν γεγονότων προβαίνουσα ἀπροσκόπτως θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἄμεσον καὶ περιφανῆ τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν εἰς ἣν μᾶς ἤγαγεν ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ ἀναίρεσις τῆς ἐναντίας δοξασίας.

(α) Κινέ· Δημιουργία. Βιβλ: σ'.

Καὶ μὴ νομίσητε, ἀναγνῶσται, ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη τῆς διερευνήσεως τῶν πραγμάτων εἶνε αὐθαίρετος ἢ ὅτι ὑποδεικνύεται ὑπὸ τῶν ἐπιδιδομένων εἰς θρησκευτικὰς ἢ μεταφυσικὰς μελέτας. Οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοὶ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης ὧν αἱ δοξασίαι προσεγγίζουσι μᾶλλον πρὸς τὴν ὑλοδοξίαν ἢ πρὸς τὴν πνευματικὴν φιλοσοφίαν ἔθεντο τοὺς ὅρους τῶν φυσιογνωστικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων. «Ἡμεῖς, ἔλεγεν ὁ περικλεὴς χημικὸς Δουμᾶ, ἀρχόμεθα μόλις νὰ λαμβάνωμεν γνῶσιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς τῶν σωμάτων, ἀλλ' ἡ ζωὴ καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ πνεύματος ἀνήκει εἰς ἄλλον κύκλον.» (α) Ὁ δὲ Ἐρδμᾶνος (Erdmann) συνοψίζων τὰς δοξασίας τοῦ Χουμβόλδου καὶ πάντων τῶν περιφανῶν φυσιοδιφῶν κατέληξεν εἰς τὸ ἑπόμενον συμπέρασμα. «Ἡ πειραματικὴ ἐπιστήμη ὡς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς φύσεως δὲν πρέπει νὰ ὑπερπηδήσῃ ὅριον οὗ πέραν οὔτε αἰσθητὴ παρατήρησις εἶνε ἐφικτὴ οὔτε νὰ βεβαιώσῃ δύναται πρότασιν ἀνεπίδεκτον πειραματικῆς κυρώσεως. Τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας κεῖται ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς σφαίρας. Ἡ φύσις εἶνε διὰ ἡμᾶς ἓν γεγονός. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ περιορίζονται καὶ ἐπ' αὐτοῦ περιστρέφονται αἱ ἐκζητήσεις τῆς φυσιογνωστικῆς ἐπιστήμης. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχονται μεταφυσικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ σκέψεις ἁρμόδιοι πρὸς ἐπίλυσιν μυστηριωδῶν προβλημάτων».

Ἡ ὑπέρβασις τῶν ὅρων τούτων καὶ ἡ ἐπ' ὀνόματι τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν βεβαίωσις ὅτι ἡ δημιουργία ἐξ ὑπερφυῶν αἰτίων δὲν ὑπῆρξεν, ὡδήγησε τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας εἰς τερατώδη θεωρήματα μηδεμίαν ἔχοντα βάσιν ἐπὶ τῆς παρατηρήσεως ἐπὶ τῆς πείρας καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς θετικῆς ἐπιστήμης. Τὸ ἀνυπόστατον καὶ ὅλως παράλογον τοιούτων δοξασιῶν θὰ καταδείξωμεν προβαίνοντες εἰς σωματολογικὰς καὶ βιολογικὰς μελέτας, ἀνεξαρτήτως πάσης μεταφυσικῆς παρατηρήσεως. Μετὰ δὲ τοῦτο θέλομεν προβῆ εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ στάθμισιν τῶν

(α) Παραδοχὴ Γαλανδιέρου εἰς Ἰνστιτοῦτον τῆς Γαλλίας κατὰ τὸ 1876.

νοητικῶν καὶ βουλητικῶν καὶ πνευματικῶν ἐν γένει ἱκανοτήτων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ὁδηγούμενοι δὲ ἐκ τῶν κανόνων τῆς λογικῆς, τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐν γένει γεγονότων θέλομεν ἀποδείξει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς τῇ ἐπενεργείᾳ αἰτίου ὑπερφυοῦς καὶ Δημιουργοῦ τοῦ παντός, ἔχοντος τὴν παντοδυναμίαν τῆς συνάψεως τῶν διεστώτων στοιχείων, τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, μὴ δυναμένης νὰ προκύψῃ διὰ τῆς λειτουργίας τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Τῶν ὀπαδῶν δὲ τοῦ μονισμοῦ διδασκόντων ἐν Ἑλλάδι ὅτι αἱ περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρίαι οἷας ὁ Χέκελ διετύπωσεν συμβιβάζονται μετὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, θέλομεν ἐπὶ τέλους ἐξελέγξει τὴν νέαν καὶ τερατώδη ταύτην φαντασιοπληξίαν καθιστῶντες περιφανεῖς τὰς ὑφισταμένας ἁρμονίας εἰς ἃς μᾶς ὁδηγεῖ συζήτησις ἐπιστημονικὴ καὶ ἐμβριθὴς κατὰ τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος περὶ δημιουργίας τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

ΜΕΡΟΣ Α'

Σωματολογία καὶ Βιολογία

Ὕλη καὶ Δύναμις.

Ὁ Μονισμὸς, ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Δαρβίνου ἀνασκευαζόμενος.

Μεταγνώσεις περικλεῶν ἐπιστημόνων.

Βιολογία. Αὐτόματος τῆς ζωῆς γένεσις.

Βιολογία. Νόμοι κατὰ τὴν μετάδοσιν τῆς ζωῆς. Ἀνασκευὴ τῆς Δαρβινείου ὑποθέσεως.

Βιβλιογραφία.

Συμπέρασμα.

ΜΕΡΟΣ Β'

Ἀνθρωπολογία

Προοδευτικότης τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Νοητικαὶ δυνάμεις.

Ἐλευθερία ἐνεργείας καὶ βουλήσεως.

Θρησκευτικότης.

Συμπέρασμα.

ΜΕΡΟΣ Γ'

Ἀρμονίαι Χριστιανισμοῦ καὶ Ἐπιστήμης

Μωσαϊκὴ Κοσμογονία.

Δόγμα Χριστιανισμοῦ.

Οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ περὶ δημιουργίας καὶ ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπαισιοδοξία καὶ ἄθεος ὑλοδοξία.

Ἡ ἀδύνη ἐνώπιον τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας περὶ δημιουργίας καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΣΩΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΛΟΓΙΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

ΣΩΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΕΡΙ ΥΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΩΣ

«Οὐδὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ὕλης καὶ τῶν συμφύτων αὐτῇ δυ-»νάμεων. Ἡ ὕλη ὑπάρχει ἀπὸ τῆς αἰωνιότητος, τὰ δὲ μόρια, »ἐξ ὧν συντίθεται, αὐτοκινούμενα καὶ ἀνελισσόμενα, μηχανικῶς »δὲ καὶ τυχαίως χωριζόμενα ἢ ἑνούμενα, παρήγαγον τὴν ἁρμο-»νίαν τοῦ παντός. Ἐκ τῆς μοιραίας ταύτης καὶ ἀσκόπου κι-»νήσεως καὶ μεταμορφώσεως τῆς ὕλης διεμορφώθη ἐπὶ τῆς γῆς, »κατ' ἐποχὴν μὴ δυναμένην νὰ ὁρισθῇ, ζωϊκὸν κύτταρον, ἐξ οὗ »δι' ἀδιαλείπτων καὶ αὐτομάτων μεταβολῶν παρήχθησαν πάντα »τὰ ἔμβια εἴδη, ἐξ ἑνὸς δὲ τούτων καὶ ὁ ἄνθρωπος».

Τοιαῦται εἶνε αἱ θεμελιώδεις βάσεις πάσης ὑλιστικῆς καὶ ἀθέου δοξασίας, ἐπὶ δὲ τούτων ἠγέρθη καὶ τὸ περὶ μονισμοῦ τοῦ Χέκελ οἰκοδόμημα περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ τίνα ἆρά γε εἶνε τὰ γεγονότα, ἐφ' ὧν τοιοῦτον ἐρείδεται σύστημα, τίνες δὲ αἱ ἀποδείξεις περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν προτει-νομένων, καὶ τίνες αἱ ἐπιστημονικαὶ αὐθεντίαι δι' ὧν περιβάλ-λονται διδασκαλίαι ὡρισμέναι ν' ἀπαλείψωσι πᾶν ἴχνος ἠθικοῦ

καὶ θρησκευτικοῦ βίου ἐρειδομένου ἐπὶ τῶν πεποιθήσεων ὑπάρξεως ὄντων καὶ δυνάμεων ἐλευθέρων καὶ πνευματικῶν;

Εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ὁ Βύχνερ, προϊστάμενος τῶν ὑλιστῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, ἀπαντᾷ· «Αἱ γνώσεις μου δὲν εἰσδύουσιν εἰς τὰ ἔγκατα τῆς φύσεως, ἡ δὲ οὐσία τῆς ὕλης ἔσεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόβλημα ἀνεπίδεκτον λύσεως». (α)

Ἀπευθύνοντες τὰς ἐκζητήσεις μας πρὸς τὸν ἕτερον ἐκ τῶν γνωστῶν τῆς ὑλοδοξίας διδασκάλων τὸν Ξόλβε (Cholbe), πληροφορούμεθα ἐκ συγγραφῆς δημοσιευθείσης ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸ 1865 τὰ ἑξῆς. «Οὐδέποτε συνεμερίσθην τὰς πεποιθήσεις τῶν ἄλλων ὑλιστῶν, καθ' ἃς αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι μᾶς ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν ἄρνησιν Ὄντος ὑπερκοσμίου. Καὶ σήμερον ἔτι πρεσβεύω ἀρχὴν ἣν πάντοτε ἀνωμολόγησα, ὅτι πάντα τὰ γεγονότα τῆς ἐξωτερικῆς πείρας, ὡς καὶ τὰ ἐν ἡμῖν ἀνελισσόμενα δύνανται διαφοροτρόπως νὰ ἐξηγηθῶσιν, οὐδόλως δ' ἀθετεῖ τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς ὁ ἐξηγῶν αὐτὰ πνευματικῶς ἢ καὶ ἐν θεολογικῷ πνεύματι διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν πεποιθήσεων περὶ ὑπάρξεως ὑπεραισθητοῦ κόσμου. Τὸ σύστημα τοῦ ὑλισμοῦ, ὡς καὶ τ' ἀντίθετα τούτου συστήματα, δὲν εἶνε ἀπόρροια ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας, ἀλλὰ πίστεως καὶ ἰδιοσυγκρασίας». (β)

Τὰς ἀπορίας μας ἀπευθύνοντες πρὸς τὸν Χέκελ, ὅπως γνωρίσωμεν τίνες εἶνε αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀποδιδόμεναι εἰς τὴν ὕλην ἰδιότητες, δι' ὧν αὐτομάτως παράγονται ζωϊκὰ ὄντα, πληροφορούμεθα, ὅτι αἱ προτεινόμεναι ἡμῖν ἀρχαὶ εἶνε δόγματα πίστεως. «Ἡ ὥρα ἤγγικε, καθ' ἣν πρέπει ν' ἀντικαταστήσωμεν τὴν ἰδέαν τοῦ θεολογικοῦ δυαδισμοῦ διὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑνισμοῦ καὶ μηχανισμοῦ τοῦ κόσμου. Τὸ *μυστήριον* εἶνε πάντοτε *ἀκατάληπτον*, τὰ δ' ἐπιχειρήματα τῆς σχολῆς δὲν δύνανται νὰ διαφωτίσωσιν αὐτό. Πάντες οἱ συμμεριζόμενοι τὰς ἐμὰς ἀρχὰς καὶ ἰδέας ἐξη-

(α) Φύσις καὶ πνεῦμα ὑπὸ Βύχνερ. ἐκδ. Φραγκφόρτης σελ. 83.—Λάνζε Ἱστορία τοῦ ὑλισμοῦ. Γαλ. Μεταφρ. Τόμ. 2ος. Σελ. 626.

(β) Die Grazen κ.τ.λ. ἐκδ. Λειψίας σελ. 50, 51 Λάνζε τόμος 2ος σελ 136 αὐτ:

γοῦσι τὰ πάντα διὰ τῆς μηχανικῆς κινήσεως τῶν τελευταίων τῆς ὕλης ἀτόμων. Δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν οὔτε τὰς ὥρας, οὔτε τὸν χρόνον, ἀλλ' ὅ,τι πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον εἶνε τοῦτο, ὅτι τὰ πρῶτα ζωϊκὰ ὄντα ἀνεφάνησαν ἐν τῇ θαλάσσῃ· ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν δύναται ν' ἀποκρουσθῇ οὔτε δι' ἐπιχειρημάτων, οὔτε διὰ πειραμάτων». (α)

Καὶ ὅμως ὁ Χέκελ μᾶς ἐδίδαξεν ὅτι ἡ πίστις ἐξήρτηται ἀπὸ τὴν φαντασίαν, ἡ δ' ἐπιστήμη ἀπὸ τὸν λόγον, ἐκεῖ δ' ὅπου ἡ πίστις ἄρχεται, ἡ ἐπιστήμη τελευτᾷ. (β)

Καὶ ὅμως τὸ προτεινόμενον ἡμῖν ἀξίωμα ὡς περιφανὲς καὶ αὐταπόδεικτον, καίτοι μυστηριῶδες, ἐπροτάθη πρὸ εἴκοσι ἐξ αἰώνων ὑπὸ φιλοσόφου Ἕλληνος ἡ δὲ ἀνθρωπότης πάσης χώρας καὶ πάσης ἐποχῆς, εἴτε κατὰ φύσιν ζῶσα, εἴτε ἐξημερωθεῖσα, εἴτε ἐκπολιτισθεῖσα καὶ ἀπέκρουσε καὶ κατεδίκασεν.

Καὶ ὅμως ἀρχὴ ἐπιστημονική, προτεινομένη ὡς ἀναμφίλεκτος ἀλήθεια, καθ' ἧς οὔτε ἐπιχειρήματα, οὔτε πειράματα δύνανται νὰ κατισχύσωσιν, ἐθεωρήθη ὡς ἡ ὑψίστη τῶν ἀποπλανήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ ὑπὸ πάσης ἐξόχου μεγαλοφυΐας ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Χουμβόλδ,—ὑπὸ παντὸς μαθηματικοῦ πνεύματος ἀπὸ τοῦ Εὐλέρου μέχρι τοῦ Πασχάλ,—ὑπὸ πάντων τῶν διαπρεπῶν φυσιολόγων ἀπὸ τοῦ Γαληνοῦ μέχρι τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου,—ὑπὸ πάντων τῶν μεγάλων τῆς φύσεως ἐρευνητῶν ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρα μέχρι τοῦ Παστέρ,—καὶ ὑπὸ πάντων τῶν περὶ τοῦ Σύμπαντος φιλοσοφησάντων ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ Λεϊβνιτίου. Τοῦ κλεινοῦ δὲ καθηγητοῦ Λίβιγ βεβαιώσαντος ὅτι τὸν ὑλισμὸν πρεσβεύουσιν οἱ ἐρασιτέχναι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν (dilettanti), ὁ Λάνζε παρετήρησεν ὅτι μεθ' ὅλα τὰ σφάλματα, εἰς ἃ περιέπεσαν ὁ Βύχνερ, Φόγτ καὶ ὁ Ξόλβε, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ὀρθὴ ἡ γνώμη τοῦ Λίβιγ.

(α) Λόγος Χέκελ. Temps. 29 Αὐγ. 1878 καὶ Ρενουβιὲ Critique phil. ἔτ. α'. σελ. 375.

(β) Περὶ Φυσικῆς Δημ. Μαθ. Α'.

«Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Λάνζε, ὅτι οὔτε οἱ σπουδαῖοι ἐρευνηταί, οὔτε οἱ τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀποκαλύπτοντες, οὔτε οἱ ἐπισημότεροι καὶ εἰδικώτεροι τῶν διδασκάλων ἔχουν τὸ ἔθος τῆς διαδόσεως ὑλιστικῶν θεωρημάτων (α).

III

Τὰς θεωρίας περὶ τῆς συνθέσεως καὶ τῶν φαινομένων τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ὅσαι περιβαλλόμεναι διὰ τοῦ κύρους τῆς ἐπιστήμης ἐγένοντο δεκταὶ ὁριστικῶς καὶ ἀδιαφιλονεικήτως, ὀφείλομεν κατὰ λογικὴν ἀνάγκην νὰ λαμβάνωμεν ὡς ἀφετηρίαν πάσης συζητήσεως τῶν ἀνθρωπολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων, μεθ' ὧν συνταυτίζονται ἢ συνέχονται. Ἀλλ' ἀθετοῦμεν τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς, εἰς οἰκτρὰς δ' ἐκτιθέμεθα ἀποπλανήσεις, ἐὰν λαμβάνοντες ὡς βάσιν καὶ ἀφετηρίαν τῶν σκέψεών μας ὑποθέσεις ἢ γνώμας ἀμφισβητουμένας καὶ μὴ περιβαλλομένας διὰ τῶν γνωρισμάτων ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, προβαίνωμεν δι' αὐτῶν εἰς τὴν λύσιν τῶν συζητουμένων προβλημάτων.

Οἱ φυσιοδίφαι ὁμοφώνως ἀποφαίνονται ὅτι τ' ἀνόργανα σώματα σύγκεινται ἐξ ἀπειραρίθμων ὑλικῶν μορίων ἀλλήλοις συνεχομένων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δύω φυσικῶν δυνάμεων, τῆς ἕλξεως καὶ τῆς ὤσεως. Λαμβάνοντες ἀνὰ χεῖρας τεμάχιον σιδήρου δυνάμεθα διὰ ῥινήσεως νὰ ἀποχωρίσωμεν μέρος τῶν μορίων, ἐξ ὧν συντίθεται, διακρινομένων διὰ τοῦ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ἢ καὶ διὰ μικροσκοπικοῦ ἐργαλείου. Ἕκαστον τῶν ἀποχωρισθέντων μορίων εἶνε σύνθεσις ἄλλων ἀπειροελαχίστων ἀτόμων, ὧν ἡ συνοχὴ διέπεται ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων, ἐξ ὧν καὶ ὁ μέγας ὄγκος τοῦ σιδήρου. Διὰ χημικῶν ἐπιδράσεων καὶ ἀναλύσεων προχωροῦμεν εἰς τὴν διαίρεσιν καὶ ὑποδιαίρεσιν τῶν μορίων καὶ τῶν ἀτόμων, ἀλλ'

(α) Λάνζε 2ος σελ: 140.

ἐφ' ὅσον καὶ ἂν προχωρήσωμεν εἰς τὸν διαμερισμόν, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἀδιαίρετον καὶ μὴ ἐπιδεχόμενον περαιτέραν ἀνάλυσιν. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν νέαι μηχανικαὶ καὶ χημικαὶ μέθοδοι καταδεικνύουσιν ὅτι εἶνε διαιρέσιμα ἄτομα προηγουμένως θεωρούμενα ὡς ἀδιαίρετα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἡμετέρα διάνοια δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ τὴν ἰδέαν μὴ διαιρετοῦ καὶ ὑλικοῦ ἀτόμου.

Ἡ ἰδέα αὐτὴ τοῦ ἀτόμου περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὰ στοιχεῖα ὄγκου καὶ ἐκτάσεως, ὅταν δὲ ἐξαντλήσωμεν τὰ μικροσκοπικὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰς χημικὰς ἀναλύσεις, ἄρχεται τότε «τὸ μικροσκόπιον τοῦ ἡμετέρου πνεύματος» (α), μὴ δυναμένου ν' ἀναπαυθῇ ἐνόσῳ διατηρεῖται ἡ ἰδέα τῆς ἐκτάσεως, ἀλλ' ἅμα ταύτης ἐκλειπούσης συνεκλείπει μετ' αὐτῆς καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ὕλης.

Τί εἶνε λοιπὸν τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν τελευταίαν τῆς ὕλης βαθμίδα;

Πόθεν ἄρχεται, ποῦ δὲ τελειώνει ἡ ἔκτασις καὶ ἡ ὕλη;

Τί εἶνε τὸ πρῶτον τῆς ὕλης ἄτομον, τί δὲ τὸ τελευταῖον;

Ἰδοὺ τὸ ἀπολύτως ἄγνωστον εἰς τὴν ἐπιστήμην. «Αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς διαφωτίζουσι τὰ μόρια τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐπικρατεῖ βαθύτατον σκότος ἐπὶ τῶν ἀτόμων, ἐξ ὧν συντίθενται. Αἱ πλέον ἀντίθετοι δοξασίαι δύνανται νὰ παρασταθῶσιν ὡς εὐλογοφανεῖς. Δύσκολον δ' εἶνε νὰ ἐξεύρῃ τις ἀσφαλῆ ὁδὸν μεταξὺ Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως». (β)

Τὸ τελευταῖον ὅριον τῆς ὕλης ἔλεγεν ὁ περιφανὴς Βόσκοβιτζ, εἶνε τὸ μαθηματικὸν σημεῖον τὸ μὴ ἔχον οὔτε ὄγκον οὔτε ἔκτασιν.

Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ὕλης, ἔλεγεν ὁ Βίκο, εἶνε ἡ μεταφυσικὴ δύναμις, ἐξ ἧς ἄρχεται καὶ εἰς ἣν καταλήγει.

Ἡ δύναμις, λέγει ὁ Φαραδάης καὶ οἱ δυναμισταί, εἶνε πᾶν τὸ ὑπάρχον, τὸ δὲ πρῶτον ἄτομον εἶνε ἐκδήλωσις δυνάμεως.

(α) Σπένσερ. πρῶται ἀρχαὶ § 16. Πιόλος. Ὕλη καὶ Δύναμις. Κεφ. Α'.
(β) Ζέλνερ εἰς Λάνζε 2ος 228. 229.

Δύο ἐπιφανεῖς τῆς Ἀγγλίας ἐπιστήμονες, ὁ φυσιοδίφης Στούαρτ καὶ ὁ μαθηματικὸς Ταί, μελετήσαντες ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰς περὶ ὕλης καὶ δυνάμεως θεωρίας, συνέταξαν ὀγκώδες σύγγραμμα περιέχον τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκζητήσεων καὶ πειραματικῶν ἐρευνῶν των. Ἐκθέσαντες τὰς περὶ τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης θεωρίας ἀπὸ τοῦ Δημοκρίτου μέχρι τοῦ Φαραδάη καὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν σκέψεις καὶ παρατηρήσεις συμπεραίνουσιν ὡς ἑξῆς· « Ὁ μετὰ προσοχῆς ἀκολουθήσας ἡμᾶς ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη ὅτι αἱ περὶ ὕλης γνώσεις μας εἶνε τοὐλάχιστον ἔωλοι καὶ ἀτμώδεις (Vaporeuses.) Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πολλὰς τῶν ἰδιοτήτων τῆς ὕλης μετὰ τοσαύτης γνωρίζομεν ἀκριβείας, ὥστε δυνάμεθα μαθηματικῶς νὰ ὁρίσωμεν πολλὰ τῶν φαινομένων αὐτῆς καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐνεργειῶν της. Καθόσον ὅμως ἀφορᾷ εἰς τὰ περὶ τῆς συνθέσεως τῆς ὕλης καὶ περὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς δὲν γνωρίζομεν πλείονα τῶν ὅσων ἐγνώριζεν ὁ Δημόκριτος». (α) Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης. Τί δὲ περὶ τῆς δυνάμεως;

III

Καὶ περὶ τῆς διευθύνσεως καὶ τῶν φαινομένων τῶν δυνάμεων τῆς ἀνοργάνου ὕλης πολλὰ ἐγνώσθησαν καὶ ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, περὶ δὲ τῆς οὐσίας αὐτῶν καὶ ὑποστάσεως πλὴν πολλῶν ὑποθέσεων οὐδὲν ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ὁριστικῶς ἠκριβώθη.

Καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐδόξαζον, ὡς καὶ οἱ φυσιοδίφαι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, ὅτι τὰ σώματα σύγκεινται ἐξ ἀπειραρίθμων ἀτόμων. Καὶ ὁ μὲν Δημόκριτος ἐθεώρει τὰς ἀτομικὰς καὶ ἀοράτους διὰ τὴν σμικρότητα τῶν ὄγκων οὐσίας, κινουμένας ἐντὸς τοῦ κενοῦ, τυχαίως συγκρουομένας καὶ ἑνουμένας, ὡς παραγαγούσας μὲν τὰ κοσμικὰ φαινόμενα, ἐχούσας δ' ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἴτια τῆς κι-

(α) Univers Unsee. Στούαρτ καὶ Ταί. Κεφ. Δ'.

νήσεως· ὁ δ' Ἐμπεδοκλῆς ἀπέδιδε τὰς κινήσεις τῶν ἀτόμων εἰς δύω ἐξωτερικὰς δυνάμεις ἀνεξαρτήτους τῶν ἀτόμων, εἰς τὴν *Φιλίαν* καὶ εἰς τὸ *Νεῖκος*, εἰς τὴν ἕλξιν τουτέστι καὶ εἰς τὴν ἀπώθησιν. Ἀλλ' ὁ Ἀναξαγόρας ἀποδεχόμενος τὴν περὶ τῶν ἀτόμων θεωρίαν ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ ὕλη αὐτῶν νεκρὰ οὖσα δὲν ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ τὴν κίνησιν, τὴν τάξιν, καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν ὄντων, ἠσθάνθη δὲ τὴν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῇ καὶ ἀρχήν τινα, τὸν *νοῦν*, ὡς ἀρχικὴν αἰτίαν τῆς σκοπίμου κινήσεως καὶ διακοσμήσεως. *Σπέρματα* ἢ *χρήματα* καλεῖ ὁ Ἀναξαγόρας τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν ἀοράτων τὴν σμικρότητα μορίων, εἰδικὴν ἐχόντων ποιότητα, τὸν δὲ νοῦν δύναμιν μετὰ λόγου ἐνεργοῦσαν ἀσώματον, παντοδύναμον, αὐθύπαρκτον. « Ἐκεῖνος οὐδενὶ μέμικται χρήματι, ἀλλὰ μοῦνος ἐξ ἑαυτοῦ ἐστίν.»

Καὶ οἱ φυσιοδίφαι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου ὁμοφώνως παραδέχονται, ὅτι τὰ σώματα τῆς ἀνοργάνου ὕλης συνίστανται ἐξ ἀτόμων ἑνουμένων μὲν διὰ τῆς ἑλκτικῆς δυνάμεως, χωριζομένων δὲ διὰ τῆς δυνάμεως τῆς ἀπωθήσεως ἢ τῆς θερμότητος, ὡς ἐσχάτως ἐχαρακτήρισαν. Διότι, ἐφ' ὅσον καὶ ἂν συνέχωνται τὰ ἄτομα τῶν διαφόρων σωμάτων, οὐδέποτε συνταυτίζονται, τῆς θερμότητος ἀείποτε διατηρούσης ἀόρατον καὶ ἀνεπαίσθητον μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἑτέρου ἀπόστασιν. Ἀναλόγως δὲ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἑτέρας τῶν δυνάμεων τὰ σώματα εἶναι στερεά, ὑγρὰ ἢ ἀεριώδη. Παρατηροῦντες τὰς ἐπὶ τῶν σιδηροδρόμων τιθεμένας σιδηρᾶς ῥάβδους θὰ ἴδητε ὅτι ἀφίεται ἀπόστασίς τις μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἑτέρας. Ἡ δύναμις τῆς θερμότητος ἐπιτεινομένη μεταξὺ τῶν ἀτόμων τοῦ σιδήρου διαστέλλει τὸν ὄγκον αὐτοῦ, θὰ ἐθραύετο δὲ ἡ μία ἢ ἡ ἑτέρα ἢ καὶ ἀμφότεραι αἱ ῥάβδοι, ἐὰν στενῶς συνεχόμεναι ἐπιέζοντο ὡς ἐκ τῆς μεγεθύνσεως τῆς ἀποστάσεως τῶν ἀτομικῶν μορίων. Καὶ τεχνητῶς διὰ τῆς θερμάνσεως διαστέλλομεν τὰ στερεὰ σώματα καὶ μεταβάλλομεν εἰς ὑγρὰ καὶ τὰ ὑγρὰ εἰς ἀεριώδη, τἀνάπαλιν δὲ διὰ τῆς ψύξεως τ' ἀεριώδη εἰς ὑγρὰ καὶ ταῦτα εἰς στερεά. Αἱ

δυνάμεις τῆς ἕλξεως καὶ τῆς ἀπωθήσεως οὐδέποτε ἠρεμοῦσιν, ἀδιαλείπτως δ' ἐπενεργοῦσαι ἐπὶ τῶν ἀτόμων τῶν σωμάτων διατηροῦσι τὴν ἰσοσταθμίαν τῶν κινήσεων, μέχρις οὗ ἡ ἰσοσταθμία αὕτη ἐξ ἄλλου αἰτίου ἢ δυνάμεως μεταβληθῇ καὶ μετ' αὐτῆς μεταβληθῇ ἡ σύνθεσις καὶ ἡ τοποθέτησις τῶν ἀτόμων.

Αἱ ἐπενεργοῦσαι αὗται δυνάμεις πρὸς συντήρησιν καὶ μεταβολὴν τῶν ἐλαχίστων τῆς ὕλης μορίων εἶνε αὗται αἱ συνέχουσαι καὶ διατηροῦσαι τὴν ἁρμονίαν τῶν οὐρανίων σωμάτων. Σταγόνες ὕδατος, κόνις τέφρας, κόκκος ἄμμου ὑπὸ τῶν αὐτῶν περιελίσσονται δυνάμεων καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν διοικοῦνται νόμων, ὑφ' ὧν καὶ οἱ ἥλιοι καὶ οἱ πλανῆται. Ἀστέρες καὶ ἀστέρων συντρίμματα καὶ μυριάδες πλανητῶν καὶ κόσμοι ὁλόκληροι αἰωροῦνται εἰς τὸ ἀχανὲς κενὸν καὶ ἀποχωρίζονται καὶ ἑνοῦνται καὶ καταπίπτουσι καὶ ἀνυψοῦνται καὶ καταπληκτικὰς διατρέχουσιν ἀποστάσεις ἐν δευτερολέπτῳ, καὶ στρέφονται περὶ τοὺς ἑαυτῶν ἄξονας ἐν θαυμασίᾳ πάντοτε καὶ ἀκαταλήπτῳ ἁρμονίᾳ διατηρουμένῃ ἐν μέσῳ τῆς ἀπείρου τῶν κινήσεων καὶ μεταμορφώσεων ποικιλίᾳ καὶ ἀδιαλείπτῳ μεταβολῇ. Τὰ ἑκατομμύρια τῶν οὐρανίων σωμάτων ἕλκονται διὰ τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος καὶ τὸ ἓν ῥέπει πρὸς τὸ ἕτερον καὶ πάντα ὡς εἰς κέντρον κατευθύνονται ὡς τὰ μόρια τοῦ ἐλαχίστου χάλικος. Ὁ Νεύτων ὥρισε μαθηματικῶς τὸν νόμον τῆς βαρύτητος τῶν σωμάτων ἑλκομένων κατ' εὐθὺν μὲν λόγον τοῦ ὄγκου καὶ κατ' ἀντίθετον τοῦ τετραγώνου τῆς ἀποστάσεως. Συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦτον γῆ καὶ σελήνη καὶ πλανῆται τοῦ ἡμετέρου συστήματος θὰ κατέπιπτον ἐπὶ τοῦ ἡλίου, ἐὰν ἡ πρὸς τὸν ἴδιον ἄξονα ἀρχικὴ ἑκάστου κίνησις μὴ ἀντεστάθμιζε τὴν δύναμιν τῆς ἕλξεως. Καὶ ἐπὶ πάντων μὲν τούτων καὶ ἐπὶ τῆς θαυμασίας τῶν νόμων τῆς φύσεως ἑνότητος καὶ ἁρμονίας πάντες ὁμοφωνοῦν καὶ οὐδεμία ἐγείρεται ἐπὶ τῶν φαινομένων σπουδαία διαμφισβήτησις. Ἀλλὰ τίς εἶνε ἡ οὐσία τῶν φυσικῶν δυνάμεων, τίς δὲ ἡ ἕδρα αὐτῶν, πόθεν δὲ ἀρύονται τὴν ὑπόστασιν καὶ τίνα τὰ μυστηριώδη τῶν νόμων καὶ φαινομένων

πρῶτα αἴτια; Ἅμα τῶν ζητημάτων τούτων τιθεμένων ἄρχεται ἡ διαφωνία τῶν φυσιοδιφῶν, καὶ ἡ μὲν συζήτησις ἐπαυξάνει τὴν βαθύτητα τοῦ σκότους, ἡ ἐπιστήμη περιέρχεται εἰς πλήρη ἀγνωσίαν, οἱ δὲ εἰλικρινεῖς αὐτῆς θεράποντες ἀνομολογοῦσι μετὰ τοῦ περικλεοῦς φυσιολόγου Κλαυδίου Βερνάρδου, «ἡμεῖς βλέπομεν τ' ἄμεσα τῶν φαινομένων αἴτια, ἀλλὰ τὰ πρῶτα αἴτια μᾶς διαφεύγουσιν» (α).

Λάβετε λίθον ἀνὰ χεῖρας καὶ ἀφήσατε αὐτὸν νὰ καταπέσῃ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐὰν συγχρόνως κάτοικος τοῦ ἀντιθέτου ἡμισφαιρίου πράξῃ τὸ αὐτό, ὁ λίθος θὰ λάβῃ τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ κέντρον διεύθυνσιν. Τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐκάλεσαν ἀποτελέσματα τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος. Ἀλλ' ἡ δύναμις ἡ ὠθοῦσα τὸν λίθον πρὸς τὴν γῆν, ἢ τὴν σελήνην πρὸς τὴν γῆν καὶ ταύτην πρὸς τὸν ἥλιον καὶ αἱ συντηροῦσαι τὴν ἁρμονίαν τῆς ὥσεως δυνάμεις εἶνε ἆρά γε συμφυεῖς εἰς ἀμφότερα τὰ σώματα ἢ εἰς ἓν ἐξ αὐτῶν; εἶνε ὀντότης ἀόρατος καὶ ἀσώματος διοικοῦσα κατὰ τρόπον ὅλως μυστηριώδη τὴν ἁρμονίαν τοῦ παντὸς διὰ νόμων, οὓς ἔθετο ἡ πρώτη δημιουργικὴ αἰτία; εἶνε τὸ κενόν, ὡς ἐδόξαζεν ὁ Δημόκριτος, ἢ αἰθήρ τις ἀόρατος, μὴ ἔχων τὰ στοιχεῖα τῆς γνωστῆς εἰς ἡμᾶς ὕλης, ἐν ᾧ συγκεντροῦται, καὶ δι' οὗ ἐπενεργοῦσι νόμοι καὶ δυνάμεις;

Ὁ Νεύτων ἀπαντῶν ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἔλεγεν· «Ἀνεκάλυψα τὸν νόμον τῆς βαρύτητος, ἀλλ' ἀγνοῶ τίς εἶνε ἡ ἕδρα αὐτοῦ. Βεβαίως ὅμως θὰ ὑπάρχῃ ὀντότης τις ὑλικὴ ἢ ἀσώματος ἐπενεργοῦσα ἐπὶ τῶν ἑλκομένων σωμάτων, ἀλλ' εἶνε ἄλογον τὸ πιστεύειν ὅτι ἡ δύναμις ἔγκειται ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀτόμοις τῶν ἑλκομένων». (β) Ὁ δὲ Κέστνερ διαφωτίζων τοὺς λόγους τούτους ἔλεγεν· «Ὁ νόμος τῆς βαρύτητος ἤρτηται ἐξ ἐνεργείας συγχρόνως ἐπιδρώσης ἐπὶ τῶν ἑλκομένων σωμάτων. Δὲν πρόκειται περὶ ἰδιοτήτων τῶν σωμάτων, ἀλλὰ περὶ ἀνωτέρας

(α) La Science experimentale. Κεφ. Definition de la vie.
(β) Principia Mathematica.

δυνάμεως ἑνότητος ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν σωμάτων ἐπενεργούσης.»(α).

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην τὸ ἑλκῦον τὰ δύω σώματα Α καὶ Β αἴτιον ἢ τὸ ὠθοῦν αὐτὰ ἀπ' ἀλλήλων δὲν εἶνε συμφυὲς οὔτε εἰς τὸ Α οὔτε εἰς τὸ Β, ἀλλ' εἰς ἄλλην ὀντότητα, ἧς ἡ ἐνέργεια ἀναπτύσσεται ἐπὶ δεδομένοις ὅροις καὶ συνθήκαις κατὰ τὴν τοποθέτησιν καὶ κίνησιν τῶν σωμάτων.

Ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ ὑπὸ πάντων τῶν φυσιογνωστῶν, πλεῖσται δὲ ἄλλαι ἐπενοήθησαν καὶ ἐπροτάθησαν πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἐνεργειῶν τῶν φυσικῶν δυνάμεων κυρίως δὲ περὶ τῆς σπουδαιοτέρας πασῶν τῆς ἕλξεως καὶ ὤσεως. Καὶ οἱ μὲν ὑλοδοξοῦντες παριστάνουσι τὰ ἄτομα ὡς τὴν πηγὴν πάσης δυνάμεως, ἀλλ' ὁ ἱστοριογράφος αὐτῶν Λάνζε ἀνομολογεῖ ὅτι μάταιαι ὑπῆρξαν αἱ ἐπιστημονικαὶ αὐτῶν προσπάθειαι, μυθώδεις δὲ αἱ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου προτάσεις τοῦ Μολεσόθ (β). Οἱ δὲ ὀπαδοὶ τοῦ Βόσκοβιτζ, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀμπέρ, θεωροῦσι τὴν δύναμιν ὡς τὸ ὄν καὶ τὸ ὑπάρχον, τὸ δὲ ἄτομον κέντρον καὶ ἐκδήλωσιν καὶ ἐνσωμάτωσιν δυνάμεων. Ἕτεροι φρονοῦσιν ὅτι, ὡς ἡ μαθηματικὴ ἐπιστήμη προοδεύουσα ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ τετραγωνισμοῦ τοῦ κύκλου ἀπέδειξε τὸ ἀδύνατον τῆς λύσεως αὐτοῦ, οὕτω διὰ τῶν γενομένων προόδων τῆς ἐπιστήμης κατεδείχθη τὸ ἀπολύτως ἀδύνατον τῆς λύσεως τῶν περὶ τῆς οὐσίας καὶ ἕδρας καὶ ἀρχῆς τῶν φυσικῶν δυνάμεων ζητημάτων (γ). Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ θεωρία περὶ τοῦ ἀοράτου τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἐπὶ τῆς ὕλης αὐτῶν ἐπιδράσεως νέους ἔσχε θιασώτας, ἐξ ὧν δύω περιφανεῖς φυσιοδίφας τὸν Χίρν, ἕνα τῶν ἱδρυτῶν τῆς θερμοδυναμικῆς, καὶ τὸν Καμῖλον Φλαμαριῶνα ὀπαδὸν τῆς δαρβινείου θεωρίας, μέχρι δὲ σημείου τινὸς καὶ αὐτῆς τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως, ἐφ' ὅσον δύναται νὰ συμβιβασθῇ μὲ τὰς ἀρχὰς ὑπεραισθητῶν καὶ ὑπερφυσικῶν ὑποστάσεων.

(α) Mecanique Superieure III § 130.
(β) Λάνζε Τομ. 2ος σελ. 216 καὶ ἀκολ.
(γ) Αὐτ. σελ. 222.

IV

Ὁ Χίρν προέβη εἰς τοῦτο διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἀποκλείσεως πάσης θεωρίας καὶ πάσης ὑποθέσεως ἀποδιδούσης εἰς τὰς φυσικὰς δυνάμεις πηγὴν ἀτομιστικὴν ἢ ὑλιστικήν. Ἀποκλείσας τὰς περὶ συνταυτίσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῆς δυνάμεως ὑποθέσεις, καὶ ἀντεπεξελθὼν κατὰ τῆς θεωρίας περὶ ἄλλου αἰθερίου ἀγνώστου σώματος πληροῦντος τὸ ὑπὸ τοῦ Δημοκρίτου κενόν, κατέληξεν εἰς συμπεράσματα ἀνατρέποντα ἄρδην τὰς βάσεις πάσης ὑλιστικῆς ὑποθέσεως ἢ δοξασίας. Τὸ αἴτιον τῆς καθολικῆς ἕλξεως, συμπεραίνει ὁ Χίρν ἐν τῷ περιδόξῳ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ «Θερμοδυναμικῆς», ὑπάρχει πανταχοῦ εἰς τὸ ἄπειρον, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἰδιότης τῆς ὕλης, οὐδὲ ἡ ροπὴ τῆς ἑνώσεως τῶν σωμάτων δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς ἄλλην τινὰ ὕλην αἰθέριον ὑπάρχουσαν ἐν μέσῳ τῶν ἑλκομένων. Μεταξὺ τῶν οὐρανίων σωμάτων οὐδὲν ὑπάρχει, αἱ δὲ σχέσεις μεταξὺ ἡλίου καὶ πλανητῶν ἤρτηνται προφανῶς ἀπὸ αἴτιον μηδένα ἔχον ὑλικὸν χαρακτῆρα. «Θεωρία, ἐπαγγελλομένη τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τοῦ Παντὸς διὰ τῆς αὐτομάτου τῆς ὕλης κινήσεως, εἶνε ἐναντία πάντων τῶν ἐξαγομένων τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης καὶ πάσης λογικῆς τῶν πραγμάτων μελέτης καὶ ἀναλύσεως» (α).

Ὁ δὲ Φλαμαριὼν κατὰ τὴν διερεύνησιν τῶν ζητημάτων περὶ τῶν διεπουσῶν δυνάμεων τὴν ἀνόργανον ὕλην, ἐπάγει τάδε·

«Οἱ ὑλισταὶ λέγουσιν· Ἡ ὕλη καὶ ἡ δύναμις εἶνε πάντοτε ἡνωμέναι, ἄρα ἡ δύναμις εἶνε τῆς ὕλης ἰδιότης. Ὁ συλλογισμὸς οὗτος οὐδὲ μομφῆς εἶνε ἄξιος, διότι εἶνε παιδαριώδης. Καὶ ὅμως σύστημα ἀποδεχόμενον ὡς ἀρχὴν ὅτι ἡ δύναμις εἶνε ἰδιότης τῆς ὕλης ἀξιοῖ νὰ ἄρξῃ τοῦ κόσμου ἐν τῷ μέλλοντι! Ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τοῦ ὑλισμοῦ εἶνε στέλεχος γηραιοῦ δένδρου σκωληκόβρωτον.

(α) Θεωρία τῆς Θερμότητος. Βιβλ. 2ον Κεφ. Λ'.

Τὰ ἄτομα τῶν ἀπείρως μικρῶν καὶ τῶν μεγάλων σωμάτων κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων συνέλκονται ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀοράτου δυνάμεως τῆς κρατούσης τὰς σφαίρας ἐν ταῖς αὐτῶν τροχιαῖς. Σύμπασα ἡ ὕλη ὑπακούει πρῶτον εἰς τὴν δύναμιν ταύτην. . . . . Ὑπεράνω τῆς ὕλης ὑπάρχει ἀρχὴ ἄϋλος ἀπολύτως διάφορος. Τὸ πνεῦμα ζωογονεῖ τὴν ὕλην. Ἡ ὕλη ἔχει ἰδιότητάς τινας, αἵτινες καθιστῶσιν αὐτὴν ἐπιτηδείαν νὰ ὑπακούῃ εἰς νόμους. Ἡ ἁρμονία ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ, ὁ δὲ ἀριθμὸς ἔχει πάντοτε παρακολουθοῦντα τὸν χαρακτῆρα τῆς διανοίας. Ἀλλ' οὐδαμοῦ ἡ δημιουργικὴ διάνοια ἀποκαλύπτεται μετὰ μείζονος ἐνεργείας, ὅσον ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ζωῆς καὶ ἐν τῇ ὑπάρξει τοῦ ἀνθρώπου » (β).

V

Ὑποδεικνύοντες τοὺς ὅρους τοῦ περὶ ὕλης καὶ δυνάμεως ζητήματος καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ συζητήσεις, δὲν προτιθέμεθα νὰ προτείνωμεν ὡς ὀρθοτέραν τὴν μίαν ἢ τὴν ἑτέραν τῶν προτεινομένων λύσεων, ἢ νὰ διατυπώσωμεν ἐνταῦθα τὰς ἀποδείξεις καὶ τὰς πεποιθήσεις περὶ ὑπάρξεως ὑπεραισθητῶν δυνάμεων. Ἐν τοῖς ἑπομένοις προβαίνοντες εἰς ἐπισταμένην ἀνάλυσιν καὶ μελέτην ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν θέλομεν κατίδει τὸ περιφανὲς τῆς λογικότητος τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος, τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν ἐν αὐταῖς ἀπαστράπτουσαν ἀλήθειαν ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν. Σκοπὸν ἔχομεν ἐνταῦθα νὰ καταδείξωμεν ἁπλῶς ὅτι, καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν μελέτην τῶν δυνάμεων τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἀφ' ἑνὸς μὲν σπουδαῖοι φυσιοδίφαι διορῶσιν ἐν αὐταῖς τὸ ἀσώματον καὶ ὑπεροργανικὸν τοῦ αἰτίου ἐξ οὗ ἐκπηγάζουσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι οὐδεμία τῶν προτεινομένων θεωριῶν πρὸς ὁρισμὸν τῆς ὑποστάσεως καὶ οὐσίας τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς ἐπενεργουσῶν δυνάμεων ἐγένετο

(β) Ὁ Θεὸς ἐν τῇ Φύσει. Βιβλίον Α'.

ὁριστικῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης δεκτή. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ τὴν περὶ αἰθέρος πληροῦντος τὸ ἀχανὲς θεωρίαν προτείνοντες ἀνομολογοῦσιν, ὅτι πρόκειται περὶ ἁπλῆς ὑποθέσεως μὴ ἐχούσης ἔτι ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα (α).

Καὶ τί λέγω ; Οὐδὲ περὶ τῆς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως καὶ αἰτίου τοῦ φωτίζοντος τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν φωτὸς γινώσκει τι ἡ ἐπιστήμη !

Τὰ κύματα καὶ οἱ κραδασμοὶ τοῦ φωτὸς ὁδηγοῦσι τὸν ἐπιστήμονα εἰς πάντα τὰ ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν σωμάτων πειράματα, ἀλλ' ὅμως ὁ σοφὸς διάκειται εἰς ἀπόλυτον περὶ τῶν αἰτίων τῶν ὀπτικῶν φαινομένων ἀγνωσίαν, οὐδεμία δὲ τῶν γενομένων ἀπὸ Νεύτωνος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ὑποθέσεων ἔλαβεν ἐπιστημονικὸν κῦρος. Διὸ καὶ ὁ Σπένσερ, ἐν τῇ περὶ Πρώτων Ἀρχῶν συγγραφῇ καὶ ἐν ἄλλαις μεταγενεστέραις, διαρρήδην ἀποφαίνεται ὅτι « ἡ οὐσία τῆς ὕλης εἶνε ἀκατάληπτος, ὡς εἶνε ὁ χρόνος καὶ ἡ ἔκτασις » (β).

Πρὸ παντὸς δ' ἄλλου ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τοῦ ἑξῆς σπουδαίου ἐπιστημονικοῦ γεγονότος.

Οἱ διαπρεπέστεροι τῶν φυσιοδιφῶν, ὅσοι πρεσβεύουσιν ὅτι τὰ κοσμικὰ καὶ σωματικὰ φαινόμενα ἤρτηνται ἀπὸ τὰς μεταβολὰς μηχανικῶν δυνάμεων συμφύτων τοῖς ἀτόμοις, ἀποτελούντων δὲ ἰδιότητας αὐτῆς τῆς ὕλης, ἀποδέχονται μὲν τὴν θεωρίαν τῆς μὴ ὑπάρξεως ἀνοργάνου ὕλης ἄνευ δυνάμεως, ἀλλὰ δὲν συμπεραίνουσιν ὡς ἐκ τούτου ὅτι δὲν ὑπάρχει δύναμις ἐκτὸς τῆς ὕλης. Δοξάζοντες ὅτι τὰ φαινόμενα τῆς ἀνοργάνου ὕλης (λίθων, ὑδάτων, ἀερίων, ὀρυκτῶν) ἤρτηνται ἀπὸ νόμους μοιραίους καὶ μηχανικοὺς καὶ ἀπὸ δυνάμεις συμφύτους τῇ ὕλῃ, πρεσβεύουσιν ἅμα ὅτι πάντῃ διάφοροι εἶνε οἱ διέποντες τὸ φυσικὸν καὶ ζωϊκὸν βασίλειον νόμοι, τὰ δὲ τοῦ βασιλείου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ νοητικοῦ βίου διέπονται ἀπὸ δυνάμεις πνευματικὰς οὐδόλως ἀπὸ τῆς

(α) Ναβίλ. Νέα Φυσική. Σελ. 26.
(β) Ὀβίδης. Οἰκογεν. Φιλ. Κασταίλλου ἔκδ. σελ. 92.

ὕλης ἐξαρτωμένας, ὁδηγούσας δ' ἡμᾶς εἰς τὴν ὕπαρξιν ὑπερκοσμίου Ὄντος καὶ Δημιουργοῦ.

Περιοριζόμεθα ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ὑποδείξωμεν ἐνταῦθα τοὺς δύω θιασώτας καὶ ἀπολογητὰς τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας, τὸν Ἑρρῖκον Μαρτῖνον (α), καὶ τὸν διάσημον μοναχὸν Σέκκην, ἀστρονόμον ἐπιφανῆ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου. Ἀποδίδει ὁ Σέκκης τὰς κινήσεις τῶν ἀτόμων εἰς τὸν πληροῦντα τὸ Σύμπαν αἰθέρα, εἰς δὲ τὰς περιδονήσεις καὶ τρομώδεις διακυμάνσεις αὐτοῦ τὰ φαινόμενα τοῦ φωτός, τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ τοῦ μαγνητισμοῦ. « Ἀλλ' ἀναλύων, λέγει ὁ μέγας φυσιοδίφης, τὰ ὑλικὰ φαινόμενα καὶ φθάνων μέχρι τῆς ἀπωτέρας σωματικῆς αἰτίας, τῆς κινήσεως τοῦ αἰθέρος, δὲν προχωρῶ περαιτέρω. Ἡ περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς κινήσεως ταύτης καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν νόμων ἐκζήτησις ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς φυσιογνωσίας». (β).

VII

Καὶ ὅμως οἱ ὑλοφρονοῦντες, καὶ δὴ οἱ ἐν Ἑλλάδι ὀπαδοὶ αὐτῶν, δὲν παύουσι διδάσκοντες ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ὕλης καὶ τῶν συμφύτων αὐτῇ δυνάμεων. Ἀντὶ δὲ ἀποδείξεων καὶ ἀνασκευῆς πάσης ἐναντίας θεωρίας, ἀντὶ νὰ μνημονεύωσι τοὐλάχιστον τὰ ὀνόματα τῶν περικλεῶν φυσιοδιφῶν, ὅσοι ἀποκρούουσι τὰς ἰδέας, τὰς ἀρχὰς καὶ αὐτὰς τὰς προτάσεις καὶ βεβαιώσεις των, ἐπαναλαμβάνουν μίαν λέξιν, καὶ ταύτην ἀντὶ μελέτης καὶ ἀναλύσεως καὶ παντὸς λόγου ἢ ἐπιχειρήματος· Ἡ Ἐπιστήμη! Ἡ Ἐπιστήμη! Ἀλλὰ τίς εἶνε ἡ ἐπιστήμη αὕτη; τίνες δὲ οἱ διδάσκοντες αὐτήν;

Γνωρίζομεν τὰς τελευταίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου θεωρίας. Πάντα ἰτὰ ὁρατὰ φαινόμενα παράγονται ἐκ τῆς κινήσεως τῶν αὐτῶν δίων τῆς ὕλης μορίων. Τὰ ἄτομα εἶνε πάντοτε τὰ αὐτά, διαφοροτρόπως δὲ κινούμενα παράγουσι τὸ φῶς, τὸν ἠλεκτρισμόν, τὸ θερμαντικόν, μηδεμία δὲ παραγομένη ἐκ τῆς κινήσεως ἐνέργεια μεταβαλλομένη ἀπόλλυται. Ἀλλὰ καὶ τῆς θεωρίας ταύτης γενομένης δεκτῆς, ζητεῖται πόθεν ἄρχεται ἡ κίνησις, τίς δὲ ὁ διευθύνων τὴν σκόπιμον καὶ ἐναρμόνιον τῶν ἀτόμων ἀδιάλειπτον μεταβολήν; Τὰ ἄτομα δὲν κινοῦνται ἁπλῶς, ἀλλ' ἕλκονται καὶ ἀπωθοῦνται καὶ μεταβάλλονται εἰς ἀτμοὺς ἢ ἀποκρυσταλλοῦνται, πάντοτε δὲ ἀκολουθοῦσι νόμους ἀπαραβάτους κατὰ μέτρον καὶ κατὰ βάρος καὶ κατ' ἀριθμόν, ἐκ δὲ τῶν κινήσεων παράγονται σώματα καὶ φαινόμενα καὶ συγκροτήσεις ἡλίων καὶ ἀστέρων καὶ ὀρυκτῶν καὶ οὐσιῶν σκοπίμως συμφυρομένων μετὰ τῶν ἀνοργάνων ὄντων. Ὁ Δεϊλλίγγερ, πρόεδρος τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἑταιρίας τῶν μικροσκοπικῶν ἐρευνῶν καὶ εἷς τῶν ὀπαδῶν τοῦ δαρβινισμοῦ, ἀποκλίνων πρὸς τὴν νέαν ταύτην θεωρίαν τὴν ἀποδίδουσαν πάντα τὰ φαινόμενα τῆς ἀνοργάνου ὕλης εἰς τὴν ποικιλίαν τῆς κινήσεως τῶν αὐτῶν ἀτόμων προσεπιλέγει· « Ἡ κίνησις δὲν ἔχει ἀφ' ἑαυτῆς οὐδεμίαν δημιουργικὴν ἰδιότητα. Μεταβολὴ θέσεως τῶν ἀτόμων καὶ οὐδὲν πλέον. Ἀλλ' ἡ σκοπιμότης καὶ ἁρμονία τῶν κινήσεων καὶ ὁ σύνδεσμος ὅλων τῶν νόμων καὶ τῶν μεταβολῶν τῶν ἀτόμων μᾶς ὁδηγεῖ ἐνώπιον ἀκαταλήπτου Δυνάμεως, αἰτίου τῆς ἀμεταβλήτου καὶ ἀδιαλείπτου ἐνεργείας. Αἱ μέθοδοι τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐπιτρέπουσιν οὔτε τὴν βεβαίωσιν, οὔτε τὴν ἄρνησιν πρώτου αἰτίου ἀπείρου καὶ αἰωνίου, διότι δὲν πρόκειται περὶ φαινομένου ὑποβαλλομένου εἰς ἐμπειρικὴν ἀνάλυσιν καὶ παρατήρησιν. Καὶ ὅμως ἡ ὕπαρξις τοιούτου Ὄντος οὐ μόνον εἶνε δυνατή, ἀλλ' εὑρίσκεται ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ πρὸς ὅλας τὰς νοητικὰς ἡμῶν ἱκανότητας». (α)

Ἡ Ἐπιστήμη! Ἡ Ἐπιστήμη! Ἀλλὰ περὶ τίνος λαλεῖτε ἐπιστήμης, καὶ πρὸς τίνας μᾶς παραπέμπετε ἐπιστήμονας;

Πρόκειται ἴσως περὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ μεγαλοφυεστέρου τῶν

(α) Φιλοσοφία τῆς Φύσεως Ἑρρίκου Μαρτίνου Μέρος Β' Κεφ. XVIII.
(β) Σέκκης. Πραγματεία περὶ Ἑνότητος τῶν Δυνάμεων

(α) Δεϊλλίγγερ Creation, λόγος ἐνώπιον τῆς Ἑταιρίας Δικλέξεων Φέρυλεη 1887.

ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιστημόνων; Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης ἐδόξαζεν ὅτι πᾶν σῶμα εἶνε σύνδεσις τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους, τὴν δὲ σύνδεσιν ταύτην πρέπει νὰ προκαλέσῃ κινοῦν ἢ ποιητικὸν αἴτιον. Οὐδεμία δὲ κίνησις εἶνε δυνατὴ καὶ οὐδεμία μετάβασις τοῦ ἐν δυνάμει εἰς τὸ ἐν ἐνεργείᾳ ἄνευ προηγουμένου κινοῦντος αἰτίου, ὅπερ ἐστὶν ἐν ἐνεργείᾳ. Ἡ ἄπειρος λοιπὸν σειρὰ τῆς αἰτιότητος πρέπει νὰ διακοπῇ καὶ νὰ τεθῇ ὡς πρῶτον κινοῦν τι αἴτιον, ὅπερ ἐστὶν ἐν ἐνεργείᾳ. Τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον κινοῦν, ὁ ἀκρότατος λόγος τῆς κινήσεως οὐχ ἧττον ἢ τῆς τάξεως τοῦ παντὸς εἶνε τὸ θεῖον ὄν, ὁ Θεός» (α).

Μᾶς προτείνετε ἄρά γε τὴν ἐπιστήμην τοῦ αἰῶνος τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων τῶν νόμων τῆς κοσμικῆς ὕλης καὶ τῆς κινήσεως τοῦ Παντός; Ἀλλ' ὁ Κοπέρνικος καὶ ὁ Κέπλερος καὶ ὁ Γαλιλαῖος καὶ ὁ Πασχὰλ τὴν ἀρχὴν καὶ δημιουργίαν τοῦ Παντὸς καὶ τὴν ἁρμονίαν τῶν νόμων αὐτῶν ἀπέδιδον εἰς τὴν δημιουργικὴν τῆς Θεότητος δύναμιν.

Προτείνετε ἄρά γε τὴν ἐπιστήμην τῶν μεγάλων φυσιολόγων τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου; Ἀλλ' ὁ Πρύτανις τοῦ Πρωσσικοῦ Πανεπιστημίου Ρεϋμόνδ δοξάζει, ὅτι τὸ περὶ τῆς γενέσεως τῆς ὕλης ζήτημα καὶ τὸ περὶ τῆς πρώτης αὐτῆς κινήσεως ὑπεκφεύγει τὴν ἁρμοδιότητα τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν.

Πρόκειται ἴσως περὶ τῆς ἐπιστήμης τῶν περιφανῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος διδασκάλων τῶν χημικῶν ἐπιστημῶν; Ἀλλ' οἱ Δέβη καὶ Σεβρὲλ καὶ Λίβιγ καὶ Δουμὰ διεμαρτύροντο κατὰ πάσης ὑλιστικῆς ἐξηγήσεως τῶν συνθέσεων καὶ φαινομένων τῆς ὕλης. «Ἡ ἐπιστήμη ἡ θέλουσα τὰ πάντα νὰ βολιδοσκοπήσῃ, ἔλεγεν ὁ Ταλλανδιὲρ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῶν σοφῶν τῆς Γαλλίας ἀποδεχομένων μεταξὺ αὐτῶν τὸν χημικὸν Δουμά, ἀπήντησεν εἰς τὸ μὴ ἐπιδεχόμενον ἐξήγησιν; Ὑπάρχει τι πέρα τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου; Τινὲς ἀρνοῦνται, ἄλλοι δὲ ἀμφιβάλ-

(α) Μεταφυσικὴ Ἀριστοτέλους IX καὶ XII.

λουν. Σεῖς, σοφὲ ἄνερ, ἄνευ δισταγμοῦ τινος καὶ δι' ἰσχυρᾶς πεποιθήσεως, ἰδίας τῶν ἀνωτέρων πνευμάτων, συνετάχθητε πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἀνθρωπότητος, σεῖς εἴπατε, ὑπεράνω τῆς σφαίρας τῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα μελετῶμεν, ὑπάρχει ἀνωτέρα, ἐπὶ τῆς μελέτης τῆς ὁποίας αἱ μέθοδοί μας εἶνε ἀνεφάρμοστοι».

Ἆ! Ὄχι, ὄχι. Δὲν μᾶς ὁδηγεῖτε εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ Γαλιλαίου ἢ τοῦ Κεπλέρου. Δὲν μᾶς προτείνετε τὴν ἐπιστήμην τοῦ Ἔρσελ, τοῦ Χουμβόλδ, τοῦ Παστέρ, τοῦ Φαραδαίου. Δημοσιεύοντες κατὰ μετάφρασιν τὰ ἔργα τοῦ Βύχνερ καὶ Χέκελ, μᾶς παραπέμπετε εἰς τὰς ἐκείνων ἀρχάς, ὡς ἂν ἡ ἐπιστήμη δὲν διεμαρτύρετο καὶ ἀπέκρουεν αὐτὰς διὰ τῶν περιφανῶν αὐτῆς ἑρμηνευτῶν. Καὶ ὁ μὲν Βύχνερ μᾶς προτείνει τὸ σκότος πρὸς φωτισμὸν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Δημοκρίτου περὶ ὕλης καὶ δυνάμεως ὡς ἀξίωμα ἀνώτερον πάσης ἀμφισβητήσεως, ὁ δὲ Χέκελ δόγματα νέας πίστεως καὶ θεωρίας ἀνεπιδέκτους ἀνασκευῆς, «δυναμένας δὲ διὰ τολμηρᾶς καὶ συνετῆς ἅμα ὑπερβατῆς μελέτης νὰ μᾶς προσεγγίσωσιν ἐμμέσως εἰς τὴν ἀλήθειαν.»

Τί λοιπὸν εἶνε τὸ ἀληθές; τί δὲ τὸ πεπλανημένον;

Τίνες εἶνε αἱ γνώσεις, τίνα δὲ τὰ γεγονότα, ἐφ' ὧν ἐρείδονται αἱ πεποιθήσεις τῶν περιχλειόντων τὸ ὄν καὶ πᾶσαν ὕπαρξιν καὶ πᾶσαν ὑπόστασιν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς μοιραίας μηχανικῆς ἀνάγκης, πρεσβευόντων δὲ ὅτι πᾶσαι αἱ φυσικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ πνευματικὰ γεγονότα ἤρτηνται ἀπὸ τὰ ἄτομα τῆς ὕλης;

Τί γινώσκετε περὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Παντός, τί δὲ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ αὐτῆς τῆς συνθέσεως καὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀνοργάνων σωμάτων;

Σοφὸς τῆς Ἑλβετίας ἀνὴρ μελετήσας πάσας τὰς ὑποθέσεις καὶ θεωρίας τῶν ὑλοδοξούντων κατέληξεν εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα. «Μᾶς λέγουσιν ὅτι ἡ ὕλη εἶνε τὸ ὄν καὶ πᾶν τὸ ὑπάρχον. Ἀλλὰ διὰ νὰ βεβαιώσωμεν τοῦτο, δὲν εἶνε ἄρά γε ἀναγκαῖον νὰ γνωρίζωμεν τί εἶνε ἡ ὕλη; Καὶ ὅμως ἰδοὺ τί δὲν θὰ γνωρίσωμεν πώποτε. Τώρα διδάσκουσιν ὅτι ἡ ὕλη εἶνε κίνησις. Κίνησις; Τί-

νος ἀρά γε; Ἐγὼ λαμβάνω τὴν ἐλευθερίαν νὰ εἴπω μετὰ τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου, ὅτι πᾶσα βεβαίωσις περὶ τοῦ τί εἶνε ἢ τί δὲν εἶνε τὸ Σύμπαν εἶνε *θρασύτης*. Οἱ ἐπιστήμονες εἶνε ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοσοῦτον ἀμαθεῖς, ἀγνοοῦσι δὲ ἐπὶ τοσοῦτον τὰ περὶ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, ὅσον οἱ ἄγριοι τῆς Πολυνησίας»(α).

VII

Καὶ νῦν, ἀναγνῶσται, ὑποδείξαντες τὴν ἀγνωσίαν τῆς ἐπιστήμης περὶ τῆς οὐσίας τῆς τε ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως, ἃς εἴπωμεν μετὰ θάρρους πρὸς τοὺς ὑλοφρονοῦντας καὶ παραινοῦντας ἡμᾶς νὰ ἐγκαταλίπωμεν τὰς πεποιθήσεις περὶ ὑπάρξεως Δημιουργοῦ καὶ δυνάμεων ἀνεξαρτήτων τῶν μηχανικῶν καὶ μοιραίων καὶ ἀναποδράστων τῆς φύσεως νόμων.

Γεωλόγοι! Ἀκολουθήσατε τὰς μελέτας, εἰς ἃς ἐπεδόθητε, μέχρις οὗ ἀνακαλύψητε τὰ ἴχνη τῶν πολυαρίθμων μεσαζόντων εἰδῶν μεταξὺ τοῦ γορίλα καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Καθηγηταὶ τῶν χημικῶν ἐπιστημῶν! Μὴ ἐγκαταλείπετε τὰς ἀναλύσεις καὶ τὰ πειράματα τῶν ἀτόμων, μέχρις οὗ διαγνώσητε τὸ ἀπολύτως ἁπλοῦν καὶ ἀδιαίρετον καὶ μυστηριώδες ἢ τὸ θαλάσσιον κύτταρον, ἐξ οὗ κατὰ τὸν Χέκελ κατάγονται πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔμβια ὄντα αὐτομάτως δημιουργηθέντα.

Ἀνατόμοι καὶ φυσιολόγοι, ὅσοι μᾶς διδάσκετε ὑλοδοξίας θεωρήματα! Μὴ διακόψητε τὰς ἐκζητήσεις σας πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ διασκεπτομένου καὶ βουλευομένου καὶ προγινώσκοντος κυττάρου καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σωμάτων δεσπόζοντος καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους κατὰ φαντασίαν ἐκμηδενίζοντος καὶ εἰς τὰ δύω ἡμισφαίρια τῆς γῆς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἱσταμένου, ἐπεκτείνοντος τὰς ἐνεργείας του, αἰωρουμένου μέχρι τοῦ αἰωνίου καὶ ἀπείρου, κόσμους δ' ὁλοκλήρους νοήτεως καὶ φαντασίας δημιουργοῦντος.

(α) Πλαρδών. Ἄφθαρτος Κόσμος σελ. 23.

Νοσολόγοι καὶ ἰατροί! Διαφωτίσατε τὸ ἐπικρατοῦν σκότος περί τε τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν λειτουργίαν καὶ τὰς νόσους τοῦ ἐγκεφάλου, ἀκολουθήσατε δὲ τὰς μελέτας σας περὶ τῶν μυστηριωδῶν αἰτίων παθολογικῶν φαινομένων καὶ τῆς ἐξευρέσεως νέων μέσων πρὸς ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν τοῦ σώματος, ὑποβαλλομένου εἰς τὰς πειραματικὰς καὶ μικροσκοπικὰς παρατηρήσεις σας.

Φυσιογνῶσται πάσης τάξεως καὶ παντὸς ἐπιστημονικοῦ κλάδου! Ἀνατρέψατε πρῶτον τοὺς ἀπαραβάτους τῆς βιογενέσεως νόμους, τοὺς χωρίζοντας δι' ἀνυπερβλήτων ὁρίων τὰ ἀνόργανα ὄντα ἀπὸ τοῦ βασιλείου τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδέας.

Καὶ τότε, ἀλλὰ τότε μόνον, προβῆτε εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μηχανικῶν πειραμάτων καὶ τῶν ἀνατομικῶν ἐκζητήσεων, πρὸς λύσιν τῶν ψυχολογικῶν καὶ ὑπερορganικῶν ζητημάτων.

Ἀλλὰ μέχρις οὗ οἱ κράτιστοι τῶν φυσιοδιφῶν ἀνομολογοῦν, ὅτι καὶ περὶ αὐτῆς τῆς οὐσίας καὶ συνθέσεως καὶ τρόπων ἐνεργείας καὶ αὐτῆς τῆς ἀνοργάνου ὕλης οὐδὲν γινώσκουσιν, ἡμεῖς θὰ μελετῶμεν τὰ περὶ ὑποστάσεως καὶ ἀρχῆς τοῦ κόσμου καὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ζητήματα διὰ τῶν κανόνων τῆς λογικῆς, τὰ δὲ συμπεράσματα τῶν σκέψεών μας θὰ ὑποβάλλωμεν εἰς τὸν ἔλεγχον τῶν περιφανῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἐπιστημόνων τῶν ἐχόντων δικαίωμα ν' ἀποφαίνωνται ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης.

Ἀποπλανηθέντες τῶν ἐπιστημόνων τινὲς ἐκ τοῦ ἐπεγερθέντος θορύβου, ὁτὲ μὲν ἀπὸ φαντασιώδεις βεβαιώσεις φυσιογνωμικῶν καὶ κρανιοσκοπικῶν παρατηρήσεων, ὁτὲ δὲ ἀπὸ τὰς θρυλλουμένας ἀνακαλύψεις κρανίων καὶ ὀστέων ἀνθρωπομόρφων ζωϊκῶν εἰδῶν καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὰς ἀποδοθείσας δοξασίας εἰς σοφὸν φυσιολόγον περὶ ὀργανικῶν κυττάρων ὑπ' αὐτοῦ διαψευσθείσας ἐνώπιον συνεδρίου φυσιοδιφῶν, παρεσύρθησαν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτερισμοῦ καὶ ἀπὸ τὰς βεβαιώσεις γεγονότων καὶ ἀνακαλύψεων ὅλως ἀνυποστάτων καὶ φαντασιωδῶν. Ἀλλ' ἤδη αἱ μεταγνώσεις εἶνε πολλαὶ καὶ ἡ μία τὴν ἄλλην διαδέχεται· φυσιογνῶσται δὲ πρό τινων ἐτῶν ἐνθουσιώδεις θιασῶται τῶν δαρβινείων ὑποθέσεων καὶ

μονισμοῦ δογμάτων ἀνομολογοῦν τὴν ἰδίαν πλάνην· διαπρεπὴς δὲ τῆς Γερμανίας φυσιολόγος ἀνέγραφεν ὡς τίτλον δόξης τῆς ἀνθρωπολογικῆς τῶν Γερμανῶν ἑταιρίας, ὅτι οὐδέποτε αὕτη παρεσύρθη ἀπὸ τὸν ἐπιδεικνύμενον ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀπὸ τὸν ἐπεγειρόμενον θόρυβον ἐκ τῶν νέων καὶ παρατόλμων θεωρημάτων. Δυστυχῶς οἱ ἐν Ἑλλάδι ὑλοδοξοῦντες, διδάσκοντες τὰς περὶ μονισμοῦ τοῦ Χέκελ θεωρίας καὶ τοὺς τερατώδεις τοῦ Ἰουλίου Σουρῆ παραλογισμούς, οὐδόλως ἐφιστῶσι τὴν προσοχὴν των ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων τῶν ἐκζητήσεων τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ τῶν καθ' ἑκάστην δημοσιευομένων ἐπιστημονικῶν ἔργων πρὸς ἀνασκευὴν τῶν τῆς ὑλοδοξίας διδαγμάτων. Θ' ἀναπληρώσωμεν τὴν ἔλλειψιν ταύτην φέροντες εἰς γνῶσιν τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν τὰ τελευταῖα συμπεράσματα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀκριβοῦντες τὴν ἐπελθοῦσαν τροπὴν διατυπωθεῖσαν πρό τινων μηνῶν ὑπὸ καθηγητοῦ, περιφανῆ κατέχοντος ἐν Γαλλίᾳ θέσιν, ὡς ἑξῆς. «Ἡ ἐπιστήμη παραγκωνίζει ἤδη τὰς ἀποπλανήσεις, λέγει δὲ τῷ ἐρωτῶντι αὐτήν· Ἐπί τινων τῶν ὑποβαλλομένων μοι ζητημάτων περὶ τῶν περιστοιχούντων σε φαινομένων εἰμὶ εἰς θέσιν νά σε διαφωτίσω, ἀλλ' οὐδὲν δύναμαι νά σοι εἴπω περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ παντός, οὐδὲν περὶ τοῦ σοῦ προορισμοῦ. Τὸ ἰδεῶδες διὰ σὲ καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ζήτησον ἀλλαχόθεν, *ἀπὸ τὴν ἠθικὴν ἢ ἀπὸ τὴν θρησκείαν*» (α).

(α) Ἡ Φιλ. Βάκωνος. Ὑπὸ Καρόλου Ἀδὰμ. 1890. Συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ο ΜΟΝΙΣΜΟΣ ΑΝΑΣΚΕΥΑΖΟΜΕΝΟΣ ΥΠΟ ΤΟΥ ΔΑΡΒΙΝΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΟΠΑΔΩΝ ΤΟΥ

II

Εἴπομεν ὅτι ὁσάκις αἱ φυσιογνωστικαὶ ἐπιστῆμαι προτείνουσιν ὁριστικὴν λύσιν ζητήματος ἀναγομένου εἰς τὴν ἁρμοδιότητα αὐτῶν, οἱ περὶ τὸν ἄνθρωπον φιλοσοφοῦντες καὶ ἐπὶ παντὸς κλάδου τοῦ ἐπιστητοῦ ἀσχολούμενοι ὀφείλουσι ν' ἀποδεχθῶσιν αὐτὴν ὡς βάσιν καὶ ἀφετηρίαν πάσης κρίσεως καὶ μελέτης ἐπὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνεχομένων ἀντικειμένων.

Ἀλλ' ἐὰν τῶν φυσιογνωστῶν τινες διδάσκωσιν ἀρχαίαν θεωρίαν, ἧς τὴν ὀρθότητα οὐδέποτε ἡ ἐπιστήμη ἀπεδέξατο, ἢ νέαν τινὰ ἀποκρουομένην ἀπὸ τοὺς λοιποὺς καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τοὺς κρατίστους καὶ διαπρεπεστέρους τῶν ἐπιστημόνων, τίνα ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἡ λογική, τίνα δ' ὁ κοινὸς νοῦς ὑπαγορεύει πορείαν ἀπέναντι αὐτῆς;

Ἡ μελέτη καὶ διαστάθμισις τῶν ἑκατέρωθεν προτεινομένων ἐπιχειρημάτων καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν κρίσις καὶ ἡ διαμόρφωσις ἰδίων πεποιθήσεων, εἶνε βεβαίως ἡ ὑπὸ τῆς στοιχειώδους λογικῆς ὑπαγορευομένη μέθοδος καὶ ὑπὸ τοῦ κοινοῦ νοῦ ὑποδεικνυομένη ὁδὸς πρὸς διαφώτισιν τῆς ἰδίας συνειδήσεως. Ἀλλὰ τὴν ὁδὸν ταύτην οὔτε πάντες οὔτε οἱ πλεῖστοι δύνανται νὰ διανύσωσι, προκει-

μένου δὲ περὶ ζητημάτων καὶ θεωριῶν καθαρῶς μὲν ἐπιστημονικῶν, πρακτικῆς δὲ σπουδαιότητος διά τε τὸ ἄτομον καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, δέον νὰ ἐκζητήσωμεν γενικά τινα γνωρίσματα ἐξαγόμενα ἐκ τῶν ἰδιαζουσῶν περιστάσεων τοῦ μελετωμένου προβλήματος δυνάμενα ὑπὸ πάντων νὰ σταθμισθῶσιν, ἀνεξαρτήτως τῆς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως τῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων καὶ ἐπιχειρημάτων.

Ὀλίγοι εἶνε οἱ γινώσκοντες τοὺς ἀποδεικνύοντας λόγους τὴν περὶ τὸν ἥλιον τῆς γῆς περιστροφὴν καὶ τὸν σύγχρονον περὶ τὸν ἴδιον αὐτῆς ἄξονα ἑλιγμόν, ἀλλ' οὐδεὶς πρέπει ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ φυσικοῦ τούτου φαινομένου ὑπὸ πάντων μὲν τῶν ἁρμοδίων ἐπιστημόνων βεβαιουμένου, ὑπὸ δὲ τῶν μετ' ἐπιστασίας μελετώντων τὰς περὶ αὐτοῦ ἀποδείξεις εὐκόλως πειθομένων περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς βεβαιώσεως. Πᾶς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ἢ ἄλλου παραπλησίου ἐγειρόμενος δισταγμὸς θὰ ἦτο παραλογία καὶ νοητικὴ πόρωσις.

Ἀλλ' ἐὰν τῶν φυσιογνωστῶν τινὲς μᾶς ἀγγέλλωσι θεωρίαν ἀποκηρυσσομένην μὲν ἀπὸ ἐπιστήμονας, ὧν πάντες ἀποδέχονται τὸ κῦρος καὶ τὴν αὐθεντίαν τῶν λόγων, ἐγκαταλειφθεῖσαν δὲ ἀπὸ τοὺς ἄλλοτε πρεσβεύοντας αὐτὴν καὶ μὴ ἀναγομένην ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν, ἡ παραδοχὴ αὐτῆς ἀπὸ τοὺς μὴ δυναμένους μάλιστα ἢ μὴ βουλομένους νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν περὶ αὐτῆς ἐμβριθῆ μελέτην καὶ ἀνάλυσιν εἶνε ἀληθὴς ἀβελτερία καὶ παραλογισμός.

Καὶ τοιαύτη εἶνε ἡ θεωρία τοῦ μονισμοῦ περὶ ἐμφανίσεως καὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου. Καὶ εἰς μὲν τὰ λοιπὰ μέρη τῆς συγγραφῆς ταύτης θὰ ἐπιληφθῶμεν τῆς κριτικῆς ἀναλύσεως τοῦ προτεινομένου ἡμῖν μονιστικοῦ συστήματος, ὅπως τὸ ἀσύστατον καὶ ἀνεπιστημονικὸν αὐτοῦ καταδείξωμεν, ἐνταῦθα δὲ θὰ ὑποδείξωμεν ὡς ἐν προοιμίῳ δύο ἐξωτερικὰ γνωρίσματα δυνάμενα νὰ φωτίσωσι καὶ τοὺς μὴ ἐπιδιδομένους εἰς μακρὰν καὶ κοπιώδη μελέτην τῶν προκειμένων ζητημάτων ἢ τοὺς μὴ ἔχοντας τὴν προσαπαιτουμένην ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν πρὸς διαμόρφωσιν ἰδίας κρίσεως καὶ πεποιθήσεως.

II

Μὴ ὑπαρχούσης δυνάμεως ἐκτὸς τῆς ὕλης καὶ τῶν μηχανικῶν καὶ μοιραίων καὶ ἀναλλοιώτων αὐτῆς δυνάμεων, συμφώνως πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ μονισμοῦ, ἕπεται ὅτι ἡ ζωὴ ἐπεφάνη τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς αὐτόματος διὰ χημικῶν καὶ ἀναγκαίων κινήσεων τῶν σωματικῶν μορίων ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιδράσεως πάσης ὑπερφυοῦς δυνάμεως. Ἓν πρῶτον ζωϊκὸν κύτταρον, παραχθὲν ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην τυχαίως κινουμένην καὶ ἀνελισσομένην, ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία καὶ ἡ δι' ἐξελίξεως καὶ μεταβολῶν παραγωγὴ πάντων τῶν ἐμβίων ὄντων. Βύχνερ καὶ Φὸγτ καὶ Χέκελ ἀνομολογοῦσιν ὅτι περὶ τῆς βεβαιώσεως ταύτης δὲν ὑπάρχει πειραματικὴ ἢ ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις, ἀλλ' ἡ δαρβίνειος θεωρία περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν δι' ἐξελίξεων καὶ κληρονομικῶν μεταμορφώσεων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπιστημονικὸν ἔρεισμα τῆς θεωρίας περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως, συμφώνου οὔσης ἄλλως τε πρὸς τὸ ὑλιστικὸν ἀξίωμα τῆς μὴ ὑπάρξεως δυνάμεως ἐκτὸς τῆς ὕλης. Μέχρι τοῦ ἔτους 1859, λέγει ὁ Χέκελ, πάντα ἦσαν ἀβέβαια καὶ διαμαχόμενα, ἀλλ' ὁ Κάρολος Δαρβῖνος ἔθετο τὰς βάσεις τῶν βιολογικῶν ἐκζητήσεων περὶ τῆς ἐνάρξεως καὶ ἀνελίξεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς. «Ἡ θεωρία τοῦ Δαρβίνου, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ Χέκελ, τὸ στεφάνωμα τοῦτο τῶν φυσικῶν ἡμῶν γνώσεων, μᾶς διδάσκει ὅτι πάντα τὰ ζωϊκὰ εἴδη παρήχθησαν ἐκ μιᾶς μόνης ἀρχεγόνου μορφῆς ἢ ἐκ λίαν εὐαρίθμων ἀρχεγόνων μορφῶν. Ἡ τῆς ἐξελίξεως καὶ καταγωγῆς θεωρία γνωρίζει ἡμῖν τὰ ποιητικὰ αἴτια τῶν ἐνοργάνων μορφῶν. Δικαιοῦταί τις ἄρα ὡσαύτως νὰ θεωρῇ τὴν τῆς καταγωγῆς θεωρίαν ταύτην ὡς τὴν μόνην ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τῶν μορφῶν τοῦ ἐνοργάνου κόσμου ἢ ὡς τὴν ἐπιστήμην τῶν ἀ-

λιθῶν αἰτίων τῆς ὀργανικῆς φύσεως. Ἡ περὶ καταγωγῆς θεωρία τοῦ Δαρβίνου ἔχει καὶ τὸ πλεονέκτημα τοῦ ἀποδιδόναι μόνον εἰς φυσικὰς μηχανικὰς αἰτίας, εἰς δυνάμεις φυσικοχημικάς, τὰ φαινόμενα ἅπερ ἀπὸ μακροῦ χρόνου συνειθίζον νὰ συνοδεύωσι μετὰ δημιουργικῶν ὑπερφυῶν δυνάμεων (α) ».

III

Προτεινομένης θεωρίας τινὸς πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος ἄλλης διαμαχομένης δοξασίας, δύω ὑπὸ τῆς λογικῆς διαγράφονται ὅροι ἀπαραίτητοι, οἱ ἑξῆς.

1ον. Ἡ ἐπικαλουμένη θεωρία πρὸς κύρωσιν ἀμφισβητουμένης προτάσεως δέον νὰ ἔχῃ χαρακτῆρα ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ὁριστικῶς ἀποδειχθείσης, διότι ἄλλως ἡ ἐπίκλησις θεωρίας μετεώρου, ἀβεβαίας καὶ διαμαχομένης πρὸς λύσιν ἀμφισβητουμένου ζητήματος δὲν θὰ εἶχε λογικὴν ὑπόστασιν, τὰ δ' ἐξαγόμενα συμπεράσματα πρὸς διαφώτισιν τῆς συζητήτεως ἀρυόμενα ἐξ ἄλλης προτάσεως ἐπίσης ἀβεβαίας καὶ ἀμφισβητουμένης δὲν θὰ εἶχον κῦρος ἐπιστημονικόν.

2ον. Ὅπως ἡ ἐπικαλουμένη θεωρία καταστῇ θεμέλιον, χρηπὶς καὶ ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῆς ἑτέρας, δέον νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀντίθεσις καὶ ἐναντιότης τῶν βάσεων καὶ τῶν ἀρχῶν, ἐξ ὧν ἐκπορεύονται, τὰ δὲ ἐκ τῆς πρώτης ἀρυόμενα ἐπιχειρήματα νὰ ἐξάγωνται ἐξ αὐτῆς λογικῶς καὶ ἀναμφιλέκτως.

Ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μονισμοῦ, παραγκωνίζοντες τοὺς ὅρους τούτους τῆς εὐθυκρισίας καὶ ἀθετοῦντες τοὺς κανόνας τῆς στοιχειώδους λογικῆς, ἀνεγείρουν τὸ οἰκοδόμημα περὶ ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ἀνεξαρτήτως πάσης δημιουργικῆς πνευματικῆς αἰτίας, ἀπὸ θεωρίαν ἀφ' ἑνὸς μὲν διαμαχομένην καὶ ἀσύστατον, ἀφ' ἑτέρου δὲ διαρρήδην ἀντικειμένην καὶ ἐναντίαν

(α) Χέκελ. Περὶ Φυσικῆς Δημ : Μαθ : α'.—Περὶ αὐτογενέσεως Μαθ : δ'.

πρὸς τὴν δοξασίαν τῆς αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν νεκρὰν ὕλην διὰ τῆς ἐπενεργείας μηχανικῶν νόμων καὶ ἀνοργάνων δυνάμεων.

Καὶ τοῦτο εἶνε τὸ πρῶτον ἐξωτερικὸν γνώρισμα τῆς ἀλογίας τοῦ μονισμοῦ, ὅπερ προτιθέμεθα ν' ἀναλύσωμεν.

IV

Ἡ περὶ καταγωγῆς πάντων τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν θεωρία τοῦ Δαρβίνου εἶνε ἄρά γε ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένη ἢ ἔχει τοὐλάχιστον χαρακτῆρας καθιστῶντας πιθανὴν τὴν ὀρθότητα αὐτῆς, ὑπισχνουμένους δὲ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι κύρωσιν καὶ ἐπικράτησιν αὐτῆς ;

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπετέλεσεν ἄλλοτε ὑποκείμενον μακρῶν συζητήσεων, ἐπ' αὐτοῦ δὲ καὶ αὖθις θὰ ἐγκύψωμεν ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ, ἐφ' ὅσον μάλιστα τὰ συμπεράσματα τῶν ἐπιστημονικῶν συζητήσεων τῶν τελευταίων ἐτῶν κατέστησαν περιφανὲς καὶ κατάδηλον τὸ ἀσύστατον τῆς δαρβινείου θεωρίας, ἐναντίας μὲν τοῦ νόμου τῆς φύσεως περὶ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν, ψευδοῦς δ' ἐξελεγχομένης ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν γεωλογικῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς ἀποτυχίας πάντων τῶν γενομένων πειραμάτων πρὸς παραγωγὴν ζωϊκοῦ τινος εἴδους διὰ τῆς συζεύξεως τῶν ποικιλιῶν ἢ διὰ τῆς ἐπιμιξίας ἀτόμων διαφόρων εἰδῶν. Τὸ ἀσύγχυτον καὶ ἀμετάβλητον τῶν εἰδῶν εἶνε ὁ ἐκ γρανίτου ὕφαλος, ἐφ' οὗ ἐναυάγησαν πᾶσαι αἱ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῆς σήμερον ἐπινοηθεῖσαι θεωρίαι περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου καὶ πάντων τῶν ἐμβίων εἰδῶν ἀπὸ ἓν πρῶτον κύτταρον καὶ ὀργανικὸν πρωτόπλασμα. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ ἐξελέγξεως τῆς οὐσίας τοῦ δαρβινείου δοξασίας, ζητεῖται δ' ἁπλῶς, ἐὰν ἡ θεωρία αὕτη, ὡς προτείνεται καὶ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς, δύναται λογικῶς νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βάσις καὶ θεμέλιον νέας δοξασίας καὶ ὡς πηγὴ ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων διαφωτι-

ζόντων τὸ πρόβλημα περὶ ἐνάρξεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὁπωσδήποτε χορηγούντων κῦρος εἰς τὰς περὶ ὕλης καὶ δυνάμεως ἐπαγγελίας τοῦ ὑλισμοῦ καὶ εἰς τὰς περὶ μηχανικῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης διδασκαλίας τοῦ μονισμοῦ.

Ὁ Κάρολος Δαρβῖνος ἀνομολογήσας ἐν τῇ εἰλικρινείᾳ ἑαυτοῦ ὅτι οὐδὲν γεγονὸς δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς περὶ τοῦ μεταβλητοῦ τῶν εἰδῶν πεποιθήσεώς του καὶ βεβαιῶν τὴν ἀποτυχίαν τῶν πολυχρονίων πειραμάτων του πρὸς παραγωγὴν νέου τινὸς εἴδους διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ποικιλιῶν, προσεπιλέγει· «Ἀναγνωρίζω τὸ παράτολμον τῆς θεωρίας μου, ὅτε μάλιστα ἀναλογίζομαι τὰς περὶ ἀμεταβλήτου τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν πεποιθήσεις τῶν Κουβιέ, τῶν Πικτέ, τῶν Λύελλ, τῶν Μόρκισσον, τῶν Ἀγασσίζ καὶ τῶν Βαράντε, εἰς οὓς ἡ νεωτέρα ἡμῶν ἐπιστήμη ὀφείλει τὰς τελευταίας αὐτῆς προόδους.» (α)

Ἀκριβῶς δὲ τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ δαρβινισμοῦ ἀποκηρυσσομένην ἀπὸ τοὺς φυσιογνώστας, πρὸς οὓς *ὀφείλονται αἱ νεώτεραι πρόοδοι τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν*, προτείνει ὁ Χέκελ ὡς βάσιν καὶ θεμέλιον τῆς δοξασίας τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς αὐτομάτου καὶ μηχανικῆς καὶ ἀσκόπου ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην! Οὕτω δὲ ἀθετεῖ τὸν πρῶτον ὅρον τῆς λογικότητος κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν συλλογισμῶν καὶ σκέψεών του καὶ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπαγωγικῆς καὶ φιλοσοφικῆς αὐτοῦ μεθόδου, ἣν ὑποδεικνύει ὡς ἄγουσαν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς ἀληθείας.

Ὁ Χέκελ δὲν ἐπαγγέλλεται ὅτι ἀνεκάλυψεν ἄγνωστόν τινα νόμον τῆς φύσεως ἢ ὅτι φυσιογνωστικαὶ νέαι κατακτήσεις τὸν ὡδήγησαν πέρα τῆς δαρβινείου ὑποθέσεως περὶ μεταβολῆς τῶν εἰδῶν καὶ μέχρι τοῦ ὁρισμοῦ τῆς πρώτης γενέσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δαρβινισμός· ἰδοὺ τὸ φυσιογνωστικὸν σημεῖον, ἐφ' οὗ ἵσταται καὶ ἐξ οὗ λαμβάνει τὴν ἀφετηρίαν τῶν σκέψεων καὶ συλ-

(α) Δαρβῖνος περὶ Γενέσεως τῶν εἰδῶν. Βαλρόγγερ περὶ Γενέσεως τῶν εἰδῶν. Κεφ. IV § 1.

λογισμῶν του. «Ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς μονομεροῦς ἐξελίξεως τῆς ἐπιστήμης περιλαμβάνεται μεταξὺ τοῦ 1830 καὶ 1860 καὶ σήμερον παριστάμεθα εἰς δευτέραν φιλοσοφικὴν μεταστροφὴν προκληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ συγγράμματος τοῦ Δαρβίνου. Μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα τριάκοντα ἔτη ἤρξαντο πάλιν ἀσχολούμενοι περὶ τῶν γενικῶν τῆς φύσεως νόμων, ὧν ἐπὶ τέλους πᾶσαι αἱ ἐμπειρικαὶ τῶν καθ' ἕκαστον γνώσεις εἶνε μόνον ὑλικόν, εἰς ὃ οἱ γενικοὶ νόμοι παρέχουσι τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἀξίαν. Διὰ μόνης τῆς φιλοσοφίας ἡ φυσικὴ γνῶσις τῆς φύσεως καθίσταται ἀληθὴς ἐπιστήμη, «φιλοσοφία τῆς φύσεως.» (α)

Πρόκειται λοιπὸν περὶ σκέψεων καὶ συλλογισμῶν φιλοσοφικῶν ἐξαγομένων ἀπὸ θεωρίαν, καθ' ἃς περιφανεῖς ἐπιστήμονες ἀντιτάσσουσι τὸν νόμον τῆς φύσεως περὶ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν. Ἔστω. Ἀλλ' ἐπαγγέλλεται ἄρά γε ὁ Χέκελ, ὅτι διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὸ σημεῖον τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας; Τὸ εἴπομεν καὶ ἤδη ἐπαναλαμβάνομεν. Προκαλούμενος ὁ Χέκελ νὰ ἐκθέσῃ τὰς βάσεις τοῦ μονισμοῦ ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Γερμανίας ἀνωμολόγησεν ὅτι δὲν δύναται ν ἀποδειχθῇ ἡ ὀρθότης καὶ ἡ ἀκρίβεια τοῦ συστήματός του διὰ πειραματικῶν ἀποδείξεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐρεύνης «φιλοσοφικοϊστορικῶν μνημείων καὶ δι' ὑπερβατῶν θεωρημάτων συνετῶν ἅμα καὶ τολμηρῶν δυναμένων νὰ μᾶς *προσεγγίσωσιν ἐμμέσως* εἰς τὴν ἀλήθειαν» (β). Ἔστω. Ἔστω. Ἰδοὺ ἕτοιμοι νὰ σᾶς ἀκολουθήσωμεν εἰς τὰς τολμηρὰς ταύτας καὶ ὑπερβατὰς διασκέψεις. Μετ' ἐπιστασίας ἀνέγνωμεν καὶ ἠκολουθήσαμεν πάντα τὰ ὑμέτερα ἐπινοήματα, τοὺς γενεαλογικοὺς ὑμῶν πίνακας καὶ τὰ ὑφ' ὑμῶν δημοσιευθέντα ἔργα, φθάσαντες δὲ εἰς τὸ τέλος τῆς ὑμετέρας διδασκαλίας καὶ ἐντείναντες τὴν προσοχήν μας, ὅπως ἀποδεχθῶμεν τὴν ἐπιστήμην τῆς γνώσεως, ἀκούομεν ἀπὸ τοῦ στόματός σας, ὅτι «ἀντικαθιστῶντες τὰς περὶ μονισμοῦ καὶ μηχανικό-

(α) Χέκελ. Περὶ φυσικῆς δημιουργίας μάθημα δ'.
(β) Revue Scientifique 8 Δεκ. 1887.

τητος καὶ αὐτοδημιουργίας τοῦ παντὸς προτάσεις σας εἰς τὴν θεολογικὴν περὶ δημιουργίας δοξασίαν, θὰ εὑρεθῶμεν καὶ πάλιν ἐνώπιον ἀκαταλήπτου μυστηρίου καὶ ἐνώπιον νέας πίστεως» (α).

Καὶ ἰδοὺ ὑμεῖς οἱ σκώπτοντες τὰ δόγματα ὑπισχνούμενοι δὲ νὰ διαφωτίσητε τὴν ἡμετέραν διάνοιανδιὰ τῆς αἴγλης τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς γνώσεως μᾶς προτείνετε μυστήρια ἀκατάληπτα, δοξασίας μὴ οὔσας ἐπιδεκτικὰς ἐπιστημονικῆς ἀποδείξεως ἢ ἀνασκευῆς, νέαν καὶ καινὴν πίστιν καὶ νέαν ἀποκάλυψιν δογμάτων καὶ διδασκαλιῶν. Καὶ τίς εἶνε ἄρά γε ἡ προτεινομένη ἡμῖν πίστις, τίς δὲ ἡ καινὴ διδασκαλία, τίνες δὲ αἱ ἠθικαὶ καὶ κοινωνικαὶ αὐτῆς ἐπαγγελίαι ; Κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνέλιξιν τῆς συγγραφῆς ταύτης θ' ἀπαντήσωμεν διὰ μακρῶν εἰς τὸ σπουδαῖον ἐρώτημα· ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος περιοριζόμεθα εἰς γενικὰς καὶ προεισαγωγικὰς παρατηρήσεις.

Ἡ δαρβίνειος λοιπὸν θεωρία, κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ Δαρβίνου, δὲν ἔχει κῦρος ἐπιστημονικόν· ὡς ἐκ τούτου δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀρυόμενα φιλοσοφικὰ καὶ ἀνθρωπολογικὰ συμπεράσματα δὲν ἔχουσιν ὑπόστασιν λογικὴν καὶ ἐπιστημονικήν. Ἀλλὰ παραδεχόμενοι ἐπὶ μικρὸν ὅτι ὁ δαρβινισμὸς εἶνε δοξασία, ἧς ἡ ὀρθότης εἶνε ὁριστικῶς ἀποδεδειγμένη, τίς εἶνε ἡ θέσις τῶν μοναδιστῶν καὶ ἀθέων δοξασιῶν ἀπέναντι αὐτῆς ; Εἶνε ἄρά γε ἀληθὲς ὅτι ἡ δαρβίνειος περὶ καταγωγῆς τῶν εἰδῶν θεωρία διὰ μεταμείψεων καὶ ἐξελίξεων συνταυτίζεται ἢ συμβαδίζει ἐκ παραλλήλου μετὰ τοῦ μονισμοῦ ; Ὑπάρχει σύνδεσμός τις λογικὸς καὶ ἀναγκαῖος μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ δαρβινισμοῦ καὶ τῆςαὐτομάτου ἐμφανείας τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου ; Τοιαύτη εἶνε ἡ δευτέρα καὶ σπουδαιοτάτη ἔποψις τῆς ἡμετέρας μελέτης.

(α) Temps. 30 Αὐγ. 1830.

V

Πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔμβια ὄντα κατάγονται ἐξ ἑνὸς πρώτου ζωϊκοῦ κυττάρου, ἐξ ἀμόρφου τινὸς πρωτοπλάσματος ἐπιφανέντος ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου κατὰ χρόνον μὴ δυνάμενον νὰ ὁρισθῇ. Ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐκείνου πρωτοπλάσματος παρήχθησαν διαδοχικῶς δι' ἀδιαλείπτων μεταβολῶν καὶ μεταμείψεων καὶ δι' ἐξελίξεως πάντα τὰ εἴδη τῶν ζώων καὶ ἐξ ἑνὸς τούτων ὁ ἄνθρωπος. Ἐπὶ τῆς προτάσεως καὶ βεβαιώσεως ταύτης ἡ δαρβίνειος θεωρία συμβαδίζει ἐκ παραλλήλου μετὰ τῆς θεωρίας τοῦ μονισμοῦ.

Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ, τίνι δὲ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ἔλαβε γένεσιν καὶ ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς τὸ πρῶτον ζωϊκὸν κύτταρον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκπορεύονται πάντα τὰ εἴδη καὶ τὰ διάφορα φῦλα, τὰ βιολογικὰ φαινόμενα, τελευταῖον δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος ;

Ἰδοὺ τὸ σημεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄρχεται ἡ διάζευξις, ὁ χωρισμός, ἡ ἐναντιότης. Χωρισμὸς σπουδαῖος, ἐναντιότης ῥιζικῶς μεταβάλλουσα τὰ φιλοσοφικὰ συμπεράσματα, ἀντίθεσις, ἣν ματαίως ἀγωνίζονται νὰ πληρώσωσιν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μονισμοῦ διὰ τῆς τόλμης τῶν ἐπιθέσεων καὶ διὰ τῆς ἀναμίξεως τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευτικῶν προλήψεων τῶν μέσων αἰώνων μετὰ ζητήματος ὅλως ἐπιστημονικοῦ.

Ὁ δαρβινισμὸς παραδέχεται καὶ ἀνομολογεῖ τὴν δημιουργίαν τῆς ζωῆς ἐκ Δυνάμεως ὑπερκοσμίου καὶ πνευματικῆς, ὁ δὲ μονισμὸς ἀρνούμενος τὴν ὕπαρξιν πάσης δυνάμεως ἐκτὸς τῆς ὕλης ἀποδίδει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πρώτου πρωτοπλάσματος εἰς τυχαίας τῶν μορίων τῆς ὕλης κινήσεις καὶ μεταβολάς.

Ὁ Δαρβῖνος ἔλεγεν, ὅτι οὐδέποτε διεσαλεύθη ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ ἡ ἀπόλυτος βεβαιότης περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ. Τὸ μεγαλεῖον τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς καὶ τὸ παντοδύναμον τοῦ Ὑψίστου διέβλεπεν ἐν αὐτῷ τῷ πρωτοπλάσματι περιβληθέντι διὰ

τῆς ὅλως ἐκτάκτου καὶ καταπληκτικῆς δυνάμεως τῆς δι' ἐξελίξεως παραγωγῆς ὁλοκλήρου τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου. Οἱ δὲ Βύχνερ καὶ Μολεσὸθ καὶ Χέκελ καὶ οἱ τούτων ὀπαδοὶ μυκτηρίζουν τοὺς εἰς Θεὸν καὶ Δημιουργὸν πιστεύοντας.

Οἱ τὴν δαρβίνειον θεωρίαν ἀποδεχόμενοι ἀνομολογοῦσιν ὅτι ἡ αὐτόματος τῆς ζωῆς γένεσις ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην, διὰ τῆς λειτουργίας τῶν μηχανικῶν αὐτῆς δυνάμεων, εἶνε φυσικῶς ἀδύνατος, ὁ δὲ Χέκελ οὐδόλως ἀνασκευάζων τὴν βεβαίωσιν τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ὕλην κηρύσσει τὸν μονισμὸν ὡς δόγμα πίστεως μὴ δυνάμενον ν' ἀποδειχθῇ, μηδὲ δι' ἐπιχειρημάτων καὶ πειραμάτων ν' ἀνασκευασθῇ.

Οἱ τοῦ δαρβινισμοῦ ὀπαδοὶ προτείνουν εἰς τὴν μελέτην τῶν φυσιοδιφῶν ζήτημα καθαρᾶς ἐπιστήμης πρὸς ὁρισμὸν τῶν τρόπων τῆς δημιουργίας, οἱ δὲ τοῦ μονισμοῦ διδάσκαλοι ἕνα μόνον σκοπὸν προτίθενται, νὰ διασαλεύσωσι τὰς θρησκευτικὰς τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις καὶ νὰ ὑποστηρίζωσι τὴν πάλην κατὰ τοῦ Βατικανοῦ διὰ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος (α).

Τοιαύτη ἐναντιότης καὶ χωρισμός, τοιαύτη διάστασις καὶ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ μονισμοῦ τῆς Γερμανικῆς σχολῆς καὶ τῆς δαρβινείου θεωρίας, περιφανῶς καταδειχθήσεται διὰ τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν ἰδεῶν καὶ προτάσεων τῶν ἱδρυτῶν καὶ τῶν σπουδαίων ταύτης ὀπαδῶν.

VI

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΑΝΤΙΟΣ

Τὰς πρώτας ὑποτυπώσεις τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως καὶ καταγωγῆς ὀφείλομεν κατὰ τὸν Χέκελ εἰς τὸν Κάντιον καὶ εἰς τὸν Λαμάρκ.

Ὁ Κάντιος συνήνου ἔμπεδον γνῶσιν τῆς φυσικῆς ἱστορίας

(α) Χέκελ. Ἱστορία τῆς Φυσικῆς Δημιουργίας. Μάθημα Ε'.

μετ' ἐκτάκτου σαφηνείας καὶ βαθύτητος ἐν τῇ θεωρίᾳ. Ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ περὶ κοσμογονίας τοῦ Λαπλάσε συστήματος καὶ τῆς ἐν γένει ἐξηγήσεως τῶν φυσικῶν φαινομένων διὰ τῆς μηχανικότητος καὶ λειτουργίας τῶν νόμων τῆς φύσεως.

Ὁ Κάντιος ἀποδεχόμενος ἀπεριορίστως τὴν μηχανικὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ὑπεδείκνυεν ἐν τῷ περὶ «Μεθοδολογίας τοῦ τελεολογικοῦ κριτηρίου» συγγράμματί του τὴν περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς θεωρίαν καὶ τῆς ἐκπορεύσεως τῶν ζωϊκῶν ὄντων ἀπὸ κοινόν τι ἀρχέτυπον «Καλὸν εἶνε, ἔλεγε, νὰ διατρέχῃ τις διὰ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας τὴν εὐρεῖαν κλάσιν τῶν ἐνοργάνων ὄντων, ἵνα ἴδῃ μὴ τυχὸν εὑρίσκηταί τι ὅμοιον πρὸς σύστημα, καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως... Ἡ τῶν μορφῶν ἀναλογία, ὑποδεικνύουσα παρὰ πᾶσαν διαφοράν, ὅτι παρήχθησαν συμφώνως πρὸς κοινόν τι ἀρχέτυπον, ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι αἱ μορφαὶ αὗται ἔχουσι πραγματικὴν συγγένειαν καὶ ὅτι ἐκ κοινῆς προέρχονται ἀρχικῆς μητρός».

Ἀλλ' ὁ φυσιοδίφης φιλόσοφος διέβλεπεν ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀργανικοῖς καὶ βιολογικοῖς φαινομένοις καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὑποτιθεμένῃ καταγωγῇ τῶν ἐμβίων ὄντων δι' ἐξελίξεως κοινοῦ τινος ἀρχετύπου τὴν πρόνοιαν, τὴν σκοπιμότητα καὶ τὰ τελικὰ αἴτια τὰ ὑποσημαίνοντα τὴν τελεολογικὴν ἀρχὴν καὶ τὴν προϋπαρξιν σχεδίου ἀνελισσομένου πρὸς ἐπίτευξιν ὡρισμένου σκοποῦ. Ἀναλύων δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν καὶ μελετῶν ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἣν ἐθεώρει ὡς τὴν ὑψίστην πραγματικότητα μὴ ἀναπτυσσομένην εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μηχανικὸν ἔνστικτον, ἀλλ' ὡς ἀποκαλυπτομένην εἰς τὴν νόησιν καὶ προτεινομένην εἰς τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, προέβαινεν εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ ὅλως κεχωρισμένου ἀπὸ τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου. Διὸ καὶ ὁ Χέκελ αὐτὸς ἀνωμολόγησεν ὅτι αἱ περὶ καταγωγῆς καὶ ἐξελίξεως δοξασίαι τοῦ Καντίου οὐδένα ἔχουσι χαρακτῆρα μηχανικότητος, διάκεινται δὲ εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὰς

διδασκαλίας τοῦ μονισμοῦ. «Ὑποστηρίξας ὁ Κάντιος τὴν βαθμιαίαν τῶν εἰδῶν ἐξέλιξιν διὰ καταγωγῆς, λέγει ὁ Χέκελ αὐτός, ἀπὸ κοινῆς ἀρχικῆς μητρὸς προστίθησιν ὅτι ὁ παλαιολόγος ὀφείλει ν' ἀπονείμῃ εἰς τὴν καθολικὴν ἐκείνην μητέρα ὀργανισμὸν σκοπίμως συνεστηκότα, διότι ἐν περιπτώσει ἐναντίᾳ ἀδύνατον εἶνε νὰ νοήσῃ τις τὴν σκόπιμον ὀργάνωσιν τοῦ ζωϊκοῦ καὶ φυτικοῦ βασιλείου. Εἶνε δὲ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν κατὰ γνῶσιν ἐπαρκῆ καὶ πολλῷ μᾶλλον νὰ αἰτιολογήσωμεν τὰ ἐνόργανα ὄντα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν δι' ἀρχῶν τῆς φύσεως καθαρῶς μηχανικῶν» (α).

Καὶ εἰς ἄλλην περίστασιν ὁ Χέκελ ἔλεγεν· «Ὁ Κάντιος προέτεινε σπουδαῖον σύστημα πρὸς διατύπωσιν μονιστικῆς καὶ μηχανικῆς τοῦ κόσμου θεωρίας καθιστώσης καὶ σήμερον ἔτι τὴν βάσιν πάσης φυσικῆς κοσμογονίας. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ὁ ἴδιος ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ μηχανικὴ αὕτη τῆς φύσεως ἀρχὴ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ τὴν γένεσιν τῶν ὀργανικῶν ὄντων. Κατ' αὐτὸν τὰ ἐνόργανα σώματα ἐδημιουργήθησαν σκοπίμως καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶνε ὀρθότερον ν' ἀποδοθῶσιν εἰς ὑπερκόσμια αἴτια» (β).

VII

ΛΑΜΑΡΚ

Ἡ ὑπὸ τοῦ φυσιοδίφου Λαμάρκ διατυπωθεῖσα θεωρία περὶ ἐκπορεύσεως καὶ ἀνελίξεως τῆς ζωῆς φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως προσεγγίζουσα εἰς τὰς δοξασίας τοῦ μονισμοῦ, ἀλλ' ἐπισταμένη αὐτῆς μελέτη ὁδηγεῖ εἰς ὅλως ἐναντία συμπεράσματα.

Ἐδόξαζεν ὁ Λαμάρκ ὅτι πάντα τὰ ζωϊκὰ εἴδη κατάγονται ἐκ κοινῶν ἀρχικῶν μορφῶν ἁπλουστάτων καὶ αὐτομάτως γεννηθεισῶν. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ σημείου τούτου συμβαδίζουσιν αἱ μονιστικαὶ δοξασίαι μὲ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Λαμάρκ, ἀλλ' αἱ μὲν πρῶται δὲν προβαίνουσι περαιτέρω, θεωροῦσι δὲ ὡς αἰτίας δημιουργικὰς τῆς ζωῆς τὰς φυσικὰς δυνάμεις, ὁ δὲ τελευταῖος ἀποδέχεται τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ διατάξαντος καὶ ὁρίσαντος οὕτω τὰς λειτουργίας τῶν ὑπ' αὐτοῦ τεθέντων ὅρων τῆς φύσεως, ὥστε νὰ παραγάγωσι τὴν ζωὴν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου καὶ τὴν ἀνέλιξιν αὐτῆς μέχρι τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ὁ μονισμὸς ἀποδίδων εἰς τὴν τυχαίαν τῆς ὕλης ἐξέλιξιν τὴν ἐμφάνειαν τῆς ζωῆς μέχρι αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ ἐλευθερίας, διδάσκει τὸ φυσικῶς ἀδύνατον τῆς παραγωγῆς τοῦ βιολογικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου ἀπὸ τὴν κίνησιν καὶ μεταβολὴν τῶν μορίων τῆς ὕλης. Ἀλλ' ὁ Λαμάρκ ἀποδεχόμενος τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ καὶ ἀποδίδων εἰς τὴν παντοδυναμίαν αὐτοῦ τὴν ζωοποίησιν τῶν ὑπὸ τῆς ὕλης παραγομένων, διὰ τῆς λειτουργίας νόμων προτεταγμένων ἐν τῇ Φύσει, ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν διετύπου τὸ φυσικῶς ἀδύνατον, ἀφ' ἑτέρου δὲ οὔτε εἰς τυχαίαν σύμπτωσιν, οὔτε εἰς μηχανικὸν πρῶτον αἴτιον ἀπέδιδε τὴν ἐμφάνειαν τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς. «Εἰπόν τινες, ἔλεγεν ὁ Λαμάρκ, ὅτι Φύσις εἶνε αὐτὸς ὁ Θεός. Παράδοξον ἀληθῶς! Συγχίζουσι τὸν ὡροδείκτην μετὰ τοῦ ὡρολογοποιοῦ, τὸ πλάσμα μετὰ τοῦ Πλάστου. Τοιαύτη ἰδέα εἶνε ὅλως ἠμαρτημένη. Ἡ Φύσις εἶνε τὸ διάμεσον μεταξὺ Θεοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου ἐκπληροῦσα τὰς βουλήσεις Αὐτοῦ» (α).

Τοιαῦται δὲν εἶνε βεβαίως αἱ δοξασίαι τῆς σχολῆς τῶν μοναδιστῶν.

VIII

ΔΑΡΒΙΝΟΣ

Ὁ Κάρολος Δαρβῖνος εἶνε κατὰ τοὺς Βύχνερ καὶ Χέκελ ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς περὶ καταγωγῆς καὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς θεωρίας, εἰς ἣν δικαίως ἀπεδόθη ἡ προσηγορία «δαρβινισμός.»

(α) Χέκελ. Ἱστορία τῆς Φυσικῆς Δημιουργίας. Μάθημα Ε'.
(β) Χέκελ. Ἀνθρωπογένεσις. Μάθημα Δ'.

(α) Φυσικὴ Ἱστορία τῶν μὴ σπονδυλωτῶν ζώων, ὑπὸ Λαμάρκ. Εἰσαγωγή.

Ὁ Δαρβῖνος παραδέχεται τὴν δοξασίαν τοῦ Λαμὰρκ περὶ καταγωγῆς πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ζωϊκῶν εἰδῶν ἀπὸ μίαν ἢ τινὰς πρωτοτύπους καὶ κοινὰς μορφάς, παραδέχεται ὡσαύτως τὴν διάκρισιν μεταξὺ Δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος καὶ τὴν ὕπαρξιν ὑπερκοσμίου, ὑπερφυοῦς καὶ πανισχύρου δυνάμεως, διότι, ὡς ἀπεδείχθη διὰ τῶν μετὰ τὸν θάνατόν του δημοσιευθέντων ἰδιαιτέρων ἀπομνημονευμάτων καὶ ἐπιστολῶν, οὐδέποτε καθ' ὅλον τὸν βίον διεσαλεύθη ἐν αὐτῷ ἡ ἀπόλυτος καὶ ἡ ἀκράδαντος πεποίθησις περὶ Θεοῦ Δημιουργοῦ τοῦ παντὸς καὶ τῆς ζωῆς, ἀπ' ἐναντίας δὲ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς αὐτομάτου ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων ζωϊκῶν μορφῶν ἀπεχωρίσθη καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν θεμελιωτὴν τῆς περὶ παραγωγῆς καὶ ἐξελίξεως θεωρίας. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ὁ Λαμὰρκ ἀπεδέξατο τὴν αὐτογένεσιν τῆς ζωῆς ὡς ἐξαγόμενον τῆς λειτουργίας νόμων ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ προτεταγμένην, ἀλλ' ὁ Δαρβῖνος οὐδὲ ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον ἐπρέσβευε τὴν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρίαν. «Ἐπιθυμῶ νὰ ἐκδηλώσω εὐκρινῶς, ἔλεγεν, ὅτι δὲν προτίθεμαι νὰ ἐκζητήσω τὴν ἀρχὴν τῶν νοητικῶν δυνάμεων, οὐδὲ τὴν γένεσιν τῆς ζωῆς. Ἡ ἐπιστήμη οὐδὲ σήμερον ἐπιτρέπει νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ζωϊκὰ ὄντα γεννῶνται ἐν τῇ ἀνοργάνῳ ὕλῃ. Τὸ δὲ πιστεύειν ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸ κατ' ἀρχὰς ἀρχεγόνους τινὰς μορφὰς ἐχούσας ἐν ἑαυταῖς τὴν δύναμιν τῆς δι' ἐξελίξεως παραγωγῆς ἄλλων ζωϊκῶν εἰδῶν καταδεικνύει τὴν εὐθυγνωσίαν καὶ τὸ ὕψος τῆς ἰδέας τοῦ πιστεύοντος. Ἐγὼ δὲ δὲν δύναμαι νὰ νοήσω τίνι τρόπῳ αἱ εἰς τὴν παροῦσαν συγγραφὴν ἀναπτυχθεῖσαι ἰδέαι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντιτασσόμεναι εἰς τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα οἱουδήποτε» (α). Καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς συγγραφῆς περὶ γενέσεως τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν, ὁ Δαρβῖνος ἐχαρακτήρισεν ὅλως ἀπαράδεκτον καὶ ἀκατάληπτον τὴν δοξασίαν περὶ αὐτομάτου τῆς

(α) Δαρβῖνος. Γένεσις τῶν εἰδῶν. Εἰσαγωγή. Καὶ εἰς σελ. 663.

Περὶ τῶν θρησκευτικῶν τοῦ Δαρβίνου πεποιθήσεων ὅρα Quatrefages «Κάρολος Δαρβῖνος». Κεφ. Β'. καὶ Βαρλόγγερ. Περὶ Γενέσεως τῶν εἰδῶν. Σελ. 136 καὶ ἑπομ.

ζωῆς γενέσεως καὶ συνετάχθη ἄνευ ὅρου καὶ ἄνευ ἐπιφυλάξεώς τινος μετὰ τῶν ἀποδεχομένων τὴν δημιουργίαν τῶν πρώτων ἀρχεγόνων μορφῶν (β).

Ἐκπλήττεσθε βεβαίως, ἀναγνῶσται, παρατηροῦντες ὅτι τοιαύτης παρεμβαλλομένης ἀβύσσου μεταξὺ τῶν θεωρημάτων τοῦ Δαρβίνου περὶ καταγωγῆς τῶν εἰδῶν καὶ τῆς δοξασίας περὶ αὐτομάτου καὶ μηχανικῆς γενέσεως τῆς ζωῆς οἱ ταύτην πρεσβεύοντες προτείνουσιν ὡς βάσιν καὶ θεμέλιον αὐτῆς τὰς περὶ ἐξελίξεως ἀρχὰς καὶ ὑποθέσεις οὐδόλως ἀντιστρατευομένας πρὸς τὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις περὶ Δημιουργίας. Καὶ ἡ ἔκπληξις ὑμῶν θὰ μεταβληθῇ εἰς βαθεῖαν λύπην ὅτε, ἀκολουθοῦντες ἡμᾶς εἰς περαιτέρω ἀνάπτυξιν, θὰ κατίδητε τὰς οἰκτρὰς ἀποπλανήσεις ὅσαι προέκυψαν ἐκ τῆς γενομένης συγχύσεως καὶ ἐκ τῆς συναντήσεως τῶν περὶ ἐξελίξεως θεωριῶν μὲ τὰς ὑλιστικὰς καὶ ἀθέους τοῦ μονισμοῦ ἐπαγγελίας.

IX

ΟΥΑΛΛΑΣ (WALLACE)

Σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ Δαρβίνου ὁ περιφανὴς ζωολόγος Οὐάλλας ἐδημοσίευσε κατὰ τὸ ἔτος 1855 πόνημα περὶ «φυσικῆς ἐπιλογῆς», ἐν ᾧ ἀνεπτύσσοντο αἱ περὶ καταγωγῆς καὶ ἐξελίξεως θεωρίαι ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων καὶ ἀρχῶν, ἐφ' ὧν ἐρείδεται καὶ τὸ περὶ «γενέσεως τῶν εἰδῶν» σύγγραμμα τοῦ Δαρβίνου δημοσιευθὲν περὶ τὸ ἔτος 1857. Ἐπὶ χρόνον τινὰ ἠμφισβητεῖτο εἰς τίνα τῶν δύω φίλων ἔδει ν' ἀποδοθῇ ἡ νέα περὶ ἐπιλογῆς δοξασία· καίτοι δὲ ἐθεωροῦντο ἐμβριθέστερα τὰ ἔργα τοῦ Οὐάλλας, κατίσχυσε τὸ ὄνομα τοῦ ἑτέρου, οὗτινος αἱ συγγραφαὶ εἶνε προσιτώτεραι εἰς τοὺς πολλοὺς χάριν τῆς σαφηνείας τοῦ ὕφους καὶ

(β) Ὅρα Ἀθήναιον 25 Ἀπριλ. 1863. Σελ. 554 καὶ Βαλρόγγερ αὐτ. Σελ. 155 καὶ ἑπομ.

τῆς πληθύος τῶν ἐκτεθειμένων γεγονότων καὶ παραδειγμάτων.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν μὴ ἐπεκτείναντος τοῦ Δαρβίνου τὴν περὶ καταγωγῆς τῶν εἰδῶν θεωρίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὑπῆρξε πλήρης μεταξὺ τῶν δύω ἄγγλων φυσιοδιφῶν ὁμοφωνία. Ἀλλὰ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ὑλιστῶν ἐφαρμοζόντων τὴν προκειμένην θεωρίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, σπουδαία ἠγέρθη διαφωνία μεταξὺ τῶν δύω ἱδρυτῶν τοῦ δαρβινισμοῦ.

Ἀπεδοκίμαζον ἀμφότεροι τὴν δοξασίαν τῆς αὐτομάτου γενέσεως τοῦ πρωτοπλάσματος καὶ ἀπεδέχοντο τὴν ἐξ ὑπερκοσμίου αἰτιότητος ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον οἱ μηχανικοὶ νόμοι τοῦ ἀνοργάνου κόσμου δὲν ἐδύναντο νὰ δώσωσιν ἐξήγησίν τινα εἰς τὸ νέον ἐπιφανὲν στοιχεῖον τῆς ζωῆς διοικουμένης ἀπὸ νόμους ὅλως διαφόρους καὶ μὴ ὑπάρχοντας πρὸ αὐτῆς. Ἀλλὰ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἔλεγεν ὁ Οὐάλλας, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ζωῆς τῆς αἰσθητικότητος καὶ τοῦ ἐνστίκτου εἰς την ζωὴν τῆς κρίσεως καὶ τῆς ἠθικότητος, τὰ νέα στοιχεῖα καὶ οἱ νέοι τῆς ἐλευθερίας καὶ καθήκοντος καὶ ἐξόχου νοητικῆς δυνάμεως νόμοι, ὧν οὐδὲν ἴχνος ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν κτηνώδη καὶ ἐνστιγματικὸν βίον εἰσήχθησαν διὰ νέας ἐπιδράσεως τῆς ὑπερφυοῦς ἀρχῆς καὶ δυνάμεως. Ὁ δὲ Δαρβῖνος ἐφρόνει ὅτι ἐν τῇ παντοδυναμίᾳ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἐν τῇ καταπληκτικῇ δυνάμει, δι' ἧς περιεβλήθησαν αἱ πρῶται ζωϊκαὶ μορφαὶ δυνάμεθα νὰ ἐξεύρωμεν εὐλογοφανῆ ἐξήγησιν τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ κόσμου.

Τὸ ἐκ τριχῶν γυμνὸν καὶ εὐαίσθητον τῆς ἐπιδερμίδος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ τελειότης τῶν ποδῶν καὶ τῆς χειρὸς τῶν ἀγριωτέρων φυλῶν καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ λάρυγγος, οὐδόλως διαφέροντος τῶν φωνητικῶν ὀργάνων τῶν ἐξημερωμένων φυλῶν, τὰ ἠθικὰ συναισθήματα καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν ἀφηρημένων ἰδεῶν, τοῦ χρόνου, τῆς ἐκτάσεως, τοῦ ἀπείρου, καὶ τοῦ αἰωνίου, καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀνθρωπολογικὰ γεγονότα ἀναπτύσσων ὁ Οὐάλλας κατεδείκνυε τὸ ἀδύνατον τῆς ἐξηγήσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως διὰ τῆς φυ-

σικῆς ἐπιλογῆς καὶ ἐξελίξεως ἄνευ τῆς ἀμέσου ἐπενεργείας τῆς ὑπερφυοῦς δημιουργικῆς δυνάμεως. (α)

Ἐξ ἄλγους πληροῦται ἡ καρδία ὅτε, ἀναγινώσκων τὰς μακρὰς ταύτας μελέτας περὶ ἀνεπαρκείας τῶν ἰδίων αὐτοῦ θεωρημάτων πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ ἀμέσου ἐπενεργείας ὑπερκοσμίου δυνάμεως, ἀναλογίζομαι τὴν ἐλαφρότητα τῶν ἐν Ἑλλάδι γενομένων δημοσιεύσεων, δι' ὧν πληροφορεῖται ἡ νεότης καὶ ὁ λαὸς ἐν γένει ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἀνακαλύψασα δῆθεν τὰ μυστήρια τῆς δημιουργίας ὥρισε τοὺς αὐτομάτως ἐνεργοῦντας μηχανικοὺς νόμους, ἐξ ὧν ἐπήγασε διὰ τῆς ἀσκόπου τῆς ὕλης κινήσεως ὁ ὁρατὸς καὶ νοητὸς καὶ ἠθικὸς κόσμος! Τὸ δὲ ἄλγος μεταβάλλεται εἰς ἀπόγνωσιν ἀπέναντι τῆς ἀναλγησίας τῶν λογίων καὶ διδασκάλων τοῦ ἔθνους ἐνώπιον τῆς διαδόσεως τῶν ψευδεστέρων ἅμα καὶ οἰκτροτέρων θεωρημάτων, ἀφ' ὅσων ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἐπενόησεν, προαγόντων τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν κρίσιν, εἰς ἣν ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος βυθίζεται διὰ τῆς χαλαρώσεως πάσης πνευματικῆς πεποιθήσεως καὶ παντὸς ἐνθέου φρονήματος.

X

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΙΒΑΡΤ

Ὁ περιφανὴς ζωολόγος Μιβὰρτ ἐδημοσίευσε συγγραφὴν περὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν, δι' ἧς ἀνέλυσε διὰ μακρῶν τὴν δαρβίνειον θεωρίαν. Τὴν μεγάλην σπουδαιότητα τοῦ ἔργου τούτου ἀνωμολόγησεν ὁ Δαρβῖνος εἰς τὴν ἔκτην ἔκδοσιν τοῦ περὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν συγγράμματός του. « Θαυμασία τέχνη καὶ δύναμις, ἔλεγεν ὁ Δαρβῖνος, διακρίνει τὸ πόνημα τοῦ διαπρεποῦς Μιβάρτ. » Ὁ δὲ Βαλρόγγερ εἰς τὸ περὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν πόνημά του ἀναφέρων τὴν συγγραφὴν τοῦ Μιβὰρτ προσεπιλέγει· « Οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ ὑλοδο-

(α) Wallace. Contributions to the theory of natural selection. Μετάφρασις εἰς τὴν Γαλλικὴν ὑπὸ Candolle Σελ. 340 καὶ ἐπιστολὴ ἐν τέλει.

ξοῦντες μεγάλως ἐταράχθησαν. Ἐπηγγέλλοντο οὗτοι καὶ διέδιδον διὰ τῶν ὀπαδῶν των ὅτι ἡ δαρβίνειος θεωρία ἐπιστημονικῶς ἀποδεδειγμένη ἐνέχει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑλοδοξίας. Ὁ Μιβὰρτ διεσκέδασε τὰς ἀποπλανήσεις ταύτας. Ἀπέδειξε περιφανῶς ὅτι ὁ δαρβινισμὸς εἰς τὸ σύνολον αὐτοῦ εἶνε θεωρία ἀνυπόστατος. Αἱ θεμελιώδεις αὐτῆς περὶ ἐξελίξεως ἀρχαὶ ῥιζικῶς τροποποιούμεναι ἐδύναντο νὰ ὑποστηριχθῶσιν. Ἀλλ' εἰς τὰ ὅρια ταῦτα τῆς πιθανότητος ἀναγόμεναι αἱ θεμελιώδεις αὐτῆς ὑποθέσεις συμβιβάζονται μετὰ τῆς πνευματικῆς φιλοσοφίας, μετὰ τῆς φυσικῆς θεολογίας καὶ μετὰ τῆς Γραφῆς. »(α)

XI

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΦΕΡΡΙΕΡΟΣ

Ἐκ τῶν πρώτων καὶ τῶν σπουδαιοτέρων μαθητῶν τοῦ Δαρβίνου ὁ Αἰμίλιος Φερριέρος ἐπεχείρησε διὰ πολλῶν δημοσιεύσεων νὰ διαδώσῃ ἐν Γαλλίᾳ τὰς ἀρχὰς τῆς σχολῆς τῶν μεταμορφώσεων καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς ζωῆς. Μία τῶν δημοσιεύσεων τούτων ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ Δαρβινισμὸς» περιέχει περιληπτικὴν ἔκθεσιν τῆς περὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν συγγραφῆς τοῦ Δαρβίνου καὶ τῶν γεγονότων καὶ ἐπιχειρημάτων ὅσα ἠκριβώθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς δαρβινείου θεωρίας. Ὁ Φερριέρος δὲν ὑποκρύπτει τὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρυομένης ἀντιρρήσεως ἐκ τοῦ νόμου τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν, ἀλλ' ὡς πάντες οἱ πιστεύοντες εἰς θεωρίαν τινὰ ἀνεξαρτήτως τῶν λόγων καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων ἐφ' ὧν ἐρείδεται, ἐλπίζει ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι θ' ἀκριβωθῶσι νέα γεγονότα καταδεικνύοντα ὅτι ὁ περὶ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν νόμος δὲν εἶνε σταθερὸς καὶ ἀδυσώπητος. Ὁ πιστὸς οὗτος καὶ εὐέλπις ὀπαδὸς τῆς δαρβινείου θεωρίας ἀναλύων τὰς ἀρχὰς τοῦ μονισμοῦ καὶ ταύτας ἀποκρούων

(α) Μέρος Α'. Κεφ. Β'.

ἐπάγει· « Ἀδικοῦσι τὴν θεωρίαν τοῦ Δαρβίνου αἱ ὑπερβολαὶ τυφλῶν τινων αὐτῆς ὀπαδῶν, ἰδίᾳ δὲ αἱ τοῦ γερμανοῦ Χέκελ. Δι' ἀπιστεύτου θετικότητος ὁ Χέκελ ἐσχεδίασε τὴν γένεσιν τοῦ ὀργανικοῦ βασιλείου καὶ τὴν καταγωγὴν τῶν διαφόρων τύπων διὰ γενεαλογικῆς κλίμακος. Λαμβάνει τὴν ἀφετηρίαν ἐξ ἑνὸς ὀργανικοῦ κυττάρου γεννηθέντος αὐτομάτως (autogéne, né de lui même), ἐξ οὗ ἐπήγασαν τρεῖς κλάδοι, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος εἶνε τὸ ἀρχέτυπον τοῦ φυτικοῦ βασιλείου, ὁ ἕτερος τοῦ ζωϊκοῦ, ὁ δὲ τρίτος μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἑτέρου, ὃν ὁ Χέκελ καλεῖ κλάδον τῶν πρωτίστων. Οἱ γερμανοὶ εἶνε ἀκράτητοι, ὅταν ἐνθουσιῶσι διὰ θεωρίαν τινά, διὰ δὲ τῆς φαντασίας αἰωρούμενοι πέρα τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐκτάσεως ἐγκαταλείπουσι τὴν πραγματικότητα καί, ὡς ὁ καθηγητὴς Χέκελ, παρίστανται εἰς τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου ! Παρατηρήσατε. Ὁ Χέκελ παρευρίσκετο κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημιουργίας καὶ εἶδε τὸν Δημιουργὸν ὑπὸ τ' ὄνομα αὐτογέννητος νὰ γεννήσῃ τρία ἀρχέτυπα, ἐξ ὧν κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν κατάγονται τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα καὶ τὰ πρώτιστα ἀνήκοντα εἰς οὐδέτερον τῶν βασιλείων. Καὶ ἰδοὺ τίνι τρόπῳ ἡ φαντασία ἐπινοεῖ μίαν ἐπιστημονικὴν ταξινόμησιν ! Μὴ δέ τις νομίσῃ ὅτι τὰ φαντασιώδη ταῦτα ἐπινοήματα ἀγγέλλονται μετὰ μετριότητος καὶ ὡς τεχνητὸν κατασκεύασμα πρὸς διαγραφὴν φυσικῶν γεγονότων. Ὄχι. Πρόκειται περὶ γενεαλογίας ἐχούσης τὴν ἀξίωσιν ὅτι εἶνε σύμφωνος «πρὸς τὰ πράγματα καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν ἀλήθειαν.» (α)

XII

Ἀρκεῖ ταῦτα. Τῆς ἀναλύσεως καὶ ἀνασκευῆς τῶν θεωρημάτων ὅσα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀντιστρατεύονται πρὸς τὸ δόγμα τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου δι' ὑπερκοσμίου δημιουργίας, θὰ ἐπιλη-

(α) Emile Ferrière. Le Darvinisme Μέρος Δ'. Κεφ. Ε'.

φθῶμεν εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς συγγραφῆς ταύτης. Διερευνῶντες ἐνταῦθα τὰ ἐξωτερικὰ τοῦ μονισμοῦ γνωρίσματα ἠκριβώσαμεν, ὅτι οἱ τὴν θεωρίαν τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς διδάσκοντες θεμελιοῦσιν αὐτὴν ἐπὶ τῆς δαρβινείου δοξασίας μὴ ἐχούσης ἀφ' ἑνὸς ἐπιστημονικὸν κῦρος, ἐναντίας δ' ἄλλως τε οὔσης πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τῆς σχολῆς τῶν Χέκελ καὶ Βύχνερ διδασκόντων τὴν αὐτογένεσιν τῆς ζωῆς καὶ τὴν καταγωγὴν τῶν ζωϊκῶν ὄντων διὰ τῆς λειτουργίας τῶν μηχανικῶν τῆς φύσεως δυνάμεων. Ὁ Χέκελ ἐκάλεσε τὴν δαρβίνειον ὑπόθεσιν «σέμνωμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν,» τὸ δὲ σέμνωμα τοῦτο καταδικάζει τὸν ὑπ' αὐτοῦ διδασκόμενον μονισμὸν καὶ ἀποδέχεται ὑπερκόσμιον τῆς ζωῆς δημιουργίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΜΕΤΑΓΝΩΣΕΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ

I

Ὁ ἐπιδιδόμενος εἰς τὴν μελέτην τῆς δαρβινείου θεωρίας καὶ τῶν γενομένων παραμορφώσεων αὐτῆς, πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀρχῶν τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, καταπλήσσεται ἐπὶ τῷ διεγερθέντι ὑπ' αὐτῆς ἐπιστημονικῷ θορύβῳ, ἐπὶ ταῖς ἀποπλανήσεσιν εἰς ἃς σπουδαῖοι ἐπιστήμονες περιέπεσαν, ἐπὶ ταῖς μεταγνώσεσιν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῇ τόλμῃ τῶν προτεινόντων σήμερον τὰς ὑποθέσεις τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ τῆς ἐκ μαστοφόρου κτήνους τοῦ ἀνθρώπου καταγωγῆς ὡς θεωρήματα ἐπιστημονικὰ μὴ ἐπιδεχόμενα συζήτησιν ἢ ἀμφισβήτησίν τινα. Καὶ ὑμεῖς, ἀναγνῶσται, θὰ ἐκπλαγῆτε βεβαίως ἀναγινώσκοντες μίαν μόνην σελίδα τῆς καθόλου ἱστορίας τῶν περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς θεωρημάτων ὁρώντων τὰς μεταγνώσεις σπουδαίων ἐπιστημόνων.

II

ΒΡΧΩΒ

Ὑπῆρξεν ἄλλοτε ὁ περικλεὴς Βίρχωβ ὀπαδὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς θεωρίας περὶ ἐνάρξεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τῆς ἁπλῆς λειτουργίας τῶν μηχανικῶν τῆς ὕλης κινήσεων καὶ μεταβολῶν;

Ὁ Χέκελ διατελέσας μαθητὴς τοῦ Βίρχωβ ἀπαντᾷ καταφατικῶς εἰς τὸ ἐρώτημα. «Αἱ δοξασίαι μου, λέγει ὁ Χέκελ, περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως εἶνε πόρισμα καὶ ἀκολουθία τῶν περὶ ζωϊκῶν κυττάρων θεωριῶν τοῦ διδασκάλου. Οἱ λαμπροὶ τίτλοι οὓς ὁ Βίρχωβ ἐκτήσατο πρὸ εἴκοσι πέντε ἐτῶν διὰ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἐποπτείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡ μεγάλη φήμη ἣν τότε κατεκτήσατο ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶνι, στηρίζονται ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦδε τοῦ γεγονότος, ὅτι, ἐπὶ πάσῃ εὐκαιρίᾳ ὑπεστήριξεν ἐρρωμένως τήν τε ἑνότητα πάντων τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρῶς μηχανικήν.» Ἀλλ' ὁ Βίρχωβ ἁπάντων εἰς ταῦτα παρατηρεῖ ὅτι αἱ περὶ ζωῆς καὶ περὶ ζωϊκῶν κυττάρων θεωρίαι του περιεστρέφοντο ἐπὶ τῶν ζωϊκῶν φαινομένων οἷα ὑπάρχουσι καὶ παρουσιάζονται εἰς τὰς ἐκζητήσεις καὶ ἐρεύνας μας ἀνεξαρτήτως πάσης σκέψεως περὶ πρώτης ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῆς ὑποτιθεμένης αὐτομάτου ἐκπορεύσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς νεκρᾶς ὕλης.

Μὴ ἔχοντες ἁρμοδιότητα ν' ἀποφανθῶμεν ἐπὶ τῆς ἐγειρομένης ταύτης διαφωνίας προβαίνοντες δὲ πρὸς ἀναίρεσιν τῶν θεωρημάτων τοῦ Χέκελ, ἀποδεχόμεθα τὴν τούτου γνώμην ὡς ὀρθὴν καὶ σύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα. Συνῳδὰ τῆς γνώμης ταύτης ὁ Βίρχωβ, «ἀνὴρ μεγάλης ἐπιστημονικῆς φήμης καὶ καλῆς πίστεως ὑποστηρίζων ἄλλοτε μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, ἔν τε τῇ ψυχολογίᾳ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς φυσιολογικοῖς ὑποκειμένοις, τὴν μηχανικὴν ἐκείνην ἄποψιν ἣν ἡμεῖς (ὁ Χέκελ) θεωροῦμεν ὡς τὸ οὐσιῶδες θεμέλιον τοῦ ἡμετέρου συστήματος τοῦ μοναδισμοῦ εἶνε σήμερον δυαδιστὴς κεκηρυγμένος καὶ ἀνενδοίαστος. Εἴκοσιν ἔτη παρῆλθον καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐπετελέσθη ἐν τῇ γενικῇ τοῦ Βίρχωβ ἐποπτείᾳ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς ἀνατροπὴ οἵαν οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ φαντασθῇ. Καταμανθάνομεν ἤδη, πρὸς μεγίστην ἡμῶν ἔκπληξιν, ὅτι αἱ λειτουργίαι τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος εἶνε φαινόμενα πάντῃ διάφορα καὶ ὅτι οὐδεμία ὑφίσταται ἐπιστημονικὴ ἀνάγκη νὰ ἐπεκτείνωμεν τὴν σφαῖραν τοῦ

πνεύματος πέραν τοῦ κύκλου τῶν σωμάτων ἐκείνων ἐν οἷς βλέπομεν αὐτὸ πραγματικῶς ὑπάρχον. Δυνατὸν νὰ καταλήξωμεν εἰς χημικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἑρμηνείαν, ἀλλ' ὅμως τό γε νῦν ἔχον, δὲν δυνάμεθα νὰ συνταυτίζωμεν καὶ συγχέωμεν τὰς δύω ταύτας σφαίρας τῶν φαινομένων. Οἱ ἐξηγοῦντες τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα διὰ τῆς ἕλξεως καὶ τῆς ἀπώσεως ρίπτουσι τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ παραθύρου. Κρινέτω ἕκαστος, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ Χέκελ, περὶ τῆς ἐμῆς ἐκπλήξεως ὅτε εἶδον τὸν Βίρχωβ προσβάλλοντα τὴν ἐμὴν θεωρίαν, χλευάζοντα αὐτὴν καὶ χαρακτηρίζοντα, *ἁπλοῦν λέξεων παίγνιον*, καὶ γενόμενον ἄπιστον πρὸς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχάς, πρεσβεύοντα ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε ἄϋλός τις οὐσία κατὰ τὴν ἀτεχνῶς δυαδιστικὴν ἔννοιαν.» (α)

Τίνες δ' ὑπῆρξαν οἱ λόγοι τῆς μεταγνώσεως ἀνδρὸς «καλῆς πίστεως καὶ μεγάλην ἀποκτήσαντος φήμην;» «Ὁ Βίρχωβ, παρατηρεῖ ὁ Χέκελ,» νέος ὢν ἦτον ἀπηλλαγμένος προλήψεων ἀλλ' ἤδη γεγηρακὼς περιέπεσεν εἰς τὸν μυστικισμόν, πλὴν δὲ τούτου, ἐστερημένος ὢν τῶν ἀπαραιτήτων ζωολογικῶν γνώσεων πρὸς ὀρθὴν κατανόησιν τῆς θεωρίας τῆς κυτταρικῆς ψυχῆς δὲν ἐδύνατο νὰ σταθμίσῃ ὡς ἔδει τὴν μοναδιστικὴν ἐμοῦ περὶ ψυχῆς διδασκαλίαν.(β)

Ἀλλὰ πῶς; Κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1891 «ἡ Γερμανία καὶ σύμπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος ἐπανηγύρισε τὴν ἑβδομηκοστὴν ἐπέτειον τῆς γεννήσεως τοῦ Βίρχωβ,» (γ) ἦτο δ' οὗτος γεγηρακὼς καὶ παλίμπαις καὶ ἀνίκανος νὰ κρίνῃ θεωρήματα ἀναγόμενα εἰς τὰς βιολογικὰς ἐπιστήμας κατὰ τὸ ἔτος 1877 ὅτε ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν ἀπεκήρυξε τὰ διδάγματα καὶ τὰς φαντασιοπληξίας τοῦ Χέκελ;

Καὶ πῶς; Αἱ περὶ κυτταρικῆς ψυχῆς καὶ περὶ μονισμοῦ ἐπαγγελίαι τοῦ Χέκελ δὲν εἶνε πορίσματα ἀναγκαῖα τῶν θεωρη-

(α) Χέκελ. *Αἱ ἀποδείξεις τοῦ Μεταμορφισμοῦ*. Κεφ. Δ'.
(β) Χέκελ. *Αἱ ἀποδείξεις τοῦ Μεταμορφισμοῦ*. Κεφ. Δ'.
(γ) Προμηθεύς. 20 Ὀκτ. 1891.

μάτων τοῦ Βίρχωβ περὶ ζωϊκῶν κυττάρων; Ὁ Χέκελ μᾶς ἐβεβαίωσεν ὅτι παρέλαβεν ἀπὸ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Βίρχωβ τὰς ἀρχὰς καὶ θεωρίας περὶ τῆς μηχανικότητος τῆς ζωῆς καὶ πάντων τῶν πνευματικῶν φαινομένων. «Ὁ Βίρχωβ τριακοντούτης ὢν καὶ διδάσκων τὴν φυσιολογίαν μ.' ἐδίδαξεν, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ Χέκελ, τὰ περὶ κυτταρικῆς φυσιολογίας ἧς ἀναπόφευκτος ἀκολουθία εἶνε τὰ ἐμὰ θεωρήματα καὶ οὐδεὶς τῶν διδασκάλων μου συνεβάλετο πλειότερον αὐτοῦ ἵνα μὲ ἀπολυτρώσῃ ἀπὸ τῶν προλήψεων τῶν θεωριῶν τοῦ δυαδισμοῦ καὶ μετατρέψῃ τὴν πίστιν μου εἰς τὴν μοναδιστικὴν διδασκαλίαν». Καὶ πῶς; Ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐξ οὗ παρέλαβεν ὁ Χέκελ τὴν θεωρίαν του εἶνε ἀνίκανος νὰ κατανοήσῃ αὐτὴν κατὰ τὸ πεντηκοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας του; Ναί, λέγει ὁ Χέκελ, ἀνίκανος ὁ Βίρχωβ διότι στερεῖται τῶν ἀπαιτουμένων γνώσεων ὅπως νοήσῃ τὰς περὶ κυτταρικῆς ψυχολογίας θεωρίας του! Ναί, λέγουν καὶ οἱ συντάκται τοῦ Προμηθέως, διότι ὁ Βίρχωβ «δικαίως ἐλέγχεται ὡς ἀμαθὴς πλείστων ζωολογικῶν γνώσεων καὶ διὰ τοῦτο ἀνίκανος πρὸς κατανόησιν τῶν νεωτέρων διδαγμάτων τῆς ἐπιστήμης καθ' ὧν ἀπρεπῶς καταφέρεται» (α)

Παλίμπαις λοιπὸν κατὰ τὸ ἔτος 1877, ἀνίκανος δὲ νὰ κατανοήσῃ θεωρήματα νοούμενα καὶ διδασκόμενα ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ τῆς Ἑλλαδος πανεπιστημίου ὡς ἀληθειαι ἐπιστημονικαὶ καὶ ἀναμφήριστοι! Καὶ ὁ πρεσβύτης οὗτος ὁ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1877 περιπεσὼν εἰς τὸν μυστικισμὸν καὶ ὁ ἀμαθὴς οὗτος καὶ ἀνίκανος νὰ κατανοήσῃ θεωρίαν πηγάζουσαν ἐκ τῶν ἀρχῶν ἃς ἄλλοτε ἐδίδαξε, κατέπληξε τὴν ἀνθρωπότητα σύμπασαν κατὰ τὸ ἔτος 1890 διὰ τῆς νεανικῆς αὐτοῦ δραστηριότητος καὶ ὀξυδερκείας, διὰ τῆς βαθυτάτης αὐτοῦ διαγνώσεως τῶν νέων θεωρημάτων, διὰ τῶν μικροσκοπικῶν αὐτοῦ καὶ ἀνατομικῶν παρατηρήσεων καὶ διὰ τῆς ἀπεράντου αὐτοῦ γνώσεως τῶν μυστηριωδῶν νόμων τῆς φύσεως ἐν γένει καὶ τῆς ζωῆς ἰδίᾳ.

(α) Προμηθεύς. 20 Ὀκτ. 1891.

«*Σώζει*, εἶπεν ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος, *σώζει ἡ λύμφη τοῦ Κώχ.*» «*Ὄχι*, ἀνέκραξεν ὁ Βίρχωβ, *ἡ λύμφη τοῦ Κὼχ φρονεύει.*» Καὶ ἡ ἀλήθεια ἦτον εἰς τοὺς λόγους τοῦ μεγάλου ἑρμηνευτοῦ τῶν φυσιολογικῶν καὶ παθολογικῶν φαινομένων, καὶ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἐξεπλάγη ἐπὶ τοῖς γενομένοις πειράμασι καὶ ἐκζητήσεσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμονεύοντος ἐν πάσαις ταῖς περὶ ζωῆς ἐρεύναις καὶ συζητήσεσιν.

Καὶ τώρα εἶνε καιρός, ἀναγνῶσται, νὰ γνωρίσω ὑμῖν τὰ μετὰ τὸ ἔτος 1855 καὶ πρὸ τοῦ ἔτους 1877 ἀκριβωθέντα γεγονότα καὶ γενόμενα πειράματα καὶ ἐκζητήσεις ἀπέναντι τῶν ὁποίων ὁ Βίρχωβ ἐξήνεγκε τὴν ὁριστικὴν αὐτοῦ κρίσιν περὶ τῶν θεωρημάτων τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ κτηνώδους τοῦ ἀνθρώπου καταγωγῆς. Τὴν κρίσιν ταύτην ὁ Χέκελ κατήγγειλεν ὡς ἀπάρνησιν τῶν πρεσβευομένων ὑπὸ τοῦ Βίρχωβ ἀρχῶν κατὰ τὴν νεότητά του καὶ ὡς μετάγνωσιν ἐπὶ τῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων του. Ἀλλ' ἐὰν πρόκηται καὶ περὶ ἀπαρνήσεως καὶ μεταγνώσεως, νέος προστίθεται τίτλος δόξης καὶ εὐγνωμοσύνης τῆς ἀνθωπότητος πρὸς τὸν σοφὸν ἄνδρα, ὅτι ἔγνω νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ἰδίας θεωρίας ἐξελεγχθείσας ἐσφαλμένας καὶ ἀνυποστάτους διὰ τῆς ἀκριβώσεως νέων γεγονότων καὶ διὰ μελέτης νέας καὶ ἐμβριθεστέρας τοῦ ὑποκειμένου ἔστω καὶ ὑπὸ ἄλλων γενομένης.

Περὶ τῶν ἀκριβωθέντων γεγονότων καὶ περὶ τοῦ ἐξαγομένου τῶν νέων μελετῶν καὶ ἐκζητήσεων θὰ διαλάβωμεν ἐν ἐκτάσει εἰς τὰ ἑπόμενα δύω κεφάλαια, περιοριζόμενοι ἐνταῦθα νὰ ὑποδείξωμεν περιληπτικῶς.

Γενομένων ἐν Γαλλίᾳ, κατὰ πρότασιν τοῦ Παστὲρ καὶ ὑπὸ τὴν ἐξέλεγξιν τῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων, σπουδαίων χημικῶν πειραμάτων πρὸς διαφώτισιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως κατεδείχθη τὸ φυσικῶς ἀδύνατον τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς νεκρᾶς ὕλης.

Ἐξευρεθέντα διὰ τῶν γενομένων ἐν τοῖς σπηλαίοις τῆς

Νεερλάνδης ἐκζητήσεων καὶ γεωλογικῶν ἀνασκαφῶν κρανία ἔχοντα μέγεθος καὶ μορφὴν διάφορον τῶν κρανίων τοῦ πιθήκος καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐκριθήσαν ὡς λείψανα εἴδους μεσάζοντος καὶ ἤδη ἐκλείψαντος καὶ παρέχοντος τὴν ἀπόδειξιν τῆς μεταβάσεως τῶν πιθηκοειδῶν εἰδῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην προσέγγισιν καὶ καταγωγήν. Νέαι ἔρευναι καὶ μελέται ἐπὶ τῶν ἀνακαλυφθέντων κρανίων κατέδειξαν ὅτι ταῦτα οὐδόλως διαφέρουσι τῶν κρανίων τῆς ἀνθρωπότητος εἰς οἵαν θέσιν σήμερον εὑρίσκονται.

Ἀπέναντι τοιούτων πειραμάτων καὶ γεγονότων, τοῦ Χέκελ προτείναντος κατὰ τὸ ἔτος 1877 ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν παραδιδομένην εἰς τὰ σχολεῖα ἐπιστήμην ἡ περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου θεωρία τοῦ μονισμοῦ, ὁ Βίρχωβ ἀναστὰς ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν καὶ κατεδίκασε τὰς τοῦ Δαρβίνου καὶ Χέκελ καὶ πάντων τῶν ὑλιστῶν ἐπαγγελίας. Ἰδοὺ οἱ λόγοι καὶ αἱ σκέψεις τοῦ κατέχοντος τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν ζώντων φυσιολόγων.

«Εὔκολον εἶνε τὸ λέγειν ὅτι τὰ κύτταρα σύγκεινται ἐκ μικρῶν πλαστρυλλίων (plastidules), ταῦτα δὲ ἐξ ἑνώσεως ἄνθρακος, ὑδρογόνου, ὀξυγόνου καὶ ἀζώτου, καὶ ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἰδίαν ἔχει ψυχὴν ἥτις εἶνε τὸ σύνολον τῶν χημικῶν δυνάμεων τῶν ὑλικῶν μορίων. Δυνατὸν τοῦτο νὰ εἶνε ἀληθὲς οὐδ' ἐγὼ ἐκδηλῶ γνώμην τινὰ ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου. Τοῦτο μόνον λέγω καὶ διατείνομαι ὅτι πρὶν ἢ ὁρισθῶσιν αἱ ἰδιότητες τοῦ ἄνθρακος, τοῦ ὀξυγόνου, τοῦ ὑδρογόνου καὶ τοῦ ἀζώτου κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ ἐξηγήσῃ ὅτι τὸ σύνολον αὐτῶν ἀποτελεῖ μίαν ψυχήν, δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἐστὲ ἐν τῷ δικαιώματί σας νὰ διδάσκετε τὰ περὶ τῆς ψυχῆς τῶν κυττάρων οὐδὲ δύνασθε ν' ἀπαιτήσητε ἀπὸ *ἀνεπτυγμένην τινὰ διάνοιαν* νὰ θεωρήσῃ τὴν δοξασίαν σας ὡς ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν καὶ ἐπ' αὐτῆς νὰ διαμορφώσῃ τὰς ἰδίας περὶ τοῦ σύμπαντος πεποιθήσεις. Ἀπεναντίας, πρὶν ἢ περιβληθῶσιν αἱ προτάσεις αὗται διὰ τοῦ κύρους καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης, ὀφείλομεν νὰ ἐπιδοθῶ-

μεν εἰς μακρὰν σειρὰν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων. Σήμερον ἀντὶ νὰ διδάσκωμεν τοιαύτας θεωρίας ὀφείλομεν νὰ εἴπωμεν εἰς τοὺς διδάσκοντας, μὴ διδάξετε αὐτάς. Τὸ ζήτημα τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς εἶνε ἀρχαιότατον, ἀνεφάνη δ' ἐκ νέου μετὰ τὴν Δαρβίνειον ὑπόθεσιν περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν γνωρίζομεν οὐδ' ἓν θετικὸν γεγονὸς ὑποδεικνῦον ἡμῖν ὅτι ἔλαβε χώραν, ἔστω καὶ ἅπαξ μόνον, αὐτόματος τῆς ζωῆς γένεσις καὶ ὅτι μᾶζά τις ἐκ τοῦ συνεταιρισμοῦ τοῦ ἄνθρακος καὶ Σχς μετεβλήθη αὐτομάτως εἰς ὄν ὀργανικόν. Οὐδείς ποτε ἐγνώρισεν αὐτόματον τῆς ζωῆς γένεσιν οἱ δὲ τὰ ἐναντία βεβαιοῦντες δὲν διαψεύδονται ἀπὸ τοὺς θεολογοῦντας ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς σοφοὺς ἐπιστήμονας. Ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς ἀποδεικνυομένης ἕτερον θὰ παρουσιάζετο πρόβλημα, τίνα ἐκ τῶν ὀργανικῶν ὄντων αὐτομάτως ἀνεφύησαν ; Διότι βεβαίως ἡ θεωρία αὕτη δὲν θὰ ἦτο ἀληθὴς εἰμὴ διὰ περιωρισμένα τινὰ ζωϊκὰ εἴδη. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἀπωλέσθη καὶ αὐτὴ ἡ ἐλπὶς τῆς ἀποδείξεως περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως, ἡμεῖς δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ προτείνωμεν ἓν πρόβλημα ὡς θεωρίαν ἐπιστημονικὴν καὶ μίαν ὑπόθεσιν ὡς γεγονός. (α)

Ἀπεκήρυξεν ὁ Βίρχωβ τὰς ἀρχὰς καὶ ἰδέας τῆς πρώτης αὐτοῦ ἡλικίας, ὡς ὁ Χέκελ διατείνεται ; Ἀλλ' ἡ ἀποκήρυξις αὕτη, λέγομεν καὶ αὖθις, ἀπέναντι τῶν ἐξαγομένων τῶν γενομένων πειραμάτων καὶ τῶν ἀκριβωθέντων γεγονότων εἶνε νέος τίτλος δόξης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν περικλεῆ φυσιολόγον τὸν διαγνώσαντα τὰ σφάλματα τῶν ἰδίων αὐτοῦ δοξασιῶν καὶ πεποιθήσεων ἀνομολογοῦντα δὲ ταῦτα ἀπροκαλύπτως καὶ ἀποδίδοντα εἰς ἄλλους τὴν βεβαίωσιν τῶν γεγονότων καὶ ἐκτέλεσιν τῶν πειραμάτων δι' ὧν ἐξηλέγχθη τὸ πεπλανημένον αὐτῶν. Ἡ μετάγνωσις αὕτη τιμᾷ τὸν ἄνδρα ἀποδίδει δ' ὕψιστον κῦρος εἰς τὴν ἀποκήρυξιν τῆς περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ

(α) Λόγος ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν. Revue Scientifique Δεκέμβριος 1877.

καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου τελευταίας γνώμης καὶ διδασκαλίας του.

III

Ο ΦΛΟΥΡΑΝΣ

Ὁ γνωστὸς εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον Φλουράνς διὰ τὰ σπουδαῖα αὐτοῦ βιολογικὰ πειράματα ὑποβάλλων ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔκθεσιν ἀφορῶσαν εἰς τὰς θεωρίας τοῦ μονισμοῦ ἐξεδήλωσε δισταγμοὺς περὶ τῆς δοξασίας τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως. Ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς συσταθείσης πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν πειραμάτων τοῦ Πουσὲ καὶ Παστέρ, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὴν περὶ αὐτῶν ἔκθεσίν του, δι' ἧς ἐμηδένιζε τοὺς προηγουμένως ἐκδηλωθέντας δισταγμούς. «Ἀπεφηνάμην ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως ἐπὶ τῆς γῆς, ἔγραφεν ὁ Φλουράνς, μετά τινος δισταγμοῦ, διότι δὲν εἶχα εἰσέτι διαμορφώσει ὁριστικὴν ἐπὶ αὐτοῦ γνώμην. Ἀλλ' ἤδη ἡ πεποίθησίς μου εἶνε πλήρης καὶ ἀποφαίνομαι μετὰ θετικότητος. Τὰ γενόμενα πειράματα λύουσιν ὁριστικῶς τὸ ζήτημα. Αὐτόματος γένεσις τῆς ζωῆς δὲν ὑπάρχει, ἐπὶ τούτου δὲ δὲν ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία, ὁ δ' ἐγείρων δισταγμοὺς ἀποδεικνύει ὅτι δὲν νοεῖ τοὺς ὅρους τοῦ ζητήματος.»

IV

ΘΩΜΑΣ ΧΟΥΞΛΕΗ

Ὁ Χούξλεη, πρῶτος μεταξὺ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ζωολόγων κατὰ τὸν Χέκελ (α), ἐπρέσβευε τὰς δοξασίας τοῦ μονισμοῦ, ἐθεώρει δὲ τὴν αὐτόματον τῆς ζωῆς ἐμφάνισιν ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν δὲν ὑπάρχει δύναμις ἐκτὸς τῆς ὕλης. Ἀλλὰ

(α) Ἀνθρωπογένεσις. Μάθημα ε'.

μετὰ τὰ γενόμενα πειράματα ἐν Γαλλίᾳ, εἰς ἃ παρευρέθη, καὶ μετὰ νέας ἐρεύνας καὶ μελέτας ἀπεκήρυξε τὴν θεωρίαν τῆς μονιστικῆς σχολῆς τῆς Γερμανίας δι' ἄρθρου δημοσιευθέντος κατὰ τὸ 1869 εἰς τὸ ἐν Λονδίνῳ δημοσιευόμενον περιοδικὸν «Δεκαπενθήμερος Ἐπιθεώρησις».

Οἱ ὑλοδοξοῦντες ἐθορυβήθησαν ἐπὶ τῇ μεταγνώσει τοῦ κλεινοῦ φυσιολόγου, ὁ δὲ Βύχνερ δὲν ἀπέκρυψε τὴν σπουδαιότητα τῆς γενομένης δημοσιεύσεως, μὴ δυνάμενος δὲ ν' ἀνασκευάσῃ αὐτὴν παρετήρησεν ἀφ' ἑνὸς ὅτι ὁ Χούξλεη ἔδει νὰ περιμείνῃ τὰς προόδους τοῦ μέλλοντος πρὶν ἀποκηρύξῃ ἀρχὰς ὑπ' αὐτοῦ πρεσβευομένας καὶ διαδοθείσας, ἠναγκάσθη δὲ ν' ἀνομολογήσῃ ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ μονισμοῦ δὲν κυροῦνται σήμερον ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ εἶνε ἐλπιζόμενον ὅτι θὰ κυρωθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι. «Τὸ δημοσιευθὲν ἄρθρον τοῦ Χούξλεη, λέγει ὁ Βύχνερ, μεγάλην ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τὸ δὲ περιέχον αὐτὸ τεῦχος τῆς «Δεκαπενθημέρου Ἐπιθεωρήσεως» πολλάκις ἀνετυπώθη. Ὁ ἄγγλος φυσιολόγος ἀποκηρύσσει ἤδη τὰς ἀρχὰς τῆς ὑλοδοξίας, ἀλλ' ἔδει νὰ σκεφθῇ ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν προάγεται μόνον διὰ τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως, ἀλλὰ δι' ὑποθέσεων καὶ εἰκασιῶν. Τὸ ἄγνωστον πρέπει νὰ μαντεύσωμεν, πᾶν ὅ,τι δὲ δὲν δυνάμεθα ν' ἀνιχνεύσωμεν, ἂς πιστεύσωμεν ὅτι θὰ ἀνακαλύψωμεν ἐν τῷ μέλλοντι» (α).

Αἴ Κύριοι! Μαντεύσατε, πιστεύσατε, ἐργάσθητε πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἀγνώστου, ἐλπίσατε εἰς τὸ μέλλον, ἀλλὰ μὴ λέγετε εἰς τοὺς λαοὺς ὅτι γνωρίζετε τοὺς μηχανικοὺς νόμους τῆς γενέσεως τῆς ζωῆς, μὴ διδάσκετε τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰς εἰκασίας ὡς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, μὴ ἀποτολμᾶτε νὰ δημοσιεύητε ὅτι οἱ ἀμαθεῖς μόνον καὶ οἱ ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἐλαυνόμενοι ἀποκηρύσσουν τὰς περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπαγγελίας καὶ φαντασιοπληξίας ὑμῶν. Ἰδοὺ ὁ

(α) Βύχνερ. Ὁ ἄνθρωπος. Μέρος Β'. εἰς σημειώσεις. Μετάφρασις Ἰταλική. Τομ. 2ος. Σελ. 137. 138.

καθ' ὑμᾶς κράτιστος τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ φυσιολόγων ἀνομολογῶν τὴν πλάνην, εἰς ἣν περιέπεσε, καὶ ἰδοὺ ὑμεῖς, ἀντιτάσσοντες εἰς τὴν μετάγνωσιν τοιούτου ἀνδρὸς τὸ ἄγνωστον καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀνακαλύψεως ἀληθείας, εἰς ἣν ὅμως προσκαλεῖτε τὴν ἀνθρωπότητα νὰ πιστεύσῃ καὶ πρὸ τῆς προσδοκωμένης ἀνακαλύψεως.

V

Ο ΜΑΝΤΕΓΑΤΣΑΣ

Ἕλλην ἰατρὸς δημοσιεύσας διά τινος τῶν ἡμερολογίων τῶν Ἀθηνῶν διατριβὴν περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, βεβαιῶν δὲ ὅτι αἱ περὶ μονισμοῦ θεωρίαι τοῦ Χέκελ εἶνε ἤδη παραδεδεγμέναι ὑπὸ τῶν διασήμων φυσιοδιφῶν ὡς ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι, ἐπεκαλεῖτο πρὸς τεκμηρίωσιν τῶν λόγων του τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰταλοῦ Μαντεγάτσα ὃν δικαίως ἐχαρακτήριζε «φυσιολόγον διάσημον.»

Πρὸ πολλοῦ ἐγνώριζα ὅτι ὁ Ἰταλὸς καθηγητὴς ἀπεκήρυξε τὴν ὑπ' αὐτοῦ πρεσβευομένην δοξασίαν περὶ τῆς αὐτομάτου γενέσεως, μὴ ἐνθυμούμενος δὲ τὸ χωρίον τοῦ συγγράμματος, εἰς ὃ ἀνέγνων τὰ περὶ τῆς ἀποκηρύξεως ταύτης, ἔγραψα πρὸς τὸν πολυμαθῆ ἰατρὸν καὶ φυσιολόγον Μαντεγάτσα καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἐὰν διατελῇ ἔτι φρονῶν τὰ τοῦ μονισμοῦ περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς. Ἰδοὺ ἡ ἀπάντησις.

Ἐν Φλωρεντίᾳ 1 Ἀπριλίου 1880.

Ἀγαπητέ μοι Κύριε.

Αἱ περὶ τῆς θεωρίας τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς μελέται μου δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προϊστορικαί. Αἱ μελέται αὗται ἐγένοντο πρὸ τριάκοντα τεσσάρων ἐτῶν! Ἔκτοτε ἡ ἐπιστήμη ἀποκτήσασα σπουδαιότατα μέσα παρατηρήσεως, ὧν προηγουμένως ἐστερεῖτο, κατέληξεν εἰς συμπεράσματα ὅλως ἐναντία τῶν ἐμῶν.

Μαντεγάτσας.

Δημοσιευθείσης διατριβῆς πρὸς ἀνασκευὴν τῆς διδασκομένης περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς θεωρίας, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰταλοῦ φυσιολόγου, ὁ Ἕλλην ἰατρὸς δὲν ἠξίωσεν ἀπαντήσεως εἰς τὰ δημοσιευθέντα, μετὰ ἓν ἔτος δὲ ἐξήγησεν ἐν τῷ αὐτῷ ἡμερολογίῳ τοὺς λόγους τῆς σιωπῆς του. (α) Οὐδεμίαν, ἔλεγεν, ἔχει σπουδαιότητα ἡ μετάγνωσις τοῦ διασήμου φυσιολόγου, αἱ δὲ περὶ δημιουργίας τῆς ζωῆς δοξασίαι, ῥάκη οὖσαι ἰδεῶν παλαιοῦ φανατισμοῦ, εἶναι ἀνάξιαι συζητήσεως μετ' ἀνδρῶν μὴ ἐντριβῶν περὶ τὴν φυσιολογικὴν ἐπιστήμην.

Καὶ τί; Οὐδεμίαν ἔχει σπουδαιότητα ἡ ἀποκήρυξις θεωρίας πρεσβευομένης ἄλλοτε ὑπὸ διασήμου φυσιολόγου, ἤδη δὲ ἀνομολογοῦντος ὅτι νεώτερα ἐπιστημονικὰ πειράματα καὶ ἐκζητήσεις κατέδειξαν τὸ πεπλανημένον τῶν δοξασιῶν καὶ πεποιθήσεών του;

Καὶ τί; Ῥάκος φανατισμοῦ ὑμεῖς οἱ τῆς Ἑλλάδος φυσιογνῶσται ἀποκαλεῖτε τὰς βεβαιώσεις τοῦ Βίρχωβ λέγοντος, «οὐχὶ θεολογοῦντες ἀνεσκεύασαν τὴν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρίαν, ἀλλὰ φυσιολόγοι καὶ φυσιοδίφαι ἀνέτρεψαν αὐτήν;» (β)

Καὶ τί; Ῥάκος εἶνε φανατισμοῦ αἱ βεβαιώσεις τοῦ Τύνδαλ λέγοντος, ὅτι «οὐδὲν ὑπάρχει ἴχνος ἀποδείξεως τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι εἶνε ὅλως ἀνεπαρκεῖς νὰ ἐξηγήσωσι τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ νοητοῦ κόσμου;» (γ)

Καὶ τί; Ῥάκος εἶνε φανατισμοῦ τὰ ὑπὸ τοῦ Ῥοσκόη καὶ αὐτῶν τῶν Χούξλεη καὶ Φλουρὰνς καὶ πάντων τῶν περιφανῶν φυσιολόγων διδασκόμενα περὶ τῆς πλάνης τῶν θεωρημάτων τοῦ Χέκελ ἀποκηρυχθέντων ἤδη ἀπὸ πάντας τοὺς ἐμβριθεῖς ἐπιστήμονας, διδασκομένων δ' ἐν Ἑλλάδι ὡς ἀληθειῶν ὁριστικῶν καὶ ἀναμφισβητήτων;

(α) Ἀτ. ἡμερολόγιον 1887. Σελ. 427.
(β) Ὁμιλία Βίρχωβ ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν ἐν Μονάχῳ τοῦ ἔτους 1878.
(γ) Ἐπιστημονικαὶ μελέται ὑπὸ Τύνδαλ.

Δὲν κατερχόμεθα, λέγετε, εἰς συζήτησιν μετ' ἀντιπάλων ἀδαῶν τῆς φυσιολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἀθλιότης ῥητορικοῦ σχήματος! Ἀποσιώπησις ἀδεξία!

Ἀποτείνεσθε δι' ἡμερολογίων καὶ περιοδικῶν εἰς τοὺς ὄχλους πρὸς διάδοσιν τῶν θεωρημάτων τοῦ μονισμοῦ, καὶ ἀποποιεῖσθε τὴν συζήτησιν μεθ' ἑνὸς τῶν ἀναγνωστῶν σας θεωροῦντες αὐτὴν ἀναξίαν τῆς ἐπιστημονικῆς σας ἱκανότητος!

Ἀλλὰ πότε καὶ κατὰ τίνα ἐποχὴν καὶ κατὰ τίνα περίστασιν ἀντετάξαμεν τὴν ἡμετέραν ἀμάθειαν εἰς τὴν σοφίαν ὑμῶν τῶν ἰατρῶν καὶ φυσιογνωστῶν τῆς Ἑλλάδος;

Πότε καὶ ἐν τίνι περιπτώσει ἐγράψαμεν ἢ ἐδημοσιεύσαμεν γνώμην ἢ ἐπροκαλέσαμεν συζήτησιν ἢ ἰδίαν ἐξηνέγκαμεν κρίσιν ἐπὶ νοσολογικοῦ ἢ γεωλογικοῦ ἢ φυσιογνωστικοῦ ὑποκειμένου;

Ἀλλ' ὅτε τινὲς ἐξ ὑμῶν ἐπεχείρησαν τὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν διάδοσιν θεωρημάτων, καθ' ἃ ἡ μὲν ζωὴ ἐξεπορεύθη ἀπὸ τὴν νεκρὰν ὕλην, ἡ δὲ ἐλευθερία ἀπὸ τὸν μηχανισμὸν τῆς σαρκός, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ κτῆνος, ὅτε μᾶς ἐδίδαξαν δημιουργίαν ἄνευ δημιουργοῦ, πίστιν ἄνευ θεότητος καὶ κοινωνίαν ἄνευ ἰδεώδους τινὸς ἐρείσματος, ὅτε εἴδομεν διαδιδομένας διὰ μεταφράσεων τὰς ἀσεβεῖς τοῦ Βύχνερ καὶ Μολεσὸθ ἐπαγγελίας, καθ' ἃς τοῦ ἀνθρώπου στερουμένου ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ ὄντος ἀνευθύνου τῶν πράξεών του ἀρετὴ καὶ κακία εἶνε λέξεις μὴ ἔχουσαι πραγματικήν τινα ὑπόστασιν, — ὅτε εἴδομεν ὅτι καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι δημοσίων ἱδρυμάτων διδάσκοντες τοὺς μαθητὰς αὐτῶν ὅτι οὐδὲν πρὸ τῆς ζωῆς καὶ οὐδὲν μετὰ θάνατον ὑπάρχει, χλευάζουσι μὲν τὰς περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Φραγκλίνου, μυκτηρίζουσι δὲ καὶ αὐτὰς τὰς ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις τῶν δαρβινιστῶν τοῦ Φλαμαριῶνος, τοῦ Φερριέ, τοῦ Δεϊλλίνγερ περὶ πρώτης τῆς ζωῆς δημιουργίας, — ὅτε ἐν μέσῳ τῆς ἐπιτάσεως τῆς ἐγκληματικότητος, εἰς ἣν καταποντίζεται ὁ κοινωνικὸς βίος τῆς δυστήνου ἡμῶν πατρίδος, εἴδομεν κατακλυζομένην τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ προγράμματα τοῦ Γασπερὶν βεβαισῦν-

τος ὅτι, «τὰ κακουργήματα εἶνε φαινόμενα αἰτίων ἀκαθέκτων καὶ ἀναποδράστων. Ἡμεῖς (οἱ ὑλοδοξοῦντες) θ' ἀνατρέψωμεν τὴν πίστιν εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ πρὸς πᾶν ἰδεῶδες φρόνημα, διότι εὐθύνης καὶ ὑπαιτιότητος οὐδεμίαν ἔχουσιν ὑπόστασιν μὴ ἐξαρτωμένων τῶν ἀγαθῶν ἢ τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου,» — τότε καθῆκον ὕψιστον ἐπιτελοῦντες ἐξεζητήσαμεν τὰς ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου γνώμας καὶ πεποιθήσεις τῶν μεγάλων ἑρμηνέων τῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ δὲ τῶν δημοσιευθέντων ἔργων, ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτῶν περισυλλέγοντες τὰς κρίσεις καὶ ἐπαγγελίας τῶν ἀνακαλυπτόντων τοὺς νόμους τῆς φύσεως, μεταδίδομεν εἰς τὴν ἀποπλανωμένην νεότητα τὰς ὑποθήκας καὶ δοξασίας τῶν φαεινῶν τῆς ἐπιστήμης ἀστέρων. Οἱ τιμῶντες διὰ τῆς προσοχῆς των τὸ ἡμέτερον ἔργον γινώσκουσιν ἤδη, ὅτι εἰς τὰς βεβαιώσεις καὶ ἀρνήσεις τῶν διαδιδόντων τὰς θεωρίας τῆς ὑλοφροσύνης καὶ τοῦ μονισμοῦ ἀντετάξαμεν τὰς ἐπαγγελίας τῶν Ἀμπὲρ καὶ Σεβρέλ, τῶν Ἔρσελ καὶ τῶν Χούμβολδ, τῶν Βερνάρδων καὶ Γαυμόνδων. Ἀπέναντι τοῦ κύρους καὶ τῆς αὐθεντίας τοιούτων ἐπιστημόνων, πρὸς οὐδὲν λογιζόμενοι τὰς ἐγειρομένας καθ' ἡμῶν ἐπιθέσεις καὶ συμμορφούμενοι πρὸς τὰς συμβουλὰς τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν ἰταλῶν φυσιολόγων, θέλομεν βαδίσει ἀπαρεγκλίτως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀντικειμενικῆς μελέτης πρὸς ἐπιστημονικὴν ἀνασκευὴν τῶν ἀποτροπαίων θεωρημάτων φωτιζόμενοι καὶ ὁδηγούμενοι ἀπὸ τοὺς περιφανεῖς φυσιοδίφας καὶ ἐπιστήμονας. «Ἄφετε τὸν Χέκελ νὰ σκώπτῃ τοὺς ἀποδεχομένους τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ ἀνεξαρτήτου τῆς ὕλης. Ἡμεῖς εὐχαρίστως ἀποδεχόμεθα τοιαῦτα σκώμματα καὶ εἰρωνείας, ἱστάμενοι παρὰ τὸν Γαλιλαῖον καὶ Λειβνίτιον, παρὰ τὸν Βόλτα καὶ Σπαλαντζάνη, παρὰ τὸν Βερνάρδον καὶ Βίρχωβ.» (α)

(α) Λόγος Φιλίππου Λουσίνα καθηγητοῦ τοῦ ἐν Παταυίῳ Πανεπιστημίου. Ὅρα τοῦ ἰδίου. «Ἡ Φυσιολογία ἐφαρμοζομένη εἰς τὴν Ἰατρικήν.» Τόμος Δ'. Σελ 434 καὶ ἑπομ.

VII

ΒΟΑ–ΡΕΥΜΟΝΔΟΣ

Περιορίζων ἐνταῦθα τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν γενομένων μεταγνώσεων εἰς τοὺς ἀποκηρύξαντας τὰς ἄλλοτε πρεσβευομένας ὑπ' αὐτῶν δοξασίας περὶ ζωῆς ἐν γένει καὶ περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἰδίᾳ, δὲν ἀναφέρω τὰς μεταγνώσεις τῶν ἐπιστημόνων οἵτινες πρεσβεύσαντες τὰς περὶ ὕλης καὶ δυνάμεως γενικὰς τῶν ὑλοδοξούντων ἀρχὰς ἀνήρεσαν ταύτας μεταγενεστέρως καὶ μετέστησαν εἰς τοὺς πνευματιστὰς καὶ θεϊστάς, περὶ ὧν ἔκαμα μνείαν εἰς ἄλλην συγγραφήν (α). Ποιοῦμαι ἐξαίρεσιν τοῦ Βοα–Ρεϋμόνδ, ἐφ' ὅσον οὗτος ἀποκρούων τὰς ὑλιστικὰς διδασκαλίας καὶ φρονῶν ἤδη ὅτι περί τινων ὑποκειμένων ἡ ἐπιστήμη εἶνε καὶ ἔσεται ἀναρμοδία ν' ἀποφανθῇ ἡ δὲ περὶ αὐτῶν ἀμάθεια τῶν φυσιοδιφῶν εἶνε ἀπόλυτος, περιλαμβάνει μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὰ περὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ζωῆς καὶ τὰ περὶ ἐμφανίσεως ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας.

Ὁ Βύχνερ συντάξας τὴν περὶ ὑλισμοῦ συγγραφήν του συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν ὑλιστῶν τὸν Βοα–Ρεϋμόνδ, πρύτανιν τοῦ ἐν Βερολίνῳ πανεπιστημίου, εἰς ὃν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ὀφείλουσι τὰς περὶ ζωϊκοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἀνακαλύψεις. Καὶ ὁ Φλαμαριὼν εἰς τὸ περὶ ζωῆς κεφάλαιον τῆς συγγραφῆς του, « ὁ Θεὸς ἐν τῇ φύσει», ἀναφέρων γνώμας καὶ προτάσεις τοῦ Βοα–Ρεϋμόνδ συμφώνους πρὸς τὰς ὑλιστικὰς ἀρχὰς ἐπελάβετο τῆς ἀνασκευῆς καὶ ἀναιρέσεως αὐτῶν.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1872, ἐπιχειρήσας ἐνώπιον τοῦ ἐν Γερμανίᾳ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν νὰ διαγράψῃ τὰ ὅρια τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν, κατήνεγκε καίριον καὶ ἀποφασιστικὸν τραῦμα κατὰ πάσης ἀθέου ὑλοδοξίας καὶ κατὰ πάσης τοῦ μονισμοῦ προτάσεως καὶ ἀρχῆς περὶ γενέσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἰδοὺ δὲ τίνες αἱ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἀναπτυχθεῖσαι ἰδέαι ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἀνδρός.

(α) Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη. Μελέτη Β'.

Ἀναδιφῶντες τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τῆς γῆς εὑρισκόμεθα πρὸ τῆς ἐνάρξεως καὶ ἐμφανίσεως νέου παραδόξου καὶ ἀκαταλήπτου γεγονότος· τὸ ἀκατάληπτον τοῦτο φαινόμενον εἶνε ὁ νοῦς. Πάντες οἱ ἑρμηνεῖς τῆς φύσεως ἐσμὲν σύμφωνοι ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶνε ὅλως ἀνεξήγητον διὰ τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης προόδων καὶ ἀνακαλύψεων, ἐγὼ δὲ προτίθεμαι ν' ἀποδείξω ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τούτου, ὅτι ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων οὐδεμίαν ποτὲ δύναται νὰ λάβῃ ἐπιστημονικὴν ἐξήγησιν ἐν τῷ μέλλοντι. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς ὕπαρξις συναισθανθεῖσα τὴν χαρὰν καὶ τὴν λύπην, ἀχανὴς καὶ ἀνυπέρβατος διηνοίχθη ἄβυσσος, ὁ δὲ Κόσμος κατέστη ἔκτοτε διττῶς ἀκατάληπτος καὶ ἀνερμήνευτος.

Πᾶσαι αἱ περὶ τῆς φύσεως γνώσεις ὅσας ἔχομεν καὶ ὅσας δυνάμεθα ν' ἀποκτήσωμεν, ὡς καὶ πᾶσαι αἱ ἐκζητήσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀνάγονται ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν σωμάτων καὶ τῶν ἀτόμων ἐξ ὧν σύγκεινται. Πέρα τῆς κινήσεως τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ὕλης ἡ πειραματικὴ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ χωρὶς νὰ εἰσδύσῃ ἐπὶ ἐδάφους ὅλως ἀλλοτρίου αὐτῆς, μὴ οὔσης πλέον ἐφικτῆς οὐδεμιᾶς πειραματικῆς παρατηρήσεως. Ἂς παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐπὶ τοσοῦτον θὰ προοδεύσωσιν ἐν τῷ μέλλοντι ὥστε νὰ ὁρίσωσι μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας πάσας τὰς μετακινήσεις τῶν ἀτόμων καὶ πάντας τοὺς φυσικοὺς νόμους ἐξ ὧν ἡ ὕλη διέπεται. Θὰ ὦσιν ἄρά γε εἰς θέσιν μετὰ τὰς καταπληκτικὰς ταύτας προόδους νὰ ἐπιλύσωσι πάντα τὰ προβλήματα τοῦ Παντός; Ὄχι, λέγει ὁ Ρεϋμόνδ, διὰ μακρῶν δὲ χωρεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν του καὶ εἰς τὴν πρακτικὴν αὐτῶν ἐφαρμογὴν ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων· περιορίζομαι ἐνταῦθα ν' ἀναφέρω ἐν τούτων. Ἡμεῖς

εβεβαιώσαμεν διὰ τῆς πειραματικῆς μεθόδου ὅτι στενὸς σύνδεσμος ὑπάρχει καὶ σχέσις ἄμεσος μεταξὺ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν αἰσθηματικῶν καὶ νοητικῶν τοῦ ἀνθρώπου λειτουργιῶν, ἅπαντες δὲ παραδεχόμεθα ὅτι αἱ ἐντυπώσεις τῶν αἰσθητηρίων μεταβιβαζόμεναι εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἐπεξεργάζονται καὶ μεταποιοῦνται. Ἂς ὑποθέσωμεν ἤδη ὅτι θὰ εὑρεθῶμεν ἡμέραν τινὰ εἰς θέσιν νὰ ὁρίσωμεν ἐπακριβῶς πάσας τὰς μετακινήσεις τοῦ ἐγκεφάλου καὶ νὰ βεβαιώσωμεν μαθηματικῶς τὰς ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολὰς αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν μεταβιβαζομένην ὑπὸ τῶν αἰσθητηρίων ἐντύπωσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ ἄγνοιά μας ἐπὶ τῶν προβλημάτων τῆς αἰσθητικότητος, τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς νοήσεως ἔσεται πλήρης καὶ ἀπόλυτος οἵα καὶ σήμερον, οὐδὲ ὑπάρχει ἐλπὶς ἐπιλύσεως ἐν τῷ μέλλοντι, καθότι εἰς ταύτην δὲν ἀντίκειται σωματική τις δυσκολία, ἀλλὰ παρουσιάζεται ἔναντι ἡμῶν κώλυμα ὑπεραισθητῆς φύσεως. Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ διευθύνωμεν τὰς μελέτας, τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰ ἡμέτερα πειράματα εἰμὴ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἢ ἐπὶ ἀντικειμένων ἅτινα διανοητικῶς παριστάνομεν ὡς ἔχοντα ὑλικὴν καὶ αἰσθητὴν ὕπαρξιν. Πᾶν ὅ,τι ἐκ τῆς φύσεως γνωρίζομεν δὲν εἶνε ἐσωτάτη τῆς οὐσίας τῶν ὄντων γνῶσις ἀλλὰ τῆς ἐπιφανείας καὶ φαινομενικότητος αὐτῶν, εἶνε σκιᾶς γνῶσις. Ἡ τελευταία πρόοδος εἰς ἣν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν μελετῶντες ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου εἶνε ἡ διάκρισις, ὁ ὁρισμὸς καὶ ἡ βεβαίωσις πάσης μεταβολῆς καὶ πάσης τῶν ἀτόμων κινήσεως. Μέγας ἀληθῶς ἔσεται ὁ θρίαμβος τῶν φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν, καθ' ἣν ἡμέραν θὰ εὑρεθῶσιν εἰς θέσιν νὰ ὁρίσωσι μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας τὴν ἀντιστοιχοῦσαν τοῦ ἐγκεφάλου ἀλλοίωσιν εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν νοητικὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν μετακίνησιν τούτου ἢ ἐκείνου τῶν ἀτόμων ἢ τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων κατὰ τὴν διέγερσιν τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν συναισθημάτων. Ἀλλ' ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ περιφανὲς τοῦτο σημεῖον καὶ εἰς τὴν ἀκροτάτην ταύτην πρόοδον, θὰ εὑρεθῶμεν ἀπέναντι ἀνυπερβλήτου δυσκολίας, ἀπέναντι προβλήματος ἀνεπιδέκτου

πειραματικῆς τινος λύσεως. Τίνι τρόπῳ αἱ μηχανικαὶ τῶν ἀτόμων κινήσεις μετεβλήθησαν εἰς αἴσθησιν, εἰς συνειδός, εἰς ἰδέας, εἰς μνήμην, εἰς ἀλληλουχίαν ἐννοιῶν; Τίς ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ τῶν ἐγκεφαλικῶν ἀλλοιώσεων καὶ τῶν ἐν ἐμοὶ ἀρχεγόνων καὶ ἀορίστων, ἀλλὰ βεβαίων καὶ θετικῶν γεγονότων ἅτινα ἐκφράζω διὰ τῶν φράσεων « αἰσθάνομαι πόνον, ἀκούω τὸν ἦχον ὀργάνου, αἰσθάνομαι γεῦσιν, ὑπάρχω καὶ ἔχω συναίσθησιν τῆς ὑπάρξεώς μου »; Ἡ ἐπεξήγησις τοῦ συνειδότος διὰ τῶν μηχανικῶν κινήσεων εἶνε καὶ ἔσεται ἐν τῷ μέλλοντι ἀδύνατος, ἐὰν δὲ καὶ ἐπὶ μικρὸν ἠθέλομεν παραδεχθῇ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἐν ἑκάστῳ σωματικῷ μορίῳ ὑπάρχει ψυχικὸν στοιχεῖον συνειδήσεως, οὐδὲ διὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δώσωμεν εὐλογοφανῆ τινα λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα, διότι θὰ εὑρισκόμεθα καὶ τότε ἀπέναντι ἑτέρου μυστηριώδους γεγονότος, τοῦ ἑνιαίου καὶ ἀδιαιρέτου τοῦ ἀνθρωπίνου συνειδότος. Μελετήσατε ἐπὶ τῆς ἰδέας τῆς ὕλης, ἀναλύσατε αὐτὴν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, προβῆτε εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις, θὰ φθάσητε πάντοτε εἰς ἓν σημεῖον ὑπερνοητὸν καὶ ἀπολύτως ἀνεξήγητον. Ἐντεῦθεν ἕπεται, ἠκολούθει λέγων ὁ Βόα-Ρεϋμόνδ ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν, ὅτι ἀντὶ νὰ περιστρεφώμεθα ἐντὸς ἀδιεξόδου κύκλου ματαίων θεωριῶν, πρέπει νὰ πεισθῶμεν καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν διαρρήδην ὅτι αἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης δὲν ἀνεκάλυψαν οὐδὲ ν' ἀνακαλύψωσι δύνανται τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, καθιστῶσι δὲ ἀπ' ἐναντίου προφανὲς τὸ ἀπολύτως ἀδύνατον τῆς ἐξηγήσεως καὶ νοήσεως αὐτῆς. Ἀγνοοῦμεν καὶ ἀγνοήσομεν· ἰδοὺ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια. Ἡ ἐπιστήμη οὐδεμίαν δίδει ἐξήγησιν τῶν αἰνιγμάτων τοῦ Παντὸς καὶ αἱ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι θὰ ὦσι πάντοτε ἀναρμόδιοι καὶ ἀνίκανοι νὰ λύσωσι τὰ προβλήματα ὑπερβατῆς καὶ ὑπεραισθητῆς φύσεως. Ignoramus et ignorabimus· ἀγνοοῦμεν καὶ ἀγνοήσομεν. Ἡ βεβαίωσις αὕτη τοῦ διασήμου ἀνδρὸς ἐπήνεγκε ταραχὴν καὶ ἀληθῆ ἀναστάτωσιν εἰς τὸ πεδίον τῶν θεωριῶν τοῦ ἀθεϊσμοῦ. Ἐπὶ παντὸς ἐκ τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν ἐπεγειρομένου

ἐπιστημονικῶς δὲ μὴ λυομένου προβλήματος, οἱ ὑλοδοξοῦντες πρόχειρον εἶχον ἀπάντησιν· εἶνε ἀληθές, ἔλεγον, ὅτι ἐκ τῶν ἡμετέρων θεωριῶν ἐπεγείρονται σπουδαῖα προβλήματα μηδεμίαν λαβόντα ἐπιστημονικὴν λύσιν, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη δὲν ἀπήγγειλεν ἔτι τὸν τελευταῖον λόγον καὶ ἐν δεδομένῳ μέλλοντι θὰ φθάσῃ βεβαίως εἰς τὴν ἐπίλυσιν αὐτῶν. Αλλ' αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Βοα-Ρεϋμόνδ, ἀνδρὸς οὕτινος τὰς διδασκαλίας οἱ ὑλισταὶ πολλάκις ἐπεκαλέσθησαν ἐξαίροντες τὸ περιφανὲς τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ θέσεως, ἐξεπόρθουν καὶ τὴν τελευταίαν ἔπαλξιν ἐν ᾗ ὠχυροῦντο,

ότι κατ' αὐτὰς ἡ πειραματικὴ ἐπιστήμη οὔτε ἔλυσεν οὔτε δύναται νὰ λύσῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ σπουδαιότατα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ οὐσίας τῶν ὄντων προβλήματα· Ignoramus et ignorabimus.

αἱ, ὡς ἦν ἐπόμενον, οἱ ὑλοδοξοῦντες θορυβηθέντες ἐξανέστησαν κατὰ τοῦ Βόα-Ρεϋμόνδ καὶ ἤγειραν κατ' αὐτοῦ μέγαν πάταγον, τολμήσαντος νὰ βεβαιώσῃ ὅτι αἱ φυσιολογικαὶ ἐπιστῆμαι οὔτε ἐν τῷ παρόντι λύουσιν οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐπιλύσωσι δύνανται τὰ πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις συνεχόμενα ἀνθρωπολογικὰ καὶ κοσμολογικὰ προβλήματα.

Κατὰ Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1880 ἡ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου ἑορτάζουσα τὴν ἐπέτειον τῆς ἱδρύσεώς της προσεκάλεσε τὸν πρύτανιν τοῦ Πανεπιστημίου ν' ἀπαγγείλῃ ἐπιστημονικὸν λόγον, πρὸς τιμὴν τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς Λειβνιτίου. Ὁ Βόα-Ρεϋμόνδ μετὰ ὀκτὼ ἐτῶν νέας μελέτας καὶ πειράματα ἐπανῆλθεν ἐπὶ τοῦ συζητηθέντος ἀντικειμένου ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν διὰ λόγου φέροντος ἐπιγραφὴν « Τὰ ἑπτὰ τοῦ Κόσμου αἰνίγματα » καὶ δημοσιευθέντος κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1881 ἐν τῷ περιοδικῷ « Deutsche Rundschau ».

« Πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν, ἔλεγεν, ἐπεχείρησα ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Γερμανίας νὰ διαγράψω τὰ ὅρια τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν καὶ ν' ἀποδείξω συγχρόνως διὰ νέων ἐπιχειρημάτων ἀλήθειαν, ἣν ἐμβριθεῖς ἐπιστήμονες πρὸ πολλοῦ χρόνου ἀπεδέχθησαν καὶ ἐκύρωσαν. Εἶνε ἐπιστημονικῶς ἀδύνα-

τον, ἐβεβαίουν κατὰ τὴν περίπτωσιν ἐκείνην, νὰ ἐξηγήσωμεν ἢ καὶ ἁπλῶς νὰ νοήσωμεν τὴν στοιχειωδεστέραν αἴσθησιν διὰ τῆς κινήσεως τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀτόμων ἐξ ὧν αὕτη σύγκειται. Ἡ λέξις «ignorabimus», ἣν τότε ἀπήγγειλα, προὐκάλεσεν ἐνθουσιώδεις ἐπαίνους καὶ σπουδαίας ἅμα ἐπικρίσεις, κατέστη δὲ τὸ σημεῖον καὶ ἡ ἀφετηρία μεγάλου ἐπιστημονικοῦ θορύβου. Καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξετιμήθη ὑπὲρ τὸ δέον ἡ ἐμὴ ἱκανότης, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐρρίφθη κατ' ἐμοῦ λίθος ἀναθέματος ὡς ἀποτολμήσαντος νὰ διαγράψω τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας». Οὕτω προσιμιαζόμενος καὶ ἀκολουθῶν τὴν σειρὰν τῶν ἀναπτυχθεισῶν κατὰ τὸ ἔτος 1872 σκέψεων ὁ Βόα-Ρεϋμόνδ ὥρισεν ἑπτὰ αἰνίγματα ὡς ἀποτελοῦντα τὸ μέγα πρόβλημα τοῦ Κόσμου. Τὰ προβλήματα ταῦτα διήρεσεν εἰς δύο τάξεις· τὰ μὲν τούτων μὴ ἐπιλυθέντα ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης δύνανται ἐν τῷ μέλλοντι καὶ διὰ νέων προόδων νὰ ἐπιλυθῶσι, τὰ δὲ λοιπὰ ἐθεώρησεν ἀνεπιδέκτα ἐπιστημονικῆς τινος λύσεως καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Ἰδοὺ τὰ αἰνίγματα ταῦτα.

α'. Τὸ ἀδύνατον ἔν τε τῷ παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι τῆς διαγνώσεως τῆς ὕλης καὶ τῶν συμφυῶν αὐτῇ δυνάμεων.

β'. Ἡ γένεσις καὶ ἀρχὴ τῆς κινήσεως τῆς ὕλης. Ἡ ἀπὸ τῆς αἰωνιότητος κίνησις τῆς ὕλης εἶνε ὑπερνοητὴ καὶ ἐπιστημονικῶς ἀκατάληπτος, τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς ἐπεγειρόμενον πρόβλημα οὐδεμιᾶς ἐπιστημονικῆς λύσεως εἶνε ἐπιδεκτικόν.

γ'. Ἡ γένεσις τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου.

δ'. Τὸ κατὰ τὸ φαινόμενον σκόπιμον τῆς φύσεως. Οἱ νόμοι τῆς παραγωγῆς ὀργανικῶν σωμάτων δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ λειτουργήσωσιν, ἐὰν μὴ ἡ ὕλη ἦτο καταλλήλως προπαρεσκευασμένη πρὸς παραγωγὴν ὀργανικῶν ὄντων .

ε'. Τὸ πέμπτον αἴνιγμα, φύσεως ὅλως ὑπερνοητῆς μὴ ἐπιδεχόμενον οὐδεμίαν ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιστημονικὴν λύσιν, εἶνε τὸ τῆς αἰσθητικότητος.

στ'. Τὸ αὐτολογιστικὸν τῆς διανοίας.

ζ'. Τὸ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ἐπεγειρόμενον πρόβλημα οὐδεμίαν δύναται νὰ λάβῃ ὑπὸ τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης λύσιν.

Μακρὸν θὰ ἦτο νὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα πάσας τὰς ὑπὸ τοῦ Βοὰ-Ρεϋμὸνδ ἀναπτυχθείσας ἐπιστημονικὰς σκέψεις ἐφ' ἑνὸς ἑκάστου τῶν ὁρισθέντων αἰνιγμάτων, ἀλλ' ὅπως δώσω μικρὸν δοκίμιον τῶν ἐμβριθῶν αὐτοῦ παρατηρήσεων, θέλω ὑποδείξῃ τὰς ὁρώσας τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως, καθιστῶν αὐτὰς ὅσον οἷόν τε ἁπλουστέρας.

«Αἱ φυσικαὶ καὶ πειραματικαὶ ἐπιστῆμαι λαμβάνουσι τὴν πρώτην αὐτῶν ἀφετηρίαν ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν νόμων, ἐπὶ τούτων δὲ περιστρέφονται καὶ αἱ μελέται καὶ παρατηρήσεις των. Ἡ παροῦσα τοῦ ἐγκεφάλου κατάστασις, ὡς καὶ ἐκείνη τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου εἶνε τὸ μηχανικὸν ἀποτέλεσμα τῆς προτέρας θέσεως, εἶνε δὲ καὶ τὸ αἴτιον τῆς μεταγενεστέρας. Ἓν ἁπλοῦν μόριον τοῦ μυελοῦ δὲν δύναται νὰ μετακινηθῇ ἀπὸ τῆς θέσεως ἐν ᾗ εὑρίσκεται ἄνευ μηχανικῆς αἰτίας παραχθείσης ἐκ τῶν φυσικῶν νόμων τῶν διεπόντων τὴν ὕλην. Ἡ μετακίνησις ἑνὸς μορίου τοῦ ἐγκεφάλου ἀνεξαρτήτως μηχανικοῦ αἰτίου καὶ τῶν ἀναγκαίων τῆς φύσεως νόμων, θὰ ἦτο θαῦμα οὐχὶ διάφορον ἐκείνου τῆς τοῦ ἡλίου πλημμελοῦς κινήσεως προκαλούσης τὴν διατάραξιν τοῦ πλανητικοῦ συστήματος. Ἐντεῦθεν δ' ἕπεται ὅτι, ἐάν, ὡς φρονοῦσιν οἱ ὑλοδοξοῦντες, πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τῆς ἡμετέρας βουλήσεως ἤρτηνται ἀπὸ μηχανικῶν τοῦ ἐγκεφάλου κινήσεων, πᾶν στοιχεῖον ἐλευθερίας ἀναγκαίως ἀποκλείεται ἀπὸ τῶν βουλήσεων καὶ ἀποφάσεων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ πειραματικὴ ἐπιστήμη περιστρεφομένη εἰς τὴν μελέτην καὶ παρατήρησιν τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀνυπερβάτων καὶ ἀμεταβλήτων νόμων τῆς φύσεως, δὲν δύναται οὔτε ἐν τῷ παρόντι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐπεξηγήσῃ φαινόμενον καὶ γεγονὸς μὴ ὑπαγόμενον εἰς φυσικοὺς καὶ ἀναγκαίους νόμους, ἀλλ' ἐκπηγάζον ἐξ ἀρχῆς ἐλευθέρας δυναμένης νὰ ἐνεργήσῃ καὶ βουλευθῇ ἀνεξαρτήτως τῶν

νόμων τῆς ὕλης, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ πρὸς παραγκώνισιν καὶ ἐκβίασιν αὐτῶν. Ἡ δὲ ἀρχὴ αὕτη, διακειμένη εἰς προφανῆ ἐναντιότητα πρός τε τὸ ἀντικείμενον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ πρὸς τὴν μέθοδον τῶν ἐκζητήσεών των, δὲν δύναται οὔτε νὰ συμπεριληφθῇ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν ἐρευνῶν των. Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι ἡ ἐπιστήμη θέλουσα νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ἐξετάσεως τοῦ γεγονότος τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως εὑρίσκεται εἰς τὸ δίλημμα ἢ νὰ παραγνωρίσῃ καὶ ἀρνηθῇ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ ἢ ν' ἀνομολογήσῃ ὅτι εἶνε ἀδύνατος ἡ ἐπεξήγησίς του καὶ ἡ λύσις τῶν ἐξ αὐτοῦ ἐπεγειρομένων προβλημάτων διὰ τῶν νόμων τῆς ὕλης καὶ τῶν συμφυῶν αὐτῇ δυνάμεων. Ἰούτου δ' ἕνεκεν οἱ ὑλοδοξοῦντες, ἀξιοῦντες ν' ἀνάγωσι πάντα εἰς τὰς κινήσεις τῆς ὕλης, κατιδόντες δὲ τὸ ἀδύνατον τῆς συναρμολογήσεως προφανοῦς καὶ ἀναμφισβητήτου γεγονότος πρὸς τὰ δόγματα τῆς δοξασίας των, ἠρνήθησαν τὴν ὑπόστασιν καὶ πραγματικότητα αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὴν ἄρνησιν ταύτην οὐδεὶς ἐχέφρων ἀποδέχεται, διότι καὶ ἡ ἀνθρωπότης καὶ τὸ ἄτομον, καὶ ὁ σοφὸς καὶ ὁ ἀμαθής, καὶ αὐτοὶ οἱ τὴν ἄρνησιν ταύτην ἐπιστημονικῶς ἐπαγγελλόμενοι πιστεύουσι καὶ συνοίδασιν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις ἐνεργεῖ καὶ ἀποφασίζει ἀνεξαρτήτως, πολλάκις δὲ καὶ ἐναντίον τῶν νόμων τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ σώματος. Καὶ ὁ φανατικώτερος τῶν ὑλιστῶν ἀποτροπιάζεται νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις εἶνε προδιαγεγραμμένη παράστασις, καθ' ἣν εἰς μὲν τὸν Α ὡρίσθη ὑπὸ τῆς φύσεως νὰ παραστήσῃ τὸ πρόσωπον τοῦ κακούργου, εἰς δὲ τὸν Β τὸ τοῦ δικαστοῦ. Οὐδεὶς εἴτε σοφὸς εἴτε ἀμαθὴς δύναται νὰ πιστεύσῃ καὶ πεισθῇ ὅτι δὲν εἶνε ἐγκληματίας, διότι εἰς ἄλλον ἔτυχεν ὁ κλῆρος τοῦ ἐγκλήματος, πάντες δὲ εἰσὶ πεπεισμένοι ὅτι δὲν εἶνε ἐγκληματίαι διότι δὲν θέλουσι νὰ διαπράξωσι κακουργήματα. Εἷς ἐν τῶν περὶ ζωϊκοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἔργων μου, ἠκολούθει λέγων ὁ Βόα-Ρεϋμὸνδ, ἐγνωμάτευον ὅτι αἱ πρόοδοι τῆς ἀναλυτικῆς μηχανικῆς δύνανται νὰ φθάσωσιν ἐν τῷ μέλλοντι εἴς τινα ἐπεξήγησιν τοῦ γεγονότος τῆς ἐλευ-

θέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποκρύψω ὅτι νέαι μελέται καὶ παρατηρήσεις μὲ ὡδήγησαν εἰς τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν περὶ τοῦ ἀνεπιλύτου προβλήματος ἀναποσπάστως συνδεδεμένου πρὸς ἕτερα ζητήματα ὧν ἡ διὰ τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν λύσις εἶνε ἀδύνατος ».

Οὕτω ὁ τοὺς νόμους τοῦ ζωϊκοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἀνακαλύψας καὶ διαγράψας, μετὰ μακρὰς ἐκζητήσεις καὶ μελέτας ὑπεξήρησεν ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν μετ' ἄλλων καὶ τὸ περὶ ἐνάρξεως τῆς ζωῆς ζήτημα ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ περὶ τῆς πρώτης τοῦ νοῦ ἐμφανίσεως. Καὶ περὶ τῶν προβλημάτων τούτων, ἔλεγεν ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος, ἡμεῖς οἱ φυσιολόγοι ἔχομεν βεβαίως τὰς προσωπικὰς ἡμῶν ἀρχὰς καὶ πεποιθήσεις, ἀλλ' αἱ πεποιθήσεις αὗται δὲν ἔχουσιν τὸ κῦρος τῆς θετικῆς καὶ πειραματικῆς ἡμῶν ἐπιστήμης, ἀλλ' εἶνε ἀρχαὶ καὶ πεποιθήσεις φιλοσοφικαὶ περιβαλλόμεναι ἁπλῶς διὰ τοῦ κύρους τῆς κοινῆς λογικῆς καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἡμῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων.

VII

ΛΟΥΖΟΝΙΟΣ ΦΡΑΝΚΗΣ

Καὶ ὁ Χέκελ αὐτὸς προσκαλούμενος ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Γερμανίας συγκροτηθέντος κατὰ τὸ ἔτος 1877 νὰ προτείνῃ τὰς ἀποδείξεις τῆς περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς θεωρίας του ἐχαρακτήρισε ταύτην ὡς ἀναγομένην εἰς τὴν φιλοσοφικοϊστορικὴν σφαῖραν καὶ ὡς ἀποτελοῦσαν ὑψηγορίαν δυναμένην νὰ μᾶς προσεγγίσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἀπέναντι τοιούτου χαρακτηρισμοῦ θὰ περατώσω τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν μεταγνόντων ἐπιστημόνων ἀναφέρων τ' ὄνομα ἑνὸς τῶν διαπρεπεστέρων ζώντων φιλοσόφων, τοῦ ἐκ Μεδιολάνων Λουζονίου Φράνκη. Συντείνας, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ὑλιστικῶν

ἀρχῶν διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ, ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὴν δημοσιογραφίαν πρὸ εἴκοσι περίπου ἐτῶν, μετὰ τὰ γενόμενα πειράματα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς αὐτομάτου γενέσεως καὶ μετὰ τὴν μετάγνωσιν τοῦ Μαντεγάτσα ἐπὶ τῆς θεωρίας ταύτης. Οὐδεὶς ἐγίνωσκε τοὺς λόγους τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Φράνκη καὶ τῆς διευθύνσεως τῶν μελετῶν εἰς ἃς ἐπεδόθη ἐν τῇ ἀπομονώσει τοῦ σπουδαστηρίου του, πάντες δὲ ἠπόρουν παρατηροῦντες τὸν ἀκαταπόνητον συγγραφέα καὶ καθηγητὴν καταδικάσαντα ἑαυτὸν εἰς ἀπόλυτον σιωπήν. Αἱ ἀπορίαι διεσκεδάσθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους μῆνας, δημοσιεύσαντος τοῦ Φράνκη σπουδαῖον ἔργον ἐπιγραφόμενον « ἡ Τελευταία ἐπίκρισις ». Εἶνε ἐπίκρισις καὶ ἀνασκευὴ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πρεσβευομένων ἄλλοτε καὶ διδασκομένων, περιφανὲς δὲ μνημεῖον τῶν ἀρχῶν τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος, τοῦ ἀσωμάτου τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ δόγματος τῆς ἀθανασίας αὐτῆς.

« Ὁ νοῦς τῆς ἀνθρωπότητος δὲν σαλεύεται διὰ τῶν δογμάτων τῆς πίστεως, λέγει ὁ Φράνκης εἰς τὰς παραγράφους 192, 193 τῆς προκειμένης συγγραφῆς, ἀλλ' ἔχουσι τὸν νοῦν βεβλαμμένον καὶ εἰς παθολογικὴν κατάστασιν οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν καλουμένην ἐπιστήμην τοῦ θετικισμοῦ. Ἀσθενοῦντες τὴν διάνοιαν, κατατρύχονται ἀπὸ τὸν φανατισμὸν τῆς ὕλης, νόσον βαρυτέραν καὶ ἐπικινδυνωδεστέραν καὶ αὐτοῦ τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Διότι τὰ θεωρήματα τοῦ μονισμοῦ καὶ τὰ περὶ ἐξελίξεως καὶ αὐτομάτων μεταμορφώσεων, εἰς ἃ οἱ ὑλοδοξοῦντες ἀνάγουσιν οὐ μόνον τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς συνειδήσεως, προάγουσιν εἰς τὴν ἀποκτήνωσιν καὶ ἐκμηδένισιν τῆς ἀνθρωπότητος. Διδασκαλίαι ψευδεῖς ἅμα καὶ ἐγκληματικαί! Ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς θεωρίας ταύτας ἐφ' ἑαυτοῦ εἶνε ἄξιος τοῦ φρενοκομείου, ὁ δὲ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἶνε ἄξιος τῶν δεσμωτηρίων».

VIII

Ἀρκεῖ ταῦτα. Εἰς ἓν τῶν ἑπομένων κεφαλαίων θὰ ὑποδείξω καὶ νέαν πολυθρύλητον μετάγνωσιν ἑνὸς τῶν ἡγετῶν τοῦ μονισμοῦ καὶ συνεργάτου τοῦ Χέκελ καὶ Βύχνερ διαμείναντος μὲν ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν περὶ ἐξελίξεως θεωρημάτων ἀναιρέσαντος δὲ καὶ χλευάσαντος, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, τὰς προτάσεις τοῦ συναδέλφου του ἃς πρό τινος καὶ αὐτὸς ἐπρέσβευεν.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ παρόντι καὶ τοῖς λοιποῖς πρόσθεν εἰρημένοις συνάγεται τὸ ἑπόμενον πραγματικὸν συμπέρασμα.

Αἱ περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς θεωρίαι τοῦ Χέκελ καὶ αἱ περὶ ἀνθρωπογονίας ὑψηγορίαι του ἀποκηρύσσονται, ἀποκρούονται καὶ χαρακτηρίζονται ἀσύστατοι καὶ ἀνεπιστήμονες ὑπὸ φυσιοδιφῶν εἰς τέσσαρας ἀναγομένων τάξεις, τὰς ἑπομένας.

α΄. Οἱ φυσιογνῶσται πρὸς οὓς ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ὀφείλει τὰς προόδους αὐτῆς, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Δαρβίνου, οἱ θεωροῦντες ὡς ἐναντιουμένην εἰς τὴν πεῖραν καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην τὰς δοξασίας περὶ μεταμείψεως καὶ μεταμορφισμοῦ τῶν εἰδῶν.

β΄. Οἱ συμφώνως πρὸς τὰ γινόμενα ὑπὸ τοῦ Παστὲρ πειράματα, ἐπαναληφθέντα εἰς Γερμανίαν μετὰ τῶν αὐτῶν ἐξαγομένων, δοξάζοντες ὅτι τὰ θεωρήματα τοῦ μονισμοῦ ἀντίκεινται εἰς τοὺς νόμους τῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς.

γ΄. Ὁ Δαρβῖνος καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, ἀποδεχόμενοι μὲν καὶ διδάσκοντες τὰς περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου δι' ἐξελίξεως θεωρίας, ἀλλ' ἀνομολογοῦντες τὴν ὕπαρξιν ὑπερφυοῦς Δημιουργοῦ ἐξ οὗ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τὸ πρῶτον ζωϊκὸν κύτταρον ἐπιφανὲν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου.

δ΄. Φυσιογνῶσται διάσημοι ἀποδεξάμενοι κατ' ἀρχὰς τὰς περὶ μεταμείψεως τῶν ζωϊκῶν ὄντων θεωρίας μεταγνώσαντες δὲ καὶ ἀποκηρύξαντες αὐτὰς μετὰ τὰς νέας μελέτας καὶ μετὰ τὰ ἐξαγόμενα πειραματικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων.

Καὶ τώρα, ἀναγνῶσται, ἀπέναντι τῆς ἀκριβώσεως τῆς ἐπιστημονικῆς θέσεως ἣν κατέχουσιν αἱ θεωρίαι τοῦ Χέκελ, ἀντιπαραθέσατε καὶ σταθμίσατε τὰς ἐπαγγελίας τῶν καθηγητῶν τοῦ «Προμηθέως» καθ' ἃς τὰ τοῦ μονισμοῦ καὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς διδάγματα εἶνε σοφώτατα ἐπιστημονικῶς δὲ ἀποδεδειγμένα ἀποκρουόμενα μόνον ἀπό τινας ἀσυνειδήτους καὶ ἀμαθεῖς τῆς Ἑλλάδος λογίους!

Ἤδη δὲ προβαίνομεν εἰς τὴν κατ' οὐσίαν ἀνάλυσιν καὶ ἀνασκευὴν τῶν περὶ ἀνθρωπογονίας καὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς θεωρημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Η ΖΩΗ (α)

Ι

Τί εἶνε ἡ ζωή ;

Τὸ περιφανέστατον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς γεγονότων κατὰ τὰς ἐκδηλώσεις αὐτῆς· τὸ μυστηριῶδες καὶ ἀκατάληπτον κατά τε τὴν οὐσίαν καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐνεργείας.

Ἡ ζωή, εἶπεν ὁ φυσιολόγος Βισά, εἶνε τὸ ἐναντίον τοῦ θανά του φαινόμενον. Ἡ ζωή, εἶπεν ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος, εἶνε ὁ θάνατος. Ἀμφότεροι ὀρθῶς ἀπεφήναντο ὁρίζων ἑκάτερος μίαν τῶν φάσεων τοῦ μυστηριώδους καὶ περιφανοῦς γεγονότος.

Ἡ ζωὴ εἶνε ἄγνωστος δύναμις ζωοποιοῦσα τὸν ζωϊκὸν ὀργανισμόν, χορηγοῦσα ζωὴν εἰς τὴν ἐν αὐτῷ εἰσαγομένην νεκρὰν

(α) Εἰς τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1884 ἐκδοθὲν πόνημα, «Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη», ἐξέθεσα τὸ ἐξαγόμενον τῶν μελετῶν μου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ζωῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας. Ἐπιλαμβάνομαι καὶ αὖθις τῆς συζητήσεως αὐτοῦ, ὡς καὶ τινων ἄλλων ἀντικειμένων περὶ ὧν διέλαβον εἰς τὴν μνησθεῖσαν συγγραφήν, διὰ τοὺς ἑξῆς δύο λόγους. 1ον Διότι ἡ ἔκδοσις τοῦ συγγράμματος «Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη» ἐξηντλήθη ἀντὶ δὲ β' ἐκδόσεως ἔκρινα λυσιτελέστερον νὰ ἐπιληφθῶ ἐκ δευτέρου τῆς ἀναλύσεως τινῶν ἐκ τῶν συζητουμένων ἐν αὐτῷ ὑποκειμένων. 2ον Διότι μετὰ τὸ ἔτος 1884, σπουδαῖαι ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν Ἑσπερίαν ἐπιστημονικαὶ μελέται, κυροῦσαι τὰς ἐξενεχθείσας κρίσεις ἐν τῷ πονήματι «Θρησκεία καὶ Ἐπιστήμη», περὶ ὧν ἀκριβὴς γίνεται μνεία καὶ ἀνάλυσις ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ.

ὕλην, φονεύουσα τὰ εἰσερχόμενα ἔμβια ὄντα ὅπως μὴ βλάψωσι τὸν ζωοποιούμενον ὑπ' αὐτῆς ὀργανισμόν.

Ὁ ἀμαθὴς ἀγνοεῖ τί εἶνε ἡ ζωή, καὶ ὁ σοφὸς οὐδὲν γινώσκει περὶ τῆς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως αὐτῆς. Ἡ ζωὴ εἶνε τὸ φῶς. Ἡ ζωὴ εἶνε τὸ σκότος.

Πόθεν ἄρά γε ἐξεπορεύθη τὸ μέγα καὶ μυστηριῶδες γεγονὸς καὶ τὶς ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἐξέλιξις αὐτῆς καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ἀτελεστάτου τῶν ἐντόμων μέχρι τοῦ ἀνθρώπου ἐπενεργοῦσα ὅλως ἰδιόρρυθμος καὶ καταπληκτικὴ δύναμις ;

Αἱ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου ἐπιστημονικαὶ ἐκζητήσεις δὲν ἔλυσαν μὲν τὸ μέγα τῆς ζωῆς πρόβλημα ἀλλὰ κατέληξαν εἰς δύο θετικὰ καὶ ἀναμφήριστα συμπεράσματα, τὰ ἑξῆς.

1ον. Ἡ ζωὴ δὲν εἶνε τὸ ἐξαγόμενον ἁπλῆς μορίων κινήσεως καὶ χημικῆς συνθέσεως.

2ον. Ἡ ἐκ τῆς ἀνοργάνου ὕλης αὐτόματος τῆς ζωῆς ἐκπόρευσις εἶνε φυσικῶς ἀδύνατος.

Ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰς σκέψεις, τὰ πειράματα καὶ τὰς δοξασίας διαπρεπῶν φυσιοδιφῶν τ' ἀποδεικνύοντα τὸ ἀληθὲς τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων δογμάτων ἀνατρέποντα μὲν ἄρδην τὰς θεωρίας τοῦ μονισμοῦ καταδεικνύοντα δὲ τὸ ἀσύστατον καὶ φαντασιώδες τῶν τερατολογημάτων τοῦ Ἐρνέστου Χέκελ.

ΙΙ

Τίνα εἶναι τὰ διακρίνοντα τὴν ζωὴν ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου καὶ ὀρυκτῆς ὕλης χαρακτηριστικά ;

Τὰ ζῷα, τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάντα τὰ φυτὰ σύγκεινται ἐκ τῶν αὐτῶν μορίων τῆς ὕλης, ἐξ ὧν καὶ τὰ ἀνόργανα σώματα, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν τελευταίων τούτων καὶ τῶν πρώτων διανοίγεται ἄβυσσος ἀνυπέρβατος, οἵ' δὲ τὰ

πρῶτα διέποντες φυσικοὶ νόμοι εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον διάφοροι, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τῶν τῆς ἀνοργάνου ὕλης ἀντίθετοι, ὥστε ἐκ τῆς ἁπλῆς αὐτῶν ἀντιπαραθέσεως πειθόμεθα ὅτι ἡ ζωὴ δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ ἀπὸ τῆς ὕλης ἄνευ τῆς ἐνεργείας ἄλλης ἀρχῆς, ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῶν μηχανικῶν τοῦ ἐνύλου καὶ ὁρατοῦ κόσμου νόμων καὶ δυνάμεων.

Τὸ ζῆν εἶνε ἀδιαίρετος ἑνότης δεσπόζουσα ἐν μέσῳ τῆς ποικιλίας ἀναριθμήτων χημικῶν καὶ φυσιολογικῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων. Ἕκαστον μέλος τοῦ ἐμβίου ὄντος διεξάγει ἰδίας λειτουργίας ἀνεξαρτήτους ἅμα καὶ συνεχομένας μετὰ τῶν λοιπῶν, τεινούσας πρὸς ἕνα σκοπὸν καὶ συντέλεσιν ἑνὸς σχεδίου, πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς. Ἡ κεφαλή, ἡ γαστήρ, οἱ πόδες, οἱ ἱστοὶ καὶ τὸ ἐφ' ὅλου τοῦ σώματος ἐξαπλούμενον νευρικὸν σύστημα πληροῦσιν ἰδιαιτέρας καὶ ἀνεξαρτήτους ἐνεργείας πρὸς συντήρησιν τῆς κοινῆς καὶ ἐνιαίας ἀρχῆς, ἀφ' ἧς λαμβάνουσι τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐξ ἧς πορίζονται τὴν δύναμιν τῆς αὐτενεργείας καὶ τῆς σκοπίμου κινήσεως. Ἀποκόπτοντες μέρος λίθου μεταβάλλομεν τὸ τούτου γεωμετρικὸν σχῆμα, ἡ οὐσία ὅμως αὐτοῦ ὡς καὶ ἡ τοῦ ἀποκοπέντος μέρους κατ' οὐδὲν ἀλλοιοῦται· ἀλλ' ἡ παράλυσις ἢ ἀποκοπὴ ἑνὸς τῶν ὀργάνων τοῦ ζῶντος πλάσματος αἴρει ἀπὸ τοῦ ἀποκοπέντος μέλους τὴν ζωτικότητα, καὶ νῦν μὲν συνεπιφέρει καὶ τὸν θάνατον τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ, πάντοτε δ' ἐπιδρᾷ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν λοιπῶν μελῶν. Πεπροικισμένα τὰ ἐνόργανα σώματα δι' ἐσωτερικῆς καὶ ὀργανικῆς ἀρχῆς ἐνεργοῦσι καὶ ἀντενεργοῦσιν ἐπὶ τῶν λοιπῶν, ἀναπτύσσονται ἰδίᾳ δυνάμει, μεταβάλλονται, ἀναδημιουργοῦνται καὶ πολλαπλασιάζουσι τὸ γένος των εἴτε διὰ τῆς ἀμέσου γενέσεως ὁμοειδῶν εἴτε διὰ τῶν παραγομένων ᾠῶν, κατά τινας δὲ περιστάσεις εἰς ὑποδεεστέρους ὀργανισμοὺς καὶ διὰ μέρους τινὸς τοῦ ἰδίου σώματος. Οἱ ἱστοὶ καὶ πάντα τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τὰ συναποτελοῦντα τὸ ζωϊκὸν πλάσμα φθείρονται διὰ τῆς ἀδιαλείπτου ἐργασίας καὶ παραγωγῆς χημικῶν καὶ μηχανικῶν φαινομένων, ἀλλὰ νέας πο-

ρίζονται δυνάμεις καὶ νέα συστατικὰ συντηρήσεως εἴτε ἐκ τῶν ἔξωθεν σωμάτων εἴτε ἐκ τῆς διὰ τῶν πεπτικῶν ὀργάνων προπαρασκευαζομένης καὶ διὰ τοῦ αἵματος διανεμομένης τροφῆς καὶ διὰ τῆς ἀποβολῆς παντὸς ἐφθαρμένου ἢ περιττοῦ ἐν τοῖς διαφόροις ὀργάνοις. Ἕκαστον τῶν ἐμβίων πλασμάτων πεπροίκισται δι' ἰδιαιτέρας καὶ μυστηριώδους καὶ ἰδιονόμου πλαστικῆς αὐτενεργούσης δυνάμεως, ἀντιστοιχούσης πρὸς τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος εἰς ὃ ἀνήκει, δι' ἧς πάντα τὰ ἐν αὐτῷ εἰσαγόμενα καὶ παρὰ τῶν διαφόρων μελῶν προσλαμβανόμενα σώματα δὲν τάσσονται οὐδὲ ἐπενεργοῦσι συμφώνως πρὸς τοὺς χημικοὺς καὶ μηχανικοὺς νόμους, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς νόμους ὅλως ἰδιαιτέρους καὶ ἀντιθέτους πρὸς τοὺς νόμους τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀνοργάνων σωμάτων· ὁ δὲ εἰσπνεόμενος ἀὴρ ἢ τὰ λαμβανόμενα βρώματα μεταποιούμενα λαμβάνουσι ποικίλας καὶ διαφόρους μορφάς, πάντοτε ὅμως ὡρισμένας καὶ προδιαγεγραμμένας. Οὕτως ἡ τροφὴ καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ ἐνοργάνῳ σώματι ὑλικὰ μόρια, καί τοι ὅμοια καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως, εἰσαγόμενα εἰς τὸν ἵππον ἢ εἰς τὸν κύνα, εἰς τὴν ὄρνιθα ἢ εἰς τὸν λέοντα, εἰς τὸ ἄρρεν ἢ εἰς τὸ θῆλυ μεταβάλλονται διαφοροτρόπως συμφώνως πρὸς τὴν ἀναπλαστικὴν ἑκάστου παραγωγικὴν δύναμιν. Ἡ οὐσία τῶν ἐνοργάνων ὄντων δὲν εἶνε ἁπλῆ καὶ τυχαία ἕνωσις διαφόρων σωματικῶν μελῶν ἀποτελούντων τὸ ἑνιαῖον τοῦ ὀργανισμοῦ, ἀλλ' εἶνε ἀρχὴ ζῶσα καὶ ἑνωτική, αὐτοδημιουργουμένη διὰ τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν διαφόρων τοῦ ὀργανισμοῦ μελῶν, ὑπ' αὐτῆς συγκρατουμένων καὶ ὑπ' αὐτῆς διατηρουμένων ἐν ζωῇ καὶ ἐνεργείᾳ. Πλὴν δὲ τούτου τὰ ζωϊκὰ πλάσματα εἰσὶ πεπροικισμένα διὰ σπουδαιοτάτων χαρακτηριστικῶν, ὧν στεροῦνται πάντα τὰ λοιπὰ τοῦ φυτικοῦ κόσμου ἐνόργανα σώματα, τῆς αὐτοκινήσεως, τῆς αἰσθήσεως, τῆς ἐπιθυμίας, τοῦ ἐνστίκτου, τῆς συνειδήσεως, τοῦ λογισμοῦ, τοῦ αἰσθήματος.

Πρὸς ὁρισμὸν τῶν ἰδιορρύθμων τῆς ζωῆς χαρακτήρων θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ἀσφαλῶς ὁ περικλεὴς Κλαύδιος Βερνάρδ.

«Ἡ οὐσία τῆς ζωῆς ἔγκειται εἰς τὴν ὀργανικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν. Ἐὰν ἐπρόκειτο διὰ μιᾶς φράσεως νὰ ὁρίσω φυσιολογικῶς τὴν ζωήν, θὰ ἔλεγον· ἡ ζωὴ εἶνε δημιουργία. Τὸ διακρίνον τὸ ἔμψυχον πλάσμα δὲν εἶνε ἡ οὐσία τῶν φυσικοχημικῶν αὐτοῦ χαρακτηρισμάτων, ἀλλ' ἡ δημιουργία τῆς μηχανῆς ταύτης ἀναπτυσσομένης ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μας ὑπὸ ὅρους ὅλως ἰδιάζοντας καὶ κατὰ τὴν διεύθυνσιν μιᾶς ὡρισμένης ἰδέας, ἐκδηλούσης τὴν φύσιν τοῦ ζῶντος πλάσματος καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ζωῆς. Τὸ οὐσιῶδες εἰς τὴν ζωήν, τὸ μὴ ἀναγόμενον οὔτε εἰς τὴν χημείαν οὔτε εἰς τὴν φυσικὴν οὔτε εἰς οἱονδήποτε ἄλλο πρᾶγμα, εἶνε ἡ δεσπόζουσα ἰδέα κατὰ τὴν ἀνέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς. Ἐν παντὶ ζωϊκῷ σπέρματι ὑπάρχει μία δημιουργικὴ ἰδέα ἐκδηλουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη διὰ τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ μέχρις οὗ ἡ ἰδέα αὕτη διατηρεῖται καὶ ἐπενεργεῖ, τὸ σῶμα ζῇ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς, ἀποθνήσκει δὲ ὅταν καταπαύσῃ ἡ ἐπενέργεια τῆς δημιουργικῆς ταύτης ζωογόνου ἀρχῆς. Ἐνταῦθα τὰ πάντα ἤρτηνται ἀπὸ τῆς διευθυνούσης καὶ δημιουργούσης ἰδέας· ἡ ἰδέα αὕτη διατηρεῖ τὸ ζωϊκὸν πλάσμα καὶ ἀναδημιουργεῖ τὰ ἐκ τῆς ἐργασίας ἢ τῆς νόσου ζημιούμενα ἢ φθειρόμενα ὄργανα».

Οὕτως ἕκαστον ἔμβιον εἶνε ἡ ἐκδήλωσις μιᾶς ἰδέας, ἧς ἡ πραγμάτωσις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ σπέρματος, ἀναπτύσσεται καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἐπίτασιν ἐπὶ ὡρισμένον τινὰ χρόνον, καὶ ἀκολουθεῖ ἀνελίσσουσα τοὺς ἰδιορρύθμους αὐτῆς χαρακτῆρας μέχρι τοῦ θανάτου. Πλὴν ἡ δύναμις καὶ ἡ ζωϊκὴ αὕτη ἀρχὴ δὲν ἀναπτύσσεται τυχαίως καὶ ἀσκόπως, ἀλλ' ἐνεργεῖ, ἀναπαράγει, μεταβάλλει καὶ δημιουργεῖ πρὸς ἕνα ὡρισμένον καὶ προδιαγεγραμμένον σκοπόν, πρὸς συντέλεσιν ὡρισμένου ὄντος, κατὰ νοητικὴν καὶ σκόπιμον καὶ λογικὴν ἐνεργότητα προφανῶς ἀντιτασσομένην εἰς τὴν ἀδράνειαν ἢ εἰς τὰς ἀναποδράστους καὶ μηχανικὰς μεταβολὰς τῆς ἀνοργάνου ὕλης.

Τώρα ἐρωτῶμεν. Τίνι τρόπῳ ἀπὸ τῆς προϋπαρχούσης ἐπὶ τῆς

γῆς ἀνοργάνου ὕλης τυχαίως κινουμένης καὶ ἀνελισσομένης παρήχθη ὂν ἀντιθέτους ἔχον αὐτῆς χαρακτῆρας καὶ ὑπὸ νόμων ὅλως διαφόρων πολλάκις δὲ καὶ ἐναντίων διεπόμενον; Τίνι τρόπῳ ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης μετεβιβάσθησαν εἰς τὸ παραχθὲν πρωτόπλασμα ἡ ἑνότης τῆς ἐνεργείας ἐν τῇ ἀπείρῳ ποικιλίᾳ τῶν λειτουργιῶν τῶν διαφόρων αὐτοῦ ὀργάνων, τὰ τῆς αὐτοκινησίας καὶ αὐτοσυντηρήσεως, τὰ τῆς μεταβιβάσεως καὶ διατηρήσεως τοῦ ἰδίου εἴδους διὰ τοῦ νόμου τῆς γενέσεως καὶ διαδοχῆς; Καὶ τίνι τρόπῳ διὰ τῆς μεταβολῆς καὶ ἀνελίξεως τὸ πρῶτον ἐκεῖνο πρωτόπλασμα τὸ ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης ἐκπηγάσαν παρήγαγε καὶ ὄντα σκεπτόμενα καὶ βουλευόμενα καὶ πνευματικὰς διεξάγοντα λειτουργίας;

Ἐπὶ τῶν ἐρωτημάτων τούτων ἀπήντησε πρὸ πολλῶν αἰώνων ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ δὲ κῦρος τῆς πείρας καὶ τῆς ἐπιστήμης καθ' ὅλον τὸν μετέπειτα χρόνον μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐπέθηκε τὴν σφραγῖδα τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν ἀπαντήσεων τοῦ δαιμονίου τῆς Ἑλλάδος πνεύματος (α). Ἐν τῷ ζωϊκῷ σπέρματι ἐνυπάρχει ἰδέα, σχέδιον καὶ σκοπὸς πρὸς ἐπιτευξιν ὡρισμένου ὄντος. Τὸ σῶμα τοῦ ἐμβίου πλάσματος δὲν μεταποιεῖται οὐδὲ μεταβάλλεται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ δεσπόζουσιν οἱ νόμοι τοῦ πνεύματος, τοῦ σχεδίου καὶ τοῦ προδιαγεγραμμένου σκοποῦ. Ἡ δὲ ἰδέα αὕτη καὶ τὸ σχέδιον καὶ ὁ προορισθεὶς σκοπὸς καταδεικνύουσι προδήλως τὴν ὕπαρξιν προαιωνίου δυνάμεως καὶ νοητικῆς βουλήσεως ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Τοιαῦται εἶνε αἱ ἐπὶ τοῦ τεθέντος ἐρωτήματος ἀπαντήσεις τῶν διερμηνέων τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Χάλερ καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ Κλαυδίου Βερνάρ, τοῦ Παστὲρ καὶ πάντων τῶν ἐξόχων βιολόγων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Τὴν ὀρθότητα τῶν ἀπαντήσεων τούτων διαμφισβητοῦσιν οἱ

(α) Ἀριστοτ. Μεταφ. Βιβλίον Δ'. Κεφ. 8ον.

ὑλοφρονοῦντες, καὶ πᾶσαν ἰδέαν καὶ πᾶν σχέδιον ἀπαρνούμενοι κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς ζωῆς, δοξάζουσιν ὅτι πάντα τὰ ἔμβια καὶ ἔμψυχα ὄντα ἔλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσίν των αὐτομάτως ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Ὅπως δὲ ἀνατρέψωσι τὰς παραδεδεγμένας ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης δοξασίας, φρονεῖτε ἆρά γε ὅτι ἐπικαλοῦνται ἀνακάλυψίν τινα ἢ νέαν θεωρίαν ἢ πρώην ἄγνωστα γεγονότα; Πλανᾶσθε. Οἱ ὑλισταὶ προτείνοντες τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἀνομολογοῦσιν ἅμα ὅτι πρόκειται περὶ ὑποθέσεως καὶ δόγματος, ὑπὲρ τῆς ὀρθότητος τοῦ ὁποίου οὔτε γεγονότα οὔτε ἀποδείξεις οὔτε τεκμήρια ὑπάρχουσιν. «Ἐὰν ὑποθέσωμεν, λέγουσιν, ὅτι ἐν μέσῳ περιστάσεων εἰς ἡμᾶς ἀγνώστων ἐμορφώθη μία πρώτη ζωϊκὴ κυψέλη, θὰ ἔχωμεν ἐξ αὐτῆς τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τῆς ζωῆς» (Φόχτ). «Βεβαίως ἡ πρώτη τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφάνισις ὑπῆρξεν αὐτόματος, ἀλλ' εἶνε δύσκολον ν' ἀποδειχθῇ τοῦτο δι' ἀποδείξεων τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης» (Χέκελ). «Δὲν ἔχομεν οὔτε ἀποδείξεις οὔτε τεκμήρια· οἱαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ᾖ ἡ ἡμετέρα ἄγνοια, πρέπει ν' ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ δημιουργία τῆς ζωῆς προέκυψεν ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης ἄνευ παρεμβάσεως ἄλλης τινὸς δυνάμεως» (Βύχνερ).

Τὴν παρρησίαν ταύτην τῶν κορυφαίων τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν ἠθέλαμεν ὑπερεπαινέσῃ καὶ θεωρήσῃ ὡς μαρτύριον εἰλικρινείας κατὰ τὴν ἐπεγειρομένην συζήτησιν, ἐὰν βεβαιοῦντες ἡμᾶς περὶ τῆς ἐλλείψεως ἀποδείξεων καὶ τεκμηρίων, καταδεικνυόντων τὴν ὀρθότητα τοῦ προτεινομένου ἡμῖν δόγματος, δὲν ὑπέκρυπτον καὶ τὰ γεγονότα καὶ τὰς γενομένας ἐπιστημονικὰς ἐκζητήσεις καὶ τὰ πειράματα τ' ἀνατρέποντα ἄρδην τὰς δοξασίας των καὶ ἐξελέγχοντα τὸ ἀνεπιστῆμον καὶ τερατῶδες αὐτῶν. Τ' ἀποσιωπώμενα ταῦτα γεγονότα καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς ἐκζητήσεις καὶ ἀληθείας, τὰς ἀποδεικνυούσας ὅτι ἡ θεωρία τῆς αὐτομάτου γενέσεως δὲν εἶνε μόνον ψιλὸν δόγμα πίστεως στερούμενον πάσης ἀποδείξεως ἀλλὰ καὶ θεωρία ὁριστικῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καταδικασθεῖσα, θέλω ἐκθέσῃ ἐνταῦθα.

ΚΗΚ

«Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐμβίων ὄντων, ἔλεγεν ὁ Βολταῖρος, οὐδὲν οἱ σοφοὶ γινώσκουσι περισσότερον τῶν ἀμαθῶν. Ἐπεφάνη τὸ πρῶτον ἡ ὄρνις ἢ τὸ ᾠόν; Τὸ ἐρώτημα εἶνε δημῶδες καὶ ὅμως θορυβεῖ τὴν ἐπιστήμην μὴ δυναμένην νὰ ἐπεξηγήσῃ τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς ἐνεργείας ὑπερφυοῦς δυνάμεως». Ἡ τοῦ Βολταίρου βεβαίωσις ἐπιστώθη καὶ κατέστη ἀδιαφιλονείκητος τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης ἀλήθεια διὰ τῶν γενομένων πειραμάτων καὶ ἀνακαλύψεων ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας.

Πᾶν ζωϊκὸν πλάσμα ἐκπορεύεται καὶ λαμβάνει τὴν γένεσιν αὐτοῦ ἀπὸ ἐνζώου ἀρχῆς. Ἡ ζωὴ πηγάζει ἀπὸ τῆς ζωῆς, οὐδέποτε δὲ δύναται νὰ παραχθῇ ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Οὗτος εἶνε ὁ καθολικὸς καὶ μοιραῖος καὶ ἀδιαφιλονείκητος βιολογικὸς νόμος ὁ δεσπόζων ἐπὶ τῆς γενέσεως καὶ συντηρήσεως τοῦ βασιλείου τῆς ζωῆς, τὸ δὲ περὶ αὐτομάτου γενέσεως τοῦ πρώτου ζωϊκοῦ πρωτοπλάσματος δόγμα, καθὸ ἀντιστρατευόμενον πρὸς τὸν διέποντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ζῶντα πλάσματα νόμον ἐξελέγχεται ψευδὲς καὶ πεπλανημένον. Τὸν νόμον τοῦτον θὰ διαφωτίσω καὶ διὰ τῶν γεγονότων τῆς ἐπιστήμης πρὶν ἢ ὁρίσω τὰ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα συμπεράσματα.

Μέχρι τοῦ ΙΧ'. αἰῶνος οἱ ὑλοδοξοῦντες εὐρύτατον εἶχον στάδιον φαντασιωδῶν καὶ χιμαιρικῶν ὑποθέσεων πρὸς διεξήγησιν τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ μετὰ τὰς γενομένας ἐκζητήσεις καὶ τὰς ἀποδειχθείσας πειραματικὰς ἀληθείας ἡ θέσις τῶν πραγμάτων μετεβλήθη καὶ ἡ πηγὴ τῶν ὑποθέσεων ἐξηράνθη, ἐπιστημονικῶς δὲ ἐβεβαιώθη ὁ βιολογικὸς τῆς φύσεως νόμος, καθ' ὃν ἡ ζωὴ ἐκπορεύεται πάντοτε ἀπὸ τῆς ζωῆς, ἡ δὲ παραγωγὴ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης εἶνε φυσικῶς ἀδύνατος.

Ὁ Ἰταλὸς φυσιοδίφης Ῥέδης πρῶτος ἀντεπεξερχόμενος κατὰ τῆς περὶ αὐτομάτου γενέσεως θεωρίας ἀνεκάλυψε καὶ ἐξηκρίβωσε

τὸν περὶ ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς νόμον ὡς καθολικῶς δεσπόζοντα καὶ ἐπὶ τῆς γενέσεως τῶν ἐλαχίστων ἐντόμων. Πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ζῶντα, κατὰ τὸν Ῥέδη, λαμβάνουσι τὴν γένεσιν καὶ ὕπαρξίν των ἀπὸ ἑτέρων ζώντων πλασμάτων εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τῶν εἰς τὰ ὠὰ περιεχομένων σπερματίων. Ὁ νόμος οὗτος εἶνε καθολικὸς καὶ ἀπόλυτος καὶ οὐδεμία τούτου ὑπάρχει ἐξαίρεσις ἢ περιορισμός, διότι καὶ τὰ ἐλάχιστα ἔντομα, ἅτινα ὡς ἐκ τῆς σμικρότητός των εἶνε ἀόρατα τῷ ὀφθαλμῷ καὶ ὧν ἡ γένεσις ἀποδίδεται εἰς σεσηπυίας ὕλας, παράγονται ἀπὸ σπερματίων ἐντόμων βιούντων ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ἢ διαιτωμένων ἐν τοῖς ὕδασι. Τὸν νόμον τοῦτον ἐπίστωσεν ὁ σοφὸς φυσιοδίφης δι' ἀμέσων μικροσκοπικῶν παρατηρήσεων καὶ διὰ χημικῶν πειραμάτων. Ἑτοιμάζων τεμάχια κρέατος καὶ ἐναποθέτων εἰς ἀγγεῖα προπαρασκευασθέντα ὅπως προφυλάξωσιν αὐτὰ ἀπὸ τῆς ἐπαφῆς τῶν ἐντόμων τῆς ἀτμοσφαίρας, ἐξηκρίβωσεν ὅτι καὶ μετὰ τὴν σῆψιν, ἀπὸ τῶν σεσηπότων κρεάτων δὲν παρήγοντο σκώληκες.

Ὁ ὁλλανδὸς Σουαμερδὸν ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν μικροσκοπικὴν ἔρευναν τοῦ βίου τῶν ἐντόμων ἐδημοσίευσε κατὰ τὸ 1668 τὸ μέγα περὶ φυσικῆς ἱστορίας ἔργον του, ἐν ᾧ διὰ τῶν ἐντελεστέρων περιγραφῶν περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταδόσεως τῆς ζωῆς τῶν ἐντόμων καὶ δι' ἀφιλονεικήτων γεγονότων νέας ἔδιδεν ἀποδείξεις περὶ τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ζωῆς. Οἱ Βουὲ καὶ Σπαλλαντζάνης(α) ἐκύρωσαν διὰ νέων πειραμάτων τὰ συμπεράσματα τοῦ Ῥέδη, ἡ δὲ θεωρία τῆς αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς θὰ ἐλησμονεῖτο ἐντελῶς, ἐὰν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν δὲν ἔφερον αὐτὴν καὶ πάλιν εἰς φῶς οἱ ὑλοδοξοῦντες ἐγείροντες ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν γενομένων παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων. Ἀλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη νέαι ἐκζητήσεις καὶ ἔρευναι κατέστησαν ἀδιαφιλονείκητον τὸν περὶ

(α) Spallanzani Fisica animale e vegetale, cap. II e III.

ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς νόμον, ἡ δὲ ἐπιστήμη ὁριστικῶς ἀπεφάνθη περὶ τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς αὐτομάτου γενέσεως.

Κατὰ τὸ 1859 ὁ Πουσὲ ἐδημοσίευσε διατριβήν, δι' ἧς ἀνήγγειλεν ὅτι ἐπέτυχε τὴν παραγωγὴν σκωλήκων ἀπὸ σεσηπότων κρεάτων, καί τοι ἐκκαθαρίσας τὴν περὶ αὐτὰ ἀτμοσφαῖραν ἀπὸ παντὸς ζωϊκοῦ σπερματίου. Ἡ Ἀκαδημία τῶν Παρισίων ἐπεφόρτισε τότε τὸν φυσιοδίφην Φλουρὰνς νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἐν τῇ διατριβῇ τοῦ Πουσὲ βεβαιούμενα ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος. Ὁ Φλουρὰνς ὑποβάλλων τὴν ἔκθεσίν του ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας ἐξεφράζετο κατὰ τρόπον λίαν ἐφεκτικόν. «Δὲν δύναμαι, ἔλεγεν ἐν αὐτῇ, νὰ παραδεχθῶ τὴν ὀρθότητα τῆς θεωρίας περὶ αὐτομάτου γενέσεως, ἀλλὰ μετὰ τ' ἀγγελλόμενα τοῦ Πουσὲ πειράματα δὲν δύναμαι ν' ἀποφανθῶ ὁριστικῶς καὶ περὶ τῆς πλάνης αὐτῆς μέχρις οὗ δὲν ἐπαναληφθῶσι καὶ ἐξελεγχθῶσι δεόντως τὰ νέα ταῦτα πειράματα». Οἱ Κλαύδιος Βερνάρ, Δουμά, καὶ Κατρεφάζε ἀντεπεξῆλθον κατὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Πουσὲ ὑποστηριζομένου θέματος, ὁ δὲ Παστὲρ ἐδημοσίευσε τότε σπουδαῖον πόνημα, ἐν ᾧ διημφισβήτει τὰ ἐξαγόμενα τῶν πειραμάτων τοῦ Πουσέ, ἀνήγγελλε δὲ ἅμα νέα πειράματα προφανῶς ἐξελέγχοντα τὴν πλάνην τῆς περὶ αὐτομάτου γενέσεως θεωρίας. Ἡ Ἀκαδημία τότε συνέστησεν ἐπιτροπὴν φυσιοδιφῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Φλουρὰνς καὶ προσεκάλεσε τοὺς δύο ἀντιδοξοῦντας νὰ ἐπαναλάβωσιν ἐνώπιον αὐτῆς τὰ πειράματά των. Ἀλλ' ὁ μὲν Πουσὲ δὲν ἀπεδέχθη τὴν πρόσκλησιν, ὁ δὲ Παστὲρ παρέστη ἐνώπιον τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ὑποβαλὼν τὰς παρατηρήσεις του ἐπανέλαβε τὰ πειράματα, ἐφ' ὧν ἡ συσταθεῖσα ἐπιτροπὴ ἐρειδομένη ἐξήλεγξε τὴν πλάνην τῶν συμπερασμάτων τοῦ Πουσέ· ὁ δὲ Φλουρὰνς ὡς εἰσηγητὴς αὐτῆς συνέταξε τότε τὴν τελευταίαν ἔκθεσίν του περὶ τῆς αὐτομάτου γενέσεως. «Ὅτε ἡ ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος γνώμη μου, ἔλεγεν ὁ Φλουράνς, δὲν εἶχεν ὁριστικῶς μορφωθῇ, ἀπεφηνάμην μετά τινος δισταγμοῦ. Ἀλλ' ἤδη ἡ πεποίθησίς μου εἶνε πλήρης καὶ ἀποφαίνομαι μετὰ θετικότητος. Τὰ γενόμενα ὑπὸ

τοῦ Παστὲρ πειράματα λύουσιν ὁριστικῶς τὸ ζήτημα. Κατὰ τὴν περὶ αὐτομάτου γενέσεως θεωρίαν ἀρκεῖ νὰ ἔχωμεν ὕλην σεσηπυίαν καὶ ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα ὅπως ἔχωμεν καὶ παραγωγὴν ἐντόμων. Ἀλλ' ὁ Παστὲρ ἐναποτίθησι σεσηπυίας ὕλας ἐν ἀτμοσφαίρᾳ, ἣν ἐκκαθαίρει ἀπὸ ζωϊκῶν σπερματίων, καὶ οὐδὲν ἔντομον γεννᾶται. Αὐτόματος λοιπὸν γένεσις δὲν ὑπάρχει, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου δὲν ἐπιτρέπεται πλέον ἀμφιβολία· ὁ ἐγείρων δισταγμοὺς ἀποδεικνύει ὅτι δὲν νοεῖ οὐδὲ τοὺς ὅρους τοῦ ζητήματος».

Ὁ ὑλιστὴς Χούξλεη, μέγας ὑπέρμαχος τῆς θεωρίας τῆς αὐτομάτου γενέσεως, παρευρέθη εἰς τὰ γενόμενα ὑπὸ τοῦ Παστὲρ πειράματα, ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔγραφε μεθ' ὅλης τῆς εἰλικρινείας. « Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου δὲν ἐπιτρέπεται πλέον ἡ συζήτησις· ὁ Παστὲρ διὰ τῶν τελευταίων πειραμάτων του ἀνέτρεψεν ἄρδην καὶ διὰ παντὸς τὴν περὶ αὐτομάτου γενέσεως θεωρίαν ».

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἀκριβοῦς τῶν γενομένων πειραμάτων περιγραφῆς ἐπανελήφθησαν ταῦτα ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Ἔρεμβεργ, Σουάν, Σούλτς καὶ Οὔγγερ, τὰ δὲ ἐξαγόμενα ὑπῆρξαν ἀκριβῶς τὰ αὐτά· ἡ δὲ τοῦ Παστὲρ θεωρία περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης ἄνευ προϋπάρξεως ζωϊκῶν σπερματίων ἐγένετο δεκτὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ὡς ἀλήθεια ἀναμφισβητήτως καὶ πειραματικῶς ἀποδεδειγμένη (α).

Δύο τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς Εὐρώπης φυσιολόγων ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῶν γενομένων πειραμάτων καὶ συναρμολογήσαντες τὰ ἐξαγόμενα τούτων μετὰ τῶν φυσιολογικῶν τῆς ζωῆς χαρακτηριστικῶν διετύπωσαν τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ἣν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ λάβωμεν ὡς ἀφετηρίαν τῶν περαιτέρω σκέψεών μας.

(α) Ὅρα «Les colonies animales et la formation des organismes» ὑπὸ Edmond Perier καθηγητοῦ τοῦ ἐν Παρισίοις φυσιοδιφικοῦ Μουσείου δημοσιευθὲν τῷ 1881.

«Τὸ ὠόν, ἔγραφεν ὁ Κλαύδιος Βερνάρ, εἶνε ὠὸν διότι ἐν αὐτῷ ἐνυπάρχει δύναμις, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ αὐτομάτως· ἡ δύναμις αὕτη εἶνε ἀναγκαίως διαδοχική».

«Ὅσα μέχρι τοῦδε ἀνέπτυξα, ἔλεγεν ὁ Βρέκε εἰς μίαν τῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βιέννης παραδόσεών του, καθιστοῦν οὐ μόνον ἀπίθανον ἀλλὰ φυσικῶς ἀδύνατον τὴν ὑπόθεσιν τῆς αὐτομάτου γενέσεως. Τὸ ζήτημα ἀπ' ἐναντίου παρουσιάζεται ἁπλούστατον, ὅταν ἀποδεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν ἀρχικῆς καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ὅλως ξένης καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῆς ὕλης, ἧς ἄνευ ἡ πρώτη τῆς ζωῆς ἀρχὴ θὰ ἦτο φυσικῶς ἀδύνατος.»

IV

Ταῦτα διὰ μακρῶν ἀνεπτύξαμεν εἰς προηγουμένας συγγραφάς, αἵτινες ἔσχον τὴν τιμὴν ν' ἀναγνωσθῶσιν ἀπὸ τοὺς συντάκτας τοῦ « Προμηθέως ». Ἀλλ' ἀντὶ ν' ἀποδεχθῶσι τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου, ἀντὶ νὰ γνωρίσωσιν ἡμῖν τὰς ἰδέας των περὶ τῶν γενομένων πειραμάτων ν' ἀνασκευάσωσι δὲ τὰς δοξασίας τῶν μεγάλων τῆς ἐπιστήμης ἑρμηνέων, εἰργάσθησαν ὅπως ἀναδείξωσι τὴν γραμματικὴν ἀμαθίαν ἡμῶν ὡς μεταφερόντων τ' ὄνομα Agassiz διὰ τοῦ ζ, ἢ ὅπως πείσωσι τὸ κοινὸν περὶ τῆς σκληρότητος ἡμῶν ὡς προτεινάντων τὴν ἐσχάτην ποινὴν κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων! Καὶ ὅμως τὰ ἄλλοτε ἐκτεθέντα νέον προσεκτήσαντο κῦρος διὰ νέων ἐκζητήσεων καὶ δημοσιεύσεων περὶ ὧν θέλομεν ἀκολούθως διαλάβει περιοριζόμενοι ἐνταῦθα εἰς δύω ἐξ αὐτῶν.

V

ΔΕΙΛΛΙΝΓΕΡ

Διαπρεπὴς φυσιοδίφης καθηγητὴς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ πρόεδρος τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἑταιρίας τῶν μικροσκοπικῶν ἐρευνῶν,

θιασώτης τῶν θεωρημάτων τοῦ Δαρβίνου καὶ ὀπαδὸς τῶν περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς ἀρχῶν, ὁ Δεϊλλίνγερ ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν μελέτην τῶν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωριῶν τοῦ Χέκελ διεκοίνωσε τὸ ἐξαγόμενον πολυχρονίων μελετῶν του εἰς τὴν ἑταιρίαν τῶν φυσιογνωστικῶν διαλέξεων τοῦ Φέρνλεϋ κατὰ τὸ ἔτος 1887. Ἡ διακοίνωσις αὕτη μεγάλην ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον διά τε τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἀνδρὸς καὶ διὰ τὰ προηγούμενα αὐτοῦ ἔργα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς δαρβινείου ὑποθέσεως.

Συνοψίζω ἐνταῦθα σελίδας τινὰς τῆς γενομένης διακοινώσεως.

« Ἡ θεωρία τοῦ Χέκελ, καθ' ἣν τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιφανὲν ζωϊκὸν κύτταρον ἦτο εἶδός τι λευκωματώδους ὕλης, εἶνε μία ἀνόσιος παρῳδία. Θέσατε ὑπὸ τὸ μικροσκόπιον τὸ ἐλάχιστον τῶν ἐντόμων καὶ τὴν λευκωματώδη ὕλην ὅπως ἴδητε διὰ τῶν ὀφθαλμῶν σας ὅτι τὸ ἔντομον τρέφεται καὶ ἀφομοιοῖ τὴν περὶ ἑαυτὸ ὕλην καὶ πολλαπλασιάζεται ἐνῷ τὸ λεύκωμα ἀποσυντίθεται. Ὁ Χέκελ σκοπὸν προτίθεται νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ὑφισταμένην ἀπόστασιν καὶ ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν ἀνοργάνων καὶ τῶν ζωϊκῶν ὄντων, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὁμιλεῖ περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ὠῶν ὡσανεὶ ἐπρόκειτο περὶ χημικοῦ καὶ ὑλικοῦ λευκώματος. Ὁποῖος χλευασμὸς τῆς ἀληθείας! Παρατηρήσατε ἓν μόριον ἀνθρωπίνου ὠοῦ περιέχοντος εἰς τὴν σμικρότητά του ὑψηλὴν καὶ μυστηριώδη δύναμιν, ἐξ ἧς θὰ προκύψῃ ἡ ἀπέραντος νοητικὴ ἐνεργότης τοῦ Σωκράτους, τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Γαίτε. Τὸ μόριον ἐκεῖνο δὲν εἶνε κατὰ τὸν Χέκελ εἰμὴ τεμάχιον λευκώματος! Ὄχι, ὄχι βεβαίως, ἐκτὸς ἐὰν παραστήσετε τὸν ἄνθρωπον ὡς φιάλην χημικῆς ὕλης εἰς ἣν δύναται νὰ διαλυθῇ τὸ σῶμά του. Τὸ μέγα τῆς ζωῆς μυστήριον δὲν δυνάμεθα νὰ φωτίσωμεν λαλοῦντες μετὰ τοσαύτης περιφρονήσεως περὶ τῶν πρώτων ζωϊκῶν κυττάρων. Τὸ μυστήριον τοῦ πρώτου ζωϊκοῦ κυττάρου δὲν εἶνε ὀλιγώτερον μυστηριώδες τῆς μεταδόσεως αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀείποτε δὲ ἀπεπλανήθησαν οἱ μὴ ἀναγνωρίζοντες

τοὺς ἰδιορρύθμους τῆς ζωῆς χαρακτῆρας εἰς πᾶν ζωϊκὸν μόριον. Οὐδεὶς ὑπάρχει δεσμὸς μεταξὺ ἀνοργάνου καὶ ζωϊκῆς ὕλης. Ἡ προσπάθεια πρὸς παραγωγὴν τῆς ζωῆς ἀπὸ τὰς κινήσεις καὶ μεταβολὰς τῆς ὕλης εἶνε ὑψηγορία θεωρητικὴ μηδεμίαν ἔχουσα ὑπόστασιν ἐπὶ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης. Πρό τινων ἡμερῶν ὁ Ἑνρῖκος Ρουσκόης, πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν, ἐδημοσίευσεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου σπουδαίαν ἐπιστολὴν εἰς τὸν *Χρόνον* (Times) τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1887. Ὁ Ρουσκόης, οὗτινος τὸ κῦρος τῆς γνώμης προκειμένου περὶ χημικῶν ζητημάτων εἶνε ἀδιαφιλονείκητον, ὑποδεικνύει τοὺς μεγάλους κινδύνους οὓς συνεπάγεται ὁ ἐκ τῆς προόδου τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν δογματισμός, *διότι πρέπει ν' ἀνομολογήσωμεν ὅτι τὸ ὑφιστάμενον χάσμα μεταξὺ τῶν ὀργανικῶν καὶ ἀνοργάνων ὄντων εἶνε φραγγιόν, ὃν ὁ χημικὸς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ οὐδὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ὑπερπηδήσῃ.* (α) Οὕτω λοιπόν, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας τῶν μικροσκοπικῶν ἐρευνῶν, τὸ ὑποστηρίζειν ὅτι διὰ τῆς κινήσεως καὶ συνθέσεως ὑλικῶν μορίων καὶ διὰ τῆς μεταβολῆς κυττάρων νεκρᾶς ὕλης ἐφύτρωσεν ἡμέραν τινὰ αὐτόματος ζωῆς ὀργανισμὸς εἶνε πρότασις τοσοῦτον *τερατώδης* ὅσῳ θὰ ἦτο ἡ βεβαίωσις ὅτι ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τοῦ Ῥαφαὴλ παρήχθη αὐτόματος διὰ τῆς τυχαίας συνθέσεως χρωμάτων, γραφίδος καὶ πινακίδος. Καὶ ἂς προσέξωμεν καλῶς, γράφει ἐπὶ λέξεσιν ὁ ὀπαδὸς τοῦ Δαρβίνου Δεϊλλίνγερ, οὐδέποτε ὁ Κάρολος Δαρβῖνος προέβη εἰς τοιαύτας φιλοσοφικὰς ὑψηγορίας, ἐφ' ὅσον ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶνε ἁπλῆ ἕνωσις ὑλικῶν *ἀτόμων μηχανικῶς συνενουμένων*, ἐδίδασκε δ' ἀπεναντίας ὅτι ἡ ζωὴ ἦτο διάφορόν τι τῆς κινήσεως καὶ ἑνώσεως ὑλι-

(α) Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ περιφανοῦς τῆς Ἀγγλίας καθηγητοῦ συνεμερίσθησαν καὶ οἱ τρεῖς ἕτεροι περικλεεῖς τοῦ αἰῶνος χημικοί, ὁ Σαβρέλ, ὁ Λίβιγ, καὶ ὁ Δουμά. Ἀλλ' ὁ καθηγητὴς τῆς χημείας τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν οὐ μόνον διέγνω τὰ περὶ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ ἐκπορεύσεως αὐτῆς, ἐκάλεσε δὲ εἰς τὸν α' ἀριθμὸν τοῦ «Προμηθέως» τὸν Δημιουργὸν «πλάστην ὑποτιθέμενον!»

λικῶν μορίων ὅλως ἀκατάληπτον. Οἱοιδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν οἱ τρόποι καθ' οὓς ἡ ὕλη τὸ πρῶτον ἔσχε χαρακτῆρας ζωῆς, οἱ τρόποι οὗτοι ἀνάγονται εἰς ἄλλην σφαῖραν τῆς ὕλης, εἰς σφαῖραν πολὺ ὑψηλοτέραν τῆς μηχανικῆς ἐχούσης δὲ τὴν δύναμιν τῆς χορηγήσεως ζωῆς. Ἀποδεικνύοντες ὅτι ἡ ζωὴ δὲν ἐδύνατο νὰ λάβῃ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ τὴν νεκρὰν ὕλην καὶ διὰ τῆς λειτουργίας τῶν μηχανικῶν αὐτῆς δυνάμεων, οὐδόλως ἀποκλείομεν τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐνεργείας ἄλλων τῆς φύσεως νόμων ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ὡρισμένων πρὸς ζωοποίησιν τῆς ὕλης. Ἀκατάληπτος Νοῦς τοῦ Δημιουργοῦ πάντα ἐπρονόησε καὶ παντοδύναμος Αὐτοῦ Βούλησις πάντα διέταξε κατὰ τροπον ὥστε ἡ τοῦ παντὸς διακόσμησις καὶ ἡ ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφάνισις τῆς ζωῆς νὰ ἐκπορευθῶσι διὰ τῆς ἐνεργείας νόμων οὓς ἔθετο εἰς τὴν φύσιν (α). Ἀλλ' ὄπισθεν τῆς ὕλης καὶ ὄπισθεν πάσης ἐνεργείας καὶ πάσης φυσικῆς δυνάμεως ὑπάρχει βεβαίως τί ἀνώτερον, ἡ δὲ διάνοιά μας ἐμβλέπει κατ' ἀνάγκην σχέδιον καὶ τάξιν καὶ τελικὸν σκοπὸν καθ' ὃν τὰ πάντα ἀνελίσσονται, ἡ δὲ δημιουργία παρίσταται ἡμῖν ὡς ἐκδήλωσις τῆς παντοδυναμίας Δημιουργοῦ γενομένης καταδήλου ἐν αὐτοῖς τοῖς κοσμικοῖς φαινομένοις. Ὁ Δημιουργὸς ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ παντοδυναμίᾳ αὐτοῦ ἔταξε τὰ τῆς φύσεως οὕτως ὥστε ἐν ὥρᾳ καὶ ὅροις δεδομένοις νὰ ἐμφανισθῇ ἡ ζωὴ ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τῆς ἐνεργείας νόμων ζωῆς ὅλως διαφόρων τῶν μηχανικῶν νόμων τῆς ὕλης ἐξ ὧν οἱ πρῶτοι δὲν ἐδύναντο νὰ λάβωσιν ἔναρξιν. Τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἐκ τῆς αὐτομάτου ἐνεργείας τῶν νόμων τῆς ὕλης καθίσταται περιφανέστερον ὅταν ἐξετάσωμεν τὴν ζωὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸ πνεῦμα. Οὐδεὶς περισσότερον τοῦ Σπένσερ ἠγόρευσεν ὑπὲρ τῆς ἀπολύτου διαφορᾶς τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης. Κατὰ τὸν φιλόσοφον τοῦτον τοῦ θετικισμοῦ χάσμα μέγα ὑπάρχει μεταξὺ τῶν φαινομένων τῆς

(α) Ὁ Δεϊλλίνγερ ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὡς ὀπαδὸς τῆς Δαρβινείου θεωρίας ἣν θέλομεν ἀνασκευάσει εἰς τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον. Ἐνταῦθα ἐπικαλούμεθα τὸ κῦρος τῆς γνώμης ἀνδρὸς δεικνύοντος ὅτι ἀφίσταται ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων.

συνειδήσεως καὶ τοῦ λογισμοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος ἀφ' ἑτέρου. Δὶς εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ περὶ «ἀρχῶν τῆς φυσιολογίας» ἐπανέλαβε τὴν δοξασίαν ταύτην. Δι' οὐδεμιᾶς τῆς φαντασίας πτήσεως, ἔλεγεν ὁ Σπένσερ, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ συνάντησις ἢ σύγκρουσις (choc) ἄνευ ὑπάρξεως μιᾶς ὀντότητος. Πρέπει ὅθεν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὅτι ὑπάρχει ὀντότης πνευματικὴ ἐφ' ἧς ἐπεγείρονται αἱ πνευματικαὶ ἐνέργειαι πρὸ τῆς παραγωγῆς τῶν ἐξ αὐτῶν ἐπεγειρομένων ἐντυπώσεων. » Ὁ συλλογισμὸς οὗτος, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ Δεϊλλίνγερ, εἶνε μαθηματικῆς ἀκριβείας. Πνεῦμα καὶ ὕλη ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ πλὴν τῆς ὑπάρξεως οὐδὲν ἔχουν κοινὸν στοιχεῖον, τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἑνὸς εἶνε τ' ἀντίθετα τοῦ ἑτέρου. Τὸ πνεῦμα ἔχει αὐτοβουλίαν καὶ συνείδησιν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως ἡ δὲ ὕλη κινουμένη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῶν μηχανικῶν νόμων δὲν ἔχει αὐτοσυνειδησίαν. Τώρα, τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ζωὴ καὶ πνεῦμα ἐπήγασαν ἀπὸ τὰς μηχανικὰς τῆς ὕλης κινήσεις στερουμένης ταύτης πάντων τῶν στοιχείων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος; Τὸ λέγειν ὅτι τὸ πνεῦμα ἐξεπορεύθη ἀπὸ τὴν ὕλην εἶνε τερατώδης ἀντίφασις, ἡ δὲ λογικὴ μᾶς ἄγει εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ πνεῦμα ἐπενεργοῦν ἐπὶ τῆς ὕλης κατ' ἀρχὰς ἔδωσεν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν δύναμιν πρὸς ἀνάπτυξιν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν φαινομένων. Ἡ ἐπιστήμη εἶνε ἁρμοδία νὰ διευρευνήσῃ τοὺς τρόπους καὶ τὴν ἱστορίαν τοιούτων ἐνεργειῶν, ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ φιλοσοφία δύναται μόνη νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ ὑπεράνω τῶν τρόπων τοιαύτης ἐνεργείας, καὶ μέχρι τῆς ἰδέας τῆς ὑπάρξεως τοῦ Δημιουργοῦ. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἆρά γε ὁ τελευταῖος κρίκος τῆς ἁλύσεως τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιφανέντος ζωϊκοῦ βασιλείου; παρήχθη ἀμέσως ἢ κατάγεται ἐξ ἄλλων προγενεστέρων ζωϊκῶν ὄντων διὰ μεταμείψεως καὶ ἐξελίξεως κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Δαρβίνου; ὁ Δημιουργὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον διὰ τρόπου ὅλως εἰδικοῦ καὶ διὰ τῆς ἀμέσου Αὐτοῦ βουλήσεως; Ζητήματα σπουδαίου ἐνδιαφέροντος ἐπιστημονικοῦ.

Ἀλλ' ἐὰν αὔριον μᾶς ἐπροτείνετο λύσις θετική, ἀναμφήριστος καὶ ὑπερτέρα πάσης ἀμφισβητήσεως ὑπὸ τὴν μίαν ἢ ὑπὸ τὴν ἑτέραν ἔποψιν, δὲν θὰ αἰσθανθῶμεν αἴσθημα ταπεινώσεως ἢ ὑψηλοφροσύνης. Ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ὑπῆρξεν ἄμεσος ἢ ἔμμεσος τοῦ Θεοῦ ὄντος τοῦ δημιουργήσαντος αὐτόν, εἶνε πάντοτε θείας ἐκπορεύσεως. Ὑπάρχουν βιολογικαὶ σχέσεις καὶ ζωολογικαὶ ἀναλογίαι μεταξὺ τῶν πιθήκων καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἂς ὁμολογήσωμεν ὅμως ὅτι ἡ ἀξίωσις τῶν βεβαιούντων ὅτι ὁ ἄνθρωπος παρήχθη ἀπὸ πιθηκοειδὲς κτῆνος δὲν ἔχει ὑπόστασιν οὐδὲ νὰ θεωρηθῇ δύναται ὡς πρότασις ἀξία συζητήσεως. Οἱ τρόποι καθ' οὓς παρήχθη ὁ ἄνθρωπος μᾶς εἶνε ἄγνωστοι, ἀλλὰ ἕν τι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς θετικὸν καὶ ἀναμφισβήτητον, τὸ ἑξῆς. Κατὰ τὴν γένεσιν τοῦ ἀνθρώπου παρήχθη δύναμις ἧς οὐδὲν ὑπεμφαίνεται ἴχνος εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ πιθήκος ἢ ἄλλων μαστοφόρων ζώων. Ὁ μέγας θριαμβος τοῦ ἀνθρώπου ἐν μέσῳ τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, ἡ μεγαλειότης αὐτοῦ, τὸ μέγα τῆς Δημιουργίας μυστήριον δὲν ἔγκειται εἰς τὸ ἀνθρώπινον σαρκίον ἀλλ' εἰς τὴν ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦσαν ψυχήν. Τίς δύναται νὰ διαφωτίσῃ τὸ μέγα μυστήριον; Τίνι τρόπῳ ἡ παντοδυναμία τοῦ Δημιουργοῦ ἐνέπνευσεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν τὸ ἀνυψοῦν αὐτὴν πνεῦμα ὑπεράνω παντων τῶν πλασμάτων τῆς κτίσεως; Καὶ τίς δύναται ν' ἀνιχνεύσῃ, τίς ὁ δυνάμενος νὰ ἐξερευνήσῃ; Πᾶν ὅ,τι δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἄνευ δισταγμοῦ εἶνε τὸ ἑπόμενον. Ἡ ὕλη καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῆς δὲν παρήγαγον αὐτομάτως τὴν ζωὴν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ μελέτη τῶν νόμων τῆς φύσεως μᾶς ὁδηγεῖ εἰς αἴτιον ὑπεράνω τῆς ὕλης, ὑπεράνω τῆς μηχανικότητος.»

VI

ΤΥΝΔΑΛΛ

Οἱ ἐν Γερμανίᾳ ὀπαδοὶ τοῦ μονισμοῦ ἤγειραν δισταγμοὺς ἐπὶ τῶν γενομένων πειραμάτων ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς φυσικῆς ἀδυνατότητος τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης, εἰργάσθησαν δὲ ὅπως πείσωσι τὸν γνωστὸν φυσιοδίφην καὶ χημικὸν Τύνδαλλ, ὃν ἐθεώρουν ἐλεύθερον πάσης προκαταλήψεως καὶ ῥέποντα μάλιστα πρὸς τὸν σκεπτισμόν, νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ γενόμενα πειράματα. Ὁ ἄγγλος φυσιογνώστης ἐπελάβετο τοῦ ἔργου καὶ προέβη εἰς τὰς ἐργασίας του διὰ τοιαύτης προσοχῆς καὶ περισκέψεως ὥστε ἡ πλάνη ἦτο ἀδύνατος. Τὰ πειράματα ἐγένοντο κατὰ διαφόρους τρόπους, τὸ δ' ἐξαγόμενον ὑπῆρξε πάντοτε τὸ αὐτό, διότι οὐδέποτε ἐπεφάνη ἡ ζωὴ ἐπὶ τῶν σεσηπότων ὑλῶν καὶ κρεάτων τοποθετηθέντων ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἐξ ἧς ἀφῃρέθη πᾶν ζωϊκὸν σπερμάτιον (α). Ὁ Τύνδαλλ μετὰ τὰ γενόμενα ὑπ' αὐτοῦ πειράματα μελετήσας καὶ ὑπὸ πολλὰς ἄλλας ἐπόψεις τὸ περὶ ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ζήτημα ἐπὶ τῆς γῆς ἐδημοσίευσε διατριβὴν ἧς τὸ συμπέρασμα εἶνε τὸ ἑπόμενον. «Βεβαιῶ ὅτι οὐδ' ἴχνος ὑπάρχει ἀποδείξεως ἀξίας ἐμπιστοσύνης τινὸς τεκμηριοῦν ὅτι ἡ ζωὴ ἐξεπορεύθη ἀπὸ διάφορον πηγὴν προϋπαρχούσης ζωῆς» (β).

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ περικλεὴς Τύνδαλλ, οἱ δὲ τοῦ «Προμηθέως» καθηγηταὶ διδάσκουν ὅτι ἡ ἐκ τῆς ὕλης αὐτόματος ἐκπόρευσις τῆς ζωῆς εἶνε ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ὑπὸ τῶν ἀμαθῶν καὶ τῶν προδοτῶν τῆς ἐπιστήμης ἀμφισβητουμένη! Παντοῦ καὶ πάντοτε τὸ ὄνομα καὶ οἱ διθύραμβοι τῆς ἐπιστήμης, ἐν πάσαις δὲ ταῖς βεβαιώσεσι καὶ διδασκαλίαις τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, ἡ ἀθέτησις πάσης ἐπιστημονικῶς ἀποδειχθείσης ἀληθείας. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐπιστήμη! Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη εἶνε λογική, οἱ δὲ στοιχειώδεις τῆς λογικῆς κανόνες διδάσκουσιν ὅτι ὃν δὲν δύναται νὰ παραχθῇ ἐξ ἄλλου ὄντος μὴ ἔχοντος ἐν δυνάμει τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ πρώτου ἔχοντος μάλιστα προσόντα καὶ στοιχεῖα ὅλως ἐναντία καὶ ἀντικείμενα.

Ἡ ἐπιστήμη εἶνε πεῖρα καὶ ἐξαγόμενον παρατηρήσεων καὶ

(α) Ὅρα Δρουμόνδ. Οἱ νόμοι τῆς φύσεως. Κεφάλαιον περὶ βιογενέσεως.

(β) Περιοδικόν. Δέκατος ἔννατος αἰών. 1878. Σελ. 507. Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Τύνδαλλ πειραμάτων ὅρα καὶ Χοκάρτ (Hocart) Conférences contre l'Athéisme Σελ. 19.

πειραμάτων, τὰ δὲ πειράματα καὶ αἱ παρατηρήσεις καταδικάζουσιν ὁριστικῶς τὴν περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς θεωρίαν.

Ἡ ἐπιστήμη εἶνε ἀποδοχὴ τῆς ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς προτεινομένης δοξασίας ὑπὸ τῶν κρατίστων καὶ ἁρμοδίων ἐπιστημόνων, οἱ δὲ κράτιστοι καὶ περιφανέστεροι τῶν φυσιογνωστῶν ἀποκηρύσσοντες τὰ θεωρήματα τοῦ Χέκελ χαρακτηρίζουσιν αὐτὰ ὡς νοσούσης φαντασίας ἀποκυήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Η ΠΕΡΙ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΘΕΩΡΙΑ

ΔΙΑ ΤΗΣ ΑΥΤΟΜΑΤΟΥ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ

ΚΑΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

I

Ἡ ὑλιστικὴ τοῦ μονισμοῦ δοξασία περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπενεργείας πάσης ὑπερφυσικῆς αἰτίας καὶ δυνάμεως, καταρτίζεται ἐκ δύω κεχωρισμένων θεωρημάτων. Καὶ τὸ μὲν τούτων εἶνε ἡ ὑπόθεσις τῆς αὐτομάτου ἐκπορεύσεως τοῦ πρώτου ζωϊκοῦ κυττάρου ἐκ τῆς νεκρᾶς ὕλης καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν μηχανικῶν νόμων, τὸ δ' ἕτερον ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐκ τοῦ ζωϊκοῦ τούτου μορίου καταγωγῆς πάντων τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν διὰ μεταμείψεως καὶ μεταβολῆς τῶν εἰδῶν μέχρι τῆς ἀνθρωπίνης διαμορφώσεως καὶ γενέσεως.

Καταδείξαντες τὸ ψευδὲς καὶ πεπλανημένον τῆς περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως ὑποθέσεως, προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν μελέτην καὶ αὐτῆς τῆς δαρβινείου θεωρίας καθ' ὃν τρόπον διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου Δαρβίνου καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ.

III

Ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα τῆς δαρβινείου ὑποθέσεως ἐρείδεται ἐπὶ ἑνὸς συλλογισμοῦ ἀπορρέοντος ἐκ τοῦ ἑπομένου γεγονότος.

Οἱ τὰ ζῷα ἀνατρέφοντες καὶ τιθασσεύοντες διὰ τεχνητῆς καὶ καταλλήλου τῶν φύλων συζεύξεως ἐπιφέρουσιν εἰς τὰ ἄτομα τῶν διαφόρων εἰδῶν παντοίας μεταβολάς, αἵτινες κληρονομικῶς μεταβιβαζόμεναι παράγουσι τὰς ἀναριθμήτους ποικιλίας τῶν προβάτων, τῶν βοῶν, τῶν ἵππων, τῶν περιστερῶν, τῶν κυνῶν, ὅλως νέας καὶ πρότερον ἀγνώστους. Ὁ ἀνατροφεὺς ἐκλέγει λ. χ. ἐκ τῶν προβάτων δύο ἄτομα, ἄρσεν καὶ θῆλυ, ἔχοντα πλατεῖαν τὴν οὐρὰν καὶ συζευγνύων ταῦτα ὡς καὶ τοὺς ἐπιγόνους αὐτῶν σχηματίζει μίαν ποικιλίαν προβάτων μὴ προϋπάρχουσαν, τῶν ἰδιοτήτων τῶν γονέων κληρονομικῶς μεταβιβαζομένων εἰς τοὺς ἐπιγόνους. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐμορφώθησαν 150 ποικιλίαι περιστερῶν, 180 κυνῶν, πολλαὶ δὲ βοῶν καὶ ἵππων καὶ ἄλλων κατοικιδίων ζώων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποδεικνύει δύο τινά· 1ον Ὅτι ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει τάσις πρὸς μεταβολὴν τῶν χαρακτήρων τῶν ζώων καὶ πρὸς παρέκβασιν ἀπὸ τῶν ἀρχικῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων. 2ον Ὅτι αἱ παρεκβάσεις αὗται ἅπαξ παραχθεῖσαι μεταβιβάζονται κληρονομικῶς εἰς τοὺς ἐπιγόνους καὶ μονιμοποιοῦνται.

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ὁ Δαρβῖνος ἀρύεται τὴν θεωρίαν του. Ὁ ἀνατροφεὺς ἐκλέγων τὰ κάλλιστα μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ συζευγνύων αὐτὰ καθίστησι κληρονομικὰς καὶ μονίμους τὰς ἐξόχους αὐτῶν ἰδιότητας καὶ διὰ τοιαύτης μεταμείψεως ἐξευγενίζει, βελτιοῖ ἢ τροποποιεῖ τὸ εἶδος χάριν τῶν διαφόρων σκοπῶν του. «Ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἐκλογῆς καὶ ἄλλων τεχνητῶν μέσων ἐπιτυγχάνῃ ἀποτελέσματα τοσοῦτον σπουδαῖα, τί δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ ἡ φύσις δι' ὅλως αὐτομάτου διαλογῆς; Φρονῶ ὅτι ὅλος ὁ ζωϊκὸς κόσμος παρήχθη ἐκ τεσσάρων ἢ πέντε πρωτογόνων εἰδῶν. Ἴσως ἡ ἀναλογία ἐδύνατο νὰ μὲ ὠθήσῃ καὶ

προσωτέρω, ὥστε νὰ πιστεύσω ὅτι πάντα τὰ ζῷα κατάγονται ἐξ ἑνὸς μόνον πρωτοπλάσματος ἀρχετύπου· ἀλλ' ἡ ἀναλογία θὰ ἦτον ὁπωσοῦν τολμηρά. Ὅ,τι ἐν σμικρῷ κατορθοῖ ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς καλουμένης τεχνικῆς διαλογῆς, αὐτὸ τοῦτο κατορθοῖ ἡ φύσις διὰ τῆς φυσικῆς διαλογῆς (Natural Selection). Μεταξὺ τῶν ζώων παρατηρεῖται ἀγὼν περὶ ὑπάρξεως, καθ' ὃν τὰ μὲν ἐπιζῶσι τὰ δὲ ἀπόλλυνται, διότι οὐχὶ πάντα δύνανται νὰ τραφῶσι, πολλάκις δὲ τὰ μὲν χρησιμεύουσι πρὸς τροφὴν τῶν ἄλλων. Κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον τῆς ζωῆς ἐπιζῶσι βεβαίως τὰ ἰσχυρότερα καὶ τὰ ἐκ τῆς φύσεως πεπροικισμένα διὰ τῶν καλλιτέρων ἰδιοτήτων. Οὕτω δὲ τῶν ἰσχυροτέρων διατηρουμένων καὶ μεταδιδόντων τοῖς ἀπογόνοις τὰς ἑαυτῶν παραλλαγὰς γεννῶνται νέαι παρεκβάσεις καὶ ποικιλίαι καὶ εἰδοποιοὶ διαφοραί, ἐξ ὧν τὰ εἴδη παράγονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καθ' ὃν ὁ ἄνθρωπος ἐν σμικρῷ ἐπιτυγχάνει τὴν ποικιλίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνατρεφομένων».

Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐξ ἀναλογίας τιθεμένης ταύτης ὑποθέσεως ἓν πρῶτον ἐπεγείρεται ἐρώτημα. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος διὰ τεχνικῆς διαλογῆς ἐπιτυγχάνῃ τὴν μεταλλαγὴν τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν, ἕπεται ἆρά γε ἀναγκαίως ὅτι καὶ ἡ φύσις προβαίνει αὐτομάτως εἰς τὴν καλουμένην φυσικὴν διαλογήν; Ἀποσαφήσωμεν τὴν πρώτην ταύτην καὶ προκαταρκτικὴν ἀντίρρησιν.

Πολλάκις ὁ ἄνθρωπος ἐφαρμόζων τὰ ἐπινοούμενα ὑπ' αὐτοῦ μέσα καὶ ἀκολουθῶν μεθόδους ἃς διὰ τῆς πείρας ἢ τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας ἐδημιούργησε, παράγει διὰ τῆς διδομένης ὑπ' αὐτοῦ διευθύνσεως τῶν φυσικῶν νόμων ἀποτελέσματα ἅτινα ἡ φύσις οὐδέποτε αὐτομάτως παρήγαγεν. Εὑρισκόμενοι ἐνώπιον παναρχαίου ναοῦ ἢ ὀβελίσκου ἢ ἄλλου μνημείου, οὗτινος ἀγνοοῦμεν τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν χρόνον τῆς ἀνεγέρσεως, διαβλέπομεν ἐν αὐτῷ τὸ ἔργον τῆς διανοίας καὶ τῆς χειρὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐάν τις μᾶς εἴπῃ ὅτι καὶ ἡ φύσις ἐν τῷ διαστήματι πολλῶν αἰώνων καὶ διὰ τῆς κατὰ μικρὸν προσθήκης καὶ συνενώσεως τῶν

ἀτόμων τῆς ὕλης ἐδύνατο νὰ παραγάγῃ τὸ μνημεῖον ἢ τὸν ὀβελίσκον, δὲν θὰ ὦμεν ἀναντιρρήτως εἰς θέσιν ν' ἀποκρούσωμεν ὡς φυσικῶς ἀδύνατον τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἀλλὰ βεβαίως θὰ ἀπορρίψωμεν αὐτὴν λέγοντες ὅτι παρετηρήσαμεν μὲν τὸν ἄνθρωπον ἀνεγείροντα κτίρια καὶ μνημεῖα, ἀλλ' οὐδέποτε εἴδομεν τὴν φύσιν ὁμοίως ἐνεργοῦσαν καὶ παράγουσαν. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν τεχνητῶν μέσων καὶ διὰ τῆς διαλογῆς τῶν φυλῶν ἐπιτυγχάνει τὴν ἀλλοίωσιν τῆς μορφῆς καὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ζώων, τοῦτο εἶνε βέβαιον καὶ ἀδιαφιλονείκητον, ἀλλ' ἔπραξε τοῦτο καὶ ἡ φύσις ἆρά γε διὰ φυσικῆς διαλογῆς οὕτως ὥστε ἀπὸ ἑνὸς ζωϊκοῦ εἴδους νὰ παραχθῇ ὁρμεμφύτως ἕτερον; Ἰδοὺ ὅ,τι δὲν εἴδομεν οὐδέποτε, οἱ δὲ δαρβινισταὶ δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ ὑποδείξωσιν οὐδὲ ἓν γεγονὸς μαρτυροῦν ὅτι ἡ φύσις προέβη εἰς τοιαύτην ἀλλοίωσιν διὰ φυσικῆς, ὡς ὁ ἄνθρωπος προβαίνει διὰ τῆς τεχνητῆς διαλογῆς. Ἡ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἄρα βιομηχανίας ἐπηρεισμένη ὑπόθεσις, ἐν ἐλλείψει θετικοῦ τινος γεγονότος μαρτυροῦντος τὴν αὐτὴν ὑπὸ τῆς φύσεως διεύθυνσιν τῶν ἑαυτῆς δυνάμεων, οὐδεμίαν ἔχει λογικὴν ὑπόστασιν.

Καὶ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο. Τῆς ὑποθέσεως τοῦ Δαρβίνου θεμελιουμένης ἐπὶ συλλογισμοῦ ἐξ ἀναλογίας ἀπορρέοντος ἐκ γεγονότος τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργότητος, ἡ ἀναλογία αὕτη δέον νὰ περιορισθῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ γεγονότος τοῦ καθιστῶντος τὴν βάσιν καὶ τὸ ἔρεισμα τῆς ὑποθέσεως. Τώρα, εἶνε μὲν βέβαιον ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατορθοῖ διὰ τεχνητῶν μέσων νὰ μεταβάλλῃ τὰς ἰδιότητας τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους καὶ πολυαρίθμους νὰ σχηματίσῃ ποικιλίας, ἀλλ' οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ μεταμορφώσῃ τὰ εἴδη καὶ νὰ παραγάγῃ πτηνὰ ἀπὸ ἰχθύων, πρόβατα ἀπὸ βοῶν ἢ λαγωοὺς ἀπὸ κυνῶν. Κατὰ δὲ τὴν δαρβίνειον ὑπόθεσιν ἐκ τῆς φυσικῆς διαλογῆς δὲν παρήχθησαν ἁπλῶς ποικιλίαι, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ εἴδη ἐπήγασαν ἀπὸ τεσσάρων ἢ καὶ ἀπὸ ἑνὸς πρωτοπλάσματος καὶ ἀρχετύπου. Οὕτως ἐπεκτεινομένης τῆς ὑποθέσεως, οὐ μόνον ἐλλείπουσιν αἱ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς ἀποδείξεις

ἐνδεικνύουσαι ὅτι ἡ παραλλαγὴ τῶν εἰδῶν δύναται νὰ ἐπέλθῃ αὐτομάτως διὰ φυσικῆς διαλογῆς, ἀλλ' ἐλλείπει ἐξ αὐτῆς καὶ τὸ ἔρεισμα τῆς ἀναλογίας, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε κατώρθωσε τὴν μεταβολὴν ἑνὸς εἴδους εἰς ἕτερον. Ἡ παρατήρησις αὕτη στενῶς συνδέεται μετὰ τῶν σπουδαίων ζητημάτων τοῦ μεταμορφωτέου ἢ μὴ τῶν εἰδῶν, καὶ τῆς λειτουργίας τῶν φυσικῶν νόμων κατὰ τὴν μεταβίβασιν τῆς ζωῆς, εἰς ὧν τὴν μελέτην προβαίνομεν εὐελπιστοῦντες ὅτι θὰ καταστήσωμεν εἰς πάντας καταληπτὰ τὰ σπουδαιότατα τῶν ἐπιχειρημάτων τ' ἀνατρέποντα ἐκ βάθρων τὴν δαρβίνειον θεωρίαν.

ΙΙΙ

Παρατηροῦντες τὰ κατὰ τὴν μετάδοσιν τῆς ζωῆς, ἀκριβοῦμεν γεγονὸς σπουδαιότατον ἅμα καὶ προφανὲς εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἐπιστήμονος οὐχ ἧττον ἢ τοῦ ἀμαθεστέρου τῶν κτηνῶν ἀνατροφέως. Ἡ γῆ κατοικεῖται ὑπὸ καταπληκτικοῦ ἀριθμοῦ ζωϊκῶν ὑπάρξεων διαφερουσῶν κατά τε τὴν μορφήν, τὰς ἕξεις καὶ τὰ ἔνστικτα, ὑποβαλλομένων δὲ εἰς σταθεροὺς καὶ ἀμεταβλήτους φυσικοὺς νόμους διατηροῦντας τὴν ἁρμονίαν τῶν διαφόρων εἰδῶν, τὸ ἀσύγχυτον τῶν διαχωριζόντων αὐτὰ ὁρίων καὶ τῶν ἑνὸς ἑκάστου γνωρισμάτων.

Ὑπάρχουσι κλάσεις ζώων ἐχόντων ὁμοιότητα μορφῆς, ὀργάνων καὶ ἐνστίκτων καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑφίσταται φυσιολογικὸς σύνδεσμος· ὡς ἐκ τούτου ἡ σύζευξις δύο ἐξ αὐτῶν διαφόρου φύλου, προκαλουμένη ἐκ φυσικῆς ἀνάγκης, ἀποβαίνει γόνιμος καὶ καρποφόρος, ἑκάστη δὲ τῶν κλάσεων τούτων ἀπαρτίζει ἓν ἰδιαίτερον εἶδος. Τὰ πρόβατα εἶνε τοῦ αὐτοῦ εἴδους οὐχὶ μόνον διότι μορφολογικῶς ὁμοιάζουσιν, ἀλλὰ καὶ διότι ἐκ τῆς ἐπιμιξίας αὐτῶν γεννῶνται νέα ἄτομα ὁμοιάζοντα αὐτοῖς. Ὁμοιότης σχήματος καὶ μορφῆς καὶ γόνιμος τῶν δύο φύλων ἕνωσις, εἶνε οἱ δύο ὅροι οἱ διακρίνοντες τὸ ἓν τοῦ ἑτέρου τῶν εἰδῶν.

Τὸ πρῶτον παριστάμενον ἡμῖν φαινόμενον κατὰ τὴν μετάδοσιν τῆς ζωῆς εἶνε ἡ ὁμοιότης τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς κατὰ τὰ κυριώτερα καὶ δεσπόζοντα χαρακτηριστικά. Ἡ ὁμοιότης αὕτη μεταξὺ ἀτόμου καὶ ἀτόμου τοῦ ἰδίου εἴδους οὐδέποτε εἶνε πλήρης ὡς παρουσιαζομένων ἀτομικῶν διαφορῶν κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὰς ἐπουσιώδεις αὐτῶν ἰδιότητας· ἐνίοτε μάλιστα αἱ διαφοραὶ αὗται μεταβιβαζόμεναι κληρονομικῶς καὶ σπουδαιότεραι ἀποβαίνουσι καὶ ποικιλίας τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἀποτελοῦσιν. Ἡ φύσις εἶνε εὔκαμπτος καὶ οὐδὲν παρεμβάλλει πρόσκομμα εἰς τὴν ἐπιρροὴν τοῦ χώρου καὶ τοῦ κλίματος ἢ καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην βιομηχανίαν πρὸς τροποποίησιν τῆς μορφῆς, τοῦ μεγέθους ὡς καὶ αὐτῶν τῶν ἐνστίκτων καὶ τῶν ἕξεων τῶν ζώων τοῦ αὐτοῦ εἴδους, διὰ τοῦτο δὲ καὶ αἱ μεταμορφώσεις καὶ αἱ ποικιλίαι αὐτῶν εἶνε ἀναρίθμητοι καὶ ἀπεριόριστοι· ἀλλ' ἡ φύσις εἶνε ἄκαμπτος ὡς πρὸς τὸν φυσιολογικὸν σύνδεσμον τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους, διατηρουμένου τούτου σταθεροῦ, μονίμου καὶ ἀναλλοιώτου. Ἐφ' ὅσον καὶ ἂν ἀπομακρύνωνται τὰ ἄτομα καὶ αἱ ποικιλίαι τοῦ αὐτοῦ εἴδους μορφολογικῶς, τὸ γόνιμον τῆς συζεύξεώς των οὐδέποτε μεταβάλλεται. Μέγισται εἶνε καὶ σπουδαῖαι αἱ διαφοραὶ τοῦ μεγέθους, τοῦ δέρματος, τῆς μορφῆς καὶ τῶν ἐνστίκτων τοῦ κυνὸς τῆς Terra Nuova καὶ τοῦ μικροτάτου κυνὸς ἐκ τῶν Charles-dogs, ἀλλ' ἡ ἕνωσις τούτων προκαλεῖται ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ διατηρεῖται ἀεὶποτε γόνιμος. Ὁ χῶρος τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς σωματικῆς τοῦ εἴδους μεταμορφώσεως εἶνε ἀπέραντος, ἀλλὰ τὸ κέντρον αὐτοῦ τὸ καθιστῶν γόνιμον τὴν σύζευξιν τῶν οὕτω μεταβληθέντων ἀτόμων καὶ τῶν παραχθεισῶν ποικιλιῶν εἶνε σταθερὸν, ἀμετάβλητον καὶ ἀδυσώπητον ἀπέναντι πάσης ἐνεργείας καὶ ἀντιδράσεως. Θὰ ἐκθέσω ἐνταῦθα γεγονότα τινὰ διαφωτίζοντα τὸν ἐξαίσιον τοῦτον φυσικὸν νόμον δι' οὗ διατηρεῖται ἡ ἁρμονία ἐν τῷ ζωϊκῷ βασιλείῳ, ὡς διὰ τῶν νόμων τῆς ἕλξεως καὶ τῆς βαρύτητος διατηρεῖται ἡ ἁρμονία τῶν οὐρανίων σωμάτων.

Ὁ ἄνθρωπος ἐπωφελούμενος τῆς εὐκαμψίας τῶν νόμων τῆς φύσεως ὡς πρὸς τὸ μεταβλητὸν τῶν μορφολογικῶν τῶν ζώων ἰδιοτήτων, παρήγαγε τοιαύτας ποικιλίας ἐν τοῖς διαφόροις εἴδεσιν, ὥστε ἐνίοτε ἄτομόν τι ἀπέχει κατὰ τὴν μορφὴν περισσότερον ἄλλων ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἢ ἄλλων εἴδους διαφόρου. Ὁ παρατηρῶν τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς καὶ τῶν ἕξεων τῶν παραχθεισῶν 150 ποικιλιῶν τοῦ εἴδους τῶν περιστερῶν καὶ συμπαραβάλλων τινὰς ἐξ αὐτῶν πρὸς τὰς ἀγρίας περιστερὰς θὰ ἐδίσταζε νὰ πιστεύσῃ ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ ἀνήκουσιν εἶδος. Καὶ οἱ φυσιοδίφαι, ἰδίως δὲ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ δαρβινισμοῦ, στρέψαντες τὴν προσοχὴν καὶ τὰ πειράματά των ἐπὶ τούτῳ κατώρθωσαν σπουδαιοτάτας καὶ καταπληκτικὰς μεταβολάς, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ καταβληθεῖσαι προσπάθειαι πρὸς διακοπὴν τοῦ φυσιολογικοῦ συνδέσμου ὑπῆρξαν μάταιαι, περιστερὰ δὲ τιθεμένη ἐγγὺς περιστερᾶς ἑτέρου φύλου, ὅλως διαφόρου κατὰ τὴν μορφὴν καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὰ ἔνστικτα καὶ τὰ ὄργανα τῆς πτήσεως, συζεύγνυται καὶ γονιμοποιεῖ. Ὁ Δαρβῖνος ἀνωμολόγησεν ἐν τῇ εἰλικρινείᾳ αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν τοῦ περισπουδάστου τούτου γεγονότος· «ἐγὼ δὲν γνωρίζω, ἔγραφεν, οὐδεμίαν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ σύζευξις τῶν ποικιλιῶν τοῦ αὐτοῦ εἴδους τῶν κατοικιδίων ζώων νὰ ὑπῆρξεν ἄγονος, τοῦτο δὲ εἶνε ἀληθῶς καταπληκτικόν, διότι ἀναρίθμητοι εἶνε αἱ ποικιλίαι τῶν περιστερῶν, τῶν χοίρων, τῶν κυνῶν καὶ τῶν πτηνῶν ».

Καὶ δὲν εἶνε τοῦτο μόνον· ἡ φύσις οἱονεὶ προβλέπουσα τὰς καταβληθησομένας ἐνεργείας ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀποκοπὴν τοῦ φυσιολογικοῦ συνδέσμου μεταξὺ ἀτόμων καταγομένων ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς γενάρχας καὶ θέλουσα οὐ μόνον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὸ ἀσύγχυτον τῶν εἰδῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταδείξῃ ὅτι πᾶσα πρὸς παράβασιν τοῦ νόμου τούτου προσπάθεια εἶνε μάταια καὶ ἀνωφελής, κατέστησε τὰς συζεύξεις ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἀλλὰ διαφόρου μορφῆς καὶ ποικιλίας, γονιμωτέρας τῶν συζεύξεων ζώων τῆς αὐτῆς μορφῆς καὶ ποικιλίας· οὕτω, ἐφ' ὅσον

τὰ ἄτομα ἑνὸς εἴδους ἀπομακρύνονται καὶ διαφέρουσι κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὰ ἔνστικτα καὶ τὰς ἕξεις, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ φυσιολεγικὸς αὐτῶν σύνδεσμος ἐνισχύεται, κραταιοῦται καὶ ἡ ἐπιμιξία καθισταμένη γονιμωτέρα μαρτυρεῖ τὸ ἀμετάβλητον τοῦ συνδέσμου τούτου τοῦ διατηροῦντος τὴν ἀδιάσπαστον αὐτῶν ἑνότητα ἐν τῇ ἀπεράντῳ ποικιλίᾳ· οὕτω δὲ οἱ χιλιοστοὶ ἀπόγονοι δύνανται μὲν νὰ διαφέρωσι κατὰ τὴν μορφὴν καὶ τὰς ἕξεις, ἀλλ' ἡ γόνιμος αὐτῶν σύζευξις εἶνε σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητος.

Ἓν ἕτερον φαινόμενον, τὸ τῆς στειρώσεως τῆς νόθου ἐπιμιξίας, ὑπὸ ὅλως ἐναντίαν ἔννοιαν, νέαν χορηγεῖ ἀπόδειξιν τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν καὶ τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς παραγωγῆς τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἑτέρου. Εἴπομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε κατώρθωσε ν' ἀπομακρύνῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὰ ποικιλίας καὶ τὰς ἀτομικότητας τῶν εἰδῶν ὥστε νὰ καταστήσῃ στεῖραν τὴς σύζευξίν των, ἀλλ' εἰς τινας περιπτώσεις κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ γόνιμον τὴν ἕνωσιν δύο ἀτόμων ἀνηκόντων εἰς διάφορα συγγενῆ εἴδη, ὄνου μετὰ ἵππου, κυνὸς μετὰ λύκου, λαγωοῦ μετὰ κονίκλου. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὰς ἐξαιρετικὰς καὶ ἀνωμάλους ταύτας ἐπιμιξίας ἡ φύσις φαίνεται ἐπιτρέψασα ὅπως νέαν χορηγήσῃ ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ ἀσυγχύτου τῶν εἰδῶν. Ἐκ τῆς συζεύξεως τοῦ ὄνου καὶ τοῦ ἵππου γεννᾶται ἡμίονος, ἀλλ' ὁ νέος οὗτος ζωϊκὸς τύπος ἐξαντλεῖται εἰς πρώτην γενεὰν ἐστερημένος ὢν τῶν στοιχείων πρὸς μεταβίβασιν τῆς ζωῆς. Ἄλλοτε, τὸ παραχθὲν νόθον ἐκ τῆς συζεύξεως συγγενῶν εἰδῶν δὲν εἶνε μὲν στεῖρον, ἀλλ' αἱ προκύψασαι ἐξ αὐτοῦ νέαι ἰδιότητες δὲν μεταβιβάζονται εἰς τοὺς ἐπιγόνους, μετὰ δὲ τὴν πρώτην ἢ τὴν δευτέραν γενεὰν ἐπανέρχονται σταθερῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως οἱ τύποι ἑνὸς τῶν εἰδῶν ἐξ οὗ παρήχθη, καὶ οὕτως ὁ μὲν τόκος τοῦ γεννήματος τῆς νόθου ἑνώσεως λύκου καὶ κυνὸς εἶνε κύων ἢ λύκος, ὁ δὲ καρπὸς τῆς ἑνώσεως λαγωοῦ καὶ κονίκλου εἶνε λαγωὸς ἢ κόνικλος.

Ἀφ' ἑνὸς λοιπὸν τὸ ἀδύνατον τῆς διακοπῆς τοῦ φυσιολογικοῦ συνδέσμου τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους, ἀφ' ἑτέρου τὸ φυσικῶς ἀδύνατον τῆς παραγωγῆς νέου εἴδους ἐκ τῆς συζεύξεως ἀτόμων διαφόρων εἰδῶν, ἰδοὺ τὰ δύο σταθερὰ καὶ προφανῆ ζωολογικὰ γεγονότα τ' ἀπαρτίζοντα τὸν νόμον τῆς φύσεως τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ ἀσυγχύτου τῶν εἰδῶν. Καὶ ὁ νόμος οὗτος δὲν βεβαιοῦται μόνον ἐκ τῶν φυσιολογικῶν τούτων γεγονότων καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας πείρας, ἀλλ' εἶνε ὁ ἐπικρατῶν νόμος τῶν αἰώνων καὶ πάσης τῆς ἱστορίας τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου. Τὰ ἐξ ἀρχαίων χρόνων πονήματα φυσικῆς ἱστορίας, οἱ εὑρεθέντες σκελετοὶ ζωϊκῶν ὄντων, αἱ διὰ τῆς γλυπτικῆς διατηρηθεῖσαι ἀπεικονίσεις ζώων καὶ αἱ αἰγυπτιακαὶ μομίαι, χορηγοῦσι τὴν ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ ἀσυγχύτου τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν. Διὰ τῶν γεωλογικῶν παρατηρήσεων ἀνευρέθησαν μὲν τὰ λείψανα εἰδῶν ἐκλειψάντων καὶ μὴ ἐπιφαινομένων πλέον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' οὐδέποτε ἐξευρέθη λείψανόν τι ἐνδεικνύον τὴν μεταβολὴν ἑνὸς εἴδους εἰς ἕτερον ἢ παραγωγὴν ἄλλου ἐκ τῆς ἑνώσεως δύο διαφόρων. Τὸ εἶδος ἀποθνήσκει καὶ ἐκλείπει, ἀλλὰ δὲν μεταμορφοῦται εἰς ἕτερον, διὰ δὲ τοῦ νόμου τούτου διατηρεῖται ἡ ἐξαισία ἁρμονία τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου ἐν μέσῳ τῆς ἀπεράντου ποικιλίας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν εἰδῶν.

Ἂς προσεγγίσωμεν ἤδη τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Δαρβίνου εἰς τὸν βεβαιωθέντα τοῦτον φυσικὸν νόμον κατὰ τὴν μεταβίβασιν τῆς ζωῆς. Ἔστω ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἐπεφάνη τὸ πρῶτον ζωϊκὸν κύτταρον, ἡ πρώτη κυψέλη, ἐξ ἧς διὰ τῆς ἐξελίξεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν ἐπιγόνων αὐτοῦ ἐπρόκειτο νὰ παραχθῶσι πάντα τὰ ζωϊκὰ ὄντα μέχρι τοῦ ἀνθρώπου. Ἰδὲν τὸ κύτταρον τοῦτο ἐδημιουργήθη ὑπὸ ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, ὡς οἱ Λαμὰρκ καὶ Οὐάλλας καὶ Assa Gray ἐδόξαζον ἢ ἐὰν αὐτομάτως ἀνεφύη εἰς τὸν πυθμένα τῆς θαλάσσης κατὰ τὸν Χέκελ, τοῦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἐξετάζομεν, διότι τὴν στιγμὴν ταύτην ζητεῖται ἐὰν ἐκ τῆς πρώτης ἀναφυείσης ζωϊκῆς κυψέλης καὶ διὰ τῆς αὐτομάτου λειτουργίας τῶν

φυσικῶν νόμων ἐδύναντο νὰ παραχθῶσι τὰ διάφορα εἴδη τῶν ζώων. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν δύναται ν' ἀντιστῇ εἰς σπουδαῖον ἔλεγχον, προσκρούουσα καὶ ναυαγοῦσα πρὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου τοῦ ἀμεταβλήτου καὶ ἀσυγχύτου τῶν εἰδῶν. Ἐὰν τὸ πρῶτον ἀρχέγονον καὶ πρωτόπλασμα εἶχε τοὺς χαρακτῆρας ἰχθύος, πάντα τὰ ἐξ αὐτοῦ καταγόμενα καὶ οἱ τούτων ἐπίγονοι θὰ διετήρουν τὸν φυσιολογικὸν σύνδεσμον ἐφ' ὅσον καὶ ἂν μετεβάλλετο ἡ μορφή των. Ἐκ τοῦ πρώτου ἐκείνου ἀρχεγόνου θὰ παρήγοντο ἀναρίθμητοι μυριάδες ποικιλιῶν καὶ ἀτόμων, ἀλλ' ὁ φυσιολογικὸς αὐτῶν σύνδεσμος καὶ ἡ γόνιμος αὐτῶν ἐπιμιξία θὰ διετηρεῖτο πάντοτε σταθερὸς καὶ ἀναλλοίωτος, ὡς εἶνε σταθεροὶ καὶ ἀμετάβλητοι οἱ νόμοι τῆς φύσεως. Καὶ ἐὰν πάλιν ὑποθέσωμεν ὅτι τρία ὑπῆρξαν τὰ δημιουργηθέντα ἢ τὰ αὐτομάτως παραχθέντα πρωτοπλάσματα, τὰ ἐκ τούτων παραγόμενα εἴδη θὰ ἦσαν πάντοτε τὰ αὐτά, καθ' ὅσον ἐκ τῆς ἐπιμιξίας αὐτῶν νέον εἶδος δὲν ἠδύνατο νὰ παραχθῇ καὶ νὰ διατηρηθῇ, τοιούτου ὄντος τοῦ ἀναλλοιώτου τῆς φύσεως νόμου. Ἡ ὕπαρξις τῶν ζώντων ἐπὶ τῆς γῆς εἰδῶν, συναρμολογουμένη μετὰ τοῦ ὁρισθέντος φυσικοῦ νόμου κατὰ τὴν μεταβίβασιν τῆς ζωῆς, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν βεβαίωσιν καὶ ἀκρίβωσιν τῆς ἀναμφισβητήτου ἀληθείας περὶ τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἀρτίας καὶ πλήρους ἐμφανίσεως ἑκάστου εἴδους μετὰ τῶν οὐσιωδῶν αὐτοῦ γνωρισμάτων, φυσικῶς ἀδυνάτου οὔσης τῆς παραγωγῆς τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἑτέρου.

IV

Ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα τοῦτο, εἰς ὃ ἀπελήξαμεν διὰ τῆς σταθμίσεως τῶν γεγονότων καὶ τῆς λογικῆς τοῦ κοινοῦ νοῦ, εἶνε ἆρά γε ἐπιστημονικῶς ὀρθόν; Μήτι αἱ βιολογικαὶ ἐπιστῆμαι ἀνεκάλυψαν γεγονότα ἢ ἀληθείας ἀγνώστους εἰς τοὺς μὴ ἐντριβεῖς περὶ τὰς ἐπιστήμας ταύτας ἐξελεγχούσας δὲ ὡς πλημμελεῖς τὰς σκέψεις καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ κοινοῦ νοῦ; Ἡ ἐρώτη-

σις καὶ ἀμφιβολία αὕτη, εὔλογος οὖσα, ἀναγκαίως ἐπεγείρεται εἰς τὸν νοῦν ἑκάστου, διότι ἀδυνατεῖ τις ἀληθῶς νὰ πιστεύσῃ ὅτι θεωρία ἐξελεγχομένη ψευδὴς ὑπὸ τῶν φυσικῶν νόμων πρεσβεύεται ὑπὸ ἐπιστημόνων, προκηρύσσεται ὡς ἀλήθεια καὶ δι' αὐτῆς ἐπισκοτίζεται ὁ νοῦς τῶν λαῶν καὶ κλονίζονται αἱ περὶ δημιουργίας πεποιθήσεις των. Καὶ ὅμως τοῦτο εἶνε ἀληθές, καὶ οὔτε γεγονότα οὔτε ἀλήθειαι ἀνεκαλύφθησαν ἐξελέγχουσαι πεπλανημένας τὰς γενομένας σκέψεις, οἱ δὲ τῆς φύσεως νόμοι λειτουργοῦντες πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας ὡς καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν παντὸς ἐπιστήμονος διαμαρτύρονται καὶ καταδικάζουσι τὴν δαρβίνειον θεωρίαν.

Ὁ Κάρολος Δαρβῖνος ἐν τῇ εἰλικρινείᾳ αὐτοῦ ὡμολόγησεν ὅτι « οἱ φυσιοδίφαι εἰς οὓς ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει τὸ πλεῖστον τῶν σημερινῶν προόδων δὲν ἀποδέχονται τὴν παρ' αὐτοῦ προτεινομένην ὑπόθεσιν τῆς παραγωγῆς ἑνὸς ἀπὸ ἑτέρου εἴδους », ἡμεῖς δὲ μετὰ θάρρους προσθέτομεν ὅτι οὐ μόνον δὲν ἀποδέχονται, ἀλλὰ καὶ ἀποκρούουσιν ὡς ὑπὸ τῶν νόμων τῆς φύσεως ἐξελεγχομένην ἀνυπόστατον καὶ ψευδῆ.

Καὶ τὴν δαρβίνειον θεωρίαν δὲν ἀπορρίπτουσι μόνον οἱ τὰς περὶ δημιουργίας πεποιθήσεις πρεσβεύοντες φυσιοδίφαι, ἀλλὰ καί τινες τῶν ὑλιστῶν καὶ τῶν ἀντεπεξερχομένων κατὰ πάσης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως, κατελθόντες εἰς ἐπιστημονικὴν ἐπ' αὐτῆς συζήτησιν, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἀντιβαίνει εἰς τοὺς ἀκαμπτους τῆς φύσεως νόμους τοὺς διέποντας τὴν μεταβίβασιν τῆς ζωϊκῆς ὑπάρξεως.

Γνωστὸς εἶνε ὁ ἄγγλος ὑλιστὴς Χούξλεη. Ἀναγνωρίσας οὗτος ὅτι πᾶσαι αἱ ὑλιστικαὶ δοξασίαι θραύονται καὶ ναυαγοῦσιν ἐνώπιον τοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐπεδόθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὴν μελέτην τῆς δαρβινείου θεωρίας, πλεῖστα δὲ συνέλεξε γεγονότα καθιστῶντα αὐτήν, κατὰ τὴν κρίσιν του, εὔλογον καὶ πιθανήν. Ὑιοθέσας τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεών του, « πάντα καλῶς ἔχουσιν, ἔλε-

γεν, ἀλλ' ὅταν πρόκηται ν' ἀνασκευάσωμεν τὴν ἀντιτεινομένην ἡμῖν ἀντίρρησιν περὶ τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς μεταμορφώσεως καὶ μεταλλαγῆς τῶν εἰδῶν, τότε πάντα ἀπόλλυνται. Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἀποδέχομαι τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑποθέσεως τοῦ Δαρβίνου, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως νὰ μοὶ χορηγηθῇ ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἐφικτοῦ τῆς παραγωγῆς νέων εἰδῶν διὰ τῆς ἐπιμιξίας ἑτέρων ».

Εἷς τῶν ἐν Γαλλίᾳ δαρβινιστῶν, ὁ Αἰμίλιος Φερριέ, ἐπεχείρησε νὰ καταστήσῃ δημώδεις τὰς περὶ μεταμείψεως τῶν εἰδῶν θεωρίας διὰ τοῦ δημοσιευθέντος «περὶ Δαρβινισμοῦ» συγγράμματός του. Καὶ εἰς μὲν τὰ τρία πρῶτα μέρη ἐκτίθησι πάσας τὰς βάσεις τῆς δαρβινείου ὑποθέσεως καὶ τὰ καθιστῶντα πιθανὴν τὴν ὀρθότητα αὐτῆς ἐπιχειρήματα, ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ ἐπιλαμβάνεται τῆς ἀναλύσεως τῆς ἐπεγειρομένης ἀντιρρήσεως ἐκ τοῦ ἀμεταμορφώτου καὶ ἀναλλοιώτου τῶν εἰδῶν. « Ἡ ἔνστασις, λέγει ὁ Φερριέ, εἶνε σπουδαία, ὅπως δὲ ἀποδείξωμεν τὸ ἐφικτὸν τῆς παραγωγῆς ἑνὸς εἴδους ἀπὸ ἑτέρου, δύο δυνάμεθα νὰ βαδίσωμεν ὁδούς. Ἡ μὲν εἶνε ἄμεσος καὶ εὐθεῖα, ἡ δὲ ἔμμεσος καὶ πλαγία. Ἡ εὐθεῖα θὰ ἦτο ἡ ὑπόδειξις γεγονότος τινὸς μαρτυροῦντος ὅτι ἐκ τῆς ἐπιμιξίας ἀτόμων διαφόρων εἰδῶν ἐπήγασε νέος τις τύπος ζωϊκῆς ὑπάρξεως· ἡ στείρωσις ὅμως τῶν νόθων γεννημάτων καθίστησιν ἀδύνατον τὴν χορήγησιν τῆς ἀμέσου ταύτης ἀποδείξεως. Ἡ δὲ πλαγία θὰ ἦτο ἡ ὑπόδειξις γεγονότος τινὸς βεβαιοῦντος ὅτι μεταξὺ δύο ἀτόμων καταγομένων ἀπὸ γεναρχῶν τοῦ αὐτοῦ εἴδους διεκόπη ὁ ἐνυπάρχων φυσιολογικὸς σύνδεσμος πρὸς τεκνοποίησιν· ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἔχομεν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Δαρβίνου βεβαιοῦντος καὶ μετὰ πολλὰς ἐρεύνας καὶ πειράματα μαρτυροῦντος ὅτι οὐδὲ ἓν γεγονὸς ἀγόνου ἐπιμιξίας μεταξὺ ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους δύναται νὰ ὑποδειχθῇ ». Μεταβαίνων ἀκολούθως ὁ Φερριὲ εἰς τὰ γενικὰ συμπεράσματα τῶν σκέψεών του, λυπούμενος δὲ ὅτι ἀπέναντι τούτων ἵσταται ἀδυσώπητος ὁ νόμος τῆς φύσεως περὶ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν, ὁ πάσας τὰς περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς ὑποθέσεις καὶ θεωρίας ἄρδην ἀνατρέπων, «ἂς ἐλπίσωμεν εἰς τὸ μέλλον, ἔγραφε, καὶ εἰς ἀπώτατον μέλλον εἰς ὃ ἐπιφυλάσσεται ἡ ὁριστικὴ τοῦ ζητήματος λύσις. Ἐὰν μετὰ ἕνα ἢ καὶ δύο αἰῶνας χορηγηθῇ ἡ ἀπόδειξις τῆς διασταυρώσεως τῶν εἰδῶν ἢ τῆς στειρώσεως ἀτόμων ἐκ τοῦ αὐτοῦ ζεύγους καταγομένων, τότε τὸ πρόβλημα θὰ ἐπιλυθῇ ». Καὶ ἡμεῖς, ἀναγνῶστα, ἂς ἀφήσωμεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὴν στάθμισιν τῶν μετὰ ἕνα ἢ δύο αἰῶνας ἀποκαλυφθησομένων καὶ ἂς περιορισθῶμεν ἐνταῦθα νὰ βεβαιώσωμεν ἀλήθειαν ὁμολογουμένην ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ δαρβινισμοῦ. Ἡ ὑπόθεσις τῆς μεταμορφώσεως τῶν εἰδῶν καὶ τῆς δι' ἐξελίξεως παραγωγῆς νέων μέχρι τῆς ἀνθρωπογονίας, ἀντιβαίνει προφανῶς εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως, κατὰ δὲ τοῦ ἐντεῦθεν πηγάζοντος ἀναγκαίου καὶ ἀκαταβλήτου λόγου, πρὸς ἀπόρριψιν τῶν δαρβινείων φαντασιοκοπιῶν, οὐδὲ ἓν γεγονός, οὐδὲ μίαν σκέψιν ν' ἀντιτάξωσι δυνάμενοι οἱ ταύτας κηρύσσοντες προσκαλοῦσιν ἡμᾶς ν' ἀποδεχθῶμεν τὴν ἀλήθειαν προτάσεως φυσικῶς ἀδυνάτου ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς μετὰ δύο αἰῶνας ἀποδείξεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον εἰς ὃ μᾶς παραπέμπουσιν ἐξελέγχει τοὺς παραλογισμούς των. Ὁ Φερριὲ ἔγραφε καὶ τὰς περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας μᾶς ἔδιδε κατὰ τὸ 1872, ὁ δὲ δαρβινιστὴς Μαντεγάτσας ἔγραφεν ἐν ἔτει 1879 ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ δαρβίνειος θεωρία ὠπισθοχώρησεν, ὁ δὲ Βίρχοβ κατὰ τὸ ἔτος 1882 ἐβεβαίου ὅτι αἱ γεωλογικαὶ ἐκζητήσεις τῶν τελευταίων δέκα ἐτῶν ἀνέδειξαν τὴν περὶ μεταμορφώσεως τῶν εἰδῶν θεωρίαν ὅλως ἀνυπόστατον καὶ ἐπιστημονικῶς ἀπαράδεκτον! Ἰδοὺ τὸ μέλλον εἰς ὃ ἤλπιζε καὶ εἰς ὃ μᾶς παρέπεμπεν ὁ Φερριέ!

Ὁ Λιτρὲ ὑποστηρίξας καθ' ὅλον τὸν βίον δοξασίας τῷ ὑλισμῷ παρεμφερεῖς καὶ ἐπιλαβόμενος τῆς ἐξετάσεως τῆς δαρβινείου θεωρίας δὲν ὑπέκρυψε τὰς ἐντυπώσεις ἃς τῷ διήγειρεν ἡ παρατήρησις τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀναλλοιώτου νόμου τοῦ ἀμεταμορφώτου τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν. « Τὸ σπουδαῖον γεγονός, καθ' οὗ προσκρούει τὸ περὶ μεταβολῆς τῶν εἰδῶν σύστημα, εἶνε ἡ μονιμότης αὐτῶν, ἀντιτασσομένη εἰς τὴν θεωρίαν τῆς μεταμορφώσεως· μέχρι τοῦδε

δὲν κατωρθώσαμεν νὰ μεταβάλωμεν τὸν τύπον οὐδὲ ἑνὸς τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν. Αἱ παραχθεῖσαι ὑφ' ἡμῶν ποικιλίαι, δι' ὅσον καὶ ἂν ἀπέχωσιν ἀλλήλων, διετήρησαν ἀείποτε τὸν ἀρχέγονον τύπον οὐδὲ ἐπετεύχθη ποτὲ ἡ παραγωγὴ κυνὸς ἀπὸ λύκου. Μέχρις οὗ δὲν βεβαιωθῇ διὰ τῆς πείρας τὸ ἐφικτὸν τῆς μεταβολῆς τοῦ εἴδους δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὴν θεωρίαν ὡς ἔχουσαν μεῖζον κῦρος τοῦ πρέποντος ».

Ὁ Χάρτμαν συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Δαρβίνου καὶ τοῦ Χέκελ περὶ τῆς παραγωγῆς πάντων τῶν εἰδῶν ἐξ ἑνὸς ἀρχεγόνου πρωτοπλάσματος, ἀλλ' ἀνομολογῶν τὸ φυσικῶς ἀδύνατον τῆς διὰ βαθμιαίας καὶ φυσιολογικῆς ἐξελίξεως μεταμορφώσεως τῶν εἰδῶν προτείνει νέαν τερατώδη ὑπόθεσιν. «Τί προτιθέμεθα ν' ἀποδείξωμεν ; λέγει ὁ Χάρτμαν ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ὁμόφρονάς του· τί ἐνδιαφέρει ἡμῖν ν' ἀποδείξωμεν ; Ἡμεῖς δοξάζομεν ὅτι πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ζῶντα, καὶ τοῦ ἀνθρώπου περιλαμβανομένου, παρήχθησαν ἀπὸ μιᾶς πρώτης ζωϊκῆς κυψέλης, ἐξ ἧς ἀπὸ μεταμορφώσεως εἰς μεταμόρφωσιν καὶ ἀπὸ μεταβολῆς εἰς μεταβολὴν προέκυψαν πάντα τὰ εἴδη, ὡς καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἔχει καλῶς καὶ συμφωνοῦμεν πληρέστατα ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν· ἀλλὰ προβαίνοντες εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ γεγονότος τῆς ἀπεράντου ταύτης ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολῆς, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν μίαν ὑπόθεσιν, ἔστω καὶ μὴ ἀποδεικνυομένην, ἀλλὰ πιθανὴν ἢ μὴ προσκρούουσαν κἂν εἰς τὸ φυσικῶς ἀδύνατον. Τώρα, ἡ ὑπόθεσις τοῦ Δαρβίνου, μεθ' οὗ συμφωνῶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον εἰς ὃ πρέπει νὰ κατευθυνθῶμεν, ἀντίκειται προφανῶς εἰς τὰ γεγονότα καὶ εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Μεταμόρφωσις δι' ἀνεπαισθήτων καὶ βαθμιαίων μεταβολῶν ἐκτίθησι τὴν θεωρίαν μας εἰς τὴν σπουδαίαν ἀντίρρησιν τῆς μὴ γενέσεως καὶ παραγωγῆς τῶν διαμέσων ὑπάρξεων, δι' ὧν ἐπραγματώθη ἡ ἀλλοίωσις, καὶ εἰς τὴν ἔτι σπουδαιοτέραν καὶ ἀκαταμάχητον ἀντίρρησιν τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς μορφώσεως ἑνὸς ἐξ ἄλλου εἴδους καὶ τῆς διασταυρώσεως καὶ συγχύσεως αὐτῶν, ἐνῷ οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲν ἐπιτρέπουσιν

οὔτε τὴν διασταύρωσιν οὔτε τὴν διακοπὴν τῆς γονίμου ἐπιμιξίας τῶν καταγομένων ἀπὸ ἑνὸς ζεύγους ἐπιγόνων. Ἀντὶ ταύτης ἂς ἀποδεχθῶμεν ἑτέραν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς ἀληθῶς οὐδεμίαν ἔχομεν ἀπόδειξιν, ἀλλὰ μὴ ἐκθέτουσαν ἡμᾶς τοὐλάχιστον εἰς τὴν διάψευσιν τῶν γεγονότων καὶ τῶν φυσικῶν νόμων. Ἂς παραδεχθῶμεν τὴν ἑτερογονίαν, τὴν ὑπόθεσιν τουτέστι καθ' ἣν ἐκ τυχαίας καὶ ἀνωμάλου γενέσεως παρήχθη τέρας, ἐξ οὗ νέον εἶδος παρήχθη· οὕτω ἐκ τερατώδους γενέσεως ἑρπετοῦ παρήχθη πτηνὸν καὶ ἀπὸ πιθήκου ἕτερον τέρας ἔχον τὰς ἀνθρωπίνους ἰδιότητας, ἐξ οὗ παρήχθη τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὁμοίως τῷ τρόπῳ τὰ διάφορα εἴδη τῶν ζωϊκῶν ὄντων εἶνε τερατώδεις παρεκβάσεις τοῦ πρώτου ἀναφανέντος σκώληκος ἢ βρυοζώου, αἵτινες διατηρηθεῖσαι εἰς τοὺς ἐπιγόνους παρήγαγον ἅπαν τὸ βασίλειον τῆς ζωῆς». Ἀλλ' ἵνα τί ἡ φύσις δὲν ἐξακολουθεῖ παράγουσα τοιαῦτα εἴδη ἐκ νέων τερατωδῶν γεννήσεών ; πῶς συμβαίνει ὅτι τὰ γεννηθέντα πρὸ αἰώνων καὶ τὰ ἐν ταῖς ἡμέραις μας γεννώμενα τέρατα ἢ ἀποθνήσκουσιν ἢ διατηροῦμενα καὶ εἰς ἐπιμιξίαν ἐρχόμενα δὲν παράγουσιν ἄλλα τέρατα, μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν οἱ ἐπίγονοί των ἐπανέρχονται εἰς τὴν φυσιολογικὴν τοῦ εἴδους αὐτῶν κατάστασιν ; Περὶ τούτων μικρὸν ἔμελε τὸν Χάρτμαν ὁμολογήσαντα ὅτι ἡ ὑπόθεσίς του οὐδὲν ἔχει ἔρεισμα ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἐγένετο δὲ πρὸς ἀντικατάστασιν ἑτέρας ἣν ἐθεώρει παράλογον. Καὶ αἱ μὲν τερατολογίαι τοῦ Χάρτμαν κατεγελάσθησαν ἀληθῶς ὑπὸ τῶν σοφῶν, νέαν ὅμως προσέθηκαν ὁμολογίαν περὶ τοῦ παραλογισμοῦ τῆς δαρβινείου θεωρίας καὶ νέον ἐχορήγησαν ἐκμαρτύριον περὶ τῶν γενομένων προσπαθειῶν πρὸς ἀθτικατάστασιν τῶν περὶ δημιουργίας πεποιθήσεων, ἔστιν ὅτε καὶ διὰ τῶν πλέον ἀλλοκότων καὶ ἀνοήτων ὑποθέσεων.

Συνοψίζοντες τὰ μέχρι τοῦδε συζητηθέντα συμπεραίνομεν διὰ τῶν λόγων τοῦ ἐπιφανοῦς φυσιολόγου Δρος Ζέμς· «Τὸ προτεινόμενον ὑπὸ τῶν δαρβινιστῶν σύστημα πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν περὶ δημιουργίας πεποιθήσεων τῆς ἀνθρωπότητος ἔχει ὡς

σημεῖον ἀφετηρίας τὸ ἄγνωστον, ὡς ἀποδείξεις τὸ κενόν, ὡς ἀναγκαῖα συμπεράσματα τὸ τερατῶδες καὶ τὸ φυσικῶς ἀδύνατον.»

V

Συνῳδὰ πρὸς τὴν δαρβίνειον θεωρίαν ἡ μεταβολὴ τῶν εἰδῶν καὶ ἡ μετάμειψις αὐτῶν δὲν ἐγένοντο δι' ἁλμάτων καὶ δι' αἰφνιδίων καὶ τυχαίων μεταμορφώσεων. Ἐλάχισται παρεκβάσεις ἀπὸ τοῦ πατρώου τύπου, μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ λεληθότως ἐπαυξανόμεναι εἰς τοὺς ἐπιγόνους, ἐν ἀπείρῳ διαστήματι χρόνου καὶ μετὰ ἀναριθμήτους γενεὰς ἐπήνεγκον τὰς ἀλλοιώσεις, ἐξ ὧν παρήχθησαν τὰ νῦν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπάρχοντα εἴδη· οὕτω π. χ. ἀπὸ τῶν ἑρπετῶν μέχρι τῆς ἐξ αὐτῶν παραγωγῆς τῶν πτηνῶν ἀναριθμηταὶ ποικιλίαι καὶ εἴδη παρήχθησαν ἀπομακρυνόμενα ἐκ γενεᾶς εἰς γενεὰν ἀπὸ τοῦ τύπου τῶν ἑρπετῶν, ἠρέμα δὲ καὶ κατὰ μικρὸν προσεγγίζοντα πρὸς τὸν τύπον τῶν πτηνῶν· ὡσαύτως ἡ ἀπὸ τοῦ πιθήκου καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου προϋποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν γένεσιν μυριάδων ἀτόμων καὶ εἰδῶν ἀπομακρυνομένων βαθμηδὸν καὶ ἀνεπαισθήτως ἀπὸ τοῦ πιθηκοειδοῦς τύπου, λαμβανόντων ἀνθρωποειδῆ μορφὴν καὶ ἐπὶ τέλους ἀπολῃγόντων εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου. «Ἐὰν ἡ θεωρία μου εἶνε ἀληθής, ἔλεγεν ὁ Δαρβῖνος, πρέπει ἀναγκαίως νὰ ὑπῆρξαν ἀναρίθμητοι μεσάζουσαι ποικιλίαι συνδέσασαι τὰς διαφόρους ὁμάδας καὶ τὰ ζωϊκὰ εἴδη». Καὶ ὁ ὀπαδὸς τοῦ δαρβινισμοῦ Μαντεγάτσας ἔγραφεν· «Οὐδεὶς πρέπει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Ἀδὰμ τοῦ Δαρβίνου ὡμοίαζε πρὸς τοὺς ἤδη ὑπάρχοντας πιθήκους· πρέπει ἀναγκαίως νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι παρήχθη πρὸ τοῦ ἀνθρώπου ἄλλο προνομιοῦχον ὂν ἐν μέσῳ τῆς ζωϊκῆς ὑπάρξεως, ὡρισμένον εἰς τὸν ὑψηλὸν προορισμὸν τῆς ἀπεριορίστου προοδευτικότητος». Ἀγαθῇ τύχῃ λοιπόν! Ποῦ εἶνε τὰ προνομιοῦχα ταῦτα ἄτομα, τίνες δὲ αἱ μεσάζουσαι ἀναρίθμητοι ποικιλίαι, αἱ χρησιμεύσασαι ὡς γέφυραι πρὸς μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἴδους εἰς τὸ ἕτερον;

Πάντα ἐξηφανίσθησαν καὶ οὐδὲν ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιφαίνεται! Ἰδοὺ ἡ ἀπάντησις τῶν δαρβινιστῶν, ἀξία ἀληθῶς διδασκαλίας ἐρειδομένης ἐπὶ βεβαιώσεων πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀντιστρατευομένων! Καὶ πῶς ἄρά γε τοῦτο συνέβη; κατὰ τίνα δὲ παράδοξον σύμπτωσιν πάντα τὰ μεσάζοντα εἴδη τὰ παραχθέντα ἀπὸ τοῦ βρυοζώου μέχρι τοῦ ἑρπετοῦ, ἀπὸ τοῦ ἑρπετοῦ μέχρι τοῦ πτηνοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ πιθήκου μέχρι τοῦ ἀνθρώπου ἐξέλιπον καὶ πάντα ἠφανίσθησαν καὶ οὐδὲν ἴχνος τῆς ὑπάρξεώς των κατέλιπον; Καὶ προσέξατε ὅτι ἡ σύμπτωσις αὕτη δὲν περιορίζεται εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους, καθότι οὔτε πρὸ ἑνὸς αἰῶνος οὔτε πρὸ πολλῶν, οὔτε ὅτε ὁ Ἀριστοτέλης τὸν φυσικὸν κόσμον περιέγραφεν, οὔτε ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς οὔτε ἐπὶ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς ὑπῆρξεν ἄτομον ἢ ποικιλία ἢ εἶδος μεσάζον καὶ μὴ ἀνῆκον εἰς ἓν τῶν γνωστῶν καὶ ὁριστικῶς κατηρτισμένων εἰδῶν. Ἀλλ' ἐὰν πάντα τὰ παραχθέντα μεσάζοντα εἴδη καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς μεταμόρφωσιν προκύψασαι παρεκβάσεις καὶ ποικιλίαι ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τῆς γῆς, τί ἐγένοντο οἱ φυσικοὶ νόμοι οὓς ἐπικαλοῦνται οἱ δαρβινισταί; τί ἐγένετο ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγὼν καὶ ἡ πρὸς παρέκβασιν τάσις καὶ ῥοπὴ καὶ ἡ μεταβίβασις τῶν ἀλλοιώσεων καὶ ἡ ἀδιάλειπτος ἐνέργεια τῆς φυσικῆς διαλογῆς, τῆς κρηπίδος ταύτης τῆς δαρβινείου θεωρίας; Ἦ οἱ ἀναφερόμενοι τῆς φύσεως νόμοι εἶνε πραγματικοί, ὑφιστάμενοι καὶ λειτουργοῦντες ἢ εἶνε φαντασίας ἀποκυήματα. Ἐὰν τὸ πρῶτον, ἔδει ἀναγκαίως ἡ ἐπενέργεια τῶν νόμων τούτων ἢ τ' ἀποτελέσματα αὐτῶν νὰ ὦσι καὶ σήμερον ὁρατὰ καὶ προφανῆ ἢ τοὐλάχιστον ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ ἁπλοῦν τι ἴχνος τῆς ἐνεργείας αὐτῶν κατὰ τὸ παρελθόν. Ἐὰν δὲ οὔτε ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἐπιφαίνεται ἐνέργειά τις τῶν ἐπινοηθέντων τούτων νόμων καὶ τῆς φύσεως ῥοπῶν, οὔτε ἴχνος τι ἀνεκαλύφθη μαρτυροῦν τὴν ἐν τῷ παρελθόντι λειτουργίαν αὐτῶν, τότε δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἀδιστάκτως ὅτι οἱ νόμοι καὶ αἱ ῥοπαὶ αὗται οὔτε ὑπῆρξαν οὔτε ἐν τῇ φύσει ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ἐπενοήθησαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν πα-

ραλόγου θεωρίας. Καὶ πότε εἴδομεν ἢ πότε ἱστορικῶς ἐβεβαιώσαμεν παρέκβασίν τινα ἢ μεταμόρφωσιν ζωϊκοῦ τινος εἴδους; Καὶ τὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ὑπάρχοντα εἴδη διαφέρουσιν ἆρά γε τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπαρχόντων καὶ ὑπὸ τῶν φυσιοδιφῶν περιγραφομένων ἢ ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς γῆς ἀπολιθωθέντων; Καὶ δὲν ἀνελίσσεται ἆρά γε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας σπουδαῖον τῆς φύσεως γεγονός, καταδεικνύον ὅτι οὐδεμία ποτὲ προέκυψε φυσικὴ παρέκβασις καὶ ἀλλοίωσις ἢ προκύψασα διὰ τεχνητῶν μέσων καὶ εἰς τὴν φύσιν ἐγκαταλειφθεῖσα μετὰ μικρὸν ἐξέλιπε καὶ οὐδὲν ἴχνος κατέλιπεν οὐδὲ εἰς τοὺς ἐπιγόνους μετεβιβάσθη; Ἐκλέξατε ἐκ τῶν περιστερῶν ἢ τῶν ἵππων ἢ ἄλλων κατοικιδίων ζώων διὰ τῆς ἀνθρωπίνης βιομηχανίας βελτιωθέντων, τὰ τῆς εὐγενεστέρας ποικιλίας καὶ ἐγκαταλείψατε ἐλεύθερα εἰς τὰ δάση. Μετ' ὀλίγον χρόνον θὰ ἀπολέσωσι πάντας τοὺς τεχνητοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰς ἕξεις, θὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἀγρίαν καὶ φυσικὴν κατάστασιν τοῦ εἴδους των, καὶ οὐδεμιαν τῶν παρεκβάσεων θὰ μεταδώσωσιν εἰς τοὺς ἐπιγόνους. Καὶ ὁ λόγος τοῦ φαινομένου τούτου εἶνε προφανής· ἐπὶ τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου εἰς ἐπεβλήθη νόμος ἀναγκαῖος, ἀναλλοίωτος καὶ ἀκατάβλητος, ἡ διατήρησις τῶν εἰδῶν. Ἐπιτρέπει μὲν ἡ φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ μεταβάλῃ καὶ ἀλλοιώσῃ τὴν μορφὴν καὶ τὰς ἕξεις τῶν ζωϊκῶν ὑπάρξεων, ἀλλὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ εἴδους διατηρεῖ ἀναλλοίωτον τὸν φυσιολογικὸν σύνδεσμον, ἀδιαφοροῦσα δὲ διὰ τὰς γενομένας παρεκβάσεις καὶ ἀλλοιώσεις καὶ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς παραλαμβάνουσα τὰ κατοικίδια ζῷα, ἐξαλείφει ἐκ τούτων τὰς γενομένας παραλλαγὰς καὶ ἐπαναφέρει εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν ἀγρίαν κατάστασιν, καὶ ὡς οὐδεμίαν διαλογὴν ποιεῖται αὐτομάτως, οὕτω οὐδόλως διατηρεῖ καὶ τὰς γενομένας ἐκ τεχνικῆς διαλογῆς μεταμορφώσεις.

Ποῦ εἶνε λοιπὸν τὰ ἄτομα καὶ αἱ ποικιλίαι, ποῦ δὲ αἱ ἀναρίθμητοι μυριάδες τῶν ζωϊκῶν ὑπάρξεων, αἵτινες παρήχθησαν πρὸς μετάβασιν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον εἶδος; Εἶνε ἴσως τεθαμμένα εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς; Ἂς εἰσδύσωμεν ἤδη εἰς τοὺς

κόλπους τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, διότι καὶ ἐκεῖ θέλομεν ἀπαντήσῃ τὰ ἴχνη τοῦ ἀδυσωπήτου τῆς φύσεως νόμου, τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν.

Εἶνε πασίγνωστοι αἱ γεωλογικαὶ ἐκζητήσεις καὶ ἔρευναι εἰς ἃς ἐπεδόθησαν οἱ ἐπιστήμονες τῇ ἀρωγῇ ἑταιριῶν καὶ κυβερνήσεων. Αἱ παλαιοζωϊκαὶ γαῖαι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἱσπανίας, τῆς Γερμανίας, τῆς Σκανδιναυίας καὶ πολλῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἀνεδιφήθησαν καὶ ἐμελετήθησαν. Καὶ κατὰ τὰς ἐρεύνας ταύτας ἐξευρέθησαν μὲν τὰ ἴχνη εἴδους τινὸς ἐκλείψαντος καὶ μὴ διατηρηθέντος, ἀλλὰ τὸ εἶδος τοῦτο ἦτο αὐθύπαρκτον καὶ οὐδεμίαν ἔχει συγγένειαν πρὸς τὰ ὑπάρχοντα. Οὐδὲν ὀστοῦν, οὐδὲν ἴχνος, οὐδὲν κρανίον ἀνεκαλύφθη ἐκ τῶν μεσαζόντων ἀναριθμήτων εἰδῶν, ὅσα κατὰ τὴν δαρβίνειον θεωρίαν παρήχθησαν ἀπὸ τοῦ πιθήκου μέχρι τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοι τῶν ἐκζητήσεων γενομένων μέχρι τῶν τιτανωδῶν στρωμάτων τῆς γῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἦλθεν ἐπὶ τῆς γῆς τελευταῖος, ὡς πάντες οἱ φυσιοδίφαι ὁμολογοῦσι, καὶ τὰ πρὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρωποειδῆ ὄντα τὰ ἀπὸ τοῦ πιθήκου ἀποχωρισθέντα, ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ παρουσιασθῶσι πρῶτα εἰς τὰς γεωλογικὰς παρατηρήσεις· ἀπ' ἐναντίας δ' οὐ μόνον ἐκ τῶν γεωλογικῶν τούτων παρατηρήσεων οὐδὲν ἴχνος ὑπάρξεως μεσάζοντος εἴδους ἀνευρέθη, ἀλλὰ καὶ νέον καὶ σπουδαῖον ἐβεβαιώθη γεγονὸς μαρτυροῦν τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀμεταμόρφωτον τῶν εἰδῶν.

Διάσημοι γεωλόγοι, ἐπιδοθέντες εἰς τὴν μελέτην τῆς συμπαραβολῆς τοῦ σχήματος καὶ τοῦ ὀστεολογικοῦ καταρτισμοῦ τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις μας καὶ ἐν ταῖς ἱστορικαῖς ἐποχαῖς ὑπαρχόντων ζώων πρὸς τὰ ἐν προϊστορικαῖς ἐποχαῖς ὑπάρξαντα, καὶ ὁδηγούμενοι ἐκ τῶν ἀνακαλυφθέντων λειψάνων τῶν τελευταίων, ἐβεβαίωσαν ὅτι οὐδεμία ἐπῆλθεν εἰς τὰ εἴδη ἀλλοίωσις ἢ μεταβολή, ἐὰν δέ που ἐξευρέθη ἁπλῆ ποικιλία, αὕτη δὲν διετηρήθη οὐδὲ κληρονομικῶς εἰς τοὺς ἐπιγόνους μετεδόθη. Ὁ σοφὸς ζωολόγος Βὰν Βένεδεν μετὰ μακρὰς ἐρεύνας καὶ ἐκζητήσεις ἔγραφεν· «Οὐ-

δεμία παρετηρήθη ἀλλοίωσις ἢ ἐλαχίστη μετάμειψις ζωϊκῶν ὄντων· ἐὰν οἱ ἐλέφαντες καὶ αἱ ἄρκτοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔζων ἐν τοῖς σπηλαίοις μέχρι τῆς ἡμετέρας, δὲν παρουσιάζουσιν οὐδεμίαν ἀλλοίωσιν σχήματος ἢ μεγέθους, οἱ τὴν μόρφωσιν τῶν εἰδῶν ἀποδίδοντες εἰς τὴν φυσικὴν διαλογὴν λανθάνονται. Ὁ περὶ ὑπάρξεως τῆς ζωῆς ἀγὼν εἶνε γεγονὸς ἀναμφήριστον, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι οὐδεμίαν ἐνασκεῖ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς μεταβολῆς καὶ μεταμείψεως τῶν εἰδῶν, ὁ δὲ ἀρχικὸς αὐτῶν τύπος διατηρεῖται ἀμετάβλητος καὶ ἀναλλοίωτος. Διὰ τῆς τεχνητῆς διαλογῆς ὁ ἄνθρωπος ἐπιφέρει ἁπλᾶς μεταβολὰς εἰς τὰ ἄτομα, διατηρουμένου ὅμως πάντοτε τοῦ εἴδους, ἀλλ' ἡ φύσις οὐδὲ τὰς ἁπλᾶς ταύτας ποικιλίας παράγει αὐτομάτως, διατηρεῖ μάλιστα σταθερῶς καὶ ἀκάμπτως τὸν τύπον τοῦ εἴδους ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἀρχαίᾳ καθαρότητι ». Καὶ ὁ Βαρὼδ ἐπὶ 350 εἰδῶν ἐπεκτείνας τὰς παλαιοντολογικὰς αὐτοῦ μελέτας εἰς τὰ αὐτὰ ἀπέληξε συμπεράσματα. « Οὐδὲν παρετήρησα ἴχνος, ἔλεγεν ὁ ἐπιφανὴς γεωλόγος, ἐνδεικνύον ὅτι διὰ τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος καὶ τῆς φυσικῆς διαλογῆς ἐπῆλθεν ἐλαχίστη τῶν εἰδῶν μετάμειψις, πλεῖστοι δὲ παλαιοντολόγοι ἐξετάσαντες ἄλλα εἴδη καὶ ἄλλας γεωλογικὰς ἐποχὰς οὐδὲν ἴχνος τοιαύτης μεταμορφώσεως ἀνεκάλυψαν ».

Καταπλαγέντες οἱ τῆς ὑλοδοξίας ὀπαδοὶ ἐκ τῶν ἐξαγομένων τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων ἐρευνῶν καὶ ἀγωνιζόμενοι πρὸς διάσωσιν τῶν θεωριῶν των, ἔστρεψαν τὴν σύντονον αὐτῶν προσοχὴν καὶ μελέτην εἰς νέας γεωλογικὰς ἐκζητήσεις, ἡμέραν δέ τινα ἀνεφώνησαν «Εὑρήκαμεν ! εὑρήκαμεν !» Ἀλλὰ τίνες οἱ ἀνακαλυφθέντες οὗτοι ἐπιστημονικοὶ θησαυροί ;

Ὁ Ἔνγις ἀνεκάλυψεν ἔν τινι σπηλαίῳ τῆς Ἑλβετίας ἀπολιθωθὲν κρανίον μὴ ἔχον, κατὰ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ δαρβινισμοῦ, οὔτε τοὺς χαρακτῆρας τῶν κρανίων τῶν πιθήκων οὔτε τοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἑτέρου τινὸς μεσάζοντος ἀνθρωποειδοῦς ζώου ἐξ οὗ παρήχθη ὁ ἄνθρωπος. Πλὴν μετὰ μικρὸν χρόνον μυρία παρουσιάσθησαν κρανία τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Αὐστραλίας μηδόλως διαφέροντα τοῦ ἀπολιθωθέντος, ὁ δὲ ἀνατόμος Λουκὰκ ἀπέδειξεν ὅτι τὸ κρανίον τοῦτο ἔχει τὴν αὐτὴν προτομὴν τοῦ ὀνομαστοῦ ἑλληνικοῦ κρανίου τοῦ Βλούμεναχ.

Πολὺν ἤγειραν κρότον οἱ ὑλοδοξοῦντες κατὰ τὴν εὕρεσιν τοῦ ἐν Neanderthal σκελετοῦ, ὁ δὲ Huxley διεσάλπισεν ὅτι ἐξευρέθη ἐπὶ τέλους τὸ μεσότοιχον μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ πιθήκου. Ἀλλ' ὁ Schaafhaussen διετράνωσεν ὅτι ὁ σκελετὸς οὗτος οὐδόλως διαφέρει πολλῶν σκελετῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἐνδεικνυόντων μὲν παθολογικὴν κατάστασιν, ἀλλὰ συνήθων καὶ γνωστῶν, τὴν γνώμην δὲ ταύτην πάντες οἱ ἀνατόμοι καὶ λοιποὶ φυσιοδίφαι ἠσπάσθησαν. « Ὁ καθηγητὴς Σχαφάουζεν, λέγει ὁ Λύελ, ἀπέδειξεν ὅτι ὁ τοῦ Neanderthal σκελετὸς οὐδόλως τῶν συνήθων ἀφίσταται καὶ ὅτι οὐδαμῶς ἀποτελεῖ τὸ μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ πιθήκου μεταίχμιον». Ὁ δὲ Βίρχωβ ἐπιληφθεὶς τῆς ἐξετάσεως τῶν ἀπολιθωμένων κρανίων καὶ σκελετῶν, « τὰ παλαιότατα κρανία, ἔγραφεν, οὐδόλως δεικνύουσι τεκμήρια τῆς ὑποδεεστέρας αὐτῶν καταγωγῆς, οὐδὲ κἂν ὁ τοῦ ἀγρίου χαρακτὴρ ἔν τισι τούτων ὁριστικῶς ἐμφαίνεται· μόνον τὸ τοῦ Neanderthal ἐμποιεῖ τὸ πρῶτον τοιαύτην ἐντύπωσιν, πλὴν τοῦτο ἀπεδείχθη ἤδη ὡς παθολογικὴ μόρφωσις». Καὶ ὁ Νάτζελ μετὰ μακρὰν καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴν καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἀνακαλυφθέντων κρανίων καὶ τῶν γενομένων ἐρευνῶν συνεπέρανεν ὡς ἑξῆς· « ἡ ἐλπὶς τῆς ἐκ τῶν προϊστορικῶν σκελετῶν ἐπιβεβαιώσεως καὶ ἐξακριβώσεως τῆς ἐκ τῶν ἀλάλων ἀνθρωπογονίας ὁλοσχερῶς ἐματαιώθη ».

Ἡ ἐν Στουτγάρδῃ συνελθοῦσα κατὰ τὸ 1871 σύνοδος τῶν ἀνθρωπολόγων ἔθετο πρὸς συζήτησιν τὸ ἐπεγειρόμενον ζήτημα ὡς ἐκ τῆς εὑρέσεως κρανίων μικροκεφάλων. Ὁ καθηγητὴς Λούσκα ἐποιήσατο ἔναρξιν τῶν ἐπιστημονικῶν συζητήσεων παραστήσας κρανίον τῆς μικροκεφάλου Μαργαρίτας Von Stetter πρὸ μικροῦ ἀποθανούσης ἐν ἡλικίᾳ δέκα ὀκτὼ ἐτῶν. Ἐὰν ὁ ἐγκέφαλος οὗτος ἦτο ἀπολιθωμένος ἤθελε θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν δαρ-

βινιστῶν ἀνήκων εἰς ἀνθρωποειδὲς ζῷον, ὡς ἔχων μὲν τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα ἀλλ' ὢν μικρότερος τοῦ γορίλλα καὶ κατά τινας ἰδιότητας πρὸς τὸ κρανίον τούτου παρεμφερής. Ὁ σοφὸς καθηγητὴς λαβὼν τὸ ἐνδόσιμον ἐκ τοῦ παρουσιασθέντος κρανίου ἀνήρεσε τὴν περὶ πιθηκοειδοῦς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου θεωρίαν, μετ' αὐτοῦ δὲ συνεφώνησαν καὶ οἱ λαβόντες μέρος εἰς τὰς συζητήσεις Ἔσκερ καὶ Γέγερ.

Πεισθέντες οἱ ὑλοδοξοῦντες ὅτι αἱ παλαιοντολογικαὶ ἔρευναι ἀντὶ νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς ἰδέας των ἐξήλεγχον τὰς παραδοξολογίας των, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν μελέτην τῶν ζώντων, καὶ δὴ ὁ Χέκελ ἐβεβαίου ὅτι κατὰ πληροφορίας ἃς ἠρύσθη παρά τινος λογίου, μεταξὺ τῶν φυλῶν τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς ζῶσιν ἔτι πιθηκοειδῆ ἀνθρωπάρια ἐνδιαιτώμενα ἐπὶ τῶν δένδρων καὶ ἀγνοοῦντα ὅλως τὴν χρῆσιν τοῦ πυρός. Ὁ ἀκάματος περὶ τὰς ἐκζητήσεις ταύτας Πέσχελ, ὁ τὴν ὑφήλιον περιελθών, διεβεβαίωσεν ὅτι, «τοιαῦτα ὄντα ἐν πιθηκοειδεῖ καταστάσει οὔτε παρ' ἐμοῦ οὔτε παρ' ἄλλου περιηγητοῦ εὑρέθησαν», ὁμιλήσας δὲ μετὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Χέκελ ἀναφερομένου λογίου ἔμαθεν ὅτι αἱ πληροφορίαι του ἐβασίζοντο ἐπὶ τῶν βεβαιώσεων δούλου τινὸς Ἀφρικανοῦ διηγουμένου πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι εἶδεν οὐραγκουτάγκους διὰ ροπάλων φονεύσαντας ἐλέφαντας! Ἀλλὰ καὶ τοὺς μύθους τούτους ἐξήλεγξεν ὁ ἐντομολόγος Μένισε ἀπαντῶν εἰς τὰς βεβαιώσεις τοῦ Χέκελ. «Ἐγώ, λέγει, καί τοι πρὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν περιηγούμενος, οὐδὲ ἴχνος τοιούτων ὄντων ἀπήντησα μεταξὺ τῶν μαύρων ἀγρίων τῶν τὰ ἐνδότερα τῆς Μαλαϊκῆς Χερσονήσου οἰκούντων. Οὐδὲ ἀπήντησα λαοὺς ἄνευ γνώσεως καὶ χρήσεως τοῦ πυρὸς καὶ ἄλλων ἐργαλείων ἔν τινι χώρᾳ τῶν Ἰνδοσινικῶν καλουμένων χωρῶν· οὐδὲ ἐν τῇ Ἀφρικῇ ὑπό τινος ἐπιστήμονος περιηγητοῦ εὑρέθησαν τοιαῦτα πιθηκοειδῆ ἀνθρωπάρια».

Ποῦ εἶνε λοιπόν, ἐρωτῶμεν καὶ πάλιν, τὰ μεσάζοντα εἴδη καὶ αἱ ποικιλίαι τὰ χρησιμεύσαντα ὡς μεταίχμια καὶ ὡς μεταβατικαὶ τροποποιήσεις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον εἶδος; Οὔτε

ὑπάρχουσι σήμερον οὔτε ὑπῆρχον κατὰ τὸ παρελθὸν οὔτε ἴχνος ἐξευρέθη διὰ τῶν παλαιοντολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων· δὲν ὑπάρχουσι δὲ οὔτε ὑπῆρξαν οὔτε ἐξευρέθησαν, διότι οὐδέποτε εἶδον τὸ φῶς, διότι ἡ φύσις συντηρεῖ τὴν ἀδιάσπαστον φυσιολογικὴν ἑνότητα παντὸς εἴδους, οὐδέποτε δὲ οὔτε αὐτομάτως παρήγαγεν ἓν εἶδος ἀπὸ ἑτέρου οὔτε τοιαύτην ἐπέτρεψε μεταβολὴν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην βιομηχανίαν. Ποῦ εἶνε λοιπὸν τὰ ἴχνη τὰ μαρτυροῦντα τὴν παρέκβασιν τῶν εἰδῶν καὶ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἑτέρου ἐναντίον τοῦ ὑφισταμένου καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας λειτουργοῦντος φυσικοῦ νόμου, καὶ τίς ἡ ἔνδειξις ἢ τὸ τεκμήριον τῆς ἀπὸ τοῦ πιθήκου καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου;

Ἐὰν τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπευθύνητε πρὸς τοὺς παραφθείροντας καὶ νοθεύσαντας τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Δαρβίνου ὑπόθεσιν ὅπως κλονίσωσι τὰς θρησκευτικὰς τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις ἢ πρὸς ἕνα τῶν φιλεπιδεικτικῶν σοφίας καὶ ἐπιστήμης, θὰ μειδιάσωσι καὶ θὰ οἰκτείρωσι τὴν ἀμάθειάν σας. Ἐὰν ὅμως τὴν αὐτὴν ἐρώτησιν ἀπευθύνητε πρὸς τὸν διδάσκαλον, ἡ ἀπάντησις θὰ ἦνε πάντη διάφορος. «Ὁμολογῶ, ἔλεγεν ὁ Δαρβῖνος, ὅτι αἱ ἀντιρρήσεις αὗται εἶνε βεβαίως σπουδαιόταται, εἶνε μάλιστα τοιαύτης βαρύτητος καὶ σπουδαιότητος ὥστε διάσημοι παλαιοντολόγοι οἷοι ὁ Ἀγασσίζ, ὁ Barrande, ὁ Pictet, ὁ Falconer ὡς καὶ οἱ ἐπιφανεῖς γεωλόγοι Murchisson, Sedwich καὶ ἕτεροι ὁμοφώνως καὶ μετὰ πολλῆς δυνάμεως ὑπεστήριξαν τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν». Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δαρβῖνος κατατάσσει μεταξὺ τῶν ἐπιφανῶν τὸν Ἀγασσίζ, ἀκούσωμεν τὰς περὶ δαρβινείου θεωρίας δοξασίας του, ἃς καὶ οἱ λοιποὶ ὁμοφώνως ὑποστηρίζουσιν· ἃς ἐλπίσωμεν δὲ ὅτι τὴν ἀμάθειάν του δὲν θὰ οἰκτείρωσιν οἱ τῶν Ἀθηνῶν δαρβινισταί.

Ὁ Λουδοβῖκος Ἀγασσίζ, πλουτίσας τὴν Εὐρώπην διὰ σπουδαίων ζωολογικῶν ἔργων καὶ παλαιοντολογικῶν ἀνακαλύψεων, προσεκλήθη εἰς τὸν Νέον Κόσμον κατὰ τὸ ἔτος 1849 ὅπως καθέξῃ ἕδραν Φυσικῆς Ἱστορίας· τὴν πρόσκλησιν μετ' ἀγαλλιά-

σεως ἀπεδέξατο. Τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἐπιστημονικὸν στάδιόν του ἦτα περιφανές, ἡ δὲ θέσις του δὲν ἐπρόκειτο νὰ καταστῇ περιφανεστέρα ἐν Ἀμερικῇ, ἀλλ' ὁ Ἀγασσὶζ ἀποδεξάμενος τὴν πρόσκλησιν ἀπέβλεψεν εἰς τὰ χορηγούμενα πρὸς αὐτὸν μέσα πρὸς ἐπέκτασιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν του. Οὐδεὶς οὐδέποτε τῶν φυσιοδιφῶν διέθετο τοσαῦτα μέσα ὅσα οἱ Ἀμερικανοὶ ἐχορήγησαν πρὸς διευκόλυνσιν καὶ ἐπιτυχίαν τῶν ζωολογικῶν καὶ παλαιοντολογικῶν τοῦ Ἀγασσὶζ ἐκζητήσεων· πλῆθος ἐπιστημόνων ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας του, ἕκαστος δὲ ἐθεωρεῖτο μέγα τιμώμενος ἐὰν συμπεριελαμβάνετο μεταξὺ τῶν ἀκολούθων του εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ὁδοιπορίας καὶ εἰς τὰ ἔργα εἰς ἃ ἐπεδίδετο· κατὰ τὸ ἔτος 1859 ἀνηγέρθη ἐν Gambridge εὐρύτατον οἰκοδόμημα ἐν ᾧ κατετίθεντο αἱ παλαιοντολογικαὶ αὐτοῦ συλλογαί· αἱ ἐτήσιοι χορηγίαι τοῦ μουσείου τούτου ἀνήρχοντο κατὰ τὸ ἔτος 1871 εἰς φράγκα 860,000, εἰς τὴν γενομένην δὲ ἔκθεσιν κατὰ τὸ ἔτος 1872 ὁ Ἀγασσὶζ ἔλεγε· «τὸ μουσεῖόν μας περιέχει τὰς πλουσιωτέρας τοῦ κόσμου συλλογὰς ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως». Ὁ Ἀγασσίζ, ἔλεγεν ὁ Βύχνερ, εἶνε ὁ περιφανέστερος τῶν ζώντων φυσιοδιφῶν», δαρβινιστὴς δὲ τῆς Ἰταλίας ἔγραφεν, «ἡ γνώμη τοῦ Ἀγασσὶζ ἀντισταθμίζει τὴν γνώμην ὅλης ἀκαδημίας φυσιοδιφῶν». Τοιούτου ἀνδρὸς τὰς κρίσεις ἐπικαλούμεθα ἤδη.

«Σέβω μεγάλως τὸν Δαρβῖνον διὰ τὰς γενομένας ὑπ' αὐτοῦ σπουδαίας ἐπιστημονικὰς ἐκζητήσεις, ἀλλὰ τὸ καθῆκον καὶ αἱ πεποιθήσεις μου ἐπιβάλλουσί μοι νὰ ἐμμείνω ἐπὶ τῶν ἀντιρρήσεων ἃς φέρω κατὰ τῆς διδασκαλίας του. Ἡ θεωρία τοῦ Δαρβίνου ἀντίκειται εἰς τὰς ὀρθὰς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μεθόδους, πρόκειται δὲ νὰ ἐπιφέρῃ ὀλεθρίας ζημίας εἰς τὴν πρόοδον αὐτῶν. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Δαρβίνου δὲν ἐκπηγάζει ἀπὸ τῶν παρατηρηθέντων γεγονότων, ἀλλ' εἶνε θεωρία ἐκ τῶν προτέρων ἐπινοηθεῖσα καὶ ἀντιτασσομένη εἰς ἀρχὰς ὁριστικῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἀποδεχθείσας. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς οὐδὲν γεγονὸς ἀναφέρεται καὶ οὐδὲν ἴχνος ἐξευρέθη

χορηγοῦν τὴν ἐλαχίστην ἔνδειξιν τῆς μεταμείψεως τῶν εἰδῶν καὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Ἅπασαι αἱ νεώτεραι ἐκζητήσεις ἐπεβεβαίωσαν τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Κουβιέ, κατέδειξαν δὲ τὴν ὀρθότητα τῆς θεωρίας τοῦ μεγάλου τούτου διδασκάλου περὶ τοῦ ἀμεταβλήτου τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν. Αἱ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης βιομηχανίας παραγόμεναι ποικιλίαι τῶν ζώων οὐδόλως ἀποδεικνύουσι τὸ ἐφικτὸν τῆς ὁρμεμφύτου μεταβολῆς τοῦ ἑνὸς εἴδους εἰς ἕτερον, ἀπ' ἐναντίας δὲ νέον προσθέτουσι κῦρος εἰς τὴν πεποίθησιν τῆς δημιουργίας τῶν εἰδῶν ὑπὸ ὑπερφυσικοῦ αἰτίου. Μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ ἐπιστήμη θεωρεῖ ὡς ἀξίωμα τὴν γένεσιν τοῦ ὁμοίου ἀπὸ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀμετάβλητον τοῦ εἴδους διὰ τοῦ ὑφισταμένου φυσιολογικοῦ συνδέσμου. Ἀγνοῶ ἀληθῶς τίνα εἰσὶ τὰ γεγονότα ἐφ' ὧν ἡ δαρβίνειος θεωρία πρόκειται νὰ στηριχθῇ καὶ ποῖον εἶνε τὸ ἔρεισμα τῆς βεβαιώσεως τῆς παραλλαγῆς καὶ μεταμείψεως τῶν ἐπιγόνων ἑνὸς εἴδους. Αἱ ποικιλίαι τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ εἴδους εἶνε ἀναρίθμητοι, ἀλλ' οὐδεμία τούτων παρεκβαίνει τῶν χαρακτήρων τοῦ εἴδους. Παρετήρησα 27,000 κογχυλῶν καὶ δὲν ἀπήντησά μίαν πρὸς τὴν ἄλλην ὁμοιάζουσαν ἀκριβῶς ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις τῆς μορφῆς, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν εὗρον παρεκβαίνουσαν τῶν χαρακτήρων τοῦ εἴδους ἢ ὑπεμφαίνουσαν ἀβεβαιότητά τινα περὶ τῶν ὁρίων τούτου. Τὰ γεγονότα καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ παρατηρήσεις μᾶς ἀπομακρύνουσι τῆς δαρβινείου θεωρίας καὶ μᾶς ὁδηγοῦσιν εἰς ὑπερτάτην Νόησιν ἀποκαλυπτομένην ἐν μέσῳ τῆς ἐξαισίας τῶν ἀτόμων ποικιλίας καὶ τῆς ἀναλλοιώτου τῶν εἰδῶν συντηρήσεως.» (α)

VI

Ἀρχόμενοι τοῦ κεφαλαίου τούτου εἴπομεν ὅτι δύο εἶνε αἱ προτάσεις ἐφ' ὧν ἐρείδεται ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἀμφισβη-

(α) Ἀγασσίζ. Περὶ τοῦ εἴδους.

τούντων τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὑπερφυοῦς πρώτης αἰτίας καὶ ὑπερκοσμίου δυνάμεως· ἡ περὶ αὐτομάτου ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης, καὶ ἡ περὶ καταγωγῆς τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἑτέρου. Ἀμφότεραι αἱ προτάσεις αὗται τῆς ἀρχαίας σοφιστικῆς φιλοσοφίας, διατυπούμεναι ἤδη διὰ νέων φράσεων καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τῆς φυσιογνωστικῆς ἐπιστήμης, ἐναυάγησαν κατὰ τὸ παρελθὸν ναυαγοῦσι δὲ καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ, ναυάγιον σύμψυχον, προσκρούουσαι ἐπὶ ὑφάλων γρανίτου, ἐπὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως τῶν ἀποκαλυπτομένων διὰ περιφανῶν γεγονότων καὶ μαρτυρουμένων διὰ πειραματικῶν ἀποδείξεων, βεβαιουμένων δὲ ὑπὸ τῶν μεγάλων τῆς φύσεως ἰχνηλατῶν.

Ἡ ἐκπόρευσις τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης διὰ τῆς λειτουργίας τῶν μηχανικῶν δυνάμεων ἀνεξαρτήτως πάσης ἐπιδράσεως ὑπερκοσμίου δυνάμεως, εἶνε φυσικῶς ἀδύνατος.

Ἡ καταγωγὴ τοῦ ἑνὸς ζωϊκοῦ εἴδους ἀπὸ τοῦ ἑτέρου εἶνε φυσικῶς ἀδύνατος.

Διδάσκαλοι τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας! Ἰδοὺ τὸ πεδίον τῆς συζητήσεως. Ἰδοὺ τὸ πεδίον ἐφ' οὗ ὑμεῖς ὀφείλετε νὰ κατέλθητε ὅπως ὑπεραπολογηθῆτε ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν ἃς διαδίδετε εἰς τοὺς λαοὺς ὡς ἐξαγόμενον τῶν φυσιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων. Σκέφθητε καὶ ἀπαντήσατε. Μέχρι δὲ τῶν νέων σκέψεων καὶ ἀπαντήσεών σας, θὰ ἐπικαλεσθῶμεν τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν ἐπὶ τῶν λόγων καὶ ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων καὶ ἀρχῶν τῶν ἁρμοδίων ν' ἀποφανθῶσι μετ' ἐπιστημονικοῦ καὶ ἀδιαφιλονεικήτου κύρους ἐπὶ τῆς ἐγειρομένης συζητήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ

I

Εὐσεβὴς ἱερεὺς προσφέρων καθ' ἑκάστην τὴν ἀναίμακτον θυσίαν πρὶν ἐπιχειρήσῃ τὰς ἀστρονομικὰς αὐτοῦ μελέτας, ὁ Κοπέρνικος, διεμόρφωσε τὸ μέγα καὶ φερώνυμον αὐτοῦ σύστημα περὶ τῶν νόμων τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ περὶ τῆς θαυμασίας ἁρμονίας τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν, πρῶτος δ' ἐδίδαξε τὰ περὶ στροφῆς καὶ ἐλιγμῶν τοῦ ἡμετέρου πλανήτου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ προταθὲν σύστημα ἐγένετο δεκτὸν καὶ ὑπὸ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας κοσμικοὶ δὲ καθηγηταὶ τῶν πανεπιστημίων κατεπολέμουν αὐτό, τοῦ δὲ Γαλιλαίου ἀποδεξαμένου καὶ συμπληρώσαντος τὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀποδείξεις τοῦ Κοπερνίκου, ἡ πανίσχυρος τῆς Ῥώμης αὐλὴ προσετέθη εἰς τοὺς ἀντιπάλους τῶν νέων ἀστρονομικῶν ἀνακαλύψεων καὶ διδασκαλιῶν ὡς ἐκ τοῦ μίσους ἐξ οὗ διεπνέετο ὁ Οὐρβανὸς ΙΙ' κατὰ τοῦ περικλεοῦς τῆς Φλωρεντίας ἀστρονόμου καὶ μαθηματικοῦ. Ἀλλ' οὔτε αἱ προλήψεις λαῶν, οὔτε ἀντιδράσεις ἐπιστημόνων, οὔτε κληρικαὶ

καταδιώξεις ἴσχυσαν ὅπως ἀποσβέσωσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Καὶ τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ θριαμβευτικὴ πορεία πάσης νέας καὶ σπουδαίας ἀνακαλύψεως. Ἐπικρατοῦσαι δοξασίαι, δεισιδαιμονίαι, συμφέροντα συγκρουόμενα συνασπίζονται πολλάκις ὅπως θέσωσι φραγμὸν εἰς τὴν πορείαν καὶ ἐπικράτησιν ὀρθῆς τινος θεωρίας, ἀλλὰ πάντα καταπίπτουσι καὶ ὑποχωροῦσι πρὸ τῆς δυνάμεως τῆς ἀληθείας ἧς τὴν πρόοδον ἐπὶ μικρὸν ἀναχαιτίζουσιν ἀλλ' οὐδέποτε παρακωλύουσι τὴν ὑπερίσχυσιν αὐτῆς.

Ἀλλ' ἡ περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρία καὶ αἱ μετ' αὐτῆς συνδεόμεναι δοξασίαι τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας τὴν ἐναντίαν διέρχονται πορείαν διότι ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἐμφανίσεως καὶ πλήρους ἀναπτύξεως καὶ κατὰ τοὺς παρελθόντας εἴκοσι τέσσαρας ὅλους αἰῶνας καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ἡ ἐπιστήμη ὑπῆρξεν ὁ μέγας αὐτῶν ἐλεγκτὴς καὶ πολέμιος.

Ὅτι τὰ ζῷα ἐγεννήθησαν αὐτομάτως ἐκ τῶν σπλάγχνων τῆς γῆς καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἐξ ἄλλου τινὸς κτήνους ὡρισμένως δὲ ἔκ τινος εἴδους ἰχθύων, τοῦτο ἐδόξαζον καὶ ἐδίδασκον καὶ οἱ τῆς ἀρχαιότητος ὑλισταί. Τὸ ὑλιστικὸν σύστημα τοῦ Δημοκρίτου οὐδενὸς ἡμοίρει ἐπιχειρήματος τῶν τοῦ μονισμοῦ τῶν ἡμερῶν μας. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μέχρι τινὸς ἀποδοθεῖσα εἰς τὸν Λαβοαζιὲ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, καθ' ἣν, «οὐδὲν ἐν τῇ φύσει ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀναφύεται καὶ οὐδὲν ἀπόλλυται», προδιετυπώθη σαφέστατα ὑπὸ τῶν καλουμένων μηχανικῶν τῆς ἀρχαιότητος φιλοσόφων. Τὸ ὑλιστικὸν σύστημα τοῦ Δημοκρίτου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ οὐδὲν ἀπήντησε πρόσκομμα ἐν τῷ θρησκεύματι τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος ἢ ἐν ὠργανωμένῳ τινὶ κλήρῳ. Ὁ φυσιοδίφης Ἀναξαγόρας ἐξελέγχων πρῶτος τὴν πλάνην κατεδείκνυε διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ παρατηρήσεων ὅτι «Νοῦς τὰ πάντα διεκόσμησεν», ὁ δὲ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς περὶ κινήσεως τῶν σωμάτων θεωρίας ἀνεσκεύαζε τὰ ὑλιστικὰ διδάγματα. Ἡ οὐσία τῶν ἀντικειμένων, ἐδίδασκεν ὁ μέγας φυσιογνώστης ἅμα καὶ φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος, δὲν εἶνε ἡ ὕλη ἀλλ' ἡ ἰδέα ἣν ταῦτα

ἐξωτερικεύουσι καὶ πραγματοῦσι· πρὸς κατασκευὴν μιᾶς τραπέζης ὁ ξυλουργὸς συνέλαβε τὴν ἰδέαν καὶ τὸν σκοπὸν πρὸς ὃν ἔδει νὰ χρησιμεύσῃ, καὶ λαβὼν τὴν ὕλην ἔδωκεν εἰς αὐτὴν τὴν πρὸς τὸν προτιθέμενον σκοπὸν κατάλληλον μορφήν. Τὸ δένδρον σύγκειται ἐκ τῶν αὐτῶν ὑλικῶν μορίων ἐξ ὧν καὶ τὸ ζῶον, ἡ ἰδέα ὅμως ἣν ἕκαστον πραγματοῖ εἶνε ὅλως διάφορος. Ἀλλ' ἡ κίνησις τῆς ὕλης πρὸς πραγμάτωσιν μιᾶς ἰδέας προϋποτίθησιν ἀναγκαίως τὴν ὕπαρξιν κινούσης νοητικῆς δυνάμεως· «Δεῖ ἄρα εἶναι ἀρχὴ τοιαύτη ἧς ἡ οὐσία ἐνέργεια. Ἐπεὶ δὲ ἔστι κινοῦν αὐτὸ ἀκίνητον ὄν, ἐνέργεια ὄν, τοῦτο οὐκ ἐκδέχεται ἄλλως ἔχειν οὐδαμῶς. Ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς ἄρα ἤρτηται ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις».

Αἱ ὑλιστικαὶ δοξασίαι καὶ πάλιν ἐδιδάχθησαν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ Ἐπικούρου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ προσκόψασαι εἰς τὰς προόδους τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὑπὸ πάντων τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ἀποχρουσθεῖσαι ἐξέλιπον ὅλως ἀπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὁρίζοντος μέχρι τῶν τελευταίων αἰώνων. Ὁ Εὐκλείδης ἐδημιούργει τὴν γεωμετρικὴν μέθοδον, ὁ Ἀρχιμήδης ἀνεκάλυπτε τοὺς νόμους τῆς μηχανικῆς περὶ μετακινήσεως τῶν σωμάτων, ὁ Ἵππαρχος καὶ ὁ Ἀρίσταρχος ἐδίδασκον τὰς ἀστρονομικὰς θεωρίας αἵτινες ὑπῆρξαν ἡ ἀφετηρία τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ Κεπλέρου καὶ Κοπερνίκου, ὁ Ἱερόφιλος καὶ ὁ Ἐρασίστρατος κατέστησαν τὴν ἀνατομίαν βάσιν τῶν ἰατρικῶν ἐπιστημῶν, ὁ Γαληνὸς ἔθετο τὰς βάσεις τῶν νεωτέρων θεωριῶν περὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος, πλεῖστοι δὲ ἄλλοι σοφοὶ Ἕλληνες ἐγένοντο θεμελιωταὶ τῆς ἀκουστικῆς, τῆς ὀπτικῆς, τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀερίων καὶ τῶν ἀτμῶν. Ἀλλὰ πάντες οἱ ἐπιφανεῖς οὗτοι φυσιογνῶσται, ὀπαδοὶ τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ πνευματισμοῦ ἰδεῶν, ἀπέκρουον τὰς ἰδέας τοῦ Δημοκρίτου καὶ Ἐπικούρου ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνακαλύψεων. Γεγονὸς ὄντως καταπληκτικόν! Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως ὡς θεότητες ἐλατρεύοντο, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν Δημό-

κριτον, δυσκόλως θὰ ἐξεύρωμεν ἕτερον μεταξὺ τῶν μεγάλων ἐρευνητῶν τῆς φύσεως ἐν τῇ ἀρχαιότητι, πρεσβεύοντα τὰς τῶν ἀθεϊστῶν θεωρίας(1). Καὶ ὁ Ἐπίκουρος αὐτός, φιλόσοφος μᾶλλον ἢ φυσιοδίφης, διὰ προφανοῦς πρὸς τὰς θεωρίας του ἀντιφάσεως ἀπέκρουε μὲν τὰς ἰδέας τοῦ πλήθους περὶ τῆς φύσεως τῶν θεῶν, ἀλλ' ἐπίστευεν εἰς τὴν ὕπαρξιν τῆς θεότητος. Καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Λουκρέτιος ὁ συγγράψας τὸ ὑλιστικὸν ποίημα «De rerum natura» ἐναντίον τῶν ἐν αὐτῷ διδαχθέντων συνέτασσε πρὸ τοῦ θανάτου τοὺς ἑπομένους περὶ ψυχῆς στίχους·

Cedit autem retro de terra quod fuit ante
In terram : sed quod missum est ex aetheris oris
Id rursus cœli fulgentia templa receptant.» 2)

Τίνες δὲ ὑπῆρξαν οἱ ἀναλαβόντες τὸ ἔργον τῆς ἀνασκευῆς τῆς ὑλοδοξίας κατὰ τὴν νέαν αὐτῆς ἐμφάνισιν τῶν τελευταίων αἰώνων καὶ τίνες οἱ ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεων ὑπερασπολογούμενοι ; Καὶ πάλιν φυσιοδίφαι καὶ πάλιν οἱ μεγάλοι τῆς φύσεως ἰχνηλάται καὶ ἑρμηνεῖς.

Ὁ Ἰσαὰκ Νεύτων, περατώσας τὴν περὶ ὀπτικῆς πραγματείαν καὶ ἐκθαμβούμενος ἐκ τῆς πανσόφου διανοίας, ἣν διέβλεπεν ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ὀργάνου τῆς ὁράσεως, ἐσημείου εἰς τὸ τέλος τῆς συγγραφῆς του, « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου ». Ἀνακαλύψας δὲ τοὺς νόμους τῆς ἕλξεως καὶ τῆς βαρύτητος, « εἶδον τὸν Θεόν, ἀνεφώνει, εἰς τὰ ἔργα καὶ τοὺς νόμους τῆς φύσεως τοὺς ἀναδεικνύοντας Σοφίαν καὶ Δύναμιν ἀπὸ τῆς ὕλης ἀνεξάρτητον », ἐγκαταλιπὼν δὲ τὰς περὶ τῆς φύσεως ἐρεύνας καὶ εἰς θρησκευτικὰς ἐπιδοθεὶς μελέτας κατέλιπεν ἡμῖν τὸ ἐπὶ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου ἔργον του, μαρτύριον τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐνδομύχων θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων.

(1) Ὅρα Λάνζε «Ἱστορία τοῦ Ὑλισμοῦ» μέρος Δ'. κεφ. Δ'.
(2) Λατάντζιος.

Ὁ Κέπλερος διανύσας τὸν βίον ἐπὶ τῆς μελέτης τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ περατώσας τὸ μέγα τῆς ἀστρονομίας ἔργον, εἰς ὃ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἀφιέρωσε πάσας τὰς δυνάμεις, ἔγραφεν ἐν αὐτῷ· « Ὦ Δημιουργέ ! Σὲ εὐλογῶ ὅτι Σὺ μοὶ ἐπέτρεψας νὰ θαυμάσω τὰ ἔργα σου. Ἔφερα εἰς πέρας τὴν ἀποστολὴν τοῦ βίου μου διὰ τῆς διανοίας ἣν Σὺ μοὶ ἐδώρησας. Διηγήθην τοῖς ἀνθρώποις τὴν δόξαν τῶν Σῶν ἔργων. Ἐὰν διὰ τῶν ἐργασιῶν μου, αἵτινες πρὸς Σὲ ἔπρεπε νὰ κατευθύνωνται, ἐξεζήτησα καὶ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων, συγχώρησόν μοι ἐν τῇ ἀγαθότητι καὶ εὐσπλαγχνίᾳ σου. Οὐράνιοι ἁρμονίαι, εὐλογεῖτε τὸν Κύριον. Ψυχή μου, εὐλόγει τὸν Κύριον. »

Ὁ Λιναῖος ἀνακαλύπτων τοὺς ἐξαισίους νόμους καὶ τὰ καταπληκτικὰ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου φαινόμενα διορᾷ ἐν αὐτοῖς τὴν ὕπαρξιν ὑπερφυοῦς Δυνάμεως. « Εἶδον τὸν Θεόν, ἔλεγε καὶ πρὸς τοὺς οἰκείους αὐτοῦ πολλάκις ἐπανελάμβανεν, εἶδον τὸν Θεὸν παρερχόμενον, εἶδον Λὺτόν, ὡσεὶ κωφὸς δὲ καὶ ἄλαλος ἐγενόμην συνεχόμενος ὑπὸ θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως. Ἀνεκάλυψα τὰ ἴχνη τῶν βημάτων Λὐτοῦ εἰς τὰ ἔργα τῆς Δημιουργίας του. Καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα ἐξ αὐτῶν ὁποία σοφία καὶ δύναμις ! ὁποία τελειότης ! »

Ὁ μαθηματικὸς Καρτέσιος ἀντεπεξερχόμενος κατὰ πάσης ὑλιστικῆς θεωρίας ἐπεχείρησε τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἑπομένης προτάσεως. « Δύο εἶνε αἱ αὐταπόδεικτοι εἰς τὸν διανοητικὸν κόσμον ἀλήθειαι, ἡ πρώτη ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει, ἡ δευτέρα ὅτι ὑπάρχει Θεός. Οὐδὲν μαθηματικὸν πρόβλημα ἀποδείκνυται μετὰ τοσαύτης ἐναργείας ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπαρξις. »

Ὁ Εὔλερος, ἐκλεχθεὶς μέλος τῶν Ἀκαδημιῶν τῶν Παρισίων, τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Πετρουπόλεως διὰ τὴν νέαν δοθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ διεύθυνσιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ τῆς μηχανικῆς, ἐδημοσίευσε περισπούδαστον ἀπολογίαν ὑπὲρ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἀνασκευάζων τὰς δοξασίας τῶν ὑλοδοξούντων.

Καὶ ὁ μέγας Πασχὰλ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν νόμων τῆς βαρύτητος τῆς ἀτμοσφαίρας, δι' ὧν κατεδείκνυε τὸ ἔωλον τῆς περὶ τοῦ κενοῦ θεωρίας τῶν ἀρχαίων, ἐγκαταλιπὼν τὰς μαθηματικὰς καὶ πειραματικὰς ἀσχολίας ἀπεδύθη εἰς τὸν θρησκευτικὸν ἀγῶνα, κατέλιπε δὲ τοῖς μεταγενεστέροις πολύτιμον τῶν θρησκευτικῶν του σκέψεων ἀποθησαύρισμα. « Ἡ ἐπιστήμη, ἔγραφεν ὁ σοφὸς ἀνήρ, δύο ἔχει ἄκρα συναντώμενα καὶ συνεφαπτόμενα· τὸ μὲν εἶνε ἡ φυσικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀμάθεια, τὸ δὲ ἡ πεποίθησις, εἰς ἣν καταλήγουσιν οἱ ἔξοχοι καὶ μεγαλοφυεῖς ἐπιστήμονες, ὅτι εὑρίσκονται εἰς τὸ σημεῖον τῆς πληρεστάτης ἀγνοίας. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἀγνοίας τοῦ ἀμαθοῦς καὶ τοῦ σοφοῦ, εἰς τοῦτο συνίσταται, ὅτι ὁ τελευταῖος συναισθάνεται καὶ ἀνομολογεῖ τὴν ἄγνοιάν του. Ἀνωτάτη τῆς διανοίας ἀνάπτυξις ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀλήθειαν περὶ ὑπάρξεως ἀπείρων, ἀκαταλήπτων καὶ ὑπερνοητῶν πραγμάτων. »

Οὕτως ἡ ἐπιστήμη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐπιληφθεῖσα τῆς συζητήσεως τοῦ ἐπεγερθέντος θρησκευτικοῦ ζητήματος ἀνεσκεύαζε καὶ κατεδίκαζε τὰς ἀσεβεῖς τοῦ Χόββες διδασκαλίας· οὐδὲ εἷς δὲ ἐκ τῶν διαπρεψάντων κατὰ τὸν αἰῶνα τῶν φώτων καὶ τῶν ἀνακαλύψεων ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς καὶ φυσικαῖς ἐπιστήμαις ὑπῆρξεν ὀπαδὸς ἀντιθρησκευτικῶν ἀρχῶν, ἐξ ἐναντίας πάντες οἱ μέγα φέροντες ὄνομα, οἱ μὲν ἐπὶ μικρόν, οἱ δὲ καὶ ὁριστικῶς ἐγκαταλείψαντες τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτῶν ἀσχολίας, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διαφώτισιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Ἡ ἐνσκήψασα ἐπὶ τῶν γαλλικῶν χωρῶν ἐπαναστατικὴ καταιγὶς κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐπανήγαγεν εἰς φῶς τὰς ἀποτροπαίους θεωρίας, καὶ οἱ μὲν Διδερὸ καὶ Δ' Ἀλαμβέρτης ἐν ὀνόματι τῆς φιλοσοφίας, Λαμετρὴ δὲ καὶ βαρῶνος Χόλβαχ ἐν ὀνόματι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐδίδασκον τὰ περὶ τῆς σκεπτομένης ὕλης, τὰ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης μηχανῆς καὶ τὰ περὶ μὴ ὑπάρξεως Θεοῦ τῶν ἀσεβῶν δόγματα. Πᾶσα μὲν τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπίδρασις καὶ ἐνέργεια κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐξέλιπεν ἀπὸ τῆς Γαλ-

λίας, ὁ δὲ εὔπιστος πάντοτε καὶ ζωηρὸς καὶ ὑπὸ παντὸς ἐκκεντρικοῦ καὶ νέου παρασυρόμενος λαὸς τῆς χώρας ταύτης, ἐπισκοτισθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κλύδωνος καὶ τὸ θρήσκευμα θεωρῶν ὡς σπουδαῖον κώλυμα τῆς ἐπιδιωκομένης τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος καταλύσεως, ἀμείλικτον κατὰ πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας ἐπήγειρε καταδίωξιν, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἡ παραφροσύνη προέβη, ὥστε οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ διὰ διατάγματος ἐκύρωσαν τὸ ἀθεϊσμὸν καὶ ἐν τῷ προσώπῳ μιᾶς γυναικὸς τὴν λατρείαν τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ἐθέσπισαν. Ἀλλ' ἐνῷ καὶ συμφέροντα καὶ πάθη καὶ κυβερνῶντες καὶ κυβερνώμενοι συνησπίσθησαν καὶ εἰργάζοντο πρὸς ἐπικράτησιν τῶν τῆς ἀθείας δοξασιῶν, ἡ ἐπιστήμη ἀνέλαβε τὸν κατ' αὐτῶν ἀγῶνα καὶ προπαρεσκεύασε τὴν εἰς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ἐπάνοδον τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ. Καὶ ἐν μὲν τῷ χώρῳ τῆς φιλοσοφίας ἠγωνίζετο ὁ Ἰάκωβος Ῥουσώ, ἐπὶ δὲ τοῦ πεδίου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διαπρεπεῖς καὶ ἔξοχοι φυσιοδίφαι. « Δὲν δύναμαι ν' ἀποδεχθῶ, ἔγραφεν ὁ Ῥουσώ, τὰς ἀνοήτους τοῦ ὑλισμοῦ ὑποθέσεις· θεωρῶ τὸν Θεὸν ἐν ἐμοὶ καὶ εἰς πάντα τὰ περιστοιχοῦντά με. Δὲν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἐπιστήμων δύναται ἐν καλῇ πίστει νὰ πρεσβεύῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει ὑπερτάτη Νόησις πέρα τῆς Φύσεως. Παρατηρῶ καὶ γνωρίζω τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων, συναισθάνομαι τί εἶνε ἁρμονία, κάλλος, ἀρετή· εἶμαι εἰς θέσιν, θεωρῶν τὸ Σύμπαν, νὰ ὑπερυψώσω τὴν διάνοιαν μέχρι τοῦ Ἀπείρου, σεῖς δὲ ἐκζητεῖτε νὰ μὲ ὁμοιώσητε τοῖς κτήνεσι. Ψυχὴ διεφθαρμένη· ἡ ἀνόητος φιλοσοφία σου σ' ἐξευτελίζει καὶ ἀποκτηνώνει, ἀλλὰ τὸ πνεῦμά σου διαψεύδει τὰς θεωρίας σου. Ἀπόφευγε τοὺς ἐγείροντας ἀπεγνωσμένας διδασκαλίας ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι πρόκειται νὰ διεξηγήσωσι τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως. Ἀνατρέποντες, καταστρέφοντες, περιφρονοῦντες πᾶν ὅ,τι ἡ ἀνθρωπότης σέβεται καὶ τιμᾷ, ἀφαιροῦσιν ἀπὸ τῶν δυστυχούντων τὴν τελευταίαν παρηγορίαν, ἀπὸ τῶν εὐτυχούντων καὶ ἰσχυρῶν τὸν μόνον τῶν παθῶν των χαλινόν, ἀνασπῶσι δὲ ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδίας πάντων τὸν ἔλεγχον τοῦ

ἐγκλήματος καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀρετῆς, καυχώμενοι ἅμα ὅτι εὐεργετοῦσι τὴν ἀνθρωπότητα!»

II

Καὶ σήμερον τίς εἶνε ἡ ἐπιστημονικὴ θέσις τῆς θεωρίας περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ τῆς μετ' αὐτῆς συνταυτιζομένης ἀθέου ὑλοδοξίας; Τίνες αἱ ἀποδείξεις, τίνα τὰ νέα γεγονότα, καὶ τίνες αἱ πειραματικαὶ ἢ φιλοσοφικαὶ σκέψεις, ἃς δύνανται μετὰ λογικότητος νὰ ἐπικαλεσθῶσιν οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν; Οὐδέν, ἀπολύτως οὐδέν. Οὐδὲν πλὴν τῆς τόλμης καὶ τοῦ θάρσους μεθ' οὗ τὰς ἀπαισίους δοξασίας ἐπαγγέλλονται καὶ διδάσκουσι. Καὶ τί λέγω; Μέγα καὶ σπουδαῖον γεγονὸς ἐβεβαιώθη καὶ νόμος φυσικός, πρὸ πολλοῦ ἀγγελθείς, ἔλαβε τὸ ὁριστικὸν κῦρος τῆς ἐπιστήμης ἐνδεικνύων τὸ τερατῶδες τῆς περὶ αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς θεωρίας ἀπέναντι τοῦ ὁποίου ὁ μὲν Χέκελ ἀντιτάσσει σκέψεις «φιλοσοφικο-ιστορικὰς» προσεγγιζούσας ἡμᾶς ἐμμέσως εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Πουσὲ ἄνευ ἐνδοιασμοῦ τινος χαρακτηρίζει τὴν προτεινομένην ἡμῖν δοξασίαν ὡς δόγμα πίστεως. «Ἡμεῖς πιστεύομεν εἰς τὴν καταγωγὴν τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν ἐκ μιᾶς πρώτης ζωϊκῆς κυψέλης. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ θεωρία αὕτη, ἐν ἐλλείψει πάσης ἀποδείξεως, εἶνε ἔτι εἰς τὴν θέσιν τῶν ἄρθρων πίστεως, (mais il faut bien reconnaître qu'elle demeure, faute d'aucune preuve encore, à l'état d'articles de foi) (α). Τοιαύτη δ' εἶνε ἡ ἐπιστημονικὴ θέσις τῆς πρὸ εἴκοσι τεσσάρων αἰώνων διδασκομένης θεωρίας ὥστε διαπρεπὴς τῆς Γαλλίας καθηγητὴς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὁ Φρεμή, παραστὰς ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν ἀποτολμησάντων νὰ βεβαιώσωσιν ὅτι πρεσβεύει τὰς περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως παραδοξολογίας. «Ἀποκρούω, ἔλεγεν, ἄνευ δισταγμοῦ τινος τὴν ἰδέαν περὶ αὐτομάτου γενέσεως, προκειμένου λόγου περὶ παραγωγῆς ὀργανικοῦ ὄντος, ἔστω καὶ τοῦ ἁπλουστάτου, ἐκ στοιχείων μὴ κατεχόντων ζωϊκὴν δύναμιν.»

(α) Critique Phil. Ἰούλιος 1883. Παράρτημα. Σελ. 168.

III

Ἄρθρον πίστεως λοιπὸν μᾶς προτείνουσιν οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὴν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρίαν, ἡ δὲ βεβαίωσις τοῦ ἄρθρου τούτου δὲν ὁρᾷ τὸ ὑπερφυὲς καὶ ὑπερκόσμιον, διότι οὐδὲν κατὰ τὰς διδασκαλίας αὐτῶν ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἁπτοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐπεξηγεῖ φαινόμενον παραχθὲν ἐν τῇ φύσει κατὰ τρόπον παραβιάζοντα δύο νόμους τῆς φύσεως, τὸ φυσικῶς ἀδύνατον τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὕλης καὶ τὸ ἀμετάβλητον καὶ ἀσύγχυτον τῶν εἰδῶν.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο τῆς νέας πίστεως εὑρισκόμεθα ἄρά γε ἐπὶ ὁμαλωτέρου πεδίου; ἐξαντλοῦνται ἄρά γε διὰ τοῦ προτεινομένου ἄρθρου αἱ παραδοξολογίαι καὶ πᾶσαι αἱ τερατώδεις ὑποθέσεις; πολλοῦ γε καὶ δεῖ.

Ἐν τῷ μυχῷ λοιπὸν τῆς θαλάσσης ἐπεφάνη κατὰ συγκυρίαν ἡ πρώτη τῆς ζωῆς κυψέλη ἥτις ἐπήγασεν ἐκ τῆς τυχαίας ἑνώσεως ὑλικῶν μορίων καὶ σωματικῶν ἀτόμων! Μετὰ δὲ τοῦτο; Τίς ἔθετο τοὺς νόμους τοῦ βασιλείου τῆς ζωῆς; Τίς τὴν αὐτοκίνησιν, τίς τοὺς νόμους τῆς ἑνότητος καὶ διατροφῆς τῶν μελῶν, τίς τοὺς νόμους τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς μεταδόσεως τῆς ζωῆς ὅλως διαφόρους καὶ ἐναντίους μάλιστα τῶν τῆς μηχανικότητος τῆς ἀνοργάνου ὕλης; Τίς ἔθετο εἰς τὸ σπέρμα τὴν ἰδέαν τῆς ἀνελίξεως τοῦ σώματος κατὰ ὡρισμένην μορφήν, τίς δὲ τὰς ἁρμονίας τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος καὶ τοὺς θαυμασίους νόμους τῆς μεταδόσεως τῆς ζωῆς διὰ τῆς ἑνότητος ἐνεργειῶν ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων σωμάτων, καὶ τίς ὁ τὰ νεογνὰ προικίσας διὰ καταπληκτικῶν καὶ σοφωτάτων ἐνστίκτων πρὸς συντήρησιν

τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἴδους; Τοὺς νόμους τούτους μετέδωκεν ἁρά γε εἰς τὴν πρώτην ζωϊκὴν κυψέλην ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης ἢ τὸ ὕδωρ αὐτῆς, τὸ ὀξυγόνον ἢ τὸ ἄζωτον ἢ ἄλλο τι ἀνόργανον σῶμα; Ἀλλ' ἡ ἄμμος καὶ τὸ ἄζωτον καὶ πάντα τὰ ἀνόργανα σώματα διέπονται ὑπὸ νόμους μηχανικότητος καὶ ἀσυνειδησίας, ὑπὸ χημικοὺς νόμους δι' ὧν σμικρύνεται ἢ αὐξάνει ὁ ὄγκος αὐτῶν δι' ἀποχωρίσεως ἢ διὰ προσθήκης νέων ἀτόμων.

Ὁ θέλων νὰ μορφώσῃ ἀμυδρὰν ἰδέαν περὶ τοῦ μεγέθους τῆς τερατολογίας τῶν ἰδεῶν καὶ βεβαιώσεων τοῦ Χέκελ, ἂς ἀναγνώσῃ τὸ περὶ διαμορφώσεως τῶν φύλων καὶ τῶν γενετικῶν ὀργάνων μάθημα περιεχόμενον εἰς τὴν περὶ ἀνθρωπογονίας συγγραφὴν ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν κε'. «Τὰ φύλα καὶ τὰ γενετικὰ ὄργανα ἔλαβον ἀρχὴν καὶ διαμόρφωσιν, λέγει ὁ Χέκελ, κατὰ τρόπον ἁπλούστατον. Κατ' ἀρχὰς ἡ μετάδοσις τῆς ζωῆς ἐγένετο διὰ χωρισμοῦ ὡς καὶ σήμερον παρατηρεῖται εἴς τινα τῶν κτηνῶν. Ἀλλὰ κατὰ νεωτέραν τινὰ ἐποχήν, δύω κύτταρα ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ ἕνα πολυκυτταρώδη ὀργανισμὸν καὶ ἠνώθησαν ὅπως παραγάγωσιν ἓν νέον ἄτομον ἀνεξάρτητον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ δύω κύτταρα ἦσαν τοῦ αὐτοῦ εἴδους καὶ μορφῆς, ἀλλ' ἀκολούθως, κατὰ φυσικὴν ἐπιλογήν, προέκυψε μεταξύ των μία ἐναντιότης. Καὶ ὄντως εἶνε ὠφέλιμον διὰ τὸ νεογνὸν νὰ κληρονομήσῃ τὰς διαφόρους ἰδιότητας ἑκάστου τῶν κυττάρων. Τῆς ἐναντιότητος ταύτης ἐπιτεινομένης τὰ δύω κύτταρα προσέλαβον τὴν διαφορὰν τῶν φύλων, καὶ τὸ ἓν τούτων ἐγένετο ἄρρεν ἢ σπερματικόν, τὸ δ' ἕτερον θῆλυ ἢ ᾠοφόρον.» (α)

Κατ' ἀρχὰς οὕτω, συμφώνως πρὸς τὰς ἐπαγγελίας ταύτας, ἡ ζωὴ μετεδίδετο δι' ἀποχωρισμοῦ. Ἔστω. Ἀλλὰ πῶς μετεβλήθη ὁ νόμος οὗτος τῆς μεταδόσεως τῆς ζωῆς ὁ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτομάτως παραχθείς; Τὸ ἠκούσατε. Ὁ Χέκελ ἐνυπνιάζεται γρηγορῶν.

(α). Περὶ ἀνθρωπογονίας, μετάφρ. γαλλική. Σελ. 576.

Ἡμέραν τινὰ ἀπεσπάσθησαν δύο μόρια ἔκ τινος ζωϊκοῦ πλάσματος καὶ τυχαίως συνηντήθησαν καὶ ἠνώθησαν καὶ παρήγαγον ἓν νέον ἀνεξάρτητον ὄν. Ἀλλὰ πῶς; Τόσον ταχέως μετεβλήθη ὁ νόμος τῆς μεταδόσεως τῆς ζωῆς διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ τεμαχίου μέρους τῶν ζωϊκῶν πλασμάτων; Ἀλλὰ πῶς συνηντήθησαν καὶ τίνι τρόπῳ τὰ δύο μόρια ἑνωθέντα παρήγαγον νέον ὂν ἀνεξάρτητον; Τὸ ἐνύπνιον ἀκολουθεῖ.

Μεταξὺ τῶν δύο μορίων ὑπῆρχεν ἐναντιότης. Ἀλλ' ἐὰν ὑπῆρχεν ἐναντιότης τίνι τρόπῳ συνηνώθησαν τυχαίως καὶ παρήγαγον πρὶν ἐπιτελεσθῇ ἡ μεταμόρφωσις εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ; Διότι, ἀναγνῶσται, κατὰ τὴν χεκέλειον σοφὴν διδασκαλίαν τὰ φῦλα προέκυψαν μετὰ τὴν ἕνωσιν καὶ γονιμοποίησιν τῶν δύω μορίων ὄντων ἀμφοτέρων τὸ πρὶν τοῦ αὐτοῦ εἴδους καὶ μορφῆς. Καὶ ἡ γόνιμος φαντασία τοῦ διδασκάλου ἀκολουθεῖ ἐπινοοῦσα.

Ἡ ἐναντιότης τῶν δύο κυττάρων εἶνε ὠφέλιμος εἰς τὸ νεογνόν, αὕτη δὲ μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον καὶ τυχαίως καὶ αὐτομάτως προέβη μέχρι τῆς διαμορφώσεως τῶν γενετικῶν ὀργάνων. Ἔστω. Ἔστω. Ἀλλὰ τίς ἔθετο τοὺς νέους νόμους πρὸς μετάδοσιν τῆς ζωῆς; τίς τὰ ἔνστικτα τῶν γονέων, τίς δὲ προπαρεσκεύασε τὰ τῆς μητρὸς πρὸς διατροφὴν τῶν νεογνῶν καὶ τίς πάντας τοὺς λοιποὺς νόμους ὅλως ἐναντίους τοῦ προϋπάρχοντος τῆς γενέσεως τῆς ζωῆς δι' ἀποχωρισμοῦ;

Ἀπέναντι τοιούτων μυθολογημάτων οἱ ἔχοντες δικαίωμα ν' ἀποφαίνωνται ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης ἐπεφώνησαν, «παρῳδίαι ἐπιστημονικαί, — ἀγυρτικαὶ βεβαιώσεις ἀτιμάζουσαι καὶ αὐτὴν τὴν θεωρίαν τοῦ Δαρβίνου.» Ἡμεῖς δὲ περιοριζόμεθα νὰ θρηνῶμεν ἐπὶ τῇ δυστήνῳ τύχῃ τῆς πατρίδος παρατηροῦντες ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἱερᾷ γῇ ἐν ᾗ ἐδίδαξαν οἱ Κλεάνθαι, οἱ Ἀριστοτέλεις, οἱ Ξενοφῶντες καὶ οἱ Γρηγόριοι, προτείνονται εἰς τὴν μαθητεύουσαν νεολαίαν διδασκαλίαι ψευδεῖς προάγουσαι εἰς ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν τοῦ ἔθνους ἐξόντωσιν.

Καὶ μὴ νομίσητε, ἀναγνῶσται, ὅτι ἀποδεχόμενοι ὡς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας τὰ παραληρήματα τοῦ Χέκελ φθάνομεν εἰς συμπέρασμά τι περὶ τῆς γενέσεως τῶν εἰδῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὑποθέσατε ὅτι τὰ δύο κύτταρα ἀποσπασθέντα ἀπὸ ἓν ζωϊκὸν πλάσμα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς μορφώσεως τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος τοῦ εἴδους ἐξ οὗ ἀπεσπάσθησαν καὶ ἐξεπορεύθησαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὰς πολυκρότους περὶ μεταμορφισμοῦ θεωρίας πάντα τὰ ἔμβια ὄντα κατάγονται ἐκ τοῦ πρώτου τούτου ζεύγους, δι' ἐπελθουσῶν μεταβολῶν καὶ μεταμείψεων εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μεταβολὴ καὶ μεταμόρφωσις ἐγένετο τυχαίως καὶ συγχρόνως καὶ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, ἄρρενος καὶ θήλεος, καὶ ὅτι ἡ τυχαία αὕτη μεταμόρφωσις κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐπανελήφθη μυριάκις μέχρι τῆς γενέσεώς τοῦ ἀμέσου ἡμῶν πιθηκοειδοῦς προγόνου. Ἀλλ' ἰδοὺ ὁ πίθηκος καὶ ἰδοὺ νέα σύμπτωσις, νέα τυχαία μεταμόρφωσις, νέα συνάντησις. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ, ὑπὸ πιθήκου τινὸς ἢ ὑπὸ δύο ἢ πλειόνων, ἐγεννήθη τὸ πρῶτον ἀνθρώπινον ἄρσεν καὶ τὸ πρῶτον θῆλυ τὸ ἀποτελέσαν τὸ πρῶτον ζεῦγος ἐξ οὗ ἡ ἀνθρωπότης κατάγεται !

Λαμβάνοντες, ἀναγνῶσται, ὡς ἀφετηρίαν τὰς δύο ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, περὶ ὧν διελάβομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, τῆς ἐμφανίσεως τουτέστι τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῷ χρόνῳ καὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς, ταύτας δὲ προσεγγίζοντες εἰς τὰ φαινόμενα καὶ εἰς τοὺς ἐπικρατοῦντας νόμους κατὰ τὴν μετάδοσιν τῆς ζωῆς, θέλετε κατανοήσει πληρέστατα τὴν βάσιν τῶν περὶ Δημιουργίας ἐπιστημονικῶν πεποιθήσεων τοῦ Ἀριστοτέλους αἵτινες ἔλαβον ἐν ταῖς ἡμέραις μας κῦρος ἀπροσμάχητον διὰ τῶν νεωτέρων πειραμάτων καὶ ἐκζητήσεων. Διέβλεπεν ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν βιολογικῶν νόμων τὸν νοῦν, τὴν πρόνοιαν, τὴν ἰδέαν, τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ τάξαντος αὐτούς. Τὸ ἔμβρυον φέρει ἐν δυνάμει ἀπὸ τῆς μητρικῆς γαστρὸς πάντα τὰ ὄργανα ὅσα ἐν τῷ μέλλοντι θὰ λειτουργήσωσιν ἐναρμονίως πρὸς τοὺς κοσμολογικοὺς νόμους. Ἡ αὐτὴ πρόνοια καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς διέπει τὸν τοῦ νεογνοῦ, οὕτινος ἡ μήτηρ πεπροίκισται διὰ γαλακτοφόρων ὀργάνων ἐξ ὧν τὸ γάλα κατέρχεται κατὰ τὴν ὡρισμένην ἐποχήν. Τὰ διάφορα τῶν ζῴων ὄργανα εἶνε διαμεμορφωμένα ἀπὸ τῆς συλλήψεως τοῦ ἐμβρύου συμφώνως πρὸς τὸ περιέχον ἐν ᾧ θὰ ζήσωσιν, οὕτω δὲ καὶ τὸ ἀκουστικὸν καὶ τὰ τῆς εἰσπνοῆς ὄργανα τῶν ἐν τοῖς ὕδασι ζώντων εἶνε ὅλως διάφορα τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς διαιτωμένων. Ὁ ἄνθρωπος ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ μεμορφωμένου σχεδίου καὶ διὰ νόμων λειτουργούντων πρὸς πραγμάτωσιν ἰδέας πλήρους, ζώσης, καὶ προδιαγεγραμμένης (α). Ὁ Πρεσσανσὲ τὴν δοξασίαν ταύτην διαφωτίζων μὲ τὰς σημερινὰς πειραματικὰς ἀληθείας καὶ μὲ τὰς ἐπαγγελίας τῶν ἐπιφανεστέρων τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου φυσιολόγων, ἐπάγεται· «Μετὰ παρέλευσιν τοσούτων αἰώνων αἱ πεποιθήσεις τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἐγήρασαν οὐδὲ κατὰ ἡμέραν μίαν» (β).

Δὲν συμμεριζόμεθα τὰς περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἰδέας τοῦ Δαρβίνου, ἀλλ' ἐννοοῦμεν καὶ τὸν ἐξ αὐτῶν ἐπεγερθέντα ἐπιστημονικὸν σάλον καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν μεθ' οὗ ὑπό τινων ἐγένοντο τὸ κατ' ἀρχὰς ἀποδεκταί, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν ἐπεγερθεῖσαν σπουδαίαν συζήτησιν ἐξ ἧς κατεδείχθη τὸ ἀνυπόστατον αὐτῶν, διότι ὁ ἄγγλος φυσιοδίφης ἀπέδιδε πάσας τὰς μεταμορφώσεις τῶν ἀτόμων καὶ φύλων καὶ εἰδῶν εἰς τοὺς βιωτικοὺς νόμους οὓς ἔθετο ὁ Δημιουργὸς καὶ εἰς τὴν ἀπέραντον δύναμιν δι' ἧς ἐπροίκισε τὸ πρῶτον ζωϊκὸν πλάσμα καὶ ἐπέταξεν αὐτῷ τὴν παραγωγὴν πάντων τῶν ζωϊκῶν ὄντων. Ἀλλὰ τοιαῦται εἶνε αἱ ἀναγκαῖαι ἠθικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνέπειαι, ἃς συνεπάγεται ἡ ἐπικράτησις τῶν ἀρχῶν τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας καὶ τοιοῦτον τὸ μέγεθος τῶν ἐπαπειλούντων τὸ ἔθνος κινδύνων ἐκ τῶν διδαγμάτων τῆς ἀσεβείας προτεινομένων ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐπιστημονικῶν θεωρημάτων, ὥστε συναισθανόμεθα τὸ καθῆκον νὰ γνωρίσωμεν τοῖς ἀνα-

(α) Μεταφυσικὴ Ἀριστοτέλους. Βιβλ. 4 Κεφ. VIII.
(β) Πρεσσανσέ. Les origines. Βιβλ. Β'. Κεφ. Α'. Σελ. 154 α'. ἐκδόσεως.

γνώσταις τὰς ἰδέας καὶ τὰς τελευταίας κρίσεις τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ἀφιερούντων τὸν βίον αὐτῶν εἰς τὴν μελέτην τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν νόμων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΑΠΟΣΑΦΗΣΕΙΣ

I

Εἰς τοὺς ἀναγινώσκοντας τὰς σελίδας ταύτας, καὶ πληροφορουμένους περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων τῶν περιφανῶν ἐπιστημόνων, ἐγείρεται βεβαίως ἀπορία τις ἐφ' ἧς κρίνω κατάλληλον νὰ δώσω ἐκτενεῖς ἀποσαφήσεις καὶ διεξηγήσεις.

Πῶς ἄρά γε συμβαίνει ὅτι πολλοὶ τῶν ἰατρῶν καὶ φυσιοδιφῶν ῥέπουσι πρὸς τὰς ὑλιστικὰς δοξασίας, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν διδάσκουσι καὶ θεωροῦσιν ὡς ἀμαθεῖς καὶ ἀνεπιστήμονας τοὺς φρονοῦντας τὰ ἐναντία καὶ ἀδιστάκτως πιστεύοντας εἰς τὴν ὕπαρξιν ὑπερφυοῦς δημιουργικῆς δυνάμεως, ἀφ' ἧς τὸ σύμπαν καὶ ὁ ἄνθρωπος ἰδίᾳ ἔλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν;

Εἴπομεν ὅτι οὐδεὶς τῶν μεγάλων ἑρμηνευτῶν τῶν νόμων τῆς φύσεως, οὐδεὶς τῶν ἀναχαλυψάντων ἓν τῶν μυστηρίων τῶν μηχανικῶν νόμων, οὐδεὶς ἐν ἑνὶ λόγῳ τῶν περιφανῶν ἐπιστημόνων πρεσβεύει τὰς ἀρχὰς τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, κατὰ δὲ τὸν ἔξοχον τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου καθηγητὴν τῆς χημείας Λίβιγ, οἱ ὑλοδοξοῦντες εἶνε ἁπλοῖ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐρασιτέχναι. Ἀλλὰ

καὶ τούτων αἱ ἀποπλανήσεις ἐξηγοῦνται διὰ τῆς μελέτης καὶ ἀναλύσεως τῶν πραγμάτων.

Οἱ περιορίζοντες πᾶσαν τὴν ὕπαρξιν τῶν ὄντων καὶ τῶν δυνάμεων εἰς τὴν ὕλην καὶ εἰς τὰς μηχανικὰς αὐτῆς δυνάμεις δοξάζουσιν, ὅτι ἅπαν τὸ ἐπιστητὸν περιορίζεται ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν, ἐκ τῶν προτέρων δὲ ἀποδοκιμάζοντες πᾶσαν διδασκαλίαν καὶ πᾶσαν ἀρχὴν ἀποδεχομένην τὴν ὕπαρξιν δυνάμεων ἢ αἰτίων ἐλευθέρων καὶ ἀνεξαρτήτων τῆς σωματικῆς μηχανικότητος ἀναδείκνυνται, ὁτὲ μὲν ἐν βαθυτάτῃ διακείμενοι ἀγνωσίᾳ περὶ τῶν ὁρώντων τ' ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα ὅσα ἀνάγονται εἰς τὴν ὑπόστασιν τῶν πνευματικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, ὁτὲ δὲ μισαλλόδοξοι καὶ πᾶσαν περιφρονοῦντες συζήτησιν ἐξερχομένην ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀξιοῦντες ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ὕλης καὶ διδάσκοντες ὡς ἄξίωμα ἐφ' οὗ δὲν ἐπιτρέπεται συζήτησις ὅτι πάντα τὰ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα γεγονότα καὶ αἱ ἰδέαι, καὶ αἱ πεποιθήσεις, καὶ αἱ γνώσεις εἰσὶν ἐξαγόμενα μηχανικῆς σωματικῶν μορίων κινήσεως, θεωροῦσι πᾶσαν πηγὴν σκέψεων καὶ κρίσεων καὶ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν μελέτην, μὴ ἀποδεχομένην τὸ προτεινόμενον ἀξίωμα, ὡς ἀναξίαν προσοχῆς. Ὅτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ῥώμῃ ἤκμαζεν ἡ νομολογικὴ μάθησις οἱ εἰς ταύτην ἐπιδιδόμενοι ὥριζον τὴν νομικὴν ἐπιστήμην ὡς τὴν γνῶσιν «θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων.» Τῆς μεταφυσικῆς ἀκμαζούσης κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, οἱ σχολαστικοὶ φιλόσοφοι ἠξίουν ὅτι ἐδύναντο νὰ ἐπιλύσωσι πάντα τὰ κοσμολογικὰ καὶ βιολογικὰ φαινόμενα δι' ὑπερβατῶν θεωρημάτων, διὰ κενῶν ὁρισμῶν καὶ διὰ διακρίσεων καὶ ὀνοματολογιῶν μηδεμίαν ἐχόντων πραγματικὴν ἔννοιαν καὶ σπουδαιότητα. Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει σήμερον παρὰ τοῖς ὑλοδοξοῦσι φυσιογνώσταις, ἐὰν δ' ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσωμεν τὰς συμβουλάς των οὐδὲν θὰ ἐδιδάσκετο ἡ νεότης ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐν ᾗ δέον νὰ ἐκζητήσωμεν τὴν λύσιν παντὸς προβλήματος συμφώνως πρὸς τὸ ἀξίωμα περὶ μὴ ὑπάρξεως ὄντος ἢ δυνάμεως

ἀνεξαρτήτων τῆς κινήσεως τῶν σωματικῶν ἀτόμων. Εὐτυχῶς τὰς παραλόγους ταύτας δοξασίας ἀποκρούουσιν οἱ πρώτιστοι τῶν φυσιογνωστῶν. Διδάσκουσιν οὗτοι ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι εἶνε οἱ μόνοι τοῦ λόγου ὁδηγοὶ κατὰ τὴν μελέτην τῶν σωμάτων καὶ τῶν διεπόντων αὐτὰ μηχανικῶν νόμων, ἀλλὰ θὰ ἠκρωτηριάζομεν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῆς νεότητος, ἀνομολογοῦσιν, ἐὰν περιωρίζαμεν τὴν παίδευσιν αὐτῆς ἐπὶ τῆς σωματολογίας, θὰ ἐλαμβάνομεν δὲ ὡς ὁδηγὸν πρὸς λύσιν πάντων τῶν ψυχολογικῶν καὶ ἠθικῶν ζητημάτων ἐπιστήμας ὅλως ἀναρμοδίας πρὸς μελέτην καὶ ἐπίλυσιν αὐτῶν. «Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, λέγει ἐπιφανὴς τῆς Γερμανίας φυσιοδίφης, δὲν πρέπει ν' ἀποτελέσωσι τὴν βάσιν τῆς νοητικῆς ἀναπτύξεως τῆς νεότητος, διότι δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιήσωσι πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος. Ἀποδεχόμενοι ὡς μόνην ἢ ὡς κυρίαν βάσιν τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, θὰ μορφώσητε γενεὰν ψυχράν, ἄνευ πνεύματος καὶ ἄνευ καρδίας ἧς αἱ εὐγενεῖς ῥοπαὶ καὶ δυνάμεις θ' ἀπομαρανθῶσι καὶ ἐκλείψωσιν. Ὑλισμὸς τῶν τριόδων, ἀνόητος εἰς τὴν ὕλην καὶ εἰς τὸν χρυσὸν ἀφοσίωσις, ἔσονται τ' ἀναγκαῖα ἀποτελέσματα τῆς λατρείας τῶν νόμων τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου. Καὶ ἤδη τ' ἀποτελέσματα ταῦτα ἀνελίσσονται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας, κατά τε τὸν θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν βίον, διὰ τῆς ἀποθεώσεως τῆς ὕλης καὶ διὰ τῆς ἀκαταγωνίστου ἐπιδιώξεως τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἀπολαύσεως.» (α)

Δὲν ἀξιοῦμεν ὅτι ἐσμὲν ἁρμόδιοι νὰ δώσωμεν συμβουλὰς καὶ ὑποθήκας εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι ἰατροὺς καὶ φυσιοδίφας, ὅσοι ἐκτροχιαζόμενοι ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς ὑπ' αὐτῶν μελετωμένης ἐπιστήμης ἐπεδόθησαν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας ἐγκαυχώμενοι ὅτι χημικοὶ ὄντες ἢ γεωλόγοι ἢ νοσολόγοι καὶ ὀρυκτολόγοι ἔχουσιν ἁρμοδιότητα ν' ἀποφαίνωνται ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς δημιουργίας καὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου

(α) Βάγνερ. Hettinger. Τόμος 1ος Σελ. 15.

ὑποστάσεως ἐν γένει δὲ περὶ τῶν ὑψίστων θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων, ἀλλ' ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι τεσσαρακονταετὴς ἀδιάλειπτος μελέτη καὶ φοίτησις εἰς τὰ κέντρα καὶ εἰς τὰς πηγὰς τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης, περιῆψεν ἡμῖν τὴν ἱκανότητα τοῦ νοεῖν τὰς ἰδέας καὶ θεωρήματα τῶν μεγάλων ἑρμηνευτῶν καὶ διδασκάλων τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ μεταδίδειν ταῦτα εἰς ἄλλους, ὁτὲ μὲν διὰ τῶν ἰδίων φράσεων τῶν ἐπαγγελλομένων αὐτά, ὁτὲ δὲ δι' ἁπλουστάτων καὶ πρὸς πάντας καταληπτῶν. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐρειδόμενοι δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα μετὰ θάρρους καὶ ἀκραδάντου καὶ εὐσυνειδήτου πεποιθήσεως· πλανῶνται καὶ πλανῶσιν ὑμᾶς οἱ προτείνοντες τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ὡς ἁρμοδίας νὰ ἐπιλύσωσι τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ τὰ περὶ τῆς ὑποστάσεως καὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Φυσιογνῶσται μὴ ἐπιδιδόμενοι εἰς τὴν μελέτην τῶν ψυχολογικῶν, τῶν ἠθικῶν, τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἐν γένει γεγονότων καὶ μὴ ἀρυόμενοι τὰς πεποιθήσεις αὐτῶν ἐκ τῶν ἐξαγομένων τῶν ἐπιστημονικῶν τοῦ πνεύματος ἐκζητήσεων καὶ μελετῶν, εἶνε οἱ πάντων ἀναρμοδιώτεροι ν' ἀποφαίνωνται ἐπὶ τῶν ζητημάτων περὶ γενέσεως καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κρίσις παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἀμαθοῦς ἐργάτου ἐπὶ τοιούτων ὑποκειμένων ἔχει ἀνώτερον καὶ ἐπικρατέστερον λογικὸν κῦρος ἀπὸ τῆς κρίσεως παντὸς φυσιογνώστου ἀποδεχομένου ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀρχὴν ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ὕλης πᾶσα δὲ δύναμις ἔγκειται ἐν αὐτῇ πᾶν δὲ φαινόμενον σωματικὸν ἢ πνευματικὸν ἐκπορεύεται ἐκ τῆς κινήσεως σωματικῶν κυττάρων καὶ ἀτόμων. Ταῦτα δὲ λέγων ὑμῖν, ἀναγνῶσται, συνοψίζω καὶ ὑποβάλλω εἰς τὰς σκέψεις καὶ εἰς τὰς κρίσεις σας τὰς ἰδέας, τὰς πεποιθήσεις καὶ τὰς ἐπαγγελίας τῶν ἐπιφανῶν τῆς θετικῆς ἐπιστήμης ἑρμηνέων.

II

Πασίγνωστος εἶνε ἡ ἐν τῇ φυσιολογικῇ ἐπιστήμῃ κατεχομένη

θέσις ὑπὸ τοῦ ἀποβιώσαντος Κλαυδίου Βερνάρδου, οὗ τὸν θάνατον μαθὼν ὁ Γαμβέτας ἀνεφώνησεν «ἐσβέσθη μέγα φῶς ὅπερ δὲν δύναται πλέον ν' ἀναφθῇ» καὶ περὶ οὗ ὁ προεξάρχων τῆς ἐν Γαλλίᾳ θρησκευτικῆς καταδιώξεως Παῦλος Βὲρτ ἔλεγεν· «ἀνακαλύπτει τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας ὡς ἄλλοι ἀναπνέουσι». Πλὴν τῶν σπουδαίων φυσιολογικῶν ἀνακαλύψεων ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος πολύτιμον περὶ τῆς πειραματικῆς μεθόδου κατέλιπεν ἡμῖν ἔργον, ὅπερ καὶ οἱ ὅλως ἄγευστοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν δύνανται νὰ συμβουλευθῶσι καὶ νοήσωσι πληρέστατα· ἰδοὺ δὲ τίνα ἐν αὐτῷ ἀνευρίσκομεν ἐπιστημονικὰ διδάγματα. / «Ἐπιβάλλονται εἰς τὰς βιολογικὰς ἐπιστήμας ὅρια μὴ δυνάμενα ἀκινδύνως νὰ ὑπερπηδηθῶσιν. Οἱ σοφοὶ τῶν αἰώνων διέκριναν τὰ πρῶτα ἀπὸ τῶν προσεχῶν αἰτίων τῶν φαινομένων. Ὁρίζοντες τοὺς ὅρους καὶ τὸ προσεχὲς αἴτιον παντὸς φαινομένου φθάνομεν εἰς ἐπιστημονικὸν συμπέρασμα ὅπερ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπερπηδήσωμεν. Τὰ πρῶτα καὶ ἀπώτατα αἴτια ἐπεγείρουσι προβλήματα διαφεύγοντα ὅλως τὴν πειραματικὴν μέθοδον· ἐφ' ὅσον καὶ ἂν προχωρήσῃ ἡ ἐπιστήμη εἰς τὰς ἐρεύνας καὶ ἀποκαλύψεις της θὰ εὑρεθῇ πάντοτε ἐνώπιον μιᾶς «ἀγνώστου αἰτίας», πέρα τῆς ὁποίας δὲν πρέπει νὰ ὠθήσῃ τὰς μελέτας της ἀδυνατοῦσα νὰ ἐξεύρῃ τὴν πρώτην αἰτίαν τῶν ὄντων. Ἡ ἐσωτάτη γνῶσις τοῦ ἐλαχίστου φυσικοῦ φαινομένου προϋποτίθησι τὴν πλήρη τοῦ σύμπαντος γνῶσιν, διότι ἕκαστον φαινόμενον εἶνε μία ἀκτινοβολία τοῦ Παντός. Ἡ ἐπὶ τῶν ζωϊκῶν ὄντων ἀπόλυτος ἀλήθεια παρουσιάζει νέας καὶ ἀνυπερβλήτους δυσχερείας, ἐπειδὴ ἐκτὸς τῆς γνώσεως τοῦ σύμπαντος ἔδει νὰ ἔχωμεν καὶ ἰδιαιτέραν γνῶσιν τοῦ ζωϊκοῦ ὀργανισμοῦ ἀποτελοῦντος ὁλόκληρον κόσμον ἐντὸς τοῦ Παντός. Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι τὰ πρῶτα αἴτια δὲν δύνανται νὰ κατασταθῶσιν ἀντικείμενον μελέτης τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν. Ἡμεῖς δὲν θὰ γνωρίσωμέν ποτε τί εἶνε τὸ πνεῦμα καὶ τίς ἡ οὐσία τῆς ὕλης. Ἀλλ' ἐὰν αἱ ἐπιστῆμαι δὲν δύνανται νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῶν πρώτων αἰτίων διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς πειραμα-

τικῆς αὐτῶν μεθόδου, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο ν' ἀποτρέψωμεν τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ἀπὸ τῆς ἐκζητήσεως τοῦ ἀπείρου καὶ ἀπολύτου. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶνε ἐμμελὲς σύνολον πολλῶν καὶ ποικίλων δυνάμεων καὶ λειτουργιῶν ἐναρμονίως ἐνεργουσῶν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας· τοῦ αἰσθήματος, ἐξ οὗ ἐκπορεύονται αἱ ἐνοράσεις καὶ αἱ τῆς καρδίας ἀποκαλύψεις· τοῦ λόγου, δι' οὗ ἀναπτύσσονται αἱ ἰδέαι καὶ ἐξάγονται τὰ συμπεράσματα· τῆς πείρας, ἥτις εἶνε ὁ ἀσφαλὴς τοῦ λόγου ὁδηγός. Εἰσερχόμενος εἰς τὸ ἀνατομεῖόν μου δὲν εἶμαι οὔτε ὑλιστὴς οὔτε πνευματιστής. Παρατηρῶν τὰ γεγονότα καὶ τὰ φαινόμενα, γνωρίζων δὲ ὅτι ταῦτα εἶνε ἀποτελέσματα προσεχῶν αἰτίων καὶ ταῦτα πάλιν ἀποτελέσματα ἑτέρων γεγονότων καὶ προηγουμένων αἰτίων, ἀνατρέχω ἀπὸ γεγονότος εἰς γεγονὸς καὶ ἀπὸ αἰτίου εἰς αἴτιον μέχρις οὗ φθάσω εἰς σημεῖον καθ' ὃ πᾶσα περαιτέρω πειραματικὴ μελέτη καὶ ἐκζήτησις ἀποβαίνει ἀδύνατος. Οὕτω π. χ. παρατηρῶ τὴν ζωήν, ἀναλύω αὐτὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καὶ μελετῶ ἐπὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς φύσεων καὶ ἀνελίξεων· ἐξετάζων τὸ πρῶτον τῆς ζωῆς σπερματικὸν κύτταρον ἐμβλέπω ἐν αὐτῷ μίαν ἰδέαν παρακολουθοῦσαν τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν καὶ συντήρησιν τοῦ σώματος μέχρι τῆς διὰ τοῦ θανάτου καταπαύσεως καὶ διαλύσεως τῶν ὀργανικῶν καὶ ζωϊκῶν λειτουργιῶν του. Ἡ ἰδέα αὕτη δὲν εἶνε οὔτε χημικὴ οὔσε φυσική τις ἀρχή, ὁ δὲ ὑλισμὸς ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ἐπεξηγήσῃ πάντα τὰ φαινόμενα οὐδεμίαν δύναται νὰ μοὶ δώσῃ περὶ αὐτῆς ἐξήγησιν. Πόθεν ἄρα ἔρχεται ἡ ζωϊκὴ ἰδέα καὶ ἀπὸ τίνος σημείου ἐκπορεύεται; ποῖον εἶνε τὸ πρῶτον καὶ τὸ ἀπώτατον αὐτῆς αἴτιον; Ἅμα ἐπεγείρω τὰ ζητήματα ταῦτα ἡ πειραματικὴ ἐπιστήμη μ' ἐγκαταλείπει, διότι δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ προβῶ εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν διὰ πραγματικῶν παρατηρήσεων καὶ πειραμάτων ἢ διὰ χημικῶν καὶ φυσικῶν ἐκζητήσεων. Δύναμαι βεβαίως νὰ προχωρήσω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων τούτων, ἀλλὰ τότε εἰσέρχομαι εἰς τὴν σφαῖραν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μεταφυσικῶν ἐπιστημῶν, δὲν εἶμαι πλέον ὁ

φυσιοδίφης ὁ διὰ τῆς πειραματικῆς παρατηρήσεως βαίνων πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, αἱ δὲ γνῶμαι καὶ δοξασίαι μου δὲν περιβάλλονται πλέον τὸ κῦρος ἀκριβῶν καὶ θετικῶν ἐκζητήσεων, διότι εὑρίσκομαι ἐκτὸς τῆς περιφερείας καὶ τῆς ἁρμοδιότητος τῶν φυσικῶν καὶ φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν.»

Ἰδοὺ τὰ ὅρια τῶν φυσικῶν καὶ ἀκριβῶν ἐπιστημῶν διαγραφόμενα ὑπὸ τοῦ Κλαυδίου Βερνάρδου. Οὔτε αἱ χημικαὶ οὔτε αἱ φυσικαὶ οὔτε αἱ βιολογικαὶ ἐπιστῆμαι ἔχουσιν ἁρμοδιότητά τινα πρὸς ἐπίλυσιν τῶν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ οὐσίας τῶν ὄντων προβλημάτων. Οἱ ἰατροί, οἱ φυσιολόγοι, οἱ τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀναδιφῶντες καὶ ἀνιχνεύοντες, δύνανται νὰ μορφώσωσι πεποιθήσεις ἐπὶ θρησκευτικῶν καὶ μεταφυσικῶν ζητημάτων, ἀλλ' αἱ πεποιθήσεις των αὗται οὐδὲν ἔχουσιν ἐπιστημονικὸν κῦρος, διότι φιλοσοφοῦσιν ἐπ' αὐτῶν ἢ πιστεύουσιν ὡς ὁ φιλόσοφος, ὁ φιλόλογος, ὁ καλλιτέχνης, ὡς ὁ ἁπλούστατος τῶν ἐργατῶν· ὁ δὲ Χέκελ κηρύσσων τὸν ὑλισμὸν ὡς νέαν π ί σ τ ι ν πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν θρησκευτικῶν τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεων, παρεσύρετο ὑπὸ τῆς ἀληθείας εἰς τὸ σημεῖον, εἰς ὃ μᾶς ὁδηγοῦσιν αἱ ἐμβριθεῖς σκέψεις καὶ μελέται τῶν ἐξόχων τῆς φύσεως ἑρμηνευτῶν.

Καὶ πρὸ τοῦ Βερνάρδου ὁ ἐπιφανὴς καθηγητὴς τῆς χημείας τῶν ὀργανικῶν σωμάτων Σεβρὲλ ἐν τῷ συγγράμματί του περὶ τῆς ἱστορίας τῶν χημικῶν γνώσεων ἔθετο τὰ ὅρια τῶν φυσικῶν καὶ φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν. «Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται, λέγει ὁ Σεβρὲλ, ἀνερευνῶσι τὰ πράγματα ἐφ' ὅσον δύνανται νὰ ὁδηγηθῶσιν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων. Πέρα τούτων διανοίγεται τὸ στάδιον τοῦ ἀπείρου, ἐξ οὗ διαβλέπονται νέοι οὐρανοὶ ἀληθειῶν, νέοι τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ὁρίζοντες. Ἐπὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι οὐδὲν νὰ βεβαιώσωσι καὶ οὐδὲν ν' ἀρνηθῶσι δύνανται, καθ' ὅσον οὔτε ζυγίζονται οὔτε καταμετροῦνται οὔτε εἶνε ἐπιδεκτικαὶ ἀκριβοῦς καὶ ἀριθμητικοῦ ὁρισμοῦ. Ἐπὶ παντὸς σημείου τῆς ἀπεράντου σφαίρας τῶν φυσικῶν ἐπι-

στημῶν ἐμφανίζονται αἴτια μυστηριώδη ὅλως ἀκατάληπτα καὶ ἀνεξιχνίαστα πρὸ τῶν ὁποίων ὁ ἰχνηλάτης τῆς φύσεως ἀναγκάζεται νὰ διακόψῃ πᾶσαν περαιτέρω ἐκζήτησιν. Αἱ ἐπιστῆμαι αὗται ἀναγνωρίζουσι μὲν ὅτι ἐκτὸς τῶν φαινομένων ὑπάρχει καὶ εἷς πρῶτος καὶ ἀπώτατος λόγος, ἀλλ' ἐπὶ τούτου οὐδεμίαν ἔχουσιν ἁρμοδιότητα ὅπως ἐπεκτείνωσι τὰς ἐρεύνας των. Διὰ τὸν ὑλιστήν, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Σεβρὲλ, Θεὸς δὲν ὑπάρχει· ἔχει καλῶς. Ἀλλ' ἡ πρότασις αὕτη εἶνε ἓν δόγμα, εἶνε βεβαίωσις ἐκ τῶν προτέρων, εἶνε πίστις μηδὲν ἔχουσα κοινὸν μετὰ τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν. Ἐὰν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου θελήσωμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν πειραματικὴν μέθοδον, θὰ φθάσωμεν ἀναγκαίως εἰς ἐναντίον συμπέρασμα. Ὁ φυσιοδίφης ἐκζητεῖ ἐπὶ παντὸς γεγονότος τὸ αἴτιον τὸ δυνάμενον νὰ παραγάγῃ τὸ μελετώμενον γεγονός. Εὑρισκόμενος ἐνώπιον μιᾶς μηχανῆς ἀναγνωρίζει ταύτην ὡς παραχθεῖσαν ἐξ ἑνὸς αἰτίου δυναμένου νὰ ἐπιφέρῃ τὴν συναρμολόγησιν τῶν διαφόρων ἐργαλείων ἐξ ὧν ἡ μηχανὴ σύγκειται. Εὑρισκόμενος ἐνώπιον τῶν διανοητικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων ὁ φυσιοδίφης πρέπει ἀναγκαίως νὰ παραδεχθῇ τὴν ὕπαρξιν αἰτίου δυναμένου νὰ παραγάγῃ νοητικὰς δυνάμεις· δὲν θὰ κατανοήσῃ ἴσως τὴν φύσιν καὶ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ αἰτίου, ἀλλὰ θέλων νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν πειραματικὴν μέθοδον δέον νὰ παραδεχθῇ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν τὸ αἴτιον τοῦτο εἶνε ἀκατάληπτον ἢ ἀνεπίδεκτον πειραματικῶν παρατηρήσεων, δὲν θὰ ἀποτελέσῃ βεβαίως ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ πειραματικὴ μέθοδος ἀντὶ νὰ ἐπικυρώσῃ τὰς βεβαιώσεις τοῦ ὑλιστοῦ μᾶς ὁδηγεῖ εἰς αἴτιον πνεύματος καὶ νοήσεως. Ἐὰν δὲ τὸ αἴτιον τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον μελέτης καὶ ἐρεύνης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἶνε προφανὲς ὅτι οὐδέποτε αὗται θὰ χορηγήσωσι τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν.»

Ὁ Ἔρδμαν ἐξεπόνησε καὶ ἐδημοσίευσε σπουδαῖον σύγγραμμα,

«περὶ τῶν σχέσεων τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς θρησκείας». Συνοψίζων πάσας τὰς ἐπιστημονικὰς προόδους, ἀναφέρων τὰς γνώμας τῶν ἐξόχων φυσιολόγων καὶ φυσιοδιφῶν, ἀναλύων τὸ ζήτημα ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, ἐπικαλούμενος τὸ ἐπιστημονικὸν κῦρος Χούμβολδ τοῦ μεγάλου, καταλήγει εἰς τὸ ἑπόμενον συμπέρασμα· « ἡ ἐπιστήμη ὡς ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς φύσεως δὲν πρέπει νὰ ὑπερπηδήσῃ ὅριον οὗ πέραν οὔτε αἰσθητὴ παρατήρησις εἶνε ἐφικτὴ οὔτε νὰ βεβαιώσῃ δύναται πρότασιν ἀνεπίδεκτον πειραματικῆς κυρώσεως. Τὸ μυστήριον τῆς Δημιουργίας κεῖται ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς σφαίρας. Δι' ἡμᾶς ἡ φύσις εἶνε ἓν γεγονός. Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ περιορίζονται καὶ ἐπ' αὐτοῦ πρέπει νὰ περιστρέφωνται αἱ ἡμέτεραι ἐπιστημονικαὶ μελέται, ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ἡ θρησκεία, μόνη ἁρμοδία πρὸς ἐπίλυσιν τῶν μυστηριωδῶν προβλημάτων.»

ΚΗΡ

Ἐκ τῆς ἀναρμοδιότητος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν προβλημάτων περὶ δημιουργίας καὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου πηγάζει καὶ ἡ περὶ τὴν ἀποπλάνησιν ροπὴ τῶν ἀποκλειστικῶς ἐπιδιδομένων εἰς τὴν μελέτην τῶν σωματολογικῶν ἐπιστημῶν, ἀξιούντων νὰ κρίνωσι διὰ τῶν θετικῶν γνώσεων καὶ διὰ τῆς ἐφαρμοζομένης μεθόδου κατὰ τὴν λύσιν μηχανικῶν ζητημάτων περὶ παντὸς ὑποκειμένου μὴ ἀναγομένου εἰς τὴν σφαῖραν τῶν φυσιογνωστικῶν ἐκζητήσεων. Τὴν ροπὴν ταύτην μελετήσας ὁ μεγάλας παρασχὼν ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐπιστήμην διὰ τῶν περὶ θερμοδυναμικῆς ἀνακαλύψεών του Χὶρν ἐπήγαγε τὰ ἑξῆς.

«Οὐκ ὀλίγοι τῶν νέων ἰατρῶν ἀποδίδουσιν εἰς τὴν ὕλην καὶ εἰς τὰς μηχανικὰς λειτουργίας τοῦ ὀργανισμοῦ πάσας τὰς ἀνθρωπίνους ἐνεργείας καὶ πάντα τὰ φαινόμενα, ἅτινα ταῦτα φυσιολογικά, σωματικά, νοητικὰ ἢ ψυχολογικά. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἰατρῶν τούτων, θεωρούντων τὴν ὕπαρξιν πνευματικῆς δυνάμεως ὡς ὅλως περιττήν, τὴν δὲ περὶ αὐτῆς πεποίθησιν

ἐσφαλμένην, ὁ ἐγκέφαλος σκέπτεται καὶ βουλεύεται αὐτομάτως. Ὁμιλῶ περὶ τῶν νέων ἰατρῶν, διότι ἡ ἀμφιβολία ἐπεγείρεται πολλάκις μετὰ χρόνον τινὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς προκηρύξαντας τὴν θεωρίαν ταύτην. Ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐγκύψας ἐπὶ τῆς κλίνης τῶν νοσούντων καὶ τῶν θνησκόντων, ὁ ἐπὶ πολὺν χρόνον παρατηρήσας φαινόμενα μηδεμίαν ἐπιδεχόμενα μηχανικὴν καὶ ὀργανικὴν ἐξήγησιν, ὁ ἰατρὸς ὑγιοῦς κρίσεως καὶ εἰλικρινοῦς καρδίας τίθησι μυριάκις τὸ ζήτημα ἐνώπιον τῆς συνειδήσεώς του· σκέπτεται ἀρά γε ἡ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ περιεχομένη ὕλη, ἢ ἄλλη τις δύναμις μετ' αὐτῆς συνεργάζεται, ἣν καλοῦμεν Ἐγώ; Ὁ ἔμβριθὴς ἰατρὸς ἀναστέλλει πᾶσαν ἐπὶ τῶν ἀμφιβολιῶν τούτων ὁριστικὴν κρίσιν καὶ ἀκολουθῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος θεραπεύει διὰ τῆς ἐπιστήμης τὰς νόσους καὶ παρηγορεῖ διὰ τῶν αἰσθημάτων τοὺς ἠθικοὺς πόνους τῶν ὁμοίων του· ἰσχυρὸς ἐν τῇ συνειδήσει τιμίου ἀνδρὸς περιμένει μεθ' ὑπομονῆς τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος. Ἐὰν δὲ ἕτεροι ἰατροὶ ἐπιμένωσιν εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ ἀποφαίνωνται ὁριστικῶς ἐπὶ τῶν αἰωνίων προβλημάτων, ὁ λόγος εἶνε ὁ ἑπόμενος. Οἱ ἰατροὶ ὡς ἐκ τῆς ἐνασχήσεως τοῦ ἔργου των ἀναγκάζονται νὰ ἐνασχολῶνται κυρίως ἐπὶ τῶν παθολογικῶν φαινομένων τῶν ἐμβίων ὀργανισμῶν, ἅτινα ἐπιδέχονται φυσικὰς καὶ μηχανικὰς ἐξηγήσεις, παραμελοῦντες τὰ ψυχολογικά, τὰ διανοητικὰ καὶ ἠθικὰ γεγονότα. Καὶ ὅμως διὰ τῆς διττῆς ταύτης μελέτης δυνάμεθα μόνον ν' ἀκριβώσωμεν μέχρι τίνος τὰ σωματικὰ καὶ μηχανικὰ αἴτια δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι τὰ νοητικὰ καὶ ἠθικὰ καὶ ψυχολογικὰ φαινόμενα. Αἱ ἀσχολίαι τοῦ μετερχομένου τὴν τέχνην ἰατροῦ καταδικάζουσιν αὐτὸν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς μελέτης τῶν ψυχολογικῶν ἐπιστημῶν, ὧν αἱ γνώσεις εἰσὶν ἀπαραίτητοι πρὸς μόρφωσιν ὀρθῆς κρίσεως καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν ἀπολύτων βεβαιώσεων τινῶν διδασκαλιῶν καὶ τῆς ἀρνήσεως τῶν ἐναντίων» (α).

(α) Χίρν—La vie future 1882 Colmar—σελ. 52 καὶ ἑπόμ.

Εἰς τοὺς λόγους τούτους θὰ προσθέσω σκέψεις τινὰς καὶ γεγονότα τῆς προσωπικῆς ἐμοῦ πείρας.

Οἱ ἐπιδιδόμενοι εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ μελέτην τῶν σωμάτων καὶ τὴν διάνοιαν στρέφοντες ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τῶν ἁπτῶν καὶ ὁρατῶν ὀργανισμῶν παρασύρονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς σύγχυσιν τῆς ἀληθείας μετὰ τῶν μέσων καὶ τῶν τρόπων, δι' ὧν αὕτη ἀκριβοῦται καὶ ἀποδείκνυται. Διὰ τῆς συγκεντρώσεως ὅλης των τῆς προσοχῆς εἰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν νόμων τῆς ὕλης ἀποχαυνοῦται ἐν αὐτοῖς ἡ ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ ἱκανότης τοῦ νὰ ἐνορᾷ καὶ διαγινώσκῃ τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ γεγονότων ἀνεπιδέκτων αἰσθητῆς καὶ πρακτικῆς πείρας. Συμβαίνει ὅ,τι καὶ εἰς τοὺς μυῶνας τοῦ σώματος, ὧν οἱ μὲν ἐργαζόμενοι ἀναπτύσσονται καὶ ἐνισχύονται διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἐξασθενοῦσι δὲ καὶ περιπίπτουσιν εἰς μαρασμὸν οἱ ἀναπαυόμενοι καὶ μὴ ἐνασκούμενοι. Ὡς ἐκ τῆς διευθύνσεως τοῦ πνεύματος τῶν ἀσχολουμένων ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μελέτην τῶν σωματικῶν ὀργανισμῶν καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐφαρμοζομένης ὑπ' αὐτῶν πειραματικῆς μεθόδου, πεποίθασιν ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις πρέπει νὰ ἐκπορεύωνται ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν παρατηρήσεων, αἱ δὲ ἀλήθειαι νὰ ἐξελέγχωνται καὶ ἀποδεικνύωνται ὡς αἱ τῶν γεγονότων τῆς ἁπτῆς καὶ ὁρατῆς φύσεως. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὅλως πρακτικῆς καὶ ἐμπειρικῆς ταύτης μεθόδου προοδεύουσι βεβαίως καὶ δύνανται ν' ἀποκτήσωσιν ἐξιδιασμένην ἱκανότητα ἐπὶ τῶν ὁρώντων τ' ἀντικείμενα τῆς ἰδίας αὐτῶν μελέτης, ἀλλὰ περιπλανῶνται καὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς εὐθυκρισίας, ὁσάκις ἐπὶ τῆς διερευνήσεως καὶ συζητήσεως μεταφυσικῶν καὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων ἐφαρμόζουσι τὰς αὐτὰς μεθόδους καὶ τοὺς αὐτοὺς τρόπους πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας. Ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τῶν μὴ ἀποτελούντων τὸ ὑποκείμενον τῶν συνήθων σκέψεων καὶ ἐκζητήσεών των, εὐκόλως καὶ ἀνεξετάστως ἀποδέχονται πᾶσαν ἰδέαν καὶ πᾶσαν θεωρίαν σύμφωνον πρὸς τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν ροπὴν τοῦ πνεύματός των, σπανίως δὲ ἐπιδίδονται εἰς τὴν μελέτην τῶν

ἐπεγειρομένων κοινωνικῶν καὶ μεταφυσικῶν ζητημάτων, διότι ἐκ τῶν προτέρων δὲν ἀποδέχονται ὅτι ταῦτα δύνανται νὰ λάβωσι διάφορον τῆς ὑπὸ τῆς ὑλοδοξίας ἀποδεχθείσης λύσεως. Βουλόμενοι, καὶ εἰς ἐπισταμένην ἐπιδιδόμενοι ἐκζήτησιν καὶ τὰς καταλλήλους ἐφαρμόζοντες μεθόδους, νικῶσι βεβαίως τὴν ροπὴν τοῦ πνεύματος καὶ καθίστανται ἁρμοδιώτεροι παντὸς ἄλλου πρὸς λύσιν τῶν κοσμολογικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν προβλημάτων, ἀλλ' οὔτε πάντες πρὸς τοῦτο ἐνδιαφέρονται οὔτε εἰς τοιαύτας ἐρεύνας ἐπιδίδονται οὔτε ἡ ἐνάσκησις τῆς ἐπιστήμης ἐπιτρέπει πάντοτε εἰς αὐτοὺς τοιαύτας ἐκζητήσεις, οἱ πλεῖστοι δὲ τούτων ἢ ἀδιαφοροῦσι περὶ τῆς λύσεως τῶν αἰωνίων προβλημάτων, ἢ ἀκολουθοῦντες τὴν ἐμπειρικὴν τοῦ πνεύματός των ροπὴν θεωροῦσιν ὡς ἀναξίαν μελέτης πᾶσαν πεποίθησιν ἢ θεωρίαν μὴ ἀποδεικνυμένην διὰ τῆς αἰσθητῆς τῶν πραγμάτων παρατηρήσεως.

Πρό τινος διαλεγόμενος μετὰ ἰατροῦ περὶ τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ τοῦ Δαρβίνου συστήματος, παρετήρουν αὐτῷ ὅτι ὁ ἐνθουσιασμὸς δι' οὗ ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἀποδεκτὴ ἡ δαρβίνειος θεωρία ὑπὸ πολλῶν ἰατρῶν καὶ φυσιοδιφῶν ἐξέλιπεν, ὀλίγιστοι δ' ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀποδέχονται τὴν ὀρθότητα αὐτῆς, ὡς ἐκ τῶν ἐξαγομένων μάλιστα τῶν παλαιοντολογικῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς ἀνασκευῆς αὐτῆς ὑπὸ σοφῶν ἐπιστημόνων καὶ φυσιολόγων. «Πλανᾶσαι, μοὶ εἶπεν ὁ μετ' ἐμοῦ συνδιαλεγόμενος ἰατρός, οὐδεὶς πλὴν τῶν θεολογούντων καὶ τῶν τυφλῶς παρακολουθούντων τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις, οὐδεὶς ἐπιστήμων ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀληθείας τῆς δαρβινείου διδασκαλίας καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ πιθηκοειδοῦς τινος ζώου». Πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος εἶχον λάβη τὸν ἐπικήδειον λόγον ὃν ὁ Βίρχωβ ἀπήγγειλεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Δαρβίνου κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς ἐν Φραγκφόρτῃ συνελθούσης ἀνθρωπολογικῆς ἑταιρίας, λαβὼν δὲ αὐτὸν ἀνὰ χεῖρας ἀνέγνων τὸ ἑπόμενον χωρίον· «Δὲν πρέπει νὰ αἰτιώμεθα τὸν Δαρβῖνον, ἀλλὰ τοὺς ἡμετέρους τῆς Γερμανίας φυσιοδίφας ὅσοι διέστρεψαν τὰς θεωρίας του μέχρι τῆς ὑλιστικῆς δοξασίας.

Αὐτὸς οὗτος ὡμολόγει ὅτι αἱ ἀνατομικαὶ καὶ φυσιολογικαὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου γνώσεις του ἦσαν λίαν περιωρισμέναι· ἐφ' ὅσον δὲ καὶ ἂν παρωθήσωμεν τὰς περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑποθέσεις, φθάνομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ πρό τινος ἀποδεχθεῖσα ὑπὸ πολλῶν θεωρία περὶ ἐκπορεύσεως αὐτοῦ ἀπὸ ἄλλου ζωϊκοῦ ὀργανισμοῦ, οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιστημονικὴν ὑπόστασιν. Ἡ θεωρία αὕτη ἀποδείκνυται ψευδὴς ὅταν ἐμβριθῶς μελετήσωμεν τὰ πράγματα, ἐγὼ δὲ θεωρῶ ὅτι ἡ ἡμετέρα ἑταιρία *νέον κέκτηται τίτλον δόξης* μὴ θαμβωθεῖσα ὑπὸ τῆς δαρβινείου θεωρίας καὶ διατηρήσασα πλήρη ἀταραξίαν καθ' ὃν χρόνον αὕτη ἐγένετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀποδεκτὴ ὑπὸ πολλῶν ἐπιστημόνων». Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ χωρίου τούτου, «σοὶ ὁμολογῶ, μοὶ εἶπεν ὁ ἰατρός, ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ὅτι οὐδέποτε ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω ἐπισταμένως τὴν δαρβίνειον θεωρίαν, οὐδὲ ποτὲ ἠδυνάμην νὰ πιστεύσω ὅτι ἀνὴρ οἷος ὁ Βίρχωβ δὲν ἀπεδέχετο τὴν ὀρθότητα αὐτῆς καὶ μετὰ τοσαύτης μάλιστα ἀπέκρουε δυνάμεως ὥστε νὰ θεωρῇ ὡς *τίτλον δόξης* τῆς ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρίας ὅτι δὲν παρεσύρθη ὑπ' αὐτῆς». «Καὶ δὲν εἶσαι μόνος μεταξὺ τῶν ἰατρῶν ὁ μετὰ τοσαύτης εὐκολίας καὶ ἄνευ μελέτης ἀποδεξάμενος τὴν ὀρθότητα τῆς δαρβινείου ὑποθέσεως, παρετήρησα εἰς τὸν ἰατρόν· ἀνάγνωθι τὸν ἕτερον τοῦτον παράγραφον τοῦ ἰδίου Βίρχωβ ὅπως πεισθῇς μετὰ πόσης ἀπερισκεψίας διδάσκονται εἰς τοὺς λαοὺς θεωρίαι μὴ ἔχουσαι ἐπιστημονικὴν ὑπόστασιν, κλονίζουσαι δὲ τὰς πολυτίμους καὶ σωτηρίους αὐτῶν πεποιθήσεις». «Σπανίως διηγέρθη πρόβλημα σπουδαιότερον τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, σπανίως δὲ συνεζητήθη πρόβλημα κατὰ τρόπον παραλογώτερον» (α).

Συνεζήτουν ἡμέραν τινὰ μετ' ἄλλου ἰατροῦ τὴν περὶ ἐκπορεύσεως τῶν νοητικῶν δυνάμεων ἀπὸ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης θεωρίαν, κατὰ δὲ τὴν γενομένην συζήτησιν πολλάκις ὁ μετ' ἐμοῦ συνδιαλεγόμενος ἐπανέλαβεν ὅτι ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου οἱ

(α) Revue scientifique 30 Septembre 1882.

ἰατροὶ δύνανται μεθ' ἁρμοδιότητος καὶ ἐπιστημονικῆς αὐθεντίας ν' ἀποφανθῶσι. Μετά τινας ἡμέρας, ὁδηγούμενος ὑπὸ ἄρθρου περιοδικοῦ τινος συγγράμματος, ἐμελέτησα ἐπὶ τῶν πειραμάτων καὶ τῶν ἔργων τοῦ καθηγητοῦ Μόσου. Ὁ ἐπιφανὴς τῆς Φλωρεντίας ἰατρός, ἐπιδοθεὶς πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς τὴν ἐπισταμένην καὶ εἰδικὴν μελέτην τῶν ἐγκεφαλικῶν νοσημάτων καὶ εἰς παρατηρήσεις καὶ πειράματα ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου μυελοῦ, ἐφεῦρε καὶ κατάλληλον ἐργαλεῖον πρὸς ἐξακρίβωσιν καὶ ὁρισμὸν τῶν κινήσεων τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης. Ὁσάκις ὡς ἐκ τοῦ τραύματος ἢ ἄλλου νοσήματος ἀπεγυμνοῦτο ὁ μυελὸς, ὁ ἰατρὸς Μόσος παρέμενε παρὰ τῷ πάσχοντι νυκτὸς καὶ ἡμέρας καὶ παρετήρει τὰς κινήσεις καὶ ἀλλοιώσεις τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης, μετὰ πάσης δὲ λεπτομερείας καὶ ἀκριβείας ἐσημείου ταύτας καὶ τὴν πρὸς ταύτας ἀντιστοιχοῦσαν τοῦ πάσχοντος ψυχικὴν κατάστασιν ἢ ἐκδήλωσιν. Ἡ δημοσίευσις τῶν ἔργων καὶ τῶν πειραματικῶν τοῦ Μόσου παρατηρήσεων διήγειρε μέγα ἐνδιαφέρον εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον, τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρεθὲν ἐργαλεῖον ἐθεωρήθη ἐν Γερμανίᾳ ὡς μία τῶν σπουδαιοτέρων ἐπιστημονικῶν προόδων. Ἐν ἄρθρῳ δημοσιευθέντι ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ « Ἀνθολογίᾳ » τῆς Ῥώμης κατὰ Μάρτιον τοῦ 1882 ὁ Μόσος ἐξέθηκε περιληπτικῶς τὰ τελευταῖα τῶν πειραμάτων του συμπεράσματα ὡς ἑξῆς. « Διὰ τῶν πολυχρονίων ἐκζητήσεων καὶ παρατηρήσεών μου διέγνων τὸν μηχανισμὸν, δι' οὗ ἐπρονόησεν ἡ φύσις πρὸς ἐπίτασιν τῆς τοῦ αἵματος κυκλοφορίας ὅταν ὁ μυελὸς πρόκηται νὰ ἐργασθῇ· πρῶτος ἀνεκάλυψα, ὥρισα καὶ ἐθαύμασα πολλὰ τῶν φαινομένων δι' ὧν ἀποκαλύπτεται ἡ μηχανικὴ ἐνεργότης τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης· πλὴν καί τοι κατέβαλον ἐνδελεχῆ καὶ πολυχρόνιον προσοχὴν καὶ μελέτην, παρετήρησα δὲ διὰ τῶν ἐντελεστέρων ἐργαλείων τὸν μυελὸν, ὅτε εἶχον αὐτὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου καὶ ἠκολούθουν αὐτοῦ τὰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις καὶ ὅτε αἱ ἰδέαι καὶ αἱ παθήσεις τοῦ ἀτόμου ἐκόχλαζον καὶ συνωθοῦντο καὶ ὅτε ἐπήρχετο ἡ τοῦ ὕπνου ἀνάπαυσις, ἡ οὐσία τῶν ψυχικῶν φαινο-

μένων εἶνε δι' ἐμὲ μυστήριον ! Μεταξὺ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ψυχικῶν φαινομένων ὑπάρχει ἄβυσσος, ἣν ἡ ἐπιστήμη ἀδυνατεῖ νὰ πληρώσῃ. Οὐδεὶς δύναται, ἔστω καὶ διὰ τῆς φαντασίας, νὰ νοήσῃ τίνι τρόπῳ σφαιρίδια αἵματος διερχόμενα διὰ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης δύνανται νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν συνείδησιν, καὶ οὐδεὶς ἐμπορεῖ νὰ φαντασθῇ τίνι τρόπῳ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κινήσεων καὶ τῆς ζωῆς τῶν διαφόρων κυττάρων καὶ τῶν ὀργανικῶν λειτουργιῶν δύναται νὰ ἐκπηγάσῃ τι ἱκανὸν νὰ παραγάγῃ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸ συνειδός. Ἐνταῦθα αἱ ἐπιστημονικαὶ θεωρίαι εἰς οὐδὲν χρησιμεύουσιν. Ὅτε διὰ τῆς πείρας ἢ καὶ διὰ τῶν ὑποθέσεων τῆς διανοίας ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἐσχάτην τῆς ὕλης διαίρεσιν, εἰς τὴν ἐσχάτην ἐντοποθέτησιν τῶν ἐγκεφαλικῶν ἐνεργειῶν, συναισθανόμεθα ὅτι τὸ λέγειν « εἴμεθα πνευματισταὶ ἢ ὑλισταὶ » οὐδεμίαν πλέον ἔχει σημασίαν. Αἱ σχολαὶ αὗται συναντῶνται εἰς τὸ μηδὲν τῆς πλήρους ἀγνοίας καὶ ἀμαθείας. Ἡ οὐσία τῆς ὕλης δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἀκατάληπτος τῆς τοῦ πνεύματος. Ἀπὸ τοῦ Λουκρετίου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ὑλιστῶν οὐδόλως ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου προωδεύσαμεν καὶ οὐδὲν γεγονὸς καὶ οὐδεμία θεωρία μᾶς ἀπεκάλυψαν τὴν οὐσίαν τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς ἐνεργότητος. Οὐσιωδῶς οἱ ὑλισταὶ οὐδὲν ἄλλο ποιοῦσιν ἢ ν' ἀνατρέπωσιν ἓν δόγμα ὅπως ἀνεγείρωσιν ἕτερον. Εἶνε προτιμότερον μεθ' ὅλης τῆς παρρησίας καὶ εἰλικρινείας νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν ἀμάθειάν μας». Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἔργων τοῦ καθηγητοῦ Μόσου καὶ τὴν εἰλικρινῆ ὁμολογίαν τῆς περὶ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα ἀμαθείας τῆς ἐπιστήμης, παρεκάλεσα τὸν ἰατρόν, μεθ' οὗ συνδιελεγόμην, νὰ λάβῃ γνῶσιν αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν μελέτην των. Μοὶ ὑπεσχέθη ὅτι ἤθελεν ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλήν μου, πλὴν μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου μοὶ ἐδήλωσεν ὅτι αἱ τῆς ἐνασκήσεως τοῦ ἔργου του ἀσχολίαι δὲν τῷ ἐπιτρέπουσι νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τοιαύτας μελέτας· «δὲν ἔχω τι νὰ σοὶ παρατηρήσω, ἰατρέ, ἀπήντησα εἰς αὐτόν, ἀλλ' ὁμολόγησον ὅτι ὑμεῖς ἐστε οἱ ἀναρμοδιώτεροι πάντων τῶν

λοιπῶν ἐπιστημόνων ν' ἀποφαίνησθε ἐπὶ τῶν ζητημάτων τοῦ διανοητικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου, μὴ θέλοντες ἢ μὴ εὐκαιροῦντες νὰ λάβητε γνῶσιν οὐδὲ τῶν περὶ αὐτῶν πειραματικῶν παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν τῶν ἰδίων συναδέλφων σας ».

Ἀνεγίνωσκον ἡμέραν τινὰ ἐντὸς τοῦ γραφείου μου τὸν ὑπὸ τοῦ Παστὲρ ἀπαγγελθέντα λόγον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐν αὐτῇ ὡς τακτικοῦ μέλους ἐγκαθιδρύσεώς του. Φίλος ἰατρὸς ἐλθὼν εἰς ἐπίσκεψίν μου καὶ παρατηρῶν με ὅλως ἀφωσιωμένον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν· «φίλε, μοὶ εἶπεν, ἀναγινώσκεις βεβαίως τι ὅπερ πολὺ σ' ἐνδιαφέρει». — «Ναί, τῷ ἀπήντησα, ἀναγινώσκω κατὰ εἰκοστὴν ἴσως φορὰν τὸν τελευταῖον λόγον τοῦ Παστέρ». — «Ἔχεις δίκαιον, μοὶ παρετήρησε τότε ὁ ἰατρός, νὰ ἐνδιαφέρησαι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἔργων τοῦ σοφοῦ τῶν σοφῶν». Καὶ ἐνταῦθα ὁ ἰατρὸς ἐπεχείρησε νὰ ἐκθέσῃ πάσας τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ περιδόξου τῶν ἡμερῶν μας ἐπιστήμονος καὶ τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας ἃς προσήνεγκεν εἰς τὰς νοσολογικὰς καὶ βιολογικὰς ἐπιστήμας. Ὁμιλῶν ὁ Ἐρνέστος Ῥενὰν περὶ τοῦ Παστὲρ ἔλεγεν, «οὐδεὶς τῶν ἐπιστημόνων διέτρεξε πάντας τοὺς κύκλους τῆς φύσεως μετὰ βήματος τοσοῦτον ἀσφαλοῦς καὶ σταθεροῦ ὅσον ὁ Παστέρ· ὁ ἐπιστημονικὸς αὐτοῦ βίος εἶνε πεφωτισμένη καὶ διαλάμπουσα ὁδὸς ἐν μέσῳ τῆς νυκτὸς τοῦ ἀοράτου καὶ τῶν ἐσχάτων ἀβύσσων ἀφ' ὧν ἐκπορεύεται ἡ ζωή». Ἐὰν οἱ λόγοι τοῦ φίλου μου δὲν ἦσαν τόσον εὔγλωττοι ὡς οἱ τοῦ Ῥενάν, ἀλλὰ βεβαίως ἐνεπνέοντο ὑπὸ ἀληθοῦς ἐπιστημονικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. « Ἄκουσον, φίλε μου, εἶπον τότε τῷ ἰατρῷ, ὃν ἐγνώριζα ὑλοδοξοῦντα· ὑπόθες ὅτι ἐπὶ ζητήματος ἐνδιαφέροντος τὴν ἐμὴν συνείδησιν καὶ σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὰς φυσιολογικὰς καὶ βιολογικὰς ἐπιστήμας ὀφείλω νὰ μορφώσω γνώμην τινὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς βασιζόμενος νὰ λάβω ἀπόφασιν καὶ ν' ἀποδεχθῶ δοξασίαν ἀμέσως καὶ σπουδαίως συνεχομένην μετὰ τῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς μου ὑπάρξεως· θὰ ἐνεργήσω ἆρά γε μετὰ συνέσεως καὶ λογικότητος ἐὰν συμμορφωθῶ πρὸς τὰς γνωματεύσεις καὶ συμβουλὰς τοῦ Παστέρ;» — «Βεβαίως, ἀπήντησεν ὁ ἰατρός· ἡ γνώμη τοῦ Παστὲρ ἰσοφαρίζει πρὸς τὴν γνώμην μιᾶς ὅλης ἐπιστημονικῆς Ἀκαδημίας· δὲν εἶνε ἁπλῶς ἐπιστήμων, ἀλλ' εἶνε ἀληθὴς τῆς ἐπιστήμης ἐνσάρκωσις· ἐὰν οὗτος ὁριστικῶς ἀπεφάνθη ἐπὶ ζητήματός τινος τῶν φυσικῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν, θὰ ἦτο ἀληθὴς ἀφροσύνη νὰ μὴ συμμορφώσῃς τὴν πεποίθησίν σου πρὸς τὰς γνώμας αὐτοῦ». Οἱ λόγοι οὗτοι μοὶ ἐνεποίουν ἀληθῆ ἀγαλλίασιν, ὁ δὲ ἰατρὸς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀπαστράπτουσαν εἰς τὸ πρόσωπόν μου φαιδρότητα. Ἐγίνωσκε πάσας τὰς ἀνακαλύψεις καὶ πάντα τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ἀλλ' ἠγνόει ὅτι ὁ Παστὲρ εἶνε ὁ μέγας ἀντιπρόσωπος καὶ ὑπέρμαχος τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν θετικῶν καὶ ἀκριβῶν ἐπιστημῶν! «Καὶ σύ, φίλε μου, εἶπον τότε αὐτῷ, ὡς ἐκ τῶν πρακτικῶν ἔργων καὶ ἐνασχολήσεών σου δὲν ἔλαβες βεβαίως τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃς τὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις τοῦ Παστὲρ περὶ τῶν ἀκροτάτων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου προβλημάτων· ἄκουσον αὐτάς, καὶ ἐὰν ὑπῆρξεν εἰλικρινὴς ἡ πρός με συμβουλή σου, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, ἀπόβαλε ἀπὸ τοῦ νοῦ τὰς θεωρίας τῶν ὑλοδοξούντων καὶ διάνοιξον τὴν καρδίαν σου πρὸς παραδοχὴν τῆς αἰωνίου ἀληθείας».

Τὴν 27 Ἀπριλίου 1882 ὁ Παστὲρ ὡμίλησεν ἐν τῇ συνεδριάσει τῶν σοφῶν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Λιτρὲ ὃν διεδέχετο. Ὁ Λιτρὲ δὲν ἦτο οὔτε ἄθεος οὔτε ὑλιστής, ἀλλ' ἀνῆκεν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, καθ' ἣν ἡ ἐπιστήμη δέον νὰ περιορίζῃ τὰς ἐκζητήσεις καὶ ἐρεύνας της ἐπὶ τῶν φαινομένων καὶ τῶν γεγονότων, χωρὶς νὰ ἐπιλαμβάνηται συζητήσεων καὶ ἐρευνῶν περὶ ἀοράτου καὶ μυστηριώδους κόσμου, εἰς ὃν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ εἰσδύσῃ. Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἀνέλυεν ὁ Παστὲρ ἐνώπιον τῶν σοφῶν τῆς Γαλλίας καὶ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Δημοκρατίας, ἥτις ὕψωσεν ἄφρονα σημαίαν καταδιώξεως πάσης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως καὶ ὑπερκοσμίου ἰδέας. « Ἐννοῶ, ἔλεγεν

ὁ μέγας ἀνήρ, τὴν ὑπὸ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας πρεσβευομένην ἀρχήν, ἡ ἐπιστήμη δέον νὰ περιορίζηται εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν γεγονότων καὶ νὰ μὴ ὑπερπηδᾷ τὸν κύκλον τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ νοήσω ἐπὶ τίνι λόγῳ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀγωνίζονται ν' ἀποκλείσωσιν ἀπὸ τῆς μελέτης τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας τὸ σπουδαιότατον πάντων τῶν γεγονότων, τὴν θετικωτέραν πασῶν τῶν γνώσεων, τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀπείρου. Τί ὑπάρχει ἄρά γε πέρα τοῦ ἀστεροέντος οὐρανοῦ; Ἕτεροι οὐρανοὶ ἀστερόεντες. Ἔστω. Πέρα δὲ τούτων τί ὑπάρχει; Ἰδοὺ τί ἐκζητεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δι' ἀκαταβλήτου ἐπιμονῆς καὶ δυνάμεως. Θὰ διακόψῃ ἄρά γε τὰς ἐρεύνας του εἰς ὡρισμένον τι σημεῖον χώρου ἢ χρόνου; Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε μὲν εὐρύτερον τοῦ προηγουμένου ἀλλὰ πάντοτε πεπερασμένον, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οὐδόλως ἱκανοποιεῖται οὐδὲ δύναται νὰ περιορισθῇ ἐπὶ ὡρισμένου σημείου τόπου καὶ χρόνου, ἀλλὰ προχωρεῖ, προχωρεῖ πάντοτε καὶ ἀνερευνᾷ καὶ ἀδιαλείπτως ἐκζητεῖ τὸ Ἄπειρον. Μάτην θὰ βεβαιώσητε ὅτι πέρα τοῦ ὁρατοῦ κόσμου ὑπάρχουσι χρόνοι καὶ μεγαλεῖα ἀπέραντα· οὐδεὶς θὰ νοήσῃ τοὺς λόγους σας· οὐδεὶς ν' ἀπομακρύνῃ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀπείρου. Ὁ δὲ τὸ Ἄπειρον συναισθανόμενος καὶ ἀνομολογῶν ἐπισωρεύει εἰς τὴν ἁπλῆν ταύτην βεβαίωσιν σύνολον ὑπερκοσμίων ἰδεῶν ὑπερβαλλουσῶν πάντα τὰ θαύματα τῶν θετικῶν θρησκευμάτων, διότι ἐν τῇ ἰδέᾳ τοῦ Ἀπείρου συγκεντροῦνται καὶ συνυπάρχουσι δύο ἐναντίοι χαρακτῆρες· ἡ ἰδέα αὕτη ἐπιβάλλεται εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, εἶνε δὲ ἅμα ὑπ' αὐτοῦ ἀκατάληπτος! Ἡ ἰδέα τοῦ Ἀπείρου κατακλύζει τὸν νοῦν, εἰς δὲ τὸν ἄνθρωπον κατεχόμενον ὑπ' αὐτῆς οὐδὲν ἀπομένει ἢ νὰ κλίνῃ εὐσεβῶς τὴν κεφαλήν. Πλὴν καὶ καθ' ἣν στιγμὸν κλίνει γόνυ πρὸ τοῦ Ἀπείρου αἱ διανοητικαί του δυνάμεις σαλεύονται, ἡ δὲ διάνοια διατρέχει τοὺς ὑψίστους κινδύνους τῆς τοῦ Πασχὰλ ἐξόχου ἀφροσύνης! Τί δὲ ἀξιοῖ ἡ θετικὴ φιλοσοφία καὶ οἱ ταύτης ὀπαδοί; Νὰ διαγράψῃ καὶ ἐξαλείψῃ ἄνευ λόγου τὴν ἀρχέγονον καὶ συμφυᾶ τῷ

ἀνθρώπῳ ἰδέαν τοῦ Ἀπείρου, νὰ ὑπερπηδήσῃ δὲ πάσας τὰς ἐξ αὐτῆς ἐκπορευομένας συνεπείας ἔν τε τῷ ἀτομικῷ καὶ κοινωνικῷ βίῳ! Τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀπείρου θεωρῶ ἐμφανῶς καὶ πανταχοῦ ἐκδηλουμένην ἐν τῷ Κόσμῳ· διὰ τῆς ἰδέας ταύτης τὸ ὑπερκόσμιον ἐνυπάρχει ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ ἰδέα τοῦ Θεοῦ εἶνε ἡ ἀποτύπωσις τῆς ἰδέας τοῦ Ἀπείρου. Τοῦ μυστηρίου τοῦ Ἀπείρου διαφωτίζοντος τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, ναοὶ λατρείας τοῦ Ὑψίστου θὰ ἀνεγείρωνται πάντοτε εἴτε ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βράμα ἢ Ἀλλάχ, εἴτε ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰεχωβᾶ ἢ Ἰησοῦ, πέριξ δὲ τῶν ναῶν τούτων θὰ ἴδητε τοὺς πιστοὺς γόνυ κλίνοντας καὶ βυθιζομένους εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀπείρου. Καὶ τί ποτὲ εἶνε τὸ ἰδεῶδες ἢ ἀκτὶς τῆς ἰδέας τοῦ Ἀπείρου; Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ περὶ τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων ῥοπὴ δὲν ἤρτηνται ἄρά γε ἀπὸ τοῦ μυστηρίου τοῦ Παντός; Καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν σημερινῶν κοινωνιῶν δὲν ἐκπηγάζουσιν ἀρά γε ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ Ἀπείρου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἴσοι; Ἡ ἀνθρωπότης, ἔλεγεν ὁ Λιτρέ, ἔχει ἀπαραίτητον ἀνάγκην πνευματικοῦ τινος συνδέσμου, οὗ ἄνευ αἱ κοινωνίαι δὲν εἶνε ἢ μεμονωμέναι οἰκογένειαι, στίφη ἀνθρωπίνων ὄντων καὶ ἄτομα, ἀλλ' οὐχὶ ὠργανωμένη κοινωνία. Ἀλλ' ὁ πνευματικὸς οὗτος σύνδεσμος, ὃν ὁ Λιτρὲ ἐναπέθετεν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδαμοῦ μακρὰν τῆς ἰδέας τοῦ Ἀπείρου δύναται νὰ ἐξευρεθῇ, διότι ἐν ταύτῃ μόνῃ συνταυτίζεται καὶ τὸ μέγα τοῦ Κόσμου μυστήριον. Τὸ ὕψος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἤρτηται ἀπὸ τῶν ἰδεῶν ἐξ ὧν ἐνεπνεύσθησαν. Εὐτυχὴς ὁ φέρων ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον, τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ ἐν ᾗ ἐπαναπαύεται, τὸ ἰδεῶδες τῆς τέχνης, τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἰδεῶδες τῆς πατρίδος, τὸ ἰδεῶδες τῶν ἀρετῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Αὗται εἶνε αἱ ζῶσαι πηγαὶ τῶν μεγάλων ἔργων ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ Ἀπείρου φωτιζόμεναι ».

Ὁ καθηγητὴς Ἐρνέστος Ναβίλ, τὰ περὶ τῆς ἀμαθίας τῶν ὑλοφρονούντων ἐπιστημόνων περὶ τὰ πνευματικὰ ζητήματα ἐκ-

θεὶς ἔν τινι πρὸς τὸν Ἥμερ ἐπιστολῇ, ἔγραφε· «Κατὰ τὴν γνώμην τινῶν ἐκ τῶν συγχρόνων μας ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ τις ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν ὅπως θεωρήσῃ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ὡς ἀνηκούσας εἰς τὸ παρελθόν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην παρουσιάζονται περιστάσεις ὑποδεικνύουσαι ἀλλόκοτον ἀμαθίαν. Συνήντησα ἡμέραν τινὰ Κύριον ἔχοντα ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν μεγάλως δ' ἐκπλησσόμενον ἀκούοντά με βεβαιοῦντα ὅτι δύο τῶν διαπρεπεστέρων φυσιοδιφῶν τῶν ἡμερῶν μας, ὁ Ἀμπὲρ καὶ Φαραδάης, εἶνε ἀμφότεροι χριστιανοὶ εὐσεβεῖς ἀποδεχόμενοι ἀδιστάκτως πάντα τὰ χριστιανικὰ δόγματα. Εἶχε δίκαιον νὰ ἐκπλαγῇ διότι πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἐβεβαίωσεν εἰς δημοσιευθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ διατριβήν, ὅτι ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ οἱ ἀμαθεῖς μόνον ἀποδέχονται τὰ δόγματα τοῦ θετικοῦ θρησκεύματος». (α)

III

Τὰ παρατεθέντα ταῦτα γεγονότα λύουσι μὲν τὴν προταθεῖσαν ἀπορίαν ἀπεξηγοῦσι δὲ καὶ ἀποσαφίζουσι τὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι πρωϊούσης ὑλοφροσύνης καὶ ἀθλιότητος τοῦ τε ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου.

Ὁμιλήσατε μετὰ τῶν διανυσάντων τὴν σειρὰν τῶν φυσιογνωστικῶν καὶ νοσολογικῶν μαθημάτων εἰς τὸ ἐθνικὸν τῆς Ἑλλάδος πανεπιστήμιον, περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς δημιουργίας ἐν γένει. Θ' ἀπαντήσητε κατ' ἐξαίρεσιν τινὰς μεταξὺ αὐτῶν λέγοντας ὅτι τὸ προκείμενον ζήτημα δὲν ἀνάγεται εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιστήμης ἣν ἐμελέτησαν, σπανιωτέρα δ' ἔσται ἡ ἐξαίρεσις τῶν εἰς τὴν δημιουργίαν πιστευόντων, πάντες δ' οἱ λοιποὶ θὰ σᾶς εἴπωσι μετὰ στόμφου·

«Ἡ ἐπιστήμη διεσκέδασε πάντα τὰ μυστήρια. Ὁ Βύχνερ

(α) Ὅρα τὴν ἐπιστολὴν ταύτην εἰς τὴν διατριβὴν «Χριστιανισμὸς» ὑπὸ Λαγράνζε.

ἀπέδειξε μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας ὅτι δύναμις ἐκτὸς τῆς ὕλης δὲν ὑπάρχει, ὁ δὲ Χέκελ οὐ μόνον ἐχορήγησε τὰς περὶ ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ μονήρη τῆς θαλάσσης ἀλλὰ καὶ γενεαλογικὸν ἐπιστημονικὸν πίνακα διεσκεύασε καταδεικνύοντα τὴν ἐκ τινος μαστοφόρου ζώου τοῦ ἀνθρώπου καταγωγήν. Φανατικοὶ τὴν θρησκείαν, ἀμαθεῖς τὴν ἐπιστήμην, ὀπισθοδρομικοὶ καὶ φωτοσβέσται εἶνε οἱ κατὰ τὰς ἡμέρας μας πρεσβεύοντες τὰς περὶ δημιουργίας πεποιθήσεις ἐξ ὑπερκοσμίου αἰτίου». Καὶ δυστυχῶς ταῦτα λέγοντες ὁμιλοῦν μετὰ πεποιθήσεως, διότι τὰς ἰδέας των ἐμόρφωσαν ἀναγινώσκοντες σελίδας τινὰς τοῦ Βύχνερ, ἢ ἄρθρον τι δημοσιευθὲν εἰς ἓν τῶν ἡμερολογίων τῶν Ἀθηνῶν, ἢ δι' ἄρθρου «τοῦ Προμηθέως», βεβαιοῦντος ὅτι τὸ σύστημα τοῦ μονισμοῦ εἶνε τὸ πάντων σοφώτατον ἀποδεχόμενον ἤδη ὑπὸ πάντων τῶν σοφῶν τῆς Ἑσπερίας.

Τί δὲ λέγουσι περὶ τοῦ προέδρου τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἑταιρίας τῆς Γαλλίας ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη μελετῶντος τὸ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ζήτημα, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1890 δημοσιεύοντος τὴν κατὰ τῆς αὐτομάτου γενέσεως τῆς ζωῆς θεωρίαν; Τί λέγουσι περὶ τοῦ Στράους-Δούρχαεμ καθ' ὅλον τὸν βίον μελετήσαντος τὰ τῆς ζωῆς τῶν κτηνῶν ὡς ἐξαγόμενον δὲ τῶν μελετῶν του δημοσιεύσαντος ὀγκώδη τετράτομον συγγραφὴν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἐκ τῆς νεκρᾶς ὕλης ἄνευ ἐπιδράσεως ὑπερκοσμίου δυνάμεως; Τί δ' ἀντιτείνουσι κατὰ τῆς ψυχολογίας τοῦ φυσιολόγου Λότζε, τί δὲ περὶ τῆς ἀναιρέσεως τῶν τοῦ μονισμοῦ θεωρημάτων τοῦ ἰατροῦ Χούβερτ καὶ περὶ τῶν χαρακτηριζόντων τὴν θεωρίαν τοῦ Χέκελ ἐπιστημονικὴν παρῳδίαν καὶ μυθιστορικὸν οἰκοδόμημα; Οὐδὲν περὶ τούτων ἀναφέρουσι διότι οὐδὲν ἐκ τῶν ἀναιρούντων τὰς ἀθέους διδασκαλίας τῆς ὑλοδοξίας ἔργων ἐπισταμένως ἐμελέτησαν, ἄλλως ἤθελον θεωρήσει καθῆκόν των νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἀνασκευὴν αὐτῶν ἢ τοὐλάχιστον νὰ κάμωσιν ἁπλῆν περὶ αὐτῶν μνείαν, ὁπωσδήποτε δὲ δὲν θὰ ἐβεβαίουν ὅτι μόνον οἱ ἀμαθέστεροι τῶν

λογίων τῆς Ἑλλάδος πρεσβεύουσι τὰ περὶ τῆς δημιουργίας τῆς ζωῆς ἐξ ὑπερκοσμίου καὶ ὑπερφυοῦς δυνάμεως. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι οἱ περὶ τὸν «Προμηθέα» καθηγηταὶ εἶνε ἔξοχοι χημικοί, ἱκανοὶ γεωλόγοι καὶ διαπρεπεῖς νοσολόγοι, ἀλλὰ κρίνων ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν δημοσιευομένων καὶ ἐκ τῶν δοξασιῶν καὶ βεβαιώσεών των περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου πείθομαι, ὅτι οὐδέποτε ἐνέκυψαν εἰς ἐμβριθῆ καὶ ἐπισταμένην αὐτοῦ μελέτην, θαμβωθέντες δὲ ἐκ τῶν ποιητικῶν κατασκευασμάτων τοῦ Χέκελ, ἐθισμένοι ὡς ἐκ τῶν ἔργων των νὰ διαβλέπωσιν εἰς πᾶν φαινόμενον τὴν ἀνέλιξιν μηχανικοῦ τῆς ὕλης νόμου, ἐνασχολούμενοι εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν διδασκόμενον ἐπιστημονικὸν κλάδον περιέπεσαν εἰς πλάνην ὡς περιεπλανήθησαν ἄλλοι τῶν συναδέλφων των. Ἡ δὲ ἐπεγερθεῖσα κατ' ἐμοῦ ἀγανάκτησις ὅτε κατήγγειλα τὴν θεωρίαν τοῦ μηχαγικοῦ μονισμοῦ ὡς σύστημα ὡρισμένον νὰ ἄρῃ πᾶν κῦρος ἀπὸ τὸν ἠθικὸν νόμον ν' ἀποσβέσῃ δὲ πᾶν αἴσθημα γενναίου φρονήματος καὶ ὑπερκοσμίου ἐπιδράσεως ἀπὸ τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ νέαν ἐχορήγησεν ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὀλίγης προσοχῆς ἣν κατέβαλλον κατὰ τὴν μελέτην τοῦ ὑψίστου τῶν ζητημάτων. Οὐδέποτε συνεταύτισα τὴν ἀπαίσιον διδασκαλίαν μετὰ τῆς προσωπικότητος τῶν πρεσβευόντων αὐτήν. Καὶ ὁ ὀπαδὸς τῶν ὑλιστικῶν θεωρημάτων δύναται νὰ ἐκπληροῖ τὸ καθῆκον ἀναδεικνύμενος ἀσυνεπὴς πρὸς τὰς ἑαυτοῦ ἀρχὰς ὡς ὁ ἐπαγγελλόμενος τὸν χριστιανισμὸν δύναται νὰ ᾖ ἐγκληματίας. Ἀγωγὴ οἰκογενειακὴ καὶ κοινωνική, συμφέροντα ἠθικὰ καὶ οἰκονομικά, συναίσθημα ἠθικὸν ἐν ᾧ δὲν εἰσεχώρησαν αἱ πρακτικαὶ τῆς θεωρητικῆς ὑλοδοξίας συνέπειαι, ἰσχύουν, οὐχὶ σπανίως, νὰ ὁδηγήσωσι τὸ ἄτομον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πληρώσεως τοῦ καθήκοντος. Ἀλλ' οὐδ' αὐτοὶ οἱ προϊστάμενοι τῶν ἰδεῶν τῆς ὑλοδοξίας ὑποκρύπτουσιν ὅτι συνέπειαι ἄμεσοι καὶ ἀναγκαῖαι τῶν ἰδίων ἀρχῶν εἶνε ἡ ἄρνησις τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως, τὸ ἀνεύθυνον τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, ἡ ἀνατροπὴ παντὸς κύρους τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ ἡ

πλήρης ἀφομοίωσις τῶν πονηρῶν καὶ ἐναρέτων πράξεων ὡς πηγαζουσῶν ἐξ ἀσυνειδήτων καὶ μηχανικῶν αἰτίων. Ἐὰν δὲ τοιαῦται ἐπικρατήσωσιν ἀρχαὶ παρά τινι λαῷ τότε ἡ σωματικὴ δύναμις, ἡ ἐγκληματικότης, ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν, ἡ ὁρμὴ πάσης κτηνώδους ὀρέξεως θὰ ἐπικρατήσωσι παρ' αὐτῷ, τότε δὲ θὰ ἐκλείψωσι κατ' ἀνάγκην καὶ αἱ ἀτομικαὶ ἐκεῖναι ἐξαιρέσεις, τῶν θεωρητικῶς μὲν ὑλοδοξούντων μὴ συμμορφουμένων δὲ κατὰ τὸν πρακτικὸν βίον πρὸς τὰς ἰδίας ἀρχάς, ἐξαιρέσεις, ἃς παρατηροῦμεν εἰς τὰς σημερινὰς κοινωνίας ζώσας ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἰδεῶν πνευματικότητος, πεποιθήσεων θρησκευτικῶν καὶ διδαγμάτων περὶ εὐθύνης καὶ διακρίσεως τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ὅλως ἐναντίων τῶν δοξασιῶν τῆς μηχανικότητος καὶ τῆς ἀρνήσεως πάσης δυνάμεως καὶ πάσης ὀντότητος ἀνεξαρτήτου καὶ ὑπερτέρας τῆς ὕλης καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν ἀσυνειδήτων καὶ ἀμεταβλήτων νόμων.

Καὶ ταῦτα μὲν θ' ἀναπτύξωμεν κατ' ἔκτασιν εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς συγγραφῆς ταύτης, ἐνταῦθα δὲ ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον ν' ἀποσαφήσωμεν τὰς ἀρχὰς καὶ ἰδέας μας ὅπως μὴ παρεξηγηθῶσιν οἱ λόγοι καὶ ἡ ὑφ' ἡμῶν καταβαλλομένη προσπάθεια πρὸς ἀπόκρουσιν θεωρημάτων ψευδῶν ἅμα καὶ ἠθοφθόρων. Φυσιοδίφαι μὴ ἐπιδιδόμενοι εἰς ἰδίαν καὶ ἐμβριθῆ μελέτην ἐπὶ τῶν ἠθικῶν καὶ ψυχολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐν γένει καὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων, εὐκόλως περιπλανῶνται ἐκ θεωρημάτων ἀποδιδόντων πάντα τὰ φαινόμενα καὶ πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργότητος καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ παντὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς αἴτια μηχανικὰ ἀντικαθιστῶντες τὴν ὕλην εἰς τὸν Δημιουργὸν καὶ εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἡ ῥοπὴ αὕτη ἔγκειται εἰς αὐτὴν τὴν ῥοπὴν τοῦ πνεύματος ἐθισθέντος κατὰ τὴν μελέτην τῶν σωμάτων νὰ ἐκζητῇ τὸν μηχανικὸν νόμον καὶ τὸ μηχανικὸν αἴτιον ἐν παντὶ φαινομένῳ.

Ἔξοχος φυσιοδίφης, χημικὸς πλουτίσας τὴν ἐπιστήμην διὰ σπουδαίων ἀνακαλύψεων, πρόεδρος τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἀκαδημίας

τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὁ Σὶρ Ὄμφρεη Δέβη (Humphrey Davy) ὑπῆρξε κατὰ τὴν νεότητά του εἷς τῶν φανατικωτέρων ὑλιστῶν.

Οὐδέποτε ἐγκύψας εἰς τὴν μελέτην τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων καὶ οὐδ' ἀποτρέψας τὸ πνεῦμα καὶ τὰς μελέτας αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἔρευναν καὶ ἐκζήτησιν τῶν νόμων τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου, ἐθεώρει τὰς περὶ πνευματικότητος τῆς ψυχῆς ἰδέας καὶ τὰς περὶ δημιουργίας ἐξ ὑπερφυοῦς αἰτίου πεποιθήσεις ὡς μὴ ἐχούσας ὑπόστασίν τινα. Δημοσιεύσεις ἐπιφανῶν τῆς Ἀγγλίας ἐπιστημόνων, ἀνασκευαζόντων τὰς ἀρχὰς τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, ἔπεισαν τὸν Δέβη νὰ ἐπιδοθῇ εἰς μελέτην ἐμβριθῆ τῶν ὑψίστων προβλημάτων, ὅπως δὲ μὴ περισπᾶται ἡ προσοχὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν συνήθων ἐργασιῶν του καὶ ἐκ τῶν πολλῶν κοινωνικῶν του σχέσεων μετέβη εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Εὐρώπην, ἐπὶ μακρὸν δὲ μελετήσας τὰ περὶ ὑποστάσεως καὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ζητήματα μετέβαλε τὰς περὶ αὐτῶν ἀρχαίας πεποιθήσεις του. «Εἰργάσθην, ἔγραφεν, ὅπως νοήσω τὸν συνταυτισμὸν τοῦ σώματος μετὰ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ αἰσθήματος. Τὰ νεῦρα βεβαίως παρεμβαίνουσι καὶ συμπράττουσιν, ἀλλ' ἐν τίνι μέτρῳ καὶ ἐν τίνι σχέσει μοὶ εἶνε ἀδύνατον νὰ γνωρίσω· περὶ τῆς ἐνοικούσης ὅμως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῆς καὶ ἀθανάτου ἀρχῆς εἰμὶ ἤδη πεπεισμένος ἄνευ δισταγμοῦ καὶ ἀμφιβολίας. Μάτην ἐκζητοῦμεν τὴν ζωὴν ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ θανάτου»· Καὶ δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ἁπλῆν ταύτην ἀποκήρυξιν τῶν πεποιθήσεων τῆς νεότητος, ἀλλ' ἐγκαταλείψας τὰ συνήθη ἐπιστημονικὰ ἔργα ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῶν θρησκευτικῶν γεγονότων καὶ ἐδημοσίευσε τὸ περισπούδαστον αὐτοῦ σύγγραμμα, «αἱ τελευταῖαι ἡμέραι ἑνὸς φιλοσόφου,» δι' οὗ ἀνεξαρτήτως παντὸς δόγματος καὶ μεταφυσικῆς θεωρίας ἀνεσκεύασεν ἐπιστημονικῶς τὰς ὑλιστικὰς καὶ ἀθέους δοξασίας.

Ὁ μέγας οὗτος τῆς Ἀγγλίας φυσιογνώστης κατέλυσε τὸν βίον ἐν Γενεύῃ ὅπου καὶ ἐτάφη, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνεγερθέντος μνημείου του ἐνεχαράχθη, τῇ ἐκδηλωθείσῃ διὰ τῆς διαθήκης του βουλήσει, ἡ λέξις *ἐλπίζω* ἐν ᾗ συγκεφαλαιοῦνται καὶ ἐκδηλοῦνται εὐγλώττως αἱ τελευταῖαι θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις του.

Τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο ἔστω ἡ διαφώτισις τῶν λόγων μας. Εὐρύταται ἦσαν αἱ χημικαὶ καὶ φυσιογνωστικαὶ γνώσεις τοῦ Ὄμφρεη Δέβη, ἀλλ' ἀναγνωρίζων ὅτι δι' αὐτῶν δὲν ἐδύνατο νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα ὅπερ ἔθετο ἐνώπιον τῆς συνειδήσεώς του, ἐπεδόθη εἰς ἰδιαιτέρας μελέτας καὶ δι' αὐτῶν διεμόρφωσε πεποιθήσεις ἀναιρούσας τὰς πρεσβευομένας ὑπ' αὐτοῦ ἀρχὰς ἐνόσῳ περιωρίζετο εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν μηχανικῶν τῆς ὕλης νόμων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε συζητηθέντων ἐξάγονται τὰ ἑξῆς·

Αἱ φυσιογνωστικαὶ ἐπιστῆμαι ἐφαρμόζουσαι τὴν πειραματικὴν μέθοδον πρὸς διερεύνησιν τῶν φαινομένων τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου καὶ ὁρίζουσαι τοὺς νόμους ὑφ' ὧν διέπονται τά τε ἀνόργανα καὶ ἐνόργανα ὄντα, ἐφ' ὅσον ταῦτα διέπονται ὑπὸ νόμων σταθερῶν καὶ ἀμεταβλήτων, δὲν εἶνε ἁρμόδιαι νὰ ἐπιλύσωσι τὸ πρόβλημα περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς. Ἀλλ' αἱ ἐπιστῆμαι αὗται εἶνε βεβαίως ἁρμόδιαι ν' ἀποφανθῶσιν ἐπὶ πάσης προτεινομένης λύσεως ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν κηρυσσόμεναι ἀναρμόδιαι ἢ ἀποδεικνύουσαι τὸ ψευδὲς καὶ πεπλανημένον τῆς προτεινομένης λύσεως.

Ἀρχόμενοι τῆς συγγραφῆς ταύτης ἐθέσαμεν τὸ δεσπόζον δίλημμα ἐπὶ τῆς προκειμένης συζητήσεως. Δημιουργία ἢ αὐτόματος τῆς ζωῆς γένεσις καὶ καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου ζωϊκοῦ εἴδους. Τρίτη ὑπόθεσις δὲν ὑπάρχει, λέγει ὁ Βίρχωβ. Τρίτη ὑπόθεσις δὲν ὑπάρχει, λέγει ὁ Χέκελ. Τρίτη ὑπόθεσις δὲν ὑπάρχει συμφώνως πρὸς τὴν λογικήν, οὐδ' ἄλλη δύναται εὐλόγως νὰ ἐπινοηθῇ.

Ἡ ὑπόθεσις περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως, ἀναλύεται εἰς δύω θέματα ἐξ ὧν δύω ἐπεγείρονται ζητήματα.

Ἡ αὐτόματος γένεσις εἶνε σύμφωνος πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἢ πρὸς τούτους ἀντίκειται;

Ἐὰν ἡ αὐτόματος γένεσις εἶνε ἐφικτὴ κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἐγείρεται τὸ ἕτερον τῶν ζητημάτων. Ἐπήγασεν ἄρα γε ἡ ζωὴ αὐτομάτως ἢ ἔλαβεν ἄλλην τινὰ ἀρχήν; Ἀλλ' ἐὰν ἡ αὐτόματος γένεσις εἶνε φυσικῶς ἀδύνατος, ἐὰν ἡ θεωρία αὕτη εἶνε ἐναντία τῶν νόμων τῆς φύσεως, τότε τὸ ἕτερον τῶν ζητημάτων λύεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ἡ δ' ὑπόθεσις τῆς αὐτομάτου γενέσεως ἀποκλείεται ὁριστικῶς καὶ διαπαντός.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν συζητήσαντες τὰ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐγειρόμενα προβλήματα καὶ ὑπολαμβάνοντες αὐτὸν ἁπλῶς ὡς ἓν ἐπὶ τῆς γῆς ἐμβίων πλασμάτων, περιωρίσαμεν τὰς σκέψεις καὶ παρατηρήσεις μας ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν ἀνεξαρτήτως πάσης πεποιθήσεως καὶ παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος. Οὐδόλως ἀποδεχόμεθα τὴν ἁρμοδιότητα τῶν διερευνουσῶν τοὺς μηχανικοὺς καὶ ζωϊκοὺς νόμους ἐπιστημῶν πρὸς ἐπίλυσιν τῶν περὶ ἀρχῆς καὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου προβλημάτων, τὰ δὲ θεωρήματα καὶ ἀληθείας αὐτῶν ἐπεκαλέσθημεν πρὸς ἀνασκευὴν καὶ καταπολέμησιν τῶν ἐν ὀνόματι αὐτῶν προτεινομένων ὑποθέσεων.

Ἡ περὶ τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς πρότασις ἀνεδείχθη ὅλως παράλογος καὶ ἐναντία τῆς πειραματικῆς ἀληθείας, ἡ δὲ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου ζωϊκοῦ εἴδους, κατεδείχθη φυσικῶς μὲν ἀδύνατος ἱστορικῶς δ' ἐναντία τῶν ἐξαγομένων τῶν παλαιοντολογικῶν ἐρευνῶν. Ἀποκλεισμένης οὕτω τῆς μιᾶς τῶν ὑποθέσεων τοῦ τεθέντος διλήμματος ἡ ἀλήθεια τῆς ἑτέρας, ἡ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὑπερκοσμίου αἰτίας καὶ ἀρχῆς εἶνε ἐπιτακτικὴ καὶ ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῆς ἀδυσωπήτου λογικῆς.

Ὁ διαπρεπέστερος τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ θιασωτῶν τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, Στούαρτ Μιλλ ἔγραφεν, «ἐὰν ἀπεδεικνύετο ὅτι ὁ κόσμος ἔλαβεν ἀρχὴν ἀναγκαία συνέπεια τῆς ἀποδείξεως ταύτης θὰ ἦτον ὅτι ἡ ἀρχὴ ὑπῆρξεν ὑπερφυὴς διότι οἱ νόμοι τῆς φύσεως οὐδόλως θὰ ἐδύναντο νὰ χορηγήσωσι τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀρχῆς αὐ-

τῶν». (α) Τὴν γνώμην ταύτην ἐφαρμόζοντες ἐπὶ τοῦ βιωτικοῦ προβλήματος παρατηροῦμεν ὅτι τῆς ζωῆς ἀρξαμένης ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῷ χρόνῳ οἱ βιωτικοὶ νόμοι δὲν δύνανται νὰ λάβωσι ἐξήγησίν τινα διάφορον ἢ τὴν τῆς ὑπερφυοῦς δημιουργίας, ἐφ' ὅσον μάλιστα πειραματικῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ζωὴ καὶ οἱ περὶ αὐτῆς νόμοι δὲν δύνανται νὰ ἐκπηγάσωσιν ἀπὸ τὴν νεκρὰν ὕλην διεπομένην ὑπὸ νόμων μηχανικότητος.

Ἀλλ' εἶνε καιρὸς νὰ ἐξέλθωμεν ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν βιολογικῶν καὶ σωματολογικῶν σκέψεων. Εἶνε καιρὸς νὰ φέρωμεν τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ πεδίου.

(α) Μίλλ. Συγγραφὴ περὶ Αὐγούστου Κόμτε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

II

Ἀνελίσσων εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο μέρος τῆς συγγραφῆς τὸ σπουδαιότατον τῶν ζητημάτων ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν καὶ καθαρῶς πειραματικὴν ἐφαρμόζων μέθοδον, εἰς οὐδεμίαν προβαίνω μεταφυσικὴν ἢ θεολογικὴν σκέψιν ἢ παρατήρησιν. Αἱ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἀδιάλειπτοι μελέται τῶν φυσιογνωστικῶν ζητημάτων τῶν συνεχομένων μετὰ τῶν ἀνθρωπολογικῶν προβλημάτων ἱκανοποιοῦσι τὴν ἐμὴν διάνοιαν καθιστῶσι δὲ ἀκραδάντους τὰς ἐμὰς πεποιθήσεις, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν οἱ λόγοι μου φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν ἐπιστημονικὸν κῦρος ἐπεκαλέσθην πρὸς διαφώτισιν καὶ ἀποσάφησιν αὐτῶν τὸ φῶς τῶν ἀστέρων τῆς ἐπιστήμης, πρὸς κύρωσιν δὲ καὶ ἐξέλεγξιν πάσης προτάσεως τὰς ἀρχὰς καὶ διδασκαλίας τῶν μεγάλων ἑρμηνευτῶν καὶ ἰχνηλατῶν τῶν νόμων τῆς φύσεως.

Τοιῷδε τῷ τρόπῳ συνεζήτησα κεχωρισμένως εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια τὰς δύο θεμελιώδεις βάσεις τῶν θεωρημάτων τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἤδη δέ, συμπληρῶν τὴν συζήτησιν, προτίθεμαι νὰ γνωρίσω τοῖς ἀναγνώσταις σπουδαίας ἐπιστημονικὰς δημοσιεύσεις, ὧν αἱ πλεῖσται τῶν τελευταίων τριῶν ἐτῶν, εἰς ἃς τὸ ἀκρότατον τῶν ζητημάτων συζητεῖται ὑπὸ φυσιογνωστῶν εἰδικῶς ἐπιδοθέντων ἐπὶ βιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνατρεψάντων τὸ κατερειπωθὲν τοῦ Χέκελ οἰκοδόμημα.

III

ΦΟΓΤ (VOGT)

Τέσσαρες εἶνε οἱ ἀρχηγοὶ τῆς περὶ τὰ μέσα τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ὑλιστικῆς σχολῆς, Μολεσόθ, Βύχνερ, Φόγτ καὶ Χέκελ. Καὶ οἱ μὲν δύο

πρῶτοι ἐπιλαμβανόμενοι τῆς διαδόσεως τῶν γενικῶν τοῦ ὑλισμοῦ ἀρχῶν ἐγνώρισαν ἡμῖν καὶ τὰς ἠθικὰς αὐτῶν συνεπείας, οἱ δ' ἕτεροι δύο ἐπιληφθέντες ἰδίως τῶν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου προβλημάτων, ἐπροσπάθησαν ἀείποτε νὰ συγκαλύψωσι τὰς ἀμέσους καὶ ἀναγκαίας συνεπείας πάσης ἀρχῆς καὶ παντὸς συστήματος διαμφισβητοῦντος τὴν ὕπαρξιν νόμων καὶ δυνάμεων ἀνεξαρτήτων τῶν μηχανικῶν τῆς ὕλης κινήσεων καὶ μεταβολῶν.

Οἱ Φὸγτ καὶ Χέκελ, μὴ ἀρκεσθέντες εἰς τὴν διὰ τοῦ τύπου δημοσίευσιν τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν των, ἐπεχείρησαν ἐπιστημονικὴν περιοδείαν εἰς τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλβετίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, διδάσκοντες τὰς διδασκαλίας τοῦ Δημοκρίτου καὶ Λουκρητίου καὶ Λαμετρὴ ὡσανεὶ ἐπρόκειτο περὶ νέας τινὸς ἀνακαλύψεως νέων νόμων καὶ θεωρημάτων. Τὸ ἔργον των δυσκόλυνον καὶ αἱ πρῶται ἐπιγερθεῖσαι ἐντυπώσεις καὶ ἐπιστημονικαὶ ἀποπλανήσεις ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου καὶ τῶν θρυλουμένων ἀνευρέσεων κρανίων καὶ σκελετῶν ὑποδεικνυόντων τὴν ὕπαρξιν ἄλλου τινὸς εἴδους ἀνθρωποειδῶν ὄντων ἀποτελεσάντων τὸ μεσάζον μεταξὺ πιθήκου καὶ ἀνθρώπου. Ἀλλ' οἱ πρό τινων ἐτῶν διαδιδόμενοι οὗτοι μῦθοι, ὡς γεγονότα ἐπιστημονικῶς ἀκριβωθέντα, διεγείρουν σήμερον τὴν ἱλαρότητα, ἡ δ' ὑπόθεσις περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ μαστοφόρου κτήνους προταθεῖσα ὑπὸ τοῦ Δαρβίνου πρὸς μελέτην διδαχθεῖσα δ' ἐν Γερμανίᾳ ὡς θεώρημα ἀναμφισβήτητον, λαμβάνει ἤδη θέσιν μεταξὺ τῶν μεγάλων ἀποπλανήσεων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τοῦ πανθεϊσμοῦ τοῦ Ἐγέλου, τῆς κρανιοσκοπίας τοῦ Γάλλ, τῆς ῥινομαντείας τοῦ Σάχε καὶ τῆς γενεαλογικῆς κλίμακος τοῦ Χέκελ. Διελθόντες κατὰ τὸν χρόνον τῆς περιοδείας των καὶ ἀπὸ τὴν πόλιν τῆς Τεργέστης καὶ διδάξαντες εἰς τὰς λέσχας, εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς ἄλλας δημοσίους συναθροίσεις τὰς τερατώδεις θεωρίας των, πολλοὺς τῶν νέων προσηλύτισαν καὶ ἀνεστάτωσαν τὰ πνεύματα τῆς ἐμπορικῆς πόλεως.

Μικρὸν μετὰ τὰ γενόμενα ταῦτα προσκληθεὶς νὰ συγκαταλεχθῶ μεταξὺ τῶν τακτικῶν μελῶν τοῦ ἐν τῇ πόλει τῆς Τεργέστης ἐπιστημονικοῦ συλλόγου ὑπὸ τὸ ὄνομα «Minerva», ὀφείλων δὲ συμφώνως πρὸς τὸν κανονισμὸν αὐτοῦ ν' ἀναγνώσω, ἅπαξ τοὐλάχιστον κατ' ἔτος, διατριβὴν ἐπὶ ἐπιστημονικοῦ θέματος, ἐδήλωσα τῇ διευθύνσει ὅτι ἀντικείμενον τῆς πρώτης ἐμοῦ διαλέξεως ἔσεται ἡ ἀνασκευὴ τῶν θεωρημάτων τῆς ἐξελίξεως ἐν γένει καὶ τῆς δαρβινείου ὑποθέσεως κατ' ἰδίαν. Κατὰ

τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν τῆς ἐμῆς διαλέξεως ὁ Χέκελ ἐπανακάμπτων ἐξ Αἰγύπτου διήρχετο διὰ Τεργέστης, ἔνθα οἱ ὑπ' αὐτοῦ προσηλυτισθέντες, ἐνθουσιωδῶς καὶ διὰ πολλῶν ἐπιδείξεων ἐδέχθησαν, τὴν δ' ἐσπέραν ἐτίμησαν διὰ τῆς παρουσίας των τὸ γενόμενον εἰς τὸν σύλλογον ἀνάγνωσμα. Ἐγνώριζα ὅτι ὡμίλουν ἐνώπιον τῶν ἐνθουσιώντων ὑπὲρ θεωριῶν ἃς κατήγγειλα ὡς ψευδεῖς καὶ λοιμοφθόρους, ἀλλὰ συνησθάνθην ὅτι ἐλάμβανον τὸν λόγον ἐν μέσῳ ἀκροατῶν σεβομένων τὰς τῶν ἄλλων πεποιθήσεις καὶ ἐπιτρεπόντων τὴν ἐλευθέραν συζήτησιν, τὰ δὲ τεκμήρια τῆς ἐπιδοκιμασίας, ἐκπορευόμενα βεβαίως ἀπὸ τοὺς μετ' ἐμοῦ δμοφρονοῦντας, οὐδεμίαν προεκάλεσαν ἀντεπίδειξιν ἐκ μέρους τῶν φίλων καὶ ὀπαδῶν τῆς ὑλοδοξίας καὶ τῶν περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς θεωρημάτων. Τὴν ἐπιοῦσαν ἀμφότεραι αἱ ἐγχώριοι ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν λίαν εὐμενεῖς κρίσεις περὶ τῆς διαλέξεως, ἀλλ' ἐχαρακτήρισαν ὡς τολμηρὰν καὶ θρασεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν τῆς δημοσίᾳ γενομένης προσβολῆς τῶν διδαγμάτων τοῦ Φὸγτ καὶ Χέκελ, ἐν μέσῳ μάλιστα τῆς πανταχόθεν ἀγγελλομένης ἐπικρατήσεως τῶν ἰδεῶν τῆς ὑλοδοξίας καὶ τοῦ σκεπτισμοῦ (α). Ἐπὶ δώδεκα ὅλα ἔτη διεξήγαγον τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τῆς ἕδρας τοῦ συλλόγου, περισυλλέγων καὶ ἐκθέτων τὰ κατ' ἔτος δημοσιευόμενα καὶ βεβαιούμενα περὶ τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, μετὰ δὲ τὸ τελευταῖον ἀνάγνωσμα ὁ εὐγενὴς κάλαμος ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀναδειχθεὶς πρός με ἐπιεικέστατος, καίτοι χαρακτηρίσας τὴν ἐπιχείρησιν

(α). «Τὴν παρελθοῦσαν Παρασκευὴν ὁ κ. Ι. Σκαλτσούνης ὡμίλησεν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ συλλόγου τῆς ἡμετέρας πόλεως, κατὰ τῶν δαρβινείων θεωρημάτων. Τὸ ὁμιλεῖν εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν κατὰ τῶν δοξασιῶν τοῦ Δαρβίνου ἐν μέσῳ τοῦ ἀκεχέτου ῥοῦ τῆς ὑλοδοξίας, καί, κατὰ περίεργον σύμπτωσιν τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν μία τῶν ἐνταῦθα ἑταιριῶν προσήνεγκε λαμπρὸν γεῦμα πρὸς τὸν διαπρεπῆ τῆς Ἰένης Καθηγητὴν Χέκελ, ἦτο ἐπιχείρησις δυσχερὴς καί, ἂς τὸ εἴπωμεν ἄνευ περιαγωγῶν, τολμηρὰ καὶ θρασεῖα. (Ἀκολουθεῖ ἡ περίληψις τοῦ λόγου καὶ αἱ παρατηρήσεις τοῦ θιασώτου τοῦ Χεκελείου συστήματος συμπεραίνοντος ὡς ἑξῆς) Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν εἰλικρινῶς ὅτιό ῥήτωρ διεκρίθη ἀληθῶς ὅτε ἐπεχείρησε τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐνστίκτων τῶν ζώων καὶ τὴν συμπαραβολὴν αὐτῶν πρὸς τὰς νοητικὰς καὶ πνευματικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, ἃς διηρεύνησεν ἐν τῇ προσβλῳ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἐπὶ τούτου δὲ οἱ ἀκροαταὶ ἤκουσαν λόγους τοσοῦτον ὡραίους, τοσοῦτον ἀληθεῖς, τοσοῦτον ὑψηλοὺς ὥστε πάντες οἱ ἀκροώμενοι συναρπασθέντες ἐχειροκρότουν. Ὁ κ. Σκαλτσούνης διὰ τῆς διαυγείας τῶν ἰδεῶν του καὶ διὰ τοῦ λογικοῦ συνειρμοῦ τῆς ἐκθέσεώς του συνεκίνησε τοὺς ἀκροωμένους ἀλλὰ ἀμφιβάλλομεν ἐὰν ἔπεισεν αὐτούς. Οὕτω ἡ Τεργέστη ἤκουσε συγχρόνως τοὺς λόγους τῆς ὑλοδοξίας ἀπὸ τοῦ στόματος ἑνὸς Γερμανοῦ ὅλως ὁ' ἀντιθέτους ἀπὸ τὰ χείλη ἑνὸς "Ἕλληνος». (Τεργεσταῖος 3 Μαΐου 1877).

τολμηρὰν καὶ δὴ θρασεῖαν, ἐβεβαίου καὶ ἀνωμολόγει τὴν ῥιζικὴν τροπὴν καὶ μεταβολὴν τῶν σκέψεων καὶ πεποιθήσεων τῶν ἀκροατῶν περὶ ἧς πολλὰ κατ' ἰδίαν καὶ δημοσίᾳ ἔλαβον τεκμήρια ἀναμφήριστα. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ὠφείλετο εἰς τὴν ὑπὸ σπουδαίων φυσιοδιφῶν γενομένην ἀνασκευὴν τῶν δοξασιῶν τῆς ὑλοδοξίας, εἰς τὴν διάψευσιν τῶν θρυλουμένων ἐξαγομένων γεωλογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων, εἰς τὴν γενομένην ἐξέλεγξιν τῆς πλάνης περὶ εὑρέσεως κρανίων ἀγνώστου πιθηκο-ανθρωποειδοῦς εἴδους γενομένην εἰς τὴν ἐν Στουδγάρδῃ συνέλευσιν τῶν ἀνθρωπολόγων, εἰς τὴν μετάγνωσιν τοῦ Φόγτ ἐπὶ τῶν σπουδαιοτέρων βάσεων τῆς θεωρίας τοῦ μονισμοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἀνασκευὴν καὶ διακωμώδησιν τῆς γενεαλογικῆς τοῦ Χέκελ κλίμακος πρὸς ὁρισμὸν τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν ἐξ ὧν κατάγεται ὁ ἄνθρωπος. Περὶ τῶν μεταγνώσεων τούτων θὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ παραπέμποντες τοὺς βουλομένους νὰ λάβωσι γνῶσιν ὅλων τῶν λεπτομερειῶν καὶ τῶν νέων σκέψεων τοῦ καθηγητοῦ τῆς Γενεύης εἰς τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ «περὶ δαρβινείων αἱρέσεων».

Διδάξας ὁ Φόγτ ἀπὸ τῆς καθηγητικῆς ἕδρας καὶ διὰ τῶν πρώτων αὐτοῦ συγγραμμάτων τὰ περὶ τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρήματα, ἀπεσκίρτησεν ἐξ αὐτῶν μετὰ τὴν γενομένην ἐπανάληψιν τῶν πειραμάτων τοῦ Παστὲρ εἰς Γερμανίαν ὑπὸ τῶν Σουὰν καὶ Στοὺλτζ καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπὸ τοῦ Τύνδαλλ. « Ἡ θεωρία περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως, εἶπεν, εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς πείρας». Μὴ περιορισθεὶς δὲ εἰς τὴν ὁμολογίαν ταύτην καὶ εἰς τὸ ἀφῃρημένον καὶ ἀρνητικὸν τῆς μεταγνώσεως ἐπεχείρησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι «τὰ παντοῖα ζωϊκὰ εἴδη δὲν κατάγονται ἐξ ἑνὸς πρωτοπλάσματος, ὡς ἐδίδασκε μέχρι τοῦ ἔτους 1886, ἀλλ' ἐκ πολλῶν γεναρχῶν κατηρτίζοντο σειραὶ ὁμοειδῶν ὄντων καὶ οἰκογενειῶν κεχωρισμένων ἀπ' ἀλλήλων καὶ μηδεμίαν κατὰ τὴν καταγωγὴν ἐχόντων σχέσιν.» Ἡ θεωρία περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς πανταχόθεν προσβαλλομένη, «ὑπέστη οὕτω τὰ σπουδαιότερα τραύματα ἀπὸ ἄνδρας ἁρμοδίους καὶ ὅλως ἀπροκαταλήπτους, οἷοι εἶνε οἱ πρώην ὀπαδοὶ αὐτῆς Φόγτ καὶ Ῥομανές. Ἔχουσα σχετικήν τινα ἀξίαν θὰ καθέξῃ ἰδίαν θέσιν, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν συγκαταλεχθήσεται μεταξὺ τῶν διαφόρων καὶ πολυειδῶν προσπαθειῶν αἵτινες μάτην κατεβλήθησαν πρὸς

ἄρσιν τοῦ περικαλύπτοντος πέπλου τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς ζωῆς.» (α)

Ἡ σπουδαιοτάτη τῶν μεταγνώσεων τοῦ καθηγητοῦ Φόγτ εἶνε ἡ ὁρῶσα τὸν ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Χέκελ ἀνακηρυχθέντα βιογενετικὸν νόμον διατυπωθέντα ὡς ἑξῆς.

Τὸ ἀνθρώπινον ἔμβρυον διατρέχει ἀπὸ τῆς συλλήψεως μέχρι τῆς πλήρους μορφώσεως καὶ τοῦ τοκετοῦ διαφόρους μορφολογικὰς μεταβολὰς ἀνταποκρινομένας ἀκριβῶς εἰς τὰς μορφὰς ὅλων τῶν ζωϊκῶν ὄντων ἐξ ὧν κατάγεται ὁ ἄνθρωπος συμφώνως πρὸς τὴν γενεαλογικὴν κλίμακα τοῦ Χέκελ. Ὡς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιφανὲν ζωϊκὸν ὂν ὑπῆρξε κύτταρον ἁπλοῦν ἐξ οὗ παρήχθησαν οἱ ἰχθῦς καὶ ἐκ τούτων τὰ ἑρπετὰ καὶ ἐκ τῶν ἑρπετῶν οἱ βάτραχοι, οἱ κόνικλοι, οἱ λύκοι, οἱ πίθηκοι καὶ ἐκ τούτων ὁ ἄνθρωπος, οὕτω προβαίνει ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μητρὸς καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου μεταβαλλομένη ἀπὸ κύτταρον εἰς μορφὴν ἐντόμου καὶ προσλαμβάνουσα ἀκολούθως ἄλλας διαμορφώσεις προσεγγιζούσας εἰς τοὺς ἰχθῦς, εἰς τὰ ἑρπετά, εἰς τοὺς πιθήκους καὶ τελευταῖον εἰς τὸ ἀνθρωποειδὲς ἔμβρυον. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ὡς νόμος βιογενετικὸς τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐμβρύου ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μητρὸς (ὀντογένεσις), ἀνταποκρινομένης ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν εἰδῶν ἐξ ὧν ὁ ἄνθρωπος κατάγεται (φυλογένεσις). Τοῦ νόμου τούτου διατυμπανισθέντος καὶ θορυβήσαντος τὰ πνεύματα ἤρξατο ἡ παρατήρησις καὶ ἐξέλεγξις τῶν φαινομένων ἐξ ἧς κατεδείχθη ὅτι καὶ τ' ἀγγελθέντα φαινόμενα καὶ αἱ βεβαιούμεναι τοῦ ἐμβρύου διαμορφώσεις καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν ὁρισθεὶς νόμος ἦσαν ἀποκυήματα φαντασίας πρὸς ὑποστήριξιν τῶν περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς θεωρημάτων. Μετὰ δὲ τὰς γενομένας ταύτας ἐξελέγξεις καὶ παρατηρήσεις ὁ Χέκελ ἠναγκάσθη ν' ἀνομολογήσῃ ὅτι κατὰ τὴν συμπαραβολὴν τῶν φαινομένων τῆς ὀντογενέσεως καὶ φυλογενέσεως παρατηροῦνται κενά τινα καὶ μεταβολαί τινες τοῦ ἐμβρύου μὴ ἀνταποκρινόμεναι εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν εἰδῶν καὶ εἰς τὰ φυλογενετικὰ ἐν γένει φαινόμενα, καὶ ἐξέφραζε μὲν τὴν ἐλπίδα ὅτι τοῦ χρόνου προϊόντος νέα γεγονότα ἀνακαλυπτόμενα θὰ κατεδείκνυον τὴν ὀρθότητα τῆς γενεαλογικῆς αὐτοῦ κλίμακος ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο νὰ ὑποκρύψῃ ὅτι τὸν προτεινόμενον βιογενετικὸν νόμον ἀπέκρουον κλεινοὶ καθηγηταὶ καὶ περιφανεῖς ζωολόγοι. Καὶ ὅμως ἀπέναντι τῶν ἀνομολογουμένων κενῶν καὶ ἀτελειῶν καὶ τῆς τοῦ περιβόξου νόμου

(α) Journal des Savants. 1889. Σεπτέμβριος. Σελ. 556.

ἀποκρούσεως «σοφῶν ἐπιστημόνων», ὁ Χέκελ ἠκολούθει διδάσκων ὅτι ὁ ἀνακαλυφθεὶς τῆς βιογενέσεως νόμος ἐξησφάλισε τὸν θριαμβον τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ καθηγητοῦ Φόγτ.« Ἀπὸ τοῦδε, ἔλεγεν εἰς μίαν τῶν παραδόσεών του, ὁ δυαδισμὸς (ὕπαρξις σώματος καὶ πνεύματος) δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, ἡ δὲ ἰδέα τοῦ μονισμοῦ θὰ θριαμβεύσῃ καθ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς φιλοσοφίας.» (α)

Ἀλλ' ὁ καθηγητὴς τῆς Γενεύης, καίτοι μὴ ἐγκαταλιπὼν τὰς περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς πεποιθήσεις του, δὲν ἔκρινεν εὐπρεπὲς οὐδ' ἐπιστημονικῆς τιμιότητος ἄξιαν τὴν ἐπιμονήν του εἰς τὴν ἐξελεγχθεῖσαν πλάνην. « Ἐπίστευσα, εἶπε, καὶ ἐδίδαξα τὰ περὶ τοῦ βιογενετικοῦ νόμου, ἀλλ' ὁμολογῶ τὴν πλάνην εἰς ἣν περιέπεσα. Κατὰ τὸν ὑποτιθέμενον τοῦτον νόμον τὰ φαινόμενα τῆς ὀντογονίας ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ φαινόμενα τῆς φυλογονίας. Τὰ ἔμβρυα διατρέχουσιν ἐν σμικρῷ τὰς ἰδίας φάσεις ἃς διέτρεξεν ἡ γενεὰ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς. Ἀλλ' αἱ ἁρμονίαι αὗται ἐφ' ὧν ἐρείδεται ὁ διατυπωθεὶς νόμος καὶ εἰς ἃς ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπίστευσα εἶνε ἀπολύτως ψευδεῖς, διότι ἐπισταμένη μελέτη τῶν ἐμβρύων μ' ἔπεισεν ὅτι αἱ ἁρμονίαι τῶν ἐμβρύων εἶνε πάντη διάφοροι τῶν διαμορφωθέντων ζώων,» Προβὰς ὁ Φὸγτ εἰς ὅλως πρακτικὰς καὶ ζωολογικὰς παρατηρήσεις πρὸς ἀπόδειξιν τῶν βεβαιώσεων τούτων ἐπάγει τάδε· «Γνωρίζω ὅτι καὶ ἄλλοι (ὑπαινίσσεται τὸν συνάδελφον Χέκελ) συνησθάνθησκν τὰς ἐναντιότητας ταύτας, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐγκαταλείψουν ἐπιστημονικὸν δόγμα μὴ ἔχον πλέον μηδεμίαν ὑπόστασιν ἐπενόησαν ἄλλο τι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀνυπόστατον. Ὡμίλησαν περὶ παραποιηθείσης ἐμβρυογενέσεως! Δυστυχὴς λογική, πόσον σὲ βασανίζουν! Ἡ φύσις παραποιεῖ ἑαυτήν! Ἡ φύσις διαστρέφει τὸ ἴδιον αὐτῆς σχέδιον καὶ εἰσάγει στοιχεῖα ἑτερογενῆ διαταράσσοντα τὸν νόμον τῆς βιογενέσεως! Μήτι ἄραγε ἡ παραποίησις αὕτη ἐπινοηθεῖσα ἀπεδόθη εἰς τὴν φύσιν; Κατηραμένον ἔμβριον μὴ ὑπακοῦον εἰς τὸν ἐπιβληθέντα νόμον ὑπὸ ἑνὸς τῶν ἡγεμόνων τῆς ἐπιστήμης! Θὰ σὲ στιγματίσωμεν καὶ θὰ σὲ καταμηνύσωμεν ὡς ἐγληματίαν (β). »

Τὸν ἀνύπαρκτον καὶ φαντασιώδη τοῦτον νόμον ἐπεκαλέσθη ὁ Χέκελ

(α) Χέκελ. Μαθήματα περὶ ἀνθρωπογονίας. Τὰ τρία πρῶτα.
(β) Ἐπιστολὴ Φόγτ. Ὅρα Revue Scientifique 16 Ὀκτωβρίου 1886.

ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν τῆς Γερμανίας ὅτε ἐπρότεινε ν' ἀντικατασταθῇ, κατὰ τὰς φιλοσοφικὰς παραδόσεις, ἡ θεωρία τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς εἰς τὰ περὶ δημιουργίας διδάγματα. « Δὲν δύναμαι ἀληθῶς, ἔλεγε, νὰ χορηγήσω ἀπόδειξιν τινὰ περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἐμβρυολογικῶν καὶ φυλογενετικῶν βεβαιώσεών μου, διότι αὗται δὲν δύνανται ν' ἀποδειχθῶσιν ἀκριβῶς οὐδὲ πειραματικῶς.» Ἀλλ' ἐὰν ἐσμὲν ἐν πληρεστάτῃ τῶν πραγμάτων ἀγνοίᾳ, ἐὰν οὐδὲν γινώσκωμεν περὶ τοῦ συνδέσμου τῆς ἐνοργάνου καὶ ἀνοργάνου φύσεως, ἐὰν αἱ περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου θεωρίαι μας διεψεύσθησαν διὰ γεγονότων καὶ πειραματικῶν ἐρευνῶν, ἐν τίνι δικαιώματι θὰ παραστήσωμεν εἰς τοὺς λαοὺς μίαν ὑπόθεσιν ὡς μίαν ἀλήθειαν καὶ ἓν πρόβλημα ὡς μίαν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν ; Ταῦτα εἰπόντος τοῦ Νέστορος τῶν φυσιολόγων τῆς Γερμανίας τὸ συνέδριον ἀπέκρουσε τὴν γενομένην πρότασιν καὶ διέσωσε τὴν συνείδησιν τῆς νεότητος ἀπὸ ἐπιστημονικὴν πλάνην δδηγοῦσαν εἰς τὴν ἀναίρεσιν πάσης ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀληθείας καὶ εἰς χαλάρωσιν παντὸς γενναίου καὶ ὑψηλοῦ φρονήματος.

Καὶ ὅμως θεωρίαι ὑπὸ τοῦ Χέκελ αὐτοῦ χαρακτηριζόμεναι ὡς ὑψηγορία ἀνεπίδεκτος ἀσφαλοῦς καὶ πειραματικῆς συζητήσεως, καταδικασθεῖσαι καὶ χλευαζόμεναι ὑφ' ἑνὸς τῶν ἐπινοησάντων καὶ πρεσβευόντων αὐτὰς καὶ ἀποκρουόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐν Γερμανίᾳ συνεδρίου τῶν φυσιοδιφῶν, διδάσκονται εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ ἐθνικοῦ τῆς Ἑλλάδος πανεπιστημίου ὡς ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι ἀναμφήριστοι! Τὸ ἡμέτερον περιοδικόν, ἔλεγον οἱ συντάκται τοῦ «Προμηθέως» εἰς ἓν τῶν φύλλων αὐτοῦ, ἀναγινώσκεται ἁπλήστως ὑπὸ τῶν μαθητῶν πασῶν τῶν σχολῶν τοῦ πανεπιστημίου. Δυστυχῶς οὐδένα λόγον ἔχομεν νὰ ἐγείρωμεν ἀμφιβολίας ἐπὶ τῆς βεβαιώσεως ταύτης!

ΒΛΑΝΚΑΡΔΟΣ (BLANCARD)

Διαπρεπὴς ἰατρὸς καὶ ἔγκριτος φυσιολόγος, μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὁ Βλανκάρδος, ἐπιδοθεὶς εἰς τὴν μελέτην τῶν περὶ γενέσεως τῆς ζωῆς θεωρημάτων, μεταβὰς εἰς πάσας τὰς χώρας ἔνθα ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ σπουδαῖόν τι φαινόμενον, ἀπὸ τὴν Σι-

κελίαν ὅπου πυρετωδῶς ἡ ζωὴ ἀναπτύσσεται μέχρι τοῦ σπηλαίου τῆς Ἀδελσβέργης, πληθὺν συλλέξας γεγονότων καὶ παρατηρήσεων ἐδημοσίευσε τὴν περὶ τῶν «ἐμβίων ὄντων» πραγματείαν του κατὰ τὸ ἔτος 1888. Ἰδοὺ ἐν περιλήψει αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τοῦ Βλανκάρδου ἃς ἀναπτύσσει καὶ ἀποσαφίζει διὰ πολλῶν ζωολογικῶν γεγονότων καὶ παρατηρήσεων.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς εἶνε, κατὰ τὸν ἐπιφανῆ τῆς Γαλλίας φυσιολόγον, μυστηριώδες αἴνιγμα διὰ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Ὑπῆρξαν ἐποχαὶ καθ' ἃς οὐδὲν ἴχνος ζωῆς ἐπεφαίνετο ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου, ἡμέραν δέ τινα ἡ γῆ ἐκαλύφθη ὑπὸ ζωικῶν ὄντων καὶ ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος· ἐνῷ δὲ πᾶσα ἐπιστημονικὴ προσπάθεια πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου ἀπελείχθη ματαία, διὰ τῶν γενομένων μελετῶν καὶ ἐκζητήσεων καὶ παντοίων πειραμάτων ἠκριβώσαμεν ἐπιστημονικῶς δύω ἀληθείας, τὰς ἑξῆς·

α'. Ἡ ζωὴ δὲν ἐδύνατο νὰ παραχθῇ ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου ὕλης, αὐτόματος δὲ τὸ πρῶτον νὰ ἐμφανισθῇ ἐπὶ τῆς γῆς. β'. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐδύνατο νὰ παραχθῇ δι' ἐξελίξεως καὶ μεταμορφώσεως ἀπὸ ἄλλο ζωικὸν εἶδος κατὰ τὰ διδασκόμενα ὑπὸ τῆς δαρβινείου θεωρίας. Ἡ θεωρία τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πιθηκοειδοῦς καταγωγῆς εἶνε ἀπαράδεκτος καὶ αὐτόχρημα πλάνη καὶ φρενοπάτη καὶ ἐπιστημονικὸς παραλογισμός. Ἡ ποικιλία τῶν φυσικῶν φαινομένων κατὰ τὴν μετάδοσιν τῆς ζωῆς, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Βλανκάρδος, καὶ ἡ ἀπέραντος ποικιλία τῶν ἐμβίων ὄντων τοῦ αὐτοῦ εἴδους διήνοιξαν εὐρύτατον στάδιον εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ Δαρβίνου προτείναντος τὴν ὑπόθεσιν καθ' ἣν ἡ φύσις προέβη αὐτόματος ἀπὸ μεταβολῆς εἰς μεταβολὴν μέχρις οὗ παρήχθη τὸ εἶδος ἄνθρωπος, ὁμοίως ὡς ὁ κτηνοτρόφος μεταβάλλει τὴν μορφὴν καὶ τὰς ἕξεις τῶν ἀτόμων καὶ μεταδίδει κληρονομικῶς εἰς τοὺς ἐπιγόνους. Ἀλλ' ὁ τοσαύτας παραγαγὼν ποικιλίας ἀτόμων ἐπέτυχεν ἆρά γέ ποτε νὰ μεταμορφώσῃ καὶ νέαν τινὰ γενεὰν ἢ νέον εἶδος; Καταπληκτικὴν ποικιλίαν περιστερῶν παρήγαγεν ὁ Δαρβῖνος καὶ οἱ πρῶτοι αὐτοῦ ὀπαδοί, διαφερουσῶν κατά τε τὸ μέγεθος καὶ τὸ χρῶμα, κατά τε τὸ ῥάμφος καὶ τὰ ὀστέα καὶ τὴν μορφὴν καὶ τὰς πτέρυγας καὶ τὰς ἕξεις, ἀλλὰ τὸ εἶδος διετηρήθη ἀσάλευτον καὶ ἀναλλοίωτον, ἡ δὲ ἕνωσις τῶν μᾶλλον ἀπομακρυνομένων κατὰ τὴν μορφὴν ἀτόμων γονιμωτάτη. Ὅτε δὲ ὁ Δαρβῖνος

ἠθέλησε νὰ διατυπώσῃ δι' ὑποδειγμάτων τοὺς τρόπους καθ' οὓς ἡ φύσις αὐτομάτως ἐργαζομένη ἐδύνατο νὰ παραγάγῃ τὰ διάφορα εἴδη καὶ τὸν ἄνθρωπον διὰ μεταμορφώσεως πιθηκοειδοῦς κτήνους, μὴ ἀνευρίσκων οὔτε ἐν τῇ φύσει οὔτε ἐν τῇ κτηνοτροφίᾳ ἴχνος ὑποδείγματος ἢ ἀναλογίας τοιούτων μεταμείψεων, ἠναγκάσθη νὰ δημιουργήσῃ διὰ τῆς φαντασίας του ὡς ἡ ἴδιος ἀνωμολόγησε, λέγων· «ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς δώσω δύο φαντασιώδη ὑποδείγματα» (Imust beg permission to give one or tw imaginary illustrations). Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐνύπνιον εἶνε καλὸν νὰ ἔλθωμεν εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ συγγραφεὺς τοῦ περὶ ζωῆς πονήματος τὸ ὁποῖον ἀναλύομεν (σελ. 148), τὰ δὲ πράγματα καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκζητήσεων καὶ πειραμάτων ἀναιροῦσι καὶ ἐκ βάθρων ἀνατρέπουσι τὴν περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπόθεσιν ἐξ ἄλλου τινὸς ζωικοῦ ἐμβίου παραχθέντος διὰ μεταμορφώσεων ἢ δι' αὐτομάτου ἐπὶ τῆς γῆς ἐμφανίσεως.

Ὁ πολυμαθὴς ἰατρὸς δὲν ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῦ σπουδαίου ζητήματος διὰ δογμάτων, οὐδὲ δι' ὑπερβατῶν θεωριῶν καὶ συζητήσεων, ἀλλ' ἐξερευνῶν καὶ ὁρίζων τοὺς νόμους τῆς μεταδόσεως τῆς ζωῆς διὰ τῆς μελέτης τῶν φαινομένων καὶ τῶν γεγονότων, ὅσα ἠκριβώθησαν κατὰ τὴν μετάδοσιν καὶ συντήρησιν τῆς ζωῆς τῶν ἰχθύων, τῶν μελισσῶν, τῶν ἐντόμων, τῶν κονίκλων, τῶν προβάτων καὶ ἄλλων κτηνῶν, ἀναλύων τὰ ἐν τε τῇ Ἀμερικῇ καὶ τῇ Εὐρώπῃ γενόμενα πειράματα παρά τε τῶν φυσιολόγων καὶ κτηνοτρόφων, ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μέχρι σήμερον, ἐπικαλούμενος ἐπὶ τῶν πειραμάτων τούτων τὰς γνώμας καὶ μελέτας τῶν σπουδαιοτέρων ζωολόγων, φθάνει εἰς συμπεράσματα πειραματικὰ καὶ ἀναμφίλεκτα βεβαιοῦντα καὶ ὁρίζοντα τὸν περὶ ἀμεταβλήτου τῶν ζωικῶν εἰδῶν ἄκαμπτον καὶ μοιραῖον τῆς φύσεως νόμον. Δὲν προτίθεμαι ἐνταῦθα νὰ ἐπιληφθῶ τῆς ἀναλύσεως τῶν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μελετωμένων γεγονότων καὶ πειραμάτων, θ' ἀρκεσθῶ δὲ νὰ ὑποτυπώσω τὰ ἐν τῷ ΙΙΒ'. κεφαλαίῳ τῆς συγγραφῆς γενικὰ συμπεράσματα.

«Οἱ δαρβινισταί, λέγει ὁ Βλανκάρδος, οὐδὲ ἓν γεγονὸς ἢ πειραματικήν τινα παρατήρησιν προσέθεσαν εἰς τὰ περὶ μεταδόσεως τῆς ζωῆς τῶν κτηνῶν καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀναφέρουσι γεγονότα γνωστὰ εἰς πάντας τοὺς φυσιοδίφας καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξάγουσι συμπεράσματα ἀνυπόστατα

ἐπιστημονικῶς καὶ ὅλως φαντασιώδη ἐνώπιον πάσης σοβαρᾶς λογικῆς. Εἰς τὰς κενὰς καὶ φαντασιώδεις ταύτας θεωρίας ἀντέταξα ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ τὰ γεγονότα καὶ τὰς πειραματικὰς ἀληθείας ὅσας ἐβεβαίωσαν καὶ ἀπεδέχθησαν οἱ ζωολόγοι, τὸ δὲ συμπέρασμα τῶν μελετῶν μας ὑπῆρξε πάντοτε σταθερὸν καὶ περιφανὲς: ἐναντιότης μεταξὺ τῆς θεωρίας τῆς αὐτογενέσεως καὶ τῶν πραγμάτων. Αἱ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργότητος καταβαλλόμεναι προσπάθειαι πρὸς μεταβολὴν τῶν εἰδῶν οὐ μόνον ἀπέβησαν μάταιαι, ἀλλὰ κατέστησαν ἀδιαφιλονείκητον τὸν περὶ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν νόμον, διότι καὶ αὐταὶ αἱ ποικιλίαι ἐν τῷ εἴδει ἐκλείπουσιν ἅμα ἐκλείψῃ ἡ καταβαλλομένη τέχνη καὶ ἐνέργεια. Τὸ φυσικῶς ἀδύνατον τῆς μεταβολῆς τῶν εἰδῶν ἀποδεικνύεται διὰ τοῦ πλήθους τῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη γενομένων πειραμάτων. Μᾶς παριστάνουσι τὴν πάλην διὰ τὴν ὕπαρξιν ὡς ἀσφαλίζουσαν τὴν ζωὴν τῶν ἰσχυροτέρων ὀργανισμῶν, μᾶς βεβαιοῦσιν ὅτι αἱ ποικιλίαι καὶ αἱ μεταβολαὶ τῶν μορφολογικῶν χαρακτηριστικῶν ἢ καὶ τῶν ἐνστίκτων διαιωνίζονται καὶ ἀναπτύσσονται διὰ τῆς κληρονομικῆς μεταδόσεως, μᾶς βεβαιοῦσι περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς ἐπιδράσεως τοῦ κλίματος καὶ τοῦ περιέχοντος ἐπὶ τῶν ἐνστίκτων καὶ ἕξεων τῶν ζωικῶν ὄντων.

Ἀλλ' ἡ ἔρευνα τῆς φύσεως, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ ἔξοχος μεταξὺ τῶν ἰατρῶν καὶ φυσιολόγων τῆς Γαλλίας, μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ φαντασιώδη ἐνύπνια. Οἱ τύποι τῶν εἰδῶν διεκρίθησαν κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ διατηροῦνται ἄκαμπτοι καὶ ἀμετάβλητοι ἐν μέσῳ τῶν ἀναριθμήτων ποικιλιῶν. Ἐνώπιον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν πραγμάτων οὐδεμία ὑφίσταται ἀμφιβολία. Ἡ στείρωσις τῶν νόθων γεννήσεων καὶ ἡ ἐπάνοδος αὐτῶν εἰς ἕνα τῶν συγγενῶν τύπων δὲν ἐπιτρέπουσιν οὐδὲ τὴν ἔγερσιν ἀμφιβολίας. Μᾶς λέγουν ὅτι ἡ ἀνέλιξις τῶν ζωικῶν ὄντων εἶνε καὶ ἐνδελεχὴς καὶ προοδευτική, ἀλλὰ τὰ πράγματα μᾶς ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀνέλιξις τῶν ἐμβίων ὄντων ἔχει ὡς ὅρια τοὺς ἰδιάζοντας χαρακτῆρας τοῦ εἴδους, οὐδέποτε δὲ παρατείνεται πέρα τῶν ὁρίων τοῦ τύπου εἰς ὃν ἀνήκουσιν. Ὁ πάταγος τοῦ συστήματος τοῦ Δαρβίνου εὐκόλως ἐξηγεῖται. Ὑπεσχέθη τὴν λύσιν τοῦ μεγάλου προβλήματος, ὑπεσχέθη ν' ἀνακαλύψῃ τὰ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν γενομένων αὐτομάτων μεταμορφώσεων τῶν πιθηκοειδῶν κτηνῶν, ἐπικαλούμενος δὲ γεγονότα ἀληθῆ καὶ ἀδιαφιλονείκητα ἐξάγει ἐξ αὐτῶν φαντασιώδη συμπεράσματα ἀντικείμενα εἰς τοὺς νόμους τῆς φύσεως.

Ἀπέναντι τοιαύτης θεωρίας οἱ εὐσεβεῖς ἐταράχθησαν νομίζοντες ὅτι δι' αὐτῆς προσβάλλονται αἱ θρησκευτικαὶ αὐτῶν πεποιθήσεις, οἱ δὲ ὑλισταὶ ἐχάρησαν ὑπὸ χαρᾶς νομίσαντες ὅτι ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Δαρβίνου ἡ ἐξήγησις τῆς ἐκπορεύσεως καὶ δημιουργίας τῆς ζωῆς, καὶ οἱ πρῶτοι δὲ καὶ οἱ τελευταῖοι ματαίως θορυβούμενοι καὶ σκιρτῶντες συνέτειναν εἰς τὸν γενόμενον πάταγον ὑπὸ τῆς δαρβινείου ὑποθέσεως. Διότι καὶ ἐὰν ἀπεδεικνύετο ἐπιστημονικῶς ὅτι πάντα τὰ καλύπτοντα τὴν γῆν ζωικὰ ὄντα κατάγονται καὶ ἐκπορεύονται ἀπὸ ἑνὸς μόνου ζωικοῦ κυττάρου, τὸ γεγονὸς τῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς δὲν θὰ ἦτο εὐκολωτέρας ἐξηγήσεως οὐδὲ ὀλιγώτερον ἔκτακτον καὶ θαυμάσιον ἀπὸ τὴν βεβαίωσιν τῆς ἀπ' ἀρχῆς ἐμφανίσεως ἐπὶ τῆς γῆς ἑνὸς ἑκάστου τῶν εἰδῶν. Ἐὰν ἡμεῖς οἱ τὴν φύσιν διερευνῶντες εἴχομεν τεκμήριον μαρτυροῦν περὶ τῆς πιθανότητος ὅτι ζωικόν τι πλάσμα κατάγεται ἀπὸ ἄλλο ἀτελέστερον ἢ ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἀπὸ πιθηκοειδὲς ὄν, θ' ἀπεδεχόμεθα καὶ θὰ προεκηρύσσομεν τοῦτο ἄνευ τινὸς ἐνδοιασμοῦ, διότι δι' ἡμᾶς πᾶσα ἀποκαλυπτομένη ἀλήθεια τῶν νόμων τῆς φύσεως εἶναι κατάκτησις πολύτιμος καὶ εὐγενής.» (σελ. 289). Καὶ τοὺς λόγους τούτους ἐπανέλαβεν ὁ σοφὸς ἀνὴρ ἐνώπιον τῶν συναδέλφων του ὑποβάλλων τὸ ἔργον του κατά τινα τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν.

IV

ΚΑΤΡΕΦΑΖΕ (QUATREFAGES)

Πολυχρόνιος φιλία καὶ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς συνέδεε τοὺς δύω φυσιοδίφας, τὸν Κάρολον Δαρβῖνον καὶ τὸν καθηγητὴν Κατρεφάζε. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶδε μετὰ λύπης ἀποβαλλομένην τὴν πρότασίν του περὶ ἐκλογῆς τοῦ ἄγγλου φυσιογνώστου ὡς μέλους ἀντεπιστέλλοντος τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ πρότασίς του ἐστέφθη δι' ἐπιτυχίας μετὰ πολλὰς ὑπ' αὐτοῦ καταβληθείσας προσπαθείας. Οὐδεὶς ἀνεσκεύασε τὰς δαρβινείους ὑποθέσεις μετὰ μείζονος λόγου καὶ ἐπιστημονικῆς δυνάμεως ὅσον ὁ ἐν Γαλλίᾳ φίλος του, ἀλλ' οὐδεὶς μετὰ μείζονος εἰλικρινείας ἐγνώρισεν εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην τὸ σύστημα τοῦ Δαρβίνου ὅσον ὁ Κατρεφάζε. Ὅτε ὁ τελευταῖος οὗτος ἔπεμψεν

εἰς τὸν ἐν Ἀγγλίᾳ φίλον του τὰ πρῶτα τῆς ἀνασκευῆς δοκίμια ὁ Δαρβῖνος ἔγραφε πρὸς ἐκεῖνον· « Εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐκθέσῃ τις τὰς ἰδέας μου ὀρθότερον καὶ πληρέστερον (εἰς τὰς παραχωρηθείσας εἰς σὲ σελίδας τοῦ περιοδικοῦ τῶν δύο Κόσμων) ἀφ' ὅσον σὺ ἔκαμες. Ὅτε ἀνέγνων τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐκθέσεώς σου καὶ εἶδον ὑπό τίνα ἔποψιν εὐλογοφανῆ παρέστησας τὴν θεωρίαν μου, ἐνόμισα ὅτι θὰ προσηλυτίσῃς πολλοὺς εἰς τὰς ἐμὰς δοξασίας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τελευταίου μέρους ἐγκατέλιπον τὴν ἐμπιστοσύνην μου. Θὰ σὲ εἴπω ὅμως ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ὅτι προτιμῶ τὴν ὑπὸ σοῦ γενομένην ἀνασκευὴν τῶν θεωρημάτων μου ἀπὸ τοὺς ὑπὸ ἄλλων ἐπιδαψιλευομένους μοι ἐπαίνους (α).»

Ὁ Κατρεφάζε δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1870 μέχρι σήμερον δημοσιεύων ἔργα μεγαλης ἀξίας πρὸς ἐξέλεγξιν τῆς πλάνης τῆς δαρβινείου ὑποθέσεως καὶ τῶν διαστρεφόντων αὐτὴν φυσιοδιφῶν ἐν Γερμανίᾳ. « Καὶ ἄλλοτε, ἔλεγεν, ἐν τῷ περὶ «ἀνθρωπίνου γένους» συγγράμματί του, ἐξεδήλωσα τὰς πεποιθήσεις μου μεθ' ὅλης τῆς ἐλευθερίας, ἐπαινέσας δὲ ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεύνας καὶ μελέτας τοῦ συναδέλφου μου Δαρβίνου κατέκρινα καὶ ἀπέκρουσα τὰς θρασείας καὶ ἐπιστημονικῶς ἀπαραδέκτους ὑποθέσεις του. Ἐννοῶ τὴν γοητείαν, ἣν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τινῶν ἐπιστημόνων ἡ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου δαρβίνειος ὑπόθεσις καὶ ἐγὼ δὲ ἐξ αὐτῆς 0' ἀπεπλανώμην, ἐὰν ἐπὶ μικρὸν ἀπεμακρυνόμην ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς θετικῆς ἐπιστήμης καὶ ἀπὸ τὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀλήθειαι καὶ οἱ νόμοι τῆς φύσεως καὶ τὰ καθ' ἑκάστην ἀκριβούμενα γεγονότα ἐξελέγχουσι τὰς περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου θεωρίας διὰ τῶν ὑποτιθεμένων μεταμορφώσεων καταδεικνύουσαι τὸ ὅλως παράλογον καὶ ἀνεπιστῆμον αὐτῶν. Ἐννοῶ τὸν περὶ ὑπάρξεως τῶν ζωικῶν πλασμάτων ἀγῶνα, ὃν καὶ αὐτὸς ὁ Λαφονταῖνος ἠκρίβωσεν, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὰ περὶ τῆς μεταβιβάσεως τῶν χαρακτήρων τῶν ζώντων ἀτόμων εἰς τοὺς ἀπογόνους, πάντες δὲ γνωρίζομεν τὴν ἀπέραντον ποικιλίαν καὶ μεταμόρφωσιν τῶν κατοικιδίων ζώων, ἀλλὰ τίνα σχέσιν ἔχουσι ταῦτα πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς ἄλλο εἶδος μεταμορφώσεως καὶ καταγωγῆς, καὶ τίς ἐπιστημονικὸς λόγος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὑπόθεσιν ἀντιστρατευομένην πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς μετα-

(α) Journal des Savants. Ἀπριλ. 1890. Σελ. 223.

βάσεως τῆς ζωῆς; Ἰδοὺ ἀπό τίνος σημείου ἀποχωρίζομαι ἀπὸ τὰς δαρβινείους θεωρίας. Οὐδὲν εἶδος παράγεται ἀπὸ ἕτερον. Ἐὰν ἡ παραγωγὴ τοῦ βοὸς ἀπὸ τὸν ἵππον εἶνε φυσικῶς ἀδύνατος, πῶς δύναμαι ν' ἀποδεχθῶ καὶ ἐν τίνι δικαιώματι θὰ διδάξω τὴν καταγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν πιθήκων ἢ ἄλλο εἶδος πιθηκο-ανθρωποειδές, τὸ ὁποῖον οὔτε ὑπάρχει οὔτε ποτὲ ὑπῆρξεν; Ὁ Δαρβῖνος βεβαιοῖ ὅτι παρήγαγεν 150 ποικιλίας περιστερῶν. Τὸ γεγονὸς εἶνε βέβαιον, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν καταδικάζει τὴν θεωρίαν του, διότι ἐν μέσῳ τοιαύτης ποικιλίας αἱ περιστεραὶ διετήρησαν ἀναλλοίωτον τὸν φυσιολογικὸν αὐτῶν σύνδεσμον καὶ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ εἴδους των, ἐφ' ὅσον δὲ καὶ ἂν ἀπεμακρύνθησαν κατὰ τὴν μορφὴν καὶ ἀνατομικὴν αὐτῶν διασκευήν, ἡ μεταξύ των ἕνωσις διετηρήθη γόνιμος καὶ γονιμωτέρα μάλιστα μεταξὺ τῶν ἀνηκουσῶν εἰς ποικιλίας λίαν ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχούσας. Αἱ τεχνηταὶ ποικιλίαι ἃς ἡ ἀνθρωπίνη βιομηχανία παράγει εἶνε καὶ σπουδαιότεραι καὶ πολυπληθέστεραι τῶν τῆς φύσεως. Οὔτε τῶν ἵππων, οὔτε τῶν βοῶν, οὔτε τῶν περιστερῶν αἱ ποικιλίαι παρήχθησαν αὐτομάτως ἀπὸ τὴν φύσιν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος συζευγνύων διάφορα ἄτομα μεγέθους καὶ χρωμάτων καὶ μορφῆς παρήγαγε τὰς ποικιλίας αὐτῶν, ἀλλ' ἀδύνατος ἀπέβη εἰς τὴν βιομηχανίαν ἡ παραγωγὴ νέου εἴδους, ἅμα δὲ ἐκλείψουν αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἀνθρώπου πρὸς διατήρησιν τῶν ποικιλιῶν, καὶ αἱ παραχθεῖσαι ἐκλείπουσιν ὅλως καὶ ἐπιμαρτυροῦσι τὴν σταθερότητα καὶ ἀκαμψίαν τοῦ νόμου περὶ ἀμεταβλήτου τῶν εἰδῶν. Καὶ ὅμως ἡ θεωρία τοῦ Δαρβίνου βασίζεται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς φυσικῆς ἀδυνατότητος τῆς παραγωγῆς ἑνὸς εἴδους ἀπὸ ἕτερον! Καὶ ἤδη ἐρωτῶ, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ διαπρεπὴς φυσιογνώστης, ἐρωτῶ πάντα ἐπιστήμονα ἐλεύθερον προκαταλήψεων, βασίζομεν ἆρά γε τὰς χημικὰς καὶ φυσιολογικὰς καὶ φυσικὰς θεωρίας καὶ ὑποθέσεις μας ἐπὶ βεβαιώσεων καὶ διδομένων ἀποδεικνυομένων φυσικῶς ἀδυνάτων καὶ ἀντιστρατευομένων εἰς γνωστοὺς καὶ ἐνώπιόν μας λειτουργοῦντας φυσιολογικοὺς νόμους; ὄχι, ὄχι. Ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ θυσιάσωμεν τὴν ἐπιστημονικὴν ἐνάργειαν καὶ τὸ φῶς τῶν γεγονότων εἰς εὐφυεῖς, ἀλλ' ἀνυποστάτους ὑποθέσεις, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τὰς ἀκριβωθείσας ἐπιστημονικὰς γνώσεις διὰ πολυχρονίων πειραματικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων ὅπως ἀποδεχθῶμεν ὑποθέσεις ἑώλους καὶ μὴ ἐρειδομένας ἐπὶ γεγονότων ἢ ἐπὶ λογικῆς τινος ἀρχῆς. Ὁ Χέκελ μᾶς

κάμνει τὴν τιμὴν νὰ ὑποθέσῃ ὅτι δὲν εἴμεθα ἄμεσοι τῶν πιθήκων ἔγγονοι, ἀλλ' ὅτι πρὸ ἡμῶν θὰ ὑπῆρξε μεσάζον κτῆνος, οὗτινος δὲν γνωρίζομεν τὴν μορφὴν οὐδὲ τοὺς χαρακτῆρας. Κοιμώμενος δημιουργεῖ καθ' ὕπνον τὸ νέον ζωικὸν εἶδος, γρηγορῶν δὲ ἀποκαλεῖ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐνυπνίου του ἀνθρωποπίθηκον! Καλόν, ἀλλὰ ποῦ εἶνε τὰ ἴχνη τοῦ νέου τούτου εἴδους τῶν πιθήκων; Ἴχνη τοῦ εἴδους τούτου δὲν ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ βεβαίως ὑπῆρξε μεσάζον εἶδος, ἀπαντᾷ ὁ Χέκελ, οὗσης ἀληθοῦς τῆς θεωρίας μου. Οὕτω πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας τῶν θεωριῶν του ἐπικαλεῖται τὴν ὕπαρξιν ἀνθρωποπιθηκοειδοῦς κτήνους, καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐνυπνιασθέντος τούτου εἴδους ὁ Χέκελ ἐπικαλεῖται τὴν ἀλήθειαν τῶν θεωριῶν του!

Καὶ ὅμως ὁ ἡμέτερος ἰατρὸς κ. Διαμαντόπουλος μᾶς παραπέμπει εἰς τὸν *πολὺν* Χέκελ ὅπως ἐξ αὐτοῦ ἀντλήσωμεν τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν καὶ ἀντικαταστήσωμεν αὐτὴν εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἡμῶν πεποιθήσεις!!!

Ἐξετάσας τὸ ζήτημα ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδίας θεωρίας ὁ Κατρεφάζε ἐπανέρχεται καὶ αὖθις εἰς αὐτὴν περὶ τὸ τέλος τῆς συγγραφῆς. Ἡ θρησκεία, λέγει, δὲν εἶνε ἐν πᾶσι χαρακτὴρ ἐπίκτητος καὶ ἔξωθεν ἐπιβαλλόμενος, ἀλλ' ἐκπηγάζει ἀπὸ φυσικὴν ῥοπὴν καὶ σύμφυτον τῷ ἀνθρώπῳ ἱκανότητα ἀναπτυσσομένην ἀναλόγως τῶν περιστάσεων ἢ καὶ ὅλως ἀποχαυνουμένην καὶ ἐκ τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως ἐξαρτωμένην.

Ὑποχρεούμενος, ὡς ἐκ τῶν περὶ ἀνθρωπολογίας παραδόσεών μου, νὰ μελετῶ καὶ διερευνῶ τὰ τῶν διαφόρων ἀνθρωπίνων φυλῶν ἐξεζήτησα τὸν ἀθεϊσμὸν μεταξὺ τῶν ἐξημερωμένων καὶ τῶν ἀγρίων λαῶν, ἀλλ' οὐδεμίαν ἀπήντησα ἀγρίαν ἢ ἐξημερωμένην φυλὴν στερουμένην ὑπερκοσμίων ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων. Τὸν ἀθεϊσμὸν ἐγνώρισα εἰς ἄτομα, εἰς συστήματα καὶ σχολάς, οἷα ἐπροτάθησαν ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ σήμερον προτείνονται, ἀλλ' οὐδαμοῦ τῆς γῆς ὑπῆρξεν οὐδ' ὑπάρχει φυλὴ ἢ μέρος φυλῆς ἄθεος. Ἰδοὺ τὸ συμπέρασμα τῶν μακρῶν ἐκζητήσεών μου, εἰς ἃς δὲν ἐνέκυψα ὡς πιστὸς ἀλλ' ὡς ἐπιστήμων καὶ φυσιοδίφης. Ἀπήντησα βεβαίως νηπιώδεις καὶ παραδόξους θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ δεισιδαιμονίας, ἀλλὰ διὰ τὸν ἀκριβοῦντα τὰ γεγονότα φυσιογνώστην τὸ εἶδος τῶν πεποιθήσεων εἶνε ἀδιάφορον, ὁ δὲ πιστεύων εἰς τὴν ὕπαρξιν ὑπερκοσμίων δυνάμεων καὶ μελ-

λούσης ζωῆς εἶνε θεοσεβής. Καὶ αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν γενόμεναι παρατηρήσεις καὶ αἱ σημερικαὶ ἐκζητήσεις καταδεικνύουσιν ὅτι «ἡ μὲν θεοσέβεια εἶνε ὁ καθολικὸς τῆς ἀνθρωπότητος χαρακτήρ, ὁ δὲ ἀθεϊσμὸς ἐκρυθμος καὶ παθολογικὴ τῆς ψυχῆς κατάστασις.» (état erratique)(α).

Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ ἐν ταῖς ἡμέραις μας ἐδιδάχθησαν καὶ μέχρι τίνος ἐπιστεύθησαν ὡς ἀλλόκοτοι αἱ περὶ πιθηκοειδοῦς τοῦ ἀνθρώπου καταγωγῆς ὑποθέσεις καὶ θεωρίαι; Πολλαὶ καὶ διαφόρου φύσεως περιστάσεις, λέγει ὁ Κατρεφάζε, ἐκλόνισαν εἰς πολλοὺς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς ἐκ παραδόσεως πεποιθήσεις δδηγήσασαι ἄλλους καὶ μέχρι τῆς ἀπολύτου ἀρνήσεως. Ἀλλὰ τότε ἀνεφύετο ἀναγκαίως τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου καὶ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου· οἱ δὲ ἀποβαλόντες τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην τὴν λύσιν αὐτοῦ. Ἐπιπόλαιοι ἐπιστήμονες μὴ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὰ τιθέμενα ὅρια εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐκζητήσεις, ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ἀνεκάλεσαν εἰς ζωὴν ἀρχαίας φαντασιώδεις θεωρίας, ἐπίστευσαν δὲ ὅτι ἐδύναντο δι' αὐτῶν νὰ δρίσωσιν ἐπιστημονικῶς τὴν αὐτόματον γένεσιν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ζώντων· ἐπὶ τῆς ὀλισθηρᾶς δὲ ταύτης ὁδοῦ βαδίζοντες παρεφέρθησαν εἰς παράλογα συμπεράσματα καὶ βεβαιώσεις μεθυσθέντες ἀπὸ τὰς ἰδίας ἐπινοήσεις τῆς νοσηρᾶς φαντασίας των. Ἀποκρούοντες δὲ καὶ πρὸς οὐδὲν λογιζόμενοι τὰ γεγονότα καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ὥθησαν τὰς ἐκ τῶν προτέρων διασκευασθείσας ἰδέας των μέχρις ἐσχάτων κατειρωνευόμενοι καὶ περιφρονοῦντες πάντας τοὺς ἑρμηνεῖς τῆς ἐπιστήμης ὅσοι δὲν ἠκολούθουν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς πεπλανημένης ὁδοῦ. Οἱ τολμητίαι οὗτοι ἐχειροκροτήθησαν, διότι ἀφ' ἑνὸς ἐπεκαλοῦντο τὸ ὄνομα τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀφ' ἑτέρου ἱκανοποίουν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐπιζητούντων τὴν ἀκρίβωσιν καὶ τὸν ὁρισμὸν τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου μακρὰν πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας καὶ πεποιθήσεως. Δυστυχῶς ἀντὶ ν' ἀποκρουσθῶσιν αἱ ψευδεῖς καὶ παράλογοι θεωρίαι διὰ τῆς ἐπιστήμης, θεολόγοι τινὲς ἐπεχείρησαν τὴν ἀνασκευὴν αὐτῶν διὰ τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων, οὕτω δὲ συζήτησις ὅλως ἐπιστημονικὴ μετεβλήθη εἰς θρησκευτικὴν καὶ ἐξῆψε τὰ πνεύματα ἑκατέρωθεν.

(α) Περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Κεφ. 35ον.

Ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη ἠγωνίσθη ὁ σοφὸς καθηγητὴς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀληθείας, ἀγάλλεται δὲ ἤδη παρατηρῶν τὰς μὲν γεωλογικὰς ἐρεύνας ἐπικυρούσας τὰς προρρήσεις καὶ πεποιθήσεις του, τοὺς δὲ ἐν Γερμανίᾳ ἀνθρωπολόγους θεωροῦντας ὡς τίτλον δόξης ὅτι δὲν παρεσύρθησαν ἀπὸ τὰς ἀλογίας τῶν ὁμοεθνῶν των Χέκελ καὶ Μολεσὸτ, τοὺς δὲ φυσιογνώστας τῆς Γαλλίας ἐπιχειρήσαντας κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὴν δημοσίευσιν ἐθνολογικῆς βιβλιοθήκης, πρὸς ἀποταμίευσιν τῶν προόδων τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐκλέξαντας αὐτὸν ὁμοφώνως πρὸς σύνταξιν τοῦ πρώτου εἰσαγωγικοῦ πονήματος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφήν, «Περὶ τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν.»

Εἰς τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὁ Κατρεφάζε δὲν ἀναπτύσσει οὔτε νέας θεωρίας οὔτε νέα ἐπιχειρήματα, ἀλλ' ἀναλύων πάσας τὰς γενομένας παρατηρήσεις καὶ γεωλογικὰς ἐρεύνας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μέχρι τοῦ 1887, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ συμπεράσματα τούτων ἐπικυροῦσι μὲν τὰς ἐν τοῖς προηγουμένοις συγγράμμασιν ἀναπτυχθείσας ἀρχὰς καὶ θεωρίας του, ἀνατρέπουσι δ' ἐκ βάθρων καὶ καθιστῶσιν ἀναξίαν συζητήσεως πᾶσαν πρότασιν καὶ πᾶσαν ὑπόθεσιν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως ἢ περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου ἐμβίου ὄντος. Ὡς καὶ αὐτὸ δὲ τὸ φάσμα τῆς ἀνατομικῆς καὶ μορφολογικῆς συμπαραβολῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος πρὸς τὸ σῶμα τῶν πιθήκων, δι' οὗ ἐξηπατῶντο οἱ ἁπλούστεροι, διεσκεδάσθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, πολλῶν μὲν φυσιολόγων ὑποδειξάντων τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀνατομικῶν καὶ φυσιολογικῶν διαφορῶν καὶ ἀποστάσεων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ τοῦ σώματος τῶν κτηνῶν, τοῦ δὲ ὑλιστοῦ Χούξλεϋ μετὰ πολλὰς μελέτας καὶ ἐκζητήσεις εἰπόντος, «ὅτι παραλογίζονται οἱ ἀμφισβητοῦντες τὴν διαχωρίζουσαν ἄβυσσον τὴν διασκευὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ ἐκείνην τῶν πιθήκων».

Δὲν θὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅσα εἴπομεν εἰς τὸ Β'. τῆς εἰσαγωγῆς κεφάλαιον περὶ τῆς τελευταίας συγγραφῆς τοῦ κλεινοῦ καθηγητοῦ δημοσιευθείσης ἐν ἔτει 1891, δι' ἧς ἐπελήφθη ἰδιαιτέρως τῆς ἀνασκευῆς τῶν δοξασιῶν τοῦ Χέκελ (α). Ὁ ἀναγινώσκων τὰ ἐν τῷ πονήματι τούτῳ συζητούμενα ἐξίσταται ἀληθῶς συμπαραβάλλων μὲ τὰ ἐν Ἀθήναις δημοσιευόμενα περὶ τῶν ἔργων τοῦ καθηγητοῦ τῆς

(α) Journal des Savants Φεβρ. Μαρτ. Ἀπρ.. 1890.

Ἰένης. Μετὰ ἐπισταμένην ἀνάλυσιν μιᾶς ἑκάστης τῶν προτάσεων καὶ δοξασιῶν τοῦ Χέκελ παρατηρεῖ ὅτι «ὑπερπηδῶν οὗτος τὰ γεγονότα καὶ ἐπισωρεύων βεβαιώσεις ἐπὶ ὑποθέσεων ἐπέσυρε τὴν μομφὴν καὶ αὐτῶν τῶν ὁμοφρόνων του.» Ἐξετάζων τὰ περὶ τοῦ νόμου τῆς βιογενέσεως συμπεραίνει ὅτι, «διὰ τοῦ νόμου τούτου ὁ Χέκελ λύει μυρία ζητήματα, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος οὗτος νόμος δὲν συνᾴδει πρὸς τὰ γεγονότα.» Ἁπάντων δὲ εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Χέκελ προσπαθούντος νὰ ἐξομοιώσῃ τὰς μὲν ἀποδεικνυομένας προτάσεις του πρὸς τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα ἢ πρὸς τοὺς μὴ ἀμφισβητουμένους νόμους τῆς φύσεως ἐπάγει· «τίνι τρόπῳ τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα καὶ ἄλλα ἐπιστημονικὰ δόγματα ἐπὶ γεγονότων βαζόμενα δύνανται νὰ ἐξομοιωθῶσι πρὸς τὴν γενομένην σύγχυσιν τοῦ ἀνοργάνου καὶ ἐνοργάνου βασιλείου ὑπὸ μυρίων ἐξελεγχομένην γεγονότων; ἢ πῶς δυνάμεθα νὰ ἐξομοιώσωμεν τὰς ἐπιστημονικὰς θεωρίας πρὸς τὴν ψευδογένεσιν (coenogenèse) ἐπινοηθεῖσαν ὅπως καλυφθῶσιν αἱ ἐκ τῶν γεγονότων ἐκπηγάζουσαι διαψεύσεις τῶν περὶ φυλογενετικῶν θεωρημάτων διδασκαλιῶν;»

Οὐδὲν ἐπὶ τούτων ἀπήντησεν ὁ Χέκελ. Οἱ ἐν Ἀθήναις ὀπαδοὶ αὐτοῦ, οἱ χαρακτηρίσαντες ἔν τινι διατριβῇ τὸν Καντρεφάζε ὡς ἐμβριθῆ ἐπιστήμονα, δὲν θ' ἀντιπαρέλθωσι βεβαίως ἀπέναντι τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν ἐρωτημάτων αὐτοῦ.

V

ΜΑΝΔΕΛ (MANDEL)

Ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ἰατρῶν καὶ ζωολόγων τῆς Γερμανίας ὁ Δρ. Μάνδελ ἐδημοσίευσεν ἐκτενῆ μονογραφίαν πρὸς ἀναίρεσιν τῶν θεωρημάτων τοῦ μονισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Χέκελ. Μελετῶντες, λέγει ὁ Μάνδελ, τὰ περὶ τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας καὶ διερευνῶντες τὰς περὶ τοῦ θείου καὶ ὑπερκοσμίου διαμφισβητήσεις εὐκόλως πειθόμεθα ὅτι μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων αἰτίων ἐξ ὧν αἱ ἀρνήσεις καὶ διαμάχαι ἐπήγασαν, πρώτην κατέχει θέσιν ἡ ῥοπὴ φιλοσοφικοῦ τινος συστήματος πρὸς κλονισμὸν τῶν περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πεποιθή-

σεων. Ἐνῷ δὲ τὰ σπουδαῖα φιλοσοφικὰ συστήματα μηδεμίαν ἔσχον πρακτικὴν ἐπὶ τῶν λαῶν ἐπίδρασιν, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ὑλιστικῶν θεωρημάτων εἰργάσθησαν ὅπως τὰς ἑαυτῶν διδασκαλίας διαδώσωσιν εἰς πάσας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Οὕτω δὲ μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον διεμορφώθη ἀτμοσφαῖρα μηδενισμοῦ καὶ ὑλοδοξίας ἐξ ἧς ἀποπνέουσιν ὁ σκεπτισμὸς καὶ ἡ περὶ τοῦ θείου καὶ τῆς ψυχῆς ἄρνησις. «Ὁ Χέκελ, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ Μάνδελ, εἷς τῶν κορυφαίων τῆς ὑλιστικῆς φιλοσοφίας, συνέγραψε σειρὰν θεωρημάτων περὶ ἀρχῆς τῶν ζωϊκῶν ὄντων εὐκόλως παγιδεύουσαν τοὺς ἀκρίτους καὶ περιωρισμένους τὴν νοητικὸν ἀνάπτυξιν ἀναγνώστας. Ἐπιφανεῖς φυσιογνῶσται καὶ φυσιολόγοι κατέδειξαν τὴν σαθρότητα τῶν λόγων ἐφ' ὧν ἐρείδονται αἱ δοξασίαι αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδεμία μέχρι τοῦδε κατεβλήθη μελέτη πρὸς ἀπόδειξιν τῆς θρησκευτικῆς πεποιθήσεως διὰ τῶν ἰδίων λόγων καὶ ὑποθέσεων ἐφ' ὧν ὁ Χέκελ ἀνήγειρε τὸ σύστημά του. Τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην ἀναλαμβάνει ὁ συγγραφεὺς τοῦ πονήματος τούτου.»

Ὁ Δρ. Μάνδελ προέβη, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς συγγραφῆς, εἰς ἐπισταμένην μελέτην καὶ ἐπιστημονικὴν ἀνάλυσιν μιᾶς ἑκάστης τῶν προτάσεων τοῦ μονισμοῦ καὶ τῶν περὶ ἀνθρωπογονίας διδασκαλιῶν τοῦ Χέκελ, ἡ δὲ μακρὰ μονογραφία καταλήγει εἰς τὰ ἑπόμενα συμπεράσματα (α).

«Μέλλοντες νὰ συναρμολογήσωμεν τὰς λεγομένας ἀκριβεῖς ἐπιστήμας πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, καὶ καταστήσωμεν αὐτὰς χρησίμους εἰς τὸν θρησκευτικὸν τῆς ἀνθρωπότητος βίον, ἔχομεν ἐξουσίαν ἅμα καὶ καθῆκον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψει *μόνα* ὅσα ὁ Χέκελ ἐν τῇ φυσικῇ ἐπιστήμῃ ἐξεῦρε *θετικὰ γεγονότα*, οὐδαμῶς δὲ καὶ ὅσους αὐτὸς ἐντεῦθεν ἐξήγαγε φαντασιώδεις συλλογισμούς. Ἥκιστα ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ἐπὶ τέλους εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἄγουσι πᾶσαι μὲν αἱ ὁδοὶ καθόλου, ἰδίᾳ δὲ αἱ διασαφηνιζόμεναι καὶ προλεαινόμεναι. Ἂν δὲ χάριν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπωφελούμεθα αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ θετικὰ γεγονότα, ὧν χρῆσιν ἐποιήσατο ὁ Χέκελ πρὸς ἀνίδρυσιν τοῦ ἰδίου συστήματος, τοῦτο ποιοῦμεν, ὅπως μή τις κακίσῃ ἡμᾶς ὡς ἐπισταμένους δῆθεν μόνον τὸ ἀνασκευάζειν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ κατασκευάζειν.

(α) Τὸ τελικὸν συμπέρασμα ἄρχεται ἀπὸ τῆς σελίδος 207. Ἀρχαῖος φίλος μου ἐβοήθησέ με κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ μέρους τούτου τῆς συγγραφῆς τοῦ Δρος Μάνδελ, ᾧ ἀποδέχομαι τὰς θεμελιώδεις περὶ δημιουργίας ἰδέας, χωρὶς νὰ ἐγκρίνω ἀμερίστως πάσας τὰς περὶ τὰ καθέκαστα σκέψεις.

Τριττὸν πλεονέκτημα κέκτηνται τὰ θετικὰ γεγονότα, ἐφ' ὧν ἐστήριξεν ὁ Χέκελ τὸ ἑαυτοῦ σύστημα· 1) μεγαλοπρεπῶς πάνυ ἀποκαλύπτουσι τὴν θαυμάσιον ἁρμονίαν καὶ τὴν πάνσοφον ἀλληλουχίαν καὶ τάξιν ἐν ὅλῃ τῇ τῶν ὄντων φύσει· 2) ψηλαφητὴν καταδεικνύουσι τὴν ἐν τῇ ἀπειραρίθμῳ τῶν δημιουργημάτων πληθύϊ ἑνότητα τῆς δημιουργικῆς διανοίας· 3) ῥᾳδίως καὶ προσφυῶς προσαρμόττονται εἰς τὸ ἀφελὲς καὶ ἀπέριττον πλαίσιον, ὅπερ ἡ τοῦ Μωϋσέως Γένεσις ἐν τοῖς δυσὶ πρώτοις κεφαλαίοις παρέχει εἰς τὰ θαύματα τῆς δημιουργίας.

Ὅτε διεφωτίζομεν κριτικῶς τὸ χεκέλειον σύστημα, παρηκολουθοῦμεν ἁπλῶς εἰς τὰ γεγονότα ἐν τῇ αὐτῇ ὡς ἐκεῖνος τάξει καὶ σειρᾷ· ἀλλοίαν ὅμως ὁδὸν τρεπόμεθα τανῦν, σπεύδοντες νὰ ἐπισυνάψωμεν τὰς ἡμετέρας αὐτῶν ἐπὶ τούτων σκέψεις.

Προτιθέμενοι κυρίως νὰ δείξωμεν, ὅτι τὰ ἐν τῇ χεκελείῳ ἀνθρωπογονίᾳ ἐπιστημονικὰ γεγονότα ἐμπεδοῦσιν οὐχὶ τὴν τῶν ὑλοφρόνων ἤτοι τὴν τῶν μοναδοφρονούντων, ἀλλὰ τὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ θεωρίαν, πρέπον κρίνομεν νὰ προτάξωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ Ὄντος ἐκείνου, ὅπερ ὁ Χριστιανισμὸς λατρεύει καὶ καλεῖ Θεόν, ποιητὴν καὶ κύριον οὐρανοῦ καὶ γῆς.

Ἐν παντὶ χρόνῳ οἱ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὰ πλάσματα αὐτῆς ἀτενίσαντες συνέλαβον τὴν ἰδέαν Πλάστου τινὸς καὶ Δημιουργοῦ· ὅσον δὲ καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν ἐλλιπεῖς ἢ ἀφελεῖς αἱ τοιαῦται ἰδέαι, ἀναντίρρητον ὑπάρχει, ὅτι ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ κόσμου δημιουργημάτων ἐτεκμήραντο οἱ ἄνθρωποι τὸν ἐκτὸς τοῦ κόσμου Δημιουργόν. Μόνοι οἱ καθ' ἡμᾶς, ὥσπερ ἐν τοῖς πρόσθεν χρόνοις, εὐάριθμοι «χειραφετηθέντες», ἀρνησάμενοι τὸν θεῖον ἀρχιτέκτονα, ἀνέρριψαν γνώμην, ὅτι τὰ ὄντα ἅπαντα ἔπλασαν αὐτὰ ἑαυτά. Ἀλλ' εἶναι ἆρά γε τοῦτο ἔλλογον;

Καθ' ὃν τρόπων ὁ καλλιτέχνημα θεώμενος ἐρωτᾷ περὶ τοῦ καλλιτεχνήσαντος αὐτό, οὕτω καὶ οἱ μὴ παντάπασι τὸν νοῦν ἀπολέσαντες ὑπὸ τῆς λεγομένης «ἀκριβοῦς ἐρεύνης» ἐρωτῶσι «τίς ὁ τὸν κόσμον ποιήσας». Ὅσῳ δὲ βαθύτερον εἰσδύομεν εἰς τὴν ἁρμονίαν, τὴν κανονικότητα καὶ τὴν σκοπιμότητα τοῦ Σύμπαντος, τοσούτῳ εὐρυτέραν κτώμεθα ἔννοιαν τῆς Δυνάμεως καὶ τῆς Φρονήσεως τοῦ τὸ Σύμπαν εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντος.

Περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ δὲν μηκύνομεν τὸν λόγον, διότι πάντες μὲν ἐδιδάχθησαν ἤδη τὸ πρᾶγμα, πάντες δὲ δύνανται ἔτι καὶ νῦν νὰ

διδαχθῶσιν αὐτό, ἂν τυχὸν ἤ ἐπεσκοτίσθη ἐν αὐτοῖς ἤ καὶ τέλεον ἐβδέλυκται ἡ περὶ Θεοῦ χριστιανικὴ ἰδέα, ἣν ἐσχημάτισαν κατὰ τὴν μεστὴν πίστεως νεότητα αὐτῶν. Ἀνάγκη πᾶσα ὅμως νὰ ἀποκρούσωμεν ἐν πρώτοις τὴν τοῦ Χέκελ περὶ Θεοῦ ἰδέαν, καθ' ἣν δῆθεν οὐδὲν ἕτερόν εἶναι ὁ Θεὸς ἢ περιληπτική τις ἔννοια πασῶν τῶν ἀνθρωπομορφώσεων, ἃς ἡ Ἁγία Γραφὴ ὑπεμφαίνει ἢ καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἐξ ἀνάγκης ἐπινοεῖ ἐπὶ τῷ μόνῳ σκοπῷ ἵνα τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν ὥςπερ συγκεκριμένον τι πλησιάσῃ ἐγγύτερον εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐννοίας.

Ὅσον καὶ ἂν ὑπάρχωσιν αἱ περὶ Θεοῦ ἰδέαι συνδεδεμέναι ταῖς Ἀνθρωπομορφώσεσιν, αὐτόχρημα μωρὸς θὰ ἠλέγχετο ὁ διισχυριζόμενος, ὅτι «ἐπειδὴ αἱ περὶ Θεοῦ ἰδέαι κατεβιβάσθησαν καὶ διατελοῦσι καταβιβαζόμεναι μέχρι τοῦ ἀνθρωπίνου, δέον καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ οὐσία καθ' ἑαυτὴν νὰ ἀντιστοιχῇ καὶ συμφωνῇ πρὸς αὐτάς». Περὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἡλιακῆς σφαίρας καὶ ἄλλοτε ἐξηνέχθησαν καὶ τανῦν ἐκφέρονται μυρίαι καὶ ἀλλήλων διάφοροι γνωματεύσεις· ἀλλ' ἅπασαι αὗται οὔτε μείζονα διὰ τοῦτο κατέστησαν τὸν τοῦ ἡλίου ὄγκον, οὔτε ἐλάσσονα. Παραπλήσιόν τι ρητέον καὶ κατὰ τῶν περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας ἰδεῶν· «αἱ ἀνθρώπινοι ἰδέαι οὐδαμῶς ἠλλοίωσαν τὴν τοῦ Θεοῦ οὐσίαν καθ' ἑαυτήν»· ἡμεῖς μάλιστα ὡς σπουδαιοτάτης ἀντεχόμεθα μιᾶς τῆςδε τῆς ἀναντιρρήτου ἀληθείας, ὅτι δηλαδὴ «ἡ περὶ τοῦ θείου Ὄντος ἰδέα ἀνέκαθεν καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ ἀνευρέθη παρὰ τῇ ἀνθρωπότητι ὡς ἀνευρίσκεται καὶ νῦν.» Ἀλλὰ καὶ οἱ μοναδοφρονοῦντες φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἰδέαν τοῦ θείου Ὄντος, διότι ἄλλως οὔτε τοιοῦτον ἀπεγνωσμένον ἀγῶνα θὰ ἠγωνίζοντο κατ' αὐτοῦ, οὔτε τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις διὰ παντὸς τοῦ βίου θὰ κατηνάλισκον, ὅπως πείσωσιν ἑαυτούς τε καὶ τοὺς ἄλλους, ὅτι ἡ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μεταβιβαζομένη ἰδέα τοῦ θείου Ὄντος ἐρείδεται ἐπὶ αὐταπάτης. Ἂν πράγματι ἦτο αὐταπάτη, πρὸ πολλοῦ μὲν καὶ μυριάκις θὰ ἤρετο ἐκ τοῦ μέσου ἄνευ τῆς συνεργείας τῶν νεωτέρων μοναδοφρονούντων, πρὸ πολλοῦ δὲ θὰ παρήρχοντο ἐμβριθεῖς φιλόσοφοι ἵνα διαλύσωσιν εἰς τὰ καθ' ἕκαστον νήματα τὸ ἐκ πλανῶν σύμπλεγμα, ἐξ οὗ προέκυψεν ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἡ τοῦ θείου Ὄντος ἰδέα, καὶ ἐλέγξωσι τὴν μωρίαν αὐτοῦ. Ὡς ἡ μυριετὴς θεωρία περὶ τῆς ἀκινησίας τῆς γῆς καὶ τῆς κινήσεως τοῦ ἡλίου διὰ τῶν ὀξυδερκεστάτων τοῦ Κοπερνίκου παρατηρήσεων ἐδέησε νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν πάντῃ ἀντίστροφον, οὕτω καὶ μέγας φιλόσοφος θὰ ἐγεννᾶτο πρὸ

πολλοῦ, ἵνα μαθηματικῶς ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ εἰς Θεὸν πίστις εἶναι ἀπατηλὸν ἐνδάλμα τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, ἂν ἡ πίστις ἤ ἡ ἰδέα αὕτη μὴ ἦτο συμφυὴς τῷ πνεύματι τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀλλ' ἡ περὶ Θεοῦ ἰδέα αὕτη, ἡ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀδιασπάστως συνδεδεμένη, γεννᾷ ἀδιαλείπτως τὴν διττὴν ἐκείνην πρὸς τὸν Θεὸν σχέσιν τῆς ἀνθρωπότητος, δι' ἣν αὕτη χωρίζεται εἰς δύο στρατόπεδα μεγάλα. Οἱ μὴ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν, πρέπει νὰ καταπολεμῶσιν αὐτόν· οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς τὸν Θεόν, πρέπει νὰ μισῶσιν αὐτόν. Οὕτω δὴ καὶ ἐκεῖνοι καὶ οὗτοι ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει. Ἂν ἡ ἀληθινὴ τοῦ Θεοῦ ὕπαρξις μὴ ἐπεβάλλετο εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα αὐτή, παρὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέλησιν, τότε δὴ οἱ τὸν Θεὸν ἀρνούμενοι θὰ ἔσκωπτον τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας· ἀλλ' ἀντὶ τοῦ σκώπτειν ἀποστρέφονται καὶ μισοῦσιν αὐτούς, πάντα κάλων κινοῦντες ὅπως εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ἐνστάξωσι τὸν δισταγμὸν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν, ἀποστρέψωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰδίας πίστεως καὶ συγκαταβιβάσωσιν εἰς τὴν ζοφερὰν νύκτα τοῦ ἐνδοιασμοῦ ἀπέναντι Ἐκείνου, εἰς ὃν ἑκατομμύρια πιστεύουσι, δέκα δὲ μόνον τολμῶσι νὰ ἀρνῶνται. Ἴσως δὲ ὁ Χέκελ, ὑποκειμένου λόγου περὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ τέως πιστευθέντος ἀρχιτέκτονος τοῦ κόσμου, θὰ ὑπολάβῃ ἑαυτὸν τοιοῦτον φιλόσοφον, ὅστις, εὑρὼν τὸ τοῦ Κολόμβου ὠόν, ἀρκεῖ αὐτὸς μόνος, ἄνευ τοῦ Θεοῦ, νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν μεταβολὴν ἤτοι τὸ γίνεσθαι τοῦ κόσμου καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ! Κρῖμα ὅμως, ὅτι μεγίστη ὑφίσταται διαφορὰ ἀνὰ μέσον φαντασιώδους ἤτοι ἐξ ὑποκειμένου ἰδέας καὶ ἀληθινῆς πραγματικότητος! Κατὰ μὲν τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἰδέαν αὐτοῦ, ἀληθεύει, ὅτι (ὡς δὴ πλεονάκις ὑπηνίξατο) κατενίκησε τὸν μωσαϊκὸν περὶ δημιουργίας μῦθον χειραγωγοὺς λαβὼν τὴν φυσικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν πίστιν καὶ θαυματουργίαν· κατὰ τὴν ἐξ ἀντικειμένου ἔποψιν ὅμως ἀπέδειξε διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι, ἄνευ Θεοῦ, τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατον εἶναι νὰ νοήσῃ τις, πολλῷ δ' ἧττον νὰ ἀποδείξῃ τὴν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μεταβολήν. Καθάπερ προοιμιαζόμενοι εἴπομεν, ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι ἐπὶ τέλους πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ἄγουσιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν· ἐν ἄλλοις λόγοις καὶ αὐτὴ ἡ εἰς σοφίσματα ἐξοκείλασα νεωτάτη περὶ φύσεως ἐπιστήμη θὰ συντελέσῃ τὸ κατ' αὐτὴν ὅπως ἐμπεδώσῃ καὶ στερεώσῃ τὴν εἰς Θεὸν πίστιν.

Πῶς δὲ θὰ ὑποτυπώσωμεν τώρα ἡμεῖς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουρ-

γίαν τοῦ κόσμου ; Δημιουργικὸν στοιχεῖον ἐν τῷ Θεῷ ἀνομολογοῦμεν τὴν πάντα δυναμένην αὐτοῦ θέλησιν. Ἐν παντὶ μὲν λογικῷ πλάσματι ἡ θέλησις εἶναι τὸ κινοῦν καὶ τὸ ἐνεργοῦν αἴτιον, ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ δύναμις μεγάλη. Περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης τῆς τοῦ ἀνθρώπου θελήσεως ἠδύναντο νὰ ρηθῶσι μυρία· ἀλλὰ καὶ τὰ μυρία θὰ ἦσαν ὀλίγιστα, διότι ὁ ἄνθρωπος ἀπέβαλε τὴν ἐπίγνωσιν αὐτῆς, ἤτοι δὲν ἐπίσταται πλέον ὁπόσον μεγάλη ἦτο ἡ τῆς θελήσεως αὐτοῦ δύναμις. Ἁπλῇ ἡμῶν προαίσθησις ἡ εἰκασία δὲν διασαφηνίζει τὸ πρᾶγμα. Τὸ φαινόμενον τοῦτο θὰ ἐκάλει ὁ Χέκελ « κληρονομίαν τοῦ ἀναπλασθέντος ἢ τοῦ *πάλιν*—πλασθέντος Ἀδάμ.» Ποσάκις δὲν ἀναγκάζεται ὁ ἄνθρωπος ἐνώπιον τῆς φύσεως καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς νὰ συνειδῇ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἰδίας θελήσεως ! Πλὴν ἀλλ' ὅμως αἰσθάνεται, ὅτι τοιαύτη τῆς θελήσεως ἀδυναμία εἶναί τι ἀπρεπές, τουτέστιν ὤφειλε νὰ μὴ ὑπάρχῃ. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀφ' οὗ ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ὤφειλε νὰ ὁμοιάζῃ τῷ Θεῷ καὶ ἐν τῇ τῆς θελήσεως δυνάμει. Πρόδηλον δέ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἢ ἀποστῇ τοῦ Θεοῦ, διαφερόντως συμμετεῖχε τῆς θεοειδοῦς ἐκείνης δυνάμεως, δι' ἧς καθίστατο ἱκανὸς νὰ ἀσκῇ τὴν ἐπὶ τῆς φύσεως δοθεῖσαν αὐτῷ ἐξουσίαν, νὰ κατακυριεύῃ πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ πολέμιον καὶ ὀλέθριον, καὶ ὑποτάσσῃ ἑαυτῷ τὸ βασίλειον τῶν ζώων, νὰ δεσπόζῃ τῶν στοιχείων, καὶ καθόλου εἰπεῖν νὰ ποιῆται τοῦ Σύμπαντος χρῆσιν πρὸς ἴδιον ὄφελος. Ἀλλ' ἅμα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποστάς, συναπέβαλε καὶ τὴν τῆς ἰδίας θελήσεως δύναμιν καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ χρῆσθαι αὐτῇ τελεσφόρως πρὸς κατακυρίευσιν τῆς φύσεως. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀποδεχόμεθα τὴν θέλησιν ὡς αἴτιον πασῶν αὐτοῦ τῶν πράξεων, τί ἄλλο ἠδυνάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ὡς ἐνεργοῦν αἴτιον νὰ ζητήσωμεν ἢ τὴν αὐτοῦ θέλησιν ;

Ἡ θεωρητικὴ θεολογία διδάσκει νὰ ὑπολαμβάνωμεν τὸν μὲν Θεὸν ὡς τὸν μόνον καὶ ἀληθῶς Ὄντα, πάντα δὲ τὰ πράγματα κατὰ τοσοῦτον μόνον ὄντα, καθ' ὅσον ὑφίστανται ἐν τῷ Θεῷ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τούτου ἕνεκα βλέπει τὸν κόσμον τῶν φαινομένων *ἐκτὸς* τοῦ Θεοῦ πρώτιστα καὶ μάλιστα *ἐν* τῷ Θεῷ ὡς αἰώνιον θείαν δημιουργίαν. Ἐν ᾧ ὁ κόσμος, ὡς τοιοῦτος, συμμετέχει τῆς θείας ἰδιότητος τοῦ ἀναλλοιώτου, μεταβαίνει, θελήματι τοῦ Θεοῦ, εἰς πραγματικὴν φανέρωσιν ὡς κόσμος *ἐκτὸς* τοῦ Θεοῦ, ὅπως διὰ τοῦ τρόπου τούτου συγχρόνως ἀποβάλῃ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀναλλοιώτου, προσλάβῃ δὲ τὴν τοῦ ἐγχρόνου

καὶ προσκαίρου. Καθάπερ ὁ κόσμος *ἐν* τῷ Θεῷ οὐδέποτε διετέλει οὔτε γιγνόμενος, οὔτε ἀναπτυσσάμενος, ἀλλὰ μόνον ὢν ἤτοι ὑπάρχων, οὕτω καὶ ὁ κόσμος *ἐκτὸς* τοῦ Θεοῦ, ὡς δεδημιουργημένη πραγματικότης, διατελεῖ γιγνόμενος καὶ ἀναπτυσσόμενος, ἐπὶ σκοπῷ ἵνα, ἀφ' οὗ προβῇ εἰς τῆς ἀναπτύξεως τὴν ἀκρότητα, πάλιν παύσηται γιγνόμενος. Ὁμοιάζει ἄνθει βραδέως ἐκ τοῦ ἰδίου σπόρου ἀναπτυσσομένῳ ἐπὶ σκοπῷ ἵνα, ἀφ' οὗ χωρήσῃ εἰς τὸν ὑπέρτατον τῆς τελειότητος βαθμόν, πάλιν ὡσαύτως ἀναπλασθῇ καὶ πάλιν πλασθῇ ἤτοι παύσηται γιγνόμενον.

Ἂς νοήσωσιν ἐντεῦθεν οἱ μοναδοφρονοῦντες, ὅτι ἡμεῖς, οἱ τοῦ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἀποδεχόμενοι, ἂν πιστεύωμεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, οὐδαμῶς ἔχομεν χρείαν νὰ φανταζώμεθα ἐν τῇ διανοίᾳ τέχνασμά τι διεγεῖρον τὴν ἔκπληξιν, ὡσανεὶ εἶχεν εἰπεῖ ὁ Θεός, γενηθήτωσαν οἱ κόσμοι, παραχρῆμα δὲ καὶ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἤρξαντο αἱ ἡλιακαὶ σφαῖραι νὰ περιστρέφωνται ἐν τῷ ἀπείρῳ διαστήματι.

Καὶ τὰ οὐράνια δὲ σώματα ἐπλάσθησαν οὕτως εἰπεῖν φυσικῶς ἤτοι κατὰ νόμους ὡρισμένους, οὓς ὁ Θεὸς ἢ ἐνέβαλεν εἰς τὴν ὕλην ἢ ἐκάλεσεν εἰς τὸ εἶναι συγχρόνως τῇ ὕλῃ, ὅπως διενεργήσωσι τὴν τῆς ὕλης ἀνάπτυξιν εἰς σώματα οὐράνια. Ἡ θεμελιώδης αὕτη θεωρία περὶ θείας δημιουργίας εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν, ὡς τὸν δημιουργὸν ἁπάντων, οὐδαμῶς ἀντίκειται τῇ ἐπιστημονικῇ τῆς φύσεως ἱρεύνῃ, διότι ἐπιτρέπει καὶ στέργει τὴν ἀνεύρεσιν τῶν ὅρων καὶ τῶν νόμων τῆς γενέσεως οὐχ ἧττον ἢ ἡ ἀρνησίθεος «ἀκριβὴς τῆς φύσεως ἐπιστήμη.» Ἀπ' ἐναντίας ἡ πίστις εἰς ἕνα Θεόν, ὡς τὸν ἁπάντων ποιητήν, ἔχει μέγα τι πλεονέκτημα, ὡς ἐκ τῶν προτέρων ἀποκλείουσα ματαίας καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν διακυβευούσας φιλοσοφικὰς θεωρίας ἑνὸς Χέκελ.

Μεταβαίνοντες νῦν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τῆς δημιουργίας, ἐρωτῶμεν· πόθεν ἆρά γε ἡ ὕλη, ἐξ ἧς πάντα τὰ ὁρατὰ προέκυψαν ; Περὶ τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀσχοληθέντες, εὕρομεν, ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος οὐδαμῶς οὐδεμίαν ἀποδέχεται ὕλης μορφήν, ἔχουσαν μὲν τὴν ὑπόστασιν ἀπ' αἰῶνος ἤτοι ἀχρόνως, εἰδοποιηθεῖσαν δὲ ἤτοι μορφωθεῖσαν ἐν τῷ χρόνῳ ἀφ' ἑαυτῆς. Ἂν ἀποδεχόμεθα τὴν ὕλην ὡς ἀπ' αἰῶνος ἠρεμοῦσαν, ἔδει νὰ προσαποδώσωμεν αὐτῇ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀναλλοιώτου, ἥτις μόνον ἐν τῇ χημικῇ ἀδιαφορίᾳ τῆς ὕλης ἠδύνατο νὰ ἀνευρεθῇ. Ἀποδεξάμενοι ὅμως κατ' ἀνάγκην τὴν ἄναρχον ὕλην

μετὰ τῆς ἰδιότητος τοῦ ἀναλλοιώτου, εὕρομεν, τίνι τρόπῳ ἡ ἀΐδιος αὐτὴ τῆς ὕλης ἰδιότης μετέπεσεν εἰς τὸ ἀντίστροφον αὐτῇ ἤτοι εἰς τὴν ἀδιάλειπτον ἀλλοίωσιν καὶ μεταβολήν. Πρὸς ἑρμηνείαν τοῦ φαινομένου τούτου ἀπεδεξάμεθα κατ' ἀνάγκην χρονικόν τι σημεῖον, ἐν ᾧ ἐτελεσιουργήθη χημική τις διαφοροποίησις τῆς ἀπ' αἰῶνος ἀδιαφόρου ὕλης. Αἱ ἄτομοι τοῦ κόσμου προσέλαβον ἐξ ἀνάγκης τὴν χημικὴν συγγένειαν καὶ δὴ τοσοῦτον διάφορον κατὰ τὴν ποσότητα, ὥστε νὰ ἦναι δυνατὸν νὰ προέλθωσιν ἐντεῦθεν σώματα οὐράνια, οἷα ἐν τῷ στερεώματι θεώμεθα. Ἐκ τοιούτων κατηντήσαμεν εἰς τόδε τὸ δίλημμα· ἡ αὐτὴ ἡ ὕλη ἔσχεν ἐν ἑαυτῇ τὴν ἱκανότητα τοῦ διαφοροποιηθῆναι χημικῶς, ἀφ' οὗ ἀπ' αἰῶνος ὑφίστατο ἐν χημικῇ ἀδιαφορίᾳ, ἢ Θεός τις, διὰ τοῦ παντοδυνάμου αὐτοῦ θελήματος, ἐτέλεσε τὴν διαφοροποίησιν ταύτην. Τὸ μὲν πρῶτον παράλογον, διότι τότε ἡ ὕλη ὤφειλε νὰ τελέσῃ οὐχὶ ἕν, ἀλλὰ μυρία θαύματα, ὧνπερ ἕκαστον θὰ ἐφωρᾶτο τοῦ ἑτέρου ἀλογώτερον· τὸ δὲ δεύτερον ἠσπάσατο ὁ ὑγιὴς νοῦς, συνομολογήσας, ὅτι ὁ Θεὸς ἐτέλεσε τῆς ὕλης τὴν διαφοροποίησιν. Τὸ θαῦμα δὲ, τὸ ἀναγκαιοῦν πρὸς διαφοροποίησιν ὕλης χημικῶς ἀδιαφόρου, φαίνεται ἡμῖν οὐδαμῶς μικρότερον τοῦ θαύματος, δι' οὗ καλεῖται εἰς τὸ εἶναι ὕλη τις ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ἱκανότητα χημικῆς διαφοροποιήσεως. Σχεδὸν ταὐτόν ἐστι τὸ λέγειν «ὁ Θεὸς ἐποίησε τὴν ὕλην» καὶ «ὁ Θεὸς ἐδιαφοροποίησε τὴν ἀπ' αἰῶνως ἀδιάφορον ὕλην·» ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἐδημιούργησεν αὐτὴν τὴν ὕλην, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ τοὺς χάριν τῆς ὕλης νόμους. Αὐτὴ λοιπὸν τῆς ὕλης ἡ ὕπαρξις ἄγει ἡμᾶς νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὑπάρχει, ἐξ *ἀνάγκης* ὑπάρχει Θεός, διότι ἄνευ αὐτοῦ οὔτε ἡ ὕλη θὰ κατενοεῖτο, οὔτε ἡ τῆς ὕλης διαφοροποίησις· ἐν ἄλλοις λόγοις τὸ τῆς Γραφῆς «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» ἐμπεδοῦται καὶ κρατύνεται διὰ τῆς παρατηρήσεως τῆς οὐσίας καὶ τῆς γενέσεως τῆς ὕλης. Πῶς δὲ ἐμφανίζεται ἡ τῆς τῶν κόσμων δημιουργίας λειτουργία εἰς τοὺς ἀποδεχομένους ἕνα Θεὸν ἀΐδιον, ἄπειρον, πάνσοφόν τε καὶ παντοδύναμον; Ἐμφανίζονται ἆρά γε ἔλλογοι καὶ ἐλλόγως πιστευταὶ πᾶσαι αἱ εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν κόσμων ἀναγκαῖαι καὶ ἀπαραίτητοι περιστάσεις, καὶ δὴ οὕτως, ὥστε νὰ μὴ σκανδαλίζωνται μηδ' οἱ «ἀκριβέστατοι τῶν φυσιοδιφῶν,» ἢ φωρῶνται ἄλογοι καὶ τερατώδεις, οἷαι ἐν τῇ τοῦ Χέκελ θεωρίᾳ; Βεβαίως οὐχί!

Οὔτε τὴν πίστιν ἡμῶν, οὔτε τὰς πεποιθήσεις ἀπαρνούμεθα συναποδεχόμενοι τοῖς νεωτέροις φυσιοδίφαις, ὅτι τὸ ὁρατὸν Σύμπαν πάλαι ποτὲ ἐπλήρου τὸν τόπον ὡς φωταεροειδὴς ὕλη· ὡσαύτως, οὐδὲν τὸ κωλῦον ἡμᾶς νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ τοῦ κόσμου φωταεροειδὴς ὕλη ἦτο χημικῶς ἀδιάφορος· τοὐναντίον πληρέστατα συμφωνεῖ τῇ Ἑνότητι τῆς θείας οὐσίας τὸ διατείνεσθαι, ὅτι καὶ τὰ δεδημιουργημένα ὄντα κατ' ἀρχὰς ἀπετέλουν μίαν Ἑνότητα. Ἀλλ' ἐπὶ πολὺ πλεονεκτοῦμεν τῆς νεωτέρας «ἀκριβοῦς ἐρεύνης,» καθ' ὅσον δὲν ἱστάμεθα ἀμήχανοι καὶ ἄποροι ἐνώπιον ὕλης τινὸς χημικῶς ἀδιαφόρου καὶ φωταεροειδοῦς, ἀπ' αἰῶνος ἐν τῷ τόπῳ διαμεμελισμένης καὶ ἐν ἑαυτῇ ἠρεμούσης. Ἡ μὲν τὸν Θεὸν ἀρνουμένη θεωρητικὴ τῆς φύσεως ἔρευνα ἐν τούτῳ κατ' ἐξοχὴν τῷ σημείῳ, ἔνθα ὤφειλε νὰ ἀρχίσῃ τὴν ἀπόδειξιν τῆς γενέσεως τῶν ὄντων, ἀναγκάζεται νὰ ζητῇ ἀποδείξεις *ἐπὶ ματαίῳ*· ἡμῖν δὲ ἔξεστι νὰ ἐρωτήσωμεν, ἂν ἦτο ἀναγκαία ἰδιαιτέρα τις πρᾶξις θείου θελήματος εἰς παραγωγὴν τῆς διαφοροποιήσεως τῆς ἀρχεγόνου ὕλης, ἢ ἂν ἡ ὕλη αὐτή, ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ὅτε ἐδημιουργήθη, προσέλαβε τὴν πρὸς τοῦτο ἱκανότητα; Ἐπειδὴ πιστεύομεν, ὅτι ἡ ὕλη δὲν ὑπάρχει ἄναρχος, ἀλλὰ παρήχθη εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ δημιουργικοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, δικαιούμεθα νὰ διισχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ ὕλη, εἰ καὶ κατ' ἀρχὰς ἐδημιουργήθη ὡς *ἐνιαῖόν* τι φωταέριον, ἔφερεν ἤδη ἐν τοῖς ἑαυτῆς πάσας τὰς ποιότητας, ὧν προσεδεῖτο εἰς χημικὴν διαφοροποίησιν· ὥστε μικρὸν καὶ οὐδὲν διαφέρει τὸ λέγειν, ὅτι ἐδημιουργήθη, ἢ ὅτι ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς νόμους τῆς χημικῆς καὶ τῆς βαρύτητος. Ὁπόθεν νοεῖται, ὅτι ἐν τῇ τῆς δημιουργίας πράξει ὡρίσθη καὶ ἡ ποσότης τῶν λεγομένων θεμελιωδῶν στοιχείων, ἐξ ὧν συνετέθησαν τὰ οὐράνια σώματα· ἑπομένως τοῦτο μόνον ὑπολαμβάνομεν ὡς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίαν θείαν ἐνέργειαν (ἐπέμβασιν) ἐν τῇ τῆς ὕλης δημιουργίᾳ, ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, καθ' ὃν ἔπλασε τὴν ὕλην ἐπόρισεν αὐτῇ τὰς πρὸς διαφοροποίησιν ἀπαιτουμένας ἰδιότητας, ὅπως ἐξ αὐτῆς προκύψωσι σώματα ἐγκόσμια, οἷα πράγματι ὑφίστανται. Δυνατοῦ καταστάντος καὶ ἐγκαινισθέντος ἅπαξ τοῦ τρόπου τούτου τῆς κοσμογονίας, οὐχὶ πρότερον ἐφάνη ἀναγκαία νέα τις θεία ἐνέργεια (ἐπέμβασις) ἢ ὅτε προέκειτο νὰ ἀπομονωθῶσι τὰ τῆς ὕλης ποσά, ἅτινα ἔμελλον νὰ ἀποτελέσωσι τὰ οὐράνια σώματα καθ' ἕκαστον, ὅπως συναποκαταστήσωσι τὴν ἰσορροπίαν τῆς ἰδίας αὐτῶν βαρύτητος

καὶ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν ἕλξεως, ἀφ' ἧς προκύπτει ἡ τάξις ἐν τῷ ἀπείρῳ τόπῳ. Ὁ *τοιοῦτο γεγονὸς εἰς τυφλῶς ἐνεργοῦσαν τύχην* ἀναφέρων, πρέπει νὰ πιστεύῃ εἰς θαύματα, οἷα τὰ τοῦ Χέκελ.

Παράδοξος ἴσως φαίνεται ἐν τῇ τοῦ Μωϋσέως ἀφηγήσει ἡ θεία ἐπιταγὴ «γενηθήτω φῶς», διότι, κατὰ τὴν νῦν ἐπιστήμην ἡ τοῦ φωτὸς γένεσις εἶναι φυσικὸν ἐπακολούθημα αὐτοφλογώσεως τῆς ἀείποτε μᾶλλον συμπυκνουμένης ὕλης. Τὸ φῶς ἐν τῷ ἀπείρῳ τόπῳ εἶναι τοσοῦτον σπουδαῖον φαινόμενον, ὥστε διὰ τοῦτο μάλιστα εἶναι ἄξιον νὰ ὑποληφθῇ ὡς ἰδιαιτέρα τις δημιουργίας πρᾶξις· ἀπαράδεκτος ὅμως φαίνεται σύγχρονός τις φλόγωσις πασῶν τῶν διαφόρων ἐν τῷ στερεώματι διανενεμημένων σφαιρῶν ἕνεκεν *τυχαίας τινὸς ἀναπτύξεως*· ἀλλ' ὅμως ἡ σύγχρονος αὕτη φλόγωσις τῶν συνεσφαιρωμένων ὑλικῶν ὄγκων ἀποβαίνει σπουδαιοτάτη εἰς τὸ Σύμπαν, καθ' ὅσον διὰ τούτου μόνου τοῦ τρόπου δύναται νὰ κατορθωθῇ σύμμετρός τις εἰς τὰ πρόσω ἀνάπτυξις. *Ὡς κυρία πρᾶξις, ὡς οὐσιωδῶς ἰδιόρρυθμον σημεῖον ἐν τῇ κοσμογονίᾳ ἐμφανίζεται πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἡ τοῦ φωτὸς γένεσις, ὀφείλουσα δι' αὐτὸ τοῦτο νὰ θεωρηθῇ ὡς ἰδιαιτέρα πρᾶξις* δημιουργίας. Ἀφ' οὗ ἅπαξ ἐφλογώθησαν οἱ ἐν τῷ ἀπείρῳ διανενεμημένοι ὄγκοι, ἠδύνατο ἡ φλόγωσις προσωτέρω νὰ διαμορφῶται ἀδιαλείπτως κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τῆς φυσικῆς καὶ χημικῆς τοὺς νόμους, οὓς καὶ ἡ ἐπιστήμη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπαιτεῖ. Ἡ ἡμετέρα θεωρία πληρέστατα συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ θείου δημιουργοῦ. Ὅσῳ ὀλιγώτερον χρήζομεν ἀμέσου τινὸς ἐνεργείας (ἐπεμβάσεως) τοῦ Θεοῦ, τοσούτῳ συμφωνότερον φρονοῦμεν τῇ τοῦ Θεοῦ σοφίᾳ. Ἐμπεδοῖ δὲ τὴν θεωρίαν ἡμῶν ἡ τοῦ Μωϋσέως ἀφήγησις, ἥτις ἐν τῇ ἀφελείᾳ αὐτῆς καὶ ἁπλότητι ἀναφαίνεται μεγαλοπρεπεστάτη ὡς ἐξαίρουσα μόνον τὰς κυριωτάτας τῆς κοσμογονίας φάσεις, ἐν αἷς εὑρίσκομεν σημειουμένην θείαν τινὰ ἐνέργειαν. Ὅσῳ φυσικωτέρα ἐτελέσθη ἡ κοσμογονία, τοσούτῳ θειοτέρα πρέπει νὰ ἀποκαλύπτηται. Ἄνευ Θεοῦ εἶναι ἀκατάληπτος· τοῦ Θεοῦ ὅμως ἀνάξια φρονεῖ ὁ παριστῶν αὐτὸν ὡς τεχνίτην ποιούμενον δοκιμασίας καὶ πειράματα. Ὁ δὲ Κ. Χέκελ φιλοτιμεῖται νὰ ὑπαγορεύσῃ τοῖς πιστοῖς ταύτην κυρίως τὴν ἰδέαν, καθ' ἣν δημιουργῶν τὸν κόσμον ὁ Θεὸς ἐδοκίμαζε καὶ ἐσχεδίαζεν ἀνθρώπου δίκην.

Καταλείποντες τὸ στερέωμα καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ ἡλίους, στρέφομεν

τὴν προσοχὴν εἰς τὰς σπουδαιοτάτας τῶν ὑποθέσεων τῆς γεωλογίας καὶ δὴ ἀφ' οὗ χρόνου ἡ γῆ ἐπὶ τοσοῦτον ἠλαττώθη τὴν θερμότητα, ὅσον προϋπετίθει ἡ γένεσις ὀργανικῶν ὄντων. Κατὰ τὸν Λαπλάσε ὁ τέως διάπυρος τῆς γῆς ἐξωτερικὸς φλοιὸς κατεψύγη ἅμα μὲν τῇ συνεπαφῇ τοῦ ψυχροῦ ἀπείρου, ἅμα δὲ τοῖς ἀλλεπαλλήλοις ἐκ τοῦ ἀέρος ὑετοῖς· μακρὸς δὲ ἐδέησε νὰ παρέλθῃ χρόνος πρὶν οἱ καταπίπτοντες ὑετοὶ μὴ μετατραπῶσιν ἀμέσως εἰς ἀτμοὺς καὶ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, ἀλλ' ἔμειναν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς σχηματίζοντες λίμνας καὶ θαλάσσας. Οὐχὶ δὲ πρότερον ἢ ὁπότε τοῦτο συνέβη παρήχθησαν οἱ πρῶτοι ὀργανισμοί, θαλάσσια φυτά, φύκη, κλ. Ἀλλὰ *πῶς* παρήχθησαν; Κατὰ τὸν Χέκελ «διὰ γενέσεως ἀρχεγόνου.» Ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑφεστῶσαν σχέσιν ὀργανικῶν ὄντων καὶ ἀνοργάνων ἡ λεγομένη ἀρχέγονος γένεσις εἶναί τι παράλογον. Ἂν ἡ γῆ ἦτο ἱκανὴ τότε νὰ γεννήσῃ ἀφ' ἑαυτῆς, ἔδει νὰ ἦναι πρὸς τοῦτο ἱκανὴ ἐπὶ πάντας τοὺς αἰῶνας· διότι ἂν ἡ ἱκανότης τοῦ παράγειν ὀργανικὰ ὄντα ἦτο συμφυὴς τῇ ὕλῃ ἰδιότης, ὤφειλεν ἡ ὕλη νὰ ἔχῃ ὡς οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν οὐ μόνον τοὺς φυσικοὺς καὶ χημικοὺς νόμους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὀργανικούς. Καὶ ἂν ἡ γῆ μὴ διετράνου ἀείποτε, ἀπανταχοῦ, ἀδιαλείπτως τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀφ' ἑαυτῆς παράγειν ὀργανικὰ ὄντα διὰ γενέσεως ἀρχεγόνου (ἀλλ' ἡ καθολικὴ τούτων διάδοσις ἐφ' ἅπασαν τὴν γῆν μαρτυρεῖ τὸ ἀντίθετον) ὤφειλε, τοὐλάχιστον νὰ καταδεικνύῃ ταύτην αὐτῆς τὴν οὐσιώδη ἰδιότητα ἐνίοτε, ἐνιαχοῦ, ἐκ διαλειμμάτων. Ἐμάθομεν ἤδη, ὅτι οὐσιώδης εἶναι ἡ διαφορὰ ἀνοργάνου οὐσίας καὶ ὀργανικῆς. Ἀμφότεραι ἵστανται ἐναντίον ἀλλήλων πολέμιαι· οἱ ὀργανισμοὶ ἐπωφελοῦνται τὰς ἀνοργάνους ὕλας πάντη ἰδιορρύθμως, πάντη ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φόσει ἐνεργοῦντας χημικοὺς καὶ φυσικοὺς νόμους· οἱ συνδυασμοί, οἱ ὑπὸ τῶν ὀργανισμῶν ἀποτελούμενοι, οὐδέποτε ἀπαντῶσιν ἐν τῇ φύσει τῇ ἀνοργάνῳ, διὰ τὸν λόγον, ὅτι οἱ συνδυασμοὶ αὐθαιρέτως παρατιθεῖσι καὶ κατατάσσουσι τὰ στοιχεῖα, ἑπομένως δὲ αἴρουσιν ἐκ τοῦ μέσου ἁπλῶς τοὺς ἐν τοῖς στοιχείοις ἐνεργοῦντας φυσικοὺς καὶ χημικοὺς νόμους. — Ἐμάθομεν πρὸς τούτοις, ὅτι ἐν παντὶ ὀργανισμῷ ὑπάρχει ἐνεργὸν τρίτον τι, κατατάσσον τὰ στοιχεῖα κατὰ τρόπον ποικιλώτατον καὶ πάντη ἀντίθετον τοῖς ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει ἐνεργοῦσι νόμοις. — Τί δὲ νῦν ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀναμφηρίστων τούτων γεγονότων; Ἁπλούστως οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι ἡ

ἀνόργανος φύσις οὐδαμῶς οὐδέποτε δύναται νὰ παραγάγῃ δι' ἑαυτῆς ὀργανισμόν, οὐδὲ οὐσίαν ὀργανικήν,—ὅτι ὁ τρόπος τῆς τῶν ὀργανισμῶν γενέσεως ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἐκτὸς τῆς ἀνοργάνου φύσεως,—ὅτι οἱ ὀργανισμοὶ καὶ δὴ αἱ τοὺς ὀργανισμοὺς ἀποτελοῦσαι ἀρχαὶ κατ' ἀνάγκην ἦλθον ἔξωθεν εἰς τὴν ἀνόργανον ὕλην. Ἐξηγεῖ ἆρά γε τὸ πῶς ἡ περὶ φύσεως ἐπιστήμη; οὐδέν, ἀπολύτως οὐδὲν ἑρμηνεύει. Ἐξετάζουσα εἰλικρινῶς τὸ πρᾶγμα, δέον νὰ ὁμολογήσῃ «ἀγνοῶ πόθεν προέρχονται οἱ ὀργανισμοὶ ἐπὶ τῆς γῆς, διότι ἀδύνατον εἶναι νὰ παραχθῶσιν ἐκ τῆς γῆς ἀφ' ἑαυτῶν.» Οὐδεμίαν ἆρά γε ἔχομεν ἑρμηνείαν περὶ τῆς γενέσεως τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου; Ἔχομεν βεβαίως ἑρμηνείαν, ἀκριβέστατα συμφωνοῦσαν τῇ πραγματικῇ τῶν ὀργανισμῶν ὑπάρξει ἐπὶ γῆς· ἔγκειται δὲ αὕτη ἐν τοῖς λόγοις τῆς Γραφῆς· «γεννησάτω ἡ γῆ, βλαστησάτω ἡ γῆ, κλ.» Ἡ ὕπαρξις αὐτὴ τῶν ὀργανισμῶν ἐπὶ γῆς ἐμπεδοῖ ἀναμφιλέκτως τὴν ἀλήθειαν, ὅτι «ὁ Θεὸς ἔπλασε τοὺς ὀργανισμούς, οἵους θεώμεθα ἐπὶ τῆς γῆς.» Παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν τὸ πῶς.

Καὶ ἐνταῦθα οὐδὲν συνέβη τέχνασμα, ἀλλὰ πάντα κατὰ φύσιν· «ὁ Θεὸς ἔπλασεν ἐν πρώτοις διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ τοὺς ὅρους, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ προκύψῃ βίος ὀργανικός.» Οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ ὑπολάβωμεν τοὺς ὅρους τούτους ὡς ἀνοργάνους ἀζώτου καὶ ἀνθρακικοῦ συνδυασμοῦ, οἵους ἀπαιτεῖ ὁ Χέκελ ὡς ὅρους τῆς γενέσεως τῶν πρώτων ὀργανισμῶν. Κατὰ τοῦτον ἤ τινα παραπλήσιον τρόπον πρέπει νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν πρώτην τοῦ Θεοῦ δημιουργικὴν πρᾶξιν πρὸς παραγωγὴν τῶν ὀργανισμῶν. Ἀπόλυτος ὅμως ὑπῆρχεν ἀνάγκη πράξεως δημιουργικῆς, ὅπως οἱ ὀργανισμοὶ οὗτοι ἀναπτυχθῶσιν ἐπὶ τῆς εἰς τὴν γένεσιν αὐτῶν καταλλήλου ὑποστάσεως. Τὴν πρᾶξιν φανταζόμεθα, εἰ ἔξεστιν εἰπεῖν, ὡς γονιμοποίησιν τοῦ ὀργανικοῦ τούτου ἐδάφους· ἐδέησε δηλαδὴ νὰ ἐμβληθῶσιν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο, οἱονεὶ σπέρμα, ὀργανοποιητικαὶ ἀρχαί, οὐχὶ ἁπλαῖ ἰδέαι, ἀλλὰ συγκεκριμέναι ὀργανωτικαὶ δημιουργικαὶ διάνοιαι. Οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ συμφωνήσωμεν τῷ Χέκελ ὅτι ὁ κύτταρος εἶναι τὸ πρῶτον ὀργανικὸν πλάσμα ὑπὸ φυλογενετικὴν καὶ ὀντογενετικὴν ἔποψιν. Ἂν ἐπὶ τῆς ὀντογενετικῆς ὁδοῦ πᾶς ὀργανισμὸς λαμβάνῃ τὴν ἰδίαν ἀρχὴν ἐκ τοῦ κυττάρου, ἔλλογον καὶ θεοπρεπὲς φαίνεται τὸ πιστεύειν, ὅτι ὁ Θεὸς τοὺς πρωτογόνους ὀργανισμοὺς ἐπὶ γῆς ἐποίησεν ὡσαύτως νὰ παραχθῶσιν ἐκ τοῦ κυττάρου

διὰ καλυκώσεως. Ἡ ἰδιορρύθμως παρασκευασθεῖσα ὑπόστασις θὰ ἦτο οἱονεὶ ἡ μήτρα, ἐν ᾗ οἱ διάφοροι κύτταροι ἀνεπτύχθησαν δι' αὐτοδιαιρέσεως ἢ καλυκώσεως. Τότε λοιπὸν ἡ δημιουργικὴ πρᾶξις θὰ συνίστατο κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ πρωτόγονοι οὗτοι κύτταροι κατέστησαν ἱκανοὶ νὰ παραλάβωσιν ἐκ τοῦ κύκλῳ αὐτῶν ἀνοργάνου ὄγκου τὰς χρειώδεις ὕλας, ὅπως μεταποιήσωσιν αὐτὰς εἰς ὀργανικάς· τὴν ἱκανότητα δὲ ταύτην καὶ νῦν παρατηροῦμεν ἐν παντὶ φυτῷ πλὴν τῶν παρασίτων. Τοιούτῳ δὲ τρόπῳ ἑρμηνεύοντες τὸ «βλαστησάτω ἡ γῆ» οὔτε πρὸς τὴν ἱερὰν Γραφὴν ἀντιφάσκομεν, οὔτε παρὰ πολὺ βιάζομεν τὴν δύναμιν τῆς ἡμετέρας πίστεως. Τὐλάχιστον τοῦτο τὸ θαῦμα τῆς δημιουργίας εἶναι ἀξιοπιστότερον τοῦ Χεκελείου. Ἡ ἡμετέρα αὐτῶν ἑρμηνεία τῆς τῶν πρώτων ὀργανισμῶν γενέσεως διαφέρει μὲν τῆς συνήθους, εἶναι δὲ ἔλλογος· τοὐναντίον ἡ τοῦ Χέκελ ἀπαιτεῖ πίστιν εἰς θαῦμα παρὰ φύσιν, ἐπομένως καὶ παρὰ λόγον. Ὅταν ἀντίκηνται πολέμιαι ἀλλήλαις ἡ ὀργανικὴ καὶ ἡ ἀνόργανος κανονικὴ ἐνέργεια καὶ δὴ καὶ οὕτως, ὥστε ὁ ὀργανισμὸς ἐπιστρέφει εἰς τὴν ἀνόργανον μορφὴν εὐθὺς ἀφοῦ παύσῃ ἡ ἐνεργοῦσα καὶ διαπλάττουσα δύναμις, τότε παρὰ φύσιν καὶ παρὰ λόγον ἤτοι παράλογον τὸ πιστεύειν, ὅτι ὕλαι ἀνόργανοι παρήγαγόν ποτε ἀφ' ἑαυτῶν ὕλας ὀργανικάς».

Ἐδείξαμεν ὅτι ἡ γένεσις τοῦ πρώτου ὀργανισμοῦ ἐπὶ γῆς ἦτο ἀδύνατος ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας· αὐτὸ τοῦτο ῥητέον ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως ζώων καὶ φυτῶν.

Ἀληθεύει, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν καὶ ζῶα καὶ φυτὰ ἦσαν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν μελῶν, ἁπλούστερα τῶν ἐπιγενεστέρων καὶ ὑψιγενεστέρων· ὡσαύτως ἀληθεύει, ὅτι ἀπὸ περιόδου εἰς περίοδον ἤκμασαν καὶ ζῶα καὶ φυτὰ πλουσιώτερα κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὰ μέλη καὶ ποικιλώτερα κατὰ τὸ εἶδος· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀληθεύει, ὅτι ἐν πάσῃ περιόδῳ ἐμφανίζονται νέαι, ἰδιόρρυθμοι μορφαί, ὀλίγον ἢ οὐδὲν ἔχουσαι συγγενὲς πρὸς τὰς προγενεστέρας. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς περιόδοις καθ' ἑκάστην πάμπολλα ἀναφαίνονται ζῶα καὶ φυτὰ τηλικαύτην ἔχοντα ὀργανισμοῦ καὶ μελῶν διαφοράν, ὥστε οὐδεὶς δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ λόγος περὶ τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἀμοιβαίας καταγωγῆς. (Ἔπονται διάφορα παραδείγματα ἐκ τῶν διαφόρων περιόδων).

Ταῦτα πάντα ἀναιροῦσι προφανῶς τὴν τοῦ Χέκελ θεωρίαν περὶ γενεαλογικοῦ τῶν ζώων στελέχους. Ὑπαναλαμβάνομεν καὶ αὖθις· οἱ πρῶ-

τοι ἐπὶ γῆς ὀργανισμοὶ ἦσαν κατώτεροι κατὰ τὴν ὀργανικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν μελῶν· ἀπὸ μιᾶς εἰς ἑτέραν δημιουργικὴν περίοδον ἀναφαίνονται καὶ εἴδη πολυαριθμότερα, καὶ μορφαὶ ὀργανικώτεραι· ἀλλά, καὶ παρὰ πάντα ταῦτα, αἱ τοιαῦται μορφαὶ οὐδεμίαν καταδεικνύουσιν ἀλληλουχίαν καὶ στενὴν σειράν, ὥστε καὶ ἐπ' ὀλίγον τι νὰ ἐμπεδώσωσιν τὸ τοῦ Χέκελ γενεαλογικὸν στέλεχος. Ἀπ' ἐναντίας, τὰ νέα εἴδη πολυειδῶς διαφέρουσι τῶν προγενεστέρων κατ' οὐσίαν, ἐλλείπουσι παντάπασιν αἱ τῆς μεταβάσεως μορφαί, οἱ δὲ ὀργανικοὶ τύποι περιόδων τινῶν καθ' ἑκάστην, ἀντὶ τοῦ ἀναπτυχθῆναι ὀργανικῶς προσωτέρω καὶ τελειότερον ἐν τῇ κατόπιν περιόδῳ, πολλάκις ἐξαφανίζονται τέλεον. Κατὰ τὰ γεωλογικὰ γεγονότα ἡ τῶν εἰδῶν γένεσις ἐξήρτηται κατ' οὐσίαν ἐκ πάντη ἄλλων ὅρων ἢ ἐκ τῆς διηνεκοῦς ἀναπτύξεως ὑφισταμένων τύπων εἰς νεωτέρους. Τοὺς ἑκάστοτε ὀργανισμοὺς ὁρίζουσι κατ' εἶδος, τύπον καὶ μέλη οἱ νέοι, ἑτεροφυεῖς καὶ ἰδιοφυεῖς βιοτικοὶ ὅροι, οὓς παρέχει ἡ τῆς γῆς ἐπιφάνεια. Ἡ πλουσιωτέρα ἀνάπτυξις τοῦ στελέχους τῶν ζῴων βαίνει παραλλήλως τῇ πλουσιωτέρᾳ ἀναπτύξει τοῦ κόσμου τῶν φυτῶν. Πάντα τὰ ὀργανικὰ πλάσματα τῆς γῆς γεννῶνται, ὑφίστανται καὶ ἀλλοιοῦνται προφανῶς, κατὰ ἓν ἐνιαῖον μέγα σχέδιον. Πῶς δὲ ἑρμηνεύομεν τὴν αἰφνίδιον, τὴν ἄνευ μεσολαβήσεως γένεσιν νέων εἰδῶν; ἑρμηνεύομεν αὐτὴν καθ' ἕνα μόνον τρόπον, πληρέστατα συμφωνοῦντα πρὸς τὰ πράγματα. Ἔχομεν πεποίθησιν ὅτι αὐτόματα ἐγεννήθησαν ἐκ τῆς γῆς, διότι ἡ γῆ κατεῖχεν ὅρους τινάς, οὓς σήμερον ἀπώλεσε, πρὸς παραγωγὴν ὀργανισμῶν. Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι *ἡ γῆ ἔσχε τὴν ἱκανότητα τῆς παραγωγῆς*· βέβαιον εἶναι, ὅτι σήμερον δὲν ἔχει πλέον τὴν ἱκανότητα· ὡσαύτως βέβαιον, ὅτι ἡ γῆ δὲν ἠδύνατο νὰ χορηγήσῃ τὴν ἱκανότητα ἐκείνην αὐτὴ πρὸς ἑαυτήν· ἀναγκαίως λοιπὸν συμπεραίνομεν ὅτι *ἔλαβεν αὐτὴν ἔξωθεν*. Τὸ λογικὸν τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον συμπέρασμα ἐκ τῶν γεωλογικῶν γεγονότων ἐμπεδοῦται καὶ ἑρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ χωρίου «καὶ εἶπεν ὁ Θεός, βλαστησάτω ἡ γῆ».

Πῶς ἑρμηνεύεται πάλιν ἡ ἀδιάλειπτος ἀλλαγὴ τῶν εἰδῶν; πῶς πᾶσα περίοδος ἐν τῇ προϊούσῃ ἀναπτύξει τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἔσχε νέους καὶ ἰδιορρύθμους ὀργανικοὺς τύπους; (τοῦθ' ὅπερ ἀμέσως ἀντιφάσκει πρὸς τὴν νῦν ὑφισταμένην διάρκειαν τῶν ἅπαξ ὑφεστώτων εἰδῶν;) Ἑρμηνεύεται διὰ τοῦ ἑτέρου χωρίου τῆς Γραφῆς «ὁ Θεὸς ἐτελείωσε

τὸ ἔργον αὐτοῦ κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, καὶ ἀνεπαύσατο ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ παντὸς ἔργου ὃ ἐποίησεν,» ὅπερ δηλοῖ εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς γεωλογίας μεθερμηνευόμενον «τὰ ὀργανικὰ πλάσματα, τὰ ἀείποτε νέα γιγνόμενα καὶ ἐν ἑκάστῃ περιόδῳ ἀλλοιούμενα, ἑρμηνεύονται δι' ἑνὸς μόνου λόγου, ὅτι δηλαδὴ ἐκεῖναι μὲν οἱ χρόνοι ἦσαν οἱ χρόνοι τῆς θείας δημιουργίας, οἱ δὲ καθ' ἡμᾶς χρόνοι εἶναι οἱ χρόνοι τῆς θείας ἀναπαύσεως».

Λογικῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἐγεννήθησαν ἐκ τῆς γῆς ὀργανισμοί· ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν ἀποδεχόμεθα, ὅτι πάντα τὰ εἴδη εἶναι πλάσματα γη-γενῆ, συνομολογοῦμεν δὲ τῷ Χέκελ, ὅτι νέα τινὰ εἴδη ἀνεπτύχθησαν ἐκ τῶν ἤδη ὑφεστώτων. Ἀλλὰ τίνα; Κατὰ τὸν Χέκελ ἅπαντα τὰ εἴδη ἀνεπτύχθησαν ἐξ ἑνὸς μόνου, ὅπερ ἀδύνατον. Τὸ πρότυπον ζῷον, οἱονεὶ ὁ γενάρχης, προῆλθεν ἐκ τῆς γῆς· πάντα δὲ ταῦτα ἔσχον τὴν ἱκανότητα νὰ γεννήσωσιν ἐξ ἑαυτῶν εἴδη διάφορα. Ἀλλὰ γέννησις ὀργανισμῶν, οἵτινες οὐσιωδῶς μὲν διαφέρουσι τῶν ἰδίων γεννητόρων, ἐν τοῖς καθόλου δὲ μόνον ὁμοιάζουσιν, εἶναι ἀδύνατον νὰ νοηθῇ ἄλλως ἢ διὰ θείας τινὸς ἐνεργείας. Συνίστατο δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ δημιουργικὴ πρᾶξις εἰς τοῦτο· ἀφοῦ κατ' ἀρχὰς ἐπλάσθησαν ἔνιοι καθ' ἕκαστον τύποι, διεμελίσθησαν κατόπιν διὰ τῆς τοῦ γένους μεταδόσεως εἰς ἐκεῖνα τὰ εἴδη, ἅτινα ἐν ἑαυτοῖς περιεῖχον ἤδη ὡς θεμελιώδη τύπον πρὸς τὴν ἑνότητα. Τὸ γένος τῶν ἰχθύων λ. χ. ἔσχεν ἕνα θεμελιώδη τύπον, ὅστις διὰ τῆς τοῦ γένους μεταδόσεως οὐ μόνον ἀνενέωσεν ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὠῶν προῆκεν ἰχθύας, νέα εἴδη παριστάνοντας. Τοῦτο δὲ προϋποτίθησιν, ὅτι ἐπὶ τὰ γονιμοποιηθέντα ὠὰ ἐπέδραμε δύναμίς τις ἔξωθεν, ἐπὶ τοσοῦτον ἀλλοιώσασα τὸν ἐν ἑκάστῳ ὠῷ λανθάνοντα ὀργανωτικὸν νόμον, ὥς τε ἐν αὐτοῖς ἰχθύες μὲν ἐμορφώθησαν, ἀλλ' ἰχθύες νέων εἰδῶν. Ἐὰν πάλιν ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἅπαξ μόνον ἐνήργησεν ἡ τοῦ Θεοῦ δημιουργικὴ πρᾶξις, πρέπει νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν γένεσιν νέων εἰδῶν ἐξ ἄλλων ὑφεστώτων ὧδε· τὸ ἀρχέτυπον ἔφερεν ἐν ἑαυτῷ διαθέσεις πρὸς διάφορα νέα εἴδη, ἀναλόγως δὲ πρὸς τὰς διαθέσεις ταύτας ἐγέννησεν ἐν ἑαυτῷ ὠά, φέροντα ἐν ἑαυτοῖς διαφόρους ὀργανωτικοὺς νόμους, ἤτοι ἀναλόγους πρὸς τὰς ἐν τῷ ἀρχετύπῳ ζῴῳ ἐγκατατεθειμένας διαθέσεις εἰς διάφορα εἴδη. Ἡ ἑρμηνεία ἡμῶν αὕτη χρήζει *μιᾶς* μόνον θείας πράξεως δημιουργικῆς, οὐχὶ δὲ μυριαρίθμων καὶ ποικιλωτάτων μεταβατικῶν τύπων· ἐλαττοῖ

δὲ καὶ τὴν τῶν Δαρβινιστῶν ἑκατομμυριετῆ περίοδον εἰς πολλῷ βραχυτέρας περιόδους καὶ συμφωνεῖ πρὸς τὴν γεωλογικὴν θεωρίαν περὶ σχηματισμοῦ τοῦ φλοιοῦ τῆς γῆς διὰ νέων ἐπιθέσεων στρωμάτων ὕλης.

Ἀλλ' ἡ χεκέλειος θεωρία καταλείπει ἀνεπίλυτον καὶ τὸ αἴνιγμα τῆς τοῦ *φύλου διαφοροποιήσεως*. Κατὰ τὴν ἐλεεινὴν ταύτην διδασκαλίαν, πάνυ μὲν θαυμαστὸν θὰ ἦτο ἂν ἐξ ἑνὸς ἀτελῶς ὠργανωμένου ζῴου ἀνεπτύσσετο ἕτερον τελειότερον ὠργανωμένον ζῷον δι' ἁπλῶς *τυχαίων* περιστάσεων· δὲν ἀρκεῖ ὅμως τοῦτο τὸ θαῦμα· ἀπ' ἐναντίας πρέπει ἑκάστοτε νὰ ἀναπτύσσωνται δύο κατώτεροι ζωϊκοὶ ὀργανισμοὶ εἰς δύο ἀνωτέρους διὰ τυφλῆς τύχης, καὶ δὴ ἑκάστοτε εἰς ἄρρην καὶ εἰς θῆλυς. Ὁ ὄρτυξ λ. χ. πρέπει νὰ γίνῃ πέρδιξ. Πρὸς τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ προκύψῃ πρῶτον εἰς μόνον πέρδιξ διὰ φυσικῆς νεοττεύσεως, ἀλλὰ δέον νὰ προκύψωσι συγχρόνως δύο καὶ δὴ ὁμοιότατοι τὸ μέγεθος, τὸ χρῶμα, τὰς τοῦ βίου συνηθείας, μόνον δὲ κατὰ τοῦτο διάφοροι, ὅτι ὁ μὲν ἄρρην, ὁ δὲ θῆλυς! Ἔπρεπε νὰ ἀναπτυχθῶσι *συγχρόνως*, διότι ἄλλως τὸ νέον γένος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μεταδοθῇ, τὸ δὲ ἓν μόνον γεννηθὲν ζῷον, εἴτε ἄρρεν, εἴτι θῆλυ, ἅμα συμπληρωθεισῶν τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ ἀποθάνῃ, οὕτω δὲ θὰ ἐξηφανίζετο τὸ ὅλον εἶδος, ὅπερ δὴ συνίστατο ἐν ἑνὶ μόνῳ ζῴῳ.

Ἀλλὰ τίς εἶναι οὕτω εὔπιστος, ὥστε νὰ στέρξῃ, ὅτι πάντοτε διὰ φυσικῆς νεοττεύσεως δυνατὸν νὰ προκύψωσιν ἀνὰ δύο καὶ δὴ κατὰ φῦλον διάφορα εἴδη; Τοιαύτη γέννησις θὰ ἦτο τοὐλάχιστον τοσοῦτον θαυμαστή, ὅσον ἑτέρα τις, καθ' ἣν ἡ διὰ παντὸς χημικῶς ἀδιάφορος ὕλη ἐδιαφοροποιήθη χημικῶς ἀφ' ἑαυτῆς! Τεθείσθω ὅμως ὅτι ὁ ἐκ τοῦ ὄρτυγος προκύψας πέρδιξ ὑπῆρξεν ἑρμαφρόδιτος, καὶ μόλις μετὰ μακρὸν χρόνον ἐδιαφοροποιήθη εἰς δύο φῦλα· τότε πάλιν ἡ μὲν κατὰ φῦλον διαφοροποίησις αὕτη θὰ ἦτο, κατὰ τὸ δόγμα τοῦ Χέκελ, μέγα θαῦμα, ὅπερ ἄλλως ἔδει καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνηται κατὰ πᾶσαν γένεσιν νέων εἰδῶν· ἡ δὲ γένεσις ἑρμαφροδίτου πέρδικος θὰ ἦτο θαῦμα ἔτι μιγαλειότερον, διότι ἔπρεπε νὰ προκύψῃ ἐκ δύο *κατὰ φῦλον* διαφοροποιηθέντων γονέων.

Τούτοις προσθετέον, ὅτι ἡ μετάπλασις εἴδους ὑφισταμένου εἰς εἶδος νεώτερον ἀπαιτεῖ κατὰ τὸν Χέκελ τοὐλάχιστον ἑκατὸν χιλιάδας ἐτῶν· τότε δὴ οὐδὲν μωρότερον ἢ τὸ λέγειν, ὅτι ἐν τῷ μακρῷ χρόνῳ τούτῳ

μετεπλάσθησαν ἑκάστοτε ἀνὰ δύο ζῷα, οὕτως ὥστε ἐπὶ τέλους προέκυψε νέον γένος, συγκείμενον ἐκ δύο κατὰ φῦλον διαφοροποιηθέντων ζῴων ἤτοι ἀτόμων! Διὰ τοιαύτης χεκελείου μεθόδου ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ ἡ κατὰ φῦλον διαφοροποίησις. Καὶ ὅμως ἡ διαφοροποίησις εἶναι πραγματική· καὶ ὅμως εὑρίσκομεν ὅτι, ἐξαιρουμένων τῶν ἁπλουστάτων ὀργανικῶν ὄντων, πᾶν γένος σύγκειται ἐκ δύο ἀεὶποτε μεταδιδομένων σειρῶν ἀτόμων ἄρρενος καὶ θήλεος φύλου. Πῶς προέκυψαν τὰ κατὰ φῦλον διαφοροποιηθέντα γένη; Τί διδάσκει περὶ τοῦ θαύματος τούτου ἡ γεωλογία, ἡ ὀντογονία, ἡ φυσιολογία;

Καὶ ὁ Χέκελ ἀπεδέξατο, ὅτι ἡ κατὰ φῦλον διαφοροποίησις συνέβη ὀψιαίτερον· ὅτι ὅμως συνέβη οὐχὶ καθ' ὃν τρόπον ἐκεῖνος ἐδογμάτισεν, ἐκ τῶν εἰρημένων πρόδηλον. *Πότε* λοιπὸν συνέβη; ἅπαξ μόνον ἢ κατ' ἐπανάληψιν ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστην περιόδων τῆς δημιουργίας;

Καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν σκόπιμον ὑπεδηλώθη νὰ στέρξωμεν πλάσιν πρωτοτύπων διαμερισθέντων κατόπιν εἰς γένη καὶ εἴδη. Νὰ ὑπολάβωμεν τώρα τὰ πρωτότυπα ταῦτα ὡς κατὰ φῦλον διαφοροποιηθέντα ἢ νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἑκάστοτε ἓν μόνον ἐδημιουργήθη ἀρχέτυπον ζῷον, ὅπερ, ἑρμαφρόδιτον ὄν, μόλις βραδύτερον ἐδιαφοροποιήθη κατὰ φῦλον; Ἀφ' οὗ τὰ ἔμβρυα ἐπὶ μακρότερον χρόνον διαμένουσιν ἑρμαφρόδιτα, οὐδὲν τὸ κωλῦον ἡμᾶς νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ τὰ ἀρχέτυπα ζῷα ἐν τῇ πρώτῃ ἀρχῇ ἦσαν ἑρμαφρόδιτα, μόλις δὲ ὀψιαίτερον ἐδιαφοροποιήθησαν κατὰ φῦλον. Τὸ δημιουργικὸν θαῦμα μένει τὸ αὐτό, ἐάν τε φαντασθῶμεν, ὅτι ἑκάστοτε ἐπλάσθησαν ἀμέσως *δύο κατὰ φῦλον διαφοροποιηθέντα ἀρχέτυπα ζῷα*, ἐάν τε ὅτι ἓν ἑρμαφροδίτως πλασθὲν ἐδιαφοροποιήθη κατόπιν. Ἡ ὀργανωτικὴ ἱκανότης, ἡ ἀναγκαία οὖσα πρὸς παραγωγὴν τῆς κατὰ φῦλον διαφοροποιήσεως τοῦ ἀρχετύπου ζῴου, δὲν ἀπαιτεῖ ἀπολύτως ἰδιαιτέραν τινὰ ἐνέργειαν (ἐπέμβασιν) τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ φαίνεται δεδομένη ἅμα τῇ δημιουργίᾳ τοῦ ἀρχετύπου ζῴου. Οὕτω δὴ τὰ ἀρχέτυπα ταῦτα ἔφερον ἐν ἑαυτοῖς τὴν ὀργανωτικὴν ἀρχὴν ἔνθεν μὲν τοῦ διαφοροποιῆσαι ἑαυτὰ κατὰ φῦλον, ἔνθεν δέ, ἅμα τούτου γενομένου, τοῦ διαμερισθῆναι εἰς διάφορα γένη διαφόρων εἰδῶν. Οἴκοθεν νοεῖται, ὅτι, καθ' ἡμᾶς, οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχετύπων ζῴων ἐγεννήθησαν κατὰ φῦλον διαφοροπεποιημένοι ἢ ἀνεπτύχθησαν ἐξ ᾠῶν. Ἡ δὲ βραδύτερον παρὰ τῷ ἐμβρύῳ ἐπερχομένη

κατὰ φῦλον διαφοροποίησις εἶναι ἁπλῆ ἀνάμνησις τοῦ ἀνέκαθεν ἑρμαφροδίτου πλασθέντος ἀρχετύπου ζῴου.

Ἡ ὑπόθεσις, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἀείποτε ἐδημιουργήθησαν ἀνὰ δύο κατὰ φῦλον διαφοροποιηθέντα ἀρχέτυπα ζῷα, προϋποτίθησι δημιουργικὸν θαῦμα πολλῷ μεῖζον τοῦ τῆς ἑτέρας ὑποθέσεως, καθ' ἣν ἐδημιουργήθη ἓν μόνον καὶ δὴ ἑρμαφρόδιτον. Ἡ αὐτὴ ὑπόθεσις οὐδαμῶς λύει τὸ αἴνιγμα τῆς ἐμφύτου ὁρμῆς τῆς συναφείας καὶ τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τοῦ φύλου. Ἄλλως δὲ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἑνὸς ἑρμαφροδίτου ἀρχετύπου ὑπαινίσσεταί πως ἡ τοῦ Μωυσέως Γένεσις, καθ' ἣν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' ἀρχὰς ἑρμαφρόδιτος, βραδύτερον δὲ ἐδιαφοροποιήθη κατὰ φῦλον. Ὡς τε πάλιν παρὰ τῆς Γενέσεως δέον νὰ ἀπεκδεχώμεθα τὴν μόνην ὀρθὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος τῆς κατὰ φῦλον διαφοροποιήσεως.

Ἀναμιμνησκόμενοι ὅσα εἴπομεν περὶ τῆς σχέσεως τῆς ὀντογενεσίας πρὸς τὴν φυλογενεσίαν, εὑρίσκομεν, ὅτι τὰ ὀντογενετικὰ φαινόμενα μίαν μόνην ἐπιδέχονται ἑρμηνείαν τήν δε· «ἡ ἐνταῦθα ἀπανταχοῦ ἐπικρατοῦσα κανονικότης ἐσχάτην αἰτίαν καὶ ἔσχατον λόγον ἔχει ἕνα δημιουργοῦντα Θεόν».

Μάτην ἀπεπειράθη ὁ Χέκελ νὰ ὑποδείξῃ τὴν φυλογενεσίαν ὡς τὴν μηχανικὴν τῆς ὀντογενεσίας αἰτίαν. Ὡς ἐν τῷ γενεαλογικῷ αὐτοῦ στελέχει πάντοτε ἐλλείπουσι τὰ ὄντα ἐκεῖνα, ἅτινα ἔπρεπε νὰ προϋφιστῶνται τῶν βραδυτέρων γενῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ὀντογενεσίᾳ ἐλλείπουσιν οἱ χαρακτηριστικοὶ τῆς μεταβάσεως τύποι, οἵτινες λογικῶς ἐπανάγουσιν εἰς τὸ γενεαλογικὸν τῶν ζῴων στέλεχος ἤτοι τὴν φυλογενεσίαν. Εὕρομεν πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ ὁμοιότης διαφόρων ἐμβρύων ἐπὶ δαφόρων βαθμίδων τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν τρανῶς καταδεικνύουσι μέγαν τινὰ καὶ ἐνιαῖον ὀργανωτικὸν νόμον, ἀλλ' οὐχὶ τὴν γένεσιν πάντων τῶν εἰδῶν ἐξ ἑνὸς ἀρχῆθεν μόνου.

Τὰ ἐπιχειρήματα, δι' ὧν ὁ Χέκελ ὑπέδειξε τὴν φυλογενεσίαν ὡς τὴν μηχανικὴν τῆς ὀντογενεσίας αἰτίαν, κατέπεσον οἰκτρῶς, διοτι ἐν τῇ ὀντογενετικῇ ἀναπτύξει ἐπῆλθον νεώτερα φαινόμενα, ἅτινα οὐδενὶ τρόπῳ ἑρμηνεύονται ὡς πλάσεις τυχαῖαι. Ἀκριβώσαντες τὴν ὀντογενετικὴν ἀνάπτυξιν, ἀνεκαλύψαμεν, ὅτι εἷς μόνος ὑπάρχει μέγας καὶ ἐνιαῖος ὀργανωτικὸς νόμος, καθ' ὃν ὅμοια ἢ ἴσα ὄργανα καταπάσσονται ὁμοίως ἢ ἴσως· πλὴν δὲ τοῦ νόμου τούτου, ὑπάρχει ἄλλος ἰδιαίτερος τῶν εἰδῶν διαπλαστικὸς νόμος, ὅστις τότε μόλις ἄρχεται ἐνεργῶν, ὅταν πρόκηται περὶ ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ συγκεκριμένου ὄντος. Θεωρήσαντες τὴν ἀτομικὴν ἰδέαν ὡς τὸν ἑκάστοτε φορέα τοῦ δευτέρου τούτου νόμου, ἐδέησε νὰ ὑποτάξωμεν αὐτὴν συγχρόνως τῷ καθόλου ὀργανωτικῷ νόμῳ. Τώρα ἐρωτῶμεν· εἶναι ἆρά γε δυνατὸν ἐκ τυφλῆς τινος τύχης νὰ προκύψῃ τοιοῦτος ἁπλοῦς καὶ ἐνιαῖος ὀργανωτικὸς νόμος, παρέχων συγχρόνως τόπον εἰς ἀνάπτυξιν ποικιλωτάτων ὀργανωτικῶν πλασμάτων; *Οὐδέποτε!* Ὁ νόμος οὗτος αὐτουργὸν ἀπαιτεῖ νομοθέτην ἐκ τῶν σοφωτάτων καὶ ἐμπειροτάτων, οἷος ἀπεκαλύφθη ὁ τοῦ Χριστιανισμοῦ Θεός.

Μεταβαίνομεν νῦν εἰς τὸ ἐρώτημα· πῶς ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος; Ἀφοῦ κατ' ἀνάγκην ἀπεδεξάμεθα θείαν τινὰ δημιουργικὴν πρᾶξιν ἐπὶ τῶν διαφόρων τάξεων τοῦ τῶν ζῴων βασιλείου, ἐφ' ὅσον προέκειτο περὶ τοῦ ἀρχετύπου ζῴου, οὐδαμῶς ὀκνοῦμεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν θείαν τινὰ δημιουργικὴν πρᾶξιν ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου. Ὁ ἄφωνος γενάρχης τοῦ τελείου ἀνθρώπου, *Ἄλαλος* (Alali), οὐδαμῶς οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀφ' οὗ διὰ παντὸς ἐξηφανίσθη ἐν τοῖς βυθοῖς τοῦ ὠκεανοῦ μετὰ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Λεμουρίας καὶ συμπάντων τῶν αὐτοῦ ἀπογόνων.

Ἐκ τῶν προτέρων παρατηροῦμεν, ὅτι, φιλοτιμούμενοι νὰ συμβιβάσωμεν τὴν περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπιστημονικὴν τῆς φύσεως θεωρίαν πρὸς τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν θεολογικήν, θεμέλιον τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας λαμβάνομεν ἔν γε τῷ παρόντι ἐκεῖνα μόνον τὰ γεγονότα, ἅτινα παρατηροῦμεν ἐν τῇ νῦν, ἤτοι τῇ ὀντογενετικῇ γενέσει τοῦ ἀνθρώπου· κατόπιν δὲ θὰ ἐξάρωμεν τὰ θεολογικὰ γεγονότα, ἅτινα δέον νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψει κατὰ τὴν ἀληθῶς πρώτην τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν.

Πολὺ θὰ ἠδίκει ἡμᾶς ὁ φανταζόμενος, ὅτι τὴν περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου μωσαϊκὴν διήγησιν δὲν δυνάμεθα ἢ δὲν τολμῶμεν ἄλλως νὰ ἑρμηνεύσωμεν ἢ πράγματι δεχόμενοι, ὅτι δῆθεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐμάλασσε καὶ διεμόρφου ὃν ἐκ γῆς ἔλαβε χοῦν, ἄχρις οὗ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ποθουμένην ἀνθρωπίνην μορφήν. Ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη θαυμασίως μέν, ἀλλὰ καὶ φυσικῶς· δημιουργῶν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ὁ Θεὸς ἐποιήσατο χρῆσιν τῶν αὐτῶν φυσικῶν νόμων, καθ' οὓς ἐποίησε νὰ γεννηθῶσι φυτά τε καὶ ζῷα ἐκ τῆς γῆς. Καὶ τὸ πρῶτον ἀνθρώπινον σῶμα ἀνεπτύχθη ἐξ ἁπλοῦ κυττάρου διὰ καλυκώσεως

(βομβυκώσεως) ἢ καὶ δι' αὐτοδιαιρέσεως· καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος χάριν ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὴν ὀργανικὴν ἐκείνην ὑπόστασιν, ἧς περ ἡ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀνάπτυξις ἔχρηζεν ὡς ὄρου τῆς τε γενέσεως καὶ τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ· καὶ ὁ τοῦ σπόρου κύτταρος, ἐξ οὗ ἀνεπτύχθη τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἔφερεν ἐν ἑαυτῷ ὀργανικὴν ἀρχήν, ἥτις καὶ διεμόρφωσεν αὐτὸ ὡς σῶμα ἀνθρώπου. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν διαπλαστικὴν ταύτην ἀρχὴν νοοῦμεν οὐχὶ τί καθ' ἑαυτὸ ἤδη πνευματικόν (ὡςανεὶ δῆθεν ἐδεχόμεθα δύο ψυχὰς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ), ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ἰδιόρρυθμον, συγκεκριμένον καὶ ἀτομικόν τι, οὗ ἄνευ οὔτε γιγνόμενος, οὔτε ἄρτιος ὀργανισμὸς δύναται νὰ νοηθῇ. Εἶναι ὁ τῷ ἀτομικῷ ζῶντι κυττάρῳ ἐγκείμενος συγκεκριμένος βιωτικὸς νόμος, καθ' ὃν ὁ κύτταρος προσλαμβάνει ὡρισμένην ἀτομικὴν μορφήν. Ἐν τῇ διαπλαστικῇ ἀρχῇ διορῶμεν οὐχὶ *τί* οὐσιωδῶς τῆς ὀργανικῆς ὕλης διάφορον, ἀλλὰ *τί* συγχρόνως τῇ ὀργανικῇ ὕλῃ ὑπὸ Θεοῦ δεδομένον. Εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἅμα τῇ ὀργανικῇ ὕλῃ πλασθεῖσα ἰδέα τοῦ ἐκ τοῦ κυττάρου ἀναπτυχθησομένου ἀτομικοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Μόνος ὁ διαλυόμενος ὀργανισμὸς δυνατὸν νὰ ὑποληφθῇ ἄζωος, οὐχὶ ὅμως ὁ ὀργανισμὸς ὁ ἐν τῷ γίγνεσθαι διατελῶν ἢ ὁ ἀπηρτισμένος. Ὁ ὀργανισμὸς ἀναπτύσσεται ἔντοσθεν εἰς τὰ ἔξω, οὐχὶ ὡς περ ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει διὰ τῆς ἔξωθεν προσλήψεως προσφυῶν ὑλῶν, ὧν περ ἡ ἐλαχίστη ἄτομος φέρει ἐν ἑαυτῇ τὸν εἰδικὸν αὐτῆς καὶ ἀναλλοίωτον χημικὸν καὶ φυσικὸν νόμον· ὁ ὀργανισμὸς δὲν ὑποτάσσεται εἰς τοὺς ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει ἐνεργοῦντας νόμους, ἀλλὰ τούναντίον δι' ἰδιορρύθμου καὶ ἐνιαίας διαπλαστικῆς ἀρχῆς χάριν τοῦ ὅλου ὀργανισμοῦ δεσπόζει αὐτὰς καὶ κυριεύει τῶν ἀνοργάνων ὑλῶν, αἴρων ἐκ τοῦ μέσου αὐθαιρέτως τοὺς ἐν τῇ ἀνοργάνῳ φύσει ἀναλλοιώτους χημικοὺς καὶ φυσικοὺς νόμους, μυριοτρόπως δὲ κατατάσσων καὶ μυριοτρόπως συμμιγνύων τὰς ὕλας ἐκείνας πρὸς ἀνοικοδόμησιν τοῦ ὀργανισμοῦ.

Τὸ γεγονὸς θεωρηθήτω ὡς ἀξίωμα· ὅπου ἢ γίγνεται ἢ ἀνέπαφον ὑφίσταται ὀργανικόν τι πλάσμα, γίγνεται ἢ ὑφίσταται διά τινος ἐν αὐτῷ ἐνεργοῦντος ὀργανικοῦ νόμου. Βλέποντες λοιπὸν τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ ἐξερχόμενον, ἀναπαριστανόμεθα αὐτὸν ὥς τι ἐκ τοῦ πρώτου κυττάρου γιγνόμενον ζῶν, καθ' ὅσον δηλαδὴ ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἀποδεχόμεθα αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν τῆς

γινέσεως τρόπον ὃν ἀνεύρομεν ἐν τῇ λοιπῇ ὀργανικῇ φύσει ἄνευ τοῦ προσφεύγειν εἰς ἀλλεπάλληλα θαύματα.»

(Μετά τινας ἄλλας σκέψεις ὁ Δρ. Μάνδελ περατοῖ τὴν σπουδαίαν συγγραφήν του ὡς ἑξῆς.)

«Οὐχὶ δογματικὴν ἐπεχειρήσαμεν νὰ συντάξωμεν ἀλλ' ἀνασκευὴν τῶν περὶ ἀνθρωπογονίας χεκελείων δογμάτων. «Τὰ ὄντα δὲν ἐγένοντο ἀφ' ἑαυτῶν ἀλλ' ἔχρηζον θείου Δημιουργοῦ», ἰδοὺ ἡ πρόθεσις ἡμῶν. Ἂν κατωρθώσαμεν νὰ πείσωμεν τοὺς ἀποδεχομένους τὴν θεωρίαν τοῦ Χέκελ ἢ ἐνίους ἐξ αὐτῶν, ὅτι τὸ φῶς τοῦτου εἶναι ψευδόφως γεννηθὲν ἐν τῷ τέλματι τῆς ἀπιστίας καὶ αὐξηθὲν διὰ σοφισμάτων, ὅτι ἡ ἐξ ἀντικειμένου θεωρία τῆς φύσεως δὲν ἀπάγει ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ προσάγει ἡμᾶς εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις τῆς φύσεως καὶ ἡ τῆς ἀποκαλύψεως πίστις δὲν ἀντίκεινται πολέμιαι ἀλλήλαις, ἀλλ' ἐμπεδοῦσι καὶ ἐπιβεβαιοῦσιν ἀλλήλας ὡς θεοκέλευστα καὶ θεότευκτα γεγονότα, ἡ πρόθεσις ἡμῶν ἐπετελέσθη».

VI

ΛΟΥΔΟΥΝ (LOUDUN).

Πολὺν ἤγειραν θόρυβον οἱ συντάκται τοῦ «Προμηθέως» διὰ τὸ ἀνευλαβὲς δῆθεν τῶν φράσεων δι' ὧν ἐχαρακτηρίσαμεν τὰς τοῦ μονισμοῦ δοξασίας καὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐμνήσθημεν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χέκελ ἀποκαλέσαντες αὐτὸν τὸν πονηρότερον τῶν ὑλοδοξούντων, εἰδοποίησαν δὲ ἡμᾶς νὰ παύσωμεν πᾶσαν κατὰ τοῦ εὐγενεστάτου καὶ σοφωτάτου τῶν ἐπιστημόνων ἐπίθεσιν ἐπὶ ἀπειλῇ ἐξεγέρσεως μεγάλης καθ' ἡμῶν θυέλλης. Δὲν μᾶς εἶναι δύσκολον νὰ σωθῶμεν ἐκ τοῦ ἐπαπειλουμένου κινδύνου, ἐφ' ὅσον μάλιστα οὐδέποτε ἀπηυθύναμεν φράσιν τινὰ κατὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἰένης, ὁ δὲ χαρακτηρισμός του *πονηρότερος* προφανῶς ἀνεφέρετο εἰς τοὺς τρόπους καθ' οὓς συζητεῖ τὰ ἐπεγειρόμενα ζητήματα. Ἐπὶ δὲ τούτου ἐλπίζομεν ὅτι οἱ κκ. καθηγηταὶ θὰ μᾶς ἐπιτρέψωσι νὰ ὑπεραπολογηθῶμεν ἀναφέροντες ἁπλῶς τὰς τῶν ἄλλων κρίσεις περὶ τῶν συγγραφῶν τοῦ Χέκελ καὶ περὶ τῶν τρόπων καθ' οὓς προτείνει καὶ συζητεῖ τὰς δοξασίας του.

Ὁ Ῥουτμαγέρος, ὁ Σέμκερ καὶ ὁ Χὶς ἐβεβαίωσαν καὶ διὰ τῶν πραγμάτων κατέδειξαν ὅτι ὁ Χέκελ πολλὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένων γεγονότων μετέβαλε καὶ παρεμόρφωσε. Τὰς παραμορφώσεις ταύτας ἀναφέρει ὁ Λουδοὺν εἰς τὴν συγγραφήν του ὑπὸ τὸν τίτλον «αἱ ἀνακαλύψεις τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας» (Les decouvertes de la Science sans Dieu), ἀναλύων δὲ τὰ περὶ τοῦ γενεαλογικοῦ πίνακος τοῦ Χέκελ ἐπάγεται τὰ ἑξῆς.

«Ἀπέναντι τοιούτου γενεαλογικοῦ κατασκευάσματος ὁ Φὸγτ (ἄλλοτε συνεργάτης τοῦ Χέκελ) ἐπιφωνεῖ *ἀγυρτία*, ἐγὼ δὲ λέγω ὅτι ἐσμὲν εἰς τὸν κόσμον τῆς μαγείας βλέποντες πανταχοῦ σκιὰς καὶ φαντάσματα καὶ μορμολύκεια. Φαντασμαγορία ἀληθής! Πίστευσον εἰς αὐτὴν ἐὰν θέλῃς ν' ἀπεράσῃς ὡς ἐμβριθὴς ἐπιστήμων! Καὶ ἰδού, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ Λουδούν, τίνος διδασκάλου διδάσκονται μαθήματα καὶ μεταφράζονται συγγραφαὶ πρὸς παίδευσιν τῆς νεότητος». Προβαίνων ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῶν λόγων του προστίθησιν ἐν κεφαλαίῳ ς'. τὰ ἑξῆς· «Ἀπέναντι τοιούτων παρατηρήσεων ἀμφιταλαντεύεταί τις μεταξὺ αἰσθημάτων περιφρονήσεως καὶ ἀγανακτήσεως διότι ἀγνοεῖ τί τὸ πραγματικὸν τί δὲ τὸ φαντασιῶδες, τί τὸ σπουδαῖον καὶ τί τὸ κομπαστικὸν ἐξ ὅσων μᾶς πωλεῖ ὁ φλύαρος οὗτος καὶ κακῆς πίστεως (ce bavard de mauvaise foi). Ναί, κακῆς πίστεως, διότι οὗτος εἶνε ὁ συνήθης του τρόπος τοῦσυζητεῖν. Ὁ Ῥουτμαγέρος, ὁ Πλάφ, ὁ Σέμκερ καὶ ὁ Χίς, ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Χέκελ παρεποίησε τὰ γεγονότα. Ἐπὶ δὲ τούτοις, λέγει ὁ Ἀρδουῖνος, ὁ Χέκελ ἀπήντησε τὸ πρῶτον ὑβρίζων κατὰ τὸ σύνηθες, εἶτα δὲ σιωπῶν ἀλλὰ ἐξακολουθῶν πάντοτε νὰ προτείνῃ ὡς πραγματικὰ γεγονότα ὧν ἀπεδείχθη τὸ ἀνακριβές».

Οἱ ἀναγνῶσται παρατηροῦντες ἤδη μετὰ πόσης αὐστηρότητος ἔκριναν τὰ χεκέλεια διδάγματα γάλλοι καὶ γερμανοὶ ἐπιστήμονες, θὰ πεισθῶσι βεβαίως ὅτι οὐδόλως παρέβημεν τοὺς ὅρους τῆς εὐπρεπείας καὶ τῆς μετριότητος κατὰ τὴν προκληθεῖσαν συζήτησιν ὑπὸ τῶν συντακτῶν τοῦ «Προμηθέως» διὰ τῆς μεταφράσεως καὶ διαδόσεως τῶν συγγραφῶν τοῦ Χέκελ καὶ διὰ τῶν περὶ αὐτῶν βεβαιώσεων καὶ συστάσεων ὡς περιεχουσῶν δῆθεν, «θεωρίας ἀκλονήτους καὶ ἀναντιρρήτως ἀληθεῖς, διακρινομένας ἐπὶ πολιτισμῷ καὶ ἠθικότητι καὶ ἀποτελούσας τὸ ἐπιστημονικὸν εὐαγγέλιον τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου» (α).

(α) Προμηθεύς, 3 Νοεμβρίου 1891.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΜΕΡΟΣ Β'

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Καταδείξαντες, ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν σωματολογικῶν καὶ βιολογικῶν ἐκζητήσεων, τὸ ὅλως ἀσύστατον καὶ ψευδὲς τῶν θεωριῶν περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς καὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου τινὸς ζωϊκοῦ εἴδους, θὰ ἐθεωροῦμεν ἐξηντλημένην τὴν συζήτησιν ἐὰν ἐπρόκειτο περί τινος τῶν συνήθων θεωρητικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ζητημάτων. Ἀλλὰ τὸ περὶ ἀνθρωπογονίας ζήτημα, ἀποτελοῦν τὴν βάσιν καὶ τὴν κρηπίδα τοῦ ἠθικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος βίου, δέον νὰ μελετηθῇ καὶ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις πρὸς ἐνίσχυσιν μὲν τῶν συμπερασμάτων εἰς ἃ μᾶς ἤγαγεν ἡ μέχρι τοῦδε γενομένη συζήτησις, πρὸς μείζονα δὲ διαφώτισιν ὑποκειμένου ὑψίστην ἔχοντος πρακτικὴν σπουδαιότητα.

Ἡ ὁδὸς εἰς ἣν μᾶς κατευθύνουσιν οἱ ὁρισμοί, ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ ἀκρίβωσις τῶν ἰδιορρύθμων ἱκανοτήτων καὶ χαρακτήρων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εἶνε ἡ πασῶν ἀσφαλεστέρα καὶ πεφωτισμένη, ὁδηγοῦσα ἡμᾶς εἰς τὸ σημεῖον τῆς λύσεως τοῦ περὶ ἀρχῆς καὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ζητήματος ἀνεξαρτήτως παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος, πάσης βιολογικῆς ἐρεύνης καὶ πάσης μεταφυσικῆς ὑψηγορίας.

Οἱ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας διδάσκαλοι, καλῶς γνωρίζοντες τὸ ἀσφαλὲς τῆς μεθόδου ταύτης, ἀγωνίζονται, ἀπογυμνοῦντες τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν ἀπὸ τὰ προνομιοῦχα στοιχεῖα τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς, νὰ περιάψωσιν εἰς τὰς τερατώδεις αὐτῶν θεωρίας σκιάν τινα εὐλογοφανείας ἰσχυριζόμενοι ὅτι οἱ χαρακτῆρες καὶ τὰ σπουδαιότερα τοῦ ἀνθρώπου γνωρίσματα, κατὰ βαθμὸν μόνον οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ ποιὸν καὶ οὐσίαν διαφέρουσι τῶν ἰδιοτήτων πάντων τῶν λοιπῶν ζωϊκῶν πλασμάτων. Ὡς δ' αἱ νοητικαὶ καὶ ἐνστιγματικαὶ τοῦ βατράχου δυνάμεις, λέγουσι, κατὰ βαθμὸν διαφέρουσι τῶν τοῦ ἵππου, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος διαφέρει τοῦ πιθήκου καὶ χοίρου καθόσον ἔχει ἀνεπτυγμένας περισσότερον δυνάμεις κοινὰς καὶ οὐδόλως κατ' οὐσίαν διαφερούσας. Τὸ ὄστρακον καὶ τὸ κοράλιον, λέγει εἷς τῶν ὑλιστῶν τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ βαθμὸν ἀλλ' οὐχὶ κατ' οὐσίαν καὶ ποιότητα διακρίνονται ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐπὶ τῇ βεβαιώσει δὲ ταύτῃ ἐρειδόμενοι διδάσκουσιν ἀνενδοιάστως ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἐκ μαστοφόρου τινὸς ζώου, παραχθέντος δι' ἀνελίξεως ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην, χωρὶς νὰ πτοηθῶσιν ἀπὸ τοὺς δύω ἀκαταβλήτους τῆς φύσεως νόμους, τοῦ ἀμεταβλήτου τουτέστι τῶν εἰδῶν καὶ τῆς ἀπολύτου ἀδυνατότητος τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην, ἄρδην ἀνατρέποντας τὰς παραλόγους θεωρίας.

Εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος τῆς συγγραφῆς ἐπιχειροῦμεν, ἀναιροῦντες τὰς ἐπαγγελίας τῶν διδασκάλων τοῦ μονισμοῦ διὰ τῆς ἀκριβώσεως τῶν ὅλως ἰδιορρύθμων χαρακτήρων τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως καὶ καταδεικνύοντες τὸ λογικῶς ἀδύνατον τῆς αὐτομάτου ἐκπορεύσεως αὐτῶν ἀπὸ τὸν ἄπτὸν καὶ ὁρατὸν κόσμον, νὰ χορηγήσωμεν τὴν ἄμεσον ἀπόδειξιν τῆς ἐξ ὑπερκοσμίου Δυνάμεως δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν διεπόντων αὐτὸν νόμων.

Προβαίνοντες εἰς τὴν μελέτην ταύτην εἰσερχόμεθα ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐκζητήσεων ἐν ᾧ δέον νὰ συζητῶνται

καὶ λύωνται τὰ περὶ τῆς γενέσεως καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ζητήματα. Τῶν ὑλοδοξούντων προτεινόντων λύσιν ἐξαγομένην δῆθεν ἐκ φυσιογνωστικῶν ἐρευνῶν, ἔδει πρῶτον νὰ ἐξελέγξωμεν τὴν παραδοξολογίαν τῶν προτάσεών των καὶ ν' ἀντιμετωπίσωμεν τὸ προτεινόμενον μορμολύκειον ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς *θετικῆς ἐπιστήμης*. Προπαρασκευασθείσης οὕτω τῆς μεγάλης καὶ εὐθείας ὁδοῦ, εἰς ἣν μᾶς ὡδήγησαν οἱ ἐπιλάμποντες ἀστέρες τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, προβαίνομεν ἐπ' αὐτῆς καὶ λαμβάνοντες ὡς ὁδηγοὺς τοὺς κανόνας τῆς ἀδυσωπήτου τῶν γεγονότων λογικῆς κατευθυνόμεθα πρὸς τὸ σημεῖον ἐφ' οὗ ἱστάμενοι θέλομεν κατίδει διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας τὸ περιλαμπὲς καὶ ἀνέσπερον τῆς ἀληθείας φῶς.

Εἴδομεν ὅτι οἱ τὰπρῶτα φέροντες εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον, θεροῦντες ὅλως ἀναρμοδίας τὰς πειραματικὰς ἐπιστήμας πρὸς ὁριστικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, δοξάζουσι καὶ ὁμοφώνως διδάσκουσιν ὅτι τὰ περὶ ἀρχῆς τῶν ὄντων ζητήματα μελετῶνται καὶ λύονται ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν φιλοσοφικῶν, τῶν ἱστορικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐκζητήσεων καὶ ἐπιστημῶν. Παρετηρήσαμεν δ' ἐν τοῖς πρόσθεν ὅτι ὁ μὲν Βύχνερ, κατὰ τὴν περίστασιν τῆς μεταγνώσεως τοῦ Χούξλεη, ἀνωμολόγησεν ὅτι αἱ φυσιογνωστικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν δύνανται νὰ χορηγήσωσιν ἀπόδειξίν τινα περὶ τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς, ὁ δὲ Χέκελ ἐχαρακτήρισε τὰς θεωρίας του ὁτὲ μὲν ὡς προτάσεις πίστεως, μὴ οὔσας ἐπιδεκτικὰς πειραματικῆς ἀποδείξεως, ὁτὲ δὲ ὡς ἔμμεσα πορίσματα μελετῶν φιλοσοφικῶν καὶ καθαρᾶς ὑψηγορίας. Οὕτω οὐ μόνον οἱ περιφανεῖς τῆς φύσεως ἑρμηνευταὶ ἀλλὰ καὶ οἱ ὑλοδοξοῦντες αὐτοὶ μᾶς ὑποδεικνύουν τὴν ὁδὸν δι' ἧς δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν ἀσφαλῶς εἰς τὴν λύσιν τοῦ περὶ ἀνθρωπογονίας ζητήματος.

Ἂς μὴ πτοηθῶσιν οἱ ἀναγνῶσται πληροφορούμενοι ὅτι μεταβαίνομεν εἰς φιλοσοφικὰς σκέψεις καὶ ἐκζητήσεις, διότι ἐπὶ τῶν

πασιγνώστων καὶ περιφανῶν γεγονότων πάντες ἐσμὲν ἁρμόδιοι νὰ φιλοσοφήσωμεν διὰ τῆς κοινῆς κρίσεως καὶ τῶν στοιχειωδεστέρων τῆς λογικῆς κανόνων. Καὶ τὰ μὲν γεγονότα ἐφ' ὧν θὰ ἐπιστήσωμεν τὴν ἡμετέραν προσοχὴν καὶ θὰ στρέψωμεν τὰς μελέτας μας ἀποκαλύπτονται εἰς ἕκαστον ἡμῶν ὑπὸ τῆς ἰδίας συνειδήσεως, τὰ δ' ἐκ τούτων πηγάζοντα συμπεράσματα θὰ καταστήσωμεν πρόδηλα καὶ ἀναμφίλεκτα διασκεδάζοντες τὴν ὁμίχλην δι' ἧς ἡ ἄθεος ὑλοδοξία ἐργάζεται ὅπως ἐπισκοτίσῃ τὴν συζήτησιν τῶν περὶ ἀρχῆς τῶν ὄντων ζητημάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

I

Δὲν προτίθεμαι νὰ προτείνω ἐνταῦθα ἕνα τῶν πολλῶν περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁρισμῶν οὐδὲ νὰ ὑποτυπώσω νέον τινά. Ἐν περιληπτικῇ συνθέσει θὰ διαγράψω ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ κεφαλαίῳ τὰ ἰδιόρρυθμα χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἐφ' ὅσον σχετίζονται μετὰ τοῦ θέματος τῆς προκειμένης συγγραφῆς, ἐν δὲ τοῖς ἑπομένοις θέλω προβῆ εἰς εἰδικὴν ἀνάλυσιν ἑνὸς ἑκάστου τῶν κυριωδεστέρων γνωρισμάτων τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ εἰς τὴν ἀκρίβωσιν τῶν συμπερασμάτων εἰς ἃ μᾶς ὁδηγοῦσι κατὰ τὴν μελέτην τοῦ περὶ ἀνθρωπογονίας ζητήματος.

Ἐκ τῶν ἐξαγομένων τῶν γεωλογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων καὶ ἐκ τῆς ὁμοφώνου τῶν φυσιοδιφῶν διδασκαλίας πληροφορούμεθα ὅτι, μετὰ τὴν στοιχείωσιν τοῦ ὀρυκτοῦ καὶ φυτικοῦ βασιλείου καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἐμβίων ὄντων παρέστη ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ἄνθρωπος καὶ δι' αὐτοῦ ἐπερατώθη ἡ πρώτη δημιουργία τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλ' ἔκτοτε νέα ἤρξατο δημιουργία διὰ τῆς πρωτοβουλίας καὶ ἐπινοήσεως καὶ ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας δι' ἧς μεταβάλλονται μὲν καὶ ἀλλοιοῦν-

ται καὶ διαμορφοῦνται σκοπίμως πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, διασκευάζονται δὲ ὁλόκληροι κόσμοι τέχνης καὶ βιομηχανίας καὶ ἐπιστήμης ἄγνωστοι τὸ πρὶν ὁδηγοῦντες εἰς νέας προόδους καὶ νέους διανοίγοντες ἀπεράντους ὁρίζοντας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καὶ ἐνεργότητα.

Γυμνὸς καὶ ἀσθενὴς τὸ σῶμα ὁ ἄνθρωπος μὴ ἔχων τὴν δύναμιν νὰ ἵπταται ὡς τὸ πτηνὸν ἢ νὰ τρέχῃ ὡς ἡ ἔλαφος, ἄμοιρος πάσης φυσικῆς καθοπλίσεως ἐν μέσῳ ὄντων καθωπλισμένων δι' ἐξαισίων ἐνστίκτων καὶ καταπληκτικῶν δυνάμεων, τελευταῖος ἐπὶ τῆς γῆς παραστάς, μακροχρόνιον ἔχει τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἡ δὲ μετὰ τὴν γένεσιν ἀνάπτυξίς του προβαίνει βραδέως ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων καὶ δυσχερειῶν. Καὶ ὅμως ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως, περιβαλλομένης δι' ἀσθενεστάτου σώματος, ὁ λέων ἐπαλινδρόμησε καὶ ἡ ἄρκτος προσήνεγκε τὴν δορὰν δι' ἧς κατεσκεύασε τὴν πρώτην ἐσθῆτα καὶ ἐκάλυψε τὴν γυμνότητα τῶν ἰδίων τέκνων. Ἀνασκάψας ὁ ἄνθρωπος τὴν γῆν ἐμηχανήσατο καὶ ἐδημιούργησεν ὅπλον δι' οὗ ὁ ἀετὸς τραυματίζεται ἐναέριος καὶ πίπτει πρὸ τῶν ποδῶν του, καὶ ἰχνηλατῶν τὴν φύσιν καὶ διερευνῶν τοὺς νόμους αὐτῆς ἀντιτάσσει τὸν ἕνα κατὰ τοῦ ἑτέρου συμφώνως πρὸς τὰς ἰδίας ὀρέξεις καὶ ἐπιθυμίας, πάντας δὲ καλεῖ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ἢ ἐξουδετερώνει καὶ ὑπερνικᾷ, ἐὰν ἀνθίστανται εἰς τὰς βουλήσεις του, καὶ διασχίζει τὰς θαλάσσας, καὶ καταβάλλει τοὺς ἀνέμους, καὶ χειραφετεῖται ἀπὸ τῶν μηχανικῶν νόμων, καὶ καταμετρεῖ τὸ στερέωμα, καὶ δημιουργεῖ τέχνην καὶ ἐπιστήμην, καὶ ὑψοῦται μέχρι τῆς διανοίας τοῦ Πλάτωνος, μέχρι τῶν γνώσεων τοῦ Κοπερνίκου, μέχρι τῆς διορατικότητος τοῦ Χριστοφόρου Κολόμβου.

Ὁ ἄνθρωπος κέκτηται σκέψιν, εὐμηχανίαν, ἔννοιαν αἰτίων ἀποκρύφων, θεωρίαν, ἐνθουσιασμόν, ἀγάπην, αἴσθημα ὑπερκοσμίου λατρείας. Ποιητής, ψάλλει τὸ ἰδεῶδες. Καλλιτέχνης, ἀποτυποῖ ἔνθεα αἰσθήματα ἐπὶ τοῦ λίθου. Βιομήχανος, διευθύνει τὴν φύσιν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐπινοήσεών του. Μόνος ὁρίζει καὶ τάσσει

τὰ καθ' ἑαυτόν, καταβάλλων δὲ διὰ τοῦ λόγου τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ὁρμὰς καὶ ὀρέξεις καὶ πάντοτε τελειοποιούμενος καὶ προοδεύων καὶ ὁτὲ μὲν μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον μεταβαλλόμενος, ἄλλοτε δὲ διὰ βιαίων τροπῶν καὶ ἑλιγμῶν καὶ ἀναπλάσεων ὑπερνικῶν πάντα τὰ περὶ αὐτὸν καὶ πάντα ἐνστιγματικὸν καὶ μηχανικὸν καὶ φυσικὸν καταβάλλων νόμον, γίνεται ἀληθὴς ἐπὶ τῆς γῆς κύριος καὶ βασιλεὺς καὶ δημιουργός, ἀπεικονίζων τὴν πρώτην δημιουργικὴν αἰτίαν ἐξ ἧς ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν.

Τίς εἶνε ἡ ὑπόστασις τοῦ ἐξαιρετικοῦ τούτου ὄντος τοῦ ἐπιφανέντος τελευταίου ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπὸ τίνος δὲ πηγῆς ἐκπορεύεται καὶ ὑπὸ τίνος δυνάμεως περιεβλήθη τὰς ἐξαισίας καὶ καταπληκτικὰς αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ ἱκανότητας;

II

Ἀναλύων τὰ συναποτελοῦντα στοιχεῖα τὴν ἐμὴν προσωπικότητα καὶ ὑπόστασιν, συναισθάνομαι ὅτι ὑπάρχει ἐν ἐμοὶ δύναμις, εἰς ἣν συγκεντροῦνται αἱ αἰσθηματικαὶ καταστάσεις καὶ μεταβολαί, ἐξ ἧς, ὡς ἀπὸ κοινοῦ ἐνιαίου καὶ ἀδιαιρέτου κέντρου, ἐκπορεύονται αἱ νοητικαὶ καὶ ἠθικαί μου ἐνέργειαι καὶ ἐφ' οὗ συναντῶνται πᾶσαι αἱ ἐνοράσεις καὶ λειτουργίαι τοῦ πνευματικοῦ βίου μου. Τὸ ἐμὸν σῶμα περιορίζεται ἐντὸς στενωτάτου χώρου, αἱ δὲ σωματικαί μου δυνάμεις ἐπενεργοῦσιν ἐφ' ὅσον ἐπεκτείνεται ἡ μηχανικὴ τῶν χειρῶν κίνησις καὶ τῶν συνεργαζομένων μετ' ἐμοῦ ἐργαλείων. Ἀλλὰ τὸ μυστηριῶδες κέντρον τῆς ἐμῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως ἔχει χαρακτῆρας διαφόρους, ἀντιθέτους μάλιστα καὶ ἐναντίους τῶν μηχανικῶν.

Κεκλεισμένος ἐντὸς τοῦ σπουδαστηρίου μου διέρχομαι νοερῶς γῆν καὶ θάλασσαν καὶ χώρας, ἃς οὐδέποτε ἐπεσκέφθην, καὶ σκέπτομαι καὶ κρίνω περὶ λαῶν, οὓς οὐδέποτε εἶδον. Μελετῶν ἐπὶ ζητημάτων ὅλως ἰδανικῶν ἢ θεωρητικῶν, μὴ ὁρώντων τὸν ἁπτὸν καὶ φαινομενικὸν κόσμον, μορφώνω ἐν ἐμοὶ ἰδέας μηδένα ἐχούσας

σωματικὸν χαρακτῆρα, οὐδὲ παριστανούσας τι τὸ ἔνυλον καὶ ἐνσώματον. Στρέφω τὰς σκέψεις μου πρὸς τὸ ὡραῖον καὶ δημιουργῶ ἐν τῇ φαντασίᾳ μου εἰκόνας ἀπομακρυνομένας ἀπὸ τὴν πραγματικότητα ἢ ἐπινοῶ πλοκὴν παθῶν καὶ ἰδεῶν ἃς ἐκδηλῶ διὰ τοῦ λόγου ἢ τῆς γραφῖδος. Ἀποθαυμάζω τὰς ἀρετὰς τῆς αὐταπαρνήσεως τῶν καταβαλόντων πάντα τὰ σωματικὰ ἔνστικτα καὶ προσενεγκόντων τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν πρὸς ἐξυπηρέτησιν εὐγενοῦς αἰσθήματος καὶ πεποιθήσεως. Κρίνω ἐπὶ τῶν διαβιβαζομένων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἐντυπώσεων διὰ τῶν αἰσθητηρίων τοῦ σώματος καὶ συναισθάνομαι τὴν ἐξ αὐτῶν ἡδονὴν ἢ ὀδύνην, καὶ νοῶ, καὶ θέλω, καὶ ἀμφιβάλλω, καὶ πείθομαι, καὶ ἀποφασίζω καὶ συναισθάνομαι ὅτι πάσας τὰς ἐνεργείας ταύτας ἐπιτελεῖ ἡ ἐν ἐμοὶ ἐσωτερικὴ δύναμις ἔχουσα συνείδησιν καὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τοῦ ἐνιαίου καὶ τῆς ἑαυτῆς ταὐτότητος. Τὸ δὲ πάντων σπουδαιότατον, ἡ ἰδία αὕτη δύναμις τίθεται πολλάκις εἰς πάλην καὶ σύγκρουσιν μετὰ τῶν ῥοπῶν καὶ ὀρέξεων τοῦ σώματος, ἐπιμένουσα δὲ εἰς τὰς ἀποφάσεις της ὑπερνικᾷ πᾶσαν ροπήν, πᾶν ἔνστικτον, πάντα μηχανικὸν νόμον, καὶ ὡς ἀπόλυτος δεσπότης καὶ κύριος ἐπιβάλλει εἰς τὸ σῶμα κινήσεις καὶ ἐνεργείας, ἃς ἐπιτελεῖ ἀπέναντι παντὸς πόνου καὶ πάσης ταλαιπωρίας.

Τὴν μυστηριώδη ταύτην καὶ περιφανῆ ἅμα δύναμιν συναισθάνεται πᾶσα ἀνθρωπίνη ὕπαρξις, ἡ δὲ ἀνθρωπότης, πρὸ παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος καὶ πρὸ πάσης ἐπιστημονικῆς θεωρίας, ἐκ τῆς ἰδίας συνειδήσεως ὁδηγουμένη καὶ ὡς ἐξ ἐμφύτου ἐνοράσεως, ἐχαρακτήρισεν ὡς μὴ ἔχουσαν στοιχεῖον σωματικῆς ὑποστάσεως, οὔτε ὄγκον, οὔτε βάρος, οὔτε ἔκτασιν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐνοράσεως ταύτης μελετήσαντα πάντα τὰ ἔξοχα πνεύματα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης καὶ πάντες οἱ διαπρεπεῖς ἀνθρωπολόγοι καὶ οἱ τοὺς νόμους τῆς φύσεως ἀνακαλύψαντες ἐκύρωσαν τὴν καθολικὴν πεποίθησιν καὶ ἐκάλεσαν *ψυχὴν* τὴν ἐν ἡμῖν ἐνιαίαν καὶ πνευματικὴν δύναμιν καθιστῶσαν μὲν τὴν κρηπῖδα καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, αἰωρουμένην δὲ μέχρι τοῦ ἀπείρου καὶ πληρουμένην ὑπερκοσμίων αἰσθημάτων καὶ πεποιθήσεων.

Οὔτε ἡ συνείδησις τῆς ἀνθρωπότητος οὔτε τὸ βάθος τῆς ἐπιστήμης τῶν σοφῶν ὥρισαν τοὺς τρόπους τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐν ἡμῖν πνεύματος καὶ τοὺς μυστηριώδεις δεσμοὺς δι' ὧν συνδέεται καὶ συμφύρεται μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἡ ἄγνοια περὶ τῶν τρόπων τῆς ἐνεργείας κατ' οὐδὲν διεσάλευσε τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν περὶ τῶν πνευματικῶν καὶ ἀΰλων χαρακτήρων τῆς ψυχῆς. Ἡ πεποίθησις αὕτη, φωτίζουσα τὴν ἀνθρωπότητα κατὰ τὴν ἀνέλιξιν τῶν ἱκανοτήτων αὐτῆς καὶ καταστᾶσα ὁ θεμέλιος λίθος πάσης ἐπιστημονικῆς καὶ ἠθικῆς τελειοποιήσεως, ὁμοιάζει πρὸς τὴν πεποίθησιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἡλίου, χορηγοῦντος ἡμῖν φῶς καὶ θερμότητα καὶ παντοίου εἴδους εὐεργετήματα, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποίου οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν, καίτοι ἀγνοοῦντες καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐνεργείας καὶ τὰ τῆς ἐσωτάτης αὐτοῦ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως. Ὡς δὲ ὑπῆρξαν σοφισταὶ διαμφισβητήσαντες τὴν ἀντικειμενικὴν τοῦ ἡλίου ὕπαρξιν, ἀποδώσαντες δὲ εἰς φρεναπάτην τὰς περὶ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου ἰδέας καὶ πεποιθήσεις, οὕτως ἀνεφάνησαν κατὰ καιροὺς οἱ τὴν ὑπόστασιν πνευματικῆς δυνάμεως ἐν ἡμῖν διαμφισβητήσαντες, ἐν ταῖς ἡμέραις μας δὲ αἱ καλούμεναι τοῦ ὑλισμοῦ δοξασίαι περιβληθεῖσαι ἐπιστημονικὴν τήβεννον διδάσκονται ὑπὸ τῶν ἐρασιτεχνῶν τῆς ἐπιστήμης ὡς τὰ τελευταῖα αὐτῆς συμπεράσματα καὶ ὡς ἐξαγόμενα θετικῶν ἐρεύνων.

∎ ∎ ∎

Μὴ δέ τις εἴπῃ ὅτι καίτοι ἀγνοοῦντες τὴν οὐσίαν τοῦ ἡλίου γινώσκομεν τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ διὰ τῶν προσγινομένων ἐπὶ τῶν ὀργάνων τῆς ὁράσεως ἐντυπώσεων τῶν ὁρατῶν αὐτοῦ ἀκτίνων, διότι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ ἡμετέρου συνειδότος πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἰδιότητος τῆς ἐν ἡμῖν ἐπενεργούσης δυνάμεως εἶνε ἀσφαλεστέρα

ἐνόρασις πάσης ἐξωτερικῆς ἐνεργείας, ὁ δὲ πνευματικὸς χαρακτὴρ τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν ἡμετέραν προσωπικότητα κέντρου δὲν εἶνε ἁπλῆ συναίσθησις καὶ ἐνόρασις ἀλλὰ καταδεικνύεται καὶ δι' ὅλων τῶν ἐκδηλώσεων καὶ τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ.

Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἡ τῶν τελευταίων αἰώνων καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου ἀρύεται τὴν ἀπόδειξιν τῆς πνευματικότητος τοῦ κέντρου τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος ἐκ τοῦ ἐνιαίου τῆς συνειδήσεως καὶ πάντων τῶν νοητικῶν καὶ βουλητικῶν ἐνεργειῶν. Βιβλιοθήκην ὅλην θὰ κατηρτίζομεν ἐὰν ἐπελαμβανόμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἔστω καὶ συνοπτικῶς τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἰδέας καὶ πεποιθήσεις πάσης φιλοσοφικῆς μεγαλοφυΐας, ἀρχόμενοι ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Λειβνιτίου καὶ Κουζίνου, πρὸς κύρωσιν τῶν ἀρχῶν καὶ ἐπαγγελιῶν μας. Γνωρίζοντες ὅμως ὅτι, καὶ περὶ ζητημάτων καθαρᾶς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης ἐὰν πρόκηται, οἱ νέοι σοφισταὶ ἐπιρρίπτουσιν ἀμφιβολίας ἐπὶ πάσης γνωματεύσεως καὶ δοξασίας ἐξενεχθείσης ὑπὸ ἐπιστημόνων μὴ ὄντων κατ' ἐξοχὴν ἐντριβῶν περὶ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, περιοριζόμεθα ν' ἀναφέρωμεν τοὺς λόγους περικλεῶν ἀνδρῶν, ὧν ὁ μὲν ἐτίμησε διὰ τῶν φώτων του τὸν ΙΗ'. αἰῶνα οἱ δ' ἕτεροι τιμῶσι τὴν ἐπιστήμην τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου.

Ὁ πολὺς ἐν ἰατροῖς τοῦ τελευταίου αἰῶνος Ἄλβέρτος Χάλερ ἀποβάλλει τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν πρότασιν τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου περὶ τῆς εἰς Βερολῖνον ἐγκαταστάσεώς του. «Δὲν ἔρχομαι, ἀπήντησε πρὸς τὸν ἡγεμόνα, νὰ ὑπηρετήσω εἰς τόπον διοικούμενον ὑπὸ μονάρχου πρεσβεύοντος τὰς ἀρχὰς τῆς ἀσεβοῦς ὑλοδοξίας». Ἀπὸ πάσης εὐρωπαϊκῆς χώρας προστρέχουσιν οἱ πλούσιοι καὶ οἱ ἡγεμόνες ὅπως λάβωσιν ἰατρικὴν συμβουλὴν παρὰ τοῦ περικλεοῦς ἰατροῦ, ὁ δὲ Ἄλβέρτος Χάλερ ἐγκαταλείπει ἐπὶ χρόνον τινὰ τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἐπιστήμης, συγκεντροῦται ἐπὶ ὁλόκληρον ἔτος ἐντὸς τοῦ σπουδαστηρίου του καὶ ἐκπονεῖ τὸ μέγα περὶ ψυχῆς πόνημα, ἐν ᾧ ἐπιχειρεῖ ν' ἀποδείξῃ φυσιολογικῶς τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκπορεύσεως τῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν γεγονότων

ἀπὸ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης, ἐὰν μὴ αὕτη συλλειτουργῇ μετὰ δυνάμεως ἀΰλου, πνευματικῆς καὶ αὐθυποστάτου. Ἡ δημοσίευσις τοῦ συγγράμματος τούτου ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν ἤκμαζον αἱ θεωρίαι τῶν ἐν Γαλλίᾳ διασειόντων τὰς βάσεις πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας, ἐνεποίησεν, ὡς εἰκός, βαθυτάτην ἐντύπωσιν, οἱ δὲ ὑλισταὶ ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς καὶ δι' ἀλλεπαλλήλων δημοσιεύσεων ἠγωνίζοντο ν' ἀνασκευάσωσι τὰς ἐμβριθεῖς αὐτοῦ ἐπιστημονικὰς σκέψεις καὶ ἐπισκοτίσωσι τὰ μετὰ μεγάλης σαφηνείας διαλευκανθέντα ζητήματα. Ἀλλὰ πᾶσα νέα ἐπίκρισις νέαν ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς τὸν περιώνυμον ἰατρόν, ὅπως ἀναπτύξῃ καὶ καταστήσῃ δημώδεις τὰς σκέψεις καὶ διδασκαλίας του «Καὶ τί; ἔγραφεν ὁ Χάλερ ἀπαντῶν εἰς μίαν τῶν ἐπικρίσεων' λέγετε ὅτι κατὰ τὴν ἐμὴν ὑπόθεσιν ὁ ἄνθρωπος σύγκειται ἐκ δύο οὐσιῶν, τῆς μὲν πνευματικῆς καὶ ἀΰλου, τῆς δὲ σωματικῆς. Καὶ πότε ἐγὼ καὶ ἐν τίνι περιστάσει ἐθέμην ὑποθέσεις; Ὁμιλῶ περὶ γεγονότων οὐχὶ περὶ ὑποθέσεων, καὶ περὶ γεγονότων προδήλων καὶ πασιφανῶν. Ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐν ἐμοὶ συναισθανομένης δυνάμεως μοὶ ἀποδεικνύει περιφανῶς καὶ ἀλανθάστως τὴν ἐν ἐμοὶ ὕπαρξιν πνευματικῆς δυνάμεως· σκέπτομαι, συλλογίζομαι, θέλω, κρίνω καὶ γνωρίζω ὅτι πᾶσαι αἱ λειτουργίαι αὗται οὐδὲν ἔχουσι τὸ σωματικὸν οὐδὲ δύνανται νὰ διεξαχθῶσιν ὑπὸ σωματικοῦ τινος ὀργάνου· ἰδοὺ τὸ γεγονός. Ἀλλὰ σεῖς οἱ ὑλοδοξοῦντες ἀγωνίζεσθε νὰ ἐπισκοτίσητε τὰ γεγονότα καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν ἀπορρεούσας ἀληθείας, σεῖς ἀγωνίζεσθε νὰ πείσητε τὸν ὄχλον ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου οἱ ἐπιστήμονες ἐπιστάμεθά τι ἄγνωστον εἰς τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων. Ἰδοὺ διὰ τί καλεῖτε ὑποθέσεις, αὐταποδείκτους καὶ προφανεῖς ἀληθείας».

Ἕτερος τῶν ὑλιστῶν ἐπικρίνων τὸ δημοσιευθὲν πόνημα, ἔγραφεν ὅτι ὁ Χάλερ δὲν ἐστάθμισε δεόντως τὰς ἀδιαρρήκτους σχέσεις τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης μετὰ τῶν ἠθικῶν καὶ νοητικῶν γεγονότων. «Καὶ τί; ἐπαναλαμβάνετε, ἀπεκρίνατο ὁ Χάλερ, τὸ τετριμμένον τῶν τριόδων ἐπιχείρημα; Καὶ τίς ἀγνοεῖ

ἢ τίς ποτε ἠρνήθη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης ἐπὶ τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν φαινομένων ; Καὶ τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ τοῦ ἐγκεφάλου ἀλλοίωσις ἐπιφέρει πολλάκις τὴν διατάραξιν τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν ; Ἀλλὰ τί τοῦτο ἀποδεικνύει ; Θέσατε εἰς χεῖρας ἐργάτου κακὸν καὶ πλημμελὲς ἐργαλεῖον, τὸ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενον δὲν θὰ εἶνε βεβαίως ἐντελές· ἀλλὰ θὰ συμπεράνητε ὡς ἐκ τούτου ὅτι τὸ ἐργαλεῖον παράγει οὐχὶ δὲ ὁ χρησιμοποιῶν αὐτὸ ἐργάτης ; Δόσατε εἰς ἱκανὸν μουσικὸν ἀποχορδισθὲν ὄργανον καὶ δὲν θὰ ἀκούσητε πλέον τὰς ἁρμονίας ἐκείνας δι' ὧν ἔθελγε τοὺς ἀκροατάς του· ἀλλὰ θὰ εἴπητε ἆρά γε ὅτι τὸ ὄργανον παιανίζει αὐτομάτως καὶ οὐχὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ παίζων μουσικός ; Ἄψατε λύχνον ὄπισθεν καθρέπτου καὶ ἀμαυρώσατε τὸ κρύσταλλον, τὸ φῶς τῆς λυχνίας θαμβοῦται· ἀλλὰ θὰ συμπεράνητε ὡς ἐκ τούτου ὅτι τὸ φῶς ἐκπηγάζει ἀπὸ τὸ κρύσταλλον ; Ἡ ψυχὴ ἐνασκεῖ τὰς δυνάμεις της διὰ τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος, ὅτε δὲ ταῦτα διάκεινται ἐν καλῇ φυσιολογικῇ καταστάσει, αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις ἐνεργοῦσι κανονικῶς· ἀλλ' ἐὰν τὰ ὄργανα πάσχουσιν, αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι ἀναγκαίως διαταράσσονται ἢ καὶ καταπαύουσι, καί περ τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς διατηρουμένης ἀναλλοιώτου. Μὴ ἐκτοπίζητε τὰ ζητήματα, μὴ ἀπομακρύνησθε ἀπὸ τῶν γεγονότων. Τὰ γεγονότα εἶνε ὁ λογισμός, ἡ βούλησις, ἡ κρίσις. Τὰ φαινόμενα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ ἐκπηγάσωσιν εἰμὴ ἀπὸ ἀΰλοῦ καὶ πνευματικῆς ἀρχῆς. Ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια τοῦ κοινοῦ νοός, ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια στοιχειώδους λογικῆς, ἣν οὐδὲν ἐπιστημονικὸν σόφισμα δύναται νὰ ἐπισκοτίσῃ καὶ οὐδεμία ἐπιστημονικὴ ἀνακάλυψις ν' ἀνατρέψῃ ».

Ὅτε ὁ Φὸγτ διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ ὑπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸν μάλιστα τῶν ἀρχῶν τοῦ μονισμοῦ μακρὰν ἐδημοσίευσεν ἐπιστημονικὴν ἔκθεσιν, περὶ τῶν λόγων καὶ ἐπιχειρημάτων ὅσοι δύνανται ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τῆς πνευματικότητος τῆς ψυχῆς. Προσκληθεὶς ὁ Βίρχωβ νὰ ἐκφέρῃ γνώμην ἐπὶ τῶν δημοσιευθέντων ἀπεφάνθη ὡς ἑξῆς.

« Ἡ ἀπόδειξις τοῦ Φὸγτ δὲν μὲ ἔπεισεν. Ἡ ἑνότης τῆς συνειδήσεως εἶνε ἀλήθεια ἰσχύουσα καὶ καθολικῶς ὁμολογουμένη, ἐπ' αὐτῆς δὲ στηρίζεται ἡ ἀποδοχὴ ἑνωτικῆς βάσεως τῆς προσωπικότητος. Ἐφ' ὅσον τοιαύτη βάσις δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς ἰδιαίτερον ἁπλοῦν τοῦ σώματος ὄργανον, οὐδὲν ἐπιστημονικῶς δύναται ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἐκτὸς τῆς ψηλαφητῆς ὕλης ὑπάρχει καὶ ὂν ἄϋλον, αἰθέριον, ἀστάθμητον καὶ ἐν ἑνὶ λόγῳ, πνευματικόν. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἐκ τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἰδεῶν ἔλαβον τὸ ἐνδόσιμον τὴν μὲν καθαρῶς ὑλιστικὴν δόξαν, καθ' ἣν τὸ συνειδὸς χαρακτηρίζεται ὡς ἁπλῆ τοῦ ἐγκεφάλου λειτουργία, νὰ θεωρήσω ὡς αὐθαίρετον, τὴν δὲ μεταφυσικὴν θεωρίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως ἰδιαιτέρας ψυχῆς ὡς δυνατὴν καὶ δεδικαιολογημένην, καὶ νῦν ἔτι μετὰ νέας τοῦ Φὸγτ ἀντιπαρατηρήσεις, δὲν δύναμαι νὰ πεισθῶ ὅτι ἡ περὶ πνευματικότητος τῆς ψυχῆς θεωρία εἶνε σφαλερὰ ἢ ὅτι στερεῖται λογικῆς βάσεως » (Gesammelte Abhandlungen 1 Aufl. 1858).

Ὁ δὲ μέγας ἰχνηλάτης τῶν θερμοδυναμικῶν νόμων, ὁ καθηγητὴς Χίρν, ἐπιληφθεὶς τῆς ἐξετάσεως τοῦ περὶ τῆς οὐσίας τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος ζητήματος ἔγραφεν ἐν τῇ περιωνύμῳ περὶ θερμοδυναμικῆς συγγραφῇ του.

« Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται, σκέπτεται, κρίνει, βουλεύεται. Οὐδὲν ἐπιχείρημα, οὐδὲν τέχνασμα, οὐδεμία σοφιστικὴ ἱκανότης δύναται νὰ μὲ πείσῃ ὅτι ἡ αἴσθησις, ὁ λογισμός, ἡ κρίσις καὶ ἡ βούλησις κατεργάζονται ἐντὸς μηχανῆς καὶ ἐξ αὐτῆς παράγονται!! Ἄνευ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικήσεως ψυχικῆς, ἀοράτου καὶ ἀΰλου δυνάμεως, πᾶσα ἐξήγησις τῆς νοήσεως, τῆς κρίσεως καὶ τῆς βουλήσεως εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατος. Οὔτε ἡ ὕλη οὔτε οἱ διέποντες αὐτὴν νόμοι δύνανταί ποτε νὰ δώσωσιν ἐξήγησίν τινα τῶν γεγονότων τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης, τοῦ αἰσθήματος, τοῦ νοήματος, τοῦ καθήκοντος, τοῦ ἐλέγχου, τῆς συναισθήσεως τῆς ἠθικῆς εὐθύνης. Ὁ ἐγκέφαλος ἐργάζεται βεβαίως ὡς ὄργανον τῆς νοητικῆς δυνάμεως, ὡς ἐργάζονται οἱ ὀφθαλμοὶ κατὰ τὰς ἀντι-

λήψεις τῆς ὁράσεως καὶ οἱ πόδες κατὰ τὰς σωματικὰς κινήσεις· ἀλλ' οὔτε οἱ ὀφθαλμοὶ ἀντιλαμβάνονται οὔτε οἱ πόδες ὁρίζουσι τὰς κινήσεις, ἀλλ' οἱ μὲν εἶνε ὄργανα τῆς ὁράσεως οἱ δὲ τῆς κινήσεως. Ἐὰν τὰ ὄργανα ταῦτα ἐκλείψωσιν, ἐλλείπουσιν αἱ ἐντυπώσεις τῆς ὁράσεως καὶ ἡ ἑκουσία κίνησις ἀποβαίνει ἀδύνατος· οὕτω καὶ ὑπὸ τῆς καταστάσεως τοῦ ἐγκεφάλου ἐπηρεάζονται βεβαίως καὶ τὰ νοήματα καὶ αἱ συναισθήσεις καὶ αἱ τῆς βουλήσεως ἐνέργειαι, οὐχὶ διότι ὁ ἐγκέφαλος σκέπτεται, συναισθάνεται καὶ βουλεύεται, ἀλλὰ διότι εἶνε τὸ ὄργανον τῶν λειτουργιῶν τῆς νοητικῆς καὶ βουλευτικῆς δυνάμεως (α). Τὸ λέγειν ὅμως ὅτι ἐκ τῆς κινήσεως τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου δύνανται νὰ παραχθῶσιν ἄϋλα ὄντα καὶ ἀποτελέσματα, ὡς αἱ ἰδέαι, αἱ κρίσεις καὶ αἱ ἀποφάσεις, εἶνε παραλογισμὸς ὅστις οὐδέποτε ἔπρεπε νὰ ἀπαγγελθῇ ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης. Ἂς τὸ εἴπωμεν μετὰ θάρρους, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ Χίρν, γνωρίζομεν τὴν ὕπαρξιν τῆς ψυχικῆς δυνάμεως καὶ διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν γεγονότων ὁρίζομεν τὸ ἀσώματον αὐτῆς, ἀγνοοῦμεν ὅμως καὶ τὴν οὐσίαν τῆς δυνάμεως ταύτης καὶ τοὺς τρόπους τοῦ συνδέσμου καὶ τῶν μετὰ τοῦ σώματος ἐνεργειῶν αὐτῆς. Ἀγνοοῦμεν τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως καὶ τοὺς τρόπους τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐγείρωμεν οὐδεμίαν λογικὴν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, καθὼς ἀγνοοῦντες καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ὕλης καὶ τοὺς τρόπους τῆς μεταδόσεως τῆς κινήσεως ἀπὸ σώματος εἰς σῶμα οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὕλης καὶ περὶ τῆς κινήσεως τῶν σωμάτων. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀνομολογουμένης ταύτης ἀγνοίας οἱ ὑλοδοξοῦντες οὐδὲν δύνανται βεβαίως ν' ἀρυσθῶσιν ὑπὲρ τῶν δοξασιῶν αὐτῶν ἐπιχείρημα. Τὸ μὴ ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς ὑπάρξεως δυνάμεως, αἰτίου ἢ ὄντος οὕτινος οἱ χαρακτῆρες δὲν διαγινώσκονται, εἶνε ὅλως διάφορον ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας προτάσεων καὶ ἀρχῶν ὑπὸ μὲν τῶν γεγονότων ἀνατρεπομένων, ὑπὸ δὲ τῆς λογικῆς ἐξελεγχομένων ψευδῶν καὶ ἀνυποστάτων. Ὁ ἐκ τῶν πνευματικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργειῶν καὶ ἐλευθέρων δυνάμεων πορίζόμενος τὸ συμπέρασμα τῆς ἐν αὐτῷ ἐνοικήσεως πνευματικῆς καὶ ἐλευθέρας ἀρχῆς βεβαιοῖ ἀλήθειαν, εἰς ἣν καὶ ἡ λογικὴ καὶ τὰ πράγματα ὁδηγοῦσιν αὐτόν, ἀλλ' αἱ βάσεις τοῦ ὑλισμοῦ δὲν εἶνε ἁπλῶς σκοτειναὶ καὶ μυστηριώδεις οὐδὲ ἀπορρέουσιν ἐκ γεγονότος οὕτινος ἀγνοοῦνται οἱ ὅροι τῆς ὑπάρξεως καὶ οἱ νόμοι τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ προτάσεως ἐξελεγχομένης ψευδοῦς ὑπ' αὐτῶν τῶν γεγονότων καὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως, οἷα εἶνε ἡ ἐκπόρευσις τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ἀπὸ σωματικῆς μηχανῆς».

(α) Ὁ καθηγητὴς τῶν χημικῶν ἐπιστημῶν Ροβέρτος Μάγερ ἀποσαφίζει τὰς ἐνεργείας τοῦ ἐγκεφάλου διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν τηλεγράφων. Οὐδεμία τηλεγραφικὴ εἴδησις μεταβιβάζεται ἄνευ τῆς συγχρόνου χημικῆς τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥεύστου ἐνεργείας· ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ τηλεγραφήματος δὲν ἤρτηται βεβαίως ἀπὸ τῆς χημικῆς ἐνεργείας. Οὕτω καὶ ὁ ἐγκέφαλος εἶνε τὸ ὄργανον τοῦ πνεύματος οὐχὶ καὶ αὐτὸ τὸ ἐνεργοῦν πνεῦμα.

IV

Καὶ πρὸς τί ἐπικαλοῦμαι τὰς γνώμας καὶ τὴν αὐθεντίαν τῶν περιδόξων ἐπιστημόνων; Μὴ ἡ συνείδησις ἑκάστου ἡμῶν δὲν μαρτυρεῖ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν δυνάμεις ἀκαταλήπτως μετὰ τοῦ σώματος συνδεόμεναι ἐργαζόμεναι δὲ κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον καὶ ἀντίθετον τῆς μηχανικότητος τῶν νόμων τῆς ὁρατῆς καὶ ἁπτῆς φύσεως; Εὑρισκόμεθα ἐν μεγάλῃ συναναστροφῇ ὅπου χορὸς μουσικῶν τέρπει τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκροωμένων, καὶ ὅμως ἐν μέσῳ τοῦ θορύβου τοῦ πλήττοντος καὶ τὰς ἡμετέρας ὡς τὰς τῶν ἄλλων ἀκοὰς οὐδόλως ἀντιλαμβανόμεθα τὰς ἁρμονίας στρέφομεν δὲ τὰς σκέψεις ἡμῶν ἐπὶ μελετωμένης ὁδοιπορίας ἢ ῥεμβάζομεν ἐπί τινος χαροποιοῦ ἢ λυπηροῦ αἰσθήματος. Τὸ φαινόμενον τοῦτο καταδεικνύει προφανῶς τὴν ὀρθότητα τῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν περὶ πνευματικότητος τῆς ἐν ἡμῖν αἰσθανομένης καὶ διασκεπτομένης οὐσίας. Αἱ κυματώσεις τοῦ ἀέρος παραγόμεναι ὑπὸ τῶν κραδασμῶν τῶν ὀργάνων ἀφικνοῦνται εἰς τὸ οὖς καὶ ἐρεθίζουσι τὸ ἀκουστικὸν νεῦρον, ἀλλ' ὅπως αἱ ἐντυπώσεις εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν

ἡμῶν αἰσθησιν καὶ παραγάγωσι τὸν ἦχον δὲν ἀρκεῖ ὁ ἐρεθισμὸς τῶν νεύρων τῶν αἰσθητηρίων, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ προσοχὴ τῆς ψυχῆς εἰς τὴν γεννωμένην ἐπὶ τοῦ αἰσθητηρίου καὶ ἐπὶ τῶν νεύρων τοῦ ἐγκεφάλου ἐντύπωσιν. Καὶ παρατηρήσατε τίς εἶνε ἡ ἀνεξάρτητος τοῦ ἡμετέρου πνεύματος δύναμις ἀπὸ τὰς περιστοιχούσας ἡμᾶς περιστάσεις καὶ σωματικὰς ἐντυπώσεις ὁσάκις κατὰ βούλησιν ὑπεξαιρέσωμεν αὐτὸ ἀπὸ πᾶσαν μηχανικὴν ἐνέργειαν. Ζῶμεν ἐν τῷ παρελθόντι καὶ σκεπτόμεθα περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ μηκέτι ὑπάρχοντος. Ζῶμεν ἐντὸς ἰδανικοῦ κόσμου, ὃν ποιητὴς ἐδημιούργησεν ἢ ἡμεῖς δημιουργοῦμεν διὰ τῆς ἡμετέρας φαντασίας. Ἀποχωριζόμεθα ἀπὸ τὰ περὶ ἡμᾶς ἀντικείμενα καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν σωματικὴν καὶ ὀργανικὴν ἡμῶν ὕπαρξιν καὶ καθιστῶντες τὴν ἡμετέραν προσωπικότητα ὑποκείμενον ἅμα καὶ ἀντικείμενον μελέτης, ἀναλύομεν διὰ τῆς διανοίας τὰς ἰδίας ἡμῶν νοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις καὶ ἱκανότητας καὶ ἐργαζόμεθα ἀνεξαρτήτως παντὸς ἐξωτερικοῦ βοηθήματος καὶ πάσης τῶν αἰσθητηρίων ἐντυπώσεως. Καὶ παρατηρήσατε, ἀναγνῶστα, ὅτι τὸ ἡμέτερον πνεῦμα δὲν εἶνε πάντοτε ὅπου τὸ σῶμα, ἀλλὰ παρευρίσκεται ὅπου σκέπτεται, ὅπου ἐνεργεῖ, ὅπου ἀγαπᾷ, πολλάκις δὲ συγχρόνως καὶ ἐπὶ πολλῶν σημείων καὶ ἐπὶ πολλῶν ὑποκειμένων. Εἶνε μετὰ τοῦ Θεοῦ ὁσάκις λατρεύει τὸν Θεόν. Εἶνε μετὰ τῶν ἐγγὺς καὶ μακρὰν ἀδελφῶν. Ζῇ μετὰ τῶν ζώντων καὶ συναναστρέφεται μετὰ τῶν μεταστάντων, καὶ ἐν γένει λειτουργεῖ κατὰ τρόπους ἀπέχοντας τῶν νόμων τῆς μηχανικότητος περιφανῶς δ' ἀποκαλύπτοντας ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἀπεικόνισις καὶ σύνθεσις δύο κόσμων ἐν ᾧ συγκεντροῦνται ἐν μυστηριώδει ἑνότητι σωματικαὶ ἅμα καὶ βιολογικαὶ καὶ πνευματικαὶ καὶ ἐλεύθεραι δυνάμεις συναποτελοῦσαι τὴν οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν αὐτοῦ.

Ἀλλ' ὅπως διαφωτίσωμεν τὰς ἀληθείας ταύτας καὶ καταδείξωμεν τοὺς ὑπερορ̣γανικοὺς χαρακτῆρας τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται, ἡλίου φαεινότερον, τὸ ὑπερκόσμιον καὶ ὑπερφυὲς τοῦ Ὄντος ἐξ οὗ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν, θέλομεν

ἐν τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις ἐξελέγξει τὸ παράλογον τῶν δοξασιῶν τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας περὶ τῆς ἀνθρωπίνης προσωτικότητος καὶ θέλομεν προβῆ εἰς ἐπισταμένην μελέτην καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἰδιοτήτων καὶ ἰδιορρύθμων γνωρισμάτων τῶν συναποτελούντων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΗΣ ΑΘΕΟΥ ΥΛΟΔΟΞΙΑΣ

I

Τὸ ἡμέτερον σῶμα ἀποτελοῦν ἓν τῶν στοιχείων τῆς ἡμετέρας προσωπικότητος διέπεται ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων ὑφ' ὧν διέπονται πάντα τὰ λογικὰ ὄντα τῆς φύσεως. Ἀφιέμενον ἀπὸ ὕψος ἄνευ στηρίγματος πίπτει ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὁ λίθος. Πληττομένου ὑπὸ ἑτέρου σώματος, ἐπέρχεται ἐπὶ τοῦ δέρματος καὶ τῶν μυώνων βλάβη ἢ φθορὰ ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητος τοῦ τραύματος. Τῆς ζωῆς διατηρουμένης διὰ τῆς θρέψεως καὶ τῶν στοιχείων τοῦ ἀέρος, ἡ ἔλλειψις εἰσπνοῆς καὶ τροφῆς συνεπιφέρει τὴν χαύνωσιν ἢ καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἰδοὺ νόμοι σταθεροὶ καὶ ἀμετάβλητοι ἐφαρμοζόμενοι ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης σωματικῆς ὀργανώσεως ὡς καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ἀνοργάνων ἢ ἐμβίων ὄντων.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν φαινομένων καὶ ἀναγκῶν τοῦ σώματος ἄλλη σειρὰ γεγονότων ἐκπορεύεται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα περὶ ὧν ἔχομεν πλήρη καὶ θετικὴν γνῶσιν διὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως. Ἐντυπώσεις, ἐπιθυμίαι, ἰδέαι, συναισθήματα, σκέψεις, συλλογισμοί, φαντασίας ἀποκυήματα, φόβοι, ἐλπίδες, ἀναμνήσεις, προσδοκίαι καὶ προγνώσεις τοῦ μέλλοντος, ἀγάπη,

ἀρχαὶ καὶ πάθη διαφέροντα κατὰ λαούς, κατὰ χώρας, κατὰ καιρούς, κατὰ ἄτομα καὶ οἰκογενείας, συναποτελοῦν τὸν ἀόρατον καὶ πνευματικὸν κόσμον ἑκάστης ἀνθρωπίνης ἀτομικότητος. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ὑλοδοξούντων, ὁ πνευματικὸς οὗτος κόσμος ἐκπορεύεται ἀπὸ τὰς κινήσεις τῶν ἀτόμων τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἀπὸ τὴν μηχανικὴν αὐτῶν λειτουργίαν καὶ τοποθέτησιν, ὡς τὸ οὖρον ἀπὸ τοὺς νεφροὺς καὶ ἡ χολὴ ἀπὸ τὸ ἧπαρ. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὰς δοξασίας ταύτας, δὲν εἶνε πνευματικὴ δύναμις συνεργοῦσα μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλ' εἶνε αὐτὴ ἡ ὕλη τοῦ ἐγκεφάλου αὐτενεργοῦσα καὶ παράγουσα ἰδέας, αἰσθήματα καὶ βουλήσεις, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο πνευματικὸν φαινόμενον. « Τὰ ὄργανα τῆς ψυχῆς, λέγει ὁ Χέκελ, ἔχουσι τὴν ἀρχὴν των εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς τοῦ δέρματος ὑμένας οὐδόλως διαφέροντα τῶν ὀργάνων πάντων τῶν λογικῶν σπονδυλωτῶν κτηνῶν μεθ' ὧν ἔχουσι κοινὸν τὸν προπάτορα. Ἡ φιλοσοφία τοῦ μονισμοῦ καὶ οἱ ταύτης ὀπαδοὶ πρεσβεύομεν ὅτι πάντα τὰ φαινόμενα ἤρτηνται ἀπὸ μηχανικὰ αἴτια πρὸς οὐδένα κατευθυνόμενα σκοπόν. Τούτου δ' ἕνεκεν δοξάζομεν, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ γείνῃ λόγος περὶ αὐτεξουσίου, αἱ δὲ ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως ἃς θεωροῦμεν ἐλευθέρας εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα νόμων μηχανικῶν σταθερῶν καὶ ἀμεταβλήτων ὡς εἶνε πάντα τὰ λοιπὰ κοσμικὰ φαινόμενα. Πνεῦμα καὶ ψυχὴ εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐνεργείας τῶν μορίων τῆς ὕλης. Αἱ δυνάμεις τῆς ἕλξεως καὶ ἀπώσεως τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης παρήγαγον καὶ πίθηκον καὶ ἄνθρωπον ὡς παρήγαγον τὰ φύκη καὶ τὴν μηλέαν, τὸ ὕδωρ καὶ τὸ κρύσταλλον. » (α)

Περιττὸν εἶνε νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ τὸν Χέκελ τὰς περὶ τῶν βεβαιώσεων τούτων ἀποδείξεις, καθόσον ἐπανειλημμένως ἐκήρυξε διὰ τῶν διαφόρων συγγραφῶν του ὅτι τὸ προτεινόμενον ὑπ' αὐτοῦ σύστημα εἶνε τὸ ἐξαγόμενον ὑψηγορίας θεωρημάτων ἢ μᾶλλον

(α) Χέκελ. Ἀνθρωπογονία. Γαλ. Μεταφ. Σελ. 440,—617,—620,—623,—625.

δόγμα νέας πίστεως ὡρισμένον ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ τῆς ἀρχαίας. Ἀλλ' οἱ ἐν Ἑλλάδι μαθηταὶ ἀναιροῦν ἐπὶ τούτου τὸν διδάσκαλον βεβαιοῦντες ὅτι συμφώνως πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν « ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ ὕλῃ τὴν παγκόσμιον μητέρα ἥτις παράγει πάντα ὡς τοὺς καρποὺς ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς κόλπων » Καὶ δὲν ἐπιλαμβάνονται μὲν νὰ γνωρίσωσιν ἡμῖν τὰς ἐπιστημονικὰς ἐκζητήσεις καὶ τὰ ἐξαγόμενα αὐτῶν, ἀλλ' ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως ἐπικαλοῦνται τὴν γνώμην καὶ τὰ πειράματα τοῦ ἄγγλου φυσιοδίφου Τύνδαλλ ὃν καὶ « πειραματιστὴν περίφημον » χαρακτηρίζουσι.

Καὶ ὅμως, ἀναγνῶσται, οὐδεὶς ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ συνετέλεσε πλειότερον τοῦ Τύνδαλλ πρὸς ἀνατροπὴν τῶν διδαγμάτων τῆς ὑλοδοξίας ὑπὲρ ὧν ἐπί τινα χρόνον ὑπερεμάχησε καὶ ἐπάλαισε!

Εἴδομεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς συγγραφῆς ταύτης ὅτι ὁ Τύνδαλλ ἐπαναλαβὼν τὰ ὑπὸ τοῦ Παστὲρ γενόμενα πειράματα, ἀπέκρουσε τὰς περὶ τῆς αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς δοξασίας, ἃς προηγουμένως ἐπρέσβευεν. Ἰδοὺ δὲ τί συνέβη καὶ ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου περὶ οὗ ἀσχολούμεθα ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ.

Ἀποδέχομαι, ἔλεγεν ὁ Τύνδαλλ ἔν τινι τῶν συγγραφῶν του, τὴν πρότασιν τῶν ὑλοδοξούντων περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς παραγωγὴν ἰδεῶν, αἰσθημάτων καὶ ἄλλων πνευματικῶν φαινομένων, διότι δὲν δύναμαι νὰ νοήσω τίνι τρόπῳ πνευματικὴ δύναμις δύναται νὰ συνεργασθῇ μετὰ τοῦ σώματος τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης. Τὸ ἀκατάληπτον τῆς προτάσεως τῶν πνευματιστῶν δὲν μοῦ ἐπιτρέπει τὴν παραδοχὴν αὐτῆς. Καὶ ἰδοὺ ὁ Τύνδαλλ ὑλοδοξῶν.

Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ὁ ἄγγλος φυσιοδίφης μελετᾷ ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ δοξασιῶν. Ἀπέβαλον, λέγει, τὴν πρότασιν τῶν πνευματιστῶν ὡς ἀκατάληπτον, ἀλλ' ἤδη εὑρίσκομαι ἐνώπιον ἄλλου ἀκαταλήπτου. Τίνι τρόπῳ ἡ ὕλη καὶ οἱ διέποντες αὐτὴν μηχανικοὶ νόμοι δύνανται νὰ παραγάγωσι φαινόμενα ἀδιαφιλονεικήτως ἀσώματα, ἄυλα, ἐλεύθερα καὶ πνευματικὰ οἷαι εἶνε αἱ

ἰδέαι, αἱ σκέψεις, αἱ κρίσεις, αἱ ἐλεύθεραι βουλήσεις; Τοῦτο εἶνε ἐπίσης ἀκατάληπτον καὶ ὡς ἐκ τούτου πρέπει νὰ ἀποκρούσω τὴν πρότασιν ὡς ἀπέβαλον τὴν τῶν πνευματιστῶν λόγῳ ἀκαταλήπτου.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν αἱ κατὰ τοῦ ὑλισμοῦ παρατηρήσεις του περιωρίζοντο εἰς ἁπλοῦς δισταγμούς· « ὀφείλω νὰ δηλώσω, ἔλεγεν, ὅτι τὰ πειραματικὰ γεγονότα ἅτινα ὁ ὑλιστὴς θεωρεῖ ἁπλούστατα παριστάνουσιν κατὰ τὴν συναρμολόγησίν των τὰς αὐτὰς σχεδὸν δυσκολίας τὰς ὁποίας ἀντιτείνομεν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ πνεύματος· » ἀλλὰ χρόνου προϊόντος οἱ δισταγμοὶ μετεβλήθησαν εἰς ὁριστικὰς καὶ κατηγορηματικὰς προτάσεις. « Δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω τὴν θεωρίαν τῆς ἐπενεργείας τοῦ πνεύματος ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου, ἀλλ' ὁμολογῶ ἀδιστάκτως ὅτι δὲν δύναμαι νὰ νοήσω τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ συνειδότος ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου. » Καὶ ἄλλοτε μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἐπὶ τῶν πνευματικῶν φαινομένων ἐσυμπέραινεν ὡς ἑξῆς. « Ὁ ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς φύσεως ἀσχολούμενος καὶ μελετῶν εὑρίσκεται ἐνώπιον φοβεροῦ μυστηρίου. Πρὸς ἐξήγησιν δ' αὐτοῦ οὐδὲ κατὰ ἓν μόνον βῆμα ἐπροχωρήσαμεν. » Περὶ δὲ τοῦ μέλλοντος; Οἱ ἐν Ἑλλάδι μαθηταὶ τοῦ Χέκελ ἐμυκτήρισαν τοὺς ἐπικαλεσθέντας τοὺς λόγους τοῦ Βοά — Ρεϋμόνδου εἰπόντος, « ἀγνοοῦμεν καὶ ἀγνοήσομεν, » ἀλλ' ἰδοὺ ὁ περικλεὴς Τύνδαλλ, οὗτινος τὴν αὐθεντίαν μετὰ πλήρους ἐμπιστοσύνης ἐπεκαλέσθησαν, ἀνομολογῶν τὴν παροῦσαν τῆς ἐπιστήμης ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀναρμοδιότητα αὐτῆς περὶ τὴν λύσιν τῶν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ οὐσίας τῶν ὄντων ζητημάτων. « Εἰ δέ τις μ' ἐρωτήσῃ, ἐὰν ἡ ἐπιστήμη δύναται ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐξηγήσῃ τὸ μυστήριον τοῦ παντὸς θὰ διαστείλω τὴν κεφαλὴν καὶ θὰ ὑψώσω τοὺς ὤμους ὅπως ἐκδηλώσω τοὺς δισταγμούς μου. Προτιμότερον εἶνε κύπτοντες τὴν κεφαλήν, ἱερεῖς καὶ φιλόσοφοι, ν' ἀνομολογήσωμεν τὴν ἀμάθειάν μας. Διότι καὶ ἐὰν τὰ αἰσθητήρια καὶ ἡ διάνοια ἐπὶ τοσοῦτον διαφωτισθῶσιν ὥστε ν' ἀποβῇ εἰς ἡμᾶς ἐφικτὸν ν' ἀκριβώσωμεν πάσας τὰς κινήσεις καὶ πάσας τὰς τῶν μορίων συνθέσεις καὶ τὰς ἠλεκτρικὰς ἐνεργείας καὶ ἄλλας

μεταβολὰς αἴτινες ἀνταποκρίνονται εἰς τὰ διάφορα αἰσθήματα καὶ σκέψεις μας, θὰ εὑρεθῶμεν πάντοτε μακρὰν τῆς λύσεως τοῦ μεγάλου προβλήματος. Καὶ τότε ὡς καὶ σήμερον θὰ ἐρωτῶμεν, τίς εἶνε ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῆς συνειδήσεως; τίνι τρόπῳ τὰ σωματικὰ φαινόμενα δύνανται νὰ προσλάβωσι πνευματικὸν χαρακτῆρα; Μελετῶντες καὶ ἀδιαλείπτως σκεπτόμενοι ἐπὶ τοῦ προβλήματος θὰ εὑρεθῶμεν πάντοτε εἰς τὸ σημεῖον τοῦ ἀκαταλήπτου, διότι ἡ σφαῖρα τῶν φυσικῶν ἐρευνῶν εἶνε μὲν εὐρυτάτη, ἀλλ' ἔχει καὶ ὅρια πέραν τῶν ὁποίων βυθιζόμεθα εἰς τὸ ἄγνωστον.» (α)

Οἱ δισταγμοὶ τοῦ Τύνδαλλ πρὸς τὰς ἰδίας ἀρχὰς καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ προσβολὴ τῆς τοῦ ὑλισμοῦ ἀρχῆς, καθ' ἣν τὰ πνευματικὰ φαινόμενα ἐκπορεύοντα ἀπὸ τὰς κινήσεις τῆς ὕλης, ἐγένοντο ἀφορμή, ὥστε ὁ κ. Μάλλοκ εἰς τὸ περὶ « Ζωῆς » σύγγραμμά του, συλλέξας πάσας τὰς ἀντιφάσεις καὶ αὐτοαναιρέσεις τοῦ Τύνδαλλ, κατέδειξεν ὅτι ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου τῆς οὐσίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς οὐδεὶς δύναται νὰ ὁρίσῃ τίνες ὑπῆρξαν αἱ ὁριστικαὶ πεποιθήσεις του. (6)

II

Τύχῃ ἀγαθῇ! Τὸ ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως καὶ ἤδη ὑπ' πάντων τῶν σπουδαίων ἐπιστημόνων παραδεχθέν, κατὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι τοῦ Χέκελ ὀπαδούς, τίθεται εἰς ἀμφισβήτησιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ «περιδόξου πειραματιστοῦ» πρὸς ὃν μᾶς παρέπεμψαν! Πάντα, διδάσκουσι, παρήχθησαν αὐτομάτως διὰ τῆς λειτουργίας τῶν μηχανικῶν τῆς ὕλης δυνάμεων, κατὰ δὲ « *τὰς ἀξιωματικὰς ἀποφάνσεις τῆς νῦν ἐπιστήμης ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ κατὰ βαθμὸν (οὐχὶ κατὰ ποιὸν) ἀνώτερον εἶδος πιθηκοειδῶν μα-*

(α) Τύνδαλλ. Fragments of science.

(6) Μάλλοκ. Ὅρα Γαλ. μεταφρ. ὑπὸ τὸν τίτλον Vivre Σελ. 230 μέχρι 252. Ὀθίδης Ἐπιστολ. φιλοσ. Σελ. 94.

στοφόρων.» (α) Ἡ τῆς προτάσεως ταύτης ἀποκρουομένης ὑπὸ τῶν διαπρεπεστέρων φυσιογνωστῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, ὡς ἀπεδείξαμεν εἰς τὸ α'. μέρος τῆς συγγραφῆς, ἀποδοκιμαζομένης δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Τύνδαλλ, ἀνομολογοῦντος τὴν ἀμάθειαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἐπικαλούμεθα τὴν σύντονον τῶν ἀναγνωστῶν προσοχὴν ἐπὶ τῇ μελέτῃ ψυχικῶν τινων φαινομένων καὶ γεγονότων εἰς ἣν ἤδη προβαίνομεν πρὶν ἐπιληφθῶμεν τῆς ἀναλύσεως τῶν γενικῶν χαρακτήρων καὶ γνωρισμάτων τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Καὶ διὰ μὲν τῶν ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ σκέψεων θὰ διαφωτίσωμεν τοὺς δισταγμοὺς καὶ τὰς ἀμφιβολίας τοῦ ἄγγλου φυσιοδίφου, διὰ δὲ τῆς ἐν τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις ἐπισταμένης καὶ μακρᾶς ἀναλύσεως θ' ἀκριβώσωμεν τὰς πραγματικὰς καὶ θετικὰς ἀποδείξεις τοῦ παραλογισμοῦ τῶν χεκελείων διδαγμάτων, καθιστῶντες περιφανῆ τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐξ ὑπερκοσμίου αἰτίας καὶ ὑπερφυοῦς Δημιουργοῦ.

III

Η ΙΔΕΑ

Ὁ ἄνθρωπος συλλαμβάνει καὶ διὰ τῆς διανοίας δημιουργεῖ ἰδέας ἃς καὶ διατηρεῖ ἐν τῇ μνήμῃ του, δύναται δὲ καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ διὰ τῆς ἀναμνήσεως ἐνώπιον τοῦ συνειδότος του κατὰ τὸν μετέπειτα χρόνον. Καὶ τινὲς μὲν τούτων εἶνε ἁπλῶς παραστατικαί, ἀπεικονίζουσαι τὸ σχῆμα, τὸν χρωματισμὸν ἢ ἄλλας τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων ἰδιότητας, ἕτεραι δὲ μὴ ἐκπηγάζουσαι ἀπό τινος τῶν αἰσθητηρίων ἐντυπώσεως εἶνε ἁπλαῖ συλλήψεις καὶ νοητικαὶ καταστάσεις μὴ ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς αἰσθητόν τι ἀντικείμενον.

(α) Προμηθεύς. 2 Δεκεμ. 1890.

Εἴδομεν τὸν Παρθενῶνα, ἡ δὲ ἄποψις τοῦ οἰκοδομήματος ἀπεικονισθεῖσα εἰς τὴν ἡμετέραν διάνοιαν διατηρεῖται ἐν αὐτῇ καὶ ἄνευ πραγματικῆς θέας, ἑπομένως δυνάμεθα ν' ἀναχαράξωμεν νοητικῶς τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ μνημείου, διακρινομένην ἀπὸ πάσης ἄλλης ἰδέας ἢ ἀπεικονίσεως τῆς μνήμης.

Ἐπισκεφθέντες πόλιν τινὰ ἐγνωρίσαμεν τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ μνημεῖα αὐτῆς, κατὰ δὲ τὴν ἐν αὐτῇ διαμονήν μας ἐλάβομεν καὶ συγκινήσεις χαρᾶς καὶ λύπης ἢ ἠκούσαμεν ῥήτορα ὁμιλοῦντα περί τινος κοινωνικοῦ ζητήματος· ἐν τῇ μνήμῃ ἀκολούθως διατηροῦμεν οὐ μόνον τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ὁδῶν καὶ μνημείων τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὰς συγκινήσεις τῆς χαρᾶς ἢ τῆς λύπης καὶ τὰς κυριωτέρας τῶν ἰδεῶν, τὰς ὑπὸ τοῦ ῥήτορος ἀναπτυχθείσας.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν παραστατικῶν τούτων ἰδεῶν, αἵτινες ἔλαβον τὴν πρώτην ἀρχήν των ἐξ ἐντυπώσεων τῶν αἰσθητηρίων, ἐσμὲν κάτοχοι καὶ ἄλλων ἰδεῶν ὅλως γενικῶν καὶ ἀφῃρημένων· ἔχομεν τὰς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ χρόνου, τοῦ ἀπείρου, τῆς αἰωνιότητος, τῆς ταὐτότητος, τοῦ αἰτίου, τοῦ μηδενός, αὗται δὲ εἶνε ἁπλᾶ νοήματα μὴ ἔχοντα σχέσιν πρὸς ὡρισμένον τι σῶμα ἢ πρὸς αἰσθητήν τινα ἰδιότητα.

Τώρα τί εἶνε ἡ ἰδέα; τίς δὲ ἡ οὐσία καὶ τὰ συστατικὰ αὐτῆς στοιχεῖα;

Ἡ ἰδέα δὲν εἶνε βεβαίως ὑλικόν τι ὄν, ἔχον βάρος ἢ ἔκτασιν ἢ σωματικήν τινα ἰδιότητα, δυνάμενον νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν αἰσθητηρίων μας ἢ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν μηχανικῶν ἐργαλείων, ἐφ' ὅσον καὶ ἂν ἤθελον τελειοποιηθῇ. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶνε τοσοῦτον προφανὴς καὶ ἀδιαφιλονείκητος, ὥστε οὐδὲ οἱ ὑλισταὶ αὐτοὶ διενοήθησαν νὰ τὴν ἀμφισβητήσωσι· πρεσβεύουσι μὲν ὅτι αἱ *ἰδέαι* παράγονται ἀμέσως ἀπὸ τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης, ὡς ἡ χολὴ ἀπὸ τοῦ ἥπατος, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῶν παραγομένων ἰδεῶν, ἀποδέχονται καὶ ἀνομολογοῦσιν ὅτι εἶνε ὅλως ἄυλος καὶ πνευματική. «Ἡμεῖς, λέγει ὁ κορυφαῖος αὐτῶν Βύχνερ, δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὴν *ἰδέαν* εἰμὴ ὡς ἄυλόν τι ἀποκλεῖον τὴν ὕλην καὶ μηδεμίαν ἔχον σωματικὴν ἰδιότητα.» [1])

Καὶ τῷ ὄντι, ἡ ἰδέα δὲν συνίσταται οὔτε εἰς τὸν ἦχον τῆς λέξεως δι' ἧς ἐκδηλοῦται οὔτε εἰς τὸ σημεῖον τῆς γραφῆς δι' οὗ ἀπὸ πάσης ἄλλης καθορίζεται. Διὰ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γραφῆς ἡ *ἰδέα* διακρίνεται ἀπὸ πάσης ἄλλης καὶ πρὸς ἄλλους μεταδίδεται, ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ θεωρουμένη, εἶνε κατάστασις νοητική, δυναμένη μὲν νὰ ὁρισθῇ διὰ γραπτῶν ἢ προφορικῶν σημείων, οὐδόλως ὅμως συγχεομένη μετὰ τῶν συμβολικῶν καὶ παραστατικῶν τούτων σημείων.

Ὁ προφορικὸς λόγος εἶνε ἦχος παράγων ἐντύπωσιν ἐπὶ τῆς ἀκοῆς, ἡ δὲ *ἰδέα* εἶνε ἡ ἐν τῷ νῷ παραγομένη ἔννοια· διὰ τοῦ λόγου αἱ ἰδέαι ὁρίζονται, διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων, κοινοποιοῦνται εἰς ἄλλους καὶ διὰ τῶν σημείων τῆς γραφῆς μακρόθεν μεταδίδονται καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν μεταβιβάζονται. Ἡ σπουδαιότης τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ τῆς γραφῆς εἶνε ἀνυπολόγιστος κατὰ τὰς γενομένας κοινωνικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς προόδους, ἡ δὲ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις τῆς γλώσσης παντὸς ἔθνους καὶ τῶν συμβολικῶν τῆς διανοίας παραστατικῶν σημείων συμβαδίζει μετὰ τῆς πνευματικῆς καὶ διανοητικῆς αὐτοῦ διαμορφώσεως· ἀλλ' οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ σπουδαιότης αὕτη, ἡ *ἰδέα* εἶνε ὅλως διακεκριμένη ἀπὸ τῆς ὁριζούσης αὐτὴν λέξεως ἢ ἄλλου παραστατικοῦ σημείου. Πολλάκις ἐγείρεται εἰς τὴν διάνοιάν μας μία *ἰδέα*, στερούμεθα δὲ τῆς λέξεως ὅπως ἐκφράσωμεν καὶ εἰς ἄλλους μεταδώσωμεν· ἄλλοτε παρουσιάζεται εἰς τὴν διάνοιαν ἡ ἰδέα, ἀλλὰ μὴ ἔχοντες πρόχειρον τὴν ὁρίζουσαν αὐτὴν λέξιν, θέτομεν ἐν ἐνεργείᾳ τὴν δύναμιν τῆς μνήμης, ἐκζητοῦμεν ἐν μέσῳ τῶν συμβολικῶν σημείων τὸ ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν ἡμετέραν ἔν-

1) Βύχνερ « Δύναμις καὶ Ὕλη » Κεφ. II'. — Ἡ πρότασις αὕτη τοῦ Βύχνερ, παρατηρεῖ ὁ Λάνζε εἰς τὴν περὶ ὑλισμοῦ ἱστορίαν του, μᾶς ὁδηγεῖ λογικῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ὑποστάσεως πνευματικῶν δυνάμεων. Ὅρα μετάφρασιν γαλ. Τόμον 2ον σελ. 115.

νοιαν καὶ ἀνευρίσκοντες τοῦτο ὁρίζομεν καὶ ἐκδηλοῦμεν τὴν ἰδέαν, ἣν ὅμως, καὶ πρὶν ἢ ἐξεύρωμεν τὴν παριστάνουσαν αὐτὴν λέξιν, εἴχομεν πρὸ τοῦ συνειδότος μας. Πολλάκις δὲ ἀποβλέποντες εἰς τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τοῦ προσώπου μεθ' οὗ συνδιαλεγόμεθα καὶ ὅπως καταστήσωμεν καταληπτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς ἰδέας, ἀπομακρυνόμενοι τῆς κυριολεξίας ποιοῦμεν χρῆσιν διαφόρων τῶν συνήθων λέξεων ἢ καὶ μακρῶν περιφράσεων. Ἐνίοτε ἡ αὐτὴ λέξις ὁμοίως γραφομένη καὶ προφερομένη, διαφόρους ἔχει σημασίας, καίτοι δὲ τὰς αὐτὰς προξενοῦσα πάντοτε ἐντυπώσεις εἰς τὴν ἀκοήν, διεγείρει ἐν ἡμῖν ἑκάστοτε διάφορον ἔννοιαν· ἡ λέξις *λόγος* ἄλλοτε μὲν ἐγείρει ἐν ἡμῖν τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου τῶν λέξεων δι' ὧν ἐκφράζομεν τὰς ἰδέας μας, ἄλλοτε δὲ τὴν ἐσωτερικὴν δύναμιν δι' ἧς κρίνομεν καὶ ἄλλοτε τὴν ἀρχὴν ἢ τὸ αἴτιον πράγματός τινος ἢ καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Παντός. Ὡς τὸ διανοεῖσθαι καὶ τὸ λέγειν εἶνε μὲν ἀλληλένδετα, ἀλλὰ δὲν ἀπαρτίζουσι μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν, οὕτω καὶ ἡ *ἰδέα* νοουμένη εἶνε διάφορόν τι τῆς διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἐκδηλώσεως αὐτῆς. Πρὸς πίστωσιν δὲ καὶ διατράνωσιν τῶν λεγομένων, ἐπαναλαμβάνομεν ἐνταῦθα τὴν κρίσιν τοῦ Βύχνερ, ἀπαλλάττουσαν ἡμᾶς περαιτέρω ἀναπτύξεως. « Ἡ ἰδέα εἶνε πνευματικόν τι μὴ ἔχον σῶμα ἢ ἄλλην τινὰ ὑλικὴν ἰδιότητα.»

Τοῦτο εἶνε τὸ γεγονός· ἀλλὰ κατὰ τὰς ὑλιστικὰς θεωρίας οὐδὲν ὑπάρχει πλὴν τῆς ὕλης, ὁ δὲ ἄνθρωπος, ἐστερημένος ψυχῆς καὶ πάσης ἀΰλου καὶ πνευματικῆς ἀρχῆς, νοεῖ καὶ σκέπτεται διὰ μόνης τῆς ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ὑπαρχούσης ὕλης, αἱ δὲ ἰδέαι εἶνε ἐκκρίσεις τοῦ ὀργάνου τούτου, ὡς ὁ *σίαλος* ἔκκρισις τῶν ἀδένων τοῦ στόματος. Ἀλλ' ἐὰν οὐδὲν ὑπάρχει πλὴν τῆς ὕλης, πῶς δύνανται νὰ ἔχωσιν ὕπαρξιν ὄντα ἄϋλα καὶ πνευματικὰ ὡς αἱ ἰδέαι ;

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐστερημένος πνευματικῆς δυνάμεως, τίνι τρόπῳ ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου δύνανται νὰ ἐκπηγάσωσιν ἄϋλα καὶ πνευματικὰ προϊόντα ; Οἱ ὑλισταὶ συμπαραβάλλουσι τὸν ἐγκέφαλον πρὸς τὸ ἧπαρ καὶ τοὺς ἀδένας· καὶ ἐὰν δὲν γνωρίζωμεν τὰς λειτουργίας τῶν ὀργάνων τούτων, δυνάμεθα ὅμως νὰ νοήσωμεν τὴν ἐξ αὐτῶν ἔκκρισιν τῆς χολῆς καὶ τοῦ σιάλου, διότι πρόκειται περὶ αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν προϊόντων, ἀλλὰ προκειμένου περὶ *ἰδεῶν*, εὑρισκόμεθα εἰς θέσιν οὐ μόνον διάφορον, ἀλλὰ καὶ πάντη ἀντίθετον.

Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τῶν ὅρων τοῦ τιθεμένου ἐνταῦθα προβλήματος· δὲν ζητοῦμεν παρὰ τῶν ὑλιστῶν νὰ προσδιορίσωσιν οὔτε τὰς λειτουργίας οὔτε τοὺς τρόπους τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐγκεφάλου· ζητοῦμεν ἁπλῶς νὰ γνωρίσωμεν ἐὰν ὑπὸ ὀργάνου σωματικοῦ, μὴ συνεργαζομένου μετὰ πνευματικῆς τινος δυνάμεως, ἐὰν ὑπὸ μιᾶς μηχανῆς, ὡς οἱ ὑλισταὶ χαρακτηρίζουσι τὸν ἄνθρωπον, δύνανται νὰ παραχθῶσιν ὄντα ὑπὸ τῶν ἰδίων ὁριζόμενα ὡς ἄϋλα καὶ ὡς μὴ ἔχοντα μηδεμίαν ὑλικὴν καὶ αἰσθητὴν ἰδιότητα. Καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης εἶνε ἀπεικονισμέναι καὶ ὡς διὰ τύπου ἐγκεχαραγμέναι αἱ λέξεις καὶ τὰ σύμβολα τῶν ἰδεῶν, τὸ πρόβλημα εἶνε πάντοτε τὸ αὐτό, καθότι ἐκζητεῖται καὶ τότε νὰ γνωρίσωμεν ἐὰν διὰ τοῦ ἤχου τοῦ προφορικοῦ λόγου ἢ διὰ τῆς ὁράσεως τῆς γραφῆς, δύναται νὰ παραχθῇ ὑπὸ τοῦ ἐγκεφάλου ἡ ἔννοια, ἡ παριστανομένη ἰδέα, ἥτις, ὡς δὲν ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τῶν ὑλιστῶν, εἶνε ὅλως ἄϋλος καὶ πνευματική.

IV

Η ΚΡΙΣΙΣ

Τὸ προτεθὲν πρόβλημα λαμβάνει μείζονας διαστάσεις καὶ ἐξαίρεται πρὸ τοῦ ὑλισμοῦ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ δυνάμει διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐπακολουθούντων τὴν γένεσιν τῶν *ἰδεῶν* φαινομένων καὶ τῆς μορφώσεως νέων διὰ τῶν σκέψεων καὶ κρίσεων τῆς διανοίας.

Ὁ ὑλισμὸς δοξάζει ὅτι αἱ *ἰδέαι* μορφοῦνται διὰ τῶν κινή-

σεων καὶ λειτουργιῶν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης, παραγομένων εἴτε ἐκ τῆς αὐτενεργείας αὐτῆς εἴτε ἐκ τῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων μεταβιβαζομένων ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων. Ἔστω· ἀλλ' ἡ *ἰδέα*, μετὰ τὴν γένεσίν της, διαμένει, διατηρεῖται, ἐντοπίζεται εἰς τὴν διάνοιαν, ἐπανέρχεται δὲ διὰ τῆς ἀναμνήσεως καὶ ἀναπαρίσταται ἐνώπιον τοῦ συνειδότος μετὰ πολλὰς ἡμέρας καὶ μετὰ ὁλόκληρα ἔτη, εἴτε μετ' ἄλλων συνδεομένη εἴτε μόνη, ὡς ἐκ τυχαίας συμπτώσεως ἢ ἐκουσίας ἀναμνήσεως.

Ἐρωτῶμεν ἤδη· τίνι τρόπῳ μία ἄϋλος καὶ πνευματικὴ παραγωγή, οἵα ἡ *ἰδέα*, δύναται νὰ διατηρηθῇ καὶ ἀποθηκευθῇ ἐφ' ἑνὸς σωματικοῦ ὀργάνου; Ἡ ἰδέα εἶνέ τι ἄϋλον στερούμενον πάσης σωματικῆς ἰδιότητος· τοῦτο ἀνομολογοῦσιν οἱ ὑλισταί. Ὑποθέτοντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε πεπροικισμένος διὰ πνευματικῆς ἀρχῆς καὶ ἐνεργείας, δυνάμεθα, ἂν οὐχὶ νὰ γνωρίσωμεν τοὺς τρόπους, νὰ νοήσωμεν τοὐλάχιστον τὸ ἐφικτὸν τῆς ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ μετουσιώσεως τοῦ ἀΰλου ὄντος, τῆς διατηρήσεως καὶ ἐναποθηκεύσεως προϊόντος τῆς ἰδίας αὐτῆς φύσεως καὶ οὐσίας. Ἐπειδὴ ὅμως, κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ὑλιστῶν, ὁ ἄνθρωπος εἶνε σωματικὴ μηχανὴ ἐστερημένη πάσης ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς δυνάμεως, ἡ διατήρησις καὶ ἐναπόθεσις τῶν ἰδεῶν ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης ἔχει τὸν χαρακτῆρα τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου.

Προβῶμεν περαιτέρω.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν μορφώνει μόνον *ἰδέας*, ἀλλὰ σκέπτεται καὶ κρίνει ἐπ' αὐτῶν, ἐκ δὲ τῶν ἐσωτερικῶν τούτων ἐνεργειῶν νέαι ἐκπηγάζουσι καὶ παράγονται *ἰδέαι*.

Ὑποθέσωμεν ὅτι εἴτε διὰ τῆς ἀναγνώσεως εἴτε διὰ τῆς προφορικῆς ἀφηγήσεως πληροφορούμεθα τὸ πρῶτον περὶ τῶν πράξεων σοῦ Ἀριστειδου· προσεγγίζοντες τὰς μορφωθείσας ἐν ἡμῖν ἰδέας περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν πράξεων τούτων πρὸς τὴν ἤδη ὑπάρτουσαν ἐν ἡμῖν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης, ἐξάγομεν ἓν συμπέρασμα, τοῦτο δὲ εἶνε μία νέα ἰδέα μὴ προϋπάρχουσα ἐν ἡμῖν « ὁ Ἀριχτείδης ἦτο δίκαιος ». Ἡ νέα αὕτη ἰδέα παρήχθη ἐκ τῆς προ-

σεγγίσεως τῆς ἐννοίας τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐκ τῆς συμπαραβολῆς ταύτης πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῶν πράξεων τοῦ Ἀριστειδου.

Ἀναλύοντες πᾶσαν ἄλλην σκέψιν καὶ πᾶσαν ἀνθρωπίνην κρίσιν, εὐκόλως θὰ πεισθῶμεν ὅτι αὗται συνίστανται εἰς τὴν προσέγγισιν, εἰς τὴν συμπαραβολήν, εἰς τὸν συνδυασμόν, εἰς τὴν ἐκτίμησιν καὶ εἰς τὴν μεταποίησιν ἰδεῶν.

Τί πράττει ὁ μελετῶν ἐπί τινος σχεδίου ὅπερ πρόκειται νὰ φέρῃ εἰς πέρας, ἢ ὁ ἀναλαμβάνων τὴν λύσιν πολιτικοῦ ἢ μαθηματικοῦ ἢ κοινωνικοῦ ζητήματος; Ἀπομακρύνει τὴν διάνοιάν του, ἐφ' ὅσον τῷ εἶνε ἐφικτόν, ἀπὸ πάσης τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων ἐντυπώσεως, συγκεντρώνει δὲ ἅπασαν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν διανοητικήν του ἐνεργότητα ἐπὶ τοῦ ζητήματος οὗτινος ἐπελήφθη τὴν λύσιν, ἐπανάγει πρὸ τῆς διανοίας του πάσας τὰς ἰδέας, αἵτινες ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, καὶ ὅπως διευκολύνῃ τὸ ἔργον του ἀνακαλεῖ αὐτὰς νοητικῶς διὰ τῶν διακριτικῶν ἐκείνων τῆς φωνῆς ἢ τῆς γραφῆς σημείων, ἅτινα ὁρίζουσι τὴν μίαν ἀπὸ τῆς ἄλλης. Ὁμιλεῖ μετὰ τῶν ἰδεῶν τούτων ὁμιλίαν σιωπηλὴν καὶ συμβολικήν, τάσσει τὴν μίαν παρὰ τὴν ἑτέραν, ἀπομακρύνει τὰς πρότερον ἀνακληθείσας καὶ ἀντικαθιστᾷ δι' ἄλλων· καὶ τώρα μὲν συνθέτει διαφόρους εἰς μίαν, ἄλλοτε δὲ τὴν μίαν ἀναλύει εἰς διαφόρους, προβαίνει εἰς μυρίους τῶν ἰδεῶν συνδυασμοὺς καὶ παλαίων πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς ὅλα τὰ ἄϋλα ἐκεῖνα ὄντα, ἅτινα ἐκάλεσεν εἰς βοήθειάν του, προσεγγίζει εἰς τὴν λύσιν, ἀμφιβάλλει, ἀπομακρύνεται τοῦ ζητουμένου καὶ ἐπὶ τέλους μορφώνει τὸ σχεδιόν του, λύει τὸ τεθὲν ζήτημα καὶ παράγει νέας ἰδέας, νέα τουτέστι πνευματικὰ προϊόντα ἐκπηγάσαντα ἐκ τῆς προσεγγίσεως, ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ἢ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ του προϋπαρχόντων ἢ ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων. Ἐὰν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τῶν λέξεων καὶ τῶν συμβολικῶν σημείων ὑπάρχωσι τὰ δυνάμενα διά τινος συνδυασμοῦ νὰ παραστήσωσι τὰς παραχθείσας νέας ἰδέας, τὰ νέα σχέδια, τὰς γενομένας τῶν ζητημάτων λύσεις,

ὁ σκεπτόμενος τὰ ἀποδέχεται καὶ ὁρίζει δι' αὐτῶν τὰς παραχθείσας κρίσεις καὶ ἐννοίας, ἄλλως προστρέχει εἰς ἄλλα παραπλήσια σημεῖα ἢ καὶ δημιουργεῖ νέας λέξεις καὶ συμβολικὰς παραστάσεις τῶν νέων ἰδεῶν.

Ἡ διασκεπτομένη δύναμις εἰς πάσας τὰς ἐνεργείας ταύτας ἀποβλέπει εἰς ἕνα σκοπὸν καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἐφιστᾷ καὶ τὴν προσοχὴν καὶ τὰς ἐνεργείας της. Δὲν ἐνεργεῖ δι' αὐτομάτων καὶ ἀσυνειδήτων μηχανικῶν κινήσεων, ὡς ὁ στόμαχος κατὰ τὰς πεπτικὰς αὐτοῦ λειτουργίας, ὡς τὸ ἦπαρ κατὰ τὴν προπαρασκευὴν καὶ ἔκκρισιν τῆς χολῆς, ἀλλ' ἔχει καὶ τὴν συνειδησιν τῶν ἐνεργειῶν της καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων δι' ὧν προβαίνει εἰς τὰς λειτουργίας της καὶ τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν τῆς διευθύνσεως τούτων. Οὐδὲ ἡ σκεπτομένη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀρχὴ περιορίζεται ἐπὶ τοῦ ὑπάρχοντος καὶ διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ὁρισθέντος, ἀλλὰ συνταράσσεται ἐν μέσῳ τῶν ἀφηρημένων ἰδεῶν, σκέπτεται ἐπί τε τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, ἐνεργεῖ ἐντὸς τοῦ κόσμου καὶ μετεωρίζεται εἰς τὸ ἄπειρον, κινεῖται ἐν τῷ χρόνῳ καὶ ἵπταται εἰς τὴν αἰωνιότητα, καὶ δημιουργεῖ ὁλοκλήρους κόσμους ἰδεώδεις, καὶ ἀρχὰς ἀφηρημένας καὶ πεποιθήσεις καὶ αἰσθήματα, μηδεμίαν ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ὅλως δὲ διάφορα ἢ καὶ τῶν προϋπαρχουσῶν ἀρχῶν καὶ αἰσθημάτων ἐναντία.

Ἐνώπιον τῶν γεγονότων τούτων μέγα καὶ σπουδαῖον ἐπεγείρεται πρόβλημα· ἐάν, ὡς οἱ ὑλισταὶ διδάσκουσιν, ὁ ἐγκέφαλος καὶ κρίνῃ καὶ σκέπτηται ὡς πάντα τὰ λοιπὰ σωματικὰ ὄργανα, τίνι τρόπῳ δύναται νὰ παραλαμβάνῃ ἄϋλα ὄντα καὶ νὰ προσεγγίζῃ ἢ ἀντιπαραβάλλῃ, νὰ συνδυάζῃ ἢ ἀναλύῃ, ἵνα μεταποιῇ καὶ διευθύνῃ κατὰ βούλησιν καὶ αὐτενέργειαν, καὶ ἐκ πασῶν τούτων τῶν ἐνεργειῶν νὰ παράγῃ νέα μὴ προϋπάρχοντα πνευματικὰ ὄντα, νέας ἰδέας, νέας κρίσεις καὶ νέας πεποιθήσεις;

Κατὰ τοὺς μηχανικοὺς τῆς φύσεως νόμους, πᾶν σῶμα εἴτε ἀνόργανον εἴτε ἐνόργανον ἐπενεργεῖ μέχρι τοῦ σημείου εἰς

ὃ ἐπεκτείνεται ἡ δύναμις αὐτοῦ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἀντικειμένων. Αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἥπατος καὶ τοῦ στομάχου περιορίζονται ἐντὸς τοῦ σώματος, ἡ ἐνέργεια τῶν φωνητικῶν ὀργάνων ἐξικνεῖται μέχρ τῆς τελευταίας δονήσεως ἣν ἡ φωνὴ παράγει εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, αἱ ἐντυπώσεις τῆς ὁράσεως λήγουσιν ὅπου ἡ δύναμις τοῦ ὀφθαλμοῦ. Τώρα τίνι τρόπῳ αἱ ἐνέργειαι τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης ἐπεκτείνονται ἐφ' ὅλου τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, ἐπεκτείνονται ἐπὶ κόσμου ἀοράτου καὶ ἐπὶ ἀντικειμένων ἀΰλων καὶ πνευματικῶν; Κατὰ τοὺς ἀπαραβάτους φυσικοὺς νόμους, πᾶσα σωματικὴ ἐνέργεια καὶ πᾶσα ὀργάνου λειτουργία πραγματοποιεῖται διὰ κινήσεως μορίων, αἱ δὲ ἐνέργειαι τοῦ ἐγκεφάλου, κατὰ τὰς ὑλιστικὰς δοξασίας, διὰ τοῦ αὐτοῦ μηχανικοῦ τρόπου διεξάγονται. Ἐνέργεια ὀργανικὴ καὶ σωματικὴ ἐπενεργοῦσα ἐπὶ τοῦ μέλλοντος καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ὑπάρχοντος δὲν δύναται οὔτε νὰ νοηθῇ οὔτε φυσικῶς νὰ ὑπάρξῃ· ἀλλὰ τότε τίνι τρόπῳ ὁ ἐγκέφαλος παράγει προνοητικὰς ἰδέας καὶ κρίσεις καὶ ἀπώτατον προτίθεται ἐν τῷ μέλλοντι σκοπόν, καὶ προπαρασκευάζει καὶ ἐκλέγει καὶ διευθύνει τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν σχεδίου χρονικῶς ἀφεστῶτος; τίνι τρόπῳ κρίνει οὐ μόνον ἐπὶ πραγματικῶν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑποθετικῶν γεγονότων;

Οἱ ὑλισταὶ μᾶς διδάσκουσιν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης εἶναι τετυπωμένοι οἱ ἦχοι τῶν λέξεων, τούτων δὲ προφερομένων, ἐπεγείρονται ἐν ἡμῖν αἱ ἀντιστοιχοῦσαι ἔννοιαι. Ἔστω· ἀλλ' ὅτε ἡ αὐτὴ λέξις προφερομένη, ὅλως διαφόρους ἐν ἡμῖν παράγει ἐννοίας, τίς ὁ κρίνων καὶ διαχωρίζων τὴν μίαν ἀπὸ τῆς ἑτέρας, καὶ τίς ὁ λέγων, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐκδηλοῦται ἡ μία ἀντὶ τῆς ἄλλης ἐννοίας;

Ἡ συνειδησις, ἡ κρίσις, ἡ αὐτενέργεια τῆς διανοίας, αἱ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν ὄντων ἐπενέργειαι τῆς σκεπτομένης ἀρχῆς προφανῶς μαρτυροῦσιν ὅτι τὰ φαινόμενα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ παραχθῶσιν ἐκ σωματικοῦ ὀργάνου καὶ διὰ τῶν διεπόντων τὴν ὕλην νόμων.

V

Η ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΙΔΕΑ

Ὁ ἐγκέφαλος εἶναι τὸ ὄργανον εἰς ὃ συγκεντροῦνται πᾶσαι αἱ τῶν αἰσθητηρίων ἐντυπώσεις καὶ ἐξ οὗ παράγονται αἱ τῆς συνειδήσεως ἀντιλήψεις καὶ παρ' οὗ ἐπεξεργάζονται πάντα τὰ νοήματα, αἱ ἰδέαι, τὰ συναισθήματα, αἱ κρίσεις καὶ αἱ βουλήσεις, ἐπὶ δὲ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης ἀποτυποῦνται καὶ ἐντοπίζονται πάντα τ' ἀποτελέσματα τῶν διεξαχθεισῶν ὑπ' αὐτῆς λειτουργιῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ τῶν ὑλιστῶν διδασκαλία· τώρα παρατηρήσατε τὰ γεγονότα.

Τὸ ἐγκεφαλικὸν ὄργανον τὸ ἔχον συνείδησιν τῶν ἐργασιῶν του, τὸ ἀντιλαμβανόμενον, τὸ σκεπτόμενον, τὸ παράγον τὰς ἰδέας καὶ τὰ βουλήματα ἐπινοεῖ καὶ δημιουργεῖ δύναμιν μὴ ὑπάρχουσαν, ἀποκαλεῖ αὐτὴν πνεῦμα ἢ ψυχὴν καὶ εἰς ταύτην ἀποδίδει τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργείας, τὰ ἴδια αὐτοῦ ἔργα, ὁμολογεῖ δὲ ὅτι αἱ παραχθεῖσαι ἰδέαι δὲν ἐνετοπίσθησαν ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐναπεταμιεύθησαν ὑπὸ τῆς πνευματικῆς δυνάμεως παρ' ἧς λαμβάνει τὰς κινήσεις καὶ μεθ' ἧς συνεργάζεται!

Δὲν ἐγείρομεν ἐνταῦθα οὔτε θρησκευτικὸν οὔτε μεταφυσικόν τι πρόβλημα, ἀλλὰ ζήτημα κοινοῦ νοὸς καὶ ἁπλῆς καὶ δημώδους μηχανικῆς.

Ὁ ὑλισμὸς πρεσβεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πεπροικισμένος διὰ πνευματικῆς δυνάμεως, συνεχομένης μὲν ἀλλὰ μὴ συνταυτιζομένης μετὰ τοῦ σώματος, καὶ ὡς ἐκ τούτου θεωρεῖ τὴν περὶ ὑπάρξεως ψυχῆς ἰδέαν ἀνυπόστατον καὶ ψευδῆ, ἔκκρισιν πλημμελῆ καὶ παθολογικὴν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ ἐγκέφαλος δὲν περιορίζεται, ὡς ἐν τῇ περὶ Θεοῦ ἰδέᾳ, εἰς παραγωγὴν ἰδέας πνευματικῆς δυνάμεως ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλ' ἐπινοεῖ καὶ ἀρχὴν ἀναιροῦσαν τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ λειτουργίας· οὕτω δὲ τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο σωματικὸν ὄργανον, ἐξ οὗ πάντα τὰ νοήματα καὶ αἱ κρίσεις ἐκπορεύονται, τὸ ὁρίζον τοὺς νόμους τῆς κινήσεως τῶν ἡλίων, τῶν πλανητῶν καὶ τῶν ἀστέρων, τὸ δημιουργοῦν πάσας τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ἀγνοεῖ ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἐνεργοῦν καὶ σκεπτόμενον καὶ βουλευόμενον!

Ὁ Βύχνερ καὶ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ ὑλισταὶ βεβαιοῦσιν, «ὅτι μία δύναμις δὲν δύναται ν' ἀποκαλυφθῇ εἰς ἡμᾶς εἰμὴ διὰ τῶν ἀλλοιώσεων καὶ μεταβολῶν τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐπὶ τῆς ὕλης ἐπιγενομένων· οὐδὲν ἄλλο μέσον δύναται νὰ καταστήσῃ ἡμῖν γνωστὴν τὴν ὕπαρξιν μιᾶς δυνάμεως.» Ἔστω· ἀλλὰ τίνι τρόπῳ ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ περὶ ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς πεποίθησις; Ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν ὑπῆρχεν, ἦτο φυσικῶς ἀδύνατον ν' ἀποκαλυφθῇ εἰς τὸν ἐγκέφαλον, κατὰ τὴν τεθεῖσαν ἀρχήν, ὡς μὴ ἐπενεγκοῦσα οὐδεμίαν ἐπὶ τῆς ὕλης ἀλλοίωσιν. Ἐὰν ἀπ' ἐναντίας ἡ ψυχὴ ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ διὰ τῆς ἐπενεργείας ταύτης ἀπεκαλύφθη, τὰ θεμέλια τοῦ ὑλισμοῦ ἐκ βάθρων σαλεύονται καὶ ἡ ὕπαρξις τῆς ψυχῆς ἀποδείκνυται ἐξ αὐτῆς τῆς παραχθείσης περὶ αὐτῆς ἰδέας.

Καὶ ἡ ἰδέα αὕτη δὲν καταμηνύεται σήμερον τὸ πρῶτον ὡς ψευδὴς καὶ ἀνύπαρκτος οὐδὲ ἐξακολουθεῖ παραγομένη ὑπὸ τῶν ἐγκεφάλων τῶν μὴ ἐφιστώντων τὴν προσοχήν των ἐπὶ τῶν λειτουργιῶν τούτων ἢ ἀγνοούντων τοὺς τρόπους τῆς ἀναλύσεως καὶ παρατηρήσεως. Ἤρὸ 2,500 ἐτῶν οἱ ὑλισταὶ διδάσκουσιν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὰς θεωρίας των, ἐπέστησαν δὲ τὴν προσοχὴν τοῦ ἐγκεφάλου ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ λειτουργίας τῆς εἰς ἄλλην ἀρχὴν ἀποδιδομένης· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς διδασκαλίας ταύσας οἱ ἐγκέφαλοι τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Βάκωνος καὶ τοῦ Καντίου, τῶν ἐκζητούντων τὴν ἐνδοτάτην φύσιν τῶν ὄντων καὶ ἀνερευνώντων τοὺς νόμους τῆς διανοίας, ἐξακολουθοῦσι παράγοντες τὴν αὐτὴν ἔκκρισιν, τὴν αὐτὴν ἰδέαν, τὴν αὐτὴν πε-

ποίθησιν καὶ ἀδιαλείπτως βεβαιοῦσιν ὅτι οὐχὶ κύτταρα καὶ ψυχὴ κυτταρώδης, ἀλλὰ δύναμις πνευματικὴ μυστηριωδῶς ἐπὶ τοῦ σώματος ἐπενεργοῦσα καὶ μετὰ τοῦ ἐγκεφάλου συνεργαζομένη παράγει διανοήματα, κρίσεις, βουλήσεις, ἀποφάσεις καὶ πάντα τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Καὶ δὲν ἀρκεῖ ταῦτα. Ἐγκέφαλοι ἀποκρούσαντες ἄλλοτε τὴν περὶ πνευματικῆς τῆς ψυχῆς ὑποστάσεως ἰδέαν ἤδη διστάζουσιν ὡς ὁ Τύνδαλλ, ἢ ἐγκαταλείπουσι τὰς προτέρας των πεποιθήσεις ὡς οἱ ἰατροὶ Καβανὶς καὶ Γεώργιος, ἢ διαμαρτύρονται κατὰ τῶν ἀποδιδόντων εἰς αὐτοὺς τὴν ἔκκρισιν ὑλιστικῶν δοξασιῶν ὡς ὁ καθηγητὴς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν Στόκες. Παρερμηνευθέντων λόγων τινῶν τοῦ ἄγγλου καθηγητοῦ παραστὰς ἐνώπιον τοῦ συνεδρίου τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἑταιρίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διεφώτισεν αὐτοὺς καὶ διαρρήδην ἀνωμολόγησε τὴν ἐπὶ τοιούτοις ζητήμασιν ἀμαθίαν τῆς θετικῆς ἐπιστήμης. «Εἰπὼν ὅτι ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς ζωῆς δυνάμεθα μετά τινος πιθανότητος νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τοὺς νόμους τῆς ἀνοργάνου ὕλης, ὡμολόγησα ἅμα ὅτι πρὸς ἐξήγησιν τοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς δέον νὰ παραδεχθῶμεν ἀναγκαίως καὶ τὴν ὕπαρξιν ἀγνώστου καὶ μυστηριώδους δυνάμεως συλλειτουργούσης μετὰ τῶν φυσικῶν νόμων πρὸς συντέλεσιν προδιαγεγραμμένου σκοποῦ. Ἐνταῦθα εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἀνεξιχνιάστου μυστηρίου! Ἐὰν δὲ μετὰ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς ἐγκύψωμεν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ *πνεύματος*, τὸ μυστήριον ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀποβαίνει ἀνεξερεύνητον. Ἐπὶ τῶν ἐκζητήσεων τούτων ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ φωτίσῃ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν, καθ' ὅσον μάλιστα αὕτη εἶνε τὸ ὄργανον ἅμα καὶ τὸ ὑποκείμενον τῶν μελετῶν μας. Ἐν τοιούτοις ζητήμασιν ἡ ἐπιστήμη χρησιμεύει μόνον ὅπως καταμετρήσωμεν *τὸ βάθος τῆς ἀμαθίας μας καὶ πεισθῶμεν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς βοηθείας ὑπερκοσμίων δυνάμεων*» 1).

1) Λόγος τοῦ καθηγητοῦ καὶ προέδρου Stokes εἰς τὴν British Association ἐν Exeter.

VII

Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκτεθέντα καταδεικνύουσι τὸ ἀσύστατον καὶ παράλογον τῶν περὶ ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως δοξασιῶν τῆς ἀθέου τῶν μοναδιστῶν ὑλοδοξίας, ἡ δὲ θετικὴ καὶ ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου προσωπικότητος καὶ τῆς ἐκπορεύσεως αὐτῆς ἀπὸ πνευματικὴν καὶ ὑπερκόσμιον δημιουργικὴν δύναμιν ἔγκειται ἐν τοῖς γνωρίσμασιν αὐτῆς, ὧν τὴν ἀνάλυσιν ἐπιχειροῦμεν κατὰ τὴν ἑπομένην ταξιν.

α'. Τὸ ἐνιαῖον.
β'. Τὸ προοδευτικόν.
γ'. Τὸ γνωστικόν.
δ'. Τὸ αὐτεξούσιον.
ε'. Τὸ ἠθικόν.
ς'. Τὸ θρησκευτικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΟ ΕΝΙΑΙΟΝ ΤΗΣ ΑΡΘΡΩΠΙΝΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ

Η ἀπόλυτος ἑνότης καὶ ταυτότης τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως, ἐν ᾗ συγκεντροῦνται ἅπασαι αἱ μεταβιβαζόμεναι διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐντυπώσεις καὶ μεταβάλλονται εἰς ἀντιλήψεις, ἰδέας καὶ συναισθήσεις, καὶ ἐξ ἧς ἐκπορεύονται αἱ κρίσεις, αἱ βουλήσεις, αἱ ποικίλαι πνευματικαὶ λειτουργίαι καὶ αἱ πρὸς ἐξωτερίκευσιν αὐτῶν μεταβιβαζόμεναι ἐνέργειαι εἰς τὸν σωματικὸν ὀργανισμόν, ἐθεωρήθη ἀείποτε, ὑπὸ τῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον φιλοσοφούντων, ὡς ἀπόδειξις τῆς πνευματικότητος καὶ τοῦ ὅλως ἀσωμάτου τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ψυχικοῦ κέντρου τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται, νοεῖ καὶ βούλεται· ἔχων συνείδησιν τῶν συναισθημάτων, τῶν βουλήσεων καὶ τῶν νοημάτων του γινώσκει ἐξ ἀμέσου καὶ ἰδίας γνώσεως, ὅτι πᾶσαι αἱ ἐσωτερικαὶ καὶ πνευματικαὶ αὐτοῦ ἐνέργειαι συγκεντροῦνται καὶ ἐκπορεύονται ἀπὸ μιᾶς ἑνότητος, ἣν καλεῖ *Ἐγώ*· ἐγὼ αἰσθάνομαι, ἐγὼ σκέπτομαι, ἐγὼ θέλω. Ἀντιλήψεις, ἰδέαι, ἐπιθυμίαι, σκέψεις, ἀποφάσεις, πεποιθήσεις καὶ πᾶσα συναίσθησις παθήσεως καὶ πᾶσα πρᾶξις αὐτενεργείας, συνενοῦνται καὶ συγχωνεύονται εἰς τὸ ἑνωτικὸν καὶ ἐνιαῖον τοῦ *Ἐγὼ* κέντρον. Τὸ *Ἐγὼ* παθαίνεται,

ἀντιλαμβάνεται, αὐτενεργεῖ, παράγει τὰ νοήματα, κρίνει, καθορίζει, ἀναλύει, διασκευάζει, ἀποθηκεύει ἐν ἑαυτῷ τὰ παραγόμενα καὶ ἀναπαράγει διὰ τῶν ἀναμνήσεων. Μυρίαι καὶ ἀναρίθμητοι καὶ καταπληκτικῶς ποικίλαι εἰσὶν αἱ διὰ τῆς ἁφῆς καὶ τῶν λοιπῶν αἰσθητηρίων μεταβιβαζόμεναι εἰς τὸν ἐκ μυριάδων κυψελῶν καὶ κυττάρων συγκείμενον ἐγκέφαλον ἐντυπώσεις καὶ αἰσθήσεις· ἐν μέσῳ δὲ τῆς ἐξαισίας ταύτης τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων καὶ ἐσωτερικῶν ἐνεργειῶν ἀπεράντου ποικιλίας, τὰ πάντα καταλήγουσι καὶ τὰ πάντα ἐκπορεύονται ἀπὸ τῆς ἑνότητος ἐκείνης τοῦ *Ἐγώ*, ἥτις οὐχὶ μόνον διαδοχικῶς ἀλλὰ καὶ συγχρόνως καὶ παθαίνεται καὶ αἰσθάνεται καὶ νοεῖ καὶ βούλεται. Καὶ ἡ θαυμασία αὕτη συγκεντρωτικὴ τοῦ *Ἐγὼ* ἀρχή, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς ἐφορᾷ ἐπὶ τοῦ σώματος, μεθ' οὗ εἶνε συνδεδεμένη, καὶ προνοεῖ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἐξερευνᾷ ἀφ' ἑτέρου πάντα τὸν περὶ αὐτὴν ἐξωτερικὸν κόσμον, προβαίνει εἰς τὴν μελέτην καὶ ἀνακάλυψιν τῶν διεπόντων αὐτὸν νόμων, καὶ τώρα μὲν διευθύνει τούτους κατὰ βούλησιν, ἄλλοτε δὲ ὑποζεύγνυσι καὶ καταβάλλει καὶ δεσπόζει καὶ διὰ μιᾶς ἰδέας, διὰ μιᾶς σκέψεως καθίστησι δούλους τῶν ἰδίων ἀναγκῶν καὶ ὀρέξεων τοὺς ἀνέμους καὶ τὰς θαλάσσας, ὑπερυψουμένη δὲ καὶ μέχρι τοῦ στερεώματος, ὁρίζει μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας τὰς κινήσεις, τοὺς ἑλιγμοὺς καὶ τὰς μεταβολὰς τῶν οὐρανίων σωμάτων. Καὶ ἡ ἐνιαία αὕτη καὶ ἐξαισία τοῦ *Ἐγὼ* ἀρχὴ σκέπτεται, ἀμφιβάλλει, ἐργάζεται ἐπὶ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ, καὶ ἀγαπᾷ καὶ μισεῖ, καὶ ἀγαπᾷ τὴν φυσικὴν ὡραιότητα καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἀρετήν, τὴν τιμήν, τὴν ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς παρθένου διαλάμπουσαν ἀγνότητα, καὶ τὸ ἔγκλημα βδελύσσεται καὶ τελειοποιεῖ ἑαυτήν, καὶ τελειοποιεῖ πάντα τὰ περὶ ἑαυτὴν καὶ ἀναπτύσσεται καὶ μεταρσιοῦται καὶ νέον κόσμον δημιουργεῖ, ἴδιον καὶ ἐξ αὐτῆς λαμβάνοντα τὴν ἀρχήν, τὸν κόσμον τῆς ἠθικῆς, τῆς ἐπιστήμης, τῆς καλλιτεχνίας, τῆς πολιτείας, τῆς ἱστορίας. Σκέπτεται τὸ *Ἐγὼ* ἐπὶ τοῦ παρελθόντος, ἐμβλέπει τὸ παρόν, δια-

βλέπει τὸ μέλλον, συναισθάνεται τὸ καθῆκον, καὶ τώρα μὲν μετ' αὐτοῦ συμμορφοῦται, ἄλλοτε δὲ παραβιάζει, καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς παραβιάσεως συναισθάνεται, καὶ μετανοεῖ καὶ μεταπίπτει, καὶ οἱ ἔλεγχοι ἐν αὐτῇ τῇ ἐνιαίᾳ ἀρχῇ ἀναπαράγονται. Καὶ γνωρίζει μὲν ἡ ἐνιαία τοῦ Ἐγὼ δύναμις ὅτι εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τοῦ δεσποζομένου ὑπ' αὐτῆς σώματος, ἀλλὰ συναισθάνεται ὅτι εἶνε καὶ ἀνεξάρτητος τούτου· ὑπερορῶσα δὲ καὶ τὰς παρούσας σωματικὰς ἀνάγκας καὶ ὀρέξεις, προτίθεται τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐπίτευξιν σκοποῦ τινος, ὁρίζει τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας, εἰσχωρεῖ εἰς ἀτριβεῖς ὁδούς, ἀντιστρατεύεται κατὰ παντὸς παρεμβαλλομένου προσκόμματος, παλαίει ἐπὶ μῆνας καὶ ὁλόκληρα ἔτη καὶ καθ' ὅλον τὸν βίον κατὰ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ σώματος καὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ φθάνει εἰς τὸν προτεθέντα σκοπὸν ἢ ἀποτυγχάνουσα ἐπανέρχεται εἰς νέας σκέψεις καὶ νέους ὑπολογισμούς. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν καταπληκτικῶν καὶ ἀπεράντων τούτων ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων καὶ μεταβολῶν καὶ ἀντιθέσεων τῆς διανοίας, τοῦ αἰσθήματος, τοῦ πάθους καὶ τῆς βουλήσεως, ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἐγὼ ἔχει τὴν συνείδησιν τῆς διατηρήσεως τῆς προσωπικῆς αὐτῆς ταυτότητος καὶ τὸ ἀδιαίρετον τῆς ἰδίας ἑνότητος.

Ἐν τῇ περὶ ἡμᾶς φύσει οὐδὲν ὑπάρχει ὃν ἀμετάβλητον καὶ ἀδιαίρετον, ἡ δὲ ἔκτασις καὶ τὸ διαιρετὸν εἶναι οἱ ἀχώριστοι τῆς ὕλης χαρακτῆρες· ἀλλὰ τὸ ἐνιαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀδιαίρετον τοῦ Ἐγὼ ὄν, εἰς ὃ συγκεντροῦνται ἅπασαι αἱ ἀντιλήψεις, εἰς ὃ ὑποκύπτουσι πᾶσαι αἱ τῆς συνειδήσεως ἐνοράσεις καὶ ἐξ οὗ ἐκπορεύονται πᾶσαι αἱ πνευματικαὶ ἐργασίαι, ἀποκλείει πάντας τοὺς χαρακτῆρας τῆς ὕλης τῆς μὴ οὔσης οὐδὲ δυναμένης νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀμεταβλήτου καὶ ἀδιαιρέτου καὶ ὡς ἐνεργούσης ἐκτὸς τοῦ ὁρατοῦ καὶ μηχανικοῦ κόσμου. Αἱ κινήσεις καὶ ἀλλοιώσεις τῆς ὕλης δύνανται νὰ διεξηγήσωσι τὰς ὑλικὰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις τῶν σωμάτων, ἀλλὰ τίς ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ σωματικῆς ἀλλοιώσεως καὶ τοῦ συνειδότος, γεγονότος νοητικοῦ ἢ ἠθικοῦ; Τίνι δὲ τρόπῳ ἡ ὕπαρξις καὶ αἱ ἐνέργειαι τῆς ἀδιαιρέτου τοῦ Ἐγὼ ἑνότητος καὶ ἡ τῶν ἀφῃρημένων ἰδεῶν παραγωγὴ καὶ οἱ συνδυασμοί, καὶ αἱ τῆς φαντασίας δημιουργίαι, καὶ αἱ ἐλπίδες, καὶ αἱ περὶ τοῦ μέλλοντος σκέψεις, καὶ αἱ τοῦ βουλητικοῦ ἐλεύθεραι ἐνέργειαι, καὶ αἱ κατὰ τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἰδίου σώματος ἀντιπράξεις καὶ ἀντενέργειαι, αἱ προφανῶς ἀντικείμεναι καὶ ἀντιστρατευόμεναι κατὰ πάντων τῶν προσόντων καὶ χαρακτήρων τῆς ὕλης, δύνανται νὰ συναρμολογηθῶσι μετὰ τῆς θεωρίας τοῦ ὑλισμοῦ, καθ' ἣν ὁ ἄνθρωπος στερούμενος πάσης πνευματικῆς δυνάμεως εἶναι ἁπλοῦς ὄγκος ἐνοργάνου ὕλης, πᾶσαι δὲ αἱ πνευματικαὶ αὐτοῦ ἐργασίαι τελοῦνται διὰ τοῦ ἐγκεφάλου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀναγκαίων καὶ ἀπαραβάτων τῆς φύσεως νόμων;

II

Ἡ ψυχὴ δὲν δύναται νὰ ἦνε οὔτε ὑλικόν τι μόριον οὔτε ἕνωσις πολλῶν ὑλικῶν μορίων. Τὸ σύνθετον καὶ διαιρετὸν αὐτῆς ἀποκλείεται λογικῶς ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῆς ἑνότητος τῶν ψυχικῶν ἡμῶν δυνάμεων. Πᾶν ὑλικὸν μόριον ἐφ' ὅσον καὶ ἂν διαιρῆται πραγματικῶς ἢ καὶ νοητικῶς ἔχει πάντοτε ὄγκον, βάρος καὶ ἔκτασιν καὶ ἀποκλείει τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος καὶ τοῦ ἀδιαιρέτου. Ἀλλ' ἡμεῖς συναισθανόμεθα ἐν ἡμῖν ὅτι ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ προσωπικότης μας συγκεντροῦται εἰς μίαν ἑνότητα γινώσκουσαν ἅμα καὶ γινωσκομένην καὶ διεξάγουσαν συγχρόνως μυρίας πνευματικὰς ἐνεργείας, περὶ ὧν ἔχει καὶ γνῶσιν καὶ συνείδησιν, οὖσαν δὲ κατὰ τὸν μέγαν ἐπιστήμονα καὶ ποιητήν:

un alma sola
che vive e sente e se in se rigira

Ἡ ἑνότης αὕτη δὲν εἶνε βεβαίως τὸ μόνον οὐδὲ τὸ σπουδαιότατον τῶν περὶ πνευματικότητος καὶ ψυχῆς ἀποδείξεων, ἀλλὰ καὶ ἡ καθολικὴ συνείδησις τῆς ἀνθρωπότητος ἐπ' αὐτοῦ

ἐρείδεται καὶ οἱ διαπρεπέστεροι τῶν ἀνθρωπολόγων ἐπὶ μακρὸν ἀναπτύξαντες σπουδαίας περὶ αὐτῆς ἐδημοσίευσαν πραγματείας, καὶ ἐπιστήμονες μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν πνευματικὴν σχολὴν ἐθεώρησαν ὡς τὸν μέγαν σκόπελον, ἐφ' οὗ θραύονται αἱ ὑλιστικαὶ δοξασίαι.

Οἱ ἀρνούμενοι τὴν ἐν ἡμῖν ὕπαρξιν πνευματικῆς ἐνεργοῦ δυνάμεως πρεσβεύουσιν, ὅτι τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν φαινομένων καὶ ἐνεργειῶν εἶναι τὸ ἀπαύγασμα τῆς μηχανικῆς δονήσεως τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου. Ἐντεῦθεν οἱ περὶ κυτταρώδους ψυχῆς παραλογισμοὶ τοῦ Χέκελ, οὓς ἀνέγνωμεν καὶ ἐν ταῖς δημοσιευθείσαις κατὰ μετάφρασιν διατριβαῖς τοῦ Λετουρνὼ εἰς τὸ περιοδικὸν ὁ «Προμηθεύς». Καὶ καθόσον μὲν ὁρᾷ τὰς ἀντιλήψεις καὶ ἰδέας, οἱ ψυχολόγοι τῆς μηχανικότητος μᾶς διδάσκουσιν, ὅτι αὗται παράγονται ἐκ τῶν κινήσεων τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων τῶν προκαλουμένων ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων τῶν μεταβιβαζομένων διὰ τῶν αἰσθητηρίων, ἀλλ' οὐδὲν μᾶς λέγουσι περὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐνεργειῶν καὶ σκέψεων καὶ συλλογισμῶν καὶ οὐδὲν περὶ τῆς προκαλούσης δυνάμεως τὴν δόνησιν τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων κατὰ τὰς ὅλως νοητὰς καὶ ἀφῃρημένας λειτουργίας τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως. Διότι τὸ σπουδαιότατον τῶν ψυχολογικῶν γεγονότων τὸ ἀνατρέπον ἄρδην τὰς ὑλιστικὰς παραδοξολογίας εἶνε ἐπακριβῶς αἱ ἐσωτερικαὶ τοῦ πνεύματος ἐνέργειαι αἱ προκαλούμεναι ἐν ἡμῖν ἀνεξαρτήτως παντὸς ἐξωτερικοῦ αἰτίου. Ἐὰν αἱ πνευματικαὶ ἐνέργειαι εἶνε τὸ ἐξαγόμενον τῆς κινήσεως τῶν μορίων τοῦ ἐγκεφάλου, τίνι τρόπῳ ἡ κίνησις αὕτη ἄρχεται ἀφ' ἑαυτῆς διὰ τῆς ἐπιδράσεως πνευματικῆς ὀντότητος, ὡς εἶνε αἱ ἰδέαι, αἵτινες ἔδει νὰ ὦσι τὸ ἐξαγόμενον τῶν κυτταρωδῶν μεταβολῶν; Ἡ ἀτμοκίνητος μηχανὴ παράγει δύναμιν καὶ ταχύτητα, ἀλλὰ πῶς θὰ ἐδύνατο ἡ δύναμις αὕτη καὶ ἡ ταχύτης πρὶν ἢ παραχθῇ νὰ καταστῇ αὐτομάτως τὸ αἴτιον τῆς κινήσεως μηχανῆς; Οἱ ὑλοδοξοῦντες ἀντὶ νὰ λύσωσι τὰ προβλήματα ταῦτα ἔκριναν κατάλληλον νὰ προβῶσιν

εἰς τὴν καταμέτρησιν τῶν μορίων ἐξ ὧν σύγκειται ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁ μὲν συγγραφεὺς τῶν «Ψυχώσεων» ὁρίζει αὐτὰ εἰς ἓν δισεκατομμύριον, ὁ δὲ Λοὴ εἰς 561 ἑκατομμύρια, ὁ δὲ Βαὶν εἰς τὸν διπλάσιον ἀριθμόν. Πλήρης ἀμαθία καὶ ἀτελεύτητος διαμάχη ἐπεγείρεται περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων των ὁρωμένων καὶ μετρουμένων κυττάρων καὶ ὅμως ἀξιοῦν νὰ δώσωσι τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀοράτου καὶ μυστηριώδους ψυχικῆς ἐνεργείας ἀποδίδοντες αὐτὴν εἰς χοροπηδήματα τῶν μορίων τῆς ὕλης ἐνεργούντων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τυφλῶν καὶ ἀσυνειδήτων νόμων μηχανικότητος ἀνεξαρτήτως πάσης νοητῆς δυνάμεως. (α)

Ἀντεπεξερχόμενοι κατὰ τοιούτων παραδοξολογιῶν διὰ τοῦ πονήματος «Ψυχολογικαὶ Μελέται» παρετηρήσαμεν πρὸς τὰ λοιπὰ τὰ ἑξῆς.

Μᾶς διδάσκετε, ἐλέγομεν, ὅτι οἱ ἦχοι τῶν λέξεων ἀποτυπούμενοι ἐπὶ τῶν μορίων τοῦ ἡμετέρου ἐγκεφάλου καὶ αἱ μορφαὶ τῶν ἀντικειμένων ἀπεικονιζόμεναι ἐπὶ τῶν κυττάρων διατηροῦνται εἰς τοὺς διαφόρους γύρους τοῦ μυελοῦ ὡς εἰς θήκας ἱματισμοῦ. Συγχρόνως ὅμως γνωρίζομεν ἀπὸ τοὺς φυσιολόγους, καὶ δὲν ὑπάρχει ὁ ἀμφισβητῶν, ὅτι πάντα τὰ συστατικὰ τοῦ σώματος κύτταρα, καὶ αὐτὰ τοῦ ἐγκεφάλου, ἀδιαλείπτως μεταβάλλονται καὶ ἀπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ ἐξέρχονται καὶ δι' ἄλλων ἀντικαθίστανται τὰ μὲν ἐντὸς ἡμερῶν, τὰ δὲ ἐντὸς ἑβδομάδων, τὰ δὲ τῶν ὀστέων ἐντὸς μηνῶν. Ἤδη τὰ ἐξελθόντα κύτταρα, ἐφ' ὧν οἱ ἦχοι καὶ αἱ μορφαὶ ἀπετυπώθησαν, καὶ μεθ' ὧν συνεσωματώθησαν, συμπαρέλαβον βεβαίως τὰς ἐπ' αὐτῶν ἀποτυπώσεις καὶ τὰ ἴχνη παντὸς ἤχου καὶ πάσης μορφῆς. Ἀλλὰ πῶς τότε ἑκατοντάκις καὶ χιλιάκις μεταβληθέντων καὶ ἀντικατασταθέντων τῶν κυττάρων τοῦ ἐγκεφάλου διατηροῦμεν ἀπὸ τῆς νεότητος μέχρι τοῦ γήρως τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ἰδέας, τὰς συναισθήσεις ὅσαι ἐπεγένοντο καὶ ἐμορφώθησαν ἐν ἡμῖν ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ὑπάρξεώς μας;

(α) Ψυχώσεις. Ἀποστολίδου. Σελ. 21 καὶ 106.

Μᾶς λέγετε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς φωτογραφικὴ πλάξ, ἐφ' ἧς ἀπετυπώθησαν καὶ διατηροῦνται αἱ τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὁράσεως καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων ἐντυπώσεις ἀποτελοῦσαι τὴν βάσιν τῆς μνήμης, ἀλλὰ τίνι τρόπῳ ἀπετυπώθησαν ἐπὶ τῶν κυττάρων τοῦ μυελοῦ αἱ λέξεις ἀφῃρημένων ἰδεῶν μὴ παριστανουσῶν ὡρισμένον τι ἀντικείμενον; Ἡ ἐκ τοῦ ἐρωτήματος τούτου ἀπάντησις ἀποκαλύπτει τὸ μέγεθος τῆς ἀλογίας τῆς κυτταρώδους θεωρίας. Μᾶς διδάσκετε ὅτι αἱ λέξεις χρόνος, ἔκτασις, ἀλήθεια, ἀρετή, ἁγιότης, δίκαιον, καθῆκον, αὐταπαρνησία ὡρίσθησαν πρὸς παράστασιν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν δημιουργηθεισῶν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως καὶ συνδυασμοῦ ἰδιοτήτων συγκεκριμένων ἐντυπώσεων καὶ αἰσθημάτων. Ἔστω. Ἀλλὰ τίς προέβη εἰς τὰς ὑποδεικνυομένας νοητικὰς καὶ μυστηριώδεις καὶ ἀφανεῖς πράξεις πρὸς μόρφωσιν τῶν ἀφῃρημένων ἐννοιῶν πρὸ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν παριστανουσῶν αὐτὰς λέξεων; Τίς ὁ προβὰς εἰς τὴν ἀφαίρεσιν, εἰς τὸν συνδυασμόν, εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἀφῃρημένης ἐννοίας καὶ τῆς παριστανούσης αὐτὴν λέξεως; Διότι σεῖς ὁμολογεῖτε ὅτι *δημιουργία* ἐγένετο ἐννοίας μὴ παριστανούσης ὡρισμένον ἀντικείμενον καὶ λέξεως πρὸς ἔκφρασιν αὐτῆς. Τώρα τίς εἶναι ὁ *δημιουργὸς* τῶν ἀφῃρημένων ἰδεῶν, τίνι δὲ τρόπῳ διὰ τῆς λειτουργίας νόμων ὅλως μηχανικῶν ἐδημιουργήθησαν ὑποστάσεις καὶ ὀντότητες μὴ προϋπάρχουσαι καὶ παριστάνουσαι ἰδεώδη *τινὰ κατάστασιν* τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως;

Μᾶς διδάσκετε ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν κυττάρων τοῦ ἐγκεφάλου καὶ αἱ διάφοροι αὐτοῦ θῆκαι, «ἀρκοῦσι πρὸς τοποθέτησιν καὶ ἀποθήκευσιν τοῦ ὑλικοῦ οὐ μόνον τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ ὅλων *τῶν γνώσεων* καὶ τῶν γεγονότων τοῦ βίου». Ἀλλ' ἠρωτήσατε ἆρά γε περὶ τούτου τὸν Μετσοφάντη ὁμιλοῦντα τεσσαράκοντα γλώσσας μετὰ τῶν διαλέκτων αὐτῶν, ἢ τὸν συγγραφέα τοῦ «Κόσμου» Χοῦμβολδ, ἢ τὸν Καίσαρα Καντοῦ τὸν συντάξαντα τὴν ἱστορίαν τῶν ἑκατὸν τόμων; Σεῖς δὲ οἱ ἀξιοῦντες ὅτι γνωρίζετε τὰ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ γενόμενα καὶ ὁρίζοντες τὰς δονήσεις

τῶν κυττάρων καὶ διορῶντες τὰς κινήσεις καὶ τὰς λειτουργίας αὐτοῦ, δὲν νομίζετε ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ μᾶς ἐξηγήσητε τὸ γεγονὸς τῆς ἀμειώτου φυσιολογικῆς διατηρήσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, τοῦ ἀναλλοιώτου τῆς μνήμης καὶ τοῦ ἀμεταβλήτου τῆς γνωστικῆς ἱκανότητος ἐν μέσῳ τῆς βλάβης ἢ καὶ τῆς ἐκ τραυματισμῶν ἢ νόσων καταστροφῆς τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης; Νέος πολλαχῶς πάσχων ἐξ ἐγκεφαλικῆς νόσου ἐπὶ ἑκτὼ ὅλα ἔτη καὶ πάσας σχεδὸν ἀπολέσας τὰς αἰσθήσεις, τὴν ὅρασιν, τὴν γεῦσιν, τὴν ὄσφρησιν, διετήρει σώας τὰς νοητικὰς δυνάμεις καὶ τὰς λειτουργίας τῶν φωνητικῶν ὀργάνων. Μίαν ἡμέραν πρὸ τοῦ θανάτου του, ἦτο ἡ παρασκευὴ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, διώρθωσε τὴν ἀδελφήν του εἰποῦσαν, ὅτι ὑπάγει νὰ ἀκούσῃ τὴν λειτουργίαν. «Εἰπὲ ὅτι ὑπάγεις εἰς τὴν ἀκολουθίαν, τῇ εἶπεν ὁ ἀδελφός, διότι σήμερον δὲν γίνεται λειτουργία». Τὴν ἐπιοῦσαν ἀπέθανε, τοῦ δὲ κρανίου του ἀνοιχθέντος, ὁ ἰατρὸς δὲν εὗρεν ἐν αὐτῷ ἐγκεφαλικήν τινα ὕλην, ἀλλ' ὀλίγον αἱματῶδες ρευστόν. (Ἀρι0. 95. Literaturblatt 1868). Πλὴν ἄλλων παραπλησίων γεγονότων ἐδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα, διότι καὶ ὁ Ἀνδρὰλ ἀνέφερε 43 περιπτώσεις, 71 δὲ ὁ Φάρδελ, ἀτόμων βαρέως εἰς τὸν ἐγκέφαλον τραυματισθέντων χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ εἰς αὐτὰ νοητική τις διατάραξις, οἱ δὲ Νόϊμαν καὶ Χούφελανδ καὶ Ἐνεμόζερ ἀναφέρουσι πλῆθυν περιπτώσεων, καθ' ἃς ἐν τελείᾳ σχεδὸν καταστροφῇ τοῦ ἐγκεφάλου διετηρήθησαν ἀναλλοίωτοι ἥτε συνείδησις καὶ αἱ γνωστικαὶ δυνάμεις (α).

Τὰ γεγονότα ταῦτα μαρτυροῦντα ὅτι τῆς ἐγκεφαλικῆς μηχανῆς βεβλαμμένης οὔσης, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει καὶ παραλυσίᾳ, διετηρήθησαν, ἐν δεδομέναις περιστάσεσιν, ἀλώβητοι αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις καὶ τὸ ἐνιαῖον τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸ ἄρτιον τῆς προσωπικότητος, ἀναιροῦσι διαρρήδην πάσας τὰς παραδοξολογίας τῆς καλουμένης *κυτταρώδους ψυχῆς*.

(α) Σχαϊδερμάχερ. Μελ. περὶ ὑλισμοῦ Κεφαλ. Δ'.

Ἐπὶ ἐρωτημάτων τοιούτων καὶ παρατηρήσεων οἱ διδάσκοντες ἐν Ἑλλάδι ἰατροὶ καὶ φυσιοδῖφαι τὰς ὑλιστικὰς ἀρχὰς καὶ δοξασίας ἐτήρησαν σιγὴν λέγοντες εἰς τὸ οὖς τῶν ἀποπλανηθέντων ἢ δημοσιεύοντες ἔν τινι ἡμερολογίῳ, ὅτι δὲν κατέρχονται εἰς τοιαύτας συζητήσεις μετὰ τῶν μὴ ἐντριβῶν περὶ τὰς φυσιολογικὰς ἐπιστήμας (α). Ἀλλὰ δὲν νομίζετε ὅτι ἐὰν ὑμεῖς ὑποκρύπτετε τοὺς *θησαυροὺς* τῶν περὶ τοῦ ἐγκεφάλου φυσιολογικῶν γνώσεών σας ἔχομεν ἡμεῖς καὶ δικαίωμα καὶ καθῆκον ν' ἀναπληρώσωμεν τὴν στέρησιν ταύτην προστρέχοντες εἰς τοὺς δυναμένους εὐλόγως ν' ἀποφαίνωνται ἐν ὀνόματι τῶν φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν ; Προβῆτε εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην, μᾶς συνεβούλευσε περιφανὴς ἐπιστήμων, «ἐρωτήσατε τὴν φυσιολογίαν περὶ τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ θὰ ἐκπλαγῆτε ἐπὶ τῇ εὐρύτητι τῆς ἀμαθίας τῆς ἐπιστήμης». (6) Καὶ πρὸς τὴν συμβουλὴν συνεμορφώθημεν· ἰδοὺ δὲ τὸ ἐξαγόμενον τῶν ἐκζητήσεών μας.

IV

Ἰταλὸς ἰατρὸς, ὁ Φαντώνης, εἶπε πρὸ 250 ἐτῶν ὅτι τὸ σκότος ἐπικρατεῖ κατὰ τὰς ἀνατομικὰς ἐρεύνας περὶ τὴν διασκευὴν τοῦ ἐγκεφάλου, βαθύτερον σκοτος κατὰ τὴν μελέτην τῶν ἐνεργειῶν καὶ λειτουργιῶν του, βαθύτατον δὲ κατὰ τὴν διάγνωσιν τῶν νόσων καὶ τῶν παθολογικῶν αὐτοῦ φαινομένων. Obscura tex tura, functiones obscuriores, morbi obscurissimi. Ὁ δὲ περικλεὴς ἀνατόμος τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου Κὺρτλ, δημοσιεύσας κατὰ τὸ ἔτος 1885 τὸ πασίγνωστον αὐτοῦ ἔργον περὶ ἀνατομίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἔγραφεν ἐν σελίδι 847 τῆς δ' ἐκδόσεως· «πρὸ 250 ἐτῶν ὁ Φαντώνης ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐγκεφάλου ἔλεγε, obscura textura, fun-

(6) Ἡμερολόγιον Ἀσωπίου.

(α) Τὰ προβλήματα. Σελ. 469. Λῶγελ.

ctiones obscuriores, morbi obscurissimi. Τὸ λόγιον τοῦτο ἔδει νὰ χρησιμεύῃ καὶ σήμερον ἔτι ὡς εἰσαγωγὴ πάσης συγγραφῆς περὶ ἀνατομίας ἢ φυσιολογίας ἢ παθολογίας τοῦ ἐγκεφάλου». Καὶ ὁ φρενολόγος καὶ ψυχίατρος Κραφτ-ἔβιν, ὁ κατέχων ἐν Βιέννῃ τὴν ἕδραν τῶν νευρικῶν νοσημάτων, νέον καὶ ἀπροσμάχητον περιῆψε κῦρος εἰς τὸ λόγιον τοῦ Ἰταλοῦ ἰατροῦ ἐν τῇ σελίδι 18η τοῦ περιωνύμου συγγράμματος περὶ ψυχιατρείας. «Οἱ ἰατροὶ τῶν τελευταίων αἰώνων λαλοῦντες περὶ τοῦ ἐγκεφάλου ἔλεγον, obscura textura, functiones obscuriores, morbi obscurissimi. Αἱ βεβαιώσεις αὗται, δυστυχῶς, εἶνε καὶ σήμερον ἀληθεῖς οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰς ἐγκεφαλικὰς νόσους, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς λειτουργίας τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης.»

Ἰδού, ἀναγνῶσται, τίς εἶνε ἡ θέσις τῆς ἐπιστήμης περὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀνατομικῆς διαμορφώσεως καὶ τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου. Ἰδοὺ, φυσιοδῖφαι καὶ ἰατροὶ, ὅσοι ἐξ ἡμῶν ἐπεχειρήσατε νὰ μᾶς διδάξητε τὰς ἀποτροπαίους τῆς ὑλοδοξίας θεωρίας, ἰδοὺ τὸ σκότος ὅπερ ἔδει νὰ διασκεδάσητε πρὶν ἢ ἐπιχειρήσητε νὰ μᾶς διδάξητε μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας καὶ διὰ γεωμετρικῶν σχημάτων τὰς διευθύνσεις τῶν κινήσεων τῶν κυττάρων πρὸς παραγωγὴν ψυχικῶν φαινομέ·ων καὶ νὰ ὁρίσητε ἐπακριβῶς τὴν θέσιν τῆς παραγομένης ἀντιλήψεως καὶ τοὺς τρόπους τῆς διαφυλάξεως αὐτῶν ἐντὸς τῶν κυτταρωδῶν ἀποθηκῶν (α). Διότι αἱ ἐπαγγελίαι σας αὗται οὐδὲν ἔχουσαι ἐπιστημονικὸν κῦρος εἶνε ὅλως αὐθαίρετοι καὶ φαντασιώδεις. Καὶ ταῦτα λέγοντες καὶ ταῦτα ἀντιτάσσοντες εἰς τὰς παραδοξολογίας τῶν ὀπαδῶν τοῦ μοναδισμοῦ οὐδὲν εἴπομεν νέον ἀλλ' ἐπανελάβομεν τὰς δοξασίας καὶ βεβαιώσεις ἀνδρῶν ὧν τὸ ἐπιστημονικὸν κῦρος οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἀντιδοξοῦντες δύνανται ν' ἀμφισβητήσωσιν.

Ὁ Λάνζε συντάξας μακρὰν ἱστορίαν τῶν ἀρχῶν καὶ θεωρημάτων τοῦ ὑλισμοῦ ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ μεταφράσαντος αὐ-

(α) Ψυχώσεις· Ἀποστολίδου. Σελ. 174. καὶ ἑπ

τὴν εἰς τὴν Γαλλικὴν ὡς ἀπολογητὴς καὶ *δικηγόρος* τῶν ὑλοδοξούντων. Ὑποστηρίζων ἐν πολλοῖς τὰς ἰδέας τούτων, ὁ Λάνζε δὲν ὑπέκρυψε τὸ ἀδύνατον τῆς συναρμολογήσεως τοῦ *ἐνιαίου* τῆς ἡμετέρας προσωπικότητος μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ μοναδισμοῦ τὴν ἀποδίδουσαν εἰς τὸν ἐγκέφαλον καὶ εἰς τὰς κινήσεις τῶν κυττάρων τὴν παραγωγὴν πνευματικῶν φαινομένων.

«Αἱ σημεριναὶ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης μᾶς ὡδήγησαν εἰς τὴν λογικὴν ἐξήγησιν πάντων τῶν φαινομένων διὰ τῆς κινήσεως καὶ δονήσεως τῶν μορίων τῆς ὕλης. Διὰ τῆς ἀτομιστικῆς καὶ τῆς κινήσεως ἐξηγοῦμεν τοὺς νόμους τῆς θερμότητος, τοῦ ἤχου, τοῦ φωτὸς καὶ πάσης χημικῆς ἢ φυσικῆς μεταβολῆς, ἀλλ' ὅμως ἡ ἀτομιστικὴ καὶ αἱ δονήσεις τῶν σωματικῶν μορίων δὲν δύνανται νὰ δώσωσιν οὐδὲ σήμερον ἐξήγησίν τινα ὡς καὶ αὐτῆς τῆς *ἁπλουστάτης αἰσθήσεως* τοῦ ἤχου, τοῦ φωτός, τῆς γεύσεως καὶ τῆς θερμότητος. Καὶ μετὰ τὰς γενομένας ἀναλύσεις καὶ προόδους, καὶ μετὰ τὰς ἐπελθούσας διασταθμήσεις ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ ἀτόμου, (μορίου ἢ κυττάρου) ἡ ἄβυσσος εἶνε βαθυτάτη, οὐδὲ δύναται ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐκλείψῃ καὶ καθ' ἣν περίστασιν αἱ πρόοδοι προβῶσι μέχρι τοιούτου βαθμοῦ ὥστε ν' ἀποβῇ ἡμῖν ἐφικτὸς ὁ μετὰ πάσης ἀκριβείας ὁρισμὸς τῶν λειτουργιῶν τοῦ ἐγκεφάλου καὶ πάσης μηχανικῆς τῶν κυττάρων δονήσεως ἀνταποκρινομένης πρὸς τὴν προκληθεῖσαν αἴσθησιν. Ἡ ἐπιστήμη δύναται νὰ ἐλπίσῃ ὅτι ἡμέραν τινὰ δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰς πολυπλόκους κινήσεις καὶ μεταβολὰς τῆς ζωῆς ὁδηγουμένη ἀπὸ τὸν νόμον τῆς διατηρήσεως τῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη οὔτε ἐν τῷ παρόντι *οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι* δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἁπλουστάτην αἴσθησιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, τοῦ συναισθανομένου *Ἐγώ*». (α)

«Καὶ ἐὰν ἐπιμείνωμεν, ἐξακολουθεῖ γράφων ὁ Λάνζε, ἐὰν ἐπιμείνωμεν (si l'on s' obstine) εἰς τὰς προσπαθείας μας πρὸς ἐξάλειψιν τοῦ φαινομένου δυϊσμοῦ, δυνάμεθα ν' ἀκολουθήσωμεν τὴν διαχαραχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ζέλνερ ὁδὸν ἀποδίδοντες τὴν αἴσθησιν εἰς τὰς μηχανικὰς τῆς ὕλης δονήσεις, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι βεβαίωσις τοιαύτη δὲν εἶνε *ἐπιστημονική*, ἀλλ' εἶνε ὑπερβατὴ θεωρία μηδόλως διαφωτίζουσα τὸ μέγα αἴνιγμα. Ὅπως βεβαιώσωμεν ἐπιστημονικῶς τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἔδει ν' ἀποδείξωμεν προηγουμένως τὸ ἐφικτὸν τῆς ἀνθρωπίνης αἰσθηματικότητος διὰ τῆς ἁπλῆς τῶν κυττάρων δονήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν συνείδησιν εἰς τὴν ὕλην ἐὰν ἐδεσμεύομεν, θ' ἀπέβαινε καὶ τότε ἀκατάληπτον τὸ *ἐνιαῖον τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος διὰ τῆς δονήσεως τῶν ἐγκεφαλικῶν τῆς ὕλης μορίων*». (α)

(α) Λάνζε. Ἱστορία τοῦ ὑλισμοῦ Μέρος Α' Κεφ. Α'.

V

Τινὲς τῶν ὑπὲρ τῶν ὑλιστικῶν δοξασιῶν ὑπερμαχούντων πεισθέντες ὅτι ἡ ἑνότης τοῦ συνειδότος καὶ ἡ ταυτότης τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως ἄγουσιν εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦ ἀσωμάτου καὶ πνευματικοῦ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἐσκέφθησαν ὅτι προτιμότερον εἶνε ν' ἀρνηθῶσι τὴν πραγματικότητα τοῦ γεγονότος ἢ νὰ διαμφισβητήσωσι τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀπορρέουσαν συνέπειαν. Καὶ διατί ὄχι; Δὲν ἀμφισβητοῦν ἆρά γε τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως; Δὲν ὑποστηρίζουσιν ἔτι καὶ σήμερον ἐναντίον ἀληθείας πειραματικῶς καὶ χημικῶς ἀποδειχθείσης τὴν αὐτόματον τῆς ζωῆς γένεσιν; Δὲν μᾶς διδάσκουσι τὸ περὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν δι' ἐξελίξεως τῆς ζωῆς ἐναντίον τοῦ φυσικοῦ νόμου τοῦ ἀμεταβλήτου τοῦ εἴδους; Καὶ διατί ὄχι; Ἰδοὺ νέα ἀνακάλυψις. Ἡ πεποίθησις τῆς ἀνθρωπότητος, κοινὴ εἰς πάντας τοὺς λαοὺς καὶ εἰς πάντας τοὺς σοφοὺς τῶν αἰώνων καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου περὶ τοῦ ἐνιαίου τοῦ συνειδότος καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως, εἶνε φαινομενική, εἶνε πλάνη καὶ αὐταπάτη! Ἡ-

(α) Λάνζε. Ἱστορία τοῦ ὑλισμοῦ. Μέρος Β'. Κεφ. Α'. Ὅρα καὶ προλεγόμενα Γαλ. μεταφράσεως.

μεῖς οἱ Χέκελ καὶ Βύχνερ καὶ Ἰούλιος Σουρὺ βεβαιοῦμεν ὅτι πάντες περιεπλανήθησαν καὶ περιπλανῶνται ἐκλαμβάνοντες ὡς ψυχολογικὸν γεγονὸς μίαν ψευδαίσθησιν καὶ φρεναπάτην. C' est une illusion.

Παράδοξος ἡ τῶν ὑλιστῶν λογική! Συμφώνως πρὸς τὰς διδασκαλίας των αἱ ἰδέαι, τὰ συναισθήματα καὶ αἱ κρίσεις ἡμῶν ἤρτηνται ἀπὸ τὰς αὐτομάτους μηχανικὰς κινήσεις τῶν κυττάρων καὶ μορίων τῆς ἐγκεφαλικῆς μηχανῆς, ὡς ἡ παραγωγὴ τῆς χολῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐνεργείας τοῦ ἥπατος. Τώρα πῶς συμβαίνει ὅτι αἱ ἐκκρίσεις τῶν ἐγκεφαλικῶν μηχανῶν, τῶν ἀπειραρίθμων ἐγκεφαλικῶν μηχανῶν τῶν αἰώνων καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου παρήγαγον καὶ παράγουσι μίαν ψευδαίσθησιν καὶ αὐταπάτην αἱ δὲ τῶν δύο ἢ τῶν δέκα ὑλοδοξούντων, τῶν ἀρνουμένων τὴν ἑνότητα τοῦ ἡμετέρου συνειδότος, παράγουσιν ἔκκρισιν φυσιολογικὴν παριστάνουσιν τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ἀλήθειαν; Νομίζετε ἴσως, ἀναγνῶσται, ὅτι οἱ ταῦτα δοξάζοντες θεωροῦσι τὰς λειτουργίας τῶν ἐγκεφάλων τῆς ἀνθρωπότητος εἰς παθολογικὴν κατάστασιν τὰς δὲ ἐγκεφαλικὰς μηχανὰς στρεβλωθείσας ὡς ἐκ νόσου τινὸς ἢ πλημμελοῦς διευθύνσεως; Πλανᾶσθε, πλανᾶσθε. Διότι συμφώνως πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι διδασκομένας θεωρίας τοῦ Χέκελ καὶ τοῦ Ἰουλίου Σουρὺ προτεινομένας ὡς τὸ *νέον τῆς ἐπιστήμης εὐαγγέλιον* (α), αἱ ὀρθαί, αἱ ἀληθεῖς, αἱ λαοσωτήριαι καὶ ἐπιστημονικαὶ ἰδέαι παράγονται ἀπὸ τοὺς ἐγκεφάλους τῶν μεθύσων καὶ φρενοβλαβῶν. Καὶ ἀκούσατε τοὺς διδασκάλους.

Ὅπως ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ ἡμετέρα συνείδησις καὶ προσωπικότης δὲν εἶνε ὀντότης ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος μᾶς ὁδηγοῦσιν ἐντὸς φρενοκομείου καὶ, « παρατηρήσατε, μᾶς λέγουν, τὸν δυστυχῆ «ἐκεῖνον ὁμιλοῦντα καὶ μόνον συζητοῦντα, ὡσεὶ εἶχεν ἄλλον ἐνώ«πιόν του. Αἱ φρένες αὐτοῦ διεταράχθησαν, ἀπώλεσε δὲ τὴν συ-

(α) Λόγοι τοῦ περιοδικοῦ ὁ «Προμηθεύς.»

«ναίσθησιν τῆς ἰδίας προσωπικότητος. Ὁμιλεῖ πρὸς ἑαυτὸν ὡς «ἂν συνδιελέγετο μετὰ τρίτου προσώπου. Νομίζει ὅτι εἶνε διη«ρημένος εἰς δύο μέρη καὶ τὸ ἓν πρὸς τὸ ἕτερον ὁμιλεῖ καὶ ἀπο«κρίνεται. Τὴν ψευδαίσθησιν ταύτην ἔχουσι καὶ ἄλλοι δυστυχεῖν «ἐντὸς τοῦ φρενοκομείου, δυνάμεθα δὲ καὶ τοξικολογικῶς νὰ προ«ξενήσωμεν τὴν διάσπασιν τῆς ἰδίας προσωπικότητος διά τινων «φαρμάκων, διὰ τῆς μέθης καὶ διὰ τοῦ ὑπνωτισμοῦ. Ἐκ τῶς «γεγονότων τούτων τῆς φρενοβλαβείας καὶ τῆς μέθης ἀρυόμεθα «τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ περὶ ἑνότητος τοῦ ἐγὼ καὶ τῆς συνειδή«σεως πεποίθησις τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ ἐνδόμυχον αἴσθημα περὶ «τῆς ἐνιαίας ἡμῶν προσωπικότητος, αἱ πεποιθήσεις πάντων τῶν «διδασκάλων τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν «εἶνε πλάνη καὶ φρεναπάτη καὶ ψευδαίσθησις. Καὶ πῶς εἶνε δυ«νατὸν ν' ἀποδεχθῶμεν ὡς ἀλήθειαν τὴν ἑνότητα τῆς προσωπι«κότητος ἡμῶν, ὅταν βλέπωμεν ὅτι οἱ φρενοβλαβεῖς οὗτοι πιστεύ«ουσιν ὅτι ἐδιχάσθησαν καὶ ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦ σώματός των ὑ«πάρχει ὡς παλαιὸν καὶ τὸ ἥμισυ εἶνε ἄλλη προσωπικότης; «Πῶς θὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν ἑνότητα τῆς προσωπικῆς ἡμῶν «συνειδήσεως, ἀφοῦ δυνάμεθα διὰ φαρμάκων νὰ ἐπιφέρωμεν τοι«αύτην τινὰ ἀλλοίωσιν, ὥστε ὁ ὑπὸ τὴν μέθην εὑρισκόμενος νὰ «μὴ ἔχῃ συναίσθησιν τῆς ἑνότητος τῆς ὑπάρξεώς του; Ἡ κατά«τμησις αὕτη καὶ ἡ ἐκδηλουμένη τῆς προσωπικότητος ὑποδιαί«ρεσις κατὰ τὰς ἐπελθούσας ψυχώσεις καὶ τῶν φρενῶν διατα«ράξεις ἀποδεικνύει τὴν πλάνην τῆς ἀνθρωπότητος περὶ τοῦ ἐνι«αίου τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως.»

Ἀμφιβάλλετε, ἀναγνῶσται, περὶ τῆς πιστότητος καὶ ἀκριβείας τῆς γενομένης περιλήψεως τῶν σκέψεων τῶν διδασκάλων τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, ἡ δὲ ἀμφιβολία σας εἶνε εὔλογος καὶ λογική. Ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις τῶν σελίδων 22,23 καὶ 150 τῆς συγγραφῆς τῶν «Ψυχώσεων» θὰ διασκεδάσῃ πάντα δισταγμόν σας, διότι καὶ ὁ ἕλλην συγγραφεὺς ἐπιλαθόμενος ὅσων ἀλλαχοῦ τῆς ἰδίας συγγραφῆς ἔλεγε περὶ τῆς *ἑνότητος καὶ*

ἀξιοθαυμάστου ἁρμονίας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, διαμφισβητεῖ ταύτην ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν φαινομένων τῆς μέθης καὶ τῆς φρενοβλαβείας!

Ἀλλ' ἡ κοινὴ λογικὴ ἄγει ἡμᾶς εἰς ὅλως ἐναντία συμπεράσματα. Ἐὰν πάντες οἱ ἐχέφρονες πιστεύουσιν εἰς τὴν ἑνότητα τῆς ἰδίας προσωπικότητος, ἐὰν πάντες οἱ ἀναλύσαντες τὰ ψυχαλογικὰ γεγονότα ἀποδέχονται τὴν ἑνότητα τοῦ ἐν ἡμῖν συναισθανομένου καὶ διασκεπτομένου καὶ βουλευομένου ὄντος, ἡ δὲ κατάτμησις τῆς ἑνότητος καὶ ἡ διάσπασις τῆς προσωπικότητος ἐμφανίζεται εἰς τοὺς τρεῖς φρενοβλαβεῖς καὶ εἰς τοὺς πέντε μεθύσους, ἕπεται ἀναγκαίως καὶ ἀναμφιλέκτως ὅτι ἡ ἑνότης εἶνε ἡ πραγματικότης καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ δὲ διάσπασις ἐπέρχεται δι' ἀλλοιώσεων καὶ ψευδαισθήσεων, αἵτινες διαταράσσουσι τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς κρίσεως. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ὁδηγεῖ ἡμᾶς ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ οἱ αὐστηροὶ κανόνες τῆς λογικῆς, ἀλλ' ἡ μέθοδος τῆς νέας σχολῆς μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ ἀναπτυσσομένη κατάτμησις καὶ διαίρεσις τῆς αὐτοσυνειδήσεως εἰς τοὺς παράφρονας καὶ μεθύσους, «συνεπάγεται τὴν ἄρσιν τῆς ἀΰλου φύσεως καὶ τῆς ἀπολύτου ἑνότητος»!

VI

Τὰ ἐκ τῆς ἀπολύτου ἑνότητος τῆς ἡμετέρας προσωπικῆς ὑποστάσεως πηγάζοντα συμπεράσματα, περί τε τὸν πνευματικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ περὶ τὴν γένεσιν καὶ ἐκπόρευσιν αὐτῆς ἐξ ὑπερφυοῦς Ὄντος καὶ ὑπερκοσμίου δυνάμεως, θὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς καὶ θὰ καταστήσωμεν περιφανῆ καὶ ἀπροσμάχητα κατὰ τὴν εἰδικὴν μελέτην μιᾶς ἑκάστης τῶν ποικίλων δυνάμεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἣν ἐπιχειροῦμεν εἰς τὰ ἑπόμενα κεφάλαια. Θὰ περατώσωμεν δ' ἐνταῦθα τὰς ἡμετέρας σκέψεις περὶ τοῦ ἐνιαίου τῆς ἡμετέρας ὑποστάσεως φέροντες εἰς γνῶσιν τῶν ἀναγνωστῶν τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου γνώμην τοῦ ἰατροῦ Λελούδ, μέλους

τοῦ γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου, οὗτινος τὴν ἐπιστημονικὴν ἁρμοδιότητα ἐπὶ τοῦ συζητουμένου ζητήματος δὲν θ' ἀμφισβητήσωσιν οὔτε ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ψυχώσεων» οὔτε οἱ ἐν Ἑλλάδι χεκελισταί.

Δοξάζων ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ψυχώσεων» ὅτι ὁ ἐγκέφαλος τοῦ Σωκράτους διέκειτο εἰς παθολογικὴν κατάστασιν ἐπεκαλέσθη, πρὸς κύρωσιν τῶν λόγων του, τὴν αὐθεντίαν τῆς γνώμης τοῦ ἰατροῦ Λελοὺδ ἐξενεχθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἔν τινι διατριβῇ περὶ τοῦ δαιμονίου τοῦ Σωκράτους. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο πρέπον καὶ ὀφειλόμενον νὰ μᾶς διδάξῃ συγχρόνως τίνες εἶνε αἱ κρίσεις τοῦ διαπρεποῦς ἐπιστήμονος περὶ τῶν φρενολογικῶν παραλογισμῶν τοῦ Ἰουλίου Σουρὴ καὶ περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος τῆς ἑνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς ἀπορρεόντων πορισμάτων καὶ συνεπειῶν; Ὁ καθηγητὴς Μέρικ εἰς τὴν περὶ «ὑπνωτισμοῦ» συγγραφήν του μᾶς ἐγνώρισε τὴν περὶ τοῦ συζητουμένου ζητήματος δοξασίαν τοῦ ἰατροῦ Λελούδ.

«Πρό τινος οἱ ὑλοδοξοῦντες ματαίως ἀγωνίζονται νὰ ἐξηγήσωσι τὸν μηχανισμὸν τῆς νοήσεως διὰ σωματικῶν ἐνεργειῶν καὶ νὰ ἐντοπίσωσιν ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης τὰς νοητικὰς καὶ ἠθικὰς ἱκανότητος καὶ δυνάμεις. Ὡράσεις νέαι καὶ ἐπιστημονικαὶ ἐπιδείξεις ἐκθαμβοῦσι τ' ἀσθενῆ πνεύματα, ἀλλ' ἄνδρες σπουδαῖοι καὶ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες διασκεδάζουσι τὰ νέφη, ἐξελέγχουσι τὰ φαντασιώδη κηρύγματα καὶ ἀναλύοντες τὰς ἀνυποστάτους βεβαιώσεις ἐπιδεικνύουσιν ὅλην αὐτῶν τὴν κουφότητα. Μᾶς ὁμιλοῦν περὶ εἰκόνων ἀποτυπουμένων δῆθεν ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης κατ' ἀναλογίαν τῆς φωτογραφικῆς ἀποτυπώσεως, περὶ κυτταρωδῶν κραδασμῶν καὶ δονήσεων, περὶ νευρικῶν κυψελῶν διατηρουσῶν καὶ μεταβιβαζουσῶν ἐντυπώσεις, διανοήματα καὶ ἀναμνήσεις, δι' ὧν ἀξιοῦν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν αἴσθησιν, τὴν μνήμην, τὴν φαντασίαν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα εἶναι λέξεις καὶ τύποι κενοὶ ὑφ' ἃ οὐδέν τι ὑπάρχει πραγματικόν. Ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια.» Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Μέρικ, ἔπονται δὲ αἱ κρίσεις τοῦ Λελοὺδ ὧν τὸ κῦρος ἐπικαλεῖται ἔχουσαι ὡς ἑξῆς.

« Ἐκπλησσόμεθα παρατηροῦντες ὅτι πλείονα τοῦ ἡμίσεως τῶν περὶ τὴν διαμόρφωσιν καὶ τὰς ἐξογκώσεις τοῦ ἐγκεφάλου γεγονότων διαψεύδουν τὰς ὀργανολογικὰς καὶ φρενολογικὰς θεωρίας. Καὶ πῶς ἐδύνατο ἄλλως νὰ συμβῇ ; Ἡ φύσις αὐτὴ τοῦ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ δὲν ἀντίκειται ἄρά γε εἰς τὰς γενομένας κατατμήσεις ; Τὸ συναίσθημα τοῦ Ἐγὼ, τὸ ἑνιαῖον τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως δύναται ἄρά γε νὰ νοηθῇ ἐν μέσῳ μιᾶς δημοκρατίας τριάκοντα ἢ τεσσαράκοντα ὀργάνων ὧν ἕκαστον ἔχει ἰδίαν μνήμην καὶ κρίσιν καὶ φαντασίαν ; Αἴ ! Ὁ' ἀποδώσητε ἴσως εἰς ἓν τῶν ὀργάνων ἐκείνων τὴν ἰδιότητα τοῦ συγκεντρώνειν ἐν ἑαυτῷ πάσας τὰς λειτουργίας τῶν ἑτέρων. Ἀλλὰ τότε πρὸς τί τὰ λοιπὰ ὄργανα, τὸ ὄργανον ἐκεῖνο θὰ ἐπήρκει. Καὶ τὸ ὄργανον ὄντως ὑπάρχει. Εἶνε ὁ ἐγκέφαλος ἅπας ὑποβληθεὶς καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν διάθεσιν μιᾶς ἑνότητος ὅλως διαφόρου (τῆς ψυχῆς) ἄνευ τῆς ὁποίας ἡμεῖς δὲν θὰ εἴχομεν ἰδέας οὔτε περὶ τοῦ ἐνεστῶτος οὔτε περὶ τοῦ μέλλοντος. » (α)

(α) Λελού. Rapports du cerveau et de la pensée. Μπέριε περὶ ὑπνωτισμοῦ Σελ. 391.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

ΤΟ ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΝ

Μᾶζα πυρίνη περὶ ἑαυτὴν στρεφομένη ἦτον ὁ ἡμέτερος πλανήτης τὸ κατ' ἀρχάς, ἐξ οὗ ἀπέπνεον καταπληκτικαὶ δυνάμεις θερμότητος. Ὁ Κοπέρνικος, εὐσεβὴς τοῦ Ὑψίστου ἱερεύς, πρῶτος ἐδίδαξε τὰ περὶ στροφῆς τῆς γῆς, Νεύτων δέ, ὁ σχολιαστὴς τῆς Ἀποκαλύψεως, ἀνεκάλυψε τοὺς νόμους τῆς κινήσεως αὐτῆς καὶ πάντων τῶν λοιπῶν οὐρανίων σωμάτων. Οἱ πόρφυροι καὶ αἱ λάβαι μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαίαν καὶ πυρίνην καταγωγὴν τῆς γῆς, ὡς διδάσκουσιν αἱ ἐπιχειρήσασαι νὰ ἀκριβώσωσι καὶ διαγράψωσι τὴν ἱστορίαν τῆς διαμορφώσεως αὐτῆς γεωλογικαὶ ἐπιστῆμαι. Ἡ ἐπιφάνεια τῆς καιομένης μάζης μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπεσβεννύετο, καταπληκτικαὶ δὲ μεταβολαὶ καὶ ἀναστατώσεις ἐπηκολούθουν τὰς συγκλονήσεις τοῦ ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς γῆς ἡφαιστείου πυρός, ἐξ ὧν παρήχθησαν τὰ πρῶτα ἡφαιστειογενῆ στρώματα. Νέαι μεταβολαὶ καὶ νέοι κλονισμοὶ καὶ μεταβατικαὶ καταστάσεις αἰώνων προπαρεσκεύασαν τὰ δευτερογενῆ καὶ τριτογενῆ στερεὰ στρώματα, ἡ δὲ τούτων διαμόρφωσις συνεβάδιζεν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν μεταβολὴν τῆς ἀτμοσφαίρας μέχρι τῆς παραγωγῆς νέων νόμων καὶ νέων φαινομένων ἀγνώστων τὸ πρίν.

Ὁ μελετῶν τὴν ἱστορίαν τῆς γῆς, ἔλεγεν ὁ φυσιοδίφης Φλουράνς, καὶ ἐπισκοπῶν τὰς σκοπίμους μεταβολὰς αὐτῆς καὶ τῆς περὶ αὐτὴν ἀτμοσφαίρας πρὸς παραγωγὴν φυτικῶν ὀργανισμῶν καὶ πρὸς συντήρησιν τῶν τελευταίων ἐπιφανέντων ζωϊκῶν πλασμάτων, πείθεται ἀδιστάκτως, ὅτι νόησις ὑψίστη καὶ πρόνοια παντεπόπτης διέταξε τὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἡμετέρου πλανήτου καὶ τῶν ἐπὶ αὐτοῦ πλασμάτων. Καὶ οἱ φυτικοὶ οὗτοι καὶ ζωϊκοὶ ὀργανισμοί, καὶ τὰ στερεὰ τῆς γῆς στρώματα, καὶ αἱ θάλασσαι καὶ οἱ ὠκεανοὶ ἐδημιουργήθησαν, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων κατεδείχθη, ἐπιδεκτικὰ βελτιώσεως καὶ μεταβολῆς καὶ χρήσεως καὶ νέας δημιουργίας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ὄντος πεπροικισμένου ἱκανότητος περὶ τὸ ἐπινοεῖν, ἐλευθερίας περὶ τὸ ἐνεργεῖν, καὶ ἔχοντος τὴν ῥοπὴν τῆς προόδου διὰ τῆς διευθύνσεως ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ διὰ τῆς ὑπερνικήσεως τῶν μηχανικῶν τῆς φύσεως νόμων. Καὶ τὸ ὂν τοῦτο ἐπεφάνη τελευταῖον ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τοῦ ἀνθρώπου δὲ συνεπληρώθη ἡ ἐπ' αὐτῆς δημιουργία νέα δ' ἤρξατο ὑπὸ τὴν εὐφυίαν καὶ ἐλευθέραν αὐτοῦ ἐνεργότητα, πάντα τὰ περὶ αὐτὸν μεταβάλλοντος καὶ χρησιμοποιοῦντος πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν καὶ βουλήσεων αὐτοῦ, γῆν καὶ θάλασσαν καὶ φυτὰ καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἔμβια ὄντα.

Πάντα διέπονται ὑπὸ σταθερῶν καὶ ἀναλλοιώτων νόμων. Ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, ἡ γῆ, οἱ ἀστέρες ἅπαν τὸ πλανητικὸν σύστημα κατά τε τὰς κινήσεις καὶ ἐξελίξεις αὐτοῦ, τὸ φυτικὸν τοῦ ἡμετέρου πλανήτου βασίλειον καὶ πάντες οἱ ζωϊκοὶ ὀργανισμοὶ ὑπόκεινται εἰς νόμους ἀναγκαίους, ἀκάμπτους καὶ ἀμεταβλήτους. Ἐν μέσῳ ὅμως τῆς παγκοσμίου ταύτης ἀποκρυσταλλώσεως καὶ ἀκαμψίας τῶν νόμων τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἐνστιγματικοῦ βίου, μία, ἀλλὰ μία καὶ μόνη διαλάμπει ἐξαίρεσις. Ὃν χειραφετούμενον ἀπὸ τῶν καθολικῶν τῆς φύσεως νόμων, κατὰ τοὺς ἰδιορρύθμους αὐτοῦ χαρακτῆρας καὶ τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα, πεπροίκισται διὰ τῆς δυνάμεως τῆς μεταβολῆς, τῆς ἀναπτύξεως καὶ βελτιώσεως ἑαυτοῦ καὶ πάντων τῶν περὶ ἑαυτὸ καὶ τῆς ἀπεριο-

ρίστου προόδου καὶ τελειοποιήσεως. Καὶ ἡ δύναμις αὕτη τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶνε ἐνστιγματική, δὲν εἶνε εἷς τῶν συνήθων νόμων τοῦ ἀπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου, οὐδὲ ὁρμεμφύτως ἀνελίσσεται ὡς οἱ ἀναγκαῖοι τῆς φύσεως νόμοι, ἀλλ' ἤρτηται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας καὶ κυριαρχικῆς τοῦ ἀτόμου βουλήσεως. Ἕκαστος, θέλων, ἐγκαταλείπει τὴν ἐξαισίαν ταύτην δύναμιν εἰς νέκρωσιν καὶ ἀπεχαύνωσιν ἢ ἐπωφελούμενος αὐτῆς τελειοποιεῖται καὶ προοδεύει. Ἕκαστον ἄτομον ἐξετάζει καὶ κρίνει, προτίθεται σκοπόν τινα ἴδιον, ἐκλέγει τὰ μέσα, τίθησι ταῦτα ἐν ἐνεργείᾳ καὶ προβαίνει εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ προταθέντος σκοπού, καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπιτυγχάνεται οὐχὶ διὰ τῆς αὐτομάτου τῶν νόμων τῆς φύσεως λειτουργίας, ἀλλ' ἀνεξαρτήτως, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐναντίον τῆς διευθύνσεως τούτων· διότι ὁ ἄνθρωπος οὐ μόνον διευθύνει τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ συνδυάζει αὐτοὺς κατὰ τὸ δοκοῦν, ἀλλ' ὡς δεσπόζων καὶ κυρίαρχος τίθησι πολλάκις εἰς πάλην καὶ σύγκρουσιν παραλύων τὴν δύναμιν τοῦ ἑνὸς διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἑτέρου πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Θέλει νὰ περιπατήσῃ ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ἡ δὲ φύσις ἀνθίσταται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του ταύτην, καὶ ὁ ἄνθρωπος κόπτει δένδρον δι' οὗ προπαρασκευάζει σχεδίαν ἢ ναυπηγεῖ πλοῖον, διατρέχει τὰς θαλάσσας καὶ τοὺς ὠκεανοὺς κατευθυνόμενος πρὸς γνωστὰς καὶ ἀγνώστους χώρας, ὧν τὴν ὕπαρξιν ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν ἡ διαβλέπουσα πέραν τῶν ὁρωμένων διάνοιά του. Οἱ ἄνεμοι ἀνθίστανται εἰς τὰς κινήσεις τοῦ πλοίου του, ἀλλ' ὑποζεύξας τὴν δύναμιν τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ ταύτην διευθύνας πρὸς κατανίκησιν τῶν ἀνέμων περιίπταται ἀκωλύτως ἐπὶ τῶν ὑδάτων κατὰ τὰς ὀρέξεις καὶ ἐπιθυμίας του. Κεραυνὸς καταπεσὼν ἐφόνευσε τὸ τέκνον του, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος κατεσκεύασεν ἐργαλεῖον δι' οὗ κατενίκησε τὴν καταστρεπτικὴν τοῦ κεραυνοῦ δύναμιν· μὴ περιορισθεὶς δὲ εἰς τοῦτο κατέστη κύριος τῆς ἀπειλούσης τὴν ζωήν του δυνάμεως, ὑπέταξεν αὐτὴν εἰς τὰς θελήσεις του καὶ κατέστησε δούλην καὶ ὑπηρέτιδα, μεταβιβάζουσαν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς

ἰδέας του ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς γῆς. Συναισθάνεται ὅτι εἶνε κύριος καὶ βασιλεὺς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἀποφασίζει νὰ κατασκευάσῃ ὄντα ἀναγνωρίζοντα τὴν ἀποκλειστικὴν αὐτῶν ἀρχὴν καὶ ὑπόστασιν ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς χειρός του. Θέλει νὰ δημιουργήσῃ· λαμβάνει τεμάχιον λίθου, ἀποτυποῖ ἐπ' αὐτοῦ τὰς ἀκτῖνας τῆς φαντασίας, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν παθῶν του, καὶ ἡ ὕλη καθίσταται ἀγνώριστος καὶ τὸ ὁρατὸν ἀφανίζεται πρὸ τοῦ ἀοράτου, καὶ δημιουργεῖ τὴν Ἀφροδίτην τῆς Μήλου καὶ τὸν Μωϋσέα τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, καὶ δημιουργεῖ τὴν Θεοτόκον τοῦ Ραφαήλου καὶ τὴν Ἐλπίδα τοῦ Γουίδου. Ἀπαιωρούμενος τῆς ὕλης καὶ τοῦ ἁπτοῦ κόσμου, ἐπὶ δὲ τῶν πτερύγων τῆς φαντασίας περιϊπτάμενος, δημιουργεῖ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου καὶ τὴν Θείαν Κωμῳδίαν τοῦ Δάντου, ἢ τὰς ἁρμονίας τοῦ Βεθόβεν καὶ τοὺς μελῳδικοὺς τοῦ Βελλίνη φθόγγους. Καὶ δὲν περιορίζεται εἰς τὴν μελέτην τῶν φαινομένων καὶ τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων οὐδὲ ἀρκεῖται εἰς τὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας, ἀλλὰ θέλει νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων, νὰ διαγνώσῃ δὲ καὶ βελτιώσῃ τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ βίον τὸν διαχωρίζοντα αὐτὸν ἀπὸ τῆς λοιπῆς Κτίσεως, θέσας δὲ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ μετώπου, ποδηγετούμενος ὑπὸ τῶν ἐμπνευστικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἀναλύων καὶ συναρθρῶν πάσας τὰς θρησκευτικὰς καὶ ἠθικὰς αὐτοῦ ἐνοράσεις, εἰσπηδᾷ ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν αἰωνίων προβλημάτων καὶ καλεῖται Πλάτων ἢ Ἀριστοτέλης, Βερουλάμιος ἢ Κάντιος ἢ Βίκος ἢ Ἔρδερ ἢ Καρὸ ἢ Ἰούλιος Σιμών.

Οἱ δαρβινισταὶ διδάσκουσιν ὅτι ἡ φύσις ἐνεργεῖ πάντοτε δι' ἀνεπαισθήτων καὶ ὅλως ἀφανῶν καὶ μακροχρονίων παραλλαγῶν καὶ ἐξελίξεων· ὅτε δὲ ἡμεῖς μάτην ἐκζητοῦμεν τὰς ὑποτιθεμένας ἀλλοιώσεις τῶν εἰδῶν, ἀδυνατεῖτε, μᾶς λέγουσι, ν' ἀνιχνεύσητε τὰ ἴχνη τούτων, καθ' ὅσον ἡ φύσις οὐδέποτε προβαίνει δι' αἰφνιδίων μεταβολῶν καὶ ἁλμάτων ἀπολειπόντων αἰσθητὰ καὶ προφανῆ σημεῖα τῶν ἐνεργειῶν της. Ἔστω· ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐξανίσταται κατὰ τοῦ βεβαιουμένου τούτου νόμου, ὑπερπηδᾷ καὶ

καταβάλλει αὐτὸν, διότι καταρτίζει ἴδιον καὶ ἐξαιρετικὸν καὶ ὅλως διακεκριμένον βασίλειον ἐν μέσῳ τῆς Κτίσεως. Προχωρεῖ, μεταβάλλεται, τελειοποιεῖται καὶ προοδεύει δι' ἀκαριαίων ἐλιγμῶν, διὰ βιαίων τροπῶν καὶ ἀναπάλσεων, καὶ ἀνεξαρτήτως τῶν περιστοιχουσῶν αὐτὸν περιστάσεων, καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ πλανήτου, ἐφ' οὗ διάγει τὸν βίον καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ. Ἀναπνέει τὴν ἀτμοσφαῖραν τῶν σοφιστῶν τῶν Ἀθηνῶν, διὰ δὲ τῆς διορατικότητός του διανοίγει τὴν βίβλον τῆς αἰωνιότητος καὶ εἶνε Σωκράτης· εἶνε ὁ ἀτυχέστερος τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀγορητῶν, ἡ φύσις τῷ ὑπνήθη τὴν ἐλευθέραν χρῆσιν τῆς γλώσσης, καὶ καταβάλλων τὰ προσκόμματα τῆς φύσεως εἶνε Δημοσθένης· ζῇ ἐν μέσῳ τῆς ἀμαθείας καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ εἶνε ὁ Γαλιλαῖος τῶν Γαλιλαίων· καταδιωκόμενος εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς γῆς εἶνε Δάντης Ἀλιγιέρης. Χθὲς ἦτο ἔτι ἁπλοῦς ἐργάτης, ἐκτυποῖ τὰ ἴχνη τῆς μεγαλοφυΐας του ἐπὶ τεμαχίου μετάλλου, δημιουργεῖ τὴν δύναμιν δι' ἧς αἱ ἰδέαι τῶν σοφῶν ἀντηχοῦσιν εἰς πᾶσαν χώραν, ἀνατρέπει τοὺς ὅρους τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης, τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ κόσμου καὶ ὁ Γούτεμβεργ εἶνε ὁ ἐνδοξότερος παντὸς ἐπὶ τῆς γῆς ἡγεμόνος. Χθὲς ἦτο ἁπλοῦς σφυρηλάτης, σήμερον δὲ ἄρας καὶ ἐξαλείψας τὰς διαχωριζούσας τοὺς λαοὺς ἀποστάσεις ἔδωκε πτέρυγας εἰς τὸν σίδηρον καὶ εἶνε ὁ Στέφενσων. Καλεῖται Βέρδης, ἡμέραν δέ τινα ὁ λαὸς τῶν Μεδιολάνων ἔκρωζε καὶ ἐσύριζε κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ πρώτου αὐτοῦ μελοδράματος, κλείεται ἐντὸς ἐρημητηρίου καὶ μετ' ὀλίγον ἐξέρχεται μουσουργὸς τῶν Λομβαρδῶν καὶ τῆς Αἴδας.

Ἀπέναντι τῆς δυνάμεως ταύτης δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἐκουσίᾳ καὶ ἐλευθέρᾳ αὐτοῦ βουλήσει συνταράσσεται καὶ ἐπινοεῖ, ὑπερπηδᾷ καὶ καταβάλλει πάντα τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως παρεμβαλλόμενα αὐτῷ προσκόμματα, βαίνει πρὸς ἀπεριόριστον προοδευτικότητα καὶ πραγματοῖ πρόοδους βιομηχανίας καὶ τέχνης, προόδους ἐπιστήμης καὶ κοινωνικῶν καὶ πολιτειακῶν ὀργανώσεων, καὶ τὸ παρελθὸν ἀνατρέπει καὶ ἱστορίαν δημιουργεῖ διάφορον καὶ ποικί-

λην κατὰ τὰς χώρας καὶ τοὺς χρόνους καὶ τὰς κοινωνίας καὶ τὰ ἄτομα, τί ἆρά γε ἀντιτάσσουσιν οἱ δαρβινισταί; τίνα τῆς δυνάμεως ταύτης ἀνεκάλυψαν ἴχνη εἰς τοὺς ἡμετέρους πιθηκοειδεῖς προγόνους καὶ ἀδελφούς; Εἶδον ἡμέραν τινά, ἔλεγεν ὁ Δάρβιν, πίθηκον διὰ λίθου συντρίβοντα ἀμύγδαλον καὶ ἕτερον ἐμβάλλοντα ξύλον εἰς τὴν ὀπὴν κλείθρου. Ἰδοὺ ἅπασα ἡ πρόοδος καὶ ἡ τελειοποίησις τοῦ πιθήκου ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος! Ἀλλὰ καὶ τὰ ἄθλια ταῦτα τῆς ἀπομιμήσεως ἔργα ἐτελοῦντο ὑπὸ τὴν θέλησιν καὶ τὴν μάστιγα τοῦ ἀνθρώπου, πᾶσαι δὲ αἱ μεταβολαὶ καὶ βελτιώσεις τῶν ἵππων, τῶν κυνῶν, τῶν περιστερῶν καὶ τῶν λοιπῶν κατοικιδίων ζώων δὲν ὁρμῶνται ἐκ φυσικοῦ νόμου ἀλλ' ἀποτυποῦσι τὰ ἴχνη τῆς διανοίας καὶ τῆς προοδευτικότητος τοῦ ἀνθρώπου μεταποιοῦντος καὶ μεταβάλλοντος οὐ μόνον ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ περιστοιχοῦντα καὶ προσεγγίζοντα αὐτὸν καὶ φωτιζόμενα ὑπὸ τῶν λαμπηδόνων τῶν αἰωνίων αὐτοῦ γνωρισμάτων. Ἀνυψώσατε, ἀνυψώσατε τοὺς σκελετοὺς τῶν κτηνῶν καὶ θέσατε ἐπὶ πολυτίμων βάθρων, θαυμάσατε πάντα τὰ ἔνστικτα αὐτῶν καὶ πᾶν ὅ,τι πράττει τὸ μιμητικόν των, ἀναλύσατε καὶ μεγαλύνατε τὴν ὑπαύγειαν τῆς ἐνστιγματικῆς αὐτῶν νοήσεως, καὶ κυλινδοῦντες εἰς τὸν βόρβορον τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐπισκιάσατε καὶ τὰς νοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις καὶ συμπαραβάλατε αὐτὰς πρὸς τὰς τοῦ πιθήκου καὶ τῆς ἀλώπεκος, ἀλλὰ καὶ ταῦτα πράττοντες ματαιοπονεῖτε, διότι οὐδέποτε θὰ πληρώσητε τὴν ἄβατον ἄβυσσον τὴν διαχωρίζουσαν τὸ βασίλειον τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς στασιμότητος ἀπὸ τοῦ βασιλείου τῆς ἱστορίας τῆς προόδου καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Τὸν ἄγριον καὶ ἀπαίδευτον συμπαρεβάλλετε μετὰ τῶν ἀλόγων ὄντων. Καὶ ὅμως ὁ ἀδαμιαῖος ἐκεῖνος ἄνθρωπος ἐξελέγχων τὸ μέγεθος τῶν ἀποπλανήσεών σας ἔδει νὰ ἐγείρῃ τὸν θαυμασμόν μας περισσότερον τοῦ ἐπιστήμονος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, διότι οὗτος μὲν φωτίζεται καὶ ὁδηγεῖται ὑπὸ τῶν παραδόσεων τῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης τῶν αἰώνων, οἱ δὲ τὸ πρῶτον τὴν γῆν οἰκήσαντες διὰ μόνης τῆς νοήσεως καὶ τοῦ ἐναστικοῦ πνεύματος, δι' οὗ ἐπροίκισεν αὐτοὺς ὁ Δημιουργός, ἀνεκάλυψαν τὸ πῦρ, πηγὴν φωτὸς καὶ ἀπεράντου δυνάμεως, ἡτοίμασαν τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα, μεταποιοῦντες τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον, ἐξήγαγον τὰ μέταλλα ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς καὶ ἔθεντο τὰ θεμέλια τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐξημερώσαντες δὲ καὶ τὰ δουλεύοντα τὸν ἄνθρωπον κτήνη ἐπεξέτειναν τὴν κυριότητα αὐτοῦ ἐφ' ἁπάσης τῆς γῆς. Ἡ δὲ πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου ῥοπὴ καὶ ἡ ἱκανότης πρὸς βελτίωσιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν δὲν εἶνε ὀργανικὴ ἢ ἔνστικτος, σωματικὴ ἢ ζωϊκὴ δύναμις, οὐδὲ νόμος μηχανικὸς καὶ ἀναγκαῖος, ἀλλὰ χαρακτὴρ συνδυαζόμενος μετ' ἄλλων ἰδιορρύθμων πνευματικῶν προσόντων καὶ ἰδιοτήτων μεθ' ὧν ἀναπτύσσεται ἐναρμονίως διὰ τῆς ἐλευθέρας καὶ ἀδιαλείπτου ἀνθρωπίνης ἐνεργότητος. Καὶ αἱ μὲν νοητικαὶ δυνάμεις ἐπινοοῦσαι τὰ σημεῖα τῆς προόδου καὶ ἀποκαλύπτουσαι τοὺς μυστηριώδεις τῆς φύσεως νόμους ὁρίζουσι τοὺς τρόπους τῆς διευθύνσεως τῶν φυσικῶν καὶ ἀνθρωπίνων δυνάμεων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὁρισθέντος σκοποῦ, αἱ δὲ φυσικαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐνοράσεις καὶ τὰ ἠθικά, κοινωνικὰ καὶ θρησκευτικὰ συναισθήματα ἀποκαλύπτοντα τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς ὁδηγοῦσιν εἰς τὸν τελικὸν αὐτῆς προορισμόν, πάντα δ' ὁμοῦ συλλήβδην μελετώμενα ἀποδεικνύουσι τὰς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἱκανότητας καὶ ῥοπὰς ἀνεξαρτήτους ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐναντίας τῶν νόμων τῶν σωμάτων καὶ τῶν ζωϊκῶν ὀργανισμῶν. Διότι πρὸς παραγωγὴν φαινομένων καὶ ἐνεργειῶν καὶ μεταβολῶν ἐν τῷ ἁπτῷ καὶ ὁρατῷ κόσμῳ δέον νὰ καταβληθῶσι δυνάμεις ἀποσπώμεναι ἀπὸ τὸ παράγον ἀντικείμενον καὶ μεταβιβαζόμεναι εἰς τὸ παραγόμενον, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐνισχύεται καὶ τελειοποιεῖται μεταβάλλων καὶ τελειοποιῶν τὰ περὶ ἑαυτὸν καὶ καταναλίσκων τὰς ἰδίας δυνάμεις ὑπὲρ τῶν ὁμοίων του. Ἐφαρμόζων τὰς ἐπινοήσεις τοῦ ἰδίου πνεύματος ἐπὶ τοῦ φωτός, ἐπὶ τοῦ ἀτμοῦ, ἐπὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν ἐν γένει ἀντικειμένων, τελειοποιεῖ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσωπικότητα ἀνα-

πτύσσων τὴν διάνοιάν του διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ φωτός, τοῦ ἀτμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ ἃς αὐτὸς ἐδημιούργησε. Καὶ ἡ προσωπικὴ τοῦ ἀτόμου πρόοδος καὶ ἡ τῶν περὶ ἑαυτὸν μεταβολὴ καὶ αἱ τῶν φυσικῶν νόμων ἀνακαλύψεις καὶ αἱ νέαι γνώσεις καὶ κατακτήσεις τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης, δὲν περιορίζονται ἐπὶ μόνου τοῦ παράγοντος καὶ τῆς ἀμέσου προσγενομένης ὠφελείας, ἀλλ' ἐπεκτείνουσι τὰ εὐεργετήματα αὐτῶν ἐπὶ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς οἰκούντων καὶ ἐπὶ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν. Διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε, ὡς πάντα τὰ λοιπὰ ὄντα, ἄτομον χρόνου καὶ σωματικῆς ἐκτάσεως ἀλλ' εἶνε προσωπικότης ἅμα καὶ οἰκογένεια καὶ ἔθνος καὶ ἀνθρωπότης, αἱ δὲ ὑπ' αὐτοῦ πραγματούμεναι πρόοδοι διατηρούμεναι ἐν τῷ πνεύματι τῶν συγχρόνων καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μεταβιβαζόμεναι, συναποτελοῦν τὴν σειρὰν τῆς ἱστορίας ἐπιδρῶσαι πρὸς ἡμέρωσιν καὶ πολιτισμὸν τῶν κοινωνιῶν.

Τὸ δ' ἀρυόμενον πόρισμα ἐκ τοῦ ἀκριβωθέντος γνωρίσματος τῆς πρὸς πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου ροπῆς καὶ ἐπιδεκτικότητος, εἶνε περιφανὲς καὶ κατάδηλον. Ὃν περιβαλλόμενον διὰ προοδευτικῶν ἱκανοτήτων καὶ πασῶν τῶν λοιπῶν δυνάμεων δι' ὧν αὗται ἀναπτύσσονται καὶ πραγματοῦνται ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ νοητικῇ καὶ σωματικῇ τοῦ ἀνθρώπου δράσει καὶ ἐνεργείᾳ, δὲν ἐδύνατο νὰ λάβῃ τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν αὐτόματον τῶν ὑλικῶν ἀτόμων κίνησιν διεπομένην ὑπὸ νόμων σταθερῶν καὶ ἀμεταβλήτων ἀποκλειόντων πᾶν στοιχεῖον ἐλευθέρας ἐκλογῆς καὶ μεταβολῆς ἢ προόδου ἀνεξαρτήτου τῆς μηχανικότητος αὐτῶν. Ὃν πεπρισιμένον δι' ἱκανότητος προόδου καὶ τελειοποιήσεως ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἐλευθερίᾳ ἐπινοήσεως σκοποῦ καὶ μέσων πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ, διὰ τῆς διευθύνσεως πολλάκις δὲ καὶ διὰ τῆς ὑπερνικήσεως τῶν μηχανικῶν τῆς φύσεως νόμων, ἔσχε βεβαίως τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν αὐτοῦ ἐκ δυνάμεως ἀνεξαρτήτου τῶν μηχανικῶν τῆς φύσεως νόμων. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο θὰ διαφωτίσωμεν καὶ ἀνυψώσωμεν εἰς τὸ σημεῖον λογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς καὶ ἀδιαφιλονεικήτου ἀληθείας ἐν τοῖς ἑπομένοις κεφαλαίοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΤΟ ΓΝΩΣΤΙΚΟΝ

I

Τὰς περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ τῶν ὅλων Δημιουργοῦ ἀποδείξεις ἀρύονται συνήθως οἱ φιλοσοφοῦντες ἐκ τῆς θαυμασίας τοῦ σύμπαντος ἁρμονίας καὶ τῶν ἐν γένει νόμων καὶ φαινομένων τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἐνοργάνων ὄντων. Ἀλλ' αἱ κοσμολογικαὶ καὶ βιολογικαὶ αὗται ἀποδείξεις περιπλέκονται πολλάκις μετὰ σπουδαίων διαμαχομένων ἐπιστημονικῶν ζητημάτων καὶ μετὰ φαινομένων καὶ νόμων ὅλως μηχανικῶν, δυσχεραινόντων τὴν διάκρισιν τῶν λειτουργιῶν τούτων ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ ἐμφανίσεώς των. «Ἡ ζωϊκὴ δύναμις, εἶπεν ὁ Κλαύδιος Βερνάρδος, διευθύνει φαινόμενα τὰ ὁποῖα δὲν παράγει, τὰ δὲ σωματικὰ ὄργανα παράγουσι φαινόμενα τὰ ὁποῖα δὲν διευθύνουσι» (α). Ἰδοὺ σπουδαία ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ἀνατρέπουσα πάσας τὰς τερατολογίας τῶν ὑλιστῶν δι' ὧν συγχέονται τὰ χημικὰ τῆς ὕλης φαινόμενα μετὰ τῆς ζωϊκῆς δυνάμεως. Ἀλλ' οἱ μὴ ἐντριβεῖς περὶ τὴν μελέτην τῶν φυσιολογικῶν ζητημάτων εὐκόλως δύνανται νὰ ἐξαπατηθῶσιν ἐκ τῶν συγχεόντων τὰς λειτουργίας τῆς ζωῆς μὲ τὰς χημικὰς καὶ φυσικὰς τοῦ σώματος μεταβολὰς ὡς ἐκ τῆς συμπράξεως καὶ

(α) Μαθήματα Κλαυδίου Βερνάρδου «περὶ τῆς ζωῆς τῶν φυτικῶν καὶ ζωϊκῶν ὀργανισμῶν». Τόμος 1ος Σελ. 51.

ταυτοχρόνου ἐνεργείας τῆς πρώτης μετὰ τῶν πελευταίων. Τοῦτ' αὐτὸ εἰρήσθω καὶ περὶ τῶν ἐνστίκτων τῶν ζωϊκῶν ὀργανισμῶν μηδόλως μὲν ἐξαρτωμένων ἀπὸ τὰς μηχανικὰς τοῦ σώματος κινήσεις καὶ μεταβολὰς εὐκόλως δὲ συγχεομένων καὶ συνταυτιζομένων εἰς τὴν διάνοιαν τῶν μὴ ἐπιδιδομένων εἰς ἐπιστημονικὴν μελέτην τοιούτων ἀντικειμένων.

Ἀλλ' ἀνερχόμενοι τὰς βαθμίδας τῆς κλίμακος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πλασμάτων, τὰς δὲ πνευματικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις μελετῶντες καὶ συμπαραβάλλοντες πρὸς τὰ ζωϊκὰ ἔνστικτα καὶ ἀντιπαραθέτοντες πρὸς τὰ φαινόμενα τῆς ὑπὸ μοιραίων καὶ ἀμεταβλήτων νόμων διεπομένης ἀνοργάνου ὕλης, εὐκόλως διαγινώσκομεν τὴν διαχωρίζουσαν ταῦτα ἄπειρον ἀπόστασιν ἀπὸ τὰς πρώτας καὶ διὰ τούτων ὁδηγούμεθα ἀσφαλῶς εἰς τὸ ὑπερκόσμιον τῆς ἀρχῆς ἐξ ἧς κατ' ἀνάγκην ἔλαβον τὴν γένεσιν καὶ εἰς τὸ ὑπερφυὲς τῆς πηγῆς ἐξ ἧς ἐξεπορεύθησαν. Οὕτω δὲ ἐπισταμένη μελέτη τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως καὶ πνευματικῆς ἐνεργότητος, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὰς ἀκαταγωνίστους ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως Ὄντος ὑπερφυοῦς καὶ παντοκράτορος Δημιουργοῦ τοῦ παντός.

Ὁ ἄνθρωπος δημιούργημα ἅμα καὶ δημιουργὸς εἶνε πεπροικισμένος διὰ νοητικῆς καὶ γνωστικῆς ἱκανότητος δι' ἧς διαγινώσκει τὰς ἰδιότητας τοῦ ὑπάρχοντος, ἀνακαλύπτει τοὺς μυστηριώδεις νόμους τῆς φύσεως, μελετᾷ τὰ περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν ὄντων, πρὸς τελειοποίησιν αὐτῶν ἢ πρὸς δημιουργίαν νέων ἱκανοποιούντων τὰς ἰδίας ἀνάγκας, καὶ ἐπινοεῖ τὰ μέσα δι' ὧν δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸν προτιθέμενον ὑπ' αὐτοῦ σκοπόν. «Ὁ ἄνθρωπος, ἔλεγεν ὁ Πετερχόφερ καθηγητὴς τῆς φυσιολογίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου, εἶνε τὸ μόνον τῶν ἐπὶ γῆς πλασμάτων εἰς ὃ ἐπιτρέπεται ἡ ἔρευνα τοῦ λόγου τῆς ὑποστάσεως τῶν πραγμάτων (τοῦ διατί), τοῦτο δὲ εἶνε τὸ διακριτικὸν σημεῖον τὸ διαστέλλον τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν λοιπῶν πλασμάτων καὶ ζώων. Τὸ κτῆνος ὑπακούει εἰς τὰς δεδομένας σχέσεις καὶ ἐνεργεῖ αὐτομάτως· μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπος διανοεῖται ἐὰν εἶνε ἱκανὸς νὰ μεταβάλῃ τὰ πράγματα

ἄλλως πως ἢ ὅπως ἔχουσιν ἢ ὅπως παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν προγενεστέρων γενεῶν.» (α)

Εἴπομεν εἰς ἓν τῶν προηγουμένων κεφαλαίων ὅτι ἡ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἐνιαία δύναμις ἐξ ἧς ἐκπορεύονται ἀπειροπληθεῖς καταπληκτικαὶ ἐνέργειαι. Ἐπιχειροῦντες νὰ ταξινομήσωμεν ταύτας ἢ νὰ μελετήσωμεν μίαν ἐξ αὐτῶν εὑρισκόμεθα ἀπέναντι δυσχερείας τινὸς ἀδυνατοῦντες ν' ἀποχωρίσωμεν τὴν μίαν ἀπὸ τὰς λοιπάς, ἔστω καὶ κατὰ φαντασίαν καὶ ὑπόθεσιν. Ἡ ἐπὶ πασῶν δὲ δεσπόζουσα τῆς γνώσεως ἐνέργεια καὶ ἱκανότης, ὑπὸ μὲν τῶν λοιπῶν ἐξυπηρετουμένη πάσας δ' ἐξυπηρετοῦσα, καὶ συγκεντροῦσα ἐν αὐτῇ τὰς ἀντιλήψεις καὶ κρίνουσα καὶ διαμορφοῦσα ἰδέας καὶ πεποιθήσεις καὶ ὡς ἐξ ἀκτινοβόλου κέντρου διαπέμπουσα τὸν φωτισμὸν αὐτῆς πρὸς πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ βίου, ἐπισταμένως ἀναλυομένη, παρέχει ἡμῖν ἀπροσμάχητον ἀπόδειξιν τῆς πνευματικῆς καὶ παντοδυνάμου καὶ ἀνεξερευνήτου προνοίας ἐξ ἧς ἕλκει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης καὶ ὑπόστασις. Πρὸς πίστωσιν τῶν λόγων μας δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐνταῦθα μακρὰν καὶ ὑπερβατὴν ψυχολογικὴν μελέτην, διότι σκέψεις τινὲς περὶ τῶν γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱκανότητα τῆς προόδου καὶ τελειοποιήσεως ἑαυτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτόν, θὰ καταστήσωσιν ἐναργέστερον τὸ μέγεθος τῆς ἀλογίας τῶν θεωρημάτων ὅσα ἀποδίδουσι καὶ αὐτὰς τὰς γνωστικὰς καὶ σκοπίμους ἐνεργείας εἰς τὴν τυχαίαν καὶ ἀσυνείδητον καὶ μηχανικὴν κίνησιν τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης.

III

Ἡ πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου ῥοπὴ καὶ ἐπιδεκτικότης συμβαδίζει μετὰ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἀγνωσίας περί τε τῶν ἀφα-

(α) Λόγος ἐναρκτήριος τοῦ ἔτους 1890.

νῶν ἰδιοτήτων τῶν διαφόρων ἀντικειμένων καὶ περὶ τῶν διεπόντων τὰ τῆς φύσεως μυστηριωδῶν νόμων. Ἀλλὰ παρὰ τῇ ἀγνωσίᾳ ταύτῃ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀκατάσχετον ἔχει ροπὴν πρὸς διερεύνησιν τῶν πραγμάτων, πεπροίκισται δὲ διὰ τῆς ἱκανότητος τοῦ διαγινώσκειν καὶ κρίνειν, τοῦ παρατηρεῖν καὶ ἀνακαλύπτειν, τοῦ ἐπινοεῖν καὶ διαμορφώνειν σχέδια μεταβολῆς καὶ δημιουργίας.

Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἐγνώριζε δι' ἐνστίκτου πάνθ' ὅσα δύναται νὰ ἐκμάθῃ καὶ ἀνακαλύψῃ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν γνωστικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, θὰ ἦτο κάστωρ ἢ ἄλλο κτῆνος ἀνεπίδεκτον προόδου καὶ τελειοποιήσεως. Τὸ προοδευτικὸν αὐτοῦ γνώρισμα συναρμολογεῖται μετὰ τοῦ γνωστικοῦ, ἐφ' ὅσον δὲ αἱ γνώσεις του εὐρύνονται ἐπὶ τοσοῦτον ἐπεκτείνεται ἡ συναίσθησις τῆς ἀγνωσίας του διαβλέποντος νέους ὁρίζοντας καὶ νέα τῆς φύσεως μυστήρια.

Παράλογος ὑπῆρξεν ἡ ἰδέα τῶν ἐπιχειρησάντων νὰ ὁρίσωσι τὸν σκοπὸν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πλασμάτων καὶ τὴν ἐξ ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν παραγομένην ἢ δυναμένην νὰ παραχθῇ ὠφέλειαν. Ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης εἶνε σειρὰ μελετῶν, ἐρευνῶν καὶ ἀνακαλύψεων περὶ τὴν χρῆσιν πραγμάτων καὶ ἀντικειμένων θεωρουμένων ἀσκόπου ἢ καὶ ἐπιβλαβοῦς ὑπάρξεως. Ἀποθαυμάζομεν πάντες τὴν χρῆσιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ τοῦ μεταβάλλοντος τὴν νύκτα εἰς ἡμέραν, ἢ διαπέμποντος ἀστραπηδὸν τὰ διανοήματα ἡμῶν εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς γῆς Ἀλλὰ τ' ἀγαθὰ ταῦτα ἔλκουσι τὴν γένεσιν ἐξ ἀφανοῦς ὅλως ἀρχῆς καὶ ἀνακαλύψεως εἰς ἣν οἱ βάτραχοι ὡδήγησαν τὸν φυσιοδίφην Γαλβάνην καθηγητὴν τοῦ ἐν Βονωνίᾳ πανεπιστημίου. Εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν ἐδωδίμων εὑρισκόμενος παρετήρησεν ὁ ἰταλὸς φυσιογνώστης ὅτι ἀποτετμημένα σκέλη τῶν πωλουμένων βατράχων ἥσπαιρον ἅμα ψαυόμενα ὑπὸ μετάλλου ἢ ἅμα προσήγγιζον ἐπὶ τοῦ μετάλλου τῆς πλάστιγγος δι' ἧς ἐζυγίζοντο Ἐκ τοῦ φαινομένου τούτου ὁδηγούμενος ὁ περιφανὴς ἐπιστήμων, ἀνεκάλυψε πρῶτος εἶδός τι ἠλεκτρισμοῦ οὗτινος ἡ μελέτη ἤγαγε σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τὴν ἐπινόησιν τοῦ τηλεγράφου, τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πρακτικῶν ἔργων ἅτινα

σήμερον τοσαύτας καὶ τηλικαύτας παρέχουσι διακονίας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Αἱ χημικαὶ τοῦ Λαβοαζιὲ ἀνακαλύψεις, ἡ ὑπὸ τοῦ Ῥόνζε χρησιμοποίησις τῆς ἐκ τῆς ἀποστάξεως τῶν λιθανθράκων ἐν τοῖς ἐργοστασίοις τοῦ ἀεριόφωτος παραγομένης λιθανθρακοπίσσης, ἡ ὑπὸ τοῦ Ρολλάνδου εἰσαχθεῖσα χρῆσις τοῦ θαλασσίου ὕδατος πρὸς παραγωγὴν τῆς σόδας, αἱ ἀνακαλύψεις περὶ ἀζώτου τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τῆς μεταδόσεως αὐτοῦ εἰς τὰς ῥίζας τῶν φυτῶν διὰ μικροσκοπικῶν ὀργανισμῶν, ὑποδεικνύουσι τὸ βάθος τῶν περικαλυπτόντων μυστηρίων, τὴν οὐσίαν καὶ τὸν προορισμὸν καὶ αὐτῶν τῶν ὑπὸ τὰς αἰσθήσεις καὶ παρατηρήσεις μας ἀντικειμένων. Λίβιγ, ὁ κατὰ τὸν ὑλοδοξοῦντα Μολεσόθ, ἐπιφανέστατος μεταξὺ τῶν χημικῶν τῆς Γερμανίας, ἐθεωρεῖτο μέχρι τινὸς ὡς ὁ ἀνακαλύψας σπουδαίαν χημικὴν σκευασίαν, δι' ἧς ἐπρόκειτο νὰ προληφθῇ ἡ ἐξάντλησις τῶν παραγωγικῶν τοῦ ἐδάφους δυνάμεων ἣν προανήγγελλον τινὲς τῶν γεωλόγων. Νέα πειράματα καὶ νέαι μελέται καὶ ἐκζητήσεις ἔπεισαν τὸν κλεινὸν καθηγητὴν ὅτι ἡ ἀνακάλυψίς του οὐδεμίαν εἶχε σπουδαιότητα, ἐφ' ὅσον ἀφανῆ μόρια καὶ φυσικαὶ δυνάμεις ἦσαν τεταγμένα ὅπως προνοήσωσι περὶ τῆς μὴ ἐξαντλήσεως τῶν φυτικῶν τῆς γῆς παραγωγικῶν δυνάμεων, ἐκπλησσόμενος δὲ ἀπέναντι τῆς νέας ταύτης ἀνακαλύψεως ἀνεφώνει ὡς ὁ Προφητάναξ, «πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας», καὶ «ἥμαρτον, ἔγραφε κατὰ τὸ ἔτος 1862, ἥμαρτον ἀπέναντι τοῦ Δημιουργοῦ. Ἠργαζόμην ὅπως τελειοποιήσω τὰ ἔργα Του, ἐν δὲ τῇ ἀποτυφλώσει μου ἐνόμισα ὅτι ἐλλείπει εἷς κρίκος τῶν νόμων τῆς φύσεως ὃν ἐγώ, σκώληξ μηδαμινός, διενοούμην ν' ἀναπληρώσω».

Οὕτω ἀφ' ἑνὸς ἀπέραντος ὠκεανὸς ἀγνωσίας, νοῦς δ' ἀφ' ἑτέρου μηδέποτε καταπονούμενος κατὰ τὴν ἔρευναν καὶ ἀποκάλυψιν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων καὶ τῶν διεπόντων αὐτὰ νόμων πρὸς χρησιμοποίησιν καὶ τελειοποίησιν αὐτῶν, εἶνε στοιχεῖα ἐναρμονίως ὑφιστάμενα καὶ πραγματοῦντα τὸν προορισμὸν εἰς ὃν ἐκλήθη ὁ ἄνθρωπος. Ἄνευ τῆς ἀγνωσίας δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη

προόδου καὶ ἄνευ τῆς ροπῆς πρὸς ἔρευναν καὶ γνῶσιν τῶν μυστηριωδῶν τῆς φύσεως νόμων ἡ πρόοδος θὰ ἦτο ἀνέφικτος. Καταπληκτικὴ ὄντως ἁρμονία ὑψίστης προνοίας καὶ ἀκαταλήπτου σοφίας! Παρατηρήσατε τὰς ὅλως ἐκτάκτους καὶ θαυμασίας ἱκανότητας δι ὧν περιεβλήθη ὁ ἄνθρωπος ἐν μέσῳ τῆς Κτίσεως. Σήμερον ζῇ, αὔριον ἀπέρχεται ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ὀλίγας ταύτας στιγμὰς τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης προσκαίρου διαμονῆς του θέλει νὰ γνωρίσῃ τὰ πάντα καὶ ἐπὶ πάντων νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ. Μὴ ἀπαιτήσῃς ἀπὸ αὐτὸν νὰ διακόψῃ τὴν πορείαν του. Τὸ ἄπειρον. Ἰδοὺ τὸ σημεῖον πρὸς ὃ βαδίζει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἡ ἔφεσις αὕτη δὲν πραγματοῦται μὲν ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, ἀλλ' εἶνε ἡ ἀνεξάντλητος πηγὴ πάσης προόδου καὶ πάσης ἀνακαλύψεως. Ἐκζητῶν τὴν ἀλήθειαν ἵπταται πολλάκις ὑπεράνω τῆς γῆς καὶ προβαίνει διὰ γιγαντιαίων ἐπάρσεων πρὸς τὸ ἄπειρον, καλεῖται δὲ τότε Πλάτων· ἄλλοτε ψυχρὸν καὶ γαληνιαῖον πνεῦμα καὶ μόλις κινούμενον ἀλλ' ἐμβαθῦνον καὶ μελετῶν καὶ διερευνῶν καὶ ὁρίζον τὰς σχέσεις τῶν πραγμάτων μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας καὶ καλεῖται Ἀριστοτέλης. Ὁ μέγας μαθηματικὸς Πασχὰλ μελετῶν ἐπὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ παντὸς καὶ ἐπὶ τῆς σμικρότητος τοῦ ἀνθρώπου, κατεπλήσσετο ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς του περιστρεφομένων ἀστέρων, ἐκ τῆς λαμπηδόνος τοῦ φωτὸς τοῦ διαφωτίζοντος τὴν οἰκουμένην λαμπτῆρος, ἐκ τῶν ὠκεανῶν καὶ ἀνέμων καὶ καταιγίδων καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ μεγέθους τῆς γῆς ὑποδεεστέραν κατεχούσης θέσιν ἐν τῷ πλανητικῷ συστήματι. «Ἀπέναντι τοιούτου μεγαλείου, ἔλεγεν, ἐγὼ εἰμὶ νέφος καὶ σκιὰ καὶ κάλαμος. Ναί, κάλαμος, ἀλλὰ κάλαμος σκεπτόμενος. Ἐγὼ εἰμὶ πεπροικισμένος διὰ τῶν ἀπεράντων τοῦ γνωστικοῦ δυνάμεων ὧν στεροῦνται οἱ πλανῆται καὶ ἡ Κτίσις».

III

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶπεν, «ὁ Θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μάτην

ποιοῦσιν.» Ἡ ὀρθότης τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης ἀρχῆς ἀποδεικνύεται μὲν θεωρητικῶς κυροῦται δὲ ἐξ ἀναριθμήτων φαινομένων ἀποκαλυπτόντων σχέδιον νοήσεως, προνοίας καὶ σκοποῦ πραγματουμένου διὰ τῆς συγχρόνου καὶ παραλλήλου ἐνεργείας νόμων ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτων καὶ διὰ τῆς συναρμολογήσεως ἄλλων φαινομένων καὶ ἁρμονικῆς ἀντεπιδράσεως διαφόρων ἀντικειμένων. Ἀλλ', ὡς εἴπομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, ἡ ἄγνωσία ἔγκειται ἐν αὐτῇ. τῇ ἀνθρωπίνῃ ὑποστάσει, ἡ δὲ γνῶσις ἀναπτύσσεται βαθμιαίως μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον διὰ τῆς ἀδιαλείπτου ἐνεργείας τῶν γνωστικῶν δυνάμεων δι' ὧν πεπροίκισται ὁ ἄνθρωπος ὅπως προοδεύων τελειοποιῇ ἑαυτὸν καὶ τὰ περὶ ἑαυτόν. Ἕπεται ἐκ τούτου, ὅτι ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ ἀκρίβωσις τοῦ τελικοῦ τέλους καὶ τοῦ σκοποῦ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν φαινομένων, ἀδύνατος ἡ διάγνωσις τῆς οὐσίας πάντων τῶν ἀντικειμένων καὶ ἡ πλήρης διεξήγησις καὶ ὁρισμὸς τοῦ συνδέσμου τῶν παντοίων φαινομένων τῆς φύσεως. Τὴν γνῶσιν ταύτην θὰ ἐδύνατο μόνον νὰ ἔχῃ ὃν τὰ πάντα ἐπιστάμενον, ἀνεπίδεκτον προόδου καὶ βελτιώσεως, ἔχον δὲ ἀπόλυτα τελειότητος καὶ παγγνωσίας στοιχεῖα. Ἀλλὰ τοιοῦτον ὂν δὲν εἶνε βεβαίως ὁ ἄνθρωπος. Ἐπὶ τῆς ἀδυνατότητος ταύτης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐρειδόμενοι οἱ ὑλοδοξοῦντες ἀρνοῦνται διαρρήδην τὰ τελικὰ αἴτια καὶ τὴν σκοπιμότητα τῶν φαινομένων τῆς φύσεως. Τυχαῖαι μεταβολαί, λέγουσι, καὶ τῶν μορίων τῆς ὕλης ἄσκοποι κινήσεις παρήγαγον πάντα ἄνευ σχεδίου καὶ ἄνευ σκοποῦ. Ἡ ἄρνησις αὕτη εἶνε συνέπεια ἀναγκαία τῆς ἀρνήσεως ὑπάρξεως ὑπερκοσμίου καὶ ὑπερφυοῦς δημιουργικῆς δυνάμεως, ἢ. ὀρθότερον εἰπεῖν ἡ μία μετὰ τῆς ἄλλης συνταυτίζονται. Μὴ ὑπάρχοντος Δημιουργοῦ ὑπερφυοῦς μηδὲ δυνάμεως, ἢ ὄντος νοητοῦ ἐκτὸς τῆς ὕλης καὶ τῶν ἑαυτῆς δυνάμεων, ἡ ἐκ ταύτης ἐκπόρευσις τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως δὲν θὰ εἶχε σκοπόν τινα νοητὸν ἢ σχέδιον καὶ τελικὸν σκοπὸν διότι ταῦτα εἶνε κατ' ἀνάγκην ἀπαύγασμα προνοίας, νοήσεως, διευθύνσεως καὶ παντοδυναμίας. «Ἡ φιλοσοφία τοῦ μονισμοῦ, λέγει ὁ Χέκελ, δοξάζει ὅτι

πάντα τὰ κοσμικὰ φαινόμενα ἤρτηνται ἀπὸ καθαρῶς μηχανικὰ αἴτια μὴ κατευθυνόμενα πρὸς σκοπόν τινα οὐδ' ἔχοντα τελικόν τι αἴτιον.» (α)

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἐγείρεται μέγα καὶ σπουδαῖον ζήτημα οὗτινος ἡ λύσις ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων καὶ ἀνατρέπει ἄρδην τὸν μοναδισμὸν καὶ πᾶσαν ὑλιστικὴν δοξασίαν.

Ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς ὂν περιβληθὲν διὰ δυνάμεων νοήσεως, κρίσεως, προνοίας καὶ σκοπίμου ἐνεργείας. Ὁ ἄνθρωπος προδιαγράφει ἐν τῷ νῷ σκοπόν τινα, διαμορφώνει σχέδιον πρὸς ἐπίτευξιν αὐτοῦ, ἐπινοεῖ τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ προσχεδιασθέντος ἔργου. Ἀλλ' ἡ φύσις μοιραίως καὶ ἀσκόπως ἐνεργοῦσα ἄνευ σχεδίου καὶ τελικοῦ τέλους, συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῶν ὑλοδοξούντων, ἐδύνατο αὐτομάτως νὰ παραγάγῃ ὂν ἔχον χαρακτῆρας νοήσεως, προνοίας, διαμορφώσεως σχεδίου καὶ ἐνεργείας πρὸς ὡρισμένον τέλος καὶ ὡρισμένον σκοπόν;« Ὄχι, ὄχι, εἶπεν ὁ ἄλλοτε διαπρέψας μεταξὺ τῶν ὑλοδοξούντων ἰατρὸς Καβανής, τὸ ὁμολογῶ καὶ μετ' ἐμοῦ συμφωνοῦν ἤδη καὶ πολλοὶ τῶν φιλοσοφούντων τῶν μὴ διακρινομένων ἐπὶ αἰσθήμασιν εὐσεβείας, ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ παραδεχθῇ ὅτι αἴτιον ἢ αἴτια στερούμενα νοήσεως δύνανται νὰ παραγάγωσι νοητὰ ὄντα». (β) Ὄχι, ὄχι, ἀπαντᾷ εἰς τὴν ἐρώτησίν μας διαπρεπὴς ἀνθρωπολόγος καὶ κλεινὸς τῆς Γαλλίας καθηγητής, ὁ Παῦλος Ζανέ. Πλανᾶσθε καθηγηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ τῆς Ἑλλάδος Πανεπιστημίου ὅσοι παραγκωνίζοντες τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας τῶν ἐνδόξων προγόνων μας διδάσκετε ἀντ' αὐτῶν τὰς παραδοξολογίας τοῦ Χέκελ καὶ τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ Ἰουλίου Σουρή. Πλανᾶσθε ἰατροί, ὅσοι ἐξ ὑμῶν ἀξιοῦτε νὰ λύσητε τὸ πρόβλημα περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ παντὸς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῶν φώτων τῆς νοσολογικῆς ἐπιστήμης, ἥτις μέχρι τοῦδε δὲν διέγνω οὐδὲ τὴν φύσιν καὶ τὰ παράγοντα αἴτια τὴν συνάγχην καὶ τὴν γρίππην. Καὶ

(α) Χέκελ. Ἀνθρωπογονία. Γαλ. Μεταφρ. Σελ. 623.
(β) Ὄρα Πικαβέ. Les Idéologues. Σελ. 282.

σπουδαίαν καὶ ἐκτενῆ καὶ ὄντως σοφὴν ἐξεπόνησε συγγραφὴν ὁ περικλεὴς ἀνὴρ διερευνῶν καὶ σχολιάζων διὰ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης τοὺς λόγους οὓς ὁ πανεπιστήμων τοῦ Ἀριστοτέλους νοῦς διετύπωσε πρὸ εἴκοσι τριῶν αἰώνων. «Ὁ Θεὸς οὐδὲν μάτην ποιεῖ». Εἰς τὴν συγγραφὴν ταύτην τοῦ καθηγητοῦ Ζανὲ μέλους τοῦ γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ ἐνταῦθα συζητουμένου ζητήματος. «Οἱ ὑλοδοξοῦντες ἀρνοῦνται τὰ τελικὰ αἴτια καὶ τὸ σκόπιμον τῶν ἐνεργειῶν τῆς φύσεως. Ἀλλὰ δὲν ἀρνοῦνται οὐδὲ ν' ἀρνηθῶσι δύνανται τὴν ἐπὶ τῆς γῆς ὕπαρξιν νοητῶν ὄντων, κατ' ἀνάγκην δὲ θὰ παραδεχθῶσι τὴν ὕπαρξιν ἑνὸς τοὐλάχιστον, τῆς ἰδίας προσωπικότητος. Τώρα οὐδεμία ἐγείρεται ἀμφιβολία ὅτι τὸ λογικὸν τοῦτο ὂν εἶνε ἱκανὸν κατὰ τὰς ἐνεργείας του νὰ ἐπιδιώξῃ σκοπόν τινα, νὰ διαμορφώσῃ δὲ τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις του κατὰ ἓν τελικὸν αἴτιον. Ἀλλὰ πῶς ἐν μέσῳ τῆς φύσεως ἀνεφύη αἰφνης ὂν δυνάμενον σκοπίμως νὰ ἐργασθῇ; Τίνι τρόπῳ εἰς ὀργανισμὸς προκύψας (κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ὑλοδοξούντων) ἐκ μηχανικῶν τῆς ὕλης κινήσεων τυχαίως διασταυρωθεισῶν παρήγαγε προϊὸν δυνάμενον νὰ προνοήσῃ, νὰ ὑπολογίσῃ καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν ὡρισμένου σκοποῦ; Μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου πάντα προέβαινον (κατὰ τὴν ὑλιστικὴν δοξασίαν) συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ παραγομένου φαινομένου ἐκ τοῦ προηγηθέντος αὐτοῦ αἰτίου. Αἴφνης, ἐν μέσῳ τῆς μηχανικῆς ταύτης σειρᾶς ἐμφανίζεται ὂν ἀνατρέπον πάντα, διότι μεταφέρει ἐν τῷ μέλλοντι τὸ αἴτιον τοῦ παρόντος. Σχεδιάζον ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀνέγερσιν πόλεως συλλέγει τὸ ἀναγκαῖον ὑλικὸν καὶ ἐργάζεται μὲν διὰ τῶν νόμων τῆς μηχανικότητος ἀλλὰ τούτους διευθύνει οὕτως ὥστε ἐν δεδομένῳ χρόνῳ παράγεται ἡ προσχεδιασθεῖσα πόλις. Διανοίγει αὐλακας πρὸς διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων, καλλιεργεῖ τὰ δάση πρὸς παραγωγὴν γεννημάτων καὶ μαλάσσει καὶ ἀπεργάζεται τὰ μέταλλα συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ ἐπιθυμίας του. Ἰδοὺ τελικὰ αἴτια. Αἴ!, κύριοι, ἐξα-

κολουθεῖ λέγων ὁ περιφανὴς ἀνθρωπολόγος, δύνασθε ἄρά γε ὑμεῖς νὰ νοήσητε τίνι τρόπῳ ὂν ἔχον τὴν δύναμιν νὰ συναρμολογήσῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως συμφώνως πρὸς ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν παρήχθη ὑπὸ φύσεως ἀσκόπως καὶ τυχαίως ἐργαζομένης; Ὁ λέγων ὅτι ἐν μέσῳ τῆς μοιραίας καὶ μηχανικῆς σειρᾶς φαινομένων ἀνεφύη αὐτόματον ὂν ἀνατρέπον τὴν φύσιν καὶ τοὺς χαρακτῆρας αὐτῶν τῶν αἰτίων ἐξ ὧν παρήχθη μᾶς ἀναγγέλλει νέον εἶδος θαυμάτων. Τὸ λέγειν ὅτι τυφλαὶ καὶ ἀσυνείδητοι δυνάμεις παρήγαγον ὂν νοήσεως καὶ λογικότητος, εἶνε παραδοξώτερον τοῦ διατείνεσθαι ὅτι φρενοβλαβεῖς καὶ κωφάλαλοι ἑνωθέντες καὶ ὑπερερεθισθέντες καὶ ὁμιλοῦντες παρήγαγον σύνολον ἐναρμόνιον καὶ λογικόν. Καὶ ὅμως εἰς τὸ βάθος τῶν δυστυχούντων ἐκείνων ὑπάρχει ὑποκεκρυμμένη δύναμις ἥτις ἠδύνατο πρὸς στιγμὴν νὰ ἀναζωπυρωθῇ. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν χημικῶς ἑνουμένων σωματικῶν ἀτόμων καὶ κυττάρων μὴ ὑπάρχοντος ἴχνους νοήσεως, θὰ ἦτον θαῦμα, καὶ τὸ ἐπαναλαμβάνω ἐνταῦθα, ἀληθὲς θαῦμα καὶ θαῦμα ἄνευ θαυματουργοῦ δυνάμεως ἡ ἐκπόρευσις νοὸς ἄνευ προϋπάρξεως νοητοῦ Ὄντος.» (α)

(α) Ζανέ. «Τὰ τελικὰ αἴτια». Σελ. 208 καὶ ἑπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΤΟ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΝ

I

Νόμοι ἀναγκαῖοι, μηχανικοί, ὁμοιόμορφοι καὶ ἀμετάβλητοι διέπουσι πᾶσαν τὴν ἀνόργανον φύσιν.

Μυστηριώδεις ἀναπτύξεως καὶ ἐξελίξεως νόμοι προΐστανται πάσης ὀργανικῆς κινήσεως τῶν ἐνοργάνων ὄντων, ἀλλ' ἀμετάβλητοι πάντοτε, σταθεροὶ καὶ ἀναγκαῖοι.

Νόμοι ἐνστίκτου διέπουσι τὴν ζωοποιοῦσαν τὰ ζῷα αὐτοκίνητον δύναμιν καὶ παρέχουσιν εἰς αὐτὰ στοιχεῖα νοήσεως καὶ βουλήσεως, ἐντὸς ὡρισμένων καὶ προδιαγεγραμμένων ὁρίων ἐπὶ ἑκάστης τάξεως καὶ εἴδους αὐτῶν.

Δύναμις ὅμως αὐτενεργὸς καὶ αὐτόβουλος καὶ ἐν ἀπολύτῳ ἐλευθερίᾳ ἐνεργοῦσα ἐν παντὶ ἀτόμῳ καὶ ἁρμομένη τὰς κρίσεις καὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς ἀνεξαρτήτως τῶν μοιραίων καὶ ἀμεταβλήτων καὶ ἐνστιγματικῶν τῆς φύσεως νόμων, μία μόνη διαγινώσκεται καὶ μία ἐπιφαίνεται ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ περιβαλλομένη ἀνθρωπίνην μορφήν.

Τὸ μέγα τοῦτο γεγονὸς τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ αὐτεξουσίου

τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ἐμβριθῶς μελετώμενον, καταρτίζει ἀφ' ἑνὸς βάτιν στερεὰν καὶ ἀκαταγώνιστον προμαχῶνα τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου συντρίβονται καὶ καταρρέουσι πᾶσαι αἱ ὑλιστικαὶ καὶ πανθεϊστικαὶ δοξασίαι, διαφωτίζει δὲ ἀφ' ἑτέρου τὴν συνείδησιν τῶν ἁπλουστέρων ὁδηγοῦν αὐτὴν εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀληθείας, εἰς ὃ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη ἤγαγον τὰ ἀνώτερα καὶ μεγαλοφυέστερα τῆς ἀνθρωπότητος πνεύματα,

Πεινῶ καὶ διψῶ, ὁ δὲ στόμαχος, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν νόμων τῆς ζωῆς,ἐπιβάλλει τὴν ἱκανοποίησιν τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης. Συμμαχοῦσι μετὰ τοῦ στομάχου χημικοὶ καὶ μηχανικοὶ νόμοι, ἐπιβαλλόμενοι ὑπὸ πάντων τῶν λοιπῶν μελῶν καὶ μορίων τοῦ σώματος παραλυομένων καὶ ὑπὸ πλήρους ἐπαπειλουμένων καταστροφῆς καὶ ἐκμηδενίσεως. Ὀλίγα βήματα μὲ χωρίζουσιν ἀπὸ τὸν ἄρτον καὶ ἀπὸ τὸ ὕδωρ, θέλων δὲ δύναμαι νὰ κορέσω τὸν στόμαγον καὶ ν' ἀποσβέσω τὴν βασανίζουσαν τὰ μέλη μου δίψαν, οὐδὲν δὲ πρὸς τοῦτο μοὶ παρεμβάλλεται πρόσκομμα καὶ οὐδεὶς κίνδυνος ὑπάρχει τιμωρίας. Ἀλλ' ἐὰν ἡ τιμὴ ἐπιβάλλῃ καθῆκον, ἀόρατον καὶ ἰδεῶδες, νὰ στερηθῶ τῆς βρώσεως καὶ τῆς πόσεως, ἢ ἐὰν τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον μοὶ ἐπιτάσσῃ νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τῆς θέσεως, εἰς ἣν ἐτάχθην, ἢ ἐὰν ἱεραὶ πεποιθήσεις καὶ ἀρχαὶ ὑπαγορεύωσι τὴν θυσίαν τοῦ μαρτυρίου, λαμβάνω γενναίαν ἀπόφασιν καὶ ὑπερπηδῶν πάντα νόμον μηχανικὸν καὶ βιολογικὸν καὶ πάντα πόνον ἐν ὑπομονῇ καὶ ἐγκαρτερήσει ὑφιστάμενος, ἀποθνήσκω, ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος, τῇ ἰδίᾳ καὶ ἐλευθέρᾳ ἐμοῦ βουλήσει καὶ ἀποφάσει.

Ὁ ἄνθρωπος θέλει καὶ θέλει ἐλευθέρως, εἶνε κύριος τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐνεργότητος καὶ προσωπικότητος καὶ διὰ τοῦτο φέρει τὴν εὐθύνην τῶν πράξεών του. Σὺ καὶ ἐγώ, ἀναγνῶστα, καὶ μεθ' ἡμῶν ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης συναισθανόμεθα ὅτι ἐσμὲν ἐλεύθεροι νὰ ἐπιτελέσωμεν τὸ καθῆκον συμμορφούμενοι πρὸς τοὺς ἠθικοὺς καὶ ἀστικοὺς νόμους, συναισθανόμεθα ὅτι ἔχομεν τὴν δύναμιν, παραγκωνί-

ζοντες τὰς ὀρέξεις καὶ ἀπαιτήσεις τοῦ σώματος καὶ πάντα μηχανικὸν νόμον, νὰ βαδίσωμεν ἐλευθέρως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐφ' ἧς μᾶς ὁδηγοῦσι τὰ πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ πρὸς τὴν πολιτείαν καθήκοντα. Τιμῶμεν διὰ τοῦτο καὶ γεραίρομεν τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος ἐργαζομένους, ἀγαπῶμεν δὲ καὶ θαυμάζομεν τὸν ἐκθέσαντα τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὕπαρξιν ἥρωα πρὸς διάσωσιν τοῦ κινδυνεύοντος ἢ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, διότι γνωρίζομεν ὅτι οὐχὶ ἐξ ἀνάγκης καὶ μηχανικῆς ἐνεργείας ἀλλὰ κατ' ἐκλογὴν ἐκουσίως καὶ ἐλευθέρως ἐνήργησεν ὁ ὑφ' ἡμῶν τιμώμενος καὶ ἐκθέσας τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἰς βέβαιον κίνδυνον.

II

Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, οἱ Βύχνερ καὶ Χέκελ καὶ Μολεσὸθ, κατεῖδον ἅπασαν τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος τούτου καὶ τὰς ἐξ αὐτοῦ ἀπορρεούσας ἀναγκαίας συνεπείας, μὴ δυνάμενοι δὲ ταύτην ν' ἀμφισβητήσωσιν, ἀμφισβητοῦσιν αὐτὸ τὸ γεγονὸς τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως. Βεβαίως, λέγουσιν, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἔχῃ τὴν δύναμιν τοῦ ἐλευθέρως κρίνειν καὶ ἀποφασίζειν καὶ βουλεύεσθαι, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῶν μηχανικῶν τοῦ σώματός του κινήσεων, ἡ θεωρία ἡμῶν εἶνε ἀνυπόστατος καὶ ψευδής· ἀλλ' ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶνε πλάνη καὶ φρεναπάτη, διότι αἱ ἀποφάσεις καὶ βουλήσεις αὐτοῦ ὁρῶνται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν μηχανικῶν τοῦ σώματος κινήσεων, οὐδὲν δὲ ὑπάρχει εἰς αὐτὸν ἴχνος ἐλευθέρας ἀποφάσεως καὶ ἐνεργείας. Ὁ κλέπτων δὲν ἦτο ἐλεύθερος νὰ κλέψῃ ἢ οὔ, διότι εἰς τὸ σῶμά του τοιαῦται ἀνεπτύχθησαν μηχανικαὶ κινήσεις ἐκ τῶν εἰσαχθέντων εἰς τὸν στόμαχον βρωμάτων, ἐκ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἀέρος καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν ὑλικῶν περιστάσεων, ὥστε ἡ ἀπόφασις τῆς κλοπῆς ἐπεβλήθη εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του κατ' ἀνάγκην ἀναπόδραστον, ἐξ ἧς δὲν εἶχε τὴν δύναμιν ν' ἀπαλλαγῇ. Ὁ βοηθήσας τὸν πλησίον εὑρέθη εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ κλέψαντος θέ-

σιν, ἀλλ' αἱ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ γενόμεναι ἀσυνείδητοι σωματικαὶ δονήσεις ἐπέβαλον κατ' ἀνάγκην τὴν πρᾶξιν τῆς βοηθείας, ὡς εἰς τὸν κλέπτην τὴν ὑπεξαίρεσιν ἀλλοτριας ἰδιοκτησίας. Καὶ ὁ κλέψας εἶνε ἀπηλλαγμένος εὐθύνης, ὡς μὴ ἐλευθέρως βουλευόμενος, καὶ ὁ τὸν πλησίον βοηθήσας εἶνε ἀνάξιος ἐπαίνων ὡς ἐνεργήσας ὑπὸ τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νόμων μηχανικῶν καθ' ὧν δὲν δύνοται ν' ἀντιταχθῇ ἐλευθύρα τις δύναμις ἧς ἀπολύτως στερεῖται ὁ ἄνθρωπος.

Εἰς ἓν τῶν προηγουμένων κεφαλαίων ἐγνωρίσαμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τὰς δοξασίας τοῦ Χέκελ διδάσκοντος ὅτι ὁ ἄνθρωπος στερεῖται πάσης ἐλευθερίας κατὰ τὰς βουλήσεις καὶ ἀποφάσεις του. Ἐπὶ δὲ τούτου συμφωνοῦσιν ἅπαντες οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ὑλιστικῆς σχολῆς.

«Τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μὴ ἔχοντος ἰδίαν ὑπόστασιν, ἀλλ' ὄντος ἐξαγομένου σωματικῶν τυχαίων κινήσεων, ἡ περὶ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου πεποίθησις εἶνε πεπλανημένη. Πᾶσα ἰδέα ἢ ἀπόφασις ἢ πρᾶξις ἀνθρώπου ἢ ζῴου εἶνε ἀπαύγασμα φυσικῆς καὶ ἀναποδράστου ἀνάγκης. Σκέψεις, ἀγαθαὶ πράξεις, κακουργήματα, προδοσία, εἶνε ἀποτελέσματα τῶν μηχανικῶν τῆς φύσεως νόμων· διότι πρᾶξις ἐλευθέρα ἀρετῆς ἢ κακιας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ» (α).

«Εὐθύνη τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ὡς μᾶς διδάσκουσιν οἱ νομολόγοι καὶ οἱ τῆς ἠθικῆς διδάσκαλοι, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἐφ' ὅσον τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν δὲν ἤρτηνται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, στερούμενον πάσης ἐλευθερίας» (β).

Τὸ ζήτημα οὕτω τίθεται καθαρῶς ὑπὸ αὐτῶν τῶν ὑλιστῶν ὑπὸ τὴν ὀρθὴν καὶ πραγματικὴν αὐτοῦ ἔποψιν. Ἡ θεωρία τοῦ ὑλισμοῦ εἶνε ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώτου βουλήσεως. Ἡ ἐλευθερία αὕτη προϋποτίθησι τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὕπαρξιν δυνάμεως αὐθυπάρκτου, ἐνεργούσης ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς ἀναποδράστου τῶν φυσικῶν τοῦ σώματος νόμων ἀνάγκης καὶ ἐχούσης πάντα τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ μέσα ἐκλογῆς μεταξὺ ἰδεῶν, πεποιθήσεων, ἀποφάσεων καὶ βουλήσεων. Ἀλλὰ δοθέντος τοῦ γεγονότος τούτου, καὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως οὔσης στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργότητος, τὸ ὑλιστικὸν σύστημα κλονίζεται ἐκ βάθρων καὶ καταπίπτει ὡς ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως καθ' ἣν οὐδεμία ὑπάρχει δύναμις ἐκτὸς τῆς ὕλης μὴ ὑποβαλλομένη εἰς τοὺς μηχανικοὺς τῶν σωμάτων νόμους.

(α) Μολεσόθ. Ἐξέλιξις. Σελ. 414.
(β) Φόγτ. Περὶ Ζωῆς. Σελ. 445.

Προβαίνοντες ἤδη εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας θέλομεν ἀρυσθῇ τὰς σκέψεις καὶ κρίσεις ἡμῶν ἐκ τεσσάρων σειρῶν γεγονότων καὶ παρατηρήσεων.

Α' Ἐκ τῆς καθολικῆς πεποιθήσεως.
Β' Ἐξ αὐτῆς τῆς λογικῆς τῶν ὑλιστικῶν θεωριῶν.
Γ' Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἐκουσίων τοῦ ἀνθρώπου πράξεων.
Δ' Ἐκ τῶν πρακτικῶν συνεπειῶν τῆς ὑλιστικῆς δοξασίας.

ΙΙΙ

Ἡ καθολικὴ πεποίθησις περὶ τῆς ἀληθείας γεγονότος τινὸς δὲν εἶνε πάντοτε ὁ ἀσφαλέστατος ὁδηγὸς πρὸς μόρφωσιν τῶν ἰδίων κρίσεων καὶ πεποιθήσεων, ἀλλ' εἶνε ἡ ὑπερτάτη καὶ ἀκαταγώνιστος τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, ὁσάκις πρόκειται περὶ γεγονότος οὗτινος οἱ χαρακτῆρες δύνανται νὰ ἐξακριβωθῶσιν εὐχερῶς καὶ ὑπὸ οἱουδήποτε ἄνευ εἰδικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν γνώσεων, ἡ δὲ κοινὴ πεποίθησις, οὖσα καθολικὴ καὶ ἄνευ ἐξαιρέσεων, δύναται νὰ ὑποστῇ καὶ τὴν ἐξέλεγξιν τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης καὶ ἀναλύσεως.

Τὸ περὶ ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως ζήτημα εἶνε ἐξ ἐκείνων, ἐφ' ὧν ἕκαστος δύναται ἐξ ἰδίας πείρας νὰ μορφώσῃ ὀρθὴν καὶ ἀσφαλῆ κρίσιν. Οὐδεὶς ποτε ὑπῆρξεν ὁ μὴ εὑρεθεὶς εἰς

τὴν θέσιν νὰ βουλευθῇ, ν' ἀποφασίσῃ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ, κατ' ἔννοιαν ὅλως ἀντίθετον τῶν ὀρέξεων τοῦ ἰδίου σώματος, οὐδεὶς ὑπῆρξεν ὁ μὴ ἀναγνωρίσας εἰς ἑαυτὸν, ἢ μὴ ἐπικαλεσθεὶς παρ' ἄλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος. Ἀλλ' εἰς τὴν ἰδέαν αὐτὴν τοῦ καθήκοντος ἔγκειται ἀκριβῶς ἡ λύσις τοῦ ζητήματος. Βεβαιοῦντες ὅτι ἔχομεν καθῆκον νὰ προστατεύσωμεν τὰ τέκνα μας, νὰ σεβασθῶμεν τὴν ζωὴν καὶ ἰδιοκτησίαν τῶν ὁμοίων μας, νὰ τηρήσωμεν τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχει ἐν ἡμῖν ἡ δύναμις τῆς ἐκπληρώσεως ἢ παραβιάσεως τῶν καθηκόντων, ὅτι δὲ οὔτε ἡ ἐκπλήρωσις, οὔτε ἡ παραβίασις αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ μηχανικῶν καὶ ἀσυνειδήτων αἰτίων. Ὡς δὲ τὸ ἄτομον διὰ τῆς ἰδέας τοῦ καθήκοντος παραδέχεται τὸ ἐλεύθερον τῆς βουλήσεως, οὕτω καὶ αἱ κοινωνίαι διὰ τῶν νομοθετικῶν ὁρισμῶν, δι' ὧν ἐπιτρέπουσιν ἢ ἀπαγορεύουσι πράξεις τινὰς, βασίζονται ἐπὶ τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς τὸν ἄνθρωπον δυνάμεως τοῦ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ὁριζομένας ὑπαγορεύσεις. Οὐδέποτε ἡ ἀνθρωπότης ἤγειρεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς συζητουμένης ταύτης ἀληθείας καὶ οὐδέποτε ἄνθρωπος ἠκολούθησε κατὰ τὸν πρακτικὸν αὐτοῦ βίον ἀντίθετον τῆς κοινῆς τῆς ἀνθρωπότητος πεποίθησιν, τὸ δὲ σπουδαιότερον ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ὑλισταὶ δι' ὅλων αὐτῶν τῶν πράξεων διαψεύδουσι καὶ ἀποκηρύσσουσι τὰς διδασκαλίας των. Ῥαπίσατε ἕνα τῶν φανατικῶν ὀπαδῶν τοῦ ὑλισμοῦ! Φρονεῖτε ἆρά γε ὅτι θέλει ὑποστῇ ἀπαθῶς τὸ ῥάπισμα καὶ ἐφαρμόζων τὰς δοξασίας καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ θέλει σᾶς θεωρήσει ὡς λίθον ἢ κλάδον δένδρου ἐπιπεσόντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ὡς ἐξ ἀσυνειδήτων αἰτίων καὶ ἀναποδράστου ἀνάγκης; Πλανᾶσθε. Θ' ἀντεκδικηθῇ διὰ τῶν χειρῶν του ἢ θὰ σᾶς καταγγείλῃ ἐνώπιον τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης. Καὶ τοῦτο πράττουσι πάντες οἱ διδάσκαλοι τοῦ ὑλισμοῦ. Προκηρύττουσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὢν ἐστερημένος πνεύματος στερεῖται ἀναγκαίως τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως χωρὶς τοῦτο νὰ πιστεύωσι, γράφουσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπείκει εἰς τοὺς μηχανικοὺς καὶ ἀναποδράστους νόμους τῆς

ὕλης, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει συμμορφοῦνται πρὸς τὰς ἐναντίας πεποιθήσεις, τῆς διδασκαλίας τῆς ὑλοδοξίας μὴ δυναμένης νὰ ὑποστῇ τὴν ἐλαχίστην συζήτησιν ἀπέναντι τῆς δυνάμεως τοῦ βουλεύεσθαι καὶ ἀποφασίζειν ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς ὕλης, ἀρνοῦνται διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ καλάμου τὸ προφανὲς γεγονὸς καὶ ἀποστεροῦσι τὸν ἄνθρωπον τοῦ εὐγενεστέρου αὐτοῦ προσόντος, ἀλλ' ἐν ταῖς σχέσεσι μετὰ τῶν ὁμοίων των καὶ ἐν τῷ πρακτικῷ αὐτῶν βίῳ λησμονοῦσι καὶ παραγκωνίζουσι τὰ ἴδια ἑαυτῶν διδάγματα.

Τοιαύτη εἶνε ἡ καθολικὴ τῆς ἀνθρωπότητος πεποίθησις περὶ τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως. Οὐδεμία ἀτομικὴ ἐξαίρεσις, οὐδεὶς δισταγμὸς, οὐδεμία εἰλικρινὴς ἀμφιβολία ἐγείρεται ἢ δύναται νὰ ἐγερθῇ ἐπὶ τῆς προκειμένης ἀληθείας.

IV

Συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα τοῦ μοναδισμοῦ καὶ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, πάντα τὰ πνευματικὰ φαινόμενα εἶνε τὸ ἐξαγόμενον τῶν μηχανικῶν τῆς ὕλης κινήσεων καὶ τῶν χοροπηδημάτων τῶν κυττάρων τοῦ ἐγκεφάλου. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι «πᾶν ψυχικὸν φαινόμενον συμπορεύεται μετά τινος ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ κυτταρικῆς μεταβολῆς, ἀλλὰ δὲν ἕπεται ὡς ἐκ τούτου ὅτι αὕτη ἐξήρτηται ἀπὸ σωματικήν τινα κίνησιν. Μεταξὺ τῶν δύο συγχρόνων ἐνεργειῶν τῆς μὲν πνευματικῆς τῆς δὲ σωματικῆς ὑπάρχει σύνδεσμος μυστηριώδης ἀλλ' οὐχὶ καὶ ταυτότης, διότι ἄλλως ἡ παραγωγὴ πνευματικῶν φαινομένων θὰ ἦτο ἀδύνατος» (α).

Ἀλλ' ἂς παραδεχθῶμεν ἐπὶ μικρὸν τὴν διδασκαλίαν τῶν ὑλοδοξούντων καὶ ἂς προβῶμεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἐπὶ ἑνὸς

(α) Ὁ Βοὺντ (Wundt) εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «στοιχεῖα φυσιολογικῆς ψυχολογίας,» ἀνέλυσε μετὰ πολλῆς ἐπιστημονικῆς δεινότητος τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην θεωρίαν. Ὅρα μεταφρ. γαλλικὴν ὑπὸ Ῥιβὸ Σελ. 20.

ψυχολογικοῦ γεγονότος, τοῦ ψεύδους καὶ τῶν ἀπαγγελλομένων ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ψευδῶν προτάσεων πρὸς ἀπόκρυψιν τῆς ἀληθείας, ὅπως ἀναδείξωμεν τὸ πλημμελὲς καὶ ἀσύστατον πάσης θεωρίας διαμφισβητούσης τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἀνεξάρτητον καὶ αὐτεξούσιον τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἀπὸ τὰς μηχανικὰς τοῦ ἐγκεφάλου κινήσεις καὶ μεταβολάς.

Ὁ ἄνθρωπος δύναται ἑκουσίως νὰ ψευσθῇ καὶ ἀπαγγείλῃ προτάσεις ἐναντίας τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πραγματικότητος ἐν πληρεστάτῃ γνώσει καὶ συνειδήσει. Τὴν πρωΐαν σᾶς ἐπεσκέφθη εἷς τῶν φίλων μεθ' οὗ ἐπὶ μακρὸν συνδιελέχθητε. Μετ' ὀλίγας ὥρας ἐρωτᾶσθε ἐὰν εἴδατε τὸν ἐπισκεφθέντα ὑμᾶς φίλον. Συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ὑλιστῶν ἡ εἰκὼν τοῦ φίλου εἶνε μηχανικῶς ἐντετυπωμένη ἐπὶ τοῦ μυελοῦ καὶ οὕτω διατηρεῖται εἰς τὴν μνήμην. Ἐπὶ τῇ γενομένῃ ἐρωτήσει τὰ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἐγχαραχθέντα ἴχνη ἀφυπνίζονται, τίθενται εἰς ἐνέργειαν μηχανικὴν, ἐπενεργοῦσαν ἐπὶ τῶν ὁμιλητικῶν ὀργάνων καὶ διατυποῦσι τὴν ἀπάντησιν. Ἀλλ' ὑποθέσατε ὅτι ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀποκρύψητε τὴν γενομένην ἐπίσκεψιν ἀρνεῖσθε ὅτι εἴδατε τὸν ἐπισκεφθέντα ὑμᾶς φίλον, καὶ ἐν πληρεστάτῃ γνώσει, παραμορφοῦντες τὴν ἀλήθειαν, ψεύδεσθε καὶ ἀπαντᾶτε ἀποφατικῶς εἰς τὴν γενομένην ἐρώτησιν. Τίνι τρόπῳ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐδημιουργήθη ψεῦδος μὴ ἀνταποκρινόμενον εἰς τὴν πραγματικότητα; Ὑπὸ τίνος δυνάμεως καὶ αἰτίας ἐπῆλθον αἱ κινήσεις τοῦ ἐγκεφάλου πρὸς μόρφωσιν ἰδέας τοῦ μὴ ὑπάρχοντος καὶ ἀναιροῦντος μάλιστα τὸ ὑπάρχον; Τίνι τρόπῳ παρηγκωνίσθησαν αἱ φυσικαὶ καὶ μηχανικαὶ κινήσεις τοῦ ἐγκεφάλου καὶ ἀντικατέστησαν αὐτὰς ἕτεραι ἀντίθετοι παραγαγοῦσαι τὴν ψευδῆ ἀπάντησιν, περὶ ἧς οὔτε ὑλική τις πραγματικότης ὑπῆρχεν οὔτε ἀπεικόνισις εἰς τὸν ἐγκέφαλον; Αἱ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ διατηρούμεναι ἐντυπώσεις, κατὰ τὴν ὑλιστικὴν θεωρίαν, αἱ καταρτίζουσαι τὴν μνήμην τοῦ ἀνθρώπου, θέτουσιν ἐν ἐνεργείᾳ τὰ διάφορα κύτταρα τὰ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὰ ὁμιλητικὰ ὄργανα. Ἔστω. Ἀλλὰ

τὸ ψεῦδος, τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος δημιούργημα, τὸ μὴ ἔχον σωματικὴν ὑπόστασιν καὶ μὴ ἐγχαράξαν ἴχνος τι ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ παραγκωνίσῃ τὴν ὑλικῶς παραχθεῖσαν ἀπεικόνισιν, νὰ μεταβάλῃ τὴν φυσικὴν πορείαν τῆς μηχανικῆς ἐνεργείας, ν' ἀντικαταστήσῃ εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ μὴ ὑπάρχον, καὶ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὰ φωνητικὰ ὄργανα διατύπωσιν γεγονότος μὴ ὑπάρξαντος καὶ μὴ ἀπεικονισθέντος ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου; Τὸ πρόσωπον τοῦ φίλου ἀπεικονίσθη, κατὰ δὲ τοὺς μηχανικοὺς νόμους τῆς ὕλης ἡ ἀπάντησις ὑμῶν ἔδει νὰ ἦνε καταφατικὴ, ἀλλ' ὑμεῖς ἔχοντες τὴν δύναμιν τοῦ ἐλευθέρως δημιουργεῖν ἰδέας ἀντιθέτους τῆς πραγματικότητος καὶ ἐπενεργεῖν ἐπὶ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων κατὰ τρόπον ἀνεξάρτητον ἀπὸ παντὸς μηχανικοῦ νόμου, ἀπαντᾶτε ἀποφατικῶς εἰς τὴν γενομένην ἐρώτησιν, ἀντικαθιστῶντες πνευματικὴν δημιουργίαν εἰς τὴν πραγματικὴν ἀλήθειαν, οὐχὶ ἐκ πλάνης ἢ παρανοήσεως, ἀλλὰ διὰ βουλήσεως πεφωτισμένης καὶ ἐλευθέρας. Καὶ ἡ δύναμις αὕτη τῆς ἐλευθέρας σκέψεως, τῆς παραγκωνίσεως τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ἐντυπώσεων, τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ψεύδους εἰς τὴν πραγματικότητα, εἶνε ἐπακριβῶς ἡ ἐλευθέρα τοῦ ἀνθρώπου βούλησις, εἰς ἣν μᾶς ὁδηγεῖ αὐτὴ ἡ τῶν ὑλιστῶν θεωρία, ἡ μὴ ἀποδεχομένη τὸ ἐφικτὸν τῆς διαμορφώσεως ἰδεῶν, πεποιθήσεων, ἀποφάσεων καὶ προτάσεων ἀνεξαρτήτως τῶν λειτουργιῶν τοῦ σώματος καὶ τῇ πρωτοβουλίᾳ καὶ ἐνεργείᾳ τῆς ὕλης καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν μηχανικῶν νόμων.

Καὶ τῷ ὄντι. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ μονισμοῦ αἱ παραγόμεναι διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐντυπώσεις ἀποτυποῦνται ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης ὡς τὰ ψηφία τοῦ ἀλφαβήτου ἐπὶ τοῦ χάρτου ἢ ὡς αἱ ἀκτῖνες τοῦ φωτὸς ἐπὶ τῆς πλακὸς διὰ τῆς φωτογραφικῆς μηχανῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν τῆς ἀπαγγελίας ψευδοῦς προτάσεως, ὑπάρχει μία δύναμις ἀρχική, μία ἐπινόησις, μία δημιουργία ὅλως ἐναντία τῆς ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης ἀποτυπωθείσης ἐντυπώσεως, καὶ ὑπάρχει τι περισσότε-

ρον, συνειδησις συναισθανομένη τὴν ἐναντιότητα τῆς πραγματικότητος ἀπὸ τὴν δημιουργηθεῖσαν ψευδῆ πρότασιν μεταβιβαζομένην εἰς τὰ ὁμιλητικὰ ὄργανα καὶ ἀπαγγελλομένην κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἐπὶ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης ἀποτυπουμένων εἰκόνων, ἡ δὲ συνειδησις αὕτη καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἐνέργειαι πρὸς διαστροφὴν τῆς ἀληθείας ἀποδεικνύουσι προφανῶς ὅτι ὑπάρχει ἐν ἡμῖν πνευματικὴ ἐλευθέρα δύναμις ὅλως ἀνεξάρτητος καὶ αὐτεξούσιος.

V

Αἱ λαμβανόμεναι ἀποφάσεις καὶ αἱ ἐπακολευθοῦσαι αὐτὰς ἐκδηλώσεις καὶ ἐνέργειαι δὲν περιορίζονται ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν σωματικῶν τοῦ ἀνθρώπου ὁρμῶν καὶ ὀρέξεων. Ὁδηγούμενος ὑπὸ εὐγενῶν αἰσθημάτων διαμορφώνει διὰ τῆς ἐξόχου νοητικῆς του δυνάμεως σχέδια πρὸς ἐπίτευξιν ἰδεώδους τινὸς σκοποῦ ὅλως ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰς ἐνστιγματικὰς καὶ ζωϊκὰς ἀνάγκας καὶ ἐπιθυμίας, προβαίνει δὲ πρὸς πραγμάτωσιν καὶ ἐκτέλεσιν αὐτῶν διὰ μέσων ἀντιστρατευομένων πρὸς πᾶσαν τῆς σαρκὸς ἡδονήν, πολλάκις δὲ δι' ἐπιβαλλομένων ἐπ' αὐτοῦ κόπων καὶ παντοειδῶν στερήσεων. Κατὰ τὰς περιστάσεις ταύτας ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πλέον ἓν τῶν συνήθων ζωϊκῶν ὄντων τῆς φύσεως, ἀλλ' εἶναι νομοθέτης ἅμα καὶ δημιουργὸς πράξεως προφανῶς ἀποδεικνυούσης ὅτι ὑπεράνω τοῦ σωματικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ ἐνυπάρχει ἐν αὐτῷ ἐλευθέρα πνευματικὴ δύναμις μὴ ὑπείκουσα εἰς τοὺς μηχανικοὺς νόμους, ἀλλὰ τούτους διευθύνουσα, ὑπερνικῶσα καὶ καταβάλλουσα.

Ὁ ἄνθρωπος προσεγγίζων τὴν χεῖρα εἰς τὸ πῦρ αἰσθάνεται πόνον ἐπιβάλλοντα εἰς αὐτὸν τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς χειρὸς ἐκ τοῦ παραγαγόντος τὸν πόνον ἀντικειμένου. Ἡ ἀπόφασις αὕτη εἶνε ἀναγκαία συνέπεια τῶν νόμων τῆς εὐαισθησίας τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἀλλ' ἔχων τὴν δύναμιν νὰ ὑπερνικήσῃ καὶ καταβάλῃ τοὺς σωματικοὺς νόμους, εἰσάγει τὴν

χεῖρα ἐντὸς τοῦ πυρὸς καὶ διὰ τῆς ἀκαταβλήτου αὐτοῦ ἐλευθέρας βουλήσεως ἐγκαταλείπει αὐτὴν εἰς τοὺς πόνους καὶ εἰς τὴν καταστροφήν. Οἱ πόνοι, τὸ ἔνστικτον, ἡ φυσικὴ εὐαισθησία, πάντες οἱ μηχανικοὶ καὶ σωματικοὶ νόμοι ἐπενεργοῦσι κατ' ἔννοιαν ὅλως ἀντίθετον τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως, ἀλλ' ἡ δύναμις τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ὑπερνικῶσα τοὺς πόνους, τὴν εὐαισθησίαν καὶ πάντας τοὺς νόμους τῆς ὕλης δημιουργεῖ πρᾶξιν ἀντιβαίνουσαν εἰς πάντας τοὺς ὅρους τῆς ὑπάρξεως τῶν ἐνοργάνων σωμάτων.

Ἐξερράγη πυρκαϊὰ εἰς διαπλέον τὸν ὠκεανὸν πλοῖον. Μετὰ μικρὸν τὸ σκάφος καὶ πάντες οἱ ἐπιβαίνοντες αὐτοῦ ἔσονται βορὰ τοῦ πυρὸς, μία δὲ ἀμυδρὰ ἐλπὶς σωτηρίας ἀπομένει, ἡ ἐντὸς τῶν λέμβων διάσωσις. Παρατηρήσατε τὸν γενναῖον πλοίαρχον διευθύνοντα τὰς σωστικὰς ἐργασίας! Ἀποβιβαζόμενος δύναται νὰ διασωθῇ, — τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἐπιβάλλει τὴν ἀπόφασιν τῆς διασώσεως, — ἀλλ' ὁ πλοίαρχος ὑπερνικῶν πᾶν ἔνστικτον καὶ πάντα σωματικὸν νόμον, σκέπτεται περὶ σωτηρίας τῶν γυναικῶν, τῶν βρεφῶν καὶ πάντων τῶν ἐπιβατῶν. Εἰς μάτην οἱ ναῦται τὸν προσκαλοῦσι νὰ διασωθῇ! Ἀτρόμητος βλέπει τὰς φλόγας προσεγγιζούσας καὶ τὴν θάλασσαν βρυχωμένην ἐντὸς τοῦ πλοίου, ἀτρόμητος δίδει τὰς τελευταίας πρὸς τοὺς ναύτας ὁδηγίας! Πάντες σώζονται· εἷς δὲ μόνος γίνεται θῦμα τοῦ πυρὸς καὶ ἀποθνήσκει τὸν θάνατον τοῦ καθήκοντος, ὁ γενναῖος πλοίαρχος. Ὑπῆρξαν ἄρα γε οἱ σωματικοὶ τῆς φύσεως νόμοι οἱ ὑπαγορεύσαντες τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην ἀπόφασιν; Ὑπῆρξαν ἄρα γε τὰ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ πλοιάρχου ἄτομα τοῦ σιδήρου ἢ τοῦ φωσφόρου ἢ τοῦ ἀνθρακίου τὰ ἐπενεργήσαντα πρὸς παραγωγὴν τῆς πραγματωθείσης ἐθελοθυσίας; Τὸ ἔνστικτον ἄρα γε παρέσυρεν εἰς τὸν θάνατον τὴν εὐγενῆ ἐκείνην ὕπαρξιν; Ὄχι, μυριάκις ὄχι! Ἂς μὴ ἀτιμάζωμεν διὰ ψευδῶν καὶ ἀσεβῶν θεωριῶν τὸν θάνατον τῆς αὐταπαρνήσεως! Τὸ ἔνστικτον ἀποφεύγει τοὺς κινδύνους, τὰ δὲ ἀνθράκια καὶ τὰ φωσφόρα ἄτομα ὑπείκουσι εἰς τοὺς μηχα-

νικοὺς τῆς ὑπάρξεως καὶ συντηρήσεως νόμους. Ἡ ἰσχυρά, ἡ ἐλευθέρα τοῦ πλοιάρχου βούλησις ἐμπνεομένη ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ καθήκοντος, κατέστη ἀκαταγώνιστος καὶ ὑπερνικήσασα τὴν δύναμιν τοῦ ἐνστίκτου καὶ τοῦ πυρός, τῆς ὕλης καὶ παντὸς φυσικοῦ νόμου, ἐδημιούργησε τὴν ἀπόφασιν καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸ σῶμα τὴν θέλησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ καταστροφῆς πρὸς διάσωσιν ἄλλων ὑπάρξεων, εἰς δὲ τὴν δημιουργίαν ταύτην οὔτε ὁ ὕψιστος Δημιουργός, οὔτε ἡ ὕλη, ἐξ ἧς τὸ σῶμα σύγκειται, συνετέλεσεν. Ἡ μὲν ὕλη ἀντέτασσε τοὺς νόμους τῆς αὐτοσυντηρήσεως ὁ δὲ Δημιουργὸς ἐγκατέλιπε τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ διασώσεως καὶ ἐθελοθυσίας.

Παρατηρήσατε τὸ ζῶν ἐκεῖνο πτῶμα ἐντὸς τοῦ δεσμωτηρίου! Ἦτο νέος, ὑγιής, εὔρωστος, πλήρης σφριγώσης ζωῆς καὶ ἀνδρικοῦ κάλλους. Εἷς στεναγμὸς ὑπὲρ τῆς δεδουλωμένης πατρίδος ὑπῆρξε τὸ μόνον αὐτοῦ ἔγκλημα. Ἴδατε! Αἱ στερήσεις καὶ αἱ βάσανοι κατέβαλον πάσας τὰς ζωϊκὰς δυνάμεις, αἱ ἀλύσεις διήνοιξαν ἤδη βαθείας πληγὰς ἐπὶ τοῦ ἀποσυντιθεμένου σώματος, αἱ ἀναμνήσεις τῶν φιλτάτων καὶ τῆς παρελθούσης οἰκογενειακῆς εὐτυχίας κατασπαράσσουσι τὴν καρδίαν σφοδρότερον καὶ αὐτῆς τῆς σωματικῆς ὀδύνης. Μία λέξις ἐκ τῶν χειλέων τοῦ μάρτυρος, μία ὑπόσχεσις, ἀρκεῖ πρὸς κατάπαυσιν τῶν δεινῶν του. Ἀλλ' οὔτε ἡ λέξις ἐξαγγέλλεται, οὔτε ἡ ὑπόσχεσις δίδεται. Τὰ πάντα μετεβλήθησαν, τὰ πάντα παρήλλαξαν ἢ ἐφθάρησαν καὶ τὸ ἄλλοτε πλῆρες καλλονῆς σῶμα εἶνε ἤδη εἰδεχθὴς σκελετός, ἀλλ' ἓν τι μένει ἀμετάβλητον καὶ ἀκαταγώνιστον, ἡ ἀδιάσειστος τοῦ μάρτυρος ἀπόφασις, ἣς ἡ ἐλαχίστη μεταβολὴ ἤθελεν ἀποδώσει αὐτῷ τὴν ζωήν, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν οἰκογένειαν. Ἀπέναντι τῆς παραφθορᾶς, τῆς ἀπονεκρώσεως καὶ καταλύσεως τοῦ σώματος ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις ἵσταται ἑδραία καὶ ἀκατάβλητος, ὑπερνικῶσα δὲ καὶ καταβάλλουσα τὴν δύναμιν τῶν ἀλύσεων καὶ τοὺς πόνους τῶν πληγῶν καὶ παραγκωνίζουσα τὰς ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ μέλλοντος,

ἀνυψοῦται ὑπεράνω τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἐκπέμπει ἐκ τοῦ σκότους τοῦ δεσμωτηρίου ἐκλάμψεις πατριωτικοῦ φωτός, διαφωτίζει καὶ ὑπεκκαίει τὰς καρδίας τῶν λαῶν καὶ ἀντὶ τοῦ καταλυθέντος σώματος ἐξεγείρει λεγεῶνας ἡρώων οἵτινες ἡμέραν τινὰ θὰ διεκδικήσωσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος δὲν ἔχομεν εὐτυχῶς ἀνάγκην οὔτε τῶν φώτων τῆς ἐπιστήμης, οὔτε τῆς αὐθεντίας πεποιθήσεων ἀλλοτρίων, διότι ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἀπόλυτον ἔχει ἁρμοδιότητα μελέτης, κρίσεως καὶ μορφώσεως ἰδίας πεποιθήσεως. Ἀφοῦ οἱ ὑλισταὶ ἀνομολογοῦσιν ὅτι αἱ διδασκαλίαι καὶ αἱ ἀρχαὶ τῶν θεωριῶν των ἐπὶ τοσοῦτον εἶναι ὀρθαί, ἐφ' ὅσον ἐν ἡμῖν οὐδεμία ὑπάρχει δύναμις ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ σώματος τῶν καὶ μηχανικῶν τῆς ὕλης νόμων, δυνάμεθα εὐχερῶς νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ ψεύδους τῶν ἀρχῶν καὶ θεωριῶν των διὰ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, δι' ἁπλουστάτων σκέψεων τοῦ κοινοῦ νοός. Διὰ τῆς συνειδήσεως καὶ διὰ τοῦ κοινοῦ νοὸς ἀποκαλύπτεται ἐν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πραγματικότης, διαβλέπομεν ἐν ἡμῖν τὴν ὕπαρξιν αὐτοβούλου, ἐλευθέρας καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ παντὸς σωματικοῦ νόμου δυνάμεως, ὡς βλέπομεν τὸ φῶς διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μας, ἕκαστος δὲ ἐξ ἡμῶν ἐπὶ μικρὸν σκεπτόμενος ἐπὶ τῶν ἰδίων βουλήσεων, ἀποφάσεων καὶ ἐνεργειῶν θὰ φθάσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸ ἑπόμενον συμπέρασμα. «Ἀναλύων τὰς βουλήσεις, τὰς ἀποφάσεις καὶ ἐνεργείας μου, παρατηρῶ ὅτι πλεῖσται ἐξ αὐτῶν ἤρτηνται ἐκ τῶν ἀναγκῶν, ἐκ τοῦ ἐνστίκτου, ἐκ τῶν ὀρέξεων τοῦ σώματός μου, ἐκ τοῦ πόθου τῆς προσδοκωμένης ἡδονῆς ἢ τῆς ἀποφυγῆς σωματικοῦ πόνου, ἀλλὰ συγχρόνως ἔχω πλήρη πεποίθησιν ὅτι ἄλλαι ἐκ τῶν ἐμῶν πράξεων καὶ βουλήσεων οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν μετὰ τῶν σωματικῶν μου ὀρέξεων ἢ ἀναγκῶν, πολλακις δὲ κατ' αὐτῶν παλαίουσι καὶ ἀντιστρατεύονται. Αἱ ἰδέαι τῆς δικαιοσύνης, τῆς τιμῆς, τοῦ καθήκοντος μὲ πείθουσιν ἐνίοτε νὰ ἀντιστῶ εἰς τὰς ὀρέξεις τοῦ σώματος, νὰ ὑποστῶ τοὺς πόνους, ν' ἀποδεχθῶ ἑκουσίως τὰς στερήσεις καὶ νὰ καταβάλω τὰς ὁρμὰς τοῦ

ἐνστίκτου καὶ τὰς προσδοκίας πάσης ἡδονῆς. Εἰς τὸν βίαιον χαρακτῆρα ἀντικατέστησα τὴν ἀταραξίαν καὶ τὴν ψυχικὴν γαλήνην, εἰς τὸν ἐγωϊσμόν, εἰς ὃν μὲ παρέσυραν αἱ ὁρμαὶ τοῦ σώματος, ἀντικατέστησα τὴν ὑπὲρ τῶν ἄλλων θυσίαν διὰ τῶν ἰδίων πόνων καὶ στερήσεων, εἰς τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως δύναμαι, θέλων, νὰ ἀντικαταστήσω τὴν θυσίαν τῆς ἐμῆς ὑπάρξεως ὑπὲρ τῆς τιμῆς ἢ ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Παραβιάσας κατά τινα περίστασιν τὸ καθῆκον συνησθάνθην ἐλέγχους συνειδήσεως, οἱ δὲ ἔλεγχοι οὗτοι ἤθελον εἶσθαι ἀνεξήγητον φαινόμενον ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἐν ἐμοὶ ἡ πεποίθησις ὅτι ἤμην ἐλεύθερος νὰ ἐπιτελέσω ἢ παραβιάσω τὸ καθῆκον. Ἡ ἀλήθεια περὶ γεγονότος τινὸς ὑποπεσόντος εἰς τὰ ἐμὰ αἰσθητήρια εἶνε ἐναποταμιευμένη εἰς τὴν μνήμην μου, ἐγὼ δὲ ἔχω τὴν δύναμιν νὰ παραγκωνίσω αὐτὸ καὶ ἐντὸς ἐμοῦ νὰ δημιουργήσω γεγονός μηδέποτε ὑπάρξαν ὑποβάλλων τὸ ψεῦδος εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἐξερχόμενος ἀπ' ἐμοῦ καὶ ἐμβλέπων ἐπὶ τῶν ὁμοίων μου παρατηρῶ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης σύμπασα καθ' ὅλας τὰς χώρας καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς οὐδέποτε ἤγειρεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως, οἱ δὲ περὶ τὰς ἰδέας καὶ τὰ συναισθήματα τῆς ἀνθρωπότητος φιλοσοφήσαντες ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Βάκωνος καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ Ῥουσώ, τοῦ Κάντ, τοῦ Κουζὲν εἰς τὰ αὐτὰ ἔφθασαν ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα εἰς ἃ ἤγαγεν καὶ ἐμὲ ἡ ἁπλῆ σκέψις ἐπὶ τῶν ἐμῶν πράξεων καὶ ἀποφάσεων».

Καὶ τίνος ἄλλης ἔχομεν ἀνάγκην ἀναλύσεως τίνος δὲ ἄλλου ἐπιχειρήματος, ὅπως βεβαιώσωμεν τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυπάρχουσαν τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως δύναμιν; Τὸ γεγονὸς εἶναι προφανές, εἶνε αὐταπόδεικτον, εἶνε ἡ βάσις πάσης ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐνεργείας, ὑπὸ μόνου τοῦ φανατισμοῦ τῶν ὑλιστῶν διὰ τῶν σοφισμάτων ἀμφισβητούμενον, ἀλλ' ἐν τῇ πράξει καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀποδεχόμενον, ὡς ἄλλοτε ἠμφισβητήθη ἡ ὕπαρξις τοῦ ἡλίου καὶ αὐτῶν τῶν ὑπὸ τὰ αἰσθητήριά μας σωματικῶν ἀντι-

κειμένων. Οὐδὲν δυσχερέστερον τῆς διὰ διαλεκτικῶν ἐπιχειρημάτων ἀποδείξεως τῶν προφανῶν γεγονότων καὶ τῶν προδήλων ἀληθειῶν, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως ἐπὶ τοσοῦτον δεσπόζει σύμπαντος τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, ὥστε ὅπου καὶ ἂν στρέψωμεν τὰς σκέψεις καὶ τὰς μελέτας μας νέα καὶ καταφανῆ ἀνευρίσκομεν ἀδιαφιλονείκητα τῆς ἀληθείας μαρτύρια.

VII

Εἰς τὸ ἑπόμενον κεφάλαιον ἐπιλαμβανόμενοι τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος, ἀποτελοῦντος, κατὰ τὸν Δαρβῖνον καὶ Κατρεφάζε, τὸ κύριον γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ διακρίνοντος αὐτὸν ἀπὸ τὰ λοιπὰ ζωϊκὰ ὄντα, θέλομεν ὁρίσει τὰς τερατώδεις συνεπείας εἰς ἃς ἄγει ἡ ἄρνησις τῆς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ προσωπικότητι δυνάμεως ἐλευθέρας καὶ αὐτεξουσίου. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐνταῦθα τὸ λογικὸν καὶ ἀναγκαῖον συμπέρασμα τῆς γενομένης ἀναλύσεως περὶ τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως.

Ἀναγνῶστα! Ἔχεις πεποίθησιν ἑδραίαν καὶ ἀκράδαντον ὅτι κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἀναγινώσκων δύνασαι διὰ μόνης τῆς θελήσεώς σου, ἄνευ σωματικοῦ τινος αἰτίου, κλείων τὸ βιβλίον τοῦτο νὰ καταπαύσῃς τὴν ἀνάγνωσιν χωρὶς νὰ ἐπιδοθῇς εἰς ἄλλο ἔργον; Ἔχεις πεποίθησιν στερεὰν καὶ ἀκαταγώνιστον ὅτι ἔχων ζωηρὰν ἐπιθυμίαν νὰ παρευρεθῇς τὴν ἑσπέραν ταύτην εἰς μίαν διασκέδασιν, δυνάμενος δὲ νὰ παρασταθῇς καὶ μὴ ἔχων οὐδὲν πρὸς τοῦτο κώλυμα, δύνασαι, θέλων, νὰ παραγκωνίσῃς τὴν ἐπιθυμίαν σου καὶ νὰ ἐπιδοθῇς εἰς ἄλλο ἔργον ἐπίπονον καὶ ὀχληρόν; Ἔχεις τὴν πεποίθησιν ὅτι ὑποσχεθεὶς νὰ δανείσῃς εἰς φίλον σου χρηματικὸν ἐξ οὗ γέμουν τὰ ταμεῖά σου δύνασαι ἐλευθέρως νὰ ἐκπληρώσῃς τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν ἢ ν' ἀθετήσῃς; Καλούμενος νὰ δικάσῃς ὡς ὁρκωτὸς υἱὸν μελετή-

σαντα πρὸ πολλοῦ χρόνου νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα καὶ ἐπιτελέσαντα τὸ κακούργημα ἐπὶ σκοπῷ νὰ περιέλθῃ εἰς αὐτὸν ἄνευ ἀναβολῆς ἡ πατρικὴ κληρονομία, ἔχεις τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ κατηγορούμενος θέλων ἐδύνατο νὰ μὴ διαπράξῃ τὴν ἀνόσιον πρᾶξιν ; Ναὶ ἀναμφιβόλως. Τότε λοιπὸν ἡ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου καὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου πεποίθησίς σου εἶνε ἀπροσμάχητος, στερεά, ἀδιαφιλονείκητος. Καὶ ἡ πεποίθησίς σου αὕτη δὲν εἶνε αὐταπάτη οὐδὲ παραίσθησις. Εἶνε ἡ πεποίθησις τῆς ἀνθρωπότητος πάντων τῶν αἰώνων,—εἶνε ἡ πεποίθησις πάντων τῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν ἀπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι Βασιγκτῶνος.—εἶνε ἡ πεποίθησις πάντων τῶν περικλεῶν ἐπιστημόνων ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ Παστὲρ,—εἶνε ἡ πεποίθησις πάντων τῶν περὶ τοῦ ἀνθρώπου φιλοσοφούντων ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι τοῦ Βιράν,—καὶ τί πλέον ; εἶνε ἡ πεποίθησις αὐτῶν τῶν ὑλοδοξούντων τῶν ἀρνουμένων διὰ τοῦ λόγου τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν βούλησιν ἐνεργούντων δὲ συμφώνως πρὸς τὰ δόγματα τοῦ αὐτεξουσίου καὶ ἐπιζητούντων ἀπὸ τοὺς ἄλλους τὴν τούτων ἐφαρμογήν. Ναὶ ἀναγνῶστα. Ἡ πεποίθησίς σου εἶνε σύμφωνος πρὸς τὰ πράγματα, εἶνε ἀλήθεια ἐπιλάμπουσα εἰς τὴν συνείδησίν σου διαυγέστερον καὶ αὐτοῦ τοῦ φωτισμοῦ τῶν ὀφθαλμῶν σου ἀπὸ τὸ ἡλιακὸν φῶς. Ἀλλὰ τότε ἔχεις ἐν σοὶ τὴν πλήρη καὶ ἀπόλυτον καὶ ἀκαταμάχητον ἀπόδειξιν περὶ τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως ὑπερφυοῦς δημιουργοῦ δυνάμεως ἐξ ἧς ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν αὐτοῦ. Μὴ ἐκζητήσῃς ἄλλην φιλοσοφικὴν ἢ κοσμολογικὴν ἀπόδειξιν. Ἀπὸ τοῦ πρώτου μέρους τῆς συγγραφῆς ταύτης, ἀποδείξαντες τὴν σαθρότητα τῆς ἐπιστημονικῆς παρωδίας τοῦ Χέκελ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ἐγνωρίσαμεν τίνες αἱ διδασκαλίαι καὶ αἱ πεποιθήσεις τῶν μεγάλων τῆς φύσεως ἐρευνητῶν περὶ τῶν ἀπαισίων θεωρημάτων τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας καὶ τίνες οἱ φυσικοὶ νόμοι καὶ τίνα τὰ ἀντιστρατευόμενα γεγονότα πρὸς τὰς ὑποθέσεις τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς ἐκπορεύσεως ἀπὸ

τῆς νεκρᾶς ὕλης καὶ τῆς δι' ἐξελίξεως γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ μαστοφόρου τινὸς ζῴου. Ἀλλ' ἤδη ἔχεις ἐν τῇ συνειδήσει σου, ἀναγνῶστα, τὴν θετικὴν ἀπόδειξιν ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τῆς ἐπενεργείας Ὄντος ὑπερκοσμίου, ἔχοντος δύναμιν ὑπερφυᾶ πρὸς δημιουργίαν καὶ γένεσιν οὐσίας πνευματικῆς καὶ ἐλευθέρας, συναπτομένης μὲν μετὰ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ συναποτελούσης μετ' αὐτοῦ ἀπόλυτον ἑνότητα διατηρούσης δ' ἅμα τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἰδίας φύσεως καὶ διοικούσης τὸ ἐνιαῖον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Τὸ γεγονὸς εἶνε περιφανές, ἡ πεποίθησις εἶνε ἀδιαφιλονείκητος, ἡ ἀλήθεια περὶ ὑπάρξεως Δημιουργοῦ ἐπιλάμπουσα ἐν ὅλῳ τῷ σύμπαντι ἀναβλύζει φωταυγὴς ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως διὰ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς μελέτης τῶν ψυχικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἐν αἷς ὑπέροχον καὶ ἐπιφανῆ κατέχει θέσιν ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως ἀνυψοῦσα ἡμᾶς ὑπεράνω πάσης τῆς ὁρατῆς κτίσεως καὶ ἀποκαλύπτουσα τὸ ὑπερκόσμιον τῆς ἀρχῆς ἣν ἐπὶ τῆς γῆς ἀπεικονίζομεν.(α)

(α) Ἐκτυπουμένης τῆς συγγραφῆς ταύτης, ἀνέγνωμεν τὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου τῶν ἀνθρωπολόγων συγκροτηθέντος ἐν Βρυξέλλαις κατὰ Ἰούλιον 1892. Γνωσταὶ εἶναι αἱ παραδοξολογίαι τοῦ Ἰταλοῦ ἰατροῦ Λομπρόζου περὶ τοῦ ἀνευθύνου τῶν ἐγκληματιῶν, ἃς παρέστησαν ἐν Ἑλλάδι ὡς θεωρήματα ἐπιστημονικὰ ὑπὸ τῶν ἀμαθῶν μόνον ἀμφισβητούμενα. Συμφώνως πρὸς τὰς θεωρίας ταύτας, τοῦ ἀνθρώπου μὴ ὄντος πεπροικισμένου διὰ τοῦ προσόντος τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, ἡ πρὸς τὸ ἐγκληματεῖν ροπὴ ἤρτηται ἐκ τῆς νασηρᾶς σωματικῆς διαμορφώσεως τοῦ κρανίου καὶ τοῦ ἐγκεφάλου. Ὁ Μανουβριέ, ἐπικροτοῦντος τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ συνεδρίου, ἐπέδειξεν ἐγκεφάλους καὶ κρανία ἐγκληματιῶν εὑρισκόμενα εἰς τὸ μουσεῖον Βρόκα φέροντα ὅλους τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰ σημεῖα κρανίων ἐξόχων ἀνδρῶν κατὰ τὰς ἐνδείξεις τοῦ Λομπρόζου. Οὕτω δὲ ὁ Μανουβριὲ ἀνέτρεψε, κατὰ τὸν Βοναμούρ, ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Λομπρόζου ἀπὸ σελίδος εἰς σελίδα, ἀπὸ ἀριθμοῦ εἰς ἀριθμόν». (Ὅρα ἄρθρον Βοναμούρ εἰς ἐφημ. Φιγ. τῆς 18 Αὐγούστου 1892).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΤΟ ΗΘΙΚΟΝ

I

Τὸ συναίσθημα τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς ἐκτέλεσιν πράξεώς τινος ἢ πρὸς ἀποχὴν ἐπιχειρήσεως ἑτέρας, ἀποτελεῖ τὴν γενικὴν καὶ στοιχειώδη τοῦ καθήκοντος ἰδέαν. Αἱ δὲ πηγαὶ ἐξ ὧν ἀπορρέουσιν αἱ ὑποχρεώσεις αὗται καὶ ἀποκαλύπτονται εἰς τὴν συνείδησιν εἶνε οἱ νόμοι τῆς ἠθικότητος, αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις, αἱ οἰκογενειακαὶ καὶ κοινωνικαὶ σχέσεις, καὶ οἱ πολιτειακοὶ νόμοι καὶ θεσμοί.

Ὁ Μοντέσκιος εἶπε· «νόμοι εἰσὶν αἱ ἀναγκαῖαι τῶν πραγμάτων σχέσεις», ὁ δὲ Θιέρσος ἐπικρίνων τὸν ὁρισμὸν τοῦτον ἔλεγεν· «οἱ νόμοι εἶνε ἡ μονιμότης τῶν πραγμάτων». Ἐν τῷ συνδυασμῷ τῶν δύο προτάσεων εὑρηται, φρονῶ, ὁ πλήρης καὶ ἀκριβὴς τῶν φυσικῶν νόμων ὁρισμός. «Φυσικοὶ νόμοι εἶνε αἱ μόνιμοι καὶ ἀναγκαῖαι τῶν πραγμάτων σχέσεις».

Πρὸς ἀποσάφησιν ὅμως τοῦ ὁρισμοῦ δέον νὰ διακρίνωμεν τοὺς ἐπὶ τῶν σωμάτων καὶ τῶν ὀργανικῶν ὄντων ἐπιβληθέντας, ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου. Παρατηρεῖ ὁ Νεύτων τὰ βαρέα σώματα· βλέπει μῆλον πίπτον ἀπὸ τοῦ δένδρου· μελετῶν δὲ ἐπὶ τοῦ περιστατικοῦ τούτου καὶ συναρμολο-

γῶν αὐτὸ πρὸς ἄλλα τῆς αὐτῆς φύσεως, ἀνακαλύπτει ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς καταπτώσεως τοῦ μήλου ἀνάγεται εἰς ἕτερον γενικὸν καὶ μόνιμον, συμπεραίνει δὲ ὅτι τὰ βαρέα σώματα ἕλκονται πρὸς ἄλληλα. Τὰς μονίμους ταύτας σχέσεις τῶν βαρέων σωμάτων ὀνομάζει φυσικὸν νόμον τῆς ἕλξεως ἢ τῆς βαρύτητος.

Ὅπως οἱ ζῶντες ὀργανισμοὶ συντηρῶσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν ζωὴν καὶ ἐπιτελῶσι τὰς φυσιολογικὰς αὐτῶν λειτουργίας, πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ διατηρῶνται διὰ καταλλήλου τροφῆς, ἧς ἄνευ ἀποστειροῦνται καὶ φθίνουσιν. Ἡ τροφὴ ἄρα εἶνε ὁ νόμος τῆς ὑπάρξεως καὶ συντηρήσεως τῆς ζωῆς.

Προκειμένου ὅμως περὶ ἠθικῶν ὄντων πεπροικισμένων δι' αὐτενεργείας καὶ ἐλευθέρας βουλήσεως, οἱ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν συντηρήσεως καὶ προόδου νόμοι ἔχουσι κατ' ἀνάγκην καὶ κῦρος διάφορον καὶ χαρακτῆρας ἰδιορρύθμους μὴ ἀνατρέποντας ἢ περιορίζοντας τὸ ἀπόλυτον τῆς ἐλευθέρας αὐτῶν ἐνεργείας.

Ἐκ τῆς σταθερᾶς συμβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῶν ὁμοίων του, ἐκ τῶν προκυπτόντων ὠφελημάτων ἀπὸ τῆς ἐπικοινωνίας ταύτης καὶ ἐκ τῆς μελέτης τῶν προσόντων τῆς γλώσσης καὶ τῆς συμπαθείας δι' ὧν πεπροίκισται ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις, συμπεραίνω περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ νόμου τῆς κοινωνικότητος καὶ λέγω· ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὂν φύσει κοινωνικόν. Ὁ ἐπιβεβλημένος οὗτος νόμος εἶνε μὲν μόνιμος καὶ ἀναγκαῖος, τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως καὶ τὸ κῦρος αὐτοῦ εἶνε πάντη διάφορα τῶν διεπόντων τὰ σώματα. Ὁ ἄνθρωπος χρώμενος τῇ ἐλευθέρᾳ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ δύναται νὰ παραβιάσῃ τὸν τῆς κοινωνικότητος νόμον καὶ νὰ ζήσῃ μακρὰν τῆς κοινωνίας τῶν ὁμοίων του· θὰ στερηθῇ πάντων τῶν πλεονεκτημάτων τῆς συμπράξεως, τῆς ἀλληλοβοηθείας, ὡς καὶ πάσης μεταδόσεως τῶν ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων του, θὰ ζήσῃ φυτικὸν ὅλως καὶ ἄσκοπον βίον, ἀλλὰ θὰ δυνηθῇ καὶ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ συντηρηθῇ, ἐφ' ὅσον τοὐλάχιστον εὑρίσκει τὰ πρὸς τροφὴν ἀναγκαῖα. Οὕτω τὸ κῦρος τοῦ ἐπιβληθέντος ἠθι-

κοῦ νόμου δὲν συνίσταται εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην τῆς ἐκπληρώσεως ἐπὶ ποινῇ ἀποσβέσεως τῆς ὑπάρξεως, ἀλλ' εἰς τὴν στέρησιν τῶν πλεονεκτημάτων τῶν πηγαζόντων ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τ' ἀποτελέσματα τῆς πλημμελοῦς καὶ παθολογικῆς καὶ ἐκρύθμου θέσεως εἰς ἣν ἐκτίθεται ὁ ἐκ τοῦ φυσικοῦ νόμου ἀπομακρυνόμενος. Ὁμοίως ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ νόμου ἐκπηγάζουσι τὰ φυσικὰ δικαιώματα τοῦ ἀτόμου τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ διατηρήσεως τῆς ἰδίας ὑπάρξεως καὶ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ ἐνεργείας, καθ' ὅσον αὕτη συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἀλλὰ καὶ τὰ δικαιώματα ταῦτα δύνανται νὰ παραβιασθῶσι καὶ τὰ εἰς ταῦτα ἀντιστοιχοῦντα καθήκοντα ν' ἀθετηθῶσιν. Ἡ κοινωνία μετὰ τὴν παράβίασιν καὶ ἀθέτησιν ταύτην θὰ ὑπάρξῃ, ἐπὶ χρόνον τινὰ τοὐλάχιστον, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἦνε μέσον συντηρήσεως καὶ προόδου τῶν μελῶν αὐτῆς θὰ καταστῇ θέατρον ἐξοντώσεως καὶ καταστροφῆς.

ΚΕ

Ὁ Ἰάκωβος Ρουσσὼ ἐσφάλλετο βεβαιώσας ὅτι πλήρης κώδιξ νόμων καὶ ἠθικῶν καθηκόντων ἐπιβάλλεται ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρωπότητος, θὰ ἦτο δ' ἐντὸς τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πραγματικότητος ἐὰν περιορίζων τὴν βεβαίωσιν αὐτοῦ ἐδίδασκεν ὅτι τὸ ἔμφυτον τοῦ ἀνθρώπου ἠθικὸν συναίσθημα ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν νόμων τῆς ἠθικότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἐν γένει βίου. Ἐπειδὴ τῳόντι, εἰς οἱανδήποτε κατάστασιν καὶ ἀνάπτυξιν διατελεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὑπάρχει ἐν αὐτῷ συνείδησις ὑπαγορεύουσα τὴν ἐκτέλεσιν πράξεώς τινος καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ ἑτέρας, ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς τῶν πράξεων τούτων καὶ ἡ διάγνωσις τῶν πονηρῶν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἤρτηται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἐκπολίτευσιν, ἀπὸ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις, ἀπὸ τὴν πεῖραν καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπεξεργασίαν.

Ὁ ἄνθρωπος μελετῶν ἐπὶ τῶν χαρακτήρων τῆς ἰδίας αὐτοῦ

προσωπικότητος, ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως καὶ ἐπὶ τῆς μετὰ τῶν ὁμοίων του συμβιώσεως, ἀποτελούσης ὅρον ὑπάρξεως καὶ προόδου, ἐξακριβώνει τὸν ἠθικὸν νόμον ἀπορρέοντα ἐξ αὐτῶν τῶν γνωρισμάτων τῶν διακρινόντων αὐτὸν ἀπὸ τὰ λοιπὰ ἔμβια ὄντα. Οὐδὲν κτίσμα ἁμαρτάνει, ἀλλ' ἐγὼ ἁμαρτάνω καὶ διαπράττω πρᾶξιν προσβάλλουσαν τὴν εἰρηνικὴν τῆς κοινωνίας συμβίωσιν, καὶ τὴν εὐθύνην τῆς πράξεώς μου συναισθάνομαι, διότι θέλων ἠδυνάμην νὰ μὴ ἁμαρτήσω. Οὐδὲν τῶν λοιπῶν κτισμάτων ἁμαρτάνει διότι ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας αὐτῶν εἶναι μοιραία, ἀναγκαία, ἀναπόδραστος, δύναμις δ' ἐνοικοῦσα ἐν ἐμοὶ μοῦ ὑπαγορεύει μὲν τὴν ἐκτέλεσιν πράξεώς τινος ἀλλὰ δὲν ἐπιβάλλεται κατ' ἀνυπέρβλητον ἀνάγκην ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἐνεργότητος. Εἶνε νόμος ἡ ἐπιβαλλουσά μοι τῆς συνειδήσεως φωνὴ τὸ σέβας τῶν δικαιωμάτων τῆς ζωῆς τῶν ὁμοίων μου, εἶνε νόμος φυσικὸς ὡς ἐκπηγάζων ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἐμφύτους τοῦ ἀνθρώπου ἰδιότητας καὶ χαρακτῆρας, ἀλλ' εἶνε νόμος ὅλως ἰδιόρρυθμος προτεινόμενος ὑπὸ τῆς συνειδήσεως εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀποδοχὴν τῆς ἐμῆς προσωπικότητος. Ὡς δὲ πᾶσαι αἱ φυσικαὶ ροπαὶ καὶ ἱκανότητες τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύσσονται καὶ τελειοποιοῦνται διὰ τῆς ἀνελίξεως πάσης τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἐνεργότητος, οὕτω καὶ ἡ περὶ τὴν διάκρισιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ ἰδιότης καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἐν γένει συναισθήματος ἡ δύναμις ἐξελίσσεται καὶ ἐνισχύεται διὰ τῶν νοητικῶν δυνάμεων στρεφομένων περὶ τὴν μελέτην τῶν βάσεων τῆς ἠθικότητος καὶ περὶ τὸν ὁρισμὸν τῶν καθηκόντων καὶ τῶν τρόπων τῆς ἐκπληρώσεως καὶ ἱκανοποιήσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ πόθεν ἐξεπορεύθη ἄράγε ἡ ἰδέα αὕτη καὶ ἡ δύναμις τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ ἐπιδεκτικότης τοῦ ἀνθρώπου περὶ τὴν διάγνωσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ ; Πόθεν ἡ πυρετώδης καὶ ἀκατάβλητος πνευματικὴ δύναμις τοῦ μετ' αὐταπαρνησίας ἐκτιθεμένου εἰς κινδύνους καὶ ἑκουσίως τὴν ἑαυτοῦ ὕπαρξιν θυσιάζοντος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἀληθείας ἢ τῆς πατρίδος, πρὸς ἐξυπηρέ-

τησιν τοῦ πλησίον ἢ τῆς ἀνθρωπότητος ἡ πάντα καταβάλλουσα καὶ ὑπερνικῶσα μηχανικὸν νόμον; Οὐχὶ βεβαίως ἀπὸ τὸν ἀπτὸν καὶ ὁρατὸν κόσμον, οὐχὶ βεβαίως ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην, οὐχὶ ἀναμφιβόλως ἀπὸ τοὺς μηχανικοὺς ἀναγκαίους καὶ ἀκάμπτους τῆς φύσεως νόμους, οὐχὶ ἀπὸ τὰ τυφλὰ καὶ μοιραῖα καὶ ἀμετάβλητα τῆς ζωῆς ἔνστικτα. Τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης, τὸ ἰδανικὸν τῆς αὐταπαρνησίας καὶ ἁγιότητος, ἡ συναίσθησις τῆς ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἡμῶν ἐλευθερίᾳ ἐκτελέσεως ἢ παραβιάσεως τοῦ καθήκοντος καὶ αἱ ἄφατοι ἡδοναὶ τῆς συνειδήσεως ἐν μέσῳ τῶν κόπων καὶ τῶν στερήσεων αἱ παρακολουθοῦσαι ἡμᾶς κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν ἀγαθῶν καὶ ἐναρέτων πράξεων μᾶς ὁδηγοῦσιν ἀναγκαίως εἰς δύναμιν ὑπερκόσμιον καὶ ὑπερφυᾶ καὶ ἀπείρου ἰσχύος καὶ ἀγαθότητος ἐξ ἧς μόνον ἠδύναντο νὰ ἐκπορευθῶσιν οἱ περικοσμοῦντες τὸν ἄνθρωπον πνευματικοὶ τῆς ἐλευθερίας χαρακτῆρες καὶ ἰδιότητες.

Ἐπισταμένη μελέτη καὶ ἀνάλυσις τῶν περὶ τοὺς νόμους τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἠθικότητος θὰ καταστήσωσι περιφανεστέραν τὴν ἀλήθειαν ταύτην.

ΙΙΙ

Καὶ κατὰ πρῶτον θὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν ἐπὶ δύο παρατηρήσεων ὧν ἡ μὲν ὁρᾷ τὴν κατὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ καθήκοντος αὐταπαρνησίαν, ἡ δὲ τὸν παρακολουθοῦντα τῆς συνειδήσεως ἔλεγχον τὴν παραβίασιν αὐτοῦ.

Τὸ καθῆκον δὲν εἶνε ἔνστικτον ἀλλ' αἴσθημα ἀνεξάρτητον τοῦ σωματικοῦ βίου προτεινόμενον ὑπὸ τῆς συνειδήσεως εἰς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν, ἡ δὲ ἐκπλήρωσις αὐτοῦ ὑποβάλλει οὐχὶ σπανίως τοὺς συμμορφουμένους πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς συνειδήσεως εἰς ἑκουσίας στερήσεις καὶ ὀδύνας καὶ κινδύνους ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀπώλειαν τῆς ἰδίας ὑπάρξεως. Τοῦ ἐκ-

πληροῦντος δὲ τὸ καθῆκον ὑποβαλλομένου εἰς σωματικοὺς πόνους καὶ ὀδύνας μὴ ὀπισθοχωροῦντος δὲ ἀπέναντι τῶν κινδύνων καὶ τῶν σωματικῶν ἀπαιτήσεων, εἶνε προφανὲς ὅτι καὶ ἡ ἰδέα τοῦ καθήκοντος καὶ ἡ ζωοποιοῦσα αὐτὴν δύναμις ἐκπηγάζει ἐξ ἄλλης ἀρχῆς ἐνοικούσης ἐν ἡμῖν καταβαλλούσης δὲ κατὰ βούλησιν τὰς ὁρμὰς τοῦ σώματος καὶ ἀντιστρατευομένης εἰς τοὺς διέποντας αὐτὸ μηχανικοὺς νόμους.

Ἐὰν δὲ ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως δὲν κατισχύσῃ καὶ ἡ μηχανικότης τῶν σωματικῶν νόμων καὶ ὁρμαὶ τῶν παθῶν καὶ τῶν ὀρέξεων ὁδηγήσωσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν παραβίασιν τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ νόμου τῆς ἠθικότητος, τότε ἕτερον ψυχολογικὸν φαινόμενον, ὁ ἔλεγχος, μαρτυρεῖ περιφανέστερον τὸ πνευματικὸν καὶ ἐλεύθερον τῆς ἡμετέρας προσωπικότητος. Διότι ἐὰν αἱ ἀποφάσεις καὶ αἱ πνευματικαὶ ἡμῶν ἐνέργειαι ἐξεπορεύοντο κατ' ἀνάγκην καὶ μοιραίως ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ἐγκεφαλικῶν κυττάρων καὶ ὑπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἐπίδρασιν τῶν μηχανικῶν νόμων, ὡς οἱ ὑλοφρονοῦντες διδάσκουσι, τίνι τρόπῳ οἱ ἴδιοι μηχανικοὶ νόμοι θὰ παρῆγον τὸ ψυχολογικὸν τοῦ ἐλέγχου φαινόμενον τὸ προϋποθέτον ἐλευθερίαν ἐκλογῆς, ἀποφάσεως καὶ ἐνεργείας, δυνάμεις δὲ ἀντιστρατευομένας καὶ διαμαχούσας ἐν αὐτῇ τῇ ἰδίᾳ προσωπικότητι; Μέγας διαγνώστης τῶν ψυχολογικῶν φαινομένων, ὁ Σαιξπῆρος, διέγραψε ζωηρὰν τοῦ ἐλέγχου εἰκόνα εἰς τὸν μονόλογον Ριχάρδου τοῦ Β', μελετῶντος ἐπὶ τῶν κακουργημάτων του. «Ἀθλία συνείδησις πῶς μὲ τυραννεῖς! Ψυχραὶ σταγόνες ἱδρῶτος ὑπὸ τοῦ τρόμου ἀποσπώμεναι διαχέονται ἐπὶ τῆς τρεμούσης σαρκός. Καὶ τί; φοβοῦμαι ἆρά γε ἐμαυτόν; Οὐδεὶς εἶνε παρὼν ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος τούτου πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ δὲ ὁ Ριχάρδος ἀγαπῶ τὸν Ριχάρδον. Ἂς δραπετεύσω. Ἀλλ' ἀπὸ τίνα νὰ δραπετεύσω; Πῶς νὰ φύγω ἐμαυτὸν καὶ νὰ ἐκδικηθῶ κατ' ἐμοῦ! Ὄχι, ὄχι, ἀλλ' ἐγὼ μισῶ ἐμαυτὸν διὰ τὰ ἐμὰ κακουργήματα. Ἰδοὺ ἡ συνείδησίς μου μυρίας ἐμιλεῖ γλώσσας καὶ δι' ἑκάστης λέξεως μὲ καταδικάζει. Ἐπιορκίαι, φόνοι,

μυρία κακουργήματα στεντορείᾳ φωνῇ κραυγάζουτι· κακοῦργε, κακοῦργε ! »

IV

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς νεωτέρας πρακτικῆς φιλοσοφίας Ἐμμανουὴλ Κάντ, ὑποβαλὼν εἰς ἀνάλυσιν καὶ σκεπτικὴν μελέτην τὰς περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ὀντολογικὰς καὶ μεταφυσικὰς ἀποδείξεις ἀπεφήνατο, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα περιπλανᾶται εἰς λαβύρινθον ἀδιέξοδον ἐκζητοῦν τὴν λύσιν τῶν περὶ δημιουργίας προβλημάτων διὰ τῆς διαλεκτικῆς καὶ διὰ τῶν σκέψεων τῆς διανοίας καὶ τοῦ καθαροῦ λόγου (raison pure). Τὰ ζητήματα ταῦτα εἶνε ὅλως πρακτικὰ τὴν δὲ λύσιν των ἀνευρίσκομεν εἰς ἡμᾶς αὐτούς. Ἐγὼ πιστεύω εἰς τὴν ὕπαρξιν πνευματικοῦ καὶ ἀοράτου κόσμου, ἠκολούθει λέγων ὁ φιλόσοφος τῆς Κονισβέργης, ἀλλὰ πρέπει νὰ πιστεύω ; ἡ πίστις μου αὕτη εἶναι λογικὴ ἢ εἶνε πλάνη καὶ αὐταπάτη τῆς ἐμῆς διανοίας ; Ἐγὼ δὲν περιπλανῶμαι εἰς κοσμολογικὰς καὶ ὑπερβατὰς ἐκζητήσεις, διότι ὑπάρχει ἐν ἐμοὶ γεγονὸς ἀδιαφιλονείκητον καὶ περιφανὲς ὅπερ μὲ ὁδηγεῖ εἰς τὸν Δημιουργὸν καὶ εἰς τὰς πεποιθήσεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ἐμῆς προσωπικότητος. Τὸ καθῆκον, ὁ ἠθικὸς νόμος ὁ προτεινόμενος εἰς τὴν ἐμὴν συνείδησιν καὶ εἰς τὴν συνείδησιν ἁπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, ἰδοὺ τὸ μέγα γεγονὸς ἐξ οὗ δέον ν' ἀρυσθῶμεν ἀκράδαντον πεποίθησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς αἰωνίας ἡμῶν ζωῆς. «Ἔστο δίκαιος.» Ὁ ἐπιτάσσων με τὸ παράγγελμα τοῦτο νόμος εἶνε ἐπιτακτικὸς προϋποτίθησι δὲ τὴν ὕπαρξιν ἀνωτέρας τῶν μηχανικῶν νόμων Δυνάμεως ἧς ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπόστασις εἶνε τὸ ἀπόλυτον πλήρους ὑπερκοσμίου δικαιοσύνης· Τελείσης δὲ τῆς πληρώσεως ἢ τῆς παραβιάσεως τοῦ τεθέντος νόμου μηδόλως ἀνταποδιδομένης τῆς πρώτης οὐδὲ τιμωρουμένης τῆς ἑτέρας ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, ἡ καθολικὴ πεποίθησις ἅμα καὶ φιλοσοφικὴ θεωρία περὶ μελλούσης ζωῆς ἐπιβάλλεται ὡς ἀλήθεια

ἀναμφισβήτητος εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν, χορηγοῦσα κῦρος εἰς τὸν νόμον τῆς ἠθικότητος καὶ συμπληροῦσα αὐτὸν συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀπολύτου δικαιοσύνης. Δύο τινὰ πληροῦσι τὴν ψυχήν μου θαυμασμοῦ καὶ ἐκστάσεως, ὁ ἀστερόεις οὐρανὸς καὶ ἡ ἐν ἡμῖν ἀποκαλυπτομένη καὶ ἐπενεργοῦσα δύναμις τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ ἐκζητήσω ἐν τῷ σκότει καὶ μακρὰν ἐμοῦ. Ἀμφότερα ἔχω ἐνώπιόν μου καὶ συνδέω μετὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς ἐμῆς συνειδήσεως καὶ προσωπικότητος. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον τῶν θεαμάτων ὁδηγεῖ τὸν νοῦν μου εἰς τὸ ἄπειρον τῶν ὄντων καὶ εἰς τοὺς νόμους καθ' οὓς συντηροῦνται καὶ λειτουργοῦσι. Τὸ δ' ἕτερον ἀποκαλύπτει εἰς τὴν συνείδησιν τὸ ἀόρατον τῆς ἐμῆς ὑποστάσεως. Ἡ σκέψις ἐπὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ σύμπαντος μὲ ὑποδεικνύει τὸ ἀσήμαντον τῆς σωματικῆς ἐμοῦ ὑπάρξεως, ἀλλ' ἡ συναίσθησις καὶ ἐκτέλεσις τοῦ καθήκοντος ἀνυψοῖ τὴν ἐμὴν προσωπικότητα μέχρι τοῦ ἀπείρου, ὁ δὲ ἠθικὸς νόμος μὲ χορηγεῖ ἀκαταγώνιστον ἀπόδειξιν περὶ ζωῆς ἀνεξαρτήτου τῆς σωματικῆς μηδόλως συνταυτιζόμενος μετὰ τῶν νόμων τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου. Νόμος τοιούτους ἔχων χαρακτῆρας, ἀναγκαίως ἐκπορεύεται ἀπὸ δύναμιν ὑπερκόσμιον τὰ δὲ παραγγέλματα αὐτοῦ εἶνε προστάγματα τοῦ Δημιουργήσαντος τὴν ἐμὴν προσωπικότητα.

Οὕτω δὲ ὁ ἠθικὸς νόμος ἔμφυτος μὲν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν ἐν δυνάμει, ἀναπτυσσόμενος δὲ καὶ ὁριζόμενος διὰ τοῦ λόγου, διὰ τῆς πείρας, καὶ διὰ τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινωνικῶν παραδόσεων δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ ἐνεργότητα ἀποκαλυπτομένη τοῦ Δημιουργοῦ βούλησις.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐδόξαζεν ὁ κράτιστος τῶν νεωτέρων τῆς Γερμανίας φιλοσόφων, ἡ δ' ὀρθότης αὐτῶν ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἀναγκαίων συνεπειῶν πάσης ἐναντίας ὑποθέσεως καὶ δοξασίας.

Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὂν φύσει κοινωνικόν. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ συντηρεῖται, προάγεται καὶ ἐκπληροῖ τὴν πρὸς τὴν πρόοδον καὶ

τελειοποίησιν ἠθικὴν καὶ ἀκατάσχετον ἔφεσιν. Ἐκ τούτου πηγάζουσι τὰ δικαιώματα τοῦ ζῆν, τοῦ ἐλευθέρως ἐργάζεσθαι, τοῦ ἀπολαμβάνειν τοὺς καρποὺς τῆς ἰδίας ἐργασίας καὶ ἀποταμιεύειν αὐτούς. Τὰ δικαιώματα ταῦτα εἶνε τοῦ φυσικοῦ δικαίου διότι ἐκπορεύονται ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Ἀλλὰ τὰ δικαιώματα ταῦτα θὰ ἦσαν ὅλως ἔωλα καὶ ἀσύστατα ἐὰν πρὸς αὐτὰ δὲν ἀνταπεκρίνοντο τὰ σχετικὰ καθήκοντα τοῦ σεβασμοῦ τῆς ζωῆς, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἰδιοκτησίας. Καὶ τὰ καθήκοντα ταῦτα μηδεμίαν θὰ εἶχον ὑπόστασιν ἐὰν δὲν κατέρχωνται ἀπὸ πηγὴν ὑπερκόσμιον, ἐὰν δὲν ἐπιβάλλωνται ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς νόμος καὶ βούλησις δυνάμεως ὑπερκοσμίου καὶ ὑπερορανικῆς. Καὶ ἂς μὴ εἴπωσιν οἱ ὑλοδοξοῦντες ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀναγνωρίζουσι δικαιώματα καὶ καθήκοντα καὶ νόμον ἠθικότητος καὶ παραγγέλματα ἀρετῆς καὶ εὐποιΐας. Ἡ ὑλοδοξία εἶνε ἡ ἄρνησις τοῦ καθήκοντος διότι εἶνε ἡ ἄρνησις τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἄρνησις τῆς διακρίσεως τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, πάσης πράξεως καὶ ἀνθρωπίνης ἐνεργότητος ἐξαρτωμένης, κατὰ τὰς θεωρίας αὐτῆς, ἀπὸ τὰς μοιραίας καὶ ἀσυνειδήτους μηχανικὰς κινήσεις τῶν κυττάρων τοῦ ἐγκεφάλου. Ὁ περιφανὴς φιλόσοφος καὶ καθηγητὴς Ζέλλερ ἐκθέσας τὰ περὶ τοῦ συστήματος τοῦ Δημοκρίτου καὶ τῶν ἀξιολόγων ἠθικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων καὶ διδασκαλιῶν ἔθετο τὸ ἑπόμενον ζήτημα. «Ἡ ἠθικὴ τοῦ Δημοκρίτου ἀποτελεῖ ἄρά γε μέρος τοῦ ἰδίου συστήματος εἶνε δὲ σύμφωνος πρὸς τὰς ὑλιστικὰς αὐτοῦ ἀρχάς; Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπαντῶ ἀρνητικῶς, λέγει ὁ Ζέλλερ (α)», ὁ δ' Ἐρνέστος Ναβίλ ἀνέπτυξε διὰ μακρῶν τὰ περὶ τῆς λογικότητος καὶ ὀρθότητος τῆς ἀπαντήσεως ταύτης. (β)

Ἄλλως τε δὲ οἱ κορυφαῖοι τῶν ὑλιστικῶν καὶ ἀθέων δοξασιῶν ἀνομολογοῦσι διαρρήδην τὴν ἀλήθειαν ταύτην. «Τὸ

(α) Ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Ζέλλερ. Μεταφρ. γαλ. Τόμος 2 Σελ. 319.
(β) Ναβίλ. Περὶ αὐτεξουσίου. Μέρος Β' Κεφ Α'.

κακὸν καὶ ἀγαθὸν δὲν ἤρτηνται ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου, γράφει ὁ Φόγτ, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμοῦ. Εὐθύνη καὶ ὑπαιτιότης ὡς ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ ποινικὴ διδασκαλία θέλουσι νὰ μᾶς ἐπιβάλλωσι δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν ὑπόστασιν.» «Ἡ ἐκζήτησις τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς ἡδονῆς, εἶνε, κατὰ τὸν Χόβες, ἡ βάσις πάσης ἠθικῆς.» «Ἄφετε τὴν χίμαιραν τῆς ἀρετῆς, διδάσκει ὁ Μανδεβίλ, διότι τὰ ἐλαττώματα εἶνε ἀναγκαῖα πρὸς τὴν πρόοδον τῆς πολιτείας ὡς ἡ πεῖνα πρὸς διατήρησιν τοῦ σώματος. Ἔστὲ φιλήδονοι μέχρις ἀκολασίας»(α) Εἰς περιοδικὸν δὲ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Χέκελ δημοσιευόμενον εἰς τὸ Βέλγιον ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς. «Ἀπόλυτα δικαιώματα καὶ καθήκοντα δὲν ὑπάρχουσι. Ὑπάρχουσι μόνον συνθῆκαι καὶ συμβιβασμοὶ ἔχοντες πηγὴν τὴν δύναμιν. Θεὸς ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε ἡ δύναμις τοῦ ἰσχυροτέρου.» (β) Σέφερ, ὁ εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐργασθεὶς πρὸς προαγωγὴν τῶν σκεπτικῶν καὶ ἀντιθρησκευτικῶν δοξασιῶν ἀνωμολόγει μετὰ κυνικῆς παρρησίας ὅτι μακρὰν τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας ἡ ἠθικὴ οὐδὲν ἔχει στήριγμα. «Ἂς ὁμολογήσωμεν τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ἠθική, ἡ ἀληθὴς ἠθική, ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ ἐπιτάσσουσα τὴν πλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, ἔχει ἀνάγκην τοῦ ἀπολύτου, οὐδ' εὑρίσκει ἄλλο στήριγμα μακρὰν τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνείδησις εἶνε ὡς ἡ καρδία, συναισθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπερκοσμιότητος. Τὸ καθῆκον εἶνε μηδὲν ἐὰν δὲν εἶνε ἰδεῶδες, ὁ δὲ βίος εἶνε μηδαμινὸς ἐὰν δὲν συνδέεται μὲ αἰωνίας σχέσεις. Ἡ ἠθικὴ εἶνε μηδὲν ἐὰν δὲν εἶνε θρησκευτική».(γ)

V

Οὕτω τὸ καθῆκον καὶ ὁ νόμος τῆς ἠθικότητος μᾶς ὁδηγοῦσι διὰ νέας ὁδοῦ εἰς τὰς πεποιθήσεις περὶ ὑποστάσεως κόσμου ἀοράτου καὶ πνευματικοῦ καὶ περὶ ἐκπορεύσεως τῆς ἡμετέρας προ-

(α) Λάνζε. Γαλ. μεταφ. τόμος 1 Σελ. 523 καὶ Βουρρή. «Περὶ ὑλισμοῦ.»
(β) La Belgique athée 18 Φεβρ. 1881.
(γ) Βρολή Ἠθικὴ ἄνευ Θεοῦ. Σελ. 153

σωπικότητος ἀπὸ Δημιουργὸν ὑπερκόσμιον συνάψαντα ἐν ἡμῖν, προφανῶς ἀλλὰ καὶ κατὰ τρόπον ἀκατάληπτον, τὸ σωματικὸν τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως μετὰ τοῦ αὐτεξουσίου καὶ τὴν λειτουργίαν τῶν μηχανικῶν καὶ βιολογικῶν νόμων μετὰ τοῦ νόμου τῆς ἐλευθερίας. Τὸ καθῆκον, ἀσυμβίβαστον μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ὑλοδοξίας, ἐνόρασις τῆς συνειδήσεως, ὁρισθεῖσα πρὸς περιστολὴν τῶν ὀρέξεων τοῦ σώματος καὶ τῶν βιαίων τοῦ πάθους ὁρμῶν, μεταβάλλεται εἰς πανίσχυρον δύναμιν θραύουσαν τὰς πύλας τοῦ σκεπτισμοῦ καὶ ἐγωϊσμοῦ ἄγουσαν δ' ἡμᾶς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως, ἐν ταῖς πεποιθήσεσι τῆς ὑπερκοσμίου δημιουργίας καὶ τοῦ κύρους τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἀνταποδόσεως.

Τὰς ἀληθείας ταύτας ἀνέπτυξε μετ' ἐπιστημονικῆς δεινότητος ὁ περιφανέστερος τῶν ἐν Γαλλίᾳ ἀνθρωπολόγων Ἰούλιος Σιμὼν συνοψίσας τὰς ἐκτενεῖς θεωρίας καὶ συζητήσεις περὶ « Φυσικῆς Θρησκείας» ἐν τοῖς ἑξῆς·

« Περιορίζων πάντα τὰ τοῦ κόσμου εἰς τὴν ὕλην τὸν δὲ προορισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἰδίων ἀναγκῶν καὶ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἡδονῶν, δύνασαι ν' ἀντιπαρέλθῃς ἐνώπιον τῆς ἰδέας τοῦ Θεοῦ καὶ ν' ἀγνοῇς τὰ περὶ Αὐτόν. Ἀλλ' ἐὰν διέγνως τὰς ἁρμονίας τῆς φύσεως, ὑπὸ δὲ τὰ φυσικὰ καὶ ὁρατὰ φαινόμενα διαβλέπεις κανονικὴν καὶ ἰσχυρὰν ἀνάπτυξιν νόμων ἀλλήλοις συναρμολογουμένων, — ἐὰν τὰς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου συνδέεις μετὰ τοῦ ἀπείρου τὰ δ' αἰσθήματα τῆς ἀγάπης του μετὰ τῆς ἀπείρου ἀγάπης. — ἐὰν τὸ αὐτεξούσιον αὐτοῦ ἐκλαμβάνεις ὡς δύναμιν καθαγιάσεως τοῦ βίου διὰ τῶν ἔργων αὐταπαρνησίας, — ἐὰν θεωρεῖς τὴν ἀνθρωπότητα ὡς μίαν οἰκογένειαν ἐν δὲ τοῖς ἔργοις ἐφαρμόζεις τὸ δόγμα τῆς καθολικῆς ἀδελφότητος, — ἐὰν πιστεύεις ὅτι ἡ ἀνθρωπότης βαδίζει ἀκαθέκτως διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἐλευθερίας εἰς νέας ἐπιστημονικὰς κατακτήσεις, εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἀγνοτέρων ἠθῶν καὶ εἰς τὸν καταρτισμὸν θεσμῶν καὶ νομοθετημάτων συμφώνων πρὸς τὸ ἐπιλάμ-

πον ἰδεῶδες ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ δικαίου, τότε πᾶσαι αἱ δοξασίαι καὶ αἱ ἐφέσεις τῆς ἀγάπης σου θ' ἀποκαλύψωσιν ἐνώπιόν σου τὴν θείαν πρόνοιαν. Τὸν μεγάλον Δημιουργὸν θὰ ἴδῃς καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις τῶν ἔργων Του.» (α)

Πεῖρα προσωπικὴ ἑνὸς τῶν σπουδαιοτέρων τῆς ὑλοφροσύνης ὀπαδῶν διαφωτίζει τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ συζητηθέντα. Ὁ πολυμαθὴς Μαυρίκιος Βούχορ ἐξυμνήσας διὰ πεζοῦ καὶ ποιητικοῦ λόγου τοὺς μηχανικοὺς τῆς φύσεως νόμους, τὴν κτίσιν δὲ μᾶλλον λατρεύων παρὰ τὸν Κτίσαντα, ἔθετο ἡμέραν τινὰ ἐνώπιον τῆς συνειδήσεώς του τὸ ἑπόμενον ζήτημα. Μὴ ὑπαρχούσης δυνάμεως οὐδ' ὄντος τινὸς ἐκτὸς τῆς ὕλης, τίς ἔθετο ἐν ἐμοὶ τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς δικαιοσύνης, οὐχὶ ὡς νόμον μηχανικόν, ἀλλ' ὡς ἐπιτακτικὸν παράγγελμα τὸ ὁποῖον θέλων δύναμαι νὰ παραβιάσω ; Μετὰ τὴν ἀνάλυσιν καὶ μακρὰν μελέτην τοῦ τελέντος τούτου ζητήματος αἱ δοξασίαι τῆς ἀθέου ὑλοφροσύνης ἐκριθησαν ὑπ' αὐτοῦ τερατώδεις καὶ ἀποτρόπαιοι. Μεταγνοὺς καὶ ἀποσκιρτήσας ἀπὸ τὴν σχολὴν τοῦ Μολεσδὸ καὶ Χέκελ δὲν ἠσπάσθη τὸ δόγμα τοῦ θετικοῦ θρησκεύματος οὐδ' ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς καρδίας του τὰ ἴχνη τοῦ προτέρου σκεπτισμοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον προήχθη πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ὥστε ὁ πρώην ἀμείλικτος διώκτης πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας ἔγραφε κατὰ τὸ ἔτος 1888· «Θεέ μου! Εἶσαι ἀκατάληπτος, καὶ ὅμως Σὲ λατρεύω. Σὲ ἐπὶ μακρὸν ἐξεζήτησα, συγχώρησόν με. Ἰδοὺ ἡ ψυχή μου ἔνθερμος προσπίπτει ἐνώπιόν Σου.» Παρατίθεμεν ἐνταῦθα περίληψιν χωρίων τινῶν τῶν προλεγομένων ἐκ τοῦ περὶ « συμβόλων » πονήματός του μεταφέροντες τὰς ἰδέας διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ φράσεων. « Ἀποσπασθεὶς μετ' ἄλλων ἀπὸ τὸν καθολικισμὸν ἠσπάσθην τὰς ἀρχὰς τῆς ὑλοδοξίας, ἐξ ἐνθουσιασμοῦ δὲ καταληφθέντες ὑπὸ τῆς θεωρίας περὶ αἰωνιότητος τῆς ὕλης ἀντετάσσομεν ταύτην κατὰ τῆς περὶ δημιουργίας τῶν ὄν-

(α) Ἰούλιος Σιμών. Περὶ «Φυσικῆς Θρησκείας.» Ἔκδ. 7 Σελ. 166.

των δοξασίας ἠν ἐχαρακτηρίζαμεν ὡς παιδαριώδη. Ἡ συγγραφὴ τοῦ Λουκρητίου ἦτο τὸ Εὐαγγέλιόν μας, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς δὲν παρεδεχόμεθα τὰς περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως ἰδέας ἐναντίας τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀρχῶν. Θεωροῦντες τὴν ζωὴν καὶ τὸν νοητικὸν βίον ὡς ἀπαύγασμα μηχανικῶν φαινομένων ἀπεδοκιμάζομεν κατ' ἀνάγκην τὰς περὶ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου θεωρίας, ὃν ἐφιλοτιμούμεθα νὰ στερήσωμεν παντὸς προσόντος ἀνυψοῦντος αὐτὸν ὑπεράνω τῶν λοιπῶν κτισμάτων. Ἀλλ' ὅτε ἐπεχείρησα ἐπισταμένην ἀνάλυσιν καὶ μελέτην τοῦ ἠθικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, τότε ἐπηγέρθησαν ἐν ἐμοὶ δισταγμοί, ἀμφιβολίαι καὶ ἀμφιταλαντεύσεις περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἐμῶν τῆς ἀθείας καὶ τοῦ ὑλισμοῦ δοξασιῶν. Αἱ ἀρχαὶ αὗται μὲ ὡδήγησαν εἰς τὴν ἄρνησιν πάσης ὀντότητος καὶ πάσης δυνάμεως μὴ οὔσης καθαρῶς μηχανικῆς καὶ ὑλικῆς, ἀλλ' αἱ ἰδέαι τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς δικαιοσύνης μ' ἐπαρουσιάζοντο ὡς πραγματικότητες, ὧν τὴν πηγὴν δὲν ἐδυνάμην νὰ ἐξεύρω ἐν τῇ μηχανικότητι τῶν νόμων τοῦ σώματος ἡ δὲ λογικὴ μὲ ὑπηγόρευε νὰ ἐκζητήσω αὐτὴν εἰς αἰτίαν ἀνεξάρτητον καὶ ὑπερκόσμιον. Ἔδει ἄρά γε νὰ ἐγκαταλείψω τὰς συναισθήσεις καὶ ἀρχὰς τῆς ἠθικότητος ἢ ν' ἀποδεχθῶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀπορρέουσαν ἀπόδειξιν περὶ ὑπάρξεως ὑπερκοσμίου Δημιουργοῦ; Μετὰ πολυχρόνιον σκέψιν καὶ μελέτην ἡ ἐν ἐμοὶ κυοφορουμένη κρίσις ἐξερράγη καὶ διεῖδον τὴν ὕπαρξιν τοῦ Ὄντος ὑπὸ τὰ θρησκευτικὰ τῶν ἐθνῶν σύμβολα, ἐξ ὧν ἡ ἀνθρωπότης ἠρύσθη τὰς ἐμπνεύσεις κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν αὐτῆς πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Διότι τὰς ἀρχὰς τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἠθικότητος μακρὰν τῆς ἰδέας τῆς Θεότητος ὀλίγοι θ' ἀκολουθήσουν, ἐφ' ὅσον μάλιστα καταχρώμενοι τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπιστήμης διδάσκομεν ὅτι αἱ περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως πεποιθήσεις τῆς ἀνθρωπότητος εἶνε ἀνυπόστατοι τὸ δὲ καθῆκον πλάνη καὶ αὐταπάτη. Τίνες τῶν οὕτω φιλοσοφούντων θέλοντες νὰ μειώσωσι τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀπαισίων τούτων διδασκαλιῶν ὑποστηρίζουσιν ὅτι εἰς ἣν θέσιν προήχθη σήμερον ἡ ἀνθρωπότης ἡ ὑπὲρ αὐ-

τῆς αὐτοθυσία ὑπαγορεύεται καὶ ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀγάπης. Ἀλλ' οὐδεὶς δύναται νὰ νοήσῃ τὴν θεωρίαν ταύτην. Θ' ἀκολουθήσῃ ἄρά γε ἡ ἀνθρωπότης τοὺς φιλοσοφοῦντας ὅσοι μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν ἀποκάλυψιν ἐπιχειροῦν ν' ἀποδείξωσιν ἐπιστημονικῶς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς; Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ὑπερβαταὶ θεωρίαι δὲν ἱκανοποιοῦν. Τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἶνε τὸ ἰσχυρότερον πάντων τῶν ἐπιχειρημάτων.» (α)

(α) Μαυρίκιος Βούχορ. Περὶ συμβόλων. Προλεγόμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ

I

Ἰδιότης οὐσιώδης, διηνεκής, ἀνεξίτηλος καὶ ἀκατάβλητος παρατηρουμένη ἐπὶ ὄντος τινός, ἀποτελεῖ ἓν τῶν γνωρισμάτων καὶ χαρακτηριστικῶν αὐτοῦ δι' οὗ διακρίνεται ἀπὸ πάντα τὰ λοιπὰ πλάσματα τὰ στερούμενα τοιαύτης ἰδιότητος.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ αἱ τῆς λατρείας τοῦ θείου ἐκδηλώσεις, γεγονὸς καθολικὸν τὴν ἔκτασιν, ἀΐδιον τὴν διάρκειαν, ἀδιάφθορον κατὰ τοὺς οὐσιώδεις αὐτοῦ χαρακτῆρας καὶ πανίσχυρον κατὰ τὴν ἠθικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀτόμου καὶ διάπλασιν τῶν λαῶν, εἶνε τὸ σπουδαιότατον τῶν γνωρισμάτων τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ ὑποστάσεως.

«Τὸ κυριώτερον τοῦ ἀνθρώπου γνώρισμα, λέγει ὁ μέγας τῶν ἡμερῶν μας ἐθνολόγος Μύλλερ, τὸ διακρίνον αὐτὸν ἀπὸ τὰ λοιπὰ πλάσματα εἶνε τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Τὸ αἴσθημα τοῦτο εἶνε δύναμις χορηγοῦσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐνορᾶν τὸ ἄπειρον ὑπὸ διαφόρους καὶ ποικίλας μορφάς, ἀνεξαρτήτως τῆς διανοίας καὶ τοῦ λόγου. Ἄνευ τῆς ἐμφύτου ταύτης δυνάμεως οὐδεμία θρησκεία θὰ ἦτο δυνατή, ἔστω καὶ ἡ ἁπλουστέρα τῶν εἰδώλων λατρεία» (α).

(α) Κριτικὴ Φιλοσοφία Παράρτημα Ἔτος 1880. Σελ. 415.

Τὴν ἀλήθειαν τῆς προτάσεως ταύτης καθιστῶσι περιφανῆ καὶ ἀπροσμάχητον τὰ γεγονότα ὅσα ἀποδεικνύουσι τὴν καθολικότητα, τὴν ἰσχὺν καὶ τὸ διαρκὲς καὶ ἀΐδιον τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

II

Ὁ Κικέρων ἐμαρτύρει πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν ὅτι «δὲν ὑπάρχει λαός, ὅσον βάρβαρος καὶ ἀπολίτευτος καὶ ἂν ὑποτεθῇ, μὴ ἔχων τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ». Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐπιβεβαιωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Τακίτου καὶ Πολυβίου καὶ πάντων τῶν ἱστορικῶν τῆς ἀρχαιότητος εἶνε καὶ σήμερον ἀληθὴς μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Λύστραλίας καὶ τῶν ἀγνώστων εἰς τοὺς ἀρχαίους χωρῶν. Ἐρρήθη ἀληθῶς ὅτι παρά τισι τῶν ἀγρίων λαῶν δὲν ἀναφαίνονται ἴχνη θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων, ἀλλ' αἱ γενόμεναι ἐπὶ τούτῳ μελέται καὶ ἐκζητήσεις κατέδειξαν ἐμφανέστατα ὅτι ὁ Πλούταρχος δὲν ἐσφάλλετο λέγων ὅτι «οὐδεὶς ἔστιν οὐδ' ἔσται θεατὴς ἀνιέρου καὶ ἀθέου λαοῦ».

Ὁ Ῥόβερστων ἐβεβαίου ὅτι λαοί τινες τῆς Ἀμερικῆς οὐδεμίαν εἶχον περὶ θεότητος ἰδέαν, ἐπὶ δὲ τῆς βεβαιώσεως ταύτης πλεῖστοι συγγραφεῖς τοῦτ' αὐτὸ ἐπανέλαβον. Ἀλλ' ὁ Δ' Ὠβινὺ μεταβὰς εἰς τὰς χώρας τῶν ὑποδειχθέντων λαῶν οὐ μόνον τὰ ἐναντία ἐμαρτύρησεν, ἀλλὰ καὶ τὰ δόγματα τῆς πίστεώς των ἐξηκρίβωσεν, ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς. Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπιστεύετο ὅτι οἱ Μίγκονες, οἱ ἀγριώτεροι καὶ βαρβαρώτεροι τῶν γνωστῶν λαῶν, ἦσαν ἐστερημένοι πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας, ἀλλ' ὁ καθηγητὴς Ὁσκὸφ ἐν τῷ περὶ ἀρχῆς τῶν θρησκειῶν συγγράμματί του δημοσιευθέντι κατὰ τὸ ἔτος 1881, ἀνεσκεύασε τὴν γνώμην ταύτην καὶ δι' ἐκθέσεων περιηγητῶν καὶ δι' ἀφιλονεικήτων καὶ ἀκαταμαχήτων ἀποδείξεων καὶ γεγονότων κατέδειξεν ὅτι παρ' ἁπάσαις ταῖς ἀγρίαις φυλαῖς ὑπάρχουσιν ἐξωτερικαὶ λατρεῖαι ἐκδηλοῦσαι πεποιθήσεις περὶ ἀοράτων

ὄντων, εἰς ἃ ἀποδίδεται ἡ τοῦ κόσμου διοίκησις καὶ δημιουργία. Περὶ τῆς ἀληθείας δὲ τοῦ γεγονότος τούτου οὐδεμία πλέον δύναται νὰ ἐπεγερθῇ συζήτησις καὶ ἀμφιβολία μετὰ τὰς ἐρεύνας καὶ τὰς πολυχρονίους ἐκζητήσεις εἰς ἃς ἐπεδόθη ὁ δαρβινιστὴς Τάϋλωρ, τὸ ἐξαγόμενον τῶν ὁποίων ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ ἐξέθηκεν ἐν τῷ «Περὶ τοῦ ἀρχαίου Πολιτισμοῦ» συγγράμματί του. «Βασιζόμενος ἐπὶ σπουδαίας συλλογῆς μαρτυριῶν ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ὅτι ἡ πίστις εἰς ὑπερφυσικὰ ὄντα ὑπάρχει παρὰ πάσαις ταῖς ἀγριωτέραις φυλαῖς, μεθ' ὧν ἐδυνήθημεν νὰ ἔλθωμεν εἰς ἐπαφήν τινα» (α).

Τὸ γεγονὸς τῆς καθολικότητος τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, ἀναλυόμενον καὶ μελετώμενον εἰς τὰ καθ' ἕκαστα καὶ εἰς τὰς διαφόρους ἀτομικότητας τὰς ἀφισταμένας κατά τε τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, παρουσιάζει φαινόμενα ἄξια ἐμβριθοῦς σκέψεως ἐμφανῶς καταδεικνύοντα ὅτι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα δὲν εἶνε οὔτε τυχαῖον οὔτε ἀπὸ τῶν περιστάσεων οὔτε ἀπὸ τῆς διαφόρου διανοητικῆς τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων καταστάσεως ἐξαρτώμενον. Διὸ καὶ ὁ ἐπιφανὴς φυσιοδίφης καὶ πρόεδρος τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἑταιρίας Κατρεφάζε μελετήσας ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη τὰ ἀνθρωπολογικὰ ζητήματα καὶ βεβαιώσας ὅτι τὸ σταθερὸν καὶ πρώτιστον τοῦ ἀνθρώπου φυσικὸν γνώρισμα τὸ συμφυόμενον μετὰ τῆς πνευματικῆς του ἀναπτύξεως, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πάσης ἱστορικῆς παραδόσεως, εἶνε αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι, ὥρισε τὸν ἄνθρωπον «ὂν ἠθικὸν καὶ θρησκευτικόν». Κατὰ τὸν κλεινὸν φυσιοδίφην ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀνήκει ἁπλῶς εἰς τὸ ζωϊκὸν βασίλειον, ἀλλ' ἀπαρτίζει βασίλειον ἰδιαίτερον ἐν μέσῳ τῆς Κτίσεως συνδέον τὸν ἁπτὸν καὶ ὁρατὸν κόσμον μετὰ τοῦ ἀοράτου καὶ ὑπερκοσμίου διὰ τῶν συναισθημάτων τῆς ἠθικότητος καὶ θρησκευτικότητος, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀδιάρρηκτος ὑπάρχει σύνδεσμος καὶ ἀλληλεπίδρασις.

(α) Τάϋλωρ. —Civilisation primitive· μετάφρασις εἰς τὸ Γαλλικὸν Παρδιὲ τομ. 1ος σελ. 492.

Ἡ ἀνάλυσις τῶν λοιπῶν χαρακτηριστικῶν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν θὰ διαφωτίσῃ καὶ καταστήσῃ προδήλους καὶ καταφανεῖς τὰς ἀληθείας ταύτας.

ΚΙΝ

Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ἱστορία ἐλευθέρου ὄντος, οὗτινος ἡ αὐτενέργεια δὲν ἤρτηται ἀπὸ νόμων ἀμεταβλήτων καὶ σταθερῶν. Ὁ ἄνθρωπος κινεῖται καὶ συνταράσσεται, ἐπινοῶν δὲ καὶ ἀνακαλύπτων καὶ πάντοτε ἐργαζόμενος, ὁτὲ μὲν οἰκοδομεῖ, ἄλλοτε δὲ καταστρέφει καὶ καταλύει, ἀείποτε δὲ ἐμπνεόμενος ἐκ προοδευτικοῦ καὶ δημιουργικοῦ πνεύματος, δι' οὗ μόνος μεταξὺ τῶν ζωϊκῶν ὄντων εἶνε πεπροικισμένος, μεταβάλλει, μεταποιεῖ καὶ διευθύνει τὰ ἔργα του πρὸς ὡρισμένον τινὰ σκοπὸν συμφώνως πρὸς τὰς ὀρέξεις καὶ ἐπιθυμίας του, συνῳδὰ πρὸς τὰς ἰδέας, τὰς πεποιθήσεις καὶ τὰς προλήψεις του. Εἰς τοὺς κοινωνικοὺς ὀργανισμούς, εἰς τὸ εἶδος τῶν κυβερνήσεων, εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον, εἰς τὰς περὶ τοῦ καλοῦ αἰσθηματικὰς ἐκδηλώσεις του μέγισται διαφοραὶ καὶ ἀντιθέσεις ἀναφαίνονται κατὰ τοὺς καιροὺς, κατὰ τὰς χώρας καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις. Οἱ αἰῶνες παρέρχονται καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ἀνελίσσεται· ἔθνη ἐμφανίζονται καὶ προοδεύουσιν, ἐκλείπουσι δὲ καὶ ὑπὸ ἄλλων ἀντικαθίστανται· φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ ἐπιστημονικαὶ θεωρίαι ἐπικρατοῦσι καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον ἐπὶ μακρὸν διέπουσι καὶ ὡς ἀναμφήριστοι ἀλήθειαι ἐκλαμβάνονται, μέχρις οὗ νέα συστήματα καὶ ἀνακαλύψεις καταδείξωσι τὸ πλημμελὲς καὶ πεπλανημένον αὐτῶν· κοινωνικὰ ἱδρύματα καὶ θεσμοὶ καὶ πολιτεύματα μεταβάλλονται ἢ καὶ ὅλως ἐκλείπουσιν· ἱστορικὰ θρησκεύματα περικαλύπτονται διὰ τοῦ νέφους τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ παντοειδῶν ἀπoπλανήσεων, μεταμορφοῦνται δὲ ἢ καὶ καταπίπτουσιν· ὡς καὶ αὐτὴ ἡ ἄψυχος τῶν ὀρέων ὕλη μεταποιεῖται ἐν τῷ πελάγει τῶν αἰώνων καὶ ἡ θάλασσα ἀποξηραίνεται καὶ τὸ ξύλον κρυσταλλοῦται καὶ ἀπολιθοῦται ἡ γῆ· ἐν μέσῳ δὲ τῆς παγκοσμίου ταύτης κινήσεως

καὶ μεταβολῆς ἔν τι μένει σταθερὸν, ἀνκλλοίωτον, ἀκατάβλητον, ἡ βάσις τῶν θρησκευτικῶν τῆς ἀνθρωπάτητος πεποιθήσεων, ἡ ἰδέα περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ καὶ ζωῆς πνευματικῆς καὶ αἰωνίας ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου. Τὴν δὲ πηγὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀρχὴν τῶν πεποιθήσεων τούτων ματαίως θὰ ἐκζητήσωμεν εἰς τόπον καὶ χρόνον, διότι αὗται συμβαδίζουσαι μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος προηγήθησαν πάσης παραδόσεως καὶ πάσης κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, ὡς μαρτυροῦσι τ' ἀνακαλυπτόμενα προϊστορικὰ μνημεῖα, ἐν οἷς ἐνεχαράχθησαν τὰ ἴχνη τῶν ἐπικρατουσῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ ὅτε ἡ ἀνθρωπότης ἐν ἀγρίᾳ καταστάσει ἔζη ἐν ταῖς ὀπαῖς καὶ τοῖς σπηλαίοις τῆς γῆς.

Τὰ χρονικὰ τῶν διαφόρων θρησκευμάτων, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς ἀναγράφουσι τὰς ἰδεώδεις τῆς ἠθικότητος ἀρχὰς καὶ τὰς εὐγενεστέρας πράξεις καὶ ἐθελοθυσίας τῆς ἀνθρωπότητος, γέμουσι καὶ ἀνοήτων προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν προκηρυχθεισῶν ἐν ὀνόματι θρησκευτικοῦ τινος δόγματος. Ἀπὸ τοῦ φετικισμοῦ εὑρισκόμεθα κατὰ τὴν αὐτὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν ἐνώπιον τῶν ὑψηλοτέρων, ἁγιωτέρων, μυστηριωδῶν δογμάτων, πράξεων εὐσεβείας καὶ ἠθικότητος, ὑπερκοσμίων ἀληθειῶν καὶ ἀποκαλύψεων, αἵτινες καὶ ἄκοντας ἀνυψοῦσιν ἡμᾶς εἰς ἄλλον ὁρίζοντα, ὁρίζοντα ἁγιότητος καὶ τελειότητος. Ὑπὸ τὴν ἐπικράτησιν ἀφρόνων δεισιδαιμονιῶν καὶ καταχρήσεων τῶν ἱερατικῶν τάξεων τὰ ἱστορικὰ θρησκεύματα ἀπωλεσαν πολλάκις τὴν λαμπηδόνα καὶ τὸ γόητρον αὐτῶν, τὸ δὲ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐπισκιαζόμενον καὶ χαυνούμενον ἐφαίνετο ὡσεὶ ἐκλεῖπον καὶ ἀποσβεννύμενον ἀπὸ τῆς καρδίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φαινομενικῆς θρησκευτικῆς κρίσεως, νέα πρόοδος, νέα μεταβολὴ προπαρεσκευάζετο ἐξαγνίζουσα καὶ καθαίρουσα τὸ προϋφεστὼς θρήσκευμα, νέαν δ' ἐμβάλλουσα ζωὴν καὶ νέας δυνάμεις εἰς τὸ ἀδιάφθορον καὶ ἀΐδιον θρησκευτικὸν αἴσθημα ὁμοιάζον πρὸς ἀπέραντον ποταμὸν οὗτινος ἡ πηγὴ εἶνε εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς αἱ δ' ἐκβολαὶ εἰς τὴν αἰωνιότητα.

Οὕτω τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἀναδείκνυται διὰ τῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως καὶ διὰ τῆς μελέτης τῶν ἱστορικῶν γεγονότων οὐ μόνον καθολικὸν καὶ παγκόσμιον ἀλλὰ καὶ ἀδιάφθορον καὶ ἀΐδιον. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀσεβείας διδαγμάτων ἀτομικαὶ ἀποπλανήσεις ἐπιτυγχάνονται καὶ ἡ νεότης δηλητηριάζεται καὶ ἀποπλανᾶται, ἀλλὰ τοῦ ψεύδους τῶν θεωρημάτων τῆς ἀθείας ἐξελεγχομένου, τῆς δὲ διανοίας ἀπελευθερουμένης ἀπὸ τῆς πιέσεως παραλόγων διδασκαλιῶν, τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀνθρώπου ἐγχαραχθὲν ὑπερκόσμιον αἴσθημα ἀνακτᾷ πᾶσαν τὴν ἔντασιν αὐτοῦ καθιστάμενον πηγὴ ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου καὶ διαπλάσεως.

IV

«Πάντα ὑπὸ τῆς θρησκείας διέπονται», εἶπεν ὁ μέγας τῶν Ρωμαίων ῥήτωρ, ὁ δὲ Ἐδγάρδος Κινὲ ἔγραφεν ἐν ταῖς ἡμέραις μας, «μὴ πιστεύσητε ὅτι γνωρίζετε λαόν τινα ἐὰν δὲν ἀναδράμητε εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, ἀφ' ὧν κατ' ἀνάγκην ἐκπορεύονται οἱ θεσμοὶ αὐτοῦ, αἱ τέχναι, ἡ ποίησις καὶ τὰ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ συστήματα».

Μελετῶντες τὰ περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐπί τε τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνιῶν εὐχερῶς διαγινώσκομεν ὅτι ἡ ἰσχὺς καὶ ἔντασις αὐτοῦ ὑπερτεροῦσα τῶν λοιπῶν ἠθικῶν δυνάμεων διαμορφοῖ ταύτας καὶ ζωογονεῖ καὶ μεταβάλλει, ἐνίοτε δὲ κατισχύουσα ἀπολύτως τὰς ἐκμηδενίζει καὶ ἀπονεκροῖ.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε μόνον ὂν θρησκευτικόν, ἀλλ' εἶνε πεπροικισμένος διὰ διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων καὶ σωματικῶν κλίσεων καὶ ἀναγκῶν· ἡ δὲ φυσιολογικὴ αὐτοῦ κατάστασις ἔγκειται εἰς τὴν κατάλληλον θεραπείαν καὶ ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐναρμονίου λειτουργίας καὶ συναρμολογήσεως πασῶν τῶν δυνάμεών του. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα

ἀναπτυσσόμενον παραλλήλως τῆς διανοίας καὶ τῆς ἠθικότητος καὶ ὁδηγούμενον ἐξ ἀγνῶν καὶ ὑψηλῶν παραδόσεων εἶνε πηγὴ ἐνισχύσεως, παρηγορίας καὶ ἐλπίδων κατὰ τὰς ταλαιπωρίας τοῦ βίου, πηγὴ ἀκένωτος πράξεων ἀρετῆς, ἐθελοθυσίας καὶ ἁγιότητος. Ἀλλὰ τὸ συναίσθημα τοῦτο, ἀναπτυσσόμενον διὰ πεπλανημένων δογμάτων καὶ ἀνοήτων προλήψεων, ἐπισκοτίζει καὶ ἀνατρέπει τὰς λειτουργίας τῆς διανοίας καὶ καταργεῖ πᾶσαν ἠθικότητος καὶ καθήκοντος ὑπαγόρευσιν, μεταποιούμενον εἰς μισαλλοδοξίαν καὶ θρησκευτικὸν φανατισμόν. Τὸ φῶς τῆς διανοίας ἀποσβέννυται εἰς τὸν ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ κατεχόμενον, τὸ ἠθικὸν συναίσθημα ἐκμηδενίζεται, ὡς καὶ αὐταὶ δὲ αἱ φυσικαὶ ὁρμαὶ τῆς συμπαθείας ἀποξηραίνονται. Ἀλλ' ἐὰν ὁ φανατισμὸς ἀποδεικνύῃ ὅτι καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα πλημμελῶς ἀναπτυσσόμενον καὶ ἐν διαταράξει τῆς ἰσορροπίας τῶν λοιπῶν ψυχικῶν δυνάμεων ὁδηγεῖ εἰς ὀλεθρίας συνεπείας, ἀποδεικνύει ἅμα ἐμφανέστατα τὴν ἔντασιν αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ζωτικότητα καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ ἀτόμου παντοδυναμίαν. Ὡς δὲ τὰ ποταμια ὕδατα ἐξερχόμενα τῆς κοίτης ἐπιφέρουσι μείζονας ζημίας καὶ ἐρημώσεις, ἐφ' ὅσον μᾶλλον ὁρμητικὴ καὶ ἀκράτητος εἶνε ἡ φυσικὴ αὐτῶν ροή, οὕτω καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἐν τῇ ἀνωμάλῳ καὶ παθολογικῇ αὐτοῦ ἀναπτύξει ἐπιφέρει μείζονας ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀναστατώσεις ὡς ἐκ τῆς ζωτικότητος καὶ ἰσχύος αὐτοῦ ἀπέναντι πάσης ἄλλης ἱκανότητος καὶ πνευματικῆς δυνάμεως, οἱ δὲ ἀνεξίτηλοι χαρακτῆρες τῆς ἐντάσεως καὶ καθολικότητος καὶ τοῦ ἀϊδίου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς συμπεράσματα περιφανῆ καὶ ἀδιαφιλονείκητα ἄπλετον διαχέοντα φῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς δημιουργίας καὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου.

V

Δύναμις καθολικὴ παρακολουθοῦσα τὸν ἄνθρωπον εἰς πᾶσαν

χώραν, εἰς πᾶσαν ἐποχήν, εἰς πᾶσαν κατάστασιν βαρβαρότητος ἢ ἡμερώσεως· αἴσθημα διατηρούμενον ζῶν, σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον ἐν μέσῳ τῶν διανοητικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνελίξεων· πεποιθήσεις ἀνθιστάμεναι εἰς πάσας τὰς ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐπεγειρομένας προσβολάς, ἐπιζῶσαι δὲ καὶ ἐνισχυόμεναι ἔν τε τῷ ἀτόμῳ καὶ τοῖς λαοῖς καὶ μετὰ τὴν κατάπτωσιν ἢ τὴν μεταβολὴν τῶν ἱστορικῶν καὶ θετικῶν θρησκευμάτων· αἴσθημα ἐμπνέον καὶ ζωοποιοῦν τὴν καρδίαν τοῦ Ὁτεντότου οὐχ ἧσσον τῆς τοῦ Κεπλέρου καὶ Λεϊβνιτίου, ἀπόλυτον ἐνασκοῦν δύναμιν ἐπί τε τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν λαῶν, ὑπερπηδῶν καὶ παραγκωνίζον πᾶν κώλυμα ἀνθιστάμενον καὶ ἀντιπράσσον εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ λειτουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν, εἶνε αἴσθημα φυσικόν, αἴσθημα ἔμφυτον, αἴσθημα καταρτίζον ἓν τῶν στοιχείων τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Τὰ γεγονότα, σύμφωνα ἄλλως τε πρὸς τὴν λογικήν, πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν κοινὴν πεποίθησιν, ἐπεγείρονται κατὰ πάσης διαφόρου ἑρμηνείας καὶ κατὰ πάσης ἐναντίας διδασκαλίας. Πεπλανημένη γνώμη καὶ δοξασία δύναται βεβαίως νὰ ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, ἀλλὰ δὲν ἀνθίσταται ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰς προσβολὰς τῆς ἐπιστήμης, τῶν γεγονότων καὶ τῆς ἀληθείας. Γνῶμαι καὶ δοξασίαι πεπλανημέναι δύνανται μὲν νὰ ἐπικρατήσωσιν ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ δημιουργήσωσι φυσικὰς τάσεις καὶ ροπὰς οὐδὲ ἐσωτερικὴν ἐνδόμυχον καὶ πανίσχυρον δύναμιν κατισχύουσαν πάσης ἄλλης ἀνθρωπίνης δυνάμεως. Οἱ ἐπαγγελλόμενοι ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἱστορικῶν θρησκευμάτων, ἀνατρέπουσι τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ λογικὴν ἐμφάνισιν τῶν γεγονότων. Τὰ θετικὰ θρησκεύματα διαμορφοῦσι βεβαίως καὶ ἀναπτύσσουσι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, ἀλλ' ἐὰν ἡ ἔμφυτος τῆς θρησκευτικότητος φύσις καὶ δύναμις δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν ἄνθρωπον οὔτε νὰ δημιουργηθῶσιν ἠδύναντο θρησκευτικαὶ παραδόσεις οὔτε τὰ διδάγματα αὐτῶν ν' ἀφομοιωθῶσι μετὰ τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄρτος διατρέφει τὸ σῶμα, ὡς ἔχοντος τοῦ στομάχου τὴν φυσικὴν ἰδιότητα τοῦ διαλύειν καὶ μεταβάλλειν αὐτὸν εἰς τροφὴν τοῦ σώματος· ἄνευ ταύτης ὁ ἄρτος δὲν θὰ ἦτο λίθου διάφορος. Τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος ἀνευρίσκομεν ἴχνη καὶ μαρτυρίας κατὰ τὴν πρώτην σύμπηξιν καὶ ἀπαρχὴν τῶν λαῶν, ὅτε οὔτε κοινή τις λατρεία ἦτο καθιερωμένη, οὔτε θετικὸν ὑπῆρχε θρήσκευμα, οὔτε ἱερατική τις τάξις ὠργανωμένη. Αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις προηγήθησαν τῶν θρησκευμάτων, ταῦτα δὲ δογματισθέντα ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν πεποιθήσεων. Τοιοῦτον εἶνε τὸ συμπέρασμα τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν στατιστικῶν γεγονότων, σύμφωνον πρὸς τὴν λογικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν.

Ἀλλ' ἐὰν τοιοῦτος ἦνε ὁ χαρακτὴρ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἐὰν δὲν πρόκειται περὶ ἐπεισάκτου καὶ φαντασιώδους δημιουργήματος, ἀλλὰ περὶ φυσικῆς καὶ ἀρχεγόνου τάσεως καὶ ροπῆς συμφώνου πρὸς τὴν πραγματικότητα τίνι τρόπῳ ὁ ἄνθρωπος δύναται ν' ἀποβάλῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ἢ νὰ χαλαρώσῃ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐν αὐτῷ ἐμφύτου θρησκευτικῆς δυνάμεως;

Ἡ λύσις τῆς ἀπορίας ταύτης ἔγκειται, τὸ μέν, ἐν τῇ πλήρει καὶ ἀπολύτῳ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίᾳ, τῇ διακρινούσῃ αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν πλασμάτων, τὸ δέ, ἐν τῇ ἤδη ὑποδειχθείσῃ διαφορᾷ μεταξὺ τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν τῆς φύσεως νόμων. Τὸ κτῆνος πεπροικισμένον διὰ φυσικῶν καὶ ἐνστιγματικῶν τάσεων καὶ ροπῶν εἶνε εἰς ταύτας δεδουλωμένον καὶ ὑπ' αὐτῶν ὁρμεμφύτως ἄγεται. Ἀλλ' αἱ ροπαὶ καὶ τὰ συναισθήματα καὶ αἱ ἠθικαὶ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις καὶ οἱ ἐπ' αὐτοῦ τεθέντες νόμοι δὲν στεροῦσιν αὐτὸν τοῦ ἰδιαιτάτου καὶ πολυτίμου προσόντος τῆς ἐλευθερίας, ἐξ ἧς ἐκπορεύεται καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ εὐθύνη ἧς χάριν κατέχει τὴν εὐγενεστέραν καὶ ὑψηλοτέραν θέσιν ἐν μεσῳ τῆς Κτίσεως.

Ἀνὴρ μὴ διακρινόμενος ἐπὶ σταθερότητι καὶ ἐμβριθείᾳ πεποι-

θήσεων, εὐλογῶν σήμερον πᾶν ὅ,τι τὴν προτεραίαν κατεδίκασεν, ἀλλ' ἀειποτε τὰς ἰδέας αὐτοῦ διατυπῶν μετ' ἀπαραμίλλου τέχνης, ὁ Ἐρνέστος Ῥενάν, ἔθετο πρὸ τῆς συνειδήσεώς του τὸ ἀπόρημα τοῦτο, ἐν στιγμῇ ὑπερκοσμίου τῆς καρδίας του πτήσεως. Τὴν δοθεῖσαν παρ' αὐτοῦ λύσιν ἀναγράφω ἐνταῦθα ὡς ἐκπορευομένην ἀπὸ συνειδήσεως ἐλευθέρας πάσης θετικοῦ τινος θρησκεύματος ἐπιδράσεως.

« Ἀλλοίμονον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ἐὰν ἐπεχείρει νὰ κατεδαφίσῃ τὸ θρησκευτικὸν οἰκοδόμημα! Ἡ προικίσασα τὸ κτῆνος φύσις δι' ἀλανθάστου ἐνστίκτου δὲν ἔθετο ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος μίαν πλάνην. Ἀπὸ τῶν ὀργάνων δι' ὧν ἕκαστον ὂν ἐπροικίσθη δύνασαι νὰ ὁρίσῃς τὴν τύχην του. Ἔστι Θεὸς ἐν ἡμῖν. Ψευδεῖς αἱ θρησκεῖαι ὅταν ἀποπειρῶνται ν' ἀποδείξωσι, νὰ ἐνσαρκώσωσιν ἢ νὰ ὁρίσωσι τὸ Ἄπειρον, ἀληθεῖς δὲ βεβαιοῦσαι τὴν ὕπαρξίν του. Τὰ παχυλώτερα τῶν θρησκευτικῶν σφαλμάτων καὶ περιπλανήσεων εἶνε μηδὲν ἀπέναντι τῆς κηρυσσομένης ὑπ' αὐτῶν ἀληθείας. Ὁ ἁπλούστερος τῶν θνητῶν ἀκολουθῶν τὴν λατρείαν τῆς καρδίας εἶνε μᾶλλον πεφωτισμένος περὶ τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων ἢ ὁ ἄθεος ὁ ἀξιῶν νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα διὰ τοῦ αὐτομάτου καὶ τοῦ πεπερασμένου. Ὦ Οὐράνιε Πάτερ! Ἀγνοῶ τί ἐπιφυλάττεις εἰς ἡμᾶς τοὺς θνητούς. Ἡ πίστις αὕτη, τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, ὅπερ Σὺ δὲν ἐπιτρέπεις ν' ἀποσβεσθῇ ἀπὸ τῆς καρδίας τῆς ἀνθρωπότητος, εἶνε ἆρά γε παρηγορία, ἣν Σὺ περιεποιήσας ἡμῖν ὅπως καταστήσῃς ἀνεκτὴν τὴν ἀθλίαν τύχην μας; εἶνε ἆρά γε πλάνη εὐεργετικὴ ἐναρμονίως συναρμολογηθεῖσα ἐν ἡμῖν, ἢ εἶνε τῆς καρδίας ἐνόρασις ἱκανοποιοῦσα πάντας τοὺς ἀξίους νὰ συναισθανθῶσι τὴν πραγματικότητα καὶ ἀλήθειαν αὐτῆς; Σὺ δὲν ἐχορήγησας εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν δύναμιν τῆς λύσεως τῶν ἀπορίων τούτων κατὰ τρόπον πρόδηλον καὶ διαυγῆ, ὅπως ἡ πίστις εἰς τὸ ἀγαθὸν ἔχῃ ἀξίαν, ἡ δὲ ἀρετὴ μὴ ᾖ τὸ ἀπαύγασμα ψυχροῦ συμφερόντων ὑπολογισμοῦ. Καθαρὰ καὶ ὑπερτέρα πάσης ἀμφιβολίας λύσις θὰ ἦρε πᾶσαν διάκρυσιν μεταξὺ

πονηρᾶς καὶ ἐναρέτου ψυχῆς· τὸ πρόδηλον καὶ ἀναμφιλεκτον ἐπὶ τοιούτου ἀντικειμένου θὰ προσέβαλλε τὸ ἀπόλυτον τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας. Σὺ δὲ ἐξήρτησας τὴν πίστιν ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐνδομύχων τῆς καρδίας διαθέσεων. Εὐλογῶ τὸ ὄνομά Σου, Ὕψιστε, διὰ τὸ μυστήριον τοῦτο! Εὐλογῶ τὸν Σὸν ὄνομα, ὅτι δὲν ἀπεκαλύφθης ἡμῖν μεθ' ὅλης τῆς ἐναργείας, μεθ' ἧς ἐμφανίζεται ὁ ὁρατὸς κόσμος! Εὐλογῶ τὸ ἅγιον ὄνομά Σου, ὅτι ἐν τῇ ἀπείρῳ Σοφίᾳ τῶν Σῶν ἔργων ηὐδόκησας νὰ διατηρήσῃς ἀπόλυτον τὴν ἐλευθερίαν τῶν καρδιῶν μας! »

Λόγοι τοιοῦτοι ἐξερχόμενοι ἀπὸ τὸν κάλαμον ἀνδρὸς καταπολεμοῦντος πᾶν δόγμα θετικοῦ θρησκεύματος, ἀποτελοῦσι τὴν κορωνίδα τῶν ἀποδείξεων περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, συνιστῶντος ἰδιαίτατον γνώρισμα, ἔμφυτον τοῦ ἀνθρώπου ἰδιότητα, πνευματικὸν νόμον ἀποκαλυπτόμενον εἰς τὴν ἐλευθεράν αὐτοῦ συνείδησιν. Τοιοῦτον δ' αἴσθημα καὶ τοιαύτη ἔμφυτος ἰδιότης δὲν ἐδύνατο βεβαίως νὰ ἐκπηγάσῃ ἀπὸ τὴν ἀσυνείδητον καὶ σωματικὴν καὶ μοιραίαν κίνησιν τῶν κυττάρων τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν διεπόντων αὐτὴν μηχανικῶν νόμων, οὐδὲ νὰ διατηρηθῇ ἐδύνατο ἐν μέσῳ τῶν αἰώνων ἀπέναντι μάλιστα τῶν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν γενομένων ἐνεργειῶν τῆς ἄφρονος ὑλοδοξίας. Τὸ ἄπειρον, τὸ τέλειον, τὸ ὑπερκόσμιον καὶ ὑπερφυές, τὰ συναποτελοῦντα τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἀποκαλύπτουσι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν αὐτοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ κεκοσμημένης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ὂν ἀπείρου τελειότητος καὶ παντοδυναμίας, Ὂν ὑπερκόσμιον καὶ ὑπερφυὲς ἐδύνατο μόνον νὰ συναρμολογήσῃ τὰ διεστῶτα, δημιουργῶν περιφανῆ ἅμα καὶ μυστηριώδη *ἑνότητα*, καὶ νὰ ἐμφυσήσῃ αὐτῇ πνεῦμα πέραν μὲν τῆς φύσεως διαβλέπον ἐνορῶν δὲ τὴν ὕπαρξιν κόσμου ἀΰλου καὶ ἀοράτου καὶ ἀνυψούμενον μέχρι τοῦ Δημιουργοῦ τοῦ παντός. Ὡς ἡ σκιὰ ἐνδεικνύει τὴν ὕπαρξιν φωτὸς, οὕτω τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ ὑπερφυὲς τῆς ἀρχῆς ἐξ ἧς ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις ἔλαβε τὴν γένεσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτῆς. Τὸ

διδάσκειν ὅτι ἐκ τῆς ἀνοργάνου ὕλης προέκυψεν αὐτομάτως καὶ τυχαίως καὶ διὰ μηχανικῆς ἐξελίξεως καὶ μεταμελήσεως οὐ μόνον ζωὴ καὶ νόησις καὶ προοδευτικότης καὶ ἐλευθερία, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὴ ἐνόρασις καὶ συνείδησις καὶ ἀκατάβλητοι καὶ πανίσχυραι καὶ καθολικαὶ πεποιθήσεις περὶ ὑπάρξεως ὑπερκοσμίου δημιουργικῆς δυνάμεως εἶνε, κατὰ τὸν διερμηνεύσαντα τοὺς κανόνας καὶ τὰς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπίνης λογικότητος Ἀριστοτέλην, παραλογισμὸς καὶ ἀληθὴς ἀφροσύνη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Περιορισθέντες εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς συγγραφῆς ταύτης ἐντὸς τῆς σφαίρας τῶν φυσιογνωστικῶν καὶ βιολογικῶν ἐπιστημῶν κατεδείξαμεν τὸ τερατῶδες τῶν περὶ αὐτογενέσεως τῆς ζωῆς θεωρημάτων καὶ τὸ ὅλως ἀσύστατον καὶ ἀνεπιστῆμον τῆς δαρβινείου δοξασίας. Ἀναλύσαντες δὲ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τὰ ὅλως ἰδιόρρυθμα τοῦ ἀνθρώπου γνωρίσματα ὡδηγήθημεν δι' αὐτῶν ἐνώπιον ὑπερκοσμίου καὶ ὑπερφυοῦς καὶ παντοδυνάμου ἀρχῆς ἐξ ἧς ἐξεπορεύθη ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις.

Τί δὲ περὶ τῶν χαρακτήρων καὶ ἐξαιρετικῶν τοῦ ἀνθρώπου γνωρισμάτων λέγουσιν οἱ τοῦ μοναδισμοῦ διδάσκαλοι καὶ ὀπαδοί, τίνας δὲ λόγους ἀντιτείνουσιν εἰς τὰ ἐξ αὐτῶν πηγάζοντα συμπεράσματα ;

Δημοσιεύουσιν ὁλόκληρα καὶ ὀγκώδη πονήματα ἐν οἷς μελετῶνται καὶ μετ' ἐπιστασίας ἀναλύονται καὶ ἐξονυχίζονται πᾶσαι αἱ σωματικαὶ ὁμοιότητες καὶ ἀναλογίαι τῶν κτηνῶν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀγῶνες δὲ καταβάλλονται πρὸς διεξήγησιν πάσης ἀνατομικῆς ἢ φυσιολογικῆς ἀνομοιότητος καὶ ἀποστάσεως, ἀλλὰ τηροῦσι σιγὴν ἢ δι' ἐπιπολαίων καὶ βραχυτάτων σκέψεων παρέρχονται ἐνώπιον τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν γεγονότων καὶ γνω-

ρισμάτων ἄτινα διανοίγουσι τὴν μεγάλην ἄβυσσον τὴν διαχωρίζουσαν τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν ἀπὸ πάντα τὰ λοιπὰ ἔμβια ὄντα. Διότι καὶ ἐὰν ἀπεδεικνύετε τὴν πλήρη ὁμοιότητα τῆς μορφῆς καὶ τοῦ σαρκίου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ λοιπὰ ζωϊκὰ πλάσματα ἡ ἄβυσσος θὰ διηνοίγετο εὐρυτέρα ἡ δ' ἄπειρος ἀπόστασις τοῦ βασιλείου τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προόδου ἀπὸ τοῦ βασιλείου τῆς μηχανικότητος καὶ τῶν ἐνστίκτων θὰ παρίστατο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρόδηλος καὶ καταφανής.

Ἂς ἐξετάσωμεν, ἀναγνῶσται, τὴν σύγγραφὴν τοῦ Χέκελ περὶ ἀνθρωπογονίας, ἣν ὁ περικλεὴς πρόεδρος τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ ἑταιρίας τῶν μικροσκοπικῶν ἐρευνῶν ἀποκαλεῖ παρῳδίαν ἐπιστημονικὴν οἱ δὲ τοῦ ὑλισμοῦ διδάσκαλοι ἐν Ἑλλάδι συνιστῶσιν εἰς τὴν νεότητα ὡς τὸ *εὐαγγέλιον τῆς ἐπιστήμης*. Διῄρηται τὸ πόνημα εἰς εἴκοσι ἓν κεφάλαια περιέχοντα τὰ μαθήματα τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἰένης. Κεφάλαια ὁλόκληρα διαπραγματεύονται περὶ πιθήκων καὶ βατράχων, — περὶ πρωτοζώων καὶ ἀμορφοζώων, — περὶ ἐντόμων καὶ ἀμφιβίων, — περὶ ἑλμίνθων καὶ ταινιῶν, — περὶ κοραλλίων καὶ μεδουσῶν, — περὶ νεύρων καὶ ἐπιδερμίδος, — περὶ τῆς ῥινὸς καὶ τῶν ὀργάνων τῆς πέψεως, — περὶ τῆς καρδίας τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἐνστίκτων τῶν ἰχθύων, ἐπὶ τέλους δὲ καὶ ὡς ἐν παρόδῳ ἀναφέρονται εἰς τὴν εἰκοστὴν ἕκτην καὶ τελευταίαν παράδοσιν τὰ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου, θεωρούμενα ἀνάξια σπουδαίας μελέτης καὶ προσοχῆς! Σκώπτων ὁ Χέκελ τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις, καὶ βεβαιῶν ὅτι οἱ ἱεροκήρυκες ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδάσκουσι τὰ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὑπερκοσμίου δυνάμεως, οὐδόλως ἐπιλαμβάνεται τῆς ἐρεύνης τῶν γενομένων ἐπιστημονικῶν καὶ καὶ πειραματικῶν ἀντιρρήσεων κατὰ τῆς περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρίας ἢ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτήρων καὶ γνωρισμάτων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ὡσανεὶ δ' ἐπρόκειτο περὶ διδασκαλίας ὁριστικῶς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ἀποδεχθείσης, παραγκωνίζων τὰς δοξασίας τῶν ἐπιφανῶν φυσιοδιφῶν, ὅσοι ἐχαρακτήρισαν αὐ-

τὴν μυθιστορικὴν παρῳδίαν, καὶ μηδόλως ἀναφέρων τὰς μεταγνώσεις τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ, τοῦ Τύνδαλ, τοῦ Χούξλεη, τοῦ Παπιλόν, τοῦ Μαντεγάτζα, ἄρχεται καὶ δίδει πέρας εἰς τὴν περὶ τῶν πνευματικῶν γεγονότων συζήτησιν εἰς βραχύλογον παράγραφον τοῦ τελευταίου τοῦ πονήματος κεφαλαίου. Ὅτε δὲ κατεκλύσθη ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν Ζέϊμς καὶ τῶν Μένδελ, τῶν Ἀγασίζ καὶ τῶν Βίρχωβ, δι' ὧν κατηγγέλλετο ἡ χεκέλειος θεωρία ὡς ἀντιστρατευομένη πρὸς τὰ πράγματα πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ πρὸς τὰς πειραματικὰς τῆς ἐπιστήμης ἀληθείας, τότε ὁ Χέκελ παραστὰς ἐνώπιον τῶν ἐν Παρισίοις ὑλοδοξούντων ἀπεκάλυψε τοὺς λόγους τῆς σιγῆς του ἀπέναντι τῶν ἀντιτασσομένων πειραμάτων καὶ πάσης ἐπιστημονικῆς ἀνασκευῆς. Ἡ θεωρία μας, ἔλεγε, δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὴ ἀποδείξεων, ἀλλ' εἶνε δόγμα καὶ νέα πίστις τὴν ὁποίαν πρέπει ν' ἀντικαταστήσωμεν εἰς τὴν θρησκευτικὴν πίστιν καὶ εἰς τὸ ἀρχαῖον δόγμα (α)!

Καὶ ὑπὸ τῆς νέας ταύτης πίστεως ἐλαυνόμενοι οἱ τῆς Ἑλλάδος ὑλοδοξοῦντες καὶ ἐκβακχευόμενοι ὑπὸ τοῦ νέου δόγματος, τοῦ προκηρύσσοντος τὸν ἄνθρωπον ἀνεύθυνον τῶν ἰδίων πράξεων καὶ αἴροντος τὸ κῦρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου, διδάσκουσι τὴν τάλαιναν νεότητα ὅτι ἀμαθεῖς καὶ ἀνεπιστήμονες εἶνε οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὸν νέον τοῦ Χέκελ εὐαγγέλιον!

Ἀμαθεῖς καὶ ἀνεπιστήμονες! Ἔστωσαν τοιοῦτοι, οἱ Πασστὲρ καὶ Φλουράνς, οἱ Δεϊλίνγερ, καὶ Ἀργάϊλ!!! Ἰδοὺ ἀποστρέφομεν τὸ πρόσωπον ἀπὸ τὴν *ἀμαθίαν* τοιούτων ἀνδρῶν ἀποδεχόμενοι τὰ φῶτα τῆς σοφίας ἑνὸς τῶν ἱδρυτῶν τῆς θεωρίας ἣν ὑμεῖς χαρακτηρίζετε ὡς τὸ στεφάνωμα καὶ τῆς ἐπιστήμης τὸ σέμνωμα. Προσέλθετε μεθ' ἡμῶν. Ἰδοὺ παριστάμεθα ἐνώπιον τοῦ συναδέλφου καὶ συνεργάτου τοῦ Καρόλου Δάρβιν. Εἶνε ὁ Γουλιέλμος Οὐάλλας, ὁ ἐπιφανὴς τῆς Ἀγγλίας ζωολόγος ὁ τὸν βίον ὅλον

Temps. 30 Αὐγούστου 1878.

ἀφιερώσας πρὸς διαφώτισιν, πρὺς ἐνίσχυσιν καὶ πρὸς διάδοσιν τῶν περὶ μεταδόσεως καὶ ἀνελίξεως τῆς ζωῆς ἀρχῶν, ἃς ὑμεῖς πρεσβεύετε καὶ διδάσκετε καὶ θεωρεῖτε ὡς τὴν σπουδαιοτέραν πρόοδον τῶν φυσιογνωστικῶν ἐκζητήσεων καὶ μελετῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I

Ἐπιθυμοῦντες νὰ περιάψωμεν κῦρος ἐπιστημονικὸν καὶ ἀπροσμάχητον εἰς τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ μᾶς ὡδήγησεν ἡ μελέτη τῶν ἰδιορρύθμων τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρων καὶ γνωρισμάτων, εὑρέθημεν ἀπέναντι δυσυπερβλήτου δυσχερείας, ὡς ἐκ τοῦ πλούτου τῆς πανταχόθεν προσφερομένης ἡμῖν ἐπιστημονικῆς αὐθεντίας. Ὅπως ὑποδείξωμεν τὰ ἔργα τῶν μετ' ἐμβριθείας μελετησάντων τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ κατιδόντων ἐν αὐτοῖς τὰ ἴχνη Δημιουργοῦ ἀπείρου σοφίας καὶ ὑπερφυοῦς δυνάμεως, ἔδει νὰ διέλθωμεν πᾶσαν τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ συντάξωμεν πραγματείαν ὁλόκληρον τῶν ἀνθρωπολογικῶν συστημάτων ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Διότι καὶ οἱ φιλοσοφήσαντες κατὰ τὸν περικλεῆ αἰῶνα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ οἱ κατὰ τὸν μετέπειτα χρόνον καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων διαπρέψαντες, καὶ οἱ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀνακαλύψαντες τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ θέντες τὰ θεμέλια τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, καὶ τὰ εὐγενέστερα καὶ ἐμβριθέστερα πνεύματα τῶν ἡμερῶν μας, ἀπεφάνθησαν ἐπὶ τοῦ συζητουμένου ζητήματος ἀνεξαρτήτως παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος. Δημιουργία, καὶ δημιουργία ἐξ ὑπερκοσμίου ἀρχῆς καὶ αἰτιότητος παρέστη εἰς πάντα τὰ ἔξοχα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ παρίσταται σήμερον ὡς ἀλήθεια ἐναργής, κατάδηλος καὶ ἀναμφήριστος ἐρειδομένη ἐπ' αὐτῶν τῶν χαρακτήρων καὶ ἰδιοτήτων τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Δημιουργία, καὶ δημιουργία ἐξ ὑπερφυοῦς δυνάμεως, ἀπήστραψεν εἰς τὸ πέρας πάσης μελέτης καὶ πειραματικῆς ἐκζητήσεως περὶ τῆς πρώτης τῆς ζωῆς ἐμφανίσεως καὶ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ μὲν ἐπίκλησις τῆς αὐθεντίας πάντων θὰ μᾶς ὡδήγει πέρα

τῶν ὁρίων τῆς συγγραφῆς ταύτης, ἡ δὲ μνεία τινῶν ἐξ αὐτῶν δὲν θὰ ἐχορήγει εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἰδέαν ἀκριβῆ περὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἐπιστημονικοῦ κύρους δι' οὗ περιβάλλεται ἡ ἀλήθεια περὶ τῆς ἐξ ὑπερκοσμίου ἀρχῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν δισταγμῶν οὓς ἤγειρεν ἐν ἡμῖν ὁ ἀπέραντος τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης πλοῦτος ἔγνωμεν, ὅτι θὰ ὑπερπηδήσωμεν προσφυῶς τὴν ἐπεγειρομένην δυσχέρειαν περιοριζόμενοι νὰ ἀποσπάσωμεν καὶ μεταφέρωμεν τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς συγγραφῆς ταύτης δοξασίας ἀνθρωπολόγων καθ' ὧν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μονισμοῦ δὲν δύνανται ν' ἀντιτάξωσι τὰς συνήθεις καὶ τετριμμένας ἀντιρρήσεις,

II

ΓΟΥΛΙΕΛΜΟΣ ΟΥΑΛΛΑΣ

Δαρβῖνος καὶ Οὐάλλας εἰργάσθησαν συγχρόνως καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρὸς διαφώτισιν καὶ διάδοσιν τῆς θεωρίας περὶ καταγωγῆς τῶν ζωϊκῶν ὄντων ἐξ ἑνὸς ἐμβίου πρωτοπλάσματος, κατὰ φιλικὴν δὲ συνεννόησιν τιμῶσαν ἀμφοτέρους, ἕκαστος αὐτῶν ἐδημοσίευσε κατὰ τὸ 1858 μίαν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου διατριβὴν εἰς τὸν αὐτὸν τόμον τῆς γενομένης περιοδικῆς δημοσιεύσεως ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῳ Λιναίας ἑταιρίας. «Τὸ δημοσιευθὲν ἔργον τοῦ Οὐάλλας εἶνε, κατὰ τὸν Κατρεφάζε, μεγάλης σπουδαιότητος ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἰδεῶν ἃς εἶχε κοινὰς μετὰ τοῦ Δαρβίνου. Αὐτὸς οὗτος ὁ Δαρβῖνος ἔδραξε πολλὰς περιστάσεις ὅπως ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τὸν ἐπιφανῆ συνάδελφόν του, καὶ τοι θεωρῶν αὐτὸν ὡς μετ' αὐτοῦ συναγωνιζόμενον καὶ σχεδὸν ὑπερέχοντα διακριθέντα δὲ πάντοτε μεταξὺ τῶν ἀφωσιωμένων συνεργατῶν».(α) Καὶ ἐπὶ πᾶσι μὲν ὑπῆρξε πλήρης ἁρμονία καὶ ἀπόλυτος ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν δύω συναδέλφων καὶ συνεργατῶν, διάστασις δὲ καὶ διαφωνία ἐπηγέρθη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, αἱ παραδοξολογίαι τῶν χεκελιστῶν πόρρω ἀπέχουσι καὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς τολμηρὰς ὑποθέσεις καὶ ἀσυστάτους τοῦ Δαρβίνου θεωρίας, διότι συμφώνως πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τούτου τὸ ἀρχικὸν τῆς ζωῆς πρωτόπλασμα, ἐξ οὗ ἐπήγασαν πάντα

(α) Κατρεφάζε. Κόρολος Δαρβῖνος. Σελ. 76.

τὰ ζωϊκὰ εἴδη, περιεβλήθη δι' ἀπεράντου δυνάμεως καὶ μεταμείψεως ἐν τοῖς ἀπογόνοις αὐτοῦ ὑπὸ Δημιουργοῦ ὑπερκοσμίου καὶ ἀκαταλήπτου ὑπερφυοῦς ὑποστάσεως. Ἐπὶ δὲ τούτου ἡ ὁμοφωνία τῶν δύο συνεργατῶν καὶ συναδέλφων εἶνε πλήρης καὶ ἀπόλυτος. Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος παρήχθη ἄρα γε καὶ αὐτὸς ὡς πάντα τὰ λοιπὰ ἔμβια ὄντα ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ μὲν Δαρβῖνος ἐπρέσβευεν ὅτι ὁ τὰ πάντα δυνάμενος Δημιουργὸς διέθετο τὰ τῆς πρώτης ζωϊκῆς κυψέλης καὶ τῶν ὁρισθέντων βιογενετικῶν νόμων κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥστε ἐν χρόνῳ τινὶ νὰ ἐκπορευθῇ ἀπὸ ἑνὸς τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις, ὁ δὲ Οὐάλλας, μηδόλως διαμφισβητῶν τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Δημιουργοῦ, ἐδόξαζεν, ὅτι οἱ χαρακτῆρες καὶ τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπου ἀποδεικνύουσιν ὅτι κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου νέα δημιουργία, νέα παρέμβασις ὑπερκοσμίου ἐνεργείας παρενέβη, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ διαχωρίζουσα ἄβυσσος τὸ κτῆνος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον δὲν ἐπληρώθη δι' ἀνεπαισθήτων μεταβολῶν συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς παραγωγῆς τῶν εἰδῶν. Ἀπὸ τὸ κτῆνος εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἄλλου βασιλείου οὗ τὰ ἄτομα ἔχουσιν οὐ μόνον μορφὴν διάφορον ἀλλὰ καὶ χαρακτῆρας καὶ γνωρίσματα ἐξ ὧν οὐδὲν ἴχνος ἐπιφαίνεται εἰς τὰ λοιπὰ ἔμβια ὄντα, ἡ δὲ μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ ἀνθρώπου διαφορὰ δὲν εἶναι ἁπλῆς βαθμολογίας ἀλλ' ἀντιθέσεως οὐσίας καὶ σπουδαίων ἱκανοτήτων καὶ δυνάμεων. Ταῦτα πρεσβεύων ὁ Οὐάλλας οὐδόλως ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὴν θεωρίαν περὶ καταγωγῆς τῶν ζωϊκῶν εἰδῶν δι' ἐξελίξεως καὶ ἐπιλογῆς, ἀλλ' ἐδίδασκεν εἰς τὴν περὶ φυσικῆς διακλογῆς συγγραφήν του, ὅτι τὰ ἰδιόρρυθμα γνωρίσματα καὶ οἱ ἐξαιρετικοὶ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτῆρες ἀποδεικνύουσι μὲν περιφανῶς τὸ ἀδύνατον τῆς ἐξηγήσεως τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου διὰ μόνης τῆς θεωρίας τῆς ἀνελίξεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς μεταμείψεως τῶν εἰδῶν διὰ τῆς κληρονομικῆς μεταδόσεως, μᾶς ὁδηγοῦσι δὲ εἰς τὴν ἐπίδρασιν δυνάμεως ὑπερκοσμίου καὶ παντοδυνάμου περιβαλλούσης τὸν ἄνθρωπον δι' ἱκανοτήτων ἐξαιρετικῶν πρὸς πλήρωσιν ἀποστολῆς διαφόρου καὶ ὅλως ἐναντίας πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πλασμάτων.

Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἰδεῶν του ὁ Οὐάλλας ἐπιχειρεῖ πρῶτον τὴν μελέτην τῶν σωματικῶν τοῦ ἀνθρώπου ὀργάνων καὶ γνωρισμάτων. — Ἡ μελέτη καὶ ἡ συμπαραβολὴ τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ ἀνθρώπου, — ἡ ἐλ-

λειψις τριχῶν ἐκ τοῦ ὅλου ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ἰδίως τὸ λεῖον καὶ ἄτριχον τῆς ῥάχεως κατ' ἀντίθεσιν τοῦ δασυμάλλου τῆς ῥάχεως τῶν μασποφόρων,—ἡ διασκευὴ τοῦ ποδὸς καὶ τῆς ἀνθρωπίνης χειρός, τοῦ μὲν πρώτου ὡρισμένου πρὸς εὐθυτενὲς βάδισμα τῆς δ' ἄλλης ὡρισμένης πρὸς ἱκανοποίησιν ἀναγκῶν καὶ ὀρέξεων πεπολιτισμένης καὶ προοδευτικῆς ὑπάρξεως,— ἡ διασκευὴ τοῦ λάρυγγος ὡρισμένου πρὸς παραγωγὴν μουσικῶν τόνων προδήλως προπαρασκευασθέντος πρὸς μέλλουσαν πρόοδον, ἀναλύονται ὑπὸ τοῦ Οὐάλλας μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας καὶ ἀκριβείας πρὸς ἀπόδειξιν τῶν πεποιθήσεών του περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως διὰ τῶν συνήθων τρόπων τῆς μεταμείψεως καὶ τῆς φυσικῆς διαλογῆς καὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς. Μετὰ δὲ τὰς ἀνατομικὰς καὶ φυσιολογικὰς ἐκζητήσεις καὶ παρατηρήσεις προβαίνων εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἐμβριθῆ μελέτην τῶν ἰδιορρύθμων τοῦ ἀνθρώπου νοητικῶν καὶ ἠθικῶν γνωρισμάτων ἀνευρίσκει λόγους ἀπροσμαχήτους πείθοντας αὐτὸν ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συστήματος ἐπὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἄγει εἰς τερατώδεις συνεπείας καὶ ἐπιστημονικοὺς παραλογισμοὺς ἐὰν μὴ ἀποδεχθῶμεν τὴν ἄμεσον ἐπενέργειαν ὑπερφυοῦς δυνάμεως. Καὶ ἰδοὺ τίνα τὰ συμπεράσματα τῆς ἐκτενοῦς ἀναλύσεως καὶ μακρᾶς μελέτης τοῦ Οὐάλλας ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ θεωρίας.

Ἀδύνατον εἶνε νὰ νοήσωμεν τίνι τρόπῳ διὰ τῆς φυσικῆς διαλογῆς καὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ κτήνους τοῦ ἀνθρώπου καταγωγῆς παρήχθησαν ἐν ἡμῖν αἱ ἰδέαι τοῦ χρόνου, τοῦ ἀπείρου, τῆς αἰωνιότητος, τῆς φιλαληθείας, τῆς αὐταπαρνησίας καὶ τῆς ἠθικότητος ἐν γένει. Αἱ ὑποθέσεις καθ' ἃς τὸ συμφέρον ἢ σωματικαὶ ὠφέλειαι συνέτειναν πρὸς ἀνάπτυξιν τοιούτων ἰδεῶν καὶ συναισθημάτων εἶνε ὅλως ἀπαράδεκτοι, ἐφ' ὅσον μάλιστα αἱ ἀρεταὶ καὶ ἡ τῶν καθηκόντων ἐπιτέλεσις ἐκτίθησιν εἰς στερήσεις καὶ κινδύνους. Ἀνεπαρκεῖς δὲ εἶνε ὡσαύτως πᾶσαι αἱ γενόμεναι ὑποθέσεις περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ αὐτομάτου ἀναπτύξεως ἀφῃρημένων γνώσεων καὶ ἀληθειῶν, δι' ὧν παρήχθησαν αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι, καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ῥοπῶν καὶ ἱκανοτήτων διὰ τῆς ἐπιλογῆς καὶ κληρονομικῆς μεταδόσεως.

«Οὕτω ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ἡ ὑψίστη βαθμὶς τῆς κλίμακος τῶν ἐνοργάνων ὄντων, ἀλλὰ μέχρι βαθμοῦ τινος

ὂν ὅλως νέον, διότι ἐν αὐτῷ ἡ δύναμις ἣν καλοῦμεν πνεῦμα ἔχει μείζονα σπουδαιότητα τῆς σωματικῆς αὐτοῦ ὀργανώσεως. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐπεφάνη ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς μία σπουδαία ἀναστάτωσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν φύσιν, ἀναστάτωσις μὴ ἔχουσα οὐδὲν ὅμοιον προηγούμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἡμετέρου πλανήτου. Ἐπεφάνη ὂν μὴ μεταβαλλόμενον ὡς πάντα τὰ λοιπὰ ὄντα ἐπὶ τῆς γῆς· ὂν ὑπέρτερον μέχρι τινὸς καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως, ἐφ' ὅσον εἶνε εἰς θέσιν νὰ κανονίζῃ καὶ ἐξελέγχῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δρᾶσιν. Τὰ γνωρίσματα ταῦτα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως μᾶς ὁδηγοῦσιν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται περὶ ὄντος ὅλως ἐξαιρετικοῦ. Ὁ ἄνθρωπος οὐ μόνον δὲν ὑπέβλήθη εἰς τὴν φυσικὴν διαλογὴν καὶ ἐξέλιξιν, ἀλλ' εἶνε ἤδη εἰς θέσιν ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὴν φύσιν αὐτὴν τὴν δύναμιν τῆς ἐξελίξεως καὶ διαλογῆς ἣν εἶχε καθόλου ἐπὶ τῆς ζωῆς πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ἡμέραν τινὰ ἡ γῆ θὰ καλύπτεται ἀπὸ φυτὰ καὶ ἐξημερωμένα κτήνη ἐφ' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἀντικατέστησε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δρᾶσιν καὶ ἱκανότητα εἰς τὴν δυναμιντῆς διαλογῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς φύσεως». (α)

III

ΙΑΚΩΒΟΣ ΡΟΥΣΩ

Ὁ φιλόσοφος τῆς Γενεύης εἷς τῶν προδρόμων τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐμβριθὴς ἀνθρωπολόγος, ἀποδεχόμενος τὸ ἄϋλον καὶ ἀδιάφθορον τῆς ψυχῆς ἀλλ' ἐλαυνόμενος ὑπὸ ἀκατασχέτου μίσους κατὰ τοῦ καθολικοῦ κλήρου καὶ προβὰς μέχρι προσβολῆς κατὰ πάσης χριστιανικῆς ἐκκλησίας, διεκρίνετο διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τραχύτητα τῶν λόγων καὶ τῶν συγγραφῶν του. Ἀνὴρ τοιοῦτος οὔτε ἐκ θρησκευτικῶν προλήψεων, οὔτε ἐκ παραδόσεων, οὔτε ἐκ τῆς αὐθεντίας ἀρχαίων ἢ συγχρόνων ἔθετο φραγμόν τινα εἰς τὰς σκέψεις, εἰς τὰς δοξασίας καὶ εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευόμενα. Ἰδοὺ δὲ τίνες αἱ περὶ ὑποστάσεως καὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δοξασίαι τοῦ Ἰακώβου Ρουσώ.

(α) Contributions to the theor · of natur. sélection ὑπὸ Οὐάλλας.—Ὅρα καὶ Βαλρόγγερ «περὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν», εἰς Σελ. 122 ἀναλύοντα μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Οὐάλλας.

«Τίνα κατέχω θέσιν ἐν μέσῳ τῶν περιστοιχούντων με ὄντων; Τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου δὲν ἐζητῶ εἰς μελέτας μεταφυσικὰς ἢ εἰς θεωρίας ὑψηγορίας ἢ εἰς φαντασιώδη ἐπιστημονικὰ ἐνδάλματα, ἀνευρίσκω δὲ εἰς αὐτὰ τὰ γνωρίσματα καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῆς ἐμῆς ὑποστάσεως ὑπὸ πάντων μαρτυρούμενα καὶ ἀποδεχόμενα ὡς γεγονότα ἀναμφήριστα. Γνωρίζω ὅτι κατέχω τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα πάντων τῶν περὶ ἐμὲ πλασμάτων καὶ ἀντικειμένων, διότι διὰ τῆς ἐμῆς βουλήσεως καὶ διὰ τῶν προπαρασκευαζομένων ὑπ' ἐμοῦ ἐργαλείων δύναμαι νὰ ἐπενεργήσω ἐπ' αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὰς ἐμὰς ὀρέξεις καὶ ἀποφάσεις. Οὐδὲν ἕτερον τῶν ὄντων ἔχει τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπισκοπεῖν καὶ παρατηρεῖν πάντα τὰ φαινόμενα, οὐδὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα τοῦ καταμετρεῖν καὶ προϋπολογίζειν καὶ προγινώσκειν τὰς κινήσεις καὶ λειτουργίας τῶν σωμάτων. Ἐγὼ εἰμι ἄνθρωπος, ὡς τοιοῦτος δὲ διαγινώσκω τὰς σχέσεις τῶν ὄντων, συναισθάνομαι τί ἐστι τάξις, τί τὸ κάλλος καὶ τί ἡ ἀρετή, ἔχων δὲ τὴν δύναμιν νὰ ἐπισκοπήσω τὸ Σύμπαν ἀνυψῶ τὸν νοῦν μέχρι τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἐπὶ τέλους ἀγαπῶ τὸ ἀγαθὸν καὶ δύναμαι, θέλων, νὰ ἐπιτελέσω αὐτὸ ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ πᾶσαν πονηρὰν πρᾶξιν. Τοιοῦτος ὤν θὰ προσεγγίσω ἄραγε ἢ θὰ συμπαραβάλω ἐμαυτὸν πρὸς τὸ κτῆνος; Ὦ ἀθλία ψυχή! Οὐχὶ σὺ ἀλλ' εἰκῆ θεωρίαι σὲ κατακυλίουσι μέχρι τῆς κτηνώδους ὑπάρξεως. Καὶ σὺ μὲν οὕτω περιπλανωμένη καταβιβάζεσαι, ἀλλ' ἡ διάνοιά μου διαμαρτύρεται κατὰ τῶν θεωριῶν σου, ἡ ἀγαθότης τῆς καρδίας σου διαψεύδει τὰς ἀρχάς σου καὶ αὐτὴ ἡ κατάχρησις ἣν κάμνεις ἐλευθέρως τῶν ἰδίων σου δυνάμεων ἀποδεικνύουσιν ὅτι σὺ κατέχεις ἐξαιρετικὴν θέσιν ἐν μέσῳ τῆς Κτίσεως, μάταιαι δ' ἀποβαίνουσιν αἱ προσπάθειαί σου πρὸς διαστροφὴν τῆς ὑποστάσεώς σου. Δὲν ἔχω ἀνάγκην ἐπιστημόνων (α) ὅπως μὲ διδάξωσιν ὅτι ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ διασκεφθῇ οὔτε νὰ κρίνῃ οὔτε νὰ θελήσῃ ἐλευθέρως. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ θεωρῶ σοφιστὴν κακῆς πίστεως (β) τὸν θέλοντα δι' ὑπερβατῶν θεωρημάτων νὰ μὲ πείσῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος στερεῖται ἀΰλου ψυχικῆς δυνάμεως καὶ ὅτι ἡ ὕλη εἶνε ἐπιδεκτικὴ συναισθημάτων καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν. Ὑλισταὶ εἰλικρινεῖς καὶ μὴ ἀκούοντες τὴν φωνὴν τοῦ ἰδίου συνειδότος περὶ τῆς οὐσίας τῆς ἰδίας αὐτῶν προσωπικότητος, δμιλοῦσι κωφοὺς μὴ ἀκούοντας τοὺς ἤχους οὓς πάντες οἱ περὶ αὐτοὺς ἀκούουσι. Ἵνα τί ἐπιλαμβάνεσθε διὰ σοφισμάτων νὰ μὲ πείσητε ὅτι ἐγὼ εἰμὶ ἁπλῆ ὀργανικὴ σωματικὴ ὕπαρξις; Ἐγὼ αἰσθάνομαι τὸ ἐναντίον, τὸ δὲ συναίσθημα καὶ ἡ φωνὴ τοῦ συνειδότος μου εἶνε ἀνώτερα τῶν σοφιστικῶν σκέψεών σας. Ἡ θέλησίς μου εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὰς ὀργανικὰς καὶ σωματικάς μου δυνάμεις. Ἐγὼ ἀκολουθῶ τὰς σωματικὰς ὁρμὰς καὶ ἐπιθυμίας ἢ ἀντιτάσσομαι κατ' αὐτῶν. Πολλάκις ἡττῶμαι καὶ ὑποκύπτω εἰς αὐτάς, ἀλλὰ θέλων καταβάλλω καὶ ἀναδείκνυμαι νικητής, συναισθάνομαι δὲ καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς ἥττης εἰς ἣν ὑπέκυψα καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐμῆς προσωπικότητος κατὰ τὴν νίκην ἣν κατήγαγον ἐπὶ τῶν παθῶν καὶ ὀρέξεων καὶ παρορμήσεων τοῦ ὀργανισμοῦ. Τότε μόνον ἐξαφανίζεται τὸ ἀπόλυτον κράτος τῆς ἐλευθερίας μου ἐπὶ τῆς ἐμῆς προσωπικότητος ὅτε, γενόμενος ἑκουσίως ἔρμαιον τῶν παθῶν καὶ ἐλαττωμάτων μου κατέστησα τὴν ψυχήν μου ἀνίκανον νὰ παλαίσῃ κατὰ τῶν ἀπαιτήσεων τῆς σαρκός. Μὴ μὲ ζητεῖτε διαλεκτικὰς ἀποδείξεις ἢ ὁρισμοὺς ἢ ἀναλύσεις περὶ τῆς ἐλευθέρας ἐν ἐμοὶ δυνάμεως. Ἀρκεῖ δι' ἐμὲ τὸ γεγονός. Σεῖς παραδέχεσθε ὅτι καὶ σεῖς καὶ ἐγὼ καὶ πάντες οἱ ὅμοιοί μας κρίνομεν καὶ συλλογιζόμεθα καὶ παράγομεν ἰδέας ἢ συγκρίνομεν καὶ συνδυάζομεν ἄλλας. Ἀλλὰ τίς εἶνε ἡ ἐνεργὸς αὕτη δύναμις τῆς κρίσεως τὴν ὁποίαν σεῖς δὲν ἀμφισβητεῖτε; Οὔτε σεῖς οὔτε ἐγὼ δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν οὐσίαν τῆς δυνάμεως ταύτης καὶ ὅμως πιστεύω εἰς τὰς κρίσεις μου ὡς σεῖς πιστεύετε εἰς τὰς ὑμετέρας, οὔτε σεῖς δὲ οὔτε ἐγὼ ἐγείρομεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὑπάρξεως δυνάμεως περὶ ἧς μηδεμίαν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν διαλεκτικὴν ἀνάλυσιν ἢ ἀπόδειξιν. Ἀπὸ τῆς ἐμῆς προσωπικότητος ἐκπορεύεται ἐλευθερία βουλήσεως. Ἰδοὺ τὸ γεγονὸς τὸ δδηγοῦν με ἀσφαλῶς εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς πνευματικότητος τῆς ψυχικῆς μου ὀντότητος. Ἐκ δὲ τῆς πνευματικότητος ταύτης ἐξάγω καὶ περὶ τοῦ ἀδιαφθόρου αὐτῆς καὶ τὰς περὶ ἀθανασίας ψυχῆς πεποιθήσεις μου, ἐν αἷς λύονται πάντα τὰ ζητήματα τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ διασκεδάζονται πάντα τὰ περὶ θείας προνοίας ἐπεγειρόμενα ἀσεβῆ νέφη ὑπὸ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας. Τὴν δημιουργίαν τοῦ παντὸς πιστεύω ἐφ'

(α) Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰακώβου Ρουσὼ μαρτυροῦσιν ὅτι ἦτο ἐντριβὴς περὶ πᾶσας τὰς ἀνθρωπολογικὰς καὶ θετικὰς ἐπιστήμας.

(β) Λόγοι τοῦ φιλοσόφου τῆς Γενεύης.

ὅσον δύναμαι νὰ νοήσω, ὁμολογῶν τὴν ἀμάθειάν μου περὶ τῶν τρόπων καὶ τοῦ χρόνου αὐτῆς! Ἐννοῶ ὅτι ὁ Δημιουργὸς ὑπάρχει καὶ δὲν προβαίνω περαιτέρω, διότι ἐφ' ὅσον ἐπιδίδομαι εἰς τὴν περὶ τῆς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ ἔρευναν ἐπὶ τοσοῦτον ὁ νοῦς ἐκθαμβοῦται καὶ ἡ καρδία λατρεύει ὑπαγορεύουσα λόγους κατανύξεως καὶ προσευχῆς. Ὄν τῶν ὄντων! Ἐγὼ ὑπάρχω διότι Σὺ ὑπάρχεις. Ἀτενίζων τὸν νοῦν πρὸς Σὲ ἀνυψῶ ἐμαυτὸν μέχρι τῆς ἀρχῆς ἐξ ἧς ἔλαβον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν. Συναισθάνομαι ὅτι ἐκμηδενιζόμενος ἐνώπιόν Σου κάμνω τὴν καλλιτέραν χρῆσιν τῶν δυνάμεων δι' ὧν Σὺ μὲ περιεκόσμησας. Ἡ ἔπαρσις τοῦ ἐμοῦ πνεύματος καὶ ἡ ἅφατος ἡδονὴ τῆς ἀσθενείας μου εἶνε ἡ συναίσθησις τῆς ἐμῆς ἐκμηδενίσεως ἐνώπιον τῆς Σῆς Πανσόφου Παντοδυναμίας».

«Φεύγετε τοὺς ἐνσπείροντας εἰς τὴν καρδίαν τῆς νεότητος ἀποτροπαίους διδασκαλίας ἐπὶ προφάσει ἐπιστημονικῆς ἐξηγήσεως τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι λαλοῦσι γλῶσσαν εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας πρὸς φωτισμὸν τῶν λαῶν, διδάσκουσιν ἄλογα συστήματα ἀποκυούμενα ὑπὸ τῆς φαντασίας των. Ἀνατρέποντες, περιφρονοῦντες, καταλύοντες πᾶν ὅ,τι ἡ ἀνθρωπότης σέβει καὶ ἐκτιμᾷ, στεροῦσι τοὺς ταλαιπωρουμένους πάσης παραμυθίας, αἴρουσι πάντα χαλινὸν ἀπὸ τὸν ζῶντα ἐν ἀνέσει καὶ ἁβιότητι, ἀποσπῶσιν ἀπὸ τὰς καρδίας τὸν ἔλεγχον τοῦ ἐγκλήματος καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀδικουμένης ἀρετῆς καὶ σεμνύνονται καλούμενοι εὐεργέται τῆς ἀνθρωπότητος! Οὐδέποτε λέγουσιν ἡ ἀλήθεια εἶναι ἐπιζήμιος εἰς τοὺς λαούς. Ναί καὶ ἐγὼ συμφωνῶ μεθ' ὑμῶν ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀδιστάκτως φρονῶ ὅτι αἱ ὑμέτεραι δοξασίαι εἶνε ψευδεῖς διότι εἶνε καὶ ἐπιβλαβεῖς.» (α)

IV

ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ. ΒΑΚΩΝ. ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ ΛΕΙΒΝΙΤΙΟΣ.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ περὶ «Ψυχώσεων» πονήματος, ἰατρὸς Ἀποστολίδης, πρεσβεύων καὶ διδάσκων τὰς περὶ μηχανικῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑποστάσεως δοξασίας καὶ ἐν γένει τὰς ἀρχὰς τοῦ Χέκελ καὶ τοῦ Ἰουλίου Σουρή, παρετήρησεν ὅτι ἐκ τῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον φιλοσοφησάντων κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, τέσσαρες ὑπῆρξαν οἱ διαφωτίσαντες τὴν σκοτεινὴν τῆς ἐπιστήμης ἀτμοσφαῖραν, οἱ νέας διαχύσαντες ἰδέας, οἱ φωτίσαντες καὶ ζωογονήσαντες τὴν νεναρκωμένην ἀνθρωπότητα καὶ προπαρασκευάσαντες τὴν ἐπελθοῦσαν κατὰ τὸν τελευταῖον αἰῶνα ἐπανάστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τοῦ ἐπὶ πολὺν χρόνον κρατουμένου ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἀμαθίας, ὁ Βολταῖρος, ὁ Βάκων, ὁ Καρτέσιος καὶ ὁ Λεϊβνίτιος. (α) Ἰδοὺ δὲ τίνες αἱ δοξασίαι τῶν ἀνδρῶν τούτων περὶ τῆς δημιουργίας ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Λέσσιν ἔλεγε· «Πᾶν ὅ,τι καλὸν ἐδημοσίευσεν ὁ Βολταῖρος εἶνε ἀρχαῖον, πᾶν δ' ὅ,τι κακὸν ἀνήκει εἰς αὐτόν.» Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Δημιουργοῦ ὁ Βολταῖρος ἐδόξαζε τὰ τῶν θεϊστῶν καὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς πνευματικῆς φιλοσοφίας ἐριδόμενος ἐπὶ τῆς σκοπιμότητος τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ συμμεριζόμενος τὰς ἰδέας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῶν τελικῶν αἰτίων. «Οἱ σοφοί, ἔλεγεν, οὐδὲν περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων γινώσκουσι περισσότερον τῶν ἀμαθῶν. Ἐπεφάνη τὸ πρῶτον ἡ ὄρνις ἢ τὸ ᾠόν; Τὸ ἐρώτημα εἶνε δημῶδες καὶ ὅμως θορυβεῖ τὴν ἐπιστήμην μὴ δυναμένην νὰ ἐξηγήσῃ τὸ φαινόμενον τῆς ζωῆς ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς ἐπενεργείας ὑπερφυοῦς δυνάμεως.» Καὶ ταῦτα μὲν ἔλεγεν ὁ Βολταῖρος περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῆς ζωῆς, περὶ δὲ τῆς δημιουργίας τοῦ παντὸς προσέθετο, «δὲν δύναμαι νὰ νοήσω τὴν αὐτόματον τοῦ κόσμου διασκευὴν ὡς δὲν δύναμαι νὰ νοήσω τὴν αὐτόματον ὡροδείκτου ὀργάνωσιν ἄνευ τῆς ἐργασίας ὡρολογοποιοῦ.»

Ὁ δὲ Βάκων τοῦ Βερουλαμίου καταστήσας τὴν ἐμπειρίαν ὡς ἀναγκαίαν πηγὴν γνώσεων, τὰς δὲ φυσικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας ἀποχωρίσας καὶ διακρίνας ἀπὸ τὰς θεολογικὰς ἐκζητήσεις, ἐπρέσβευε καὶ ἐδίδασκε τὰ ἐναντία τῶν ὑφ' ὑμῶν πρεσβευομένων καὶ διδασκομένων. Κατέστησε μὲν τὴν ἐπιστήμην ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν σχολαστικὴν μέθοδον καὶ ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα, ἀλλ' ἀνεγνώριζε καὶ παρεδέχετο ὅτι καὶ διὰ τοῦ ὀρθοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ λόγου ὁδηγούμεθα εἰς τὰ θεμελιώδη δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐπιπόλαιος δὲ καὶ ἀτελὴς μελέτη τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων μᾶς ἀπομακρύνει

(α) Ἐκ τῆς Profession de Foi du Vicaire Savoyard.

(α) «Ψυχώσεις» ὑπὸ Ἀποστολίδου Σελ. 11.

ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν. Τὴν περὶ Χριστιανισμοῦ συγγραφὴν τοῦ Βάκωνος ἀντέταξε κατὰ τῶν ἀθέων ὁ Emery ἐν ἔτει 1799.

Ὁ δὲ Καρτέσιος, τιθεὶς ὡς βάσιν τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεών του ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν αὐτονομίαν τῆς ἐπιστήμης, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀμφιβολίαν ἀπέναντι πάσης παραδόσεως καὶ ἀρξάμενος τῶν μελετῶν του ἀπὸ ἓν πρῶτον ἀδιαφιλονείκητον γεγονός, τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως, τῆς πραγματικότητος τοῦ ἐγώ, προέβη εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ συστήματος. Σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω. Cogito ergo sum. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης λαμβάνων τὴν ἀφετηρίαν προέβη εἰς μακρὰς μελέτας καὶ φιλοσοφικὰς ἐκζητήσεις, αἵτινες τὸν ὡδήγησαν εἰς τὰ ἑπόμενα συμπεράσματα. Ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὁ λόγος, ἡ διασκεπτομένη τουτέστι καὶ βουλευομένη δύναμις ἡ παράγουσα λογισμούς, ἰδέας καὶ βουλήσεις, οὖσα δὲ κατ' ἀνάγκην ἄϋλος, ἀδιαίρετος, ἄφθαρτος. Τὸ σκέπτεσθαι εἶνε τὸ γνώρισμα τοῦ πνεύματος, ὡς ἡ ἔκτασις εἶνε τὸ γνώρισμα τῆς ὕλης, ἡ δὲ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος εἶνε ἀξίωμα τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως. Τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ δὲν ἠδύνατο ὁ ἄνθρωπος ν' ἀντλήσῃ οὔτε ἐκ τῶν αἰσθήσεων οὔτε ἐξ ἄλλων ἰδεῶν τοῦ ἀπτοῦ καὶ πεπερασμένου κόσμου, οὔτε ἐν τῇ ἀτελείᾳ αὐτοῦ νὰ ἐπινοήσῃ πάσας τὰς τελειότητας τοῦ ἀπολύτου. Ἐντεῦθεν ἕπεται, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς θεότητος εἶνε ἀΐδιος καὶ ἀναγκαία ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν πραγματικότητα. Διέκρινεν ὁ Καρτέσιος τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ τὸ πνεῦμα, ἀποδίδων εἰς τὸ πρῶτον ὅλως μηχανικοὺς καὶ βιολογικοὺς νόμους, μηδόλως διαφέροντας τῶν λοιπῶν ζωϊκῶν ὑπάρξεων, ἀλλ' ἀποδίδων εἰς τὸν λόγον, εἰς τὴν νόησιν καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τὰ διακρίνοντα τὸν ἄνθρωπον γνωρίσματα ἐδόξαζεν, ὅτι δι' αὐτῶν συνδέεται ὁ πνευματικὸς τῆς ἀνθρωπότητος κόσμος μετὰ τοῦ ἀπείρου καὶ ἀπολύτου καὶ αἰωνίου. Τὴν δὲ περὶ ὑπάρξεως Δημιουργοῦ καὶ ὑπερφυοῦς Πλάστου ἰδέαν ἐθεώρει ὡς ἀλήθειαν ὑπερτέραν πάσης ἀληθείας ἐγχαραχθεῖσαν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀναπτυσσομένην ἐν αὐτῷ πρὸ παντὸς θετικοῦ θρησκεύματος καὶ πρὸ πάσης ἐπιστήμης.

Τί δ' ἐδίδαξεν ὁ Λεϊβνίτιος ὁ κατὰ τὸν ὑλοδοξοῦντα Διὸ ρὼ τιμήσας τὴν Γερμανίαν ὅσον πάντες ὁμοῦ οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι τὴν Ἑλ-

λάδα; Τί ἐδίδαξεν ὁ Λεϊβνίτιος ὁ κατὰ τὸν ἰατρὸν Ἀποστολίδην φωτίσας τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἐλευθερώσας αὐτὴν ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἀμαθείας; Δυσχερὲς θὰ ἦτο νὰ ἐπιχειρήσω ἐνταῦθα ἔστω καὶ ἀτελῆ περιγραφὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς οἰκοδομήματος τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας τοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τοῦ Λεϊβνιτίου διὰ τῆς ἐναρμονίου συχωνεύσεως καὶ διαφωτίσεως τοῦ ἀτομολογικοῦ τοῦ Λευκίππου συστήματος, τῆς φιλοσοφίας τῶν ἐμφύτων ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς περὶ ἐντελεχείας τῶν ὄντων θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους. Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προκειμένης συζητήσεως ἀρκεῖ νά εἴπω ὅτι ὁ Λεϊβνίτιος οὐχὶ τὸν μηχανισμόν, οὐδὲ τὰς φυσικοχημικὰς κινήσεις ἔθετο ὡς βάσιν τοῦ τε ἀπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὰς ἀΰλους δυνάμεις καὶ ἐνεργείας τῶν ὄντων καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσιν ἐπικράτησιν προδιαγεγραμμένης ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἁρμονίας, τὴν δὲ ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου διαγινώσκων ὡς δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ὅλως προσωπικὴν καὶ ἰδιόρρυθμον, ἐθεώρει, ὡς μετέχουσαν τοῦ ἀπείρου, ὡρισμένην νὰ διευθύνῃ τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ νὰ τελειοποιῇ αὐτήν. Ὑπάρχουσα ἡ ψυχὴ ἐν τῇ φύσει, ἔλεγεν ὁ Λεϊβνίτιος, εἶνε ἀνεξάρτητος αὐτῆς ἀναβιβαζομένη διὰ τοῦ λόγου μέχρι τοῦ Λίτίου, ἐξ οὗ ἐπήγασεν, ἡ δ' ἑνόρασις τῆς Θεότητος καὶ ἡ θρησκευτικὴ πίστις μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν περὶ τοῦ ἀΰλου καὶ ἀφθάρτου τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, δι' ἧς διεξηγοῦνται αἱ ἀνωμαλίαι τοῦ παρόντος βίου, διασκεδάζονται αἱ ἀμφιβολίαι καὶ λύονται πάντα τὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν μαθηματικῶν καὶ φιλοσοφικῶν αὐτοῦ μελετῶν ἐργαζόμενος ὁ Λεϊβνίτιος ἀπὸ τῆς νεότητός του, πρὸς συναρμολόγησιν τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐπιστήμης μετὰ τῶν θεμελιωδῶν τῆς θρησκείας δογμάτων, συνέταξε τὸ μέγα αὐτοῦ περὶ «Θεοδικίας» ἔργον, ὅπερ ἐζωογόνησε καὶ ἐφώτισε τὴν ἀνθρωπότητα ἀνακύπτουσαν ἀπὸ τὴν ἀχλὺν τοῦ σχολαστικοῦ κόσμου τῶν μέσων αἰώνων. Καὶ ἐν αὐτῇ ἀναγινώσκομεν ὅτι ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἑαυτὴν αὐτογινώσκουσα εἶναι συνείδησις, κέντρον ἅμα καὶ πηγὴ γνώσεων ἀΐδίων, καὶ ἀναγκαίων ἀληθειῶν, πνεῦμα αὐτάρκες καθ' αὐτὸ καὶ ἀπὸ μηχανικοὺς νόμους ἀνεξάρτητον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον, διακρινόμενον ἀπὸ πάσας τὰς λοιπὰς μονάδας καὶ οὐσίας τὰς ἀποτελούσας τὴν ἀπτὴν καὶ ὁρατὴν φύσιν.

V

ΘΗΡΕΝΤΙΟΣ ΜΑΜΙΑΝΗΣ

Θὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὸ ἐξαγόμενον μακρῶν καὶ ἐπισταμένων μελετῶν τοῦ διαπρεποῦς φιλοσόφου καὶ ἀνθρωπολόγου τῆς Ἰταλίας Μαμιάνη ἐπὶ τῶν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως δοξασιῶν καὶ τῶν δαρβινείων ὑποθέσεων. Ὀρθολογιστὴς καὶ μακρὰν πάσης δογματικῆς πεποιθήσεως ἀρυομένης ἐκ τοῦ θετικοῦ θρησκεύματος, ὁ Μαμιάνης πρεσβεύει ὅτι πᾶσαι αἱ διδασκαλίαι καὶ αἱ προτεινόμεναι ἡμῖν θρησκευτικαὶ ἐπαγγελίαι δέον νὰ ὑποβάλλωνται εἰς αὐστηρὸν τῆς διαλεκτικῆς ἔλεγχον. Ἀνήκων εἰς τὴν χορείαν τῶν δοξαζόντων ὅτι αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ἀνθρωπολογικαὶ ἐπιστῆμαι εἶνε ἁρμόδιαι νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς συζητήσεως παντὸς ζητήματος ἐγειρομένου ἐπὶ πνευματικῶν φαινομένων καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ὑποστάσεως τῶν ὄντων, ὑπέβαλεν εἰς διαλεκτικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἔλεγχον πάσας τὰς περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου δοξασίας. Εἰς δύω ὀγκώδεις συγγραφὰς δημοσιευθείσας κατὰ τὸ 1880 τὴν μὲν ὑπὸ τὸν τίτλον, « Ἐξομολογήσεις ἑνὸς φιλοσόφου» τὴν δὲ ὑπὸ τὸν τίτλον ἡ «Θρησκεία τοῦ μέλλοντος» ἐξέθετο πάσας τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου σκέψεις καὶ τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ κατέληξεν. Ἡ ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένη νέα «Θρησκεία» εἶνε τὸ σύνολον φιλοσοφικῶν προτάσεων ἀναφερομένων εἰς τὰ περὶ τῆς ὑποστάσεως καὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἔλαβον, λέγει ὁ Μαμιάνης, ὑπὸ ἐξέτασιν καὶ ὑπέβαλον εἰς σπουδαίαν μελέτην τὴν συγγραφὴν τοῦ Βύχνερ περὶ ὕλης καὶ δυνάμεως ὅπως ἀκριβώσω ἐὰν ὁ νέος ὑλισμὸς προσέθετο ἰδέαν τινὰ εἰς τὸν ἀρχαῖον ὑλισμὸν ἢ ἐὰν νέους διήνοιξεν ὁρίζοντας. Ἀλλὰ μετὰ τὴν γενομένην μελέτην καὶ ἐπισταμένην ἐξέτασιν ἐπείσθην ὅτι οὐδὲν προσέθετο νέον εἰς ὅσα εἶπον ὁ Λουκρήτιος καὶ ὁ Δημόκριτος ἐξελεγχθέντα ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους ψευδῆ καὶ ἀνυπόστατα. Μᾶς διδάσκει ὁ Βύχνερ ὅτι δὲν ὑπάρχει ὕλη ἄνευ δυνάμεως οὐδὲ δύναμις ἐκτὸς τῆς ὕλης. Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν δύω τούτων προτάσεων μᾶς προτείνει τὴν πρώτην ὡς ἀξίωμα. Ἀλλὰ παραδεχόμενοι ὅτι ὕλη δὲν ὑπάρχει ἄνευ δυνάμεως τίνι τρόπῳ ἐξάγομεν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς δευτέρας προτάσεως; Τίς λέγει ἢ τίς ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ὑπάρχει δύναμις τῆς ὕλης ἀνεξάρτητος; Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ Μαμιάνης προβαίνει εἰς μακρὰν

ἀνάλυσιν πρὸς ἀπόδειξιν ὑπάρξεως δυνάμεως ὅλως διαφόρου τῆς ὑλικῆς οὐσίας. (α) Ἐπιλαμβανόμενος ἀκολούθως τῶν ζητημάτων περὶ τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ περὶ τῆς ὑποτιθεμένης τῶν εἰδῶν καταγωγῆς μέχρι τοῦ ἀνθρώπου ἀποδεικνύει τὸ ἀσύστατον τῶν δοξασιῶν τοῦ Χέκελ καὶ Δάρβιν δι' οὓς λόγους καὶ ἡμεῖς ἀνεπτύξαμεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς συγγραφῆς ταύτης. (β) Περὶ δὲ τῆς ὑπάρξεως Δημιουργοῦ ἀρυομένης ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδιορρύθμων τοῦ ἀνθρώπου γνωρισμάτων ὁ Μαμιάνης ἐπάγει τάδε.

« Ἡ δαρβίνειος ὑπόθεσις προσκόπτουσα εἰς τὸ φυσικῶς ἀδύνατον τῆς ἐξ ἑνὸς πρωτοπλάσματος πάντων τῶν εἰδῶν καταγωγῆς, ναυαγεῖ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου γεγονότος τῶν γνωρισμάτων καὶ ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Οἱ πρεσβεύοντες τὰς ἀρχὰς περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ περὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ μαστοφόρου τινὸς κτήνους, πολλὰ λέγουσι περὶ τοῦ σωματικοῦ τῶν διαφόρων εἰδῶν ὀργανισμοῦ ἀλλὰ παραλείπουσιν ὅλως τὴν μελέτην τῆς σπουδαιοτάτης ἀντιρρήσεως ἐξαγομένης ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς γῆς παραστάσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ὁ ἄνθρωπος θραύει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τοὺς κρίκους τῆς ἁλύσεως δι' ἧς προτίθενται νὰ συνδέσωσιν αὐτὸν μετὰ τῶν λοιπῶν ζωϊκῶν πλασμάτων. Ἐν αὐτῷ ἐργάζεται ἓν ψυχικὸν κέντρον ζῶν καὶ ἐκτελοῦν ἔργα ὅλως διάφορα τῶν ἔργων παντὸς σωματικοῦ ὀργάνου καὶ παντὸς μηχανικοῦ νόμου. Ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις διακρίνεται ἐν μέσῳ τῆς Κτίσεως διὰ πέντε γνωρισμάτων ὅλως ἀγνώστων εἰς πάντα τὰ λοιπὰ ζωϊκὰ εἴδη. α'. Ἡ ἐνόρασις τοῦ καθολικοῦ καὶ τοῦ ἀπείρου. β'. Τὸ συναίσθημα τοῦ ἰδεώδους κάλλους. γ'. Ἡ συναίσθησις τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς εὐθύνης ἐπὶ ταῖς ἰδίαις πράξεσι. δ'. Ἡ προοδευτικότης καὶ ἡ ἱκανότης τελειοποιήσεως. ε'. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Τῶν γνωρισμάτων τούτων ἐμβριθῶς μελετωμένων ἐξάγεται τὸ ἑπόμενον ἀδιαφιλονείκητον συμπέρασμα. Ἐφ' ὅσον ἡ συμπαραβολὴ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὑποδεικνύει πλείονας ὁμοιότητας πρὸς τὸν ὀργανισμὸν τῶν λοιπῶν ἐμβίων ὄντων, ἐπὶ τοσοῦτον μεγεθύνεται ἡ ἀπόστασις τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως ἀπὸ τοῦ ἐνστιγματικοῦ τῶν κτηνῶν βίου. Ἡ ἀντίθεσις καὶ ἡ ἐναντιότης ἐπὶ τοσοῦτον ἐπιφαι-

(α) Μαμιάνης. α'Ἐξομολογήσεις ἑνὸς φιλοσόφου». Σελ. 535 καὶ ἑξ.
(β) Αὐτ. Σελ. 434 καὶ ἑξ. καὶ 681.

νεται ἄπειρος καὶ καταπληκτικὴ ἐφ' ὅσον δὲν εἶνε τοιαύτη ἡ σωματικὴ διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις. Ὁ μὴ ἐμβλέπων εἰς τὸ γεγονὸς τοῦτο τὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου σύγχρονον ἐπενέργειαν δύω ἀρχῶν, τῆς ζωϊκῆς τουτέστι καὶ πνευματικῆς, διαμφισβητεῖ γεγονότα πασίδηλα καὶ περιφανῆ». (α)

Τῶν γνωρισμάτων καὶ ἰδιορρύθμων χαρακτήρων τοῦ ἀνθρώπου ἀκριβωθέντων, ὁ Μαμιάνης προβαίνει εἰς τὰς περὶ ὑπάρξεως Νοητοῦ καὶ Παντεπόπτου Δημιουργοῦ ἀποδείξεις, ἀναλύων διὰ μακρῶν τὰ περὶ τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τῆς ἐκπορεύσεως τῶν πνευματικῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων διὰ τῆς ἐξελίξεως τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ· ἐπὶ δὲ τούτων παραπέμπομεν τοὺς ἀναγνώστας εἰς τὸ βιβλίον Β'. τῶν «Ἐξομολογήσεων» τοῦ Μαμιάνη διακρινομένων ἐπὶ αὐστηρότητι λογικῆς καὶ διαλεκτικῆς.

VII

ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ ΛΑΡΟΚ

Ὁ Πέτρος Λαρὸκ δημοσιεύσας διάφορα πονήματα κατὰ τῶν θετικῶν θρησκευμάτων καὶ κατ' αὐτῶν τῶν χριστιανικῶν δογμάτων, ἐπεχείρησε τὴν ἀνέγερσιν νέου θρησκευτικοῦ οἰκοδομήματος ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ. Ἡ συγγραφὴ τοῦ Λαρὸκ περὶ «Ἀνανεώσεως τῆς Θρησκείας,» εἶνε σπουδαιότατον ἔργον ἐπιστημονικῆς ἀνασκευῆς πάσης ὑλιστικῆς καὶ ἀθέου δοξασίας. Ἐπιτιθέμενος ὁ Λαρὸκ κατὰ παντὸς δόγματος θρησκευτικοῦ, ὀπαδὸς δὲ τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας, ὑποβάλλει εἰς κριτικὸν ἔλεγχον πάσας τὰς δοξασίας περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Ὁ ὑλισμός, κατὰ τὸν Λαρόκ, ἐργάζεται εἴπερ καί ποτε πρὸς ἀνατροπὴν πάσης ἀνθρωπολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀληθείας, ἡ δὲ ἐπικράτησις αὐτοῦ θὰ ἔρριπτε τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν ἀγρίαν αὐτῆς καὶ ἀρχαίαν κατάστασιν. Οἱ ὑλοδοξοῦντες ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν ὑπερκοσμίου Δημιουργοῦ. Ἀλλ' ὑπάρχει ἆρά γε ἀλήθεια περιφανεστέρα ταύτης: «Ὑπάρχω πρό τινων ἐτῶν. Ἆρα ἡ ὕπαρξίς μου ἔλαβε μίαν ἀρχήν. Παρὰ τίνος ἔλαβεν τὴν ἀρχὴν ταύτην; Ἀπὸ τοὺς γονεῖς μου, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ γονεῖς μου εἶνε τῆς ἰδίας ἐμοῦ φύσεως δὲν εὗρον βεβαίως τὴν ἀρχὴν των ἐν ἑαυτοῖς ἐγεννήθησαν δὲ ὡς ἐγὼ ὑπὸ ἄλλων γονέων. Ἀνερχόμενος τὰς βαθμίδας τῶν ἐμῶν προπατόρων ματαίως ἐκζητῶ

(α) Ἡ Θρησκεία τοῦ Μέλλοντος. Σελ. 33.

τὴν πρώτην αἰτίαν τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐνόσῳ ἀπαντῶ ὄντα μὴ διαφέροντα ἐμοῦ. Ἀλλὰ στρέφων τὰς ἐκζητήσεις μου εἰς πᾶσαν τὴν φύσιν οὐδὲν ἄλλο ἀπαντῶ ἢ ἀποτελέσματα προηγουμένων αἰτίων. Οὕτω δὲ τὸ πνεῦμά μου τότε μόνον ἐπαναπαύεται ὅταν ἀνυψωθῇ μέχρι μιᾶς πρώτης οἰτίας ὅλως ἀνεξαρτήτου ἄλλων αἰτίων καὶ δυναμένης νὰ παραστήσῃ εἰς τὴν διάνοιάν μου τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων. Πιστεύω εἰς τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ τοῦ Παντὸς οὐχὶ ὑπείκων εἰς θρησκευτικόν τι δόγμα ἀλλὰ διότι ἡ διάνοιά μου θεωρεῖ αὐτὴν ὡς περιφανῶς ἀποδεικνυομένην. Οἱ ὑλοδοξοῦντες ἀρνούμενοι τὴν ὕπαρξιν Δημιουργοῦ βεβαιοῦσιν ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει πλὴν τῆς ὕλης καὶ τῶν ὑλικῶν μορίων. Ἀλλὰ τὸ βεβαιοῦν δὲν εἶνε ἀποδεικνύειν. Ὡς δ' ἕτεροι ἐπιστήμονες ἠρνήθησαν τὴν ὕπαρξιν τῆς ὕλης, οὕτω καὶ οἱ τῆς ὑλοδοξίας ὀπαδοὶ διαμφισβητοῦσι τὴν πνευματικότητα τῆς ἡμετέρας ψυχῆς καὶ συνειδήσεως, ἀλλὰ τίς ἐξ ἡμῶν δὲν συναισθάνεται ὅτι ὑπάρχει ἐν ἑαυτῷ δύναμις ὑπερτέρα τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ διευθύνουσα τοῦτον καὶ ἐπιβάλλουσα τὴν ἐλευθέραν αὐτῆς βούλησιν; Τὸ ζήτημα περὶ τῆς πνευματικότητος τῆς ψυχῆς εἶναι σπουδαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ περὶ ὑπάρξεως Δημιουργοῦ ζητήματος. Τί μᾶς μέλει περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ ἐάν, ὡς μᾶς διδάσκουσιν οἱ ὑλοδοξοῦντες, ἡ ψυχὴ ἡμῶν εἶνε κυτταρώδης καὶ οὐδόλως διακρίνεται ἀπὸ τοῦ σώματος; Ἐὰν ἡμεῖς ἐσμὲν ὀργανικὴ μηχανὴ ὑποκειμένη εἰς μηχανικοὺς νόμους ἡ δ' ὕπαρξίς μας ἐκλείπει διὰ τοῦ θανάτου, πρός τί νὰ ἐξερευνῶμεν τὰ περὶ Δημιουργοῦ καὶ δημιουργίας καὶ ἠθικότητος καὶ ἀρετῆς; Θεός, πνεῦμα, νοῦς, ἀλήθεια, τάξις, καθῆκον, δίκαιον εἶνε λέξεις κεναὶ νοήματος, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ὑπόκηται εἰς τὰ ἔνστικτα καὶ εἰς τὰς σωματικὰς ὁρμὰς ὡς καὶ τὰ λοιπὰ κτήνη. Οἱ φυσιολόγοι συμβουλεύουσι τοὺς περὶ τοῦ ἀνθρώπου φιλοσοφοῦντας νὰ σπουδάζωσι τὰς φυσιολογικὰς ἐπιστήμας. Ἡ συμβουλὴ ἀρίστη διότι ἡ μελέτη τῶν φαινομένων τῆς αἰσθητικότητος καὶ τῶν λοιπῶν πνευματικῶν δυνάμεων διευκολύνεται διὰ τῶν φυσιολογικῶν παρατηρήσεων καὶ ἀληθειῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ φυσιολόγοι ἔχουν μείζονα ἀνάγκην τῆς ψυχολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἐν γένει ὅσαι εἶνε ἁρμόδιοι ν' ἀποφαίνωνται ἐπὶ τῶν πνευματικῶν γεγονότων. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐποχὴν ὡς εἰς τὴν σημερινὴν δὲν ἀνέδειξαν οἱ φυσιογνῶσται μεγαλειτέραν ἀμαθίαν περὶ τὴν ψυχολογίαν, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἀποκρούοντες ἐκ τῶν προτέρων τὴν μελέ-

την παντὸς γεγονότος μὴ ὑποβαλλομένου εἰς πειραματικὴν ἀνάλυσιν ῥέπουσι πρὸς τὰς ὑλιστικὰς δοξασίας.» (α)

V

ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΘΕΙΣΤΑΙ

Ἡ σχολὴ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ Θεϊστῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀντέταξεν εἰς τὸ Θετικὸν Θρήσκευμα τὴν οὕτω καλουμένην «φυσικὴν Θρησκείαν.» Συμφώνως πρὸς τὰς δοξασίας τῆς σχολῆς ταύτης ὁ ἄνθρωπος δύναται διὰ τῆς διανοίας αὐτοῦ νὰ ὁρίσῃ ὑπερκοσμίους τινὰς καὶ πνευματικὰς ἀληθείας αἵτινες πρέπει ν' ἀποτελῶσι τὸ Θρήσκευμα αὐτοῦ ἀνεξαρτήτως πάσης παραδόσεως.

Ὁ Ἐδουάρδος Σαγιοὺς συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς σχολῆς ταύτης πρὸ πολλοῦ χρόνου διαλυθείσης. Ἀλλὰ τὰ συγγράμματα τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς εἶνε μεγάλης σπουδαιότητος διὰ τὸ ἀνεξάρτητον τοῦ φρονήματος αὐτῶν ἀπὸ τὸ Θετικὸν Θρήσκευμα. «Πρέπει νὰ σὲ εἰδοποιήσω, ἀναγνῶστα, ἔγραφεν ὁ Χέρβερτ εἰς τὴν περὶ «ἀληθείας» πραγματείαν του, ὅτι ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας συγγράμματι δὲν Θ' ἀπαντήσῃς μηδεμίαν πρόθεσιν πίστεως, ἀλλὰ ἀληθείας ἂς ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια πρέπει ν' ἀποδεχθῇ ὡς ἐπιστημονικῶς ἀποδεικνυομένας.» Πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν ἀληθειῶν τούτων ὁ Χέρβερτ καὶ οἱ λοιποὶ τοῦ Θεϊσμοῦ ὀπαδοὶ προέβαινον εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ φιλοσοφικὴν μελέτην τῶν χαρακτήρων καὶ ἰδιορρύθμων τοῦ ἀνθρώπου γνωρισμάτων, πάντες δ' ὁμοφώνως ἀπέληγον εἰς τὰς τρεῖς ταύτας ἀληθείας. 1ον Πνευματικότης ψυχῆς. 2ον. Ἀθανασία ψυχῆς. 3ον Ὕπαρξις ὑπερκοσμίου Δημιουργοῦ ἐξ οὗ ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν αὐτοῦ. (β)

VI

Οἱ ἀναγνῶσται ἔλαβον βεβαίως ὑπὸ σημείωσιν τὸν τρόπον καθ' ὃν προέβημεν πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν ἡμετέρων σκέψεων. Τὸ κῦρος τῶν ἡμετέρων κρίσεων καὶ συμπερασμάτων δὲν ἐξεζητήσαμεν εἰς τοὺς μεθ' ἡμῶν ὁμοφρονοῦντας, ἀλλ' ἐπεκαλέσθημεν τὴν αὐθεντίαν τοῦ μεγάλου ἰδρυτοῦ τῆς περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς σχολῆς καὶ τὰς δοξασίας τῶν φιλοσοφούντων καὶ ἀνθρωπολόγων ὅσοι, κατὰ τὰς ἐπαγγελίας τῶν χελιστῶν, ἐφώτισαν τὴν οἰκουμένην καὶ ἐξήγαγον αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς ἀμαθείας.

(α) Δύτ. Σελ. 130.
(β) Ἄγγλοι Θεϊσταὶ ὑπὸ Sayous

ΜΕΡΟΣ Γ'.

ΑΙ ΑΡΜΟΝΙΑΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δοξάζοντες ὅτι ἡ ὀλεθριωτέρα τῶν δυναμένων νὰ ἐνσκήψωσι συμφορῶν εἰς ἄτομον, εἰς οἰκογένειαν ἢ εἰς λαόν τινα εἶναι ἡ ἀπονέκρωσις τῶν ὑπερκοσμίων συναισθημάτων καὶ ἡ ἐντεῦθεν πηγάζουσα ἐκμηδένισις τοῦ ὑπερφυοῦς κύρους τοῦ ἠθικοῦ νόμου καὶ τοῦ κοινωνικοῦ καθήκοντος, ἀντεπεξήλθομεν πολλάκις κατὰ τῶν διδαγμάτων τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας. Προσβαλλομένων ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης τῶν βάσεων πάσης ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀληθείας καὶ δυνάμεως, ἐθεωρήσαμεν ὅτι ἡ ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ σφαίρᾳ ἀναίρεσις παραλόγων καὶ ἠθικτόνων θεωρημάτων, ἦτο ἡ πάσης ἄλλης προσφυεστέρα πρὸς διαφώτισιν τῆς νεότητος καὶ πρὸς τελεσφόρον ἐξυπηρέτησιν τῶν ἡμετέρων ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεων. Προτιθέμενοι δὲ ἤδη νὰ συμπληρώσωμεν τὴν συγγραφὴν ταύτην διὰ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς μελέτης τοῦ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ζητήματος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ ἀναποσπάστως συνδεομένων ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, θὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα τοὺς λόγους τῆς γενομένης ταύτης παρεκτάσεως τῶν σκέψεών μας ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου.

Δημοσιευομένων διὰ τοῦ «Προμηθέως» τῶν περὶ δημιουργίας μαθημάτων τοῦ Ἐρνέστου Χέκελ, κατεχωρίσθη εἰς τὸ περιοδικὸν τῶν Ἀθηνῶν «οἱ Καιροὶ» σπουδαία διατριβὴ πρὸς ἀναίρεσιν τῶν χεκελείων θεωρημάτων δι' ἧς, πρὸς τοῖς λοιποῖς, κατηγγέλλοντο αἱ τοῦ μοναδισμοῦ διδασκαλίαι ὡς τεινουσαι πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ

χριστιανικοῦ δόγματος. Ἀλλ' οἱ ἐν Ἑλλάδι μάθηταὶ τοῦ Χέκελ ἐθεώρησαν τὴν καταγγελίαν ταύτην ὡς μομφὴν ἄδικον καὶ ὡς πνευματικὴν κατὰ τοῦ διδασκάλου συκοφαντίαν, δι' ἄρθρων δ' ἐκτενῶν καὶ δι' ἐπανειλημμένων δημοσιεύσεων ἰσχυρίσθησαν ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ Χέκελ μηδόλως ἀντίκεινται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἧς ἐξῆραν μετ' ἐνθουσιώδους ὕφους τὸ ὕψος, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰς ἐπιτελεσθείσας ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς προόδους ὡς ἐξῆς. «Τὸ διεξαχθὲν δρᾶμα πρὸ δεκαοκτὼ αἰώνων, ἔσχεν ὡς ἥρωα τὸν μέγιστον καὶ εὐγενέστατον τῶν ἡρώων τῆς ἀνθρωπότητος καὶ δίδαγμα τὸ ὕπατον καὶ τιμιώτατον τῶν διδαγμάτων. Ὁ Χριστὸς προέταξεν ὡς σκοπὸν ἑαυτοῦ τὴν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τῆς ὑπερτάτης ἠθικῆς ἀληθείας ὡς τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ, — κατηρείπωσε τὸν κόσμον τῆς δουλείας, τῆς δουλείας ἐν παντί, ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἐν αὐτῷ τὸ ἀτόμῳ, καὶ ἀνῳκοδόμησεν ἐπὶ τῶν ἐκτάδην κατακειμένων εὐτελῶν ἐρειπίων τὸν κόσμον τοῦ φωτός, τῆς ζωῆς, τῆς χαρᾶς, τῆς πραγματικῆς εὐδαιμονίας, — ἡ ἀδελφοποίησις τῶν ἀνθρώπων, ἡ πολιτική, ἡ κοινωνική, ἡ ἀστική ἐλευθερία, ὁ πολιτισμός, ὁ ἀνθρωπισμός, ἅπας ὁ ἀνεκτίμητος ἠθικὸς τῆς ἀνθρωπότητος πλοῦτος ἀθρόος ἐξέρρευσεν ὡς θαλερόν, ὡς ζείδωρον νᾶμα ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ. Δεδοξασμένον καὶ τετιμημένον εἴη εἰς αἰῶνας αἰώνων τὸ μέγα, τὸ θεσπέσιον αὐτοῦ ὄνομα. Ἀνεζήσαμεν, ἀνεγεννήθημεν ἐν αὐτῷ! Ὁ Χέκελ ἐργάζεται ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ καὶ εἶνε ὀπαδὸς αὐτοῦ, κατ' οὐσίαν, πλειότερον ἢ οἱ θέλοντες να ἐκμεταλλευθῶσι τὸ γράμμα καὶ τὸ κέλυφος τοῦ *δόγματος, ὅπερ δὲν ἐθεμελίωσεν ὁ Ἰησοῦς*, κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ πυρῆνος αὐτοῦ, κατὰ τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἡμεῖς ἄρα δὲν εἴμεθα ὀπαδοὶ τῶν ἀντιχρίστων, ἀλλὰ θιασῶται τῶν γνησιωτάτων χριστιανῶν, τῶν καθαρωτάτων σημαιοφόρων τῆς θεσπεσίας καὶ ἀχράντου τοῦ Χριστοῦ σημαίας. Εἰς Χριστὸν βαπτισθέντες, Χριστὸν ἐνεδυσάμεθα καὶ τὸ βαρύτιμον τοῦτο ἔνδυμα, τὴν ἀκτινοβόλον ταύτην πνευματικὴν χλαμύδα φέρομεν ὑπερηφάνως, ἑλληνοπρεπῶς, καθαρὰν καὶ ἄσπιλον ἐν τῇ ἐθνικότητι, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ.» (α)

Καὶ τίς εἶνε ἀρά γε ὁ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα ἐπιτελέσας θαύματα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος; Τίς εἶνε ὁ δημιουργὸς τῆς νέας ταύτης ζωῆς καὶ τοσούτων θεσπεσίων καὶ γιγαντιαίων ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἔργων, ὁ ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ὅλους αἰῶνας ἐξυμνούμενος καὶ ἤδη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας ἀπεικονιζόμενος ὡς Σωτὴρ τοῦ κόσμου; Τίς ἦτο ἡ περὶ τῆς γενέσεως καὶ ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλία *ἐκείνου οὗτινος τὴν φωτοβόλον πνευματικὴν χλαμύδα* φέρουσιν οἱ συντάκται τοῦ «Προμηθέως» *καθαρὰν καὶ ἄσπιλον ἐν τῇ καρδίᾳ, ἐν τῇ ἐθνικότητι, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ;*»

Ὁ Χριστιανισμὸς προτείνεται ἡμῖν ἀπὸ πάσας τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ὡς γεγονὸς ὑπερκοσμίου ἀρχῆς καὶ οὐσίας ἐξ οὗ ἐκπορεύονται δυνάμεις καὶ ἀλήθειαι ὁρῶσαι τὸν πνευματικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὰς σχέσεις αὐτῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ Δημιουργοῦ τοῦ παντός. Τὸ γεγονὸς ἐπραγματώθη ἐπὶ τῆς γῆς ἐν τῷ προσώπῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου προτείναντος ἑαυτὸν καὶ τοὺς λόγους του ὡς ἀποκάλυψιν τοῦ θείου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Ἰησοῦς δὲν συνέταξε κώδικα θρησκευτικῶν δογμάτων, ἀλλὰ θεὶς ἑαυτὸν καὶ τοὺς λόγους του ὡς πηγὴν καὶ βάσιν παντὸς δόγματος ὥρισε ῥητῶς, δογματικῶς καὶ ἀπολύτως τὰ περὶ τῆς δημιουργίας καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ περὶ τοῦ κύρους τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐν μελλούσῃ ζωῇ καὶ ὑπάρξει. Προτεινομένης τῆς χριστιανικῆς ἀρχῆς καὶ ἀποκαλύψεως εἰς τὴν ἐλευθέραν ἡμῶν ἀποδοχήν, ἕκαστος δύναται ν' ἀποδεχθῇ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Ἰησοῦ ἢ ν' ἀποβάλῃ, ἀλλ' ὁ μὴ ἀποδεχόμενος αὐτὰς δὲν εἶνε βεβαίως μέλος τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀπαδῶν τοῦ

(α) Προμηθεύς. Τεύχη. 23 Δεκεμβρίου 1890, καὶ 21 Ἀπρίλ. 1891.

Χέκελ, «ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξεν εἷς τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐπιστήμης» καὶ τώρα μὲν ἀναγνωρίζεται ὑπ' αὐτῶν ὡς ὁ ὕπατος τῶν ἡρώων καὶ μαρτύρων τῆς ἀνθρωπότητος, ἄλλοτε δὲ συγκαταλέγεται καὶ ἐξισοῦται μετὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Ἰορδάνου Βρούνου! Τοῦ Ἰησοῦ διδάξαντος τὴν ἐντελεστάτην ἠθικὴν καὶ καταστάντος οὕτω Σωτῆρος τῆς ἀνθρωπότητος, δέον νὰ ἐκζητήσωμεν τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν τῇ *σφαίρᾳ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας*. Ὁ Χριστός, ἀκολουθοῦσι λέγοντες, οὔτε *δόγμα ἐθεμελίωσεν* οὔτε ἐπιστήμην ἐδίδαξεν, ἀλλ' ἐθεμελίωσε τὴν ἠθικήν, τὴν ὑπερτάτην καὶ ἁγιωτάτην, τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ αὕτη εἶνε ἡ δόξα τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ ταύτης τῆς θεμελιώσεως καὶ *διδαχῆς* ὁ Ἰησοῦς ἐγένετο ἡ κεφαλὴ πάντων ἡμῶν καὶ ὁ πραγματικὸς Σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος.

Οὕτω δ' ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ τῆς Ἑλλάδος διαγράφεται τὸ ὕψιστον τῶν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργετημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τῆς εἰς δόγματα διατυπώσεως τῆς θρησκευτικῆς τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας καὶ τῆς δι' αὐτῶν μεταδόσεως τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀνθρωπότητα (α), ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐξομοιοῦται μετὰ τοῦ πρότερον μὲν φανατικοῦ παπιστοῦ, εἶτα δὲ διαμαρτυρομένου καὶ ἀκολούθως πανθεϊστοῦ, πάντοτε δὲ ἀλαζόνος (β) καὶ ἀκολάστου διαγωγῆς Ἰορδάνου Βρούνου! (γ)

Δὲν ἐπιχειροῦμεν, ἀναγνῶσται, θεολογικὴν συζήτησιν οὐδὲ ἀπολογητικὴν περὶ Χριστιανισμοῦ μελέτην, ἀλλ' ἐξελέγχοντες τὰς ἐπαγγελίας τοῦ «Προμηθέως» ὑπὸ κριτικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔποψιν, ἀποδεικνύοντες ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ τὸ ὑπερκόσμιον τῆς χριστιανι-

(α). Ὅρα περὶ τοῦ ὑψίστου τούτου εὐεργετήματος Βιλμαίν. Ἐκκλ. ῥήτορες τοῦ Δ'. αἰῶνος.

(β). Καντοὺ γενικὴ Ἱστορία. Ἔκδ ς'. Τόμος 16ος Σελ. 515. Ὅρα καὶ τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἰορδάνου Βρούνου ὑπὸ τοῦ ὁμόφρονος καὶ πανηγυριστοῦ αὐτοῦ Βέρτη εἰς σελ. 137.—188—383 Ἔκδοσις 1889.—Ὁ Βροῦνος ἐδημοσίευσε καὶ σκανδαλώδη κωμῳδίαν ὑπὸ τὸν τίτλον Il Candelaio ἀπεικονίζουσαν, κατὰ τὸν Βέρτη, τὸ ἀκόλαστον τῶν παρεκτροπῶν του. Αὐτ. Σελ. 157.

(γ) «Προμηθεύς» Τεύχη Δεκ. 1890 40. καὶ 51—καὶ Ἀπριλ. 21 1891.

κῆς ἀρχῆς ἀπεκάλυψε καὶ τὸ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δόγμα ἔθετο καὶ ἵδρυσεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου καὶ ἀναπλάσεως, ἐλπίζομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ συντείνωμεν πρὸς ἀποσόβησιν τῶν κινδύνων οὓς συνεπάγονται αἱ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ γενόμεναι παραμορφώσεις ὑπὸ τὴν ἐνθουσιώδη ἐπίδειξιν θαυμασμοῦ τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἐντολῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ καταδείξωμεν περιφανέστερον τὸ τερατῶδες καὶ ἠθοφθόρον τῶν περὶ δημιουργίας θεωρημάτων τοῦ μοναδισμοῦ.

Ὁ Χριστιανισμὸς ἀποτελεῖ ἐναρμόνιον καὶ ἀδιάσπαστον ἑνότητα θρησκευτικῶν δογμάτων καὶ ἐντολῶν ἠθικότητος ἐξαρτωμένων ἐκ τῆς ἀπολύτου πίστεως τῆς ὑπερκοσμίου ἀποκαλύψεως καὶ θείας ἀποστολῆς τοῦ προσώπου Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου. Διδασκαλία δογμάτων μὴ σκοποῦσα τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν καὶ τελειοποίησιν τῶν πιστῶν δὲν εἶνε σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Διδασκαλία δὲ ἠθικῶν παραγγελμάτων μὴ ζωοποιουμένων καὶ ἐμβαπτιζομένων ἐν τῇ δυνάμει τοῦ ὑπερκοσμίου κύρους τῆς πίστεως, εἶνε ματαία καὶ ἀλυσιτελής. Διασαλεύοντες τὴν πίστιν τοῦ δόγματος ἀποξηραίνομεν τὸ δένδρον ἐξ οὗ παράγεται ἡ ἠθικὴ καρποφορία. Ἡ ἠθικὴ ἀνάπλασις τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν λαῶν καὶ ἡ ἐν τῇ ἀνθρωπότητι ἐπικράτησις τῆς ἀγάπης, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς εἶνε ὁ τελικὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ σκοπός, ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἄγουσα ὁδός, ἡ ζωοποιοῦσα τὰς ἐντολὰς ζωή, τὸ φωτίζον τὴν συνείδησιν φῶς καὶ ἡ ἐνισχύουσα τὴν θέλησιν δύναμις, εἶνε ἡ θρησκευτικὴ πεποίθησις καὶ ἡ ἀκράδαντος πίστις. Ὁ Ἰησοῦς δὲν ὑπῆρξε μόνον ὁ μέγας διδάσκαλος τῆς ἁγιωτάτης ἠθικῆς, ἀλλ' ἡ ὁδός, ἡ ζωή, καὶ ἡ ἀλήθεια τῶν ὑπερκοσμίων καὶ τῶν συνδεουσῶν τὴν ἀνθρωπότητα σχέσεων μετὰ τοῦ ὑπερφυοῦς καὶ ἀοράτου Ὄντος καὶ Δημιουργοῦ τοῦ παντός.

Ἐντὸς τῶν ὅρων τούτων θὰ μελετήσωμεν τὸν Χριστιανισμόν, ἐφ' ὅσον ὁρᾷ ἰδίως τὸ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ζήτη-

μα, ἀντιτάσσοντες εἰς τὰς δοξασίας τοῦ «Προμηθέως» καὶ ἀναλύοντες τὰς ἑπομένας ἱστορικὰς καὶ πραγματικὰς ἀληθείας.

Α'. Οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶνε τὸ θρησκευτικὸν δόγμα ἐξ οὗ ἐκπηγάζει ἡ δύναμις τῆς πίστεως χορηγοῦσα ζωὴν καὶ κῦρος εἰς τὰς ἐντολὰς τῆς χριστιανικῆς ἠθικότητος.

Β'. Τὸ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὑπερφυοῦς δυνάμεως θεμελιῶδες τοῦ Χριστιανισμοῦ δόγμα, ὡρίσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἱδρυτοῦ καὶ Θεμελιωτοῦ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ μὴ ἀποδεχόμενος τὸ περὶ δημιουργίας δόγμα δὲν εἶνε χριστιανός.

Γ'. Τὸ χριστιανικὸν δόγμα περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου εἶνε σύμφωνον πρὸς τὴν ἐπιστήμην, ἐφ' ὅσον αὕτη ἀντιστρατεύεται πρὸς τὰς θεωρίας τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως. Ἐν τῇ πίστει τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος ἐν γένει καὶ τοῦ περὶ δημιουργίας ἰδίως ἀπαστράπτει ἡ λύσις τῶν περὶ ζωῆς καὶ ὀδύνης προβλημάτων.

Δ'. Τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀπαδῶν τοῦ μοναδισμοῦ ἀνομολογούντων ὅτι εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἔγκειται ἡ ὑπερτάτη ἀλήθεια καὶ τὸ ὕψιστον ἀγαθόν, θέλομεν ἀποδείξει ὅτι, ἀνεξαρτήτως παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος, ἡ θεωρία τοῦ Χέκελ ἀντιστρατεύεται πρὸς τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ὑποσκάπτει τὰς βάσεις καὶ τὰ θεμέλια αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΜΩΣΑΪΚΗ ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΑ

Τὸ περὶ δημιουργίας δόγμα διετυπώθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἄρθρον γενικὸν καὶ περιεκτικόν, ἐκδηλοῦν πλήρη τὴν ἐν ταῖς πηγαῖς τοῦ Χριστιανισμοῦ καθιερωθεῖσαν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν. «Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.» Οὐδὲν ἐν τῷ δόγματι περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐνάρξεως τῆς δημιουργίας καὶ τῶν μεταγενεστέρων αὐτῆς φάσεων καὶ περιόδων, οὐδὲν περὶ τῶν τρόπων καθ' οὓς ἐπετελέσθη, οὐδὲν περὶ τῶν τεθέντων νόμων τῆς φύσεως καὶ τῆς λειτουργίας αὐτῶν μετὰ τὴν πρώτην τοῦ παντὸς ἀποκατάστασιν, καὶ οὐδεὶς ὁρισμὸς ἐτέθη ἐν τῷ ἄρθρῳ τῆς πίστεως συνεπιφέρων ἄμεσόν τινα ἢ ἔμμεσον περιορισμὸν εἰς ἐρεύνας καὶ ἐπιστημονικὰς συζητήσεις ἢ ἀντιστρατευόμενος πρὸς τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ δύνανται νὰ καταλήξωσι περί τε τοῦ χρόνου καὶ τῶν τρόπων καὶ τῶν φάσεων καὶ περιόδων τῆς δημιουργίας. Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς προτάσεως ταύτης θὰ ἐπιληφθῶμεν τῆς κριτικῆς ἱστορίας τοῦ περὶ δημιουργίας χριστιανικοῦ δόγματος, ὅπως ἀφ' ἑνὸς μὲν καταδειχθῇ ὅτι ἡ δι' αὐτοῦ κα-

θιερωθεῖσα ἀλήθεια ἐκπορεύεται ἀπὸ τὰς γνησίας τοῦ Χριστιανισμοῦ πηγὰς καὶ ἀπὸ τὴν πασῶν γνησιωτάτην, ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν καὶ τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ, βεβαιωθῇ δ' ἀφ' ἑτέρου ὅτι οὐδ' ἐξ αὐτῆς τῆς κοσμογονίας τοῦ Μωϋσέως δύναται νὰ ἐπεγερθῇ ἔλλογός τις σύγκρουσις μετὰ τῶν ἐξαγομένων τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων.

II

Εἰς τὸν πρῶτον στίχον τῆς Γενέσεως ὁρίζονται τὰ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ παντὸς κατὰ τρόπον γενικὸν καὶ συνθετικόν, «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν,» εἰς δὲ τοὺς μεταγενεστέρους ἐκτίθεται ὡσεὶ περιγραφὴ τῆς ἱστορίας τῆς δημιουργίας ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς κτισμάτων συντελεσθείσης ἐντὸς ἓξ ἡμερῶν.

Τίς εἶνε ἄρά γε ἡ ἔννοια τῆς ἑξαημέρου ταύτης ἱστορίας;

Οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας δὲν περιέμενον οὔτε τὰ ἐξαγόμενα τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης οὔτε τὰς εἰρωνείας τοῦ Βολταίρου καὶ Βύχνερ ὅπως διδάξωσιν ὅτι αἱ λεπτομέρειαι τῆς Ἑξαημέρου δὲν πρέπει νὰ νοηθῶσι κατὰ τὴν γραμματικὴν αὐτῶν σημασίαν. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ Λύγουστῖνος ὁ μέγας ἐπρέσβευον ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ παντὸς καὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως ἐγένετο ἐφάπαξ, τὴν δὲ ἱστορίαν τῆς Γενέσεως ἐθεώρησαν ὡς ἁπλῆν ἐπεξήγησιν καὶ ἀνάλυσιν τῆς ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ περιεχομένης γενικῆς καὶ συνθετικῆς προτάσεως, ἄλλοι δὲ ἐγνωμάτευσαν ὅτι διὰ τῆς ῥήσεως *ἡμέρα* ὁ Μωϋσῆς δὲν ὑπεδείκνυε τὸ διάστημα τῆς ἡμερησίας στροφῆς τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον, ἀλλ' ἀόριστον φάσιν καὶ περίοδον ἧς ἡ ἀρχὴ ἐδηλοῦτο διὰ τῆς ῥήσεως *πρωΐα* τὸ δὲ τέλος διὰ τῆς λέξεως *ἑσπέρα*. «Ἤδη τινές, ἔγραφεν ὁ Ὠριγένης, τάξεως εἵονται τὸν κατάλογον τῶν ἡμερῶν εἰρῆσθαι καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς γενομένων.» Ὁ δὲ Γρηγόριος Νύσσης σχολιάζων τὴν Γένεσιν παρετήρει ὅτι, «τὰ ὄντα ἐτέθησαν ἐφάπαξ ὑπὸ

τοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει ἀλλ' ἐμφαίνονται βαθμηδὸν ἐν τῇ πραγματικότητι. Οἱ οὕτω τὰ τῆς Ἑξαημέρου ἑρμηνεύοντες ἐπικαλοῦνται καὶ πολλὰ τῆς Γραφῆς χωρία ἐν οἷς γίνεται χρῆσις τῆς ῥήσεως *ἡμέρα* πρὸς δήλωσιν μακρᾶς καὶ ἀορίστου ἐποχῆς (α) διὸ καὶ ὁ περικλεὴς ἱεροκῆρυξ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου Μονσαβρὲ ἔλεγε πρὸς ἐπιστήμονα ἐρωτῶντα αὐτὸν τίνι τρόπῳ ἐδύναντο νὰ συναρμολογηθῶσι τὰ ἐξαγόμενα τῆς ἐπιστήμης περὶ τοῦ χρόνου τῆς δημιουργίας μετὰ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, «ἡ αἰωνιότης εἶνε εἰς τὴν διάθεσίν σας. Συμφωνήσατε πρῶτον οἱ ἐπιστήμονες καὶ ὁρίσατε τὸν χρόνον, ἡμεῖς δὲ ἐσμὲν ἕτοιμοι νὰ ἀποδεχθῶμεν καὶ νὰ σᾶς ἀκολουθήσωμεν.» (β) Κατ' αὐτὴν τὴν ἑρμηνείαν τῆς Ἑξαημέρου ὁ Μωϋσῆς ὑπέδειξε τὴν διαδοχικὴν τῆς δημιουργίας τάξιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ χάους τῆς φωτονεφέλης καὶ προβαίνων μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς χωρὶς νὰ ὁρίσῃ τὸν χρόνον καὶ τὴν διάρκειαν τῶν διαφόρων περιόδων καὶ μεταβολῶν.

Ἀλλ' ἡ ὁρισθεῖσα αὕτη διαδοχικὴ τάξις τῶν φάσεων καὶ περιόδων τῆς δημιουργίας εἶνε ἄρά γε σύμφωνος πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τελευταίων ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων;

Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος σπουδαιοτάτη ἐθεωρεῖτο ἀντίρρησις περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ὑποδεικνυομένης διαδοχικῆς τάξεως ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὁρισθεῖσα δημιουργία τοῦ φωτὸς καὶ τῶν φυτῶν πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ἡλίου. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τούτου ἐπεγερθεῖσα διαμάχη δύναται νὰ θεωρηθῇ ἤδη ὡς περατωθεῖσα μετὰ τὰς γενομένας ἀνακαλύψεις ὑπὸ τοῦ Γούγγου, τοῦ Φρεσνέλου καὶ Ἀραγό, δι' ὧν κατεδείχθη ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι τὴν ἀτμοσφαῖραν πληροῖ ἀόρατον ῥευστὸν εἰσδύον εἰς πάντα τὰ σώματα, παράγον φῶς ἅμα

(α) Γένεσις Κεφ. ΙΑ'. — Ἔξοδος Κεφ' ΛΒ'. — Ψαλμὸς Δς'.
(β) Διαλέξεις Μονσαβρέ. ΙΓ'. τοῦ ἔτους 1875.

δονηθῇ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι ἐν ἑκάστῳ ὑλικῷ μορίῳ ὑπάρχει θερμαντικὴ δύναμις ὡς ὑπάρχει ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς γῆς θερμότης γηγενὴς ἀνεξάρτητος τῆς ἡλιακῆς, δι' ἧς διετηρήθη ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου φυτικὴ ζωὴ καὶ πρὸ τῆς ἡλιακῆς θερμάνσεως. Μετὰ τὰς βεβαιωθείσας ταύτας ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, φυσιογνῶσται περιφανῆ κατέχοντες θέσιν ἀπέδειξαν τὴν ὀρθότητα τῆς κρίσεως τοῦ μεγάλου διδασκάλου τῶν ζωολογικῶν ἐπιστημῶν Βυφφῶνος, εἰπόντος ὅτι, «ἡ περιγραφὴ τῆς Ἑξαημέρου τοῦ Μωϋσέως εἶνε ἀκριβὴς ἐπιστημονικὴ διήγησις τῆς διαδοχῆς τῶν περιόδων τῆς δημιουργίας.»

Φρονοῦντες ὅτι τὴν συναρμολόγησιν τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας μετὰ τῆς ἐπιστήμης πρέπει νὰ ἐκζητῶμεν εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἁρμοδιότητος ταύτης ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας μᾶλλον ἢ εἰς τὴν καθέκαστον συμπαραβολὴν ῥήσεώς τινος τῶν Γραφῶν μετὰ τῶν ἐπιστημονικῶν θεωρημάτων, θέλομεν μελετήσει καὶ ἐξεύρει ἐν τῷ καθορισμῷ τούτῳ τὴν ὑφισταμένην ἁρμονίαν μεταξὺ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ ἐξαγομένου τῶν φυσιογνωστικῶν μελετῶν καὶ ἐκζητήσεων ἐν τῷ περὶ δημιουργίας ζητήματι.

III

Ἡ Γένεσις ὡς καὶ πᾶσαι αἱ κανονικαὶ ἀναγνωρισθεῖσαι Γραφαὶ προτείνονται ἡμῖν ὡς περιέχουσαι τὴν ἀποκάλυψιν τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας, ἀλλὰ δὲν ἔπεται ὡς ἐκ τούτου ὅτι πάντα τὰ ἐν αὐταῖς παρεισαγόμενα ἱστορικὰ γεγονότα ἢ πᾶσαι αἱ περιπλεκόμεναι ἐν ταῖς διηγήσεσι βεβαιώσεις περὶ τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἐνύλου κόσμου, μὴ ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις, πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς ἔχοντα κῦρος ἀπροσμάχητον θείας ἀποκαλύψεως. Δημιουργὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ νόμων φύσεως καὶ παντὸς ὁρατοῦ πλάσματος καὶ ἀοράτου δυνάμεως, ἰδοὺ ἡ ἐν τῇ Γενέσει ἀποκαλυπτομένη θρησκευτικὴ ἀλήθεια, καθιστῶσα τὸ κέντρον καὶ τὸ θεμέλιον καὶ τὸν ἄξονα περὶ ὃν περιστρέφεται ἡ περὶ δημιουργίας ἀποκάλυψις τοῦ Μωϋσέως. Ὁ χρόνος τῆς ἐνάρξεως τῆς δημιουργίας, ἡ διαδοχικὴ τάξις τῆς πρώτης τῶν ὄντων ἐμφανίσεως, ἡ ἐπενέργεια τῶν νόμων τῆς φύσεως μετὰ τὴν πρώτην αὐτῶν δημιουργίαν, μεγίστην βεβαίως ἔχουσιν ἐπιστημονικὴν σπουδαιότητα ἀλλ' οὐδόλως συνέχονται μετὰ τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως. Ἡ ἔμπνευσις τοῦ προφήτου ἐξαίρουσα τὸ θρησκευτικὸν αὐτοῦ συναίσθημα, ἀποκαλύπτουσα αὐτῷ τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, τὰ μυστήρια τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος, ἐφ' ὅσον συνέχονται μετ' αὐτῆς, δὲν μεταβάλλει τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ ἐπὶ παντὸς ἄλλου ὑποκειμένου μὴ συνεχομένου ἀμέσως μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος. Ὁ προφήτης ἐκδηλῶν τὰς ἐνοράσεις τῆς συνειδήσεως καὶ τὰς ὑπερκοσμίους ἐμπνεύσεις του κάμνει χρῆσιν τοῦ ὕφους καὶ τῶν τρόπων καθ' οὓς ἐκδηλοῖ συνήθως τὰς ἐννοίας του, — λαλεῖ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν μηχανικῶν τῆς φύσεως νόμων καθ' ὃν τρόπον ἀντιλαμβάνεται αὐτὰς ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς του, — προσαρμόζει τοὺς τρόπους τῆς ἐκθέσεως τῶν ἰδεῶν του πρὸς τὸν λαὸν πρὸς ὃν ἀποτείνεται, — ὑποδεικνύει τὰ μετεωρολογικά, τ' ἀστρονομικὰ καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ ἀστικοῦ ἢ πολιτικοῦ βίου κατὰ τὰς κοινῶς παραδεδεγμένας γνώμας. Οὕτω αἱ ἀποπλανήσεις τοῦ Πτολεμαϊκοῦ συστήματος ἐπαναλαμβάνονται εἰς τὰς Γραφάς, ἀλλ' οὐδεὶς εὐσεβέστερος χριστιανὸς τοῦ Κοπερνίκου, τοῦ Κεπλέρου, τοῦ Γαλιλαίου, τοῦ Νεύτωνος, τῶν ἐξελεγξάντων τὸ ἀσύστατον τῶν ἀστρονομικῶν τῆς ἀρχαιότητος δοξασιῶν. Γνωρίζοντες τί τὸ οὐσιῶδες τῶν Γραφῶν καὶ διακρίνοντες ἀπὸ τὸ ὅλως καιρικὸν καὶ ἐπουσιῶδες, καθορίζοντες τὸ θεῖον ἀπὸ τὸ συνεχόμενον μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης καὶ ἐπιστήμης, οὐδόλως συγχέοντες τὴν ἁρμοδιότητα τῆς ἐπιστημονικῆς σοφίας μὲ τὴν ἀποκάλυψιν, ἠρύοντο ἀπὸ τὰς Γραφὰς τοὺς ἀνεξαντλήτους τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας θησαυροὺς καὶ ἀφιέρουν τὸν βίον πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν νομων τῆς φύσεως καὶ πρὸς διαφώτισιν τῶν μυστηρίων τοῦ ὁρα-

τοῦ κόσμου. Ὁ φυσιοδίφης περιγράφει μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας τοὺς τρόπους τῶν ἐνεργειῶν τῶν νόμων τῆς φύσεως διότι σκοπὸς αὐτοῦ εἶνε ἡ ἀκρίβωσις καὶ ὁ ὁρισμὸς τῆς λειτουργίας αὐτῶν καὶ ἡ ἐπεξήγησις τῶν μηχανικῶν φαινομένων, ἀλλ' ὁ προφήτης καὶ ὁ τῶν θείων ὑμνολόγος ὑπερπηδᾷ πολλάκις τὰ προσεχῆ καὶ ἀμεσα αἴτια τῶν φαινομένων ὡς καὶ αὐτὰς τὰς ἐνεργείας τῶν φυσικῶν νόμων ὅπως παραστήσῃ ζωηρότερον τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Δημιουργοῦ καὶ διεγείρῃ τὸ αἴσθημα τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας. Τὰ αὐτὰ γεγονότα ὁ μὲν ἐπιστήμων φυσιοδίφης μελετᾷ πρὸς διάγνωσιν τῶν αἰτίων καὶ τῆς ἁρμονίας τῶν κινήσεων καὶ μεταβολῶν τοῦ ἐνύλου κόσμου, ὁ δὲ προφήτης πρὸς ὑμνολογίαν τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως τῆς ἁρμονίας ταύτης, ἀλλ' οὗτος δὲν διαμφισβητεῖ τὴν γενομένην ἐπιστημονικὴν διάγνωσιν, οὐδὲ παραγνωρίζει τὴν ἀλληλεπίδρασιν τῶν γενομένων μεταβολῶν καὶ αἰτίων, οὐδὲ ἀρνεῖται τὴν ὁρισθεῖσαν τῶν φυσικῶν νόμων λειτουργίαν, ἀλλ' ἐπανάγει πάντα εἰς τὸν Ποιητὴν παντὸς νόμου καὶ πάσης τοῦ παντὸς ἁρμονίας. Ἔνιοτε ὅπως ἐμφανέστερον ὑποδείξῃ τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ Δημιουργοῦ διεξηγεῖ ταύτας δι' ἀνθρωπομορφικῶν ἀπεικονίσεων, ἀλλ' ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς οὗτος δὲν εἶνε ὁ τῆς πολυθείας δι' οὗ τὸ θεῖον περιεβάλλετο δι' ἀνθρωπίνων ἀρετῶν καὶ ἐλαττωμάτων, ἀλλ' εἶνε συμβολικὸς τρόπος ἐκδηλώσεως τοῦ ἀπείρου διὰ πεπερασμένων παραστάσεων, εἶνε διερμήνευσις τῶν ἀοράτων δι' ὁρατῶν εἰκόνων, εἶνε σύμβολα ἢ ἀλληγορίαι ἢ παραβολαὶ πρὸς διαφώτισιν ὑπερβατῶν καὶ ὑπερκοσμίων ἀληθειῶν. Τὰ μνημεῖα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συντεταγμένα κατὰ τρόπον δημώδη καὶ ἁπλοϊκὸν γέμουσι μεταφορῶν καὶ ἐξομοιώσεων ἃς ἠρύσθησαν οἱ προφῆται ἀπὸ τὰ χόρτα, ἀπὸ τὰ δένδρα, ἀπὸ τὰ κτήνη, ἀπὸ τὰς σωματικὰς λειτουργίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ὅπως παραστήσωσιν ἐννοίας ὅλως πνευματικὰς καὶ ὑπερφυεῖς. «Ἡ Γραφή, λέγει ὁ καθηγητὴς τῆς γεωλογίας Στοπάνης, εἶνε ὡς ὁ ἄνθρωπος εἰς ὃν ἐνοῦται ἀρχὴ ὅλως πνευματικὴ μετὰ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὡς ἡ τῆς νοήσεως καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀρχὴ ἔχει ὡς μέσον ἐκδηλώσεως τὸν σωματικὸν ὀργανισμὸν οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς Γραφῆς ἐκδηλοῦται διὰ τῶν σημείων τῆς γλώσσης καὶ τῶν τρόπων τοῦ ἐμπνευσθέντος προφήτου.» Ὁ συμβολικὸς τρόπος τοῦ ἐκφράζειν ἀλήθειάν τινα εἶνε πολλάκις ἀξιόλογον μέσον πρὸς μετάδοσιν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ παραγγελμάτων, τότε δὲ μόνον ἐξ αὐτοῦ ἀποπλανώμεθα ὅταν ἀντὶ τῆς ἀλληγορίας ἐκλάβωμεν κατὰ γράμμα τὴν συμβολικὴν παράστασιν. Οὕτω ὅπως παρασταθῇ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Μωϋσέως ὡς ἐκπορευομένη ἀμέσως διὰ θείας ἐμπνεύσεως λέγεται εἰς τὴν Γραφὴν ὅτι ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὸν Θεόν, — πρὸς διεξήγησιν τοῦ μεγαλείου τῆς θεότητος ὁ προφήτης παρίστησι τὸν Δημιουργὸν ὡς ἀναβαλλόμενον τὸ φῶς ὡς περ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων περιπατοῦντα, — πρὸς παράστασιν τῆς παντοδυναμίας τοῦ Ὑψίστου λέγει, ἀνοίξαντός Σου τὰς χεῖρας τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος, — ἐπικαλούμενος τὴν θείαν ἀντίληψιν πρὸς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν γράφει, ῥαντιεῖς με ὑσσώπῳ καὶ καθαρισθήσομαι, πλυνεῖς με καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι, — ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Δημιουργὸν ὡς πρὸς ἐπὶ γῆς πατέρα ἐκφωνεῖ, οἱ ὀφθαλμοί Σου ἰδέτωσαν εὐθύτητας, τοὺς λόγους τῶν χειλέων Σου ἐγὼ ἐφύλαξα, κλῖνον τὸ οὖς Σου ἐπ' ἐμὲ καὶ εἰσάκουσον τῶν ῥημάτων μου, ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων Σου σκεπάσεις με. Ὁ Ἰησοῦς μᾶς ἐδίδαξε τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ νοῶμεν τὰς Γραφάς. Διδάσκων εἰς Καπερναοὺμ ἔλεγεν, «ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἔχει ζωὴν αἰώνιον.» Ἐκλαβόντων κατὰ γράμμα τινῶν τῶν ἀκουόντων τὰς ῥήσεις ταύτας ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς, «τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ πνεῦμά ἐστι καὶ ζωὴ ἐστί.» Καὶ ὁ Παῦλος φρονῶν ὅτι ὁ διδάσκων δέον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει τὴν νοητικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τῶν ἀκουόντων ἔγραφε πρὸς τοὺς Κορινθίους, «οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ἐν πνευματικοῖς ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐχὶ

βρῶμα, οὔπω γὰρ ἠδύνασθε ἀλλ' οὔτε ἔτι νῦν δύνασθε. (α)

Ὁ Μωϋσῆς ἕνα προετίθετο σκοπὸν διὰ τοῦ Α'. τῆς Γενέσεως κεφαλαίου, νὰ προκηρύξῃ ἀφ' ἑνὸς τὸν μονοθεϊσμὸν καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ παντός, νὰ ὁρίσῃ δ' ἀφ' ἑτέρου τὴν ὅλως ἰδιάζουσαν καὶ ἐξαιρετικὴν θέσιν ἣν κατέχει ὁ ἄνθρωπος ἐν μέσῳ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πλασμάτων. Ἡ συμβολικὴ τῶν ἀποκαλυπτομένων τούτων ἀληθειῶν μετάδοσις ὑπηγορεύετο καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρακτῆρος τῶν χαλδαϊκῶν λαῶν, ὧν αἱ παραδόσεις διετηροῦντο καὶ μετεδίδοντο δι' ἀλληγορικῶν παραστάσεων, εἰς ἡμᾶς δὲ ἐναπόκειται νὰ σταθμίσωμεν καὶ διακρίνωμεν τὸ οὐσιῶδες τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογονίας ἀπὸ τοὺς τρόπους τῆς ἐκδηλώσεως καὶ περιγραφῆς αὐτῆς. Τὸ δόγμα εἶνε ἀναλλοίωτον, ἀλλ' αἱ ἑρμηνεῖαι τῶν Γραφῶν δύνανται καὶ νὰ μεταβληθῶσι διότι, κατὰ τὸν Γρηγόριον, «ὅσον περισσότερον ὁ κόσμος προοδεύει τοσοῦτον εὑρύνονται καὶ μεγαλύνονται ἐνώπιόν μας αἱ τῶν ὑπερκοσμίων γνώσεις.» Ὁ Μωϋσῆς κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς Ἑξαημέρου ἠκολούθησεν ἆρά γε τὰς ἐπικρατούσας κατὰ τὴν ἐποχήν του ἰδέας καὶ παραδόσεις τῶν μετεωρολογικῶν καὶ ἀστρονομικῶν φαινομένων; προέβη εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς δημιουργίας ὅπως ἐγχαράξῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀναγινωσκόντων καὶ ἀκροωμένων τὴν οὐσιώδη καὶ ἀποκαλυπτομένην περὶ δημιουργίας ἀλήθειαν; τὸ ὕψος τῆς μεγαλοφυΐας του ἦ ἡ ὑπερκόσμιος περὶ τῆς θεμελιώδους ἀληθείας ἔμπνευσις ὡδήγησεν ἆρά γε αὐτὸν καὶ εἰς τὸν ἀκριβῆ ὁρισμὸν τῆς διαδοχικῆς τάξεως τῶν φάσεων καὶ περιόδων τῆς δημιουργίας; Ἀγαλλόμεθα παρατηροῦντες ὅτι αἱ τελευταῖαι ἐπιστημονικαὶ ἀνακαλύψεις εἶνε ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν διαδοχικὴν τάξιν τῆς μωσαϊκῆς κοσμογονίας, ἀλλὰ δοξάζομεν ὅτι οὐδόλως θὰ προσεβάλλετο τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῆς Γενέσεως ἐὰν ἀπεδεικνύετο ὅτι οἱ ἐν αὐτῇ ὁρισθέντες τρόποι περὶ τῆς διαδοχικῆς τῶν ὄντων δημιουργίας δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ἐξαγαγόμενα τῆς ἐπιστήμης.

(α) Κορ. Α'. Κεφ. Γ'.

Μηδεὶς θεωρήσῃ ὡς παρατόλμους τοὺς λόγους τούτους, διότι οὗτοι εἶνε ἀπήχησις τῶν ὑπὸ τοῦ Αὐγουστίνου γενομένων μελετῶν ἐπὶ τῆς Ἑξαημέρου τοῦ Μωϋσέως «Ὁ Θεός, λέγει ὁ μέγας Αὐγουστῖνος, ἐδημιούργησε τὴν φύσιν καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς ἐφάπαξ.» «Creavit omnia simul.» «Τὴν ἑξαήμερον τοῦ Μωϋσέως δέον νὰ ἐκλάβωμεν ὡς ἐπεξήγησιν τοῦ πρώτου τῆς γενέσεως στίχου διευκολύνουσαν τὴν κατάληψιν αὐτοῦ.» (α)

IV

Ἡ Ἑξαήμερος τοῦ Μωϋσέως συγκατηριθμεῖτο πρό τινων ἐτῶν ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας μεταξὺ τῶν μυθολογικῶν κοσμογονιῶν. Ἀλλ' ὡς εἴπομεν, ἀρχόμενοι τοῦ κεφαλαίου τούτου, μετὰ τὰς τελευταίας προόδους τῶν φυσιογνωστικῶν ἐκζητήσεων καὶ ἐρευνῶν διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες ἐπεδόθησαν εἰς ἐπισταμένην μελέτην τοῦ α'. τῆς Γενέσεως κεφαλαίου συνέγραψαν δὲ καὶ ἐδημοσίευσαν ἐμβριθῆ σπουδάσματα καὶ ὀγκώδεις ἐπὶ τοῦ προκειμένου συγγραφάς. Οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι εἰς δύω κατατάσσονται σχολάς. Κατὰ τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν μίαν αὐτῶν ἡ μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογονίας ἁρμονία περιορίζεται εἰς τὸ θεμελιώδες δόγμα τῆς δημιουργίας, ἡ δ' Ἑξαήμερος δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἐπεξηγηματικὴ καὶ ἀλληγορικὴ περιγραφὴ μᾶλλον ἢ ὡς μία ἱστορία τῆς δημιουργίας. Κατὰ δὲ τοὺς εἰς τὴν ἑτέραν σχολὴν συγκαταλεγομένους, ἡ Ἑξαήμερος ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀποκαλύψεως, εἶνε δὲ σύμφωνος πρὸς τὰς γενομένας ἀνακαλύψεις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐνδεικνύουσα μεθ' ὅλης τῆς ἀκριβείας τὴν διαδοχικὴν τάξιν τῶν φάσεων καὶ περιόδων τῆς δημιουργίας ὧν ἑκάστη ὁρίζεται διὰ τῆς ἀορίστου ῥήσεως *ἡμέρα*. Ὁ περικλεὴς μεταξὺ τῶν φυσιογνωστῶν Γουγιώ, ὁ προσκληθεὶς εἰς τὴν Ἀμερικὴν πρὸς ὀργάνωσιν μεγάλου ἱδρύματος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴν περὶ δημιουργίας

(α) De gen. ad litt. Βιβλίον IV. 52.

συγγραφὴν αὐτοῦ ἐπεράτωσεν ὡς ἑξῆς. «Ἡ πλήρης ἁρμονία τῆς Ἑξαημέρου τοῦ Μωϋσέως πρὸς τὰ τελευταῖα ἐξαγόμενα τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν μᾶς ἄγει κατὰ λογικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀνάγκην εἰς μίαν τῶν ἑπομένων ὑποθέσεων· ἢ ἡ Ἑξαήμερος εἶνε μέρος ἀναπόσπαστον τῆς ἀποκαλύψεως ἢ ὁ Μωϋσῆς διεῖδε διὰ τῆς μεγαλοφυΐας του πάσας τὰς ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ γενομένας ἀνακαλύψεις πρὸς ὁρισμὸν τῆς διαδοχικῆς τάξεως τῆς δημιουργίας τοῦ παντός.» (α)

Οἱαδήποτε τῶν δύω τούτων δοξασιῶν εἶνε ὀρθοτέρα καὶ ὁριστικῶς ἐπικρατήσει οὐδεμία μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ θρησκευτικοῦ δόγματος περὶ δημιουργίας ἐγερθήσεται σύγκρουσις. Ἀναλύσαντες τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν καὶ εἰπόντες ὅτι ἡ Ἑξαήμερος τοῦ Μωϋσέως οὔτε τὸν χρόνον τῆς δημιουργίας ὥρισεν οὔτε τοὺς τρόπους καθ' οὓς ἐτελέσθη, δὲν ἐννοοῦμεν ν' ἀποκλείσωμεν τὴν ὀρθότητα τῆς ἑτέρας, ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι προκειμένου περὶ ζητήματος συνεχομένου μετὰ φυσιογνωστικῶν ἐκζητήσεων, οὕτινος ἡ λύσις οὐδόλως θίγει τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν, ἡ περὶ αὐτοῦ μελέτη καὶ συζήτησις εἶνε τῆς ἁρμοδιότητος τῆς ἐπιστήμης ὑπεκφεύγει δὲ τὴν σφαῖραν τῶν μελετῶν τῆς συγγραφῆς ταύτης περιστρεφομένης ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐφ' ἧς ὑπάρχει πλήρης ὁμοφωνία μεταξὺ Μωϋσέως καὶ πάντων τῶν ἐπιστημόνων περὶ τῆς τάξεως καθ' ἣν ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς γῆς, τελευταίας τουτέστι μετὰ τὴν ἐμφάνισιν πάντων τῶν λοιπῶν πλασμάτων.

V.

Ὁρίσαντες τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν γένει Μωσαϊκῆς κοσμογονίας, δυνάμεθα ἤδη νὰ προσεγγίσωμεν εἰς τὴν πρώτην ταύτην πηγὴν τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου Ἀκολουθῶν ὁ Μωϋσῆς καὶ ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου τούτου τὴν διὰ μεταφορῶν καὶ ὁμοιώσεων ἐκδήλωσιν τῆς ἀποκαλυπτομένης ἀληθείας παρίστησε τὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἑξῆς. «Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Καὶ ηὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς λέγων, αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς.»

Καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται ἄραγε ἡ συμβολικὴ αὕτη παράστασις πρὸς τὰ γεγονότα καὶ πρὸς τὰς γενομένας ἐπιστημονικὰς ἀναλύσεις περὶ τῶν ἰδιαιτέρων καὶ ἐξαιρετικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων καὶ προσόντων δι' ὧν περιεβλήθη; Θέλων ὁ Μωϋσῆς νὰ ὁρίσῃ μετ' ἀκριβείας καὶ νὰ ἐξάρῃ τὴν ἔξοχον τοῦ ἀνθρώπου θέσιν ἐν μέσῳ τῆς Κτίσεως καὶ νὰ καταστήσῃ καταληπτὰς πρὸς τὸν λαὸν τὰς σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ, τὸ ὕψος τῆς θέσεώς του καὶ τὸν ἐπὶ τῆς γῆς προορισμόν του ἔλαβεν ἐκ τῶν σωματικῶν καὶ ὁρωμένων τὴν προσφυεστέραν ἐξομοίωσιν πρὸς παράστασιν τῆς ἀληθείας. Ἡ εἰκὼν παρίστησιν εἰς τὴν ὅρασιν τοὺς σωματικοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἀπεικονιζομένου, ἀλλ' ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῆς εἰκόνος καὶ τοῦ πρωτοτύπου εἶνε ἄπειρος, οἵα ἡ ἀπόστασις τῆς ζωῆς ἀπὸ τὸν θάνατον, οἵα ἡ ἀπόστασις τοῦ ἀψύχου ἀπο τὸ ἔμψυχον. Οὕτω δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος δημιουργὸς ὢν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τοὺς νόμους τῆς φύσεως διαγινώσκων καὶ διευθύνων καὶ κατὰ βούλησιν ἐκμηδενίζων καὶ τὰ ἀόρατα διὰ τῶν ὁρατῶν διαβλέπων καὶ γενόμενος Ἀριστοτέλης ἢ Λεϊβνίτιος,—ἐλεύθερος κατὰ τὰς πράξεις καὶ ἐνεργείας του δυνάμενος ν' ἀναπτύξῃ τὰ ἐν αὐτῷ σπέρματα τῆς ἀγαθότητος καὶ αὐταπαρνησίας, γενόμενος Σωκράτης ἢ Βικέντιος Πάολας,—ἔχων τὴν δύναμιν τοῦ καταβάλλειν πάντα τὰ ἔνστικτα καὶ τὰς σωματικὰς ὁρμὰς καὶ ἐκθέτειν τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας, τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, γενόμενος Βάσιγκτων, Κανάρης

(α) Εἰς τὴν πρώτην σχολὴν κατατάσσονται καὶ ὁ ἀστρονόμος Φάγε καὶ ὁ γεωλόγος Στοπάνης. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν πλὴν τοῦ Γουγιώ, ὁ Πότζης (Pozzy la terre et le recit Biblique.)

ἡ Καποδίστριας, — ἐμπνεόμενος ὑπὸ συναισθημάτων ἰδεώδους καὶ οὐρανίου κάλλους, γενόμενος Φειδίας, Μιχαὴλ Ἄγγελος, ἢ Φρὰ Ἀγγέλικος, — πεπροικισμένος διὰ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἀνυψοῦντος τὸ πνεῦμα εἰς ὑπερκόσμιον ὕπαρξιν καὶ γενόμενος Γρηγόριος, Χρυσόστομος ἢ Λύγουστῖνος, ἀπεικονίζει τὸ θεῖον ἐν ᾧ μέτρῳ τὸ πεπερασμένον δύναται νὰ ἀπεικονίσῃ τὸ ἄπειρον, τὸ ἀτελὲς τὸ τέλειον, ἡ εἰκὼν τὸν εἰκονιζόμενον. Ἡ ἀπόστασις δὲν εἶνε οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν ἡ αὐτή, ἀλλ' ἡ ἐξομοίωσις διαφωτίζει τὴν ἰδέαν εὐκρινέστερον πάσης ὑπερβατῆς ἢ φιλοσοφικῆς ἀναλύσεως.

Τοιαύτη εἶνε ἡ συμβολικὴ παράστασις καὶ ἐκδήλωσις τοῦ περὶ δημιουργίας καὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου δόγματος. Τῆς δὲ προσδοκίας τῶν ἐθνῶν πληρωθείσης, ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἀλήθεια καθιερώθη ἄνευ συμβόλων καὶ ἀλληγοριῶν, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεμελιωτοῦ τῆς πίστεως, καὶ κατέστη ἡ κρηπὶς τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ τῶν χριστιανῶν βίου ἐν ᾧ ἐπραγματώθησαν τὰ θαύματα τῆς ἠθικῆς καὶ ἀστικῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἀνθρωπότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΕΡΝΕΣΤΟΣ ΡΕΝΑΝ

I

Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μοναδισμοῦ ἐξαίροντες τὸ ἄπειρον τῶν προκυψάντων ἀγαθῶν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ, ἀνομολογοῦντες ὅτι ὁ χριστινιασμὸς ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία δημιουργίας νέου ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου καὶ πηγὴ πάσης προόδου καὶ παντὸς γενναίου φρονήματος, ἀσπαζόμενοι δ' ἅμα ἐν πολλοῖς τὰς δοξασίας τοῦ Ἐρνέστου Ρενάν, παριστῶσι τὸν Ἰησοῦν ὡς τὸν μέγιστον τῶν ἡρώων τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς τὸν κράτιστον ἠθικῆς διδάσκαλον. Συμφώνως πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας, ὁ Ἰησοῦς, ἄσημος καὶ ἁπλοῦς ἐργάτης τῆς Ἰουδαίας πάσης δ' ἐπιστημονικῆς ἢ φιλοσοφικῆς ἀναπτύξεως ἄμοιρος καὶ διὰ μηδεμιᾶς ὑπερκοσμίου περιβαλλόμενος δυνάμεως, ζῶν μὲν ἀνέτρεψε τὸν ῥοῦν τῆς ἱστορίας, μετὰ θάνατον δὲ ἐπετέλεσε τὰ θαύματα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, κατέβαλε πάσας τὰς κοινωνικὰς ἐναντίας δυνάμεις, καὶ ἀνήγειρε τὸ οἰκοδόμημα τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, μηδὲν θέμενος θρησκευτικὸν δόγμα καὶ μηδὲν διδάξας περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Συνοψίσαντες οἱ μαθηταὶ τοῦ Χέκελ τὰς δοξασίας ταύτας ἐν μιᾷ προτάσει δὲν προέβησαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς οὐδ' ἐπεχείρησαν ν' ἀποδείξωσι τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀκρίβειαν, θεωρήσαντες ἴσως ὅτι περιττὴ κατέστη πᾶσα ἀνάπτυξις καὶ πᾶσα συζήτησις μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς συγγραφῆς τοῦ Ἐρνέστου Ρενὰν περὶ τοῦ βίου τοῦ

Ἰησοῦ ἐξ ἧς ἠρύσθησαν τὰς διδασκαλίας των. Προτιθέμενοι ν' ἀνασκευάσωμεν τὰς δοξασίας ταύτας, ἐφ' ὅσον συνέχονται μετὰ τοῦ δόγματος περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, θέλομεν προπαρασκευάσει τὰς ἡμετέρας μελέτας καὶ διευκολύνει τὸ ἔργον προτάσσοντες ἐν μὲν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ γενικάς τινας σκέψεις περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐρνέστου Ῥενάν, ὑποδηλοῦντες δ' ἐν τῷ ἑπομένῳ τὰ περὶ τῆς δογματικῆς οὐσίας καὶ τῶν γενικῶν χαρακτήρων καὶ ἰδιαιτέρων γνωρισμάτων τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος.

II

« Ἀνὴρ μὴ διακρινόμενος ἐπὶ σταθερότητι καὶ ἐμβριθείᾳ πεποιθήσεων, κυμαινόμενος δὲ καθ' ὅλον τὸν βίον μεταξὺ πίστεως καὶ ἀμφιβολίας, ἀλλ' ἀείποτε διατυπῶν τὰς ἰδέας αὐτοῦ μετ' ἀπαραμίλλου τέχνης »(α). Ταῦτα ἐλέγομεν περὶ τοῦ Ἐρνέστου Ῥενὰν κατὰ τὸ ἔτος 1884, ἡ δὲ ὀρθότης τῆς κρίσεως ταύτης κυροῦται ἤδη ἐξ αὐτῶν τῶν πανηγυριστῶν καὶ ὁμοφρόνων του. Ἔντεχνος διατύπωσις διαμαχομένων περὶ τοῦ ἰδίου ὑποκειμένου θεωρημάτων καὶ σκέψεων, τεράστιαι προτάσεων ἀντιφάσεις περιεχομένων εἰς τὴν αὐτὴν ἢ εἰς διαφόρους συγγραφάς, παρατηρήσεις καὶ περιτέχνησις ἐπιχειρημάτων καὶ συζητήσεων ἐπὶ σπουδαιοτάτων ζητημάτων παντελὴς δ' ἔλλειψις παντὸς συμπεράσματος καὶ πάσης ὁριστικῆς κρίσεως εἶνε τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῶν ἔργων τοῦ Ἐρνέστου Ῥενάν. Φιλόλογος καὶ γλωσσομαθὴς τὸ ἐπάγγελμα ἐπεδόθη εἰς φιλοσοφικάς, πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς μελέτας. Φιλοσοφῶν ἦτο πανθεϊστὴς ἅμα καὶ θεϊστὴς καὶ ἰδεολόγος καὶ ἐπικούρειος καὶ αἰσιόδοξος καὶ ἀπαισιόδοξος, πλατωνικὸς ἅμα καὶ ὑλοδοξῶν. « Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ῥενὰν ἀβέβαια πάντοτε καὶ νεφελώδης, ἦτο κρᾶμα σκεπτισμοῦ μετά τινος θρησκευτικῆς πεποιθήσεως μεμιγμένου ὑπὸ τὸν τύπον ἐπικουρείου πανθεϊσμοῦ »(β). Εἷς τῶν πα-

(α) Θρ. καὶ Ἐπιστήμη. Σελ. 352.
(β) Rassegna Nazionale Italiana 16 Ὀκτ. 1892.

νηγυριστῶν καὶ φίλων τοῦ Ῥενὰν ἔγραφε τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ θανάτου του. « Ἡ δύναμις τοῦ Ῥενὰν ἐπήγασεν ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης φιλοσοφικῆς ἀρχῆς καὶ ἰδέας, προτιμῶντος πάντοτε νὰ κινῆται τὸ πνεῦμά του εἰς ὑψηλοὺς ὁρίζοντας θαρροῦντος ἐπὶ τῆς τέχνης τοῦ λόγου καὶ κυμαινομένου ὡς ἡ πτέρυγξ εἰς τὸν ἀέρα καὶ ὡς ἡ νεφέλη εἰς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου » (α). Πολιτευόμενος ἦτον ἀριστοκράτης καὶ δημοκράτης ἅμα καὶ συντηρητικὸς καὶ φιλελεύθερος καὶ ἀπολυτόφρων, ὃν θ' ἀπέκρουε δὲ καὶ ἕνα ἀγαθὸν τύραννον (β). Μέγας φυσιολόγος, ἔλεγεν, « ὁ Ῥενὰν εἶνε πάντοτε ὑπὲρ τῶν νικώντων καὶ εὐτυχούντων ». Ἐσεμνύνετο ὅτι ταξειδεύων μετὰ τοῦ Ναπολέοντος Γ'. ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ὡς δῶρον ἕνα ἐπενδύτην, εὐχαριστεῖτο δὲ ἐπαναλαμβάνων ὅτι ἔχει πάντοτε μίαν θέσιν εἰς τὴν τράπεζαν τῶν Ῥοτσίλδ (γ). Θεολογῶν, ὑπῆρξε πιστὸς ἅμα καὶ ἄπιστος καὶ χριστιανὸς καὶ χριστιανομάχος, προκηρύσσων δὲ τὴν ἀμαθίαν τῆς ἐπιστήμης περὶ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ὑπέσκαπτε τὰ θεμέλια πάσης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης. Γράφων τὴν μητρικήν του γλῶσσαν ὡς οὐδεὶς τῶν συγχρόνων, θέλων δὲ ν' ἀρέσῃ εἰς πάντας καὶ πάντες νὰ εὑρίσκωσιν εἰς τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ σκέψιν τινὰ ἢ ἰδέαν σύμφωνον πρὸς τὰς πεποιθήσεις ἑκάστου, διετύπου διὰ τοῦ ἀριστοτεχνικοῦ αὐτοῦ καλάμου σκέψεις ἢ εἰρωνείας ἢ γενικὰς προτάσεις ἀμφιβόλου ἐννοίας ἐξ ὧν οἱ ὀπαδοὶ πάσης σχολῆς, οἱ πανθεϊσταί, οἱ θεϊσταί, οἱ ἰδεολόγοι, οἱ ὑλοδοξοῦντες, οἱ χριστιανοί, οἱ θετικισταί, οἱ δημοκράται καὶ ἀριστοκράται ἐδύναντο εὐκόλως νὰ ἐνεύρωσι τὴν ἀνταποκρινομένην εἰς τὰς πεποιθήσεις των. Τὸ πολύχρουν καὶ ἀντιφατικὸν καὶ ἀρεσκευτικὸν καὶ εὐμετάστατον πνεῦμα τοῦ Ῥενὰν διεμορφώθη ἄρά γε ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ παιδεύσεως ἣν ἔλαβεν ἐντὸς τοῦ ἱεροσπουδαστηρίου καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἐπιδράσεως ἣν ἔσχον ἐπ' αὐτοῦ φίλοι καὶ συνεργάται

(α) Βουνιέρος. Fig. 3. Ὀκτ. 1892.
(β) Ἐπιθ. τῶν δύο Κόσμων. 15 Ἰουλίου 1892.
(γ) Fig. 3 Ὀκτ. 1892.

ἀντιμαχομένων συστημάτων καὶ πεποιθήσεων; Ἦτο πρόθεσις ἀτομικότητος καὶ φιλαρεσκείας ὅπως ἀνέλθῃ εἰς ὑψηλὰ ἀξιώματα τῆς πολιτείας τὰ ὁποῖα μάτην ἐπεδίωξε καθ' ὅλον τὸν βίον; Τὰ αἴτια ταῦτα συνέτειναν πιθανῶς πρὸς διάπλασιν τοῦ πνεύματος τοῦ Ῥενάν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἄλλου ἐνεχαράχθη ἐπ' αὐτοῦ ὁ σκεπτισμὸς καὶ ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἀνδρὸς περὶ παντὸς ζητήματος καὶ περὶ πάσης ἰδέας καὶ πεποιθήσεως μὴ περιποιούσης αὐτῷ χαρὰν ἢ ἡδονήν τινα «La vie est bonne! Amusez-vous, et vivez l' amour!» Τοὺς λόγους τούτους ἐπανελάμβανε πολλάκις ὁ Ῥενάν, ἐν αὐτοῖς δέ, λέγει ὁ Δελαφόσσε, ἀποκαλύπτεται περιφανῶς ἡ βάσις τῆς φιλοσοφίας του. Πανθεϊστής, δοξάζει ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε τὸ ἰδεῶδες τῆς διανοίας μας καὶ ἡ συγκεφαλαίωσις τῶν ὑπεραισθητῶν ἡμῶν ἀναγκῶν καὶ ὑπερκοσμίων τάσεων καὶ ροπῶν (α). Θεϊστής, διδάσκει ὅτι εἰς τὸ θρησκευτικὸν τῆς ἀνθρωπότητος συναίσθημα ἀνταποκρίνεται ἡ πραγματικότης τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ (β). Ὑλιστής, ἀρνεῖται ἐν τῇ φύσει πᾶν προδιαγεγραμμένον σχέδιον (γ). Ἀποδοκιμάζων τὸν ὑλισμὸν ἐπιφωνεῖ, «ὁ ἁπλούστατος τῶν ἀνθρώπων ἀγόμενος ἐκ τῆς λατρείας τῆς καρδίας, εἶνε πλέον πεφωτισμένος περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ὄντων παντὸς ὑλιστοῦ ἀξιοῦντος νὰ ἐξηγήσῃ τὰ πάντα διὰ τοῦ τυχαίου καὶ τοῦ πεπερασμένου» (δ). Πνευματιστὴς καὶ πιστός, γράφει ὅτι ἡ λογικὴ θ' ἀνετρέπετο ἐὰν ἡ ζωὴ εἶναι ματαιότης καὶ αὐταπάτη (ε). Ἀπαισιόδοξος, θεωρεῖ πάντα σύμβολα καὶ ὀνείρων ἀπατηλότερα (ς). Μάτην ἐπεχείρησάν τινες νὰ ὁρίσωσι τὸν χαρακτῆρα τῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἐρνέστου Ῥενάν, διότι πάντες οἱ περὶ τούτου ὑποστηρίξαντες γνώμην τινὰ

(α) Ῥενάν. Σπουδάσματα ἱστορίας θρησκευτικῆς.
(β) Ρενάν. Βίος Ἰησοῦ. Εἰσαγωγὴ ἔκδ. 1876.
(γ) Ἐπιθ. τῶν δύο Κόσμων 15 Ἰαν. 1860.
(δ) Εἰσαγωγὴ εἰς Βίον Ἰησοῦ ἔκδ. 1876. Εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην ἀναφέρονται αἱ παραπομπαί.
(ε) Νεκρολογία, Ἐνριέτης Ῥενάν.
(ς) Ῥενάν. Ἅγιος Παῦλος. Ἀφιέρωσις.

εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀλήθειαν ὁμοῦ καὶ εἰς τὸ ψεῦδος. Ὁ Ἐρνέστος Ναβίλ φρονεῖ ὅτι τὸν Ῥενὰν «διευθύνει καὶ λεληθότως δεσπόζει ἡ ἄρνησις παντοδυνάμου Θεοῦ. Τὸ σύγγραμμα περὶ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ θὰ σᾶς ἐκπλήξῃ διὰ τῶν ἀνεξαντλήτων ἀντιφάσεών του, ἐωσοῦ σκαλίζοντες ὀλίγον τὸ ἔργον του ἀνεύρητε ὅτι οὐκ ἔστι Θεός». Πρὸς ἀπόδειξιν τῆς βεβαιώσεως ταύτης ἐπεκαλέσθη ὁ Ναβίλ τὸ σημαινόμενον διαφόρων χωρίων τῶν συγγραφῶν τοῦ Ῥενὰν ἀπέναντι τῶν ὁποίων ἕκαστος λογικῶς συμπεραίνει ὅτι ἦτο οὗτος ὀπαδὸς τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας (α) Ἀλλὰ δι' ἄλλων χωρίων τῶν ἰδίων πονημάτων καὶ δι' ἀκαταμαχήτων ἀποδείξεων, ὁ Μαρὲ ἀναιρῶν τὴν κρίσιν τοῦ Ναβίλ κατατάσσει τὸν Ῥενὰν μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τοῦ συστήματος τῆς πανθείας τοῦ Ἐγέλου. Τῳόντι· συνοψίζων ὁ Ῥενὰν τὴν περὶ Θεοῦ ἰδέαν τῆς Ἐγελιανῆς σχολῆς, ἐπιφωνεῖ, « ἰδοὺ ἡ θεμελιώδης θέσις τῆς ἡμετέρας θεολογίας» (β). Ἕτεροι ὅμως παρετήρησαν ὅτι ὁ Ῥενὰν κατεδίκασεν ὁριστικῶς τὰς περὶ τοῦ ἰδεώδους δοξασίας τοῦ Ἐγέλου εἰπὼν ὅτι «ἐπὶ τέλους τὸ ἰδεῶδες εἶνε μία οὐτοπία» (γ). Ὁ Βαρρέ, γράφων τὴν νεκρολογίαν τοῦ Ῥενάν, ἔλεγεν, ὅτι συνέτεινεν οὗτος πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ κραταίωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἐν Γαλλίᾳ ὡς συμβιβάσας τὴν πίστιν μετὰ τῆς ἐπιστήμης, κριτικὸς ὢν ἅμα καὶ πιστός, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔγραφεν ὁ Βονιέρος ὅτι, «ὁ Ῥενὰν ἐξησθένισε τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἀνατρέψῃ τὴν πίστιν διότι δὲν ἐγεννήθη εἰσέτι ὁ δυνάμενος ν' ἀτενίσῃ εἰς τοῦτο, ἀλλ' εἰργάσθη πρὸς ἀποχαύνωσιν τοῦ ὑπερκοσμίου φρονήματος καίτοι βεβαιῶν ὅτι ἡ ἀνθρωπότης καθίσταται ἐπὶ τοσοῦτον χρηστοτέρα ἐφ' ὅσον ἐνισχύεται καὶ ἐξευγενίζεται τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα (δ)». Ὁ Φρέππελ ἐθεώρει τὸν Ῥενὰν ὡς ἐλαυνόμενον ὑπὸ

(α) Ναβίλ. «Μελέτη τοῦ Βίου τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ Ῥενάν».
(β) Διάλογοι ὑπὸ Ῥενάν.
(γ) Ῥενάν. Βίος τοῦ Ἰησοῦ Σελ. 129.
(δ) Ἀμφότεραι αἱ λόγοι κατεχωρίσθησαν εἰς Φιγαρὼ 3 Ὀκτ. 1892.

ἀντιθρησκευτικῆς μανίας, ὁ δὲ καθηγητὴς Γραβίνσκης χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς «βλάσφημον καὶ ἀσεβῆ ἐκδηλοῦντα τὰς ἰδέας του μεθ' ὑποκρίσεως καὶ σεβασμοῦ πρὸς ἀποπλάνησιν τῶν ἀμαθῶν καὶ ἀθώων χορηγοῦντα δ' αὐτοῖς τὸ δηλητήριον ἀνεπαισθήτως»(α). Ἀλλὰ πῶς συμβιβάζεται ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος μὲ τοὺς λόγους τοῦ Ρενὰν εἰπόντος, «συμφορὰ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἀπέπνιγε τὴν θρησκείαν;» «Malheur à la raison le jour où elle etoufferait la religion»(6).

Τὸ ἀδύνατον καταρτίσεως ὀρθοῦ καὶ ἀκριβοῦς ὁρισμοῦ περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν τοῦ Ἐρνέστου Ρενὰν καὶ τὸ διαμαχόμενον τῶν διαφόρων κρίσεων ἐπήγασαν, ὡς εἰκός, ἐκ τῆς παντελοῦς ἐν αὐτῷ ἐλλείψεως πάσης στερρᾶς πεποιθήσεως, ἐκ τῶν ἀμφιταλαντεύσεων καὶ ἀντιφάσεων κατὰ τὴν συζήτησιν παντὸς ζητήματος περατουμένην μετὰ μακρὰν ἀνάλυσιν ἄνευ συμπεράσματός τινος, καὶ ἐκ τοῦ πάθους τῆς φιλαρεσκείας ἐξ οὗ ἤγετο καὶ ἐφέρετο. «*Ἔχεις δίκαιον.*» Ἰδοὺ τί πάντοτε ἔλεγεν εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συζητοῦντας, ἔστω καὶ ἂν ἡ γνώμη του ἦτο ὅλως ἐναντία πρὸς ἐκείνην τοῦ μετ' αὐτοῦ διαλεγομένου (γ). Ὁ ἴδιος δὲ ὁμιλῶν περὶ ἑαυτοῦ ἔγραφε, «τὸ ἀναποφάσιστον τοῦ ἐμοῦ χαρακτῆρος μὲ περιάγει εἰς θέσεις ἀντιστρατευομένας ἐξ ὧν δὲν γνωρίζω πῶς νὰ ἐξέλθω»(δ). Ἐν μέσῳ σπουδαίας συζητήσεως παρενείρει παιδαριώδεις εὐφυολογίας, ὁμιλῶν δὲ μετὰ σεβασμοῦ περὶ τῶν θείων γράφει εὐτράπελόν τινα φράσιν χαρακτηριζομένην ἀσεβῆ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἄκριτον δὲ ὑπὸ τῶν φίλων. «Ἐπὶ 64 ἔτη περιειργάσθην τὸ μέγιστον τῶν θεαμάτων, τὸ Σύμπαν. Ἡ θέσις εἰς ἣν εὑρίσκομαι ὅπως θεωρῶ τὸ πυροτέχνημα, εἶνε ἀξιόλογος.—Κατὰ τοὺς τρόπους τοῦ αἰσθάνεσθαι εἰμὶ γυνὴ κατὰ τὰ τρία τέταρτα.—Θ' ἀπευθύνω ἀναφορὰν πρὸς τὸν Θεὸν δι' ἧς θὰ τοῦ

(α) Rassegna Nazionale Italiana 16 Ὀκτ. 1892.
(6) Ρενάν· Βίος Ἰησοῦ. Σελ. XXX.
(γ) Ἐφημερὶς τῶν Συζητήσεων. 6 Ὀκτ. 1892.
(δ) Ρενάν. Ἡ μικρὰ Νοεμή.

ἀποσπάσω τὴν ἱλαρότητα.—Ἀποχαιρετίζων τὴν ζωὴν θ' ἀναπέμπω πρὸς τὴν αἰτίαν παντὸς ἀγαθοῦ εὐχαριστήρια ἐπὶ τῷ μαγευτικῷ περιπάτῳ ὃν ἐδόθη μοι νὰ διανύσω ἐν τῷ κόσμῳ τῆς πραγματικότητος.—Ἡ δοθεῖσά μοι ὕπαρξις χωρὶς νὰ τὴν ζητήσω ὑπῆρξε δι' ἐμὲ εὐεργέτημα, ἐὰν πάλιν μοὶ προσεφέρετο θ' ἀπεδεχόμην εὐγνωμόνως.—*Ὁμιλῶν λέγω εἰς ἕκαστον ὅτι ὑποθέτω ὅτι τοῦ εἶνε ἀρεστόν*»(α). Ὁ διαπρεπὴς Δελαφόσσε ὑπῆρξεν εἰλικρινὴς ἅμα καὶ αὐστηρὸς τοῦ Ρενὰν ἐπικριτὴς εἰπὼν ὅτι, «ἡ τελευταία λέξις τῆς διδασκομένης ὑπὸ τοῦ Ρενὰν φιλοσοφικῆς χειραφετήσεως εἶνε ἡ ἀναγόρευσις τῆς ἀποκτηνώσεως». L' avenement de la bestialité.—Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ θιασῶται καὶ πανηγυρισταὶ αὐτοῦ δὲν ἐδύναντο νὰ ἐξαφανίσωσι τὰ στίγματα τοῦ πνεύματός του. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, νῦν δ' ὑπουργὸς τῆς παιδείας, ἀπαγγέλλων ἐνθουσιώδη πανηγυρικὸν τοῦ διδασκάλου ἔλεγεν, «ὁ Ρενὰν ἐπεθύμει νὰ εἶνε προσεκτικὸς μάρτυς καὶ παρατηρητὴς ἀλλ' οὐχὶ καὶ κριτής. Δὲν ἀνεγνώριζεν ἐν ἑαυτῷ τὸ δικαίωμα νὰ βεβαιώσῃ τι ἢ νὰ συμπεράνῃ». Ὁ δὲ φίλος του Βοασιὲ ὑπῆρξεν εἰλικρινέστερος. «Αἱ ἀντιφάσεις καὶ αἱ γενόμεναι ὑπ' αὐτοῦ συγχύσεις μᾶς συνετάρασσον, ἀλλ' ἀκολούθως μᾶς ἔτερπον. Ὁ σκεπτισμός του ἦτο πάντοτε πεποικιλμένος μετά τινος χρωματισμοῦ πίστεως. Ἠσθάνετό τις ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχον δύο ἄνθρωποι, ὁ ἀρχαῖος καὶ ὁ νεώτερος»(6). Ἕτερος θιασώτης τῶν φιλολογικῶν ἔργων τοῦ Ρενὰν γράφων τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου 1892, μετὰ τοὺς ἐνθουσιώδεις περὶ τῆς καλλιεπείας καὶ τοῦ ὕφους τῶν συγγραφῶν ἐκείνους, παρατηρεῖ ὅτι «τὸ συμπεραίνειν δὲν ἦτον ἴδιον τοῦ πνεύματός του, ἡ δ' ἐλαφρότης μεθ' ἧς ἐπελάβετο τῆς συζητήσεως τῶν θρησκευτικῶν προβλημάτων συνέτεινε πρὸς μείωσιν τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἰάκωβος Ρουσὼ θὰ ἐθεώρει βλάσφημα τὰ θρησκευτικὰ τοῦ Ρε-

(α) Ρενάν. Ἐξομολογήσεις καὶ Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς νεότητος.
(6) Ἀμφότεροι οἱ λόγοι εἰς τὴν Ἐφημ. τῶν Συζητήσεων 8 Ὀκτ. 1892.

νὰν εἰρωνεύματα. Ἐντεῦθεν ἡ βαρύνουσα τοῦτον βαρυτάτη εὐθύνη ἐπὶ τῇ ἀνελίξει τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας ἐν Γαλλίᾳ»(α).

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὁ μὴ κρίνων οὐδὲ συμπεραίνων ἐπὶ τῶν συζητουμένων ὑπ' αὐτοῦ ζητημάτων, ὁ εὐσεβὴς κατὰ τούτους βλάσφημος δὲ κατ' ἄλλους, ὁ μὴ ἔχων στερρὰς πεποιθήσεις ἐπὶ οὐδενὸς ἀντικειμένου, πάντοτε δὲ ποικιλόβουλος καὶ εὐπαράτρεπτος, ἐπεχείρησε νὰ συντάξῃ νέαν τοῦ Ἰησοῦ βιογραφίαν περικλείων αὐτὴν ἐντὸς τῶν νόμων καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἀνελίξεως τῶν ἱστορικῶν συμβάντων! Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰργάζετο πρὸ ἑνὸς περίπου αἰῶνος ὁμὰς λογίων ὑποβαλλόντων τὰς Γραφὰς εἰς κριτικὸν ἔλεγχον καὶ ἀποτελούντων τὴν ἐν Γερμανίᾳ κριτικὴν σχολήν. Τὸ τελικὸν συμπέρασμα τῶν ἔργων καὶ ἐκζητήσεων τῆς σχολῆς ταύτης κατέληξε εἰς θρίαμβον τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τὸ προπαρασκευασθὲν ὑλικὸν κατὰ τὰς γενομένας μακρὰς ἐρεύνας καὶ ἐκζητήσεις ἦτον ἕτοιμον καὶ ἄφθονον καὶ ποικίλον, τὸ δὲ σκεπτικὸν καὶ ἄκριτον τοῦ Ῥενὰν πνεῦμα παραλεῖπον τὰ συμπεράσματα καὶ προτεῖνον ὡς ἀποδεδειγμένα τὰ συζητούμενα καὶ διαμαχόμενα συνέπηξε ποίημα εἰς πεζὸν λόγον ἐπιγραφόμενον ὁ «Βίος τοῦ Ἰησοῦ».

ΙΙΙ

Ἡ ἐκκλησία τῶν διαμαρτυρουμένων ἀποσείσασα τὸν ζυγὸν τῆς ἱεροκρατίας δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν κατάργησιν παντὸς θεσμοῦ καὶ παντὸς εἰσαχθέντος ὑπὲρ τοῦ κλήρου προνομίου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ καθιερώσασα τὴν ἀρχὴν τῆς ἀπολύτου ἀτομικῆς ἐλευθερίας κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν Γραφῶν διέσεισε τὰ θεμέλια πάσης παραδόσεως ἀπορρεούσης ἀπὸ τὴν ἀνέλιξιν τοῦ εὐαγγελικοῦ πνεύματος καὶ ἐχούσης τὸ κῦρος τῶν ἀποστολικῶν καὶ τῶν πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἐντεῦθεν ἐπήγασαν αἱ ἐν Γερμανίᾳ θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ αἱρέσεις καὶ

(α) Ἐπιθεώρησις τοῦ μηνὸς Ὀκτ. ὑπὸ Πυώ. (Frank Pyaux).

διαμαχόμεναι σχολαί. Ὁ μελετῶν τὰ ἔργα τῶν γερμανῶν θεολόγων καταπλήσσεται ἀληθῶς παρατηρῶν παρὰ τῇ ἐμβριθείᾳ τῶν πλείστων καὶ τῇ ἐξ αὐτῶν ἀποπνεούσῃ χριστιανικῇ ζωῇ καὶ εὐσεβείᾳ τὰς ὀρθολογικὰς καὶ ἀλλοκότους θεωρίας ἄλλων καὶ τὸ ἀχαλίνωτον τῆς φαντασιώδους ἐρεύνης κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ζητημάτων. Ὡς παρὰ τοῖς φιλοσοφικοῖς συστήμασι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐξ ὧν ἀπέρρευσε πᾶσα ἀνθρωπίνη σοφία, ἐδιδάσκοντο αἱ παραδοξολογίαι τῶν σοφιστῶν οὕτω καὶ ἐν Γερμανίᾳ τῆς θεωρητικῆς θεολογίας ἀναπτυχθείσης ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς προόδους καὶ πρὸς τὴν ἐπελθοῦσαν ἀνέλιξιν τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἀνεφύησαν συγχρόνως καὶ αἱ καλούμεναι σχολαὶ τῶν ἐλευθεροφρόνων καὶ τῶν κριτικῶν. Τοῦ συμφύρματος τοῦ Ῥενὰν περὶ τοῦ «Βίου τοῦ Ἰησοῦ» ἀρυσθέντος ἐκ τῶν συζητήσεων τῆς κριτικῆς τῶν Γραφῶν σχολῆς, θὰ ὑποδείξωμεν ἐνταῦθα τοὺς γενικοὺς χαρακτῆρας τῶν ἔργων τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Δὲ Βέττε, ἐπονομασθέντος Ναθαναὴλ τῶν κριτικῶν, καὶ τοῦ ὁρασυτέρου αὐτῆς ὀπαδοῦ Στράους.

Ἐδόξαζεν ὁ Δὲ Βέττε ὅτι ὁ ἄνθρωπος πλὴν τῶν νοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, δι' ὧν παρατηρεῖ καὶ ἀναλύει τὰ πράγματα καὶ ὁρίζει τὰ φαινόμενα καὶ τοὺς διέποντας τὴν κτίσιν νόμους, πεπροίκισται ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ διὰ δυνάμεως ἀποκαλυπτούσης εἰς αὐτόν, ὡς ἐξ ὁρμεμφύτου, τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ ἰδέας τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου ἀνεξαρτήτως παντὸς ὑπολογισμοῦ καὶ πάσης διαλεκτικῆς ἀποδείξεως. Ἐκ τοῦ ἐμφύτου θρησκευτικοῦ συναισθήματος προάγεται ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα ἐνοῦσα τὸ ἄπειρον μετὰ τοῦ πεπερασμένου, ἐκ δὲ τῆς ἀνελίξεως τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος διαπλάσσονται τὰ θετικὰ θρησκεύματα ἐξωτερικευόμενα διὰ συμβολικῶν παραστάσεων ἢ συνταυτιζόμενα μετὰ ἱστορικῶν γεγονότων καὶ ἐθνικῶν μύθων καὶ παραδόσεων. Ἐξετάζων τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῶν Γραφῶν ἤγειρεν ἀμφιβολίας ἐπί τινων ἐξ αὐτῶν, ἄλλα δ' ἐθεώρησεν ὡς οὐσι-

ωδῶς μεταβληθέντα καὶ ἀποτελοῦντα θρύλους ἱστορικούς, ἀλλ' αἱ ἐπεγειρόμεναι ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἀληθείας καὶ ἀκριβείας τῶν συμβάντων οὐδόλως ἔδει νὰ ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν ἡμῶν πεποιθήσεων. Ὁ Χριστιανισμός, ἠκολούθει λέγων ὁ Δε Βέττε, εἶνε ἀλήθεια ἐφ' ὅσον διδάσκει ἡμᾶς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ ὑπερκοσμίας ἀληθείας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν συμβόλων καὶ μυστηρίων καὶ ὁρατῶν ἀπεικονίσεων αἵτινες ἐνισχύουσι καὶ διαφωτίζουσι τὸ ἔμφυτον ἐν ἡμῖν θρησκευτικὸν συναίσθημα. Ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν ἐν παντὶ συμβόλῳ καὶ ἐν παντὶ θρύλῳ ἢ δόγματι ἢ ἐξωτερικῇ ἀπεικονίσει τὴν περιεχομένην ἀλήθειαν ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς παραστάσεως αὐτῆς. « Διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα ἔλαβε τὴν πλήρη αὐτοῦ καὶ τελευταίαν ἐκδήλωσιν ἀντικαταστῆσαν τὴν θρησκείαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως εἰς τὰς θρησκείας τῆς φύσεως. Αἱ ἰδέαι περὶ θεότητος, περὶ ἀθανασίας, περὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καθιερώθησαν ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τρόπον ἱκανοποιοῦντα τὴν διάνοιαν καὶ τὴν καρδίαν καὶ ἀνυψοῦντα τὸ φρόνημα πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν τελειότητα. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Χριστιανισμὸς εἶνε θεία ἀποκάλυψις ὡς πρῶται ἀποκαλύψεις εἶνε αἱ ἐνοράσεις καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος κοιναὶ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους, εἶνε δ' ἅμα καὶ ἀπολυτος ἀλήθεια ἐκπηγάζουσα ἀπὸ τὴν πηγὴν πάσης ἀληθείας ἀνεξαρτήτως τῆς αἴγλης τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν ἱστορικοῦ περιβλήματος. Ἡ κριτικὴ ἐπιστήμη ἐγείρει δισταγμοὺς καὶ ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀκριβείας ἱστορικῶν τινων γεγονότων ἀναφερομένων ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλ' αἱ ἐν αὐταῖς περὶ Θεότητος διδασκαλίαι καὶ ἡ δι' αὐτῶν συναρμογὴ τοῦ θρησκευτικοῦ μετὰ τοῦ ἠθικοῦ βίου οὐδόλως ἀλλοιοῦνται ἐκ τῶν ἐπεγειρομένων συζητήσεων καὶ κρίσεων περὶ τ' ἀναφερόμενα ἐν αὐταῖς θαύματα καὶ συμβεβηκότα, διότι οἱ τύποι ὑφ' οὓς ἐπέδρασεν ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια πρὸς ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος εἶνέ

τι δευτερεῦον καὶ ὅλως ἐπουσιῶδες»(α). Ἀλλ' ἐφ' ὅσον προέβαινεν ὁ Δὲ Βέττε εἰς τὴν κριτικὴν μελέτην καὶ ἀνάλυσιν τῶν Γραφῶν ἐπὶ τοσοῦτον διεσκεδάζοντο οἱ ἐπεγερθέντες εἰς αὐτὸν δισταγμοὶ περὶ τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῆς πρώτης ἱδρύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὸ « Ἐξηγητικὸν Ἐγχειρίδιον» ἔγραφεν ὅτι ἡ κριτικὴ δὲν δύναται νὰ προβῇ πέρα τῶν ἁπλῶν ἀμφιβολιῶν, ἐν δὲ τῷ συμπεράσματι τῶν σχολίων αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου παρετήρει τὰ ἑξῆς. «Στηρίγματα τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας ἔχομεν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Παύλου καὶ ταῖς ὁδοιπορίαις αὐτοῦ, ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς παραδόσεσι, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς μαρτυρίαις ἐθνικῶν συγγραφέων τοῦ Ταχίτου, τοῦ Ἰωσήπου καὶ ἄλλων. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ἐν τοῖς μνημείοις τούτοις δὲν ἀνευρίσκομεν λεπτομερείας ἀλλὰ τὰ ἐν αὐτοῖς μαρτυρούμενα γεγονότα ἐπιβάλλουσιν ὅρια εἰς τὴν κριτικὴν ἐπιστήμην». Ἐπὶ τέλους δὲ προσεγγίζων εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ συγγραφῇ, «Περὶ τῆς οὐσίας τῆς χριστιανικῆς πίστεως», δὲν ἐθεώρει πλέον αὐτὴν ὡς ἰδέαν περιβληθεῖσαν διὰ συμβόλων, ἀλλ' «ὡς πνευματικὴν δύναμιν ἀπαύγασμα τῶν ἔργων τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῆς γῆς»(β).

Τὸ δ' ἀσεβὲς ἔργον τοῦ Στράους περὶ τοῦ Βίου τοῦ Ἰησοῦ εἶνε μὲν εἰς πολλοὺς γνωστὸν ὡς ἐκ μεταφράσεως εἰς τὴν Γαλλικήν, ἀλλ' ὀλίγοι βεβαίως ἐμελέτησαν τὰ κατ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα καὶ τὴν γενομένην ἀνασκευὴν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ὁμοφρόνων του. Ὀπαδὸς τῆς σχολῆς τοῦ Ἐγέλου καὶ ἐφαρμόζων τὰς ἀρχὰς τῆς πανθεΐας εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐν μὲν τῇ θρησκευτικῇ καὶ ἠθικῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίᾳ ἔγκειται ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια, ἀλλὰ τὰ ἐν αὐτῷ γεγονότα καὶ τὰ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ εἶνε μυθολογικὰ καὶ ἱστορικοὶ θρύλοι. « Ὁ Χριστὸς, ἔλεγεν ὁ Στράους, δὲν εἶνε προσωπικὴ

(α) Μαθήματα περὶ ἀποκαλύψεως. Μεταφρ. Ἰταλική. Ἐν Λειψίᾳ 1833. Σελ. 1 μέχρι 139.

(β) Λιχτενβέργερ. Θρησκευτικαὶ ἰδέαι ἐν Γερμανίᾳ. Τόμος 2ος Σελ. 62.

ὑπαρξις ἀλλ' ἰδέα, ἡ ἰδέα τουτέστι τῆς ἀνθρωπότητος παραχθεῖσα διὰ τῆς ἑνώσεως τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος κατὰ τὴν ἀνέλιξιν τοῦ παντός. Τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶνε ὁ Θεὸς λαβὼν τὴν μορφὴν ἀνθρώπου καὶ ἐκδηλούμενος ἐν τῇ συνειδήσει τούτου, γενόμενος καὶ ἀποθνήσκων καὶ ἐγειρόμενος καὶ ἀναβαίνων εἰς τὸν οὐρανόν. Τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου παριστανομένην ἰδέαν ὑπὸ τὸ σύμβολον τοῦ Χριστοῦ πρέπει βεβαίως νὰ λατρεύωμεν διότι πᾶν τὸ ἔξοχον καὶ ὑψηλὸν εἶνε θεῖον, ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Εὐαγγελίου εἶνε ἡ κατ' ἐξαίρεσιν τοῦ Θεοῦ ἐνανθρώπησις χαρακτηρισθεῖσα ὀρθῶς ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν ὡς ἀπαύγασμα τοῦ Οὐρανίου Πατρός. Σύμβολον ἀληθῶς ἐξαίσιον περικαλύπτον τὸν ἰδεώδη Ἰησοῦν. Ἀλλὰ τὸν Ναζωραῖον τῆς Ἰουδαίας ἐγὼ δὲν γνωρίζω».

Ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ψυχρᾶς καὶ ἱστορικῆς ἀναιρέσεως τῶν κριτικῶν καὶ ὁμοφράνων του, ὑπὸ τὴν ἐξέγερσιν τῶν ὀπαδῶν τῆς σχολῆς τῶν πανθεϊστῶν εἰς ἣν ἐτάχθη καὶ ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἀδυνατότητι εἰς ἣν ἐτίθετο ἐνώπιον τῶν γεγονότων, ὁ Στράους ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς συγγραφῆς του ἀνήρεσεν ἑαυτόν. Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἦτο πλέον ἄθυρμά μυθολογικὸν καὶ συμβολικὴ ἀπεικόνισις θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, ἀλλ' ἡ τελειοτάτη καὶ ὑπερτάτη ἱστορικὴ ἐμφάνισις καὶ ἐκπροσώπησις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. « Ἐθυσίασα, ἔλεγε, τὰ χριστιανικὰ δόγματα, συνέτριψα τὰς πέτρας τοῦ σκανδάλου ἀλλ' οὐδέποτε ἀπεμάκρυνα ἀπὸ τῆς καρδίας μου τὸν Ἰησοῦν. Οὐδεὶς θὰ ἔχῃ τὸ δικαίωμα καὶ οὐδεὶς ποτε θὰ λάβῃ τὴν θρασύτητα νὰ τεθῇ πλησίον τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας. Πᾶσα περαιτέρω ἐν τῷ μέλλοντι θρησκευτικὴ ἀνέλιξις θὰ περιορισθῇ εἰς μόνον τὸν τύπον. Οὔτε ἐν ταῖς ἡμέραις μας οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι ἡ θρησκευτικὴ πρόοδος δύναται, ἔστω καὶ πόρρωθεν, νὰ ὁδηγήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα πέρα τῆς γιγαντιαίας προόδου εἰς ἣν ὡδηγήθη ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ». Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ μίσους, ἐπανῆλθεν εἰς

τὴν προτέραν ὁδὸν καὶ προέβη μέχρι λυσσώδους ἀθεΐας καταστὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ κῆρυξ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀπολυτοφροσύνης καὶ τῆς ὑποδουλώσεως τῶν λαῶν. Ἀναφορὰ ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τεσσαράκοντα χιλιάδων πολιτῶν ὑπεβλήθη ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν τῆς Ζυρίχης πρὸς καθαίρεσιν τοῦ Στράους ἀπὸ τῆς καθηγητικῆς αὐτοῦ ἕδρας. Τῆς γενομένης αἰτήσεως ἀποβληθείσης, οἱ πολῖται ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς ἐξουσίας, τὸ αἷμα ἔρρευσεν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη ν' ἀπομακρύνῃ τὸν Στράους ἀπὸ τῆς διδασκαλικῆς αὐτοῦ θέσεως (α). Ἡ δοκιμασία αὕτη, λέγει ὁ φίλος του Λιχτενβέργ, ἦτο ἀνωτέρα τῶν δυνάμεων τοῦ Στράους· ἀποτυφλούμενος ἀπὸ τὰ ἐν τῇ ψυχῇ του κοχλάζοντα πάθη νέαν ἐδημοσίευσε συγγραφὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐν ᾗ ἐδήλου, «ἠκόνισα τὴν καλήν μου σπάθην ἣν ἐγὼ ὁ ἴδιος ἀπήμβλυνα.» Οἰκτείρων ὁ Λιχτενβέργ τὴν θέσιν εἰς ἣν περιῆλθεν ὁ φίλος του, «ὁμολογῶ, ἔλεγεν, ὅτι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τελευταίου τούτου ἔργου ἐπέλαμψε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας, εἴπερ καὶ ἄλλοτε, λαμπρὰ καὶ φωταυγὴς ἡ Εὐαγγελικὴ ἀλήθεια, διότι κατεῖδον μέχρι τίνος σημείου δύναται νὰ φθάσῃ ὁ βαδίζων ἐν τῷ σκότει τῆς ἀσεβείας. Ὁ Στράους ἐπικαλεῖται τὴν ἴδρυσιν καισαρικῆς ἐξουσίας ἐπιβαλλούσης τὴν ὑπακοὴν δι' οἱουδήποτε βιαίου μέσου, κατέστη δ' οὕτω ἀπολυτόφρων κατὰ τὴν πολιτικὴν ὡς εἶναι καὶ κατὰ τὴν φιλοσοφίαν, ὁ δὲ καισαρισμός του δίδει τὴν χεῖρα εἰς τὴν διδασκαλίαν του. Οὕτω δὲ πρόδηλον εἶναι καὶ ἐναργὲς ὅτι ὁ μὴ ἐναποθέτων τὰς ἐλπίδας εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου διαμφισβητῶν, δὲν δύναται νὰ σεβασθῇ αὐτὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὅπως εἰσαγάγωσι τὴν καλουμένην πρόοδον ἄρχονται νὰ ἐναγκαλίζωσιν ἡμᾶς ἐν πυρὶ καὶ σιδήρῳ.» (β)

Ἱστοριογράφοι καὶ θεολόγοι καὶ φιλοσοφοῦντες ἐν Γερμανίᾳ ἐδημοσίευσαν σπουδαίας συγγραφὰς πρὸς ἀναίρεσιν τῶν τερατο-

(α) Ὅρα Σασαί. Χριστιανισμὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ Τόμος 3ος—Κεφ. περὶ Στράους.
(β) Λιχτενβέργ. Θρησ. ἰδέαι ἐν Γερμανίᾳ. Τόμ. 3ος—Σελ. 70. 72.

λογημάτων τοῦ Στράους, θ' ἀναφέρω δ' ἐνταῦθα δύω τῶν ἔργων τούτων δημοσιευθέντων ὑπὸ ὀπαδῶν τῆς ἰδίας τοῦ Ἐγέλου σχολῆς εἰς ἣν ἀνῆκεν.

Ὁ Βέρα ὑπέδειξε τὴν μονομανίαν ἐξ ἧς ἠλαύνετο ὁ Στράους κατὰ πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας καὶ πεποιθήσεως, ἀλλ' ἐπιστήσας ἰδίως τὰς σκέψεις του ἐπὶ τοῦ Βίου τοῦ Ἰησοῦ, «ὁ Στράους, λέγει, θεωρεῖ τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ ὡς αἴνιγμα. Αἴνιγμα; Ἀλλ' ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος δὲν εἶναι ἄρά γε αἴνιγμα; Καὶ τὸ αἴνιγμα δὲν εἶναι ἄρά γε εἰς ἑκάστην γωνίαν τοῦ Παντός; Πρέπει ἄρα ἐκ τούτου νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οὐδαμοῦ ὑπάρχει ἀλήθεια; Κατὰ τὸν Στράους ὁ Ἰησοῦς εἶνε αἴνιγμα διὰ τὴν ἐπιστήμην. Ἀλλὰ διὰ τίνα ἐπιστήμην; Φρονεῖτε ἄρά γε ὅτι παραγκωνίζοντες τὸν Χριστὸν καὶ πᾶσαν θρησκευτικὴν ἰδέαν ἐκμηδενίζοντες καὶ ἀνεγείροντες ὡς ἀρχὴν τὸ *Μηδὲν* θὰ διαφωτίσητε τὸ αἴνιγμα τοῦ Παντός; Καὶ δι' ἡμᾶς αἱ συγγραφαὶ τοῦ Στράους εἶνε αἴνιγμα, ἀλλ' ὅμως βλέπομεν ἐν αὐταῖς ἓν φαεινὸν σημεῖον. Τὸ χάος ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἀρνήσει.» (α)

Ὁ δὲ πανθεϊστὴς Κινὲ ὁμολογεῖ ὅτι, «ἅμα τις ἀναγνώσῃ τὴν πρώτην σελίδα τῆς βιογραφίας τοῦ Ἰησοῦ, γεγραμμένης ὑπὸ τοῦ ὁμόφρονος αὐτοῦ Στράους, πείθεται ἀμέσως, ὅτι αἱ σκέψεις αὐτοῦ δὲν ἀρύονται ἐκ τῶν γεγονότων ἀλλ' ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὑπερπηδῶν πᾶν παρεντιθέμενον πρόσκομμα ἀπεφάσισεν ἐκ τῶν προτέρων νὰ διαμορφώσῃ τὰ γεγονότα συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἰδέαν του. Πρὸς τοῦτο προέβη δι' ἀλογίστου λογικῆς ἢ μᾶλλον εἰπεῖν διὰ φανατισμοῦ ὑπομιμνήσκοντος τὸ πνεῦμα τῆς ἐρημώσεως καὶ καταστροφῆς τῶν Δουπουὴ καὶ Βολνεή. Ἐν μέσῳ τῆς ἀπολύτου τῶν ὅλων ἀρνήσεως καὶ σὺ ὁ ἴδιος ὁ ἀναγινώσκων ἄγεσαι νὰ ἐρωτήσῃς σεαυτόν, ἐὰν ἡ ὕπαρξίς σου εἶνε πραγματικὴ ἢ μὴ εἶνε σύμβολον μυθολογικῆς τινος ἱστορίας.» (β)

(α) Βέρα. Περὶ Στράους. Σελ. 274. 313. 353.

(β) Κινέ. Γερμανία καὶ Ἰταλία. Τομ. 2ος σελ. 306 καὶ Σασαὶ Χριστ. τόμ. 3ος σελ. 336.

IV

Ἐκ τοιαύτης βορβορώδους πηγῆς ἤντλησεν ὁ Ἐρνέστος Ρενὰν τὸ ὑλικὸν τοῦ ἀθλίου αὐτοῦ χριστολογικοῦ συνονθυλεύματος, τὸ δὴ οἰκτρότερον ὅτι, ἀνομολογῶν τὴν πλάνην εἰς ἣν περιέπεσεν ὁ Στράους κατὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς θεωρίας του περὶ τῆς συντάξεως τῶν εὐαγγελίων μᾶς παραπέμπει εἰς τὰς συγγραφὰς αὐτοῦ ὅπως φωτισθῶμεν! (α) Ναί. Εἰς τὸν Στράους καὶ εἴς τινας ὅλως ἀγνώστους συγγραφεῖς μᾶς παραπέμπει ὁ Ρενὰν ὅπως γνωρίσωμεν ἐξ αὐτῶν τὰ τελευταῖα συμπεράσματα εἰς ἃ κατέληξαν οἱ ἐν Γερμανίᾳ ἐπιχειρήσαντες τὸν κριτικὸν ἔλεγχον τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ παραδόξως δύω ὀνόματα ἀποσιωπᾷ, τῶν δύο κορυφαίων τῆς κριτικῆς σχολῆς, τὸν Δε Βέττε καὶ τὸν Βάουρ. Πόθεν ἄρά γε τοιαύτη παράλειψις καὶ τίς ἡ ἐξήγησις τοιαύτης ἀποσιωπήσεως; Περὶ μὲν τοῦ Δε Βέττε ἤδη γινώσκετε ἀναγνῶσται ἐκ τῶν πρόσθεν εἰρημένων ὅτι κατέληξεν οὗτος εἰς τὰς πεποιθήσεις ὀρθοδόξου Χριστιανισμοῦ διὰ τῆς κριτικῆς τῶν Γραφῶν, περὶ δὲ τοῦ Βάουρ μάθετε ὅτι καὶ οὗτος ἀνομολογήσας ὅτι ὁ Ἰησοῦς εἶνε τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος ἐχαρακτήρισε τὰς ὑποθέσεις καὶ δοξασίας τοῦ Στράους, «πομφόλυγας σάπωνος διαλυομένας κατὰ τὴν πρώτην πνοὴν τῆς κριτικῆς ἐπιστήμης». (β) Ὁ Ρενὰν φιλόλογος ὢν καὶ γλωσσομαθὴς γράφων δὲ ὡς ἐρασιτέχνης παντοῖα πολιτικὰ καὶ φιλοσοφικὰ καὶ δραματικά, μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ γλαφυρότητος, διεσκεύασε τὸ χριστολογικὸν ἔργον του ἐν πολλοῖς, συμφώνως πρὸς τὰς νεωτέρας τοῦ Στράους θεωρίας. Ἀλλ' ἐγίνωσκεν ἄρά γε τὰς γενομένας ἐπικρίσεις καὶ ἀναιρέσεις ὑπό τε τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἱστορικῶν καὶ κριτικῶν καὶ ἑρμηνευτῶν;

(α) Ρενάν. Βίος τοῦ Ἰησοῦ. Εἰσαγωγή. Σελ. XXXVIII.

(β) Βάουρ. Κριτικὴ τῆς Εὐαγγελικῆς ἱστορίας. I § 6.—Ὅρα καὶ Ἔτινγερ Ἀπολ. Χριστ. Γαλ. Μεταφρ. Τόμος 22 Σελὶς 261.

Ὁ διαπρεπὴς τῶν κριτικῶν Φραϋνδίγγερ ἔγραφεν, «ἡ ἐπιπολαιότης μεθ' ἧς ὁ Στράους ἑρμηνεύει τὰς Γραφὰς εἶνε ἓν τῶν κυριωτέρων γνωρισμάτων τῶν ἔργων του. Ἡ συγγραφή του (Βίος τοῦ Ἰησοῦ) δὲν εἶναι ἔργον ἱστορικοῦ ἀλλὰ διασκευὴ ὑπερβατῶν θεωρημάτων, διότι τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἐθυσίασεν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ παραδοξολογίας». (α) Ἐγίνωσκεν ἄραγε ὁ Ρενὰν τὰς κρίσεις ταύτας καὶ τὰ σπουδαῖα ἔργα ὅσα ἐδημοσιεύθησαν πρὸς διάψευσιν καὶ ἀνασκευὴν τῶν μυθικῶν τοῦ Στράους ἐπινοήσεων; Ναί, ταῦτα ἐγίνωσκε διότι ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ μοχθηρὰ στρέβλωσις τῶν κειμένων τῶν Γραφῶν ἐν τοῖς πονήμασι τοῦ Στράους μαρτυροῦνται ἐν πάσῃ κριτικῇ καὶ ἱστορικῇ τῆς Γερμανίας συγγραφῇ. Ἀλλ' ὁ ἐπιδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Ρενὰν σκοπὸς καὶ τὰ ἐλατήρια ἐξ ὧν ἠλαύνετο κατὰ τὴν ἐκπόνησιν τῆς βιογραφίας τοῦ Ἰησοῦ δὲν τοῦ ἐπέτρεπον ἀμερόληπτον τῶν πραγμάτων στάθμισιν οὐδὲ πιστὴν αὐτῶν ἀναγραφήν.

Στράους καὶ Ρενὰν ἤγοντο καὶ ἐφέροντο ἐξ ἑνὸς κοινοῦ πάθους, ὑπὸ τοῦ μίσους τοῦ κλήρου καὶ τῆς ἐκκλησίας εἰς ἣν ἕκαστος ἀνῆκε. Φοιτήσαντες ἀμφότεροι ἐντὸς ἱεροσπουδαστηρίων καὶ τὴν πρὸς τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα ὁδὸν ἐγκαταλείψαντες, ὑπεβλέποντο, ἴσως δ' ἐμισοῦντο καὶ κατεδιώκοντο ὑπὸ τοῦ κλήρου καὶ τῶν πολιτικῶν κληρικοφρόνων ἰσχυρὰ ἀποτελούντων κόμματα ἐν ταῖς πολιτείαις τῆς Δύσεως. Ὡς τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ἀμφότεροι ἐγκατέλειψαν τὸ θεολογικὸν στάδιον ὅπως ζητήσωσιν ὑψηλὰ ἀξιώματα ἐν τῇ πολιτείᾳ, ἀλλ' εἰς τὰς προσδοκίας καὶ ἐνεργείας των ἀντετάσσοντο κληρικοὶ καὶ οἱ μετ' αὐτῶν συμμαχοῦντες πολιτικοί. Θέλετε νὰ καταβάλωμεν τὸν κλῆρον; ἔλεγεν ὁ Στράους πρὸς τοὺς μετ' αὐτοῦ ὁμοφρονοῦντας ἐπὶ τοῖς πολιτικοῖς ζητήμασι, θέλετε τὸν κλῆρον νὰ καταβάλωμεν καὶ νὰ ἀποδιώξωμεν τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ τοὺς ναούς; πρέπει πρῶτον νὰ ἐξαλείψωμεν πᾶσαν περὶ θαυμάτων πεποίθησιν καὶ πᾶσαν ἰδέαν ὑπερκοσμίου

(α) Φραϋνδίγγερ. "Ορα εἰς τὴν Γαλ. Ἐγκυκλ. τῶν Θεολ. ἐπιστημῶν εἰς τὴν λέξιν Strauss.

ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Ἰησοῦ. (α) Καὶ τοῦτο ἐπεδίωξεν ὁ Στράους καθ' ὅλον τὸν βίον καὶ πρὸς τὸ παράγγελμα τοῦτο συνεμορφώθη σταθερῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως ὁ Ἐρνέστος Ρενάν.

V

Εἰς πάντα τὰ θρησκευτικὰ ἔργα τοῦ Ρενὰν ἀποτυποῦται τὸ σκεπτικὸν καὶ ἀντιφατικὸν καὶ ἄστατον καὶ ἀρεσκευτικὸν τοῦ πνεύματός του, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι συγγχρόνως ὑπεμφαίνεται ὁ ἐκ τῶν προτέρων ὁρισθεὶς σκοπὸς πρὸς ὃν βαδίζει καὶ πρὸς ὃν ἀπευθύνονται πᾶσαι αἱ σκέψεις καὶ ἡ γλαφυρότης τοῦ καλάμου του. Ἀποθαυμάζει μὲν τὸ ὕψος τῆς εὐαγγελικῆς ἠθικῆς καὶ ἀσπάζεται πολλὰς τῶν ἐν αὐταῖς μεταφυσικῶν ἰδεῶν καὶ παραδέχεται τὸ ἀληθὲς τῶν κατὰ τὴν πρώτην ἵδρυσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ σπουδαιοτέρων γεγονότων τῶν ὁδηγούντων εἰς τὸ συμπέρασμα ὑπερκοσμίου ἀρχῆς καὶ ἐκπορεύσεως, ἀκριβῶς ὅμως ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου σᾶς ἐγκαταλείπει, ἐκ τῶν προτεθέντων ἀπομακρύνεται καὶ διὰ τεχνητῆς τινος περιστροφῆς ἢ ἀορίστου καὶ ἀσυναφοῦς προτάσεως ἐκμηδενίζει τὰς λογικὰς συνεπείας εἰς ἃς σὲ ἤγαγον οἱ λόγοι, αἱ σκέψεις καὶ αἱ βεβαιώσεις του. «Πρόσεχε, ἔλεγεν αὐτῷ ὁ ὁμόφρων καὶ φίλος του Ἀβέτος, πρόσεχε, διότι οἱ ἐφημέριοι θὰ ἐπεκαλοῦντο ἡμέραν τινὰ τὴν μαρτυρίαν σου ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος καὶ θὰ ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοῦ κύρους τῶν λόγων σου, ὅλως ἐναντίον τῶν προθέσεών σου, ἐὰν τὰ λάθη σου δὲν ἐδιορθοῦντο ὑπὸ ἡμῶν τῶν συνεργατῶν σου». (β) Ὁ Ἀβέτος ἐγίνωσκε καλῶς τὰς προθέσεις του ἐκ τῶν προτέρων. Ἐργαζόμενος κατὰ τοῦ καθολικοῦ κλήρου, οὗτινος ἦτο μέλος καὶ ἀφ' οὗ ἀπέχωρίσθη, εὐκόλως παρεσύρθη ἀπὸ τοὺς ὑλοδοξοῦντας μεθ' ὧν συνειργάζετο μέχρι καταδιώξεως τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος.

(α) Λίχτενβεργ. Θρησκ. ἰδέαι ἐν Γερμανίᾳ. Τόμος 3ος Σελ. 36.
(β) Havet, ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἔκδ. Γ', σελ. 11.

Ἀλλ' ἡ ἀμφιταλάντευσις καὶ ἀστασία τῶν κρίσεων καὶ πεποιθήσεών του, ἡ περιφάνεια τῶν ἱστορικῶν γεγονότων καὶ ἡ ἀποτυχία τῶν ἔργων τῆς ἐν Γερμανίᾳ κριτικῆς σχολῆς, ὡδήγουν αὐτὸν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ὑπερκοσμίου καὶ ἀκαταλήπτου, στιγμιαία δ' ἔπαρσις ὑπέκλεπτεν ἀπὸ τὴν διάνοιάν του μυστηριώδεις σκέψεις πολλάκις δὲ λόγους πίστεως καὶ εὐσεβείας.

Παραγκωνίσωμεν ἐπὶ μικρὸν τὰς Γραφὰς καὶ ἐρωτήσωμεν τὸν Ἐρνέστον Ρενὰν περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου ὡς ἄλλοτε ἐπηρώτων οἱ Ἰουδαῖοι. Τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὗτος ;

Ὁ Ἰησοῦς ἐστερημένος πάσης ἐπιστημονικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας, χωρικὸς ἁπλοϊκὸς καὶ τέκτων εἰς οἰκογένειαν ἐργατικὴν ἀνήκων κατ' οὐδὲν διέφερε τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως εἰς ἣν ἐγεννήθη, μηδεμίαν δ' εἶχε γνῶσιν περὶ τῶν τοῦ κόσμου, περὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. (α) Πᾶσαν δὲ τὴν συγγραφὴν τοῦ Ρενὰν διεξερχόμενοι πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Ἰησοῦς διετηρήθη καθ' ὅλον τὸν βίον οἷος ἦτο τὸ πρίν, οὔτε ἐπιστημονικὴ δ' ἱκανότης ἀνεπτύχθη ἐν αὐτῷ οὔτε ἡ κοινωνικὴ αὐτοῦ θέσις μετεβλήθη, οὔτε οἰκονομικῶς ἀπέκτησε στέγην ὅπως κλίνῃ τὴν κεφαλήν. Καὶ αὕτη μὲν εἶνε ἡ πρώτη σειρὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ρενὰν ἱστορικῶς ἀκριβωθέντων γεγονότων. Ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ δευτέρα.

Ὁ Ἰησοῦς ἐπετέλεσε τὸ σπουδαιότατον ἔργον τοῦ κόσμου ἄνευ δὲ αὐτοῦ ἡ ἱστορία εἶνε ἀκατάληπτος (β).

Μέγας ὑπῆρξεν ὁ Ἰησοῦς ἐν λόγοις καὶ ἔργοις. Οὐδεὶς ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς ὅμοιος αὐτῷ. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ συνεκεντρώθη πᾶν ὅ,τι ἀγαθὸν καὶ ὑψηλὸν εἰς τὴν φύσιν. (γ)

Εἰς τὸ ὕψος καὶ τὴν τελειότητα τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδαχῆς, οὐδεμία ὑπερυψώθη ἀνθρωπίνη διάνοια. (δ)

(α) Ρενάν. Βίος τοῦ Ἰησοῦ Σελ. 41. 42.
(β) Αὐτ. Εἰσαγωγῆς. Σελ. CV. καὶ Σελ. 1 καὶ 2.
(γ) Αὐτ. Σελ. 97 καὶ 474,
(δ) Αὐτ. Σελ. 463.

Ἡ τελειοτάτη συνείδησις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ναζωραίου Ἰησοῦ (α).

Ἡ ἀπόστασις τῶν ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις σειραῖς γεγονότων εἶνε τοιαύτη, τὸ δὲ μέγεθος τῆς ἀντιθέσεως καὶ ἐναντιότητος αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον εὐρὺ καὶ ἀνυπολόγιστον ὥστε ἀδύνατον ἀποβαίνει εἰς τὸν λογικῶς σκεπτόμενον, κρίνοντα δὲ ἐντὸς τῶν συνήθων ὁρίων τῶν ἱστορικῶν νόμων, νὰ θεωρήσῃ ὡς περιβάλλοντα ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιον ἐκπορευόμενα.

Τίνι τρόπῳ ὁ ἄσοφος ἐγένετο πάνσοφος καὶ πάντας τοὺς ἠθολόγους ὑπερηκόντισε, τὸν Σωκράτην καὶ Ἀριστοτέλην, τὸν Σενέκαν καὶ Κικέρωνα, τὸν Καρτέσιον καὶ Λεϊβνίτιον καὶ Κάντιον ;

Τίνι τρόπῳ ὁ ἄσημος τέκτων καὶ ἄγνωστος τῆς Ἰουδαίας χωρικὸς ἐγένετο γίγας σθεναρὸς καὶ παντεπίσκοπος καὶ παντοδύναμος καὶ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς Ἀλεξάνδρους καὶ Καρόλους ὑπεράκοντίσας καὶ γενόμενος τὸ κέντρον τῆς ἀνθρωπότητος κατέστησε τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἀνεξήγητον καὶ ἀκατάληπτον ἄνευ τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ ;

Οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἔλυσαν τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ ἐπεσφράγισαν τὴν μαρτυρίαν των διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. Οἱ τοῦ πολιτισμοῦ προεξάρχοντες λαοὶ ἀπεδέξαντο τὴν μαρτυρίαν τῶν μαθητῶν καὶ ἐπείσθησαν διὰ τῆς πείρας δέκα ὀκτὼ αἰώνων περὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς. Πάντα τὰ εὐγενέστερα καὶ ἀνώτερα πνεύματα τῆς ἀνθρωπότητος προσήνεγκαν τὴν λατρείαν αὐτῶν τῷ Ἰησοῦ ὡς εἰς ὕπαρξιν ἐγκόσμιον ἅμα καὶ ὑπερκόσμιον. Ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ ἐπίδρασιν τοῦ δόγματος τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἐπετελέσθησαν τὰ θαύματα τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ' ὑμεῖς οἱ ἀρνούμενοι ἢ ὁπωσδήποτε διαμφισβητοῦντες τὴν ἐπισκόπησιν καὶ ἐμφάνισιν τοῦ θείου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀκριβοῦντες δὲ καὶ ἀνομολογοῦντες γεγονότα μηδόλως συμβιβαζόμενα μετὰ τῶν

(α) Αὐτ. Σελ 79.

συνήθων ἱστορικῶν νόμων τίνα δίδετε λύσιν εἰς τὸ ἐπεγειρόμενον ζήτημα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ;

Μήτι ὁ ἄσοφος καὶ ἀφανὴς Ἰησοῦς ἐγένετο πάνσοφος ἐν μέσῳ τοῦ περιέχοντος εἰς ὃ ἔζησεν ἢ μὴ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἀπέδωκαν εἰς αὐτὸν τὴν σοφίαν ἣν ἠρύσθησαν ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν; Ἀλλ' ὁ Ρενὰν μᾶς διδάσκει ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ εἶνε ὅλως πρωτότυπον ἀποχωρισθὲν ἀπὸ τὸ Ἰουδαϊκὸν πνεῦμα μηδόλως δὲ ἐμβαπτισθὲν ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ ἢ Ἑλληνικῇ σοφίᾳ (α).

Μὴ ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξε μὲν ἔκτακτόν τι φαινόμενον ἐν τῇ ἀνθρωπότητι δὲν δύναται δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς μοναδικὸν καὶ ὑπερβαῖνον τὴν σφαῖραν τῶν ἐγκοσμίων καὶ τῶν ἱστορικῶν νόμων; Ἀλλ' ὁ Ρενὰν διὰ μὲν τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ γνώσεων συμπαραβαλὼν τὸν Ἰησοῦν μετὰ τῶν πρὸ καὶ μετ' αὐτὸν ἠκρίβωσεν ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πάντων ἀνώτερος καὶ τελειότερος, διὰ δὲ τῆς γονίμου αὐτοῦ φαντασίας προβὰς μεχρι τῶν ὁρίων πάσης τελειότητος ἀπεφάνθη ὅτι οὐδ' ἐν τῷ *μέλλοντι* δύναταί τις νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ὕψος τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδαχῆς ἢ νὰ ὑπερακοντίσῃ τὸ *ἀπόλυτον τῆς τελειότητος τοῦ Ἰησοῦ*. «Quels que puissent être les phenomènes inattendus de l'avenir, Jesus ne sera pas surpassé» (β).

Ἀλλ' ἐὰν ὁ τέκτων τῆς Ἰουδαίας πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ὑπερέβη ἡ δὲ γόνιμος τοῦ Ρενὰν φαντασία δὲν δύναται νὰ ἐπινοήσῃ ὃν Ἐκείνου ἁγιώτερον, ἢ ἰσχυρότερον, ἢ ἐντελέστερον δυνάμενον νὰ ἐπιφανῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπὶ τῆς γῆς, πῶς δύνασθε νὰ περικλείσητε τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰησοῦ ἐντὸς τῶν συνήθων νόμων τῆς ἱστορίας; Ὑμεῖς, ὑμεῖς αὐτοί, ὑμεῖς οἱ Στράους καὶ Ρενὰν καὶ οἱ τούτων ὀπαδοὶ ἀποφαινόμενοι ὅτι οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι δύναται νὰ παρουσιασθῇ ἐπὶ τῆς γῆς προσωπικότης ὁμοία ἢ ἀνωτέρα τοῦ Ἰησοῦ, ὑμεῖς ἀποτυφλούμενοι ἀπὸ τὴν αἴγλην τῆς ἐμφανίσεως τοῦ θείου ἐν τῇ ἱστορίᾳ

(α) Αὐτ. Σελ. 41. 42. 473.
(β) Αὐτ. σελ. 463 καὶ 475.

τῆς ἀνθρωπότητος, ἀνατρέπετε ἐκ βάθρων τὸ ἄθλιον τοῦ βίου σας ἔργον.

Σεῖς λέγετε. Ὁ Ἰησοῦς διὰ μιᾶς μόνης ἁπλουστάτης φράσεως ἔθετο τὰς βάσεις τοῦ ἀληθοῦς πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας εἰπών, «τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (α). Ἐνώπιον τῆς διαλέξεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος, ἐκφωνεῖτε, «τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἦν ἀληθὴς Θεοῦ υἱός» (β). Ὑμεῖς λέγετε· «εἷς λόγος τοῦ Ἰησοῦ ἀπήστραψεν ἐν μέσῳ τοῦ σκότους καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἐθεμελιώθη τὸ αἰώνιον θρήσκευμα καὶ ἡ ἐμπρέπουσα λατρεία ἀξία τῶν ἀνωτέρων πνευμάτων» (γ). Σεῖς ὁμολογεῖτε ὅτι ἡ πίστις τῶν πρώτων χριστιανῶν μηδεμίαν ἐπιδέχεται ἐξήγησιν ἄνευ τῆς προϋποθέσεως προσώπου γιγαντιαίου μεγαλείου» (proportions colossales) (δ). Σεῖς λέγετε ὅτι ἡ πνοὴ τῆς Θεότητος ἐπενεργεῖ ἐλευθέρως ἐπὶ ἀνθρώπων ζώντων εἰς πεδίον ἐλεύθερον καὶ μὴ «περιωρισμένον ἐντὸς ἀθλίας κοινωνίας οἵαι αἱ σημεριναί,» (ε) ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔζη ἐν μέσῳ ἀθλιωτάτου λαοῦ καὶ οἰκτρῶν περιστάσεων. Σεῖς τὸν Ἰησοῦν ὑπερυψοῦτε ὑπεράνω τῆς σοφίας τοῦ Παύλου καὶ τῆς Θεολογίας τοῦ Ἰωάννου τοὺς δ' Εὐαγγελιστὰς χαρακτηρίζετε ὡς ἀδεξίους βιογράφους «ἐλαττώσαντας τὸ θεῖον τοῦ Ἰησοῦ κάλλος» (ς).

Προσεγγίζοντες τὰς βεβαιώσεις ταύτας εἰς τὴν παρ' ὑμῶν ἀκριβωθεῖσαν ἁπλοϊκότητα τοῦ Ἰησοῦ, εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ ἀφάνειαν καὶ εἰς τὴν στέρησιν πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ ἐπιστήμης, εἰς τίνας ἄρά γε ὁδηγούμεθα σκέψεις καὶ εἰς τίνα καταλήγομεν συμπεράσματα;

Καὶ ἡ τελειότης καὶ τὸ πάνσοφον τοῦ Ἰησοῦ, κατὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς κριτικῆς σχολῆς, δὲν περιωρίζετο ἐν μόνῃ τῇ σφαίρᾳ

(α) Αὐτ. σελ. 361.
(β) Αὐτ. σελ. 244.
(γ) Αὐτ. σελ. 244.
(δ) Αὐτ. σελ. 464.
(ε) Αὐτ. σελ. 465.
(ς) Αὐτ. σελ. 467.

τῆς ἠθικότητος ἀλλ' ἐπεξετείνετο καὶ ἐπὶ τῶν μεταφυσικῶν καὶ ὑπερκοσμίων. Ἡ θρησκεία κατὰ τὸν Ρενὰν δὲν εἶνε ἐπείσακτός τις φαντασιώδης δημιουργία ἀλλ' ἐκπηγάζει ἀπὸ ἔμφυτον συναίσθημα. Ἅμα ὁ ἄνθρωπος ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τὴν κτηνώδη κατάστασιν, κατεῖδέ τι ὑπεράνω τῆς πραγματικότητος καὶ πέραν τοῦ θανάτου (α). Ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς τοῦ ἀληθοῦς θρησκεύματος, μετ' αὐτὸν δὲ οὐδὲν ἄλλο ἀπομένει ἢ νὰ γονιμοποιήσωμεν καὶ ἀναπτύξωμεν (6). Ἀλλὰ τούτου τεθέντος ἡ αὐστηρὰ καὶ ἀδυσώπητος λογικὴ δὲν μᾶς ὁδηγεῖ ἄράγε νὰ ἐκζητήσωμεν τὰ περὶ τῆς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀπὸ αὐτὴν τὴν καθαρὰν πηγήν, ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὁριστικὸν θρήσκευμα μακρὰν τοῦ ὁποίου πᾶσα ἐκζήτησις μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν; Ὑμεῖς λέγετε· «ὁ Ἰησοῦς ἐδημιούργησε τὸν οὐρανὸν τῶν ἁγνῶν ψυχῶν, τὴν ἁγιότητα τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἐν τῷ Θεῷ καὶ τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν ματαίως ἐκζητουμένην ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ». (γ) Ὑμεῖς δοξάζετε ὅτι, «ὁ Ἰησοῦς ἵδρυσε τὸ τελειότατον τῶν θρησκευμάτων, πᾶν δὲ τὸ γενόμενον μακρὰν αὐτοῦ εἶνε ἄγονον» (δ). Ἀλλ' ἂς προσδράμωμεν τότε εἰς τὴν πηγὴν ταύτην τῆς ἀληθείας καὶ εἰς τὸν δημιουργὸν τῆς ζωῆς ἐν τῷ Θεῷ, ὅπως φωτισθῶμεν περὶ τῶν αἰωνίων ἐκείνων ζητημάτων ἐφ' ὧν μηδεμία πειραματικὴ παρατήρησις καὶ μηδεμία ἐπιστημονικὴ ἐκζήτησις δύναται νὰ μᾶς φωτίσῃ. Ὑμεῖς εἴπατε· «ἡ συνείδησις τῆς Θεότητες ἐπεφάνη ἐν ὅλῃ τῇ μεγαλωσύνῃ Αὐτῆς ἐν τῇ προσωπικότητι τοῦ Ἰησοῦ». (ε) Ἀλλὰ τότε λογικὴ αὐστηρὰ καὶ ἀδυσώπητος μᾶς ὑπαγορεύει ν' ἀρυσθῶμεν ἀπὸ τὴν θείαν ταύτην πηγὴν τὰ νάματα τῶν ἡμετέρων πεποιθήσεων, περί τε τῆς οὐσίας τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ περὶ τῆς μυστη-

(α) Αὐτ. σελ. 2.
(β) Αὐτ. σελ. 461.
(γ) Αὐτ. 461.
(δ) Αὐτόθι.
(ε) Αὐτ. σελ. 79.

ριώδους ἀρχῆς καὶ δημιουργίας τῶν ὄντων, ὅπως συναρμολογοῦντες ταύτας μετὰ τῶν ὁριστικῶν τῆς ἐπιστήμης ἐξαγομένων παραστήσωμεν ἐνώπιον τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως σύνολον ἐναρμόνιον γνώσεων καὶ ἀληθειῶν ἱκανοποιουσῶν μὲν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν γνωστικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ὁδηγουσῶν δὲ τὴν ἀνθρωπότητα εἰς ἠθικὴν τελειοποίησιν καὶ εἰς εἰρηνικὴν πρόοδον καὶ συμβίωσιν τῶν λαῶν.

Ναί, λέγουσιν οἱ Στράους καὶ Ρενὰν καὶ οἱ τούτων ἐν Ἑλλάδι ὀπαδοὶ καὶ ὁμόφρονες. Ἀποδεχόμεθα καὶ ἀνομολογοῦμεν τὸ ἀπόλυτον τῆς τελειότητος τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὴν ἀδιαφιλονείκητον ἀλήθειαν τῶν λόγων του καὶ τὴν ἠθικὴν ἁγιότητα τῆς τε διδασκαλίας καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς οὐδὲν ἔθετο δόγμα, οὐδεμίαν ἐκύρωσε θρησκευτικὴν ὁμολογίαν, οὐδὲν ἐδίδαξε περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, τὰ δὲ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, οἷα διετυπώθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, δὲν ἐκπορεύονται ἀπὸ τὰ νάματα τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν λόγων αὐτοῦ.

Τὴν ἀποπλάνησιν ταύτην θ' ἀναλύσωμεν μεθ' ὅλης τῆς ἐπιστασίας καὶ θ' ἀνασκευάσωμεν εἰς τὰ ἑπόμενα κεφάλαια. Ἂς μᾶς ἐπιτρέψωσι δὲ πρὸ τούτου οἱ ἀναγνῶσται νὰ ὑποβάλωμεν εἰς τὰς σκέψεις των τὰς ἐντυπώσεις ἃς διήγειρεν εἰς ἡμᾶς ἡ ἀνάγνωσις πανηγυρικοῦ ἄρθρου ὑπὲρ τοῦ Ἐρνέστου Ρενὰν καταχωρισθέντος εἰς περιοδικὸν τῶν Ἀθηνῶν. (α)

VII

Τὸ ἐπαγωγὸν καὶ λεπτεπίλεπτον Γαλλικὸν πνεῦμα σπουδαίαν ἐνασκεῖ ἐπίδρασιν ἐπί τε τῷ νοητικῷ καὶ κοινωνικῷ βίῳ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτε εὐγενεῖς ἐξυπηρετεῖ ὁρμὰς καὶ ἰδέας καὶ ὅτε

(α) Ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα ἡ «Ἐφημερὶς» ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐρνέστου Ρενάν. Ἡ σύνταξις τῆς ἐφημερίδος δὲν συμμερίζεται τὰς κρίσεις τοῦ ἀρθρογράφου περὶ Ρενὰν ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ἄρθρου τῶν ἰδίων αὐτῆς συντακτῶν.

ἐλαυνόμενον ὑπὸ τῆς μέθης τοῦ νεωτερισμοῦ ἀποπλανᾶται εἰς φαντασιώδη θεωρήματα καὶ τερατώδεις διδασκαλίας.

Καὶ δὲν παρεσύρετο ἄρά γε ἐκ τοιούτων ἀποπλανήσεων ὁ Ἕλλην τοῦ Ρενὰν θαυμαστὴς συνιστῶν ἡμῖν τὴν *θετικὴν φιλοσοφίαν* ὡς ἄγουσαν ἡμᾶς εἰς ὡρισμένα καὶ θετικὰ συμπεράσματα ἀποθαυμάζων δ' ἅμα τὸ πνεῦμα τοῦ Ρενὰν ὡς ὁδηγηθὲν ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς πείρας εἶτα δὲ χαρακτηρίζων ὡς μετέχον ὁμοῦ τῆς *γυναικὸς καὶ τοῦ ὄφεως καὶ τοῦ πύματος· εὐλύγιστον, ὀλισθηρόν, ρευστόν, μυριόχροιν, ἄπιστον, θελκτικόν, μίγον καὶ διαδοχικῶς μεταβαλλόμενον*;

Καὶ δὲν ἀποπλανᾶται ἄρά γε ὁ Ἕλλην τοῦ Ρενὰν θαυμαστὴς γράφων ὅτι ἡ ἀντίληψις τοῦ κόσμου ἡ ἀποτελοῦσα τὴν οὐσίαν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ρενὰν ἐνεπνεύσθη εἰς αὐτὸν αὐτομάτως; Ἀλλὰ τότε τί ἐγένετο ἡ φιλοσοφία τῆς πείρας καὶ τῆς θετικότητος; Καὶ τίς ἄρά γε εἶνε ἡ φιλοσοφία τοῦ Ρενὰν τίς δὲ ἡ γενομένη εἰς αὐτὸν ἀποκάλυψις; Ἡ θετικὴ καὶ πειραματικὴ, λέγει ὁ Ἕλλην ἐγκωμιαστής, ἀλλ' ὁ Βογουὲ κατατάσσει τὸν Ρενὰν μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἰδεολόγου καὶ πανθείστου Ἐγέλου (α) γνωστὸς δὲ τῆς πειραματικῆς ἐπιστήμης συγγραφεὺς ὥρισε τὴν ρενάνειον φιλοσοφίαν ὡς ἑξῆς.

«Μάτην θὰ ἐκζητήσητε κρίσεις ἀπὸ τὸν Ρενάν, διότι ἡ ἐπιτετηδευμένη λεπτότης του δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ προβῇ εἰς συμπεράσματα. Οὔτε ἐγνώριζεν οὔτε ἐξεζήτησε τὴν ἀλήθειαν διότι δὲν ἦτο ἐπιστήμων ἀλλ' ἁπλοῦς ἐρασιτέχνης καὶ φιλόσοφος τῶν σαλονίων. Εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων του αὐτὸς πρῶτος ἤγειρεν ἀμφιβολίας». (β) Καὶ φίλοι καὶ συνεργάται καὶ πανηγυρισταὶ τοῦ Ρενὰν ἐξήλεγξαν τὸ ἀόριστον καὶ κυμαινόμενον καὶ ἄστατον τῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ μελετῶν καὶ σπουδασμάτων. «Ὁ θάνατος τελειοποιεῖ τὸν ἐντελέστερον τῶν ἀνθρώπων παριστάνων αὐτὸν ἄνευ ἐλαττώματός τινος

(α) Ἐπιθεώρησις τῶν δύο Κόσμων. Τεῦχος 15 Νοεμβρίου 1892.
(β) Καισάρεος. Ἀνθολογία τῆς Ἰταλίας. Τεῦχος 1ης Νοεμβρίου 1892.

εἰς τὰ ὄμματα ὅσων τὸν ἠγάπησαν». (α) Ἀλλὰ τούτου τιθεμένου αἱ ἐπιστημονικαὶ καὶ λογικαὶ ἐλλείψεις καὶ πλημμέλειαι τοῦ Ρενὰν θὰ ἦσαν μεγάλης σπουδαιότητος διότι ὁ θάνατος δὲν ἐκάλυψεν αὐτὰς ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν φίλων καὶ συνεργατῶν του. Ἡ ἐπιθεώρησις τῶν δύο Κόσμων, ἧς ὁ Ρενὰν ἦτο εἷς τῶν συντακτῶν, ἐξαίρουσα τὴν φιλολογικὴν αὐτοῦ ἀξίαν ὁρίζει τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ ἔργον ὡς ἑξῆς. «Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Ρενὰν ἔχουσιν ἐν ἑαυταῖς ἀόριστόν τι καὶ ἀπρόσιτον. Ὑπῆρξεν ὁ εὐφυὴς ἥρως μιᾶς γενεᾶς δυσφορούσης καὶ συνταρασσομένης, ἀνυπομόνου καὶ βουλομένης νὰ ὑπεκφύγῃ θετικὰς πεποιθήσεις ὅπως ἐκζητήσῃ ἄλλας ἀείποτε ὀλισθαινούσας. Παρέστησε μὲ πνεῦμα ἀπαράμιλλον καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιδείξεως τὰς ἀμφιβολίας, τὰς ἀμφιταλαντεύσεις, τὰ ὀλισθήματα, τὰς ἀγόνους ἐπιθυμίας τῆς παρούσης γενεᾶς. Ἤγειρε προβλήματα ἄτινα δὲν ἠδυνήθη πάντοτε νὰ λύσῃ, πολλάκις δὲ καὶ ἐπεσκότισε διὰ τῆς μαγείας τῆς γονίμου φαντασίας του. Ἡμεῖς δὲν πρέπει νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὸ ἀμετάπτωτον τολμηροῦ καὶ λεπτολόγου θεοσόφου ὅστις ἐπὶ τέλους οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ δώσῃ νέον τύπον εἰς ἀπηρχαιωμένας ἰδέας». (β)

Καὶ τώρα ἂς μοὶ ἐπιτρέψῃ ὁ ἐνθουσιώδης πανηγυριστὴς νὰ ὑπομνήσω εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν νεότητα τῆς Ἑλλάδος γεγονὸς ἀκριβωθὲν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἰνστιτούτου τῶν σοφῶν τῆς Γαλλίας ἐπισήμως δὲ προκηρυχθὲν ἐν ἔτει 1882, δέκα ὀκτὼ ὅλα ἔτη μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς συγγραφῆς τοῦ Ἐρνέστου Ρενάν.

Βαθύπλουτος καὶ ἐνάρετος ἀνήρ, ὁ Μοντυϊόν, διέθεσε τὰς προσόδους τῆς μεγάλης περιουσίας του πρὸς ἐτήσιον βράβευσιν τῶν διακρινομένων ἐπὶ πράξεσιν ἀρετῆς καὶ ἐθελοθυσίας. Ἡ Ἀκαδημία τῶν Παρισίων προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ διαθέτου πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς βουλήσεώς του, οἱ δὲ νομάρχαι τοῦ Κράτους, μὴ δια-

(α) Ρενάν. Εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Βίον τοῦ Ἰησοῦ, σελ. XCI.
(β) Ἐπιθεώρησις τῶν δύω Κόσμων. Τεῦχος 15 Ὀκτ. 1892.

κρινόμενοι ἐπὶ εὐσεβείας αἰσθήμασι, προβαίνουσιν εἰς μυστικὴν ἐκζήτησιν τῶν κατ' ἔτος τελουμένων ἔργων αὐταπαρνησίας καὶ ἀρετῆς διαβιβάζουσι δὲ τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐκζητήσεών των εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἀκαδημίας, ἥτις μετὰ μακρὰν ἐξέλεγξιν ὁρίζει τοὺς βραβευθησομένους ἐν ἐπισήμῳ δὲ καὶ πανηγυρικῇ συνεδριάσει εἷς τῶν ῥητόρων τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ σώματος ἀναγινώσκει ἔκθεσιν περιέχουσαν τ' ἀποτελέσματα τῶν γενομένων μυστικῶν ἐρευνῶν καὶ ἐκζητήσεων καὶ τὴν λεπτομέρειαν τῶν ἔργων ἑκάστου τῶν βραβευθέντων. Ἰδοὺ δὲ ὁ ἐπίλογος τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἔτους 1882.

« Ἡ ἀπομένουσα ἔτι ἀρετὴ ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν παραδόσεων τῆς πίστεως καθ' ἃς ἰσχυραὶ ἀπευθύνονται προσβολαί. Τὸ ὄνομα τῆς ἀρετῆς ἔπεσε παρ' ἡμῖν εἰς ἀχρηστίαν. Καὶ ὅμως ὑπάρχουν ἐν Γαλλίᾳ κεκρυμμένοι θησαυροί, θησαυροὶ ἄγνωστοι, ὁμοιάζοντες πρὸς τὰς κρυπτομένας μικρὰς οἰκονομίας, αἵτινες, ἐν ἀνάγκῃ, ὑποστηρίζουν τὴν οἰκογένειαν καὶ πολλάκις σώζουσιν αὐτήν. Ἀλλ' ἐρωτῶ, καὶ μετ' ἐμοῦ πλεῖστοι ἄλλοι ἐρωτῶσι, τίς εἶνε ἡ ἀνυψοῦσα τὰς ψυχὰς ἐκείνας δύναμις μέχρι τῆς τελειότητος, τίνες δ' ἐλπίδες ἀνταποκρίνονται εἰς τοιαύτας θυσίας; Τὸ χρῆμα ἄραγε; Ἀλλ' εὐεργετοῦντες καὶ εὐεργετούμενοι εἶνε πένητες. Ἡ ὑπόληψις τῶν ἀνθρώπων; Ἀλλ' οἱ ἐπιτελοῦντες τὰς πράξεις ἃς περιέγραψα κρύπτονται μετὰ πολλῆς σπουδῆς. Ἐγένετο λόγος περὶ ἐνστίκτων καὶ μονομανίας. . . . . Αἱ ἐκζητήσεις προβαίνουν, προβαίνουν μακρὰν χωρὶς νὰ καταλήγουν εἰς συμπέρασμα. Ἂς τὸ εἴπωμεν παρρησίᾳ· ἡμεῖς λύομεν τὸ ζήτημα. Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι πιστεύουν εἰς τὸν Θεόν. Δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὸ καθῆκον διὰ τοῦ λόγου, τὴν εὐεργεσίαν διὰ τῆς ἀγαθότητος ἀλλ' ἡ πίστις μόνον δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὰ ἔργα τῆς αὐταπαρνησίας ὑπὲρ τῶν δυστυχούντων καὶ ταλαιπωρουμένων. Ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν αὐτὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διαμένει θεία εἰς τοὺς αἰῶνας. Καθ' ὅλα τὰ ἔτη ἀποδείξεις ἀκαταμάχητοι κυροῦσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην».

Τίς ἦν ἄραγε ὁ ταῦτα εἰπὼν καὶ ἐπαγγειλάμενος; Τίς ὁ ἐν ὀνόματι τῶν σοφῶν τῆς Γαλλίας ἀγορεύσας κατὰ τὴν διανομὴν τῶν βραβείων Μοντυὸν ἐν ἔτει 1882;

Ὁ τοὺς λόγους ἐκείνους ἀπαγγείλας ὑπῆρξεν ἀνὴρ κυμαινόμενος καθ' ὅλον τὸν βίον μεταξὺ πίστεως καὶ ἀπιστίας, ὁτὲ μὲν διασείων τὰ θεμέλια τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ὁτὲ δὲ ἀνυμνῶν τὸ αἰώνιον καὶ ὑπερφυὲς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Πιστεύσας ἡμέραν τινὰ ὅτι ἔλυσε τὸ αἴνιγμα τοῦ κόσμου διὰ τῶν φαντασιωδῶν αὐτοῦ ἐπάρσεων ἀνωμολόγει τὴν ἐπιοῦσαν ὅτι εἰς οὐδένα δέδοται ἡ λύσις τοῦ αἰωνίου τροβλήματος διὰ τῆς ψυχρᾶς ἐπιστημονικῆς σκέψεως. Ἐπιδιώξας τὸ κάλλος καὶ τὸ φιλάρεσκον, διετύπου μεθ' ὕφους ἀπαραμίλλου ἀντιθέτους ἰδέας καὶ λογισμοὺς ὡς ὁ καλλιτέχνης σχεδιογραφεῖ τὸν ἅγιον καὶ τὸν κακοῦργον, ἢ ὡς ὁ ποιητὴς ψάλλει τὰ θέλγητρα τοῦ παραδείσου καὶ τὰς τιμωρίας τοῦ ᾅδου. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ ἀποδίδων τὰ ἔργα τῆς αὐταπαρνησίας πρὸς περίθαλψιν τῶν ταλαιπωρουμένων εἰς τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν πίστιν, ἐκαλεῖτο Ἐρνέστος Ρενάν! Ἡ ἐπιστήμη του ἦτο ρωμαντική, αἱ κρίσεις του πλημμελεῖς, αἱ πεποιθήσεις του εὐμετάστατοι, ἀλλ' ἐνώπιον τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀκριβουμένων ἱστορικῶν γεγονότων φαειναὶ ἐκλάμψεις ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀπήστραπτον εἰς τὴν νεφελοειδῆ διάνοιάν του καὶ φωτίζουσαι τὴν ὁδὸν κατηύθυνον τὸν κάλαμον πρὸς τὸ σημεῖον τῆς αἰωνίου ἀληθείας. Καὶ ὅτε ἔφερεν εἰς πέρας τὸ ἐπὶ τῆς ἄμμου ἐγερθὲν οἰκοδόμημα κατηδάφισε καὶ κατερείπωσε διὰ τῶν χειρῶν του. Ἱστάμενος ἐνώπιον τοῦ σταυρωθέντος Ἰησοῦ, διεξερχόμενος πάντα τὰ κατὰ τοὺς τελευταίους δέκα ὀκτὼ αἰῶνας ἐπιτελεσθέντα θαύματα ἠθικῆς ἀναγεννήσεως, κλέους καὶ ἁγιότητος, καὶ ἀναλογιζόμενος τὸ ἄπειρον καὶ ἀκαταγώνιστον τῆς ἐκπορευομένης δυνάμεως ἀπὸ τοῦ ξύλου ἐφ' οὗ ἀνηρτήθη ὁ Σωτὴρ τῆς ἀνθρωπότητος, νέος Ἑκατόνταρχος, ἀνεφώνει. «Τετέλεσται! Καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν ἐξέπνευσεν. Ἀναπαύθητι τώρα εἰς τὴν δόξαν σου εὐγενὴς Μυσταγωγέ. Τὸ σὸν ἔργον ἐπετελέσθη. Ἡ

θεότης σου τεθεμελίωται. Μὴ φοβοῦ ὅτι τὸ οἰκοδόμημα δύναται νὰ σαλευθῇ ἐκ πλημμελείας τινός. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ἐπουρανίου εἰρήνης ἐπισκόπει τὰ ἄπειρα τῶν ἔργων σου ἀποτελέσματα. Ἀντὶ τῶν στιγμιαίων ὀδυνῶν, αἵτινες δὲν ἔθιξαν τὸ ὕψος τοῦ πνεύματός σου, ἐκέκτησο τὴν ἀθανασίαν. Ἐπὶ μυριάδας ἐτῶν ὁ κόσμος θ' ἀνορθοῦται διὰ σοῦ. Λάβαρον τῶν διαμφισβητήσεών μας, σὺ ἔσο τὸ σημεῖον περὶ ὃ σπουδαῖαι θὰ συναφθῶσι διαμάχαι. Μυριάκις ζῶν καὶ ἀγαπώμενος μᾶλλον μετὰ θάνατον ἢ κατὰ τὰς ὀλίγας ἡμέρας τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας σου, σὺ εἶ ὁ ἀκρογωνιαῖος λίθος τῆς ἀνθρωπότητος. Θὰ διεσαλεύοντο τοῦ κόσμου τὰ θεμέλια ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἐξέλειπε τὸ ὄνομά σου ἀπὸ τῆς γῆς. Μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ γίνεται πλέον διάκρισις. Νικητὴς τοῦ θανάτου εἰσελθε εἰς τὸ βασίλειον εἰς ὃ αἰώνων λατρευταὶ θὰ σὲ ἀκολουθήσωσι διὰ τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ ἣν ἡτοίμασας» (α).

(α) Ρενάν. Βίος τοῦ Ἰησοῦ. Σελ. 440.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ

Τὰς δοξασίας τοῦ Ἐρνέστου Ρενὰν περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῶν γενικῶν χαρακτήρων καὶ γνωρισμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ δυσκόλως δυνάμεθα ν' ἀκριβώσωμεν, ἐφ' ὅσον εἰς μίαν μὲν τῶν σελίδων τῆς συγγραφῆς του βεβαιοῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς μηδεμίαν ἐδίδαξε θεολογικὴν ἀλήθειαν οὐδ' ἔθετο ὁριστικόν τι δόγμα, εἰς δὲ τὴν ἑτέραν ἀνομολογεῖ ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐθεμελίωσε τὴν θρησκείαν τῆς ἀνθρωπότητος ὡς ὁ Σωκράτης τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὡς ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἐπιστήμην (α). Ἀλλὰ πᾶσα θρησκεία ἐρείδεται ἀναγκαίως ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ, ὁ δὲ Ρενὰν αὐτὸς ἠκρίβωσε τὰς ὑπερκοσμίους ἀληθείας ἃς ὁ Ἰησοῦς ἐδίδαξε περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, περὶ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, περὶ τῆς οὐσίας καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ μελλούσης ζωῆς (β). Οἱ ὀπαδοὶ ὅμως τοῦ Χέκελ ὑπερπηδῶντες τὰ γεγονότα, ἀνατρέποντες τὰς βάσεις τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀναδεικνύμενοι συνεπέστεροι τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀρχῶν, παριστῶσι τὸν Ἰησοῦν ὡς ἁπλοῦν διδάσκαλον ἠθικῆς τὸ δ' ἔργον του ὡς περιορισθὲν ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς ἐγκοσμίου ἠθικότητος ἀνεξαρ-

(α) Ρενάν. Βίος τοῦ Ἰησοῦ. Σελ. 462 καὶ ἑπομ.
(β) Αὐτ. Σελ. 253—255. 268—307.

τήτως παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος. Ἐν τοιαύτῃ σειρᾷ ἰδεῶν προβαίνοντες καὶ οἱ συντάκται τοῦ «Προμηθέως» διδάσκουσιν ἔτι ὁ Ἰησοῦς οὐδὲν θέμενος θρησκευτικὸν δόγμα οὐδὲν ἐδίδαξε καὶ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς ἐκ τοῦ τρόπου δὲ καθ' ὃν διατυποῦνται αἱ δοξασίαι αὗται θέλομεν ἀναιρέσει πρῶτον, καὶ ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ, τὴν περὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος πλάνην τῶν ὀπαδῶν τοῦ Χέκελ, ἐν δὲ τῷ ἑπομένῳ θέλομεν ἐπιληφθῆ ἰδιαιτέρως τῶν περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου χριστολογικῶν ἐπαγγελιῶν.

ΙΙ

Τὰ θετικὰ θρησκεύματα διατυποῦντα τὰς περὶ τῶν ὑπερκοσμίων παραδόσεις ἔθνους ἢ ὁμάδος τινὸς καὶ ὁρίζοντα τὰς σχέσεις τῆς ἀνθρωπότητος μετὰ τῆς ὑπερφυοῦς τοῦ Θείου ἀρχῆς, περιέχουσι συλλογὴν κανόνων καὶ παραγγελμάτων ἠθικότητος καὶ ἐξωτερικῆς λατρείας οὐχὶ σπανίως δὲ διευθετίζουσιν ὑποκείμενα ὅλως κοινωνικῆς καὶ πολιτειακῆς φύσεως. Ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶνε οὔτε ἁπλοῦς κῶδιξ θρησκευτικῶν δογμάτων οὔτε ἁπλῆ διδασκαλία ἠθικῆς. Ὁ Χριστιανισμὸς προτείνεται εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὡς γεγονὸς ἱστορικόν, ὑπερκόσμιον μὲν τὴν ἀρχήν, τὴν ἐκπόρευσιν καὶ τὴν οὐσίαν, ἐνεργοῦν δ' ἐν τῇ ἀνελίξει τῆς ἱστορίας ὡς δύναμις ὑπερφυὴς μηδόλως περιορίζουσα τὴν ἀπόλυτον τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν. Διδασκαλία περὶ θεότητος καὶ περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀπείρου μετὰ τοῦ πεπερασμένου καὶ παραγγέλματα ἠθικότητος καὶ εἰρηνικῆς τῶν ἀνθρώπων συμβιώσεως, εἶνε βεβαίως σπουδαιότατα τοῦ Χριστιανισμοῦ στοιχεῖα ἀναποσπάστως συνδεόμενα μετὰ τοῦ τελικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ἀλλὰ πρὸ πάσης διδασκαλίας ἐμφανίζεται ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως ὡς γεγονὸς ἱστορικὸν ἐξ οὗ αἱ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἠθικαὶ ἐπαγγελίαι ἀπορρέουσι καὶ ζωοποιοῦνται περιβαλλόμεναι ὑπὸ κύρους ἀπροσμαχήτου καὶ ὑπερφυοῦς. Ὁ *Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.* Ἰδοὺ τὸ ἱστορικὸν γεγονὸς τὸ ἀποτελοῦν τὸν ἰδιόρρυθμον χαρακτῆρα καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος. Διότι καὶ πρὸ τῆς ἐπὶ τῆς γῆς παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ ὁ μονοθεϊσμὸς ὑπὸ ἐξόχων ἐδιδάσκετο ἀνδρῶν, καὶ μεγαλοφυεῖς ἐπιστήμονες, ὁ Πλάτων, ὁ Κλεάνθης, ὁ Σενέκας καὶ τῶν στωϊκῶν οἱ κράτιστοι ἐδίδασκον ἠθικὴν ἐξαισίας τελειότητος, ἀλλ' οὔτε αἱ διδασκαλίαι τοῦ μονοθεϊσμοῦ οὔτε οἱ κανόνες καὶ τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα μετέβαλλον τὰ ἤθη, οὔτε κατήργησαν τὴν σκανδαλώδη τῆς πολυθείας ἀκολασίαν, οὔτε ἔθεντο φραγμόν τινα εἰς τὰς κτηνώδεις ὁρμὰς καὶ ὀρέξεις, οὔτε ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς λαοὺς ζωὴν ἠθικότητος καὶ ἐνθουσιασμὸν πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων ἀρετῆς, αὐταπαρνήσεως καὶ φιλανθρωπίας. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀσεβὴς Βολταῖρος ἀνομολογῶν τὸ ἀλυσιτελὲς τῶν ἐπιστημονικῶν περὶ ἠθικῆς διδαγμάτων ἔγραφεν, «ἀπὸ τοῦ Θάλητος ἄχρι τῶν φαντασιωδεστέρων φιλοσόφων καὶ ὀπαδῶν αὐτῶν, οὐδεὶς ἐπενήργησεν οὔτε κἂν ἐπὶ τῶν ἠθῶν τῆς ῥύμης εἰς ἣν διέτριβε» (α). Ὁ δὲ Ρενὰν ἔδιδε καὶ τὴν διεξήγησιν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου γεγονότος. «Ἡ φιλοσοφία δὲν ἀρκεῖ διὰ τοὺς λαούς. Οἱ λαοὶ ἔχουσιν ἀνάγκην τῆς ἁγιότητος. Ἡ ἠθικὴ ἀλήθεια μὴ ἀφομοιουμένη διὰ τοῦ αἰσθήματος μηδεμίαν ἔχει πρακτικὴν ἀξίαν». (β) Αἱ ἐπιστημονικαὶ διδασκαλίαι καὶ τὰ παραγγέλματα τῶν φιλοσοφούντων ἀνεδείχθησαν ἄγονα καὶ ἀλυσιτελῆ διότι ἐστεροῦντο ζωῆς, κύρους καὶ δυνάμεως. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Μωσαϊκὴ ἀποκάλυψις, νεκρωθεῖσα ἐν μέσῳ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς λατρείας τύπων καὶ τῶν μεταφυσικῶν καὶ ὑπερόπλων θεωρημάτων τῆς Ἀλεξανδρινῆς φιλοσοφίας, ἀνεδείχθη ὅλως ἀνεπαρκής. Στήριγμα ὑπερκοσμίου μὲν ἀρχῆς ἐμφανοῦς δ' ἐπὶ τῆς γῆς ἐνεργείας· προσωπικότης ἀπολύτου τελειότητος καὶ τὸ θεῖον ἐν ἀνθρωπίνῃ ὑπάρξει παριστῶσα· δύναμις ἐπιδρῶσα ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τῆς συνειδήσεως ἀλλὰ μὴ ἐπιβαλλομένη

(α Λύγ. Νικολάου Τόμ. Β. Σελ. 90. Ἑλλ. μεταφ.
(β) Ρενάν. Βίος τοῦ Ἰησοῦ Κεφ. Ε'. καὶ ΚΗ'.

μηχανικῶς καὶ κατ' ἀνάγκην, ἐδύνατο νὰ διανοίξῃ τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας καὶ νὰ ἀπολυτρώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὸν βυθὸν τῆς ἀπωλείας εἰς ἣν ὁ πολυθεϊσμὸς καὶ τὰ θρησκεύματα τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ὡδήγησαν αὐτήν, διατηροῦσα ἅμα ἄθικτον τὴν πλήρη τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθέραν θέλησιν.

Καὶ ὄντως ὁ Ἰησοῦς ἐμφανισθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς δὲν ἐπεχείρησεν ἁπλῶς νὰ διδάξῃ τὴν θρησκείαν τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς πηγάζουσαν ἠθικήν, ἀλλὰ παρέστη ὡς ὁ πραγματῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἰδεῶδες πάσης θρησκευτικῆς ἰδέας καὶ πεποιθήσεως ἐν τῇ ἑνότητι τοῦ θείου μετὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ κενώσει τοῦ ἀπείρου ἐν τῷ πεπερασμένῳ. Ὁ Ἰησοῦς δὲν παρίσταται ἁπλῶς ὡς διδάσκαλος δογμάτων θεολογίας καὶ ἠθικῆς, ἀλλ' ἐμφανίζεται ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπότητος ὡς ὑπέρτατον δόγμα ἐξ οὗ ἀπορρέουσιν ὡσεὶ ἀκτῖνες ἡλίου ἁγιότητος, δικαιοσύνης, μακροθυμίας καὶ θείας τελειότητος, πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἀλήθειαι περιβαλλόμεναι ὑπὸ ζωῆς καὶ ὑπερκοσμίου κύρους.

Τί δὲ περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ἐντολῶν εὐποιΐας καὶ αὐταπαρνησίας αἱ ὁποῖαι διεγείρουσι τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτῶν τῶν πολεμίων τοῦ Χριστιανισμοῦ; Ἀ! Βεβαίως. Οὐδέποτε οἱ περὶ τὸν ἄνθρωπον φιλοσοφήσαντες προσήγγισαν εἰς τὸ ὕψος τῆς ἠθικότητος τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδαχῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι οὗτοι καὶ τὰ παραγγέλματα καὶ αἱ τῆς ἀγάπης ἐντολαὶ καὶ ἐπαγγελίαι θὰ ἔμενον νεκρὸν γράμμα ἐὰν δὲν ἐζωοποιοῦντο καὶ ἐνισχύοντο ἐν τῷ δόγματι τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐν τῇ ἐπάρσει τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος. Ἡ ἠθικὴ ἦτο γνῶσις διὰ τὸν Σωκράτην, διαλεκτικοὶ ὑπολογισμοὶ διὰ τοὺς στωϊκούς, ἐπιστήμης θεωρήματα διὰ τοὺς σκεπτικούς, ἀλλ' ἡ ἠθικὴ διὰ τὸν Χριστιανισμὸν εἶνε πίστις καὶ θεοσέβεια καὶ πλήρωσις τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς καὶ προπαρασκευὴ αἰωνίας ζωῆς καὶ ὑπάρξεως. «Μὴ ζητεῖτε, ἔγραφεν ὁ Ρενάν, τὴν ἀρχὴν τῆς ἠθικότητος εἰς τὰς ὑπερβατὰς τῆς ἐπιστήμης θεωρίας, διότι μηδεμία πρᾶξις ἡρωϊσμοῦ καὶ αὐταπαρνησίας δύναται νὰ ὑποστῇ τὴν ἐξέλεγξιν

αὐτῆς ἐνώπιον τῆς λογικῆς. Ὁ ἥρως ἐὰν μετὰ ψυχραιμίας ἐσκέπτετο θὰ ἐθεώρει τὴν ἡρωϊκὴν πρᾶξίν του ἄλογον, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε ἥρως! Οὗτος ὑπήκουσεν εἰς ἀνώτερον πρόσταγμα, εἰς χρησμὸν ἀναμαρτησίας, εἰς φωνὴν λαλοῦσαν γλῶσσαν ἐξουσίας καὶ οὐχὶ συζητήτεως.» Καὶ τοὺς χαρακτῆρας τούτους ἔχουσιν αἱ ἐντολαὶ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἐν αὐτοῖς ἐπετελέσθησαν τὰ θαύματα τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἀνθρωπότητος. Οὐδὲν ἴχνος ἐπιστήμης εἰς τοὺς λόγους καὶ τὰς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, οὐδὲν κοινωνικὸν θέλγητρον, οὐδεμία τέχνη καὶ οὐδὲν τῶν μέσων δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῶν ὁμοίων των. Καὶ ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς ἐφάπτεται τῆς ἀνθρωπότητος πάσης χώρας, παντὸς κλίματος καὶ πάσης ἐποχῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, βαρβάρου, ἀγρίας, ἀρτιγενοῦς ἢ ἐκπολισμένης, καὶ ἀπεργάζεται τὸν ἐξαγνισμὸν τῆς καρδίας, τὸ ὕψος τοῦ φρονήματος, τὴν ἡμέρωσιν τῶν ἠθῶν καὶ τὴν ροπὴν πρὸς ἔργα ἐλέους καὶ εὐποιΐας. Διὰ τοῦτο ἡ ἐγκατάστασις καὶ ἐπενέργεια καὶ ἐπίδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν δύναται νὰ λάβῃ ἐξήγησίν τινα εἰς τοὺς συνήθεις νόμους τῆς ἱστορίας καὶ μακρὰν τοῦ δόγματος ὡς πᾶν ἄλλο ῥεῦμα ἢ σχολὴ ἁπλῆς φιλοσοφίας ἢ ἠθικῆς. Ἐξελέγχει ὁ Ἰησοῦς τὴν ὑποκρισίαν τῶν Φαρισαίων, — συνδειπνεῖ μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, — ὑπερασπίζει τὴν μετανοοῦσαν ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ ὄχλου, — καταδιώκεται καὶ καταδικάζεται εἰς θάνατον μηδεμία δ' ἐπεγείρεται μομφὴ κατὰ τῆς ἀπολύτου ἠθικότητος καὶ ἁγιότητος αὐτοῦ. «Τίς ἐλέγξει με περὶ ἁμαρτίας;» Ἐξεγείρονται κατὰ τοῦ Ἰησοῦ πάντες οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ θεολογοῦντες, προεξάρχει δὲ μεταξὺ τῶν διωκτῶν Παῦλος ὁ ἐπὶ θεολογίᾳ καὶ ἑλληνικῇ παιδείᾳ διαπρέπων, ἀλλὰ μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ὁ Παῦλος ἀπαρνεῖται καὶ ἀνατρέπει τὸν Ἰουδαϊσμὸν γενόμενος ἱδρυτὴς τῶν παρὰ τοῖς ἔθνεσι χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν. Ἕλληνες φιλοσοφοῦντες μυκτηρίζουσι τὸ πρῶτον τὸ χριστιανικὸν ἄγγελμα καὶ διαπρεπέστατοι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων γίνονται ἀπολογηταὶ καὶ μάρτυρες τοῦ νέου θρησκεύματος, περιβαλλομέ-

νου δι' ἑλληνικῆς περιβολῆς ἦν ἡ ἀρχαιότης προπαρεσκεύασε, φαεινοτάτη δ' ἐπιλαμπὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος κατεσκεύασε κατὰ τὸν Δ'. αἰῶνα. Ἡγεμόνες κοσμοκράτορες καταδιώκουσιν ἀπηνῶς ἀστέγους καὶ ἀσθενεῖς τοῦ Χριστοῦ μαθητὰς τὸ δὲ σημεῖον ἐφ' οὗ καθηλώθη ὡς κακοῦργος μεταβάλλεται εἰς τὸ πολυτιμότερον καὶ τιμιώτερον κόσμημα τῶν ἡγεμονικῶν θρόνων. Ποταμοὶ αἱμάτων χύνονται ἐν οἷς ἀποπνίγεται πᾶσα ψυχὴ τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦσα. Ἰλιγγιᾷ ὁ νοῦς ἀπέναντι τοῦ πλούτου τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ὅσα μαρτυροῦσι περὶ τῆς πίστεως τῆς ὑπερκοσμίου τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἐξ ἧς ἐνεφοροῦντο οἱ πατέρες καὶ οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ ἀπολογηταὶ καὶ οἱ διὰ τῶν ἀγώνων καὶ τοῦ ἰδίου αἵματος ἐγκαινίσαντες τὸν Χριστιανισμὸν καὶ καταβαλόντες πάσας τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτειακὰς δυνάμεις ὅσαι συνεμάχησαν καὶ συνειργάσθησαν κατ' αὐτοῦ. Ὁ κάλαμος ἀδυνατεῖ νὰ σκιαγραφήσῃ τὸν ὄγκον τῶν ἐπὶ δέκα καὶ ὀκτὼ αἰώνων ἐπισωρευθέντων μνημείων μαρτυρούντων ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐπενήργησεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐπήνεγκε τὴν σωτήριον μεταβολὴν καὶ μετεκίνησε τὸν ῥοῦν τῆς ἱστορίας διὰ τῆς πίστεως, διὰ τοῦ δόγματος, διὰ τοῦ ἐξαγνισμοῦ τοῦ φρονήματος, διὰ τῆς ἁγιότητος, διὰ τῆς ἐλπίδος τῆς μελλούσης ζωῆς. Ἀλλὰ σεῖς οἱ τὸν βίον διανύσαντες εἰς τὴν μελέτην τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης τὴν δὲ καρδίαν καθαγιάσαντες ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, διδάξατε ἀνθ' ἡμῶν καὶ καθοδηγήσατε τὴν ἀποπλανωμένην νεότητα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας. Σεῖς πατέρες καὶ ἀπολογηταὶ τῶν πρώτων αἰώνων προσέλθετε πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀσθενείας τοῦ γράφοντος τοὺς στίχους τούτους. Δὲν εἴσθε οὔτε ἐπίσκοποι τὴν κοσμικὴν ἐπιδιώξαντες ἐξουσίαν οὔτε πρεσβύτεροι πλουτοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς θησαυρούς. Ἐγέρθητε ἅγιοι μάρτυρες καὶ ἐπιδείξατε τὰ στίγματα τῶν πληγῶν σας καὶ τὰ θαύματα τῶν χριστιανικῶν ἔργων σας. Καὶ σεῖς οἱ τὴν ἱερὰν τῆς ἐθνικότητος παρακαταθήκην διαφυλάξαντες ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου

καὶ παραδόντες εἰς τὴν προστασίαν τοῦ *μελιζομένου καὶ μὴ διαιρουμένου, τοῦ ἐσθιομένου καὶ μὴ δαπανωμένου*, εἴπατε ἡμῖν ἐὰν τὴν καρδίαν σας διεθέρμαινον κανόνες ἠθικῆς καὶ ἐπιστήμης ἀνάλογοι πρὸς τοὺς κανόνας τοῦ Σενέκα καὶ Ἰορδάνου Βρούνου ἢ ἄλλη τις δύναμις, ἡ δύναμις τῆς ζωῆς, τῆς πίστεως, τοῦ δόγματος ἀπὸ τοῦ Σταυροῦ ἐκπορευομένη.

Οὐδεὶς ὑπῆρξε τοσοῦτον ἐγκρατὴς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὅσον ὁ Ἰουστῖνος. Αἱ περὶ τῶν πλατωνικῶν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν κρίσεις του, ἡ τούτων προσέγγισις εἰς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ σύγκρισις τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν τῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ θρησκεύματος, αἱ φιλοσοφικαὶ αὐτοῦ μελέται ἐν αἷς ἐκτίθενται οἱ λόγοι οἵτινες ἔπεισαν αὐτὸν νὰ δεχθῇ τὸ χριστιανικὸν δόγμα ὡς ἀλήθειαν ὑπερκόσμιον, συναποτελοῦσι τὴν κρατίστην περὶ Χριστιανισμοῦ ἀπολογίαν συγγραφεῖσαν ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ. «Ἐξεζήτησα, λέγει ὁ Ἰουστῖνος, τὴν λύσιν τῶν αἰωνίων προβλημάτων ἀπὸ πάντας τοὺς σοφοὺς ὅσοι ἐδίδαξαν ἀπὸ τοῦ Θάλητος μέχρι τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐδυνήθην νὰ διαμορφώσω ὁριστικὴν πεποίθησιν ἐφ' ὅσον ὁ εἷς ἀναιρεῖ τὰς δοξασίας τοῦ ἑτέρου. Πεισθεὶς περὶ τῆς ἀμαθείας τῶν φιλοσοφούντων, ἔστρεψα τὰς μελέτας μου εἰς τοὺς ἁγίους ἄνδρας ὅσοι ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ τῇ ἐπενεργείᾳ οὐρανίου πνεύματος ἐδίδαξαν τὰ περὶ Θεοῦ, περὶ δημιουργίας κόσμου καὶ περὶ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς αὐτοῦ». Προβαίνων εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ὑποκειμένων τούτων καὶ διὰ μακρῶν ἀναπτύσσων τοὺς λόγους τῶν πεποιθήσεών του συμπεραίνει ὅτι, ὁ ἀποκαλύψας ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ τῶν τῆς θεοσεβείας ζητημάτων εἶνε *δύναμις* καὶ *Θεοῦ Λόγος*. «Ὡς ἐκ τούτου δέ, ἀκολουθεῖ λέγων, ὁ Χριστὸς ἐνήργησε διὰ τῆς ἑαυτοῦ ὑπερκοσμίου δυνάμεως, διὰ τοῦτο δὲ ὁ μὲν Σωκράτης ὑπὸ οὐδενὸς ἐπιστεύθη χάριν δὲ τῆς διδασκαλίας του οὐδεὶς ἀπέθανεν, ὑπὲρ δὲ τοῦ Χριστοῦ οὐ μόνον φιλόλογοι καὶ

φιλόσοφοι ἐπίστευσαν ἀλλὰ καὶ χειροτέχναι καὶ παντελῶς ἰδιῶται περιφρονήσαντες δόξαν καὶ φόβον θανάτου, διότι Ἐκεῖνος εἶνε *δύναμις τοῦ ἀῤῥήτου πατρὸς* καὶ οὐχὶ σκεῦος ἀνθρωπείου λόγου» (α).

Ἰγνάτιος ἐξ Ἀντιοχείας μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ μαρτυρήσας ἐν Ῥώμῃ ὅπου ἐπέμφθη ὑπὸ Τραϊανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος ὥριζε τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ δύω ἀποτελουμένην στοιχείων. « Ἀρχὴ ζωῆς, πίστις· τέλος δὲ ἀγάπη, τὰ δὲ δύω ἐν ἑνότητι Θεοῦ γενόμενα Θεοῦ ἄνθρωπον ἀποτελεῖ»(β).

Ἀλλ' ἵνα τί ἀναδιφῶμεν τὰς δέλτους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ὅπως διαφωτίσωμεν τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ; Τίς τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῶν τελευταίων καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος διημφισβήτησε τὴν δογματικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐσίαν, τίς δὲ ὥρισεν αὐτὸν ἁπλοῦν σύστημα ἠθικῆς καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας ; Καὶ Λειβνίτιος, καὶ Καρτέσιος, καὶ Στάλβερ, καὶ Μαλεμβράγιος καὶ Σατωβριάνδος καὶ Γυιζῶτος, ἐμβριθεῖς καὶ μακρὰς συνέταξαν συγγραφὰς ἐν αἷς ἐνέγραψαν τὰ συμπεράσματα τῶν ἰδίων μελετῶν καὶ ἐκζητήσεων, ἀλλ' οὐδεὶς περιώρισε τὸν Χριστιανισμὸν ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς ἠθικῆς καὶ οὐδεὶς ἐξωμοίωσε πρὸς τὰς διδασκαλίας τοῦ Ἐπικτήτου ἢ Ἰορδάνου Βρούνου ἢ ἄλλου τινὸς τῶν φιλοσοφούντων. « Ψευδὴς καὶ ὀλεθρία, ἔγραφεν ὁ περικλεὴς Γυιζῶτος, εἶνε ἡ ἰδέα τοῦ χωρισμοῦ τῆς ἠθικῆς ἀπὸ τὴν θρησκείαν, διότι ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικότητος εἶνε ἀσθενὴς ἀποχωριζομένη ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν δύναμιν. Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπεχείρησε τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως διὰ τῶν ὅπλων τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλευθερίας»(γ).

Ἡ πίστις. Ἡ πίστις εἰς τὸ θεῖον, εἰς τὸ ἄπειρον, εἰς τὴν ὕπαρξιν καὶ πρόνοιαν παντεπόπτου δυνάμεως, ἡ ἔπαρσις τῆς διανοίας καὶ τῆς καρδίας μέχρι τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Πατρός, ἡ ἀπό-

(α) Παραινετικὸς πρὸς Ἕλληνας — Ἀπολ. Β'.
(β) Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους.
(γ) Γυιζῶτος. Χριστ. καὶ Ἠθική.

λυτος πίστις εἰς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ζωὴ ἐν τῷ Θεῷ μηδόλως ἐξαντλοῦσα τὴν ἀνθρωπίνην ἐπὶ τῶν ἐγκοσμίων ἐνεργητικότητα ἀλλ' ἀρδεύουσα αὐτὴν καὶ καθαγιάζουσα καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, εἶνε τὰ νάματα τῆς πηγῆς ἐξ ἧς ἀνέβλυσαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων. Ἡ ἐπιστήμη φωτίζει τὴν διάνοιαν τῶν ὀλίγων ἀκολουθεῖ δὲ συζητοῦσα καὶ ἐπεκτείνουσα τὰς ἐρεύνας της ἐπὶ τῶν αἰωνίων προβλημάτων. Ἡ διδασκαλία τῆς ἠθικότητος ἐπ' ὀνόματι τῆς κοινῆς ὠφελείας καὶ ὑπερβατῶν θεωρημάτων στερεῖται πάσης δυνάμεως πρὸς μετάδοσιν ζωῆς εἰς ἰδεώδη αὐταπαρνήσεως αἰσθήματα, διότι καὶ αὐτοὶ οἱ τὴν αὐστηρὰν ἠθικὴν διδάσκοντες ὑπῆρξαν, κατὰ τὸν Σενέκαν, οἱ πάντων ἀνηθικώτεροι. «Στωϊκόν, ἔγραφεν ὁ Ἐπίκτητος, δείξατέ μοι εἴ τινα ἔχετε. Στωϊκὰ λέγοντας μυρίους, ἀλλ' οὐκ ἔχετε τὸν τετυπωμένον δεῖξαι.»/ Ἡ πίστις, ἡ πίστις εἰς τὸ θεῖον, πρὸς ἣν ὁ ἄνθρωπος ῥέπει διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ ἐμφύτου συναισθήματος εἶνε ἡ μυστηριώδης τὴν οὐσίαν ἀλλὰ πραγματικὴ καὶ περιφανὴς πηγὴ τῆς ἐπιδρώσης τελεσφόρου δυνάμεως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῶν λαῶν. Καὶ ἐν τῇ πίστει ταύτῃ ἐπενήργησεν ὁ Χριστιανισμὸς ἐξευγενίζων καὶ ἀνυψῶν τὸ φρόνημα τοῦ ἀτόμου, ἁγιάζων τὴν οἰκογένειαν, ἐξημερώνων τοὺς λαούς, ἐμπνέων πάντα τὰ ἔργα τῆς εὐποιΐας καὶ φιλανθρωπίας ὧν ἐστερεῖτο ἡ ἀρχαιότης. «Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς· καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ» (α).

Ὁ Ἰησοῦς διανοίγει τὴν βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν εἰς τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι, εἰς τοὺς ἐλεήμονας, εἰς τοὺς δεδιωγμένους

(α) Παῦλος. Πρὸς Κορινθίους Α'. Β. 4.

ἕνεκεν δικαιοσύνης, εἰς τοὺς ὀνειδιζομένους ἕνεκεν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως, συνταυτίζων τὰ παραγγέλματα ὑψίστης ἠθικότητος πρὸς τὸ δόγμα τῆς αἰωνιότητος. Ζωὴ ἠθικότητος καὶ αὐταπαρνησίας ὑπὲρ τοῦ πάσχοντος ἐπ' ὀνόματι τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας ἐνισχυομένης ἐν τῇ πίστει, ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτελέσασα τὰ χριστιανικὰ ἔργα ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἰλιγγιᾷ ὁ νοῦς καὶ αὐτῶν τῶν Ῥενὰν καὶ Στράους καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι τοῦ Χέκελ ὀπαδῶν. Πίστις εἰς Χριστὸν εἶνε πίστις, ἀγάπη, ἀφοσίωσις πρὸς τὸν Δημιουργὸν καὶ Πατέρα συμβαδίζουσα καὶ ἀφομοιουμένη πρὸς τὴν ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν ὑπὲρ τοῦ πλησίον. «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. Αὕτη πρώτη ἐντολὴ καὶ δευτέρα ὁμοία αὕτη. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Μείζων τούτων ἄλλη ἐντολὴ οὐκ ἔστι. Καλῶς εἶπας ἐπ' ἀληθείας, διδάσκαλε, ἀπεκρίνατο ὁ γραμματεύς, τὸ ἀγαπᾷν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν πλεῖόν ἐστι πάντων τῶν ὁλοκαυτωμάτων καὶ τῶν θυσιῶν. Καὶ ὁ Ἰησοῦς, ἰδὼν αὐτὸν ὅτι νουνεχῶς ἀπεκρίθη, εἶπεν αὐτῷ. Οὐ μακρὰν εἶ ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ» (α). Ὡς ἀπὸ τῆς μυστηριώδους ἀρχῆς τῆς ὀργανικῆς ζωῆς ἐκπορεύονται πάντα τὰ φαινόμενα καὶ αἱ λειτουργίαι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ δὲ τῆς μυστηριώδους πνευματικῆς ἀρχῆς πᾶσαι αἱ νοητικαὶ καὶ ἠθικαὶ ῥοπαὶ καὶ ἱκανότητες καὶ πνευματικαὶ ἐνέργειαι, οὕτω καὶ ἡ ἀπὸ τῆς πίστεως πρὸς τὸν Δημιουργὸν καὶ ὑπέρτατον τοῦ καθήκοντος Νομοθέτην, πρὸς ἣν μᾶς ἄγουσιν αἱ θρησκευτικαὶ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαι, ἐκπορεύεται δύναμις τὴν καρδίαν ἐξαγνίζουσα καὶ τὸ ἠθικὸν συναίσθημα ἐνισχύουσα πρὸς ἐπιτέλεσιν ἔργων ἀγάπης, αὐταπαρνήσεως καὶ φιλανθρωπίας. Ὄχι· ὄχι. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν προτείνεται ὑπὸ τοῦ θεμελιωτοῦ αὐτοῦ ὡς ἠθικὴ διδασκαλία ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης, ἀλλὰ προτείνεται ἡμῖν

(α) Μάρκος XII. 30. 31.

ὡς γεγονὸς ἱστορικὸν ἅμα καὶ ὑπερκόσμιον πραγματωθὲν ἐν τῇ προσωπικότητι τοῦ Ἰησοῦ ἐξ οὗ γεννᾶται αἴσθημα θεοσεβείας καὶ πίστεως εἰς τὸν ἀποδεχόμενον τὴν ἐν αὐτῷ ἀποκάλυψιν τοῦ θείου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ δὲ πίστις αὕτη, ἐὰν ᾖ πεφωτισμένη, ζῶσα καὶ ἀκράδαντος, ἄγει εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης, τῆς ἠθικότητος, τῆς εὐποιΐας καὶ εἰς τὰ πρὸς τοὺς πάσχοντας καὶ ταλαιπωρουμένους βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως. «Πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» (α) Ἰδοὺ ὁ θεμελιώδης τοῦ Χριστιανισμοῦ χαρακτήρ. Τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης ἔδιδεν ὁ Ἰησοῦς ταῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ διὰ διαλεκτικῆς ὑπ' ὀλίγων μὲν νοουμένης ὑπὸ πολλῶν δὲ διαμφισβητουμένης ἀλλ' ὡς *ἐξουσίαν ἔχων*, ὡς λαλῶν ῥήματα ἀποκαλύπτοντα τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς διότι, «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμέν!» Ἔδιδε πρὸς τοὺς μαθητὰς τὴν εὐλογίαν τῆς εἰρήνης», ἀλλ 'οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν» (β). Παραγγέλλει τὴν πρὸς τοὺς πάσχοντας ἀντίληψιν καὶ βοήθειαν, ἀλλ' ἀπαιτεῖ εὐθύνας ἀπὸ τοὺς παραβιάσαντας τὴν ἐντολὴν τῆς εὐποιΐας καὶ τοῦ ἐλέους, «ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε. Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον» (γ). Διδάσκων τοὺς Σαδδουκαίους τὰ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς δὲν ἐπικαλεῖται τὰς διαλεκτικὰς τοῦ Σωκράτους ἀποδείξεις οὐδὲ τὰς μεταφυσικὰς λεπτότητας τῆς τότε ἀκμαζούσης Ἀλεξανδρινῆς σχολῆς. Ὁ Θεὸς δὲν ἐδημιούργησε τὴν ἀνθρωπίνην ὕπαρξιν οὐδ' ἐδωρήσατο αὐτῇ τὴν δύναμιν τοῦ ἐνορᾶν τὴν ὑπερτάτην σοφίαν, τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ὅπως πράττῃ τὸ ἀγαθὸν ἐν μέσῳ τῶν πόνων καὶ τῶν καταδιώξεων ἐν τῇ ἐλπίδι μελλούσης ζωῆς ὅπως ἀποπλανήσῃ τὸ προνομιοῦχον αὐτοῦ πλάσμα. «Ὁ Θεὸς

(α) Παῦλος. Πρὸς Γαλ. V. 6.
(β) Ἰωάννης XIV. 27.
(γ) Ματθαῖος XXV. 45, 46.

οὐκ ἔστι Θεὸς νεκρῶν ἀλλὰ Θεὸς ζώντων» (α). Πρὸς κύρωσιν τῶν λόγων του ὁ Ἰησοῦς δὲν προτείνει ἐπιστημονικοὺς λόγους καὶ φιλοσοφικὰ ἐπιχειρήματα, ἀλλ' ἐπικαλεῖται τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς ἐπὶ τῶν συμμορφουμένων πρὸς τὰς διδομένας ἐντολὰς ἀγάπης καὶ ὑπὲρ τῶν ταλαιπωρουμένων βοηθείας. «Ἐάν τις ἀγαπᾷ με τὸν λόγον μου τηρήσει καὶ ὁ Πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν ποιήσομεν παρ' αὐτῷ» (β).

ΙΙΙ

Ἄτομον γεννηθὲν καὶ ἐκπαιδευθὲν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν θρησκευτικοῦ βίου, ἢ ζῶν ἐν μέσῳ εὐσεβοῦς οἰκογενείας, ἢ κοινωνίας θεοσεβοῦς ἢ διατηρούσης τοὐλάχιστον ἴχνη καὶ παραδόσεις ἠθικότητος συνταυτιζομένας μὲ ἀρχὰς καὶ παραδόσεις ὑπερκοσμίους, δύναται νὰ συναισθανθῇ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἀνεξαρτήτως πάσης ἀμέσου ἐπιδράσεως θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Ζῶν ἐν μέσῳ θρησκευτικῆς ἀτμοσφαίρας καὶ περιέχοντος ὑπερκοσμίων πεποιθήσεων ἀναπνέει τὰς ἐπικρατούσας δοξασίας τοῦ καθήκοντος, τῆς τιμῆς καὶ τοῦ πρέποντος ὡς ὁ ἀναπνέων τὸ ὀξυγόνον καίτοι ἀγνοῶν τὰ συστατικὰ τοῦ ἀέρος στοιχεῖα. Ἀλλ' ἡ ἱστορία δὲν μνημονεύει λαοῦ ἐξημερωθέντος καὶ ἐκπολιτισθέντος μακρὰν πάσης ὑπερκοσμίου ἰδέας καὶ θετικοῦ τινος θρησκεύματος. Ὅτε δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἡ Γαλλικὴ Δημοκρατία κατήργησε τὸν Χριστιανισμὸν ὀλίγοι μῆνες ἐπήρκεσαν ὅπως γείνῃ καταφανὴς ἡ ἀλήθεια καθ' ἣν, λαὸς μὴ ἀναγνωρίζων τὴν ἐκπόρευσιν καὶ τὸ κῦρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἰς ὑπερφυᾶ καὶ Ὕψιστον Νομοθέτην εἶνε συμβίωσις κτηνώδης καὶ ἀγρία εἰς ἣν ἐπικρατεῖ θηριώδης βία, ἀκολασία ἠθῶν, οἰκογενειακὴ καὶ πολιτικὴ διαφθορά. Ἡ κατάργησις τῶν

(α) Ματθαῖος XXII. 33.
(β) Ἰωάννης XIV. 23.

ἀσεβῶν νομοθετημάτων ἐπὶ προτάσει τῶν προτεινάντων αὐτὰ Ῥοβεσπιέρων ἀνεχαίτισε τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Γαλλικοῦ Ἔθνους.

Οἱ παριστάνοντες τὸν Χριστιανισμὸν ὡς ἁπλῆν ἠθικῆς διδασκαλίαν ἀπογυμνοῦντες δ' αὐτὸν ἀπὸ τῆς δογματικῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας, ἐξ ἧς ἐκπηγάζει ἡ πίστις, παραμορφοῦσι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καὶ ἐκμηδενίζουσι τὸν θεμελιώδη αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐξ οὗ ἐκπορεύεται ἡ ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου ἀποτελεσματικὴ καὶ σωτηρία ἐπίδρασις. Τὰ ἠθικὰ τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα δὲν εἶνε κανόνες τέχνης ἢ κατασκευάσματα διαλεκτικῆς. Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Ἰησοῦ οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὰ φαντασιώδη ἐνδάλματα τοῦ πανθεϊστοῦ Βρούνου ἢ ἄλλου τινὸς ἐπιστήμονος ἢ φιλοσοφοῦντος. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου μεταβάλλεται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ πιστεύοντος εἰς δύναμιν ζῶσαν καὶ ἐνεργοῦσαν ὡς φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν σφραγῖδα τῆς θεότητος, τὸ κῦρος τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς αἰωνιότητος. Τὸ ἀποχωρίζειν τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τὸ δόγμα ἐξ οὗ ἀναβλύζει ἡ πίστις εἶνε ταὐτὸ ὡς τὸ ἀποκόπτειν τοὺς κλάδους ἀπὸ τὴν ῥίζαν. Οἱ κλάδοι ἀπομαραίνονται οἱ δὲ καρποὶ ἐκλείπουσι. Πάντα ἐν τῷ Χριστιανισμῷ τείνουσι πρὸς ἠθικὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς ἀνύψωσιν καὶ ἐξαγνισμὸν τοῦ φρονήματος. Ἐνανθρώπησις, μυστήριον ἀπολυτρώσεως προσευχή, ἐξωτερικὴ λατρεία πρὸς ἕνα κατευθύνονται σκοπόν, πρὸς ἠθικὴν ἀναγέννησιν καὶ πνευματικὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος καὶ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης διὰ τῆς ἀφομοιώσεως τοῦ θείου ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύοντος. Ἀλλὰ τὸ ἀποδέχεσθαι τὸ ὕψος τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἀποκηρύσσειν δὲ τῆς πίστιν τῆς ὑπερκοσμίου ἐκπορεύσεως καὶ τοῦ ὑπερφυοῦς κύρους ὁμοιάζει τὸ προσδοκᾶν καρπὸν ἐκ τοῦ ἀποχωρισθέντος ἀπὸ τὴν ἄμπελον κλήματος. «Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ὁ μένων ἐν ἐμοὶ κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν» (α). Τί δὲ σημαίνει τὸ μένειν ἐν ἐμοί;

(α) Ἰωάννης. XV. 5.

Τὸ πιστεύειν ὅτι, «τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐ λαλῶ Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί» (α). Καὶ ἐν τῷ δόγματι τούτῳ καὶ ἐν τῇ πίστει ταύτῃ ὁ Χριστιανισμὸς διέσωσε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐγένετο πηγὴ νέας ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς δημιουργίας, ἐνέπνευσε πάντας τοὺς νεωτέρους θεσμοὺς τῆς ἰσότητος καὶ ἀδελφότητος τῶν ἐθνῶν, καὶ κατέστη ὁ πολικὸς ἀστὴρ καὶ τὸ ἰδεῶδες πάσης προόδου τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου εἶνε ἡ πασῶν ἁγιωτάτη ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἰλιγγιᾷ ὁ νοῦς καὶ αὐτῶν τῶν Ῥουσσὼ καὶ τῶν Ῥενὰν διότι εἶνε ἐκβλάστημα καὶ καρπὸς δένδρου ἁγίου, τελείου, ὑπερκοσμίου ἀρχῆς. Ἀλλ' ὅρος πρὸς ἐπίδρασιν τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἀνυψώσεως τοῦ φρονήματος, ὅρος πρὸς μεταβολὴν αὐτῆς εἰς ζωὴν ἀπολυτρώσεως, εἰς δύναμιν ἐγκαρτερήσεως ἐν ταῖς συμφοραῖς, εἰς ἐνίσχυσιν ἐν ταῖς δοκιμασίαις τοῦ βίου, εἰς ἐλπίδα ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς ἀπογνώσεως, εἰς ἄλυπον παρασκευὴν ἀποδημίας ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων, εἶνε ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ μετουσίωσις τοῦ δόγματος τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ *Λόγου* ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐκπηγάζουσα ἀπεριόριστος πίστις εἰς τὸ ὑπερκόσμιον τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Διὰ τὸν μὴ μετουσιοῦντα ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τὸ δόγμα τῆς ἐνανθρωπήσεως· διὰ τὸν μὴ πιστεύοντα ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ περιβάλλουσιν ὑπερφυᾶ ἀποκάλυψιν, ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου οὐδόλως διαφέρει τῆς ἀναδειχθείσης ἀγόνου ἠθικῆς τοῦ Ἐπικτήτου, τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ τῶν στωϊκῶν ἐν γένει στερουμένης παντὸς κύρους καὶ πάσης ζωῆς. Ἡ ἠθικὴ μάλιστα τοῦ Εὐαγγελίου θὰ ἦτον ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἄγονος καὶ ἀλυσιτελὴς ἐφ' ὅσον οὖσα αὐστηροτέρα καὶ ἀπαιτοῦσα θυσίαν πάσης σαρκικῆς ροπῆς καὶ παντὸς πάθους ἐπιβάλλουσα δὲ ἔργα αὐταπαρνησίας, στερεῖται πάσης ἐπιστημονικῆς ἐπεξεργασίας καὶ παντὸς προσόντος καθιστῶντος αὐτὴν εὐπρόσδεκτον. Οὕτω δὲ ἐνώπιον τῶν ἀνομολο-

(α) Ἰωάννης XV. 10. 11.

γούντων τὰ θαύματα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος μὴ ἀποδεχομένων δὲ τὸ δόγμα τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ πρόβλημα περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰησοῦ δὲν δύναται νὰ λάβῃ εὐδεμίαν λύσιν ἐντὸς τῶν νόμων τῆς ἱστορίας. Μάτην εἰργάσθησαν ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ὅλους αἰῶνας, οἱ Κέλσοι, οἱ Ἰουλιανοί, οἱ Δουπουὴ καὶ οἱ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ κριτικοὶ πρὸς λύσιν τοῦ ὑπ' αὐτῶν τεθέντος προβλήματος. Μάτην ἀνυψοῦσι τὸν Ἰησοῦν μέχρι τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος τῆς ἀνθρωπίνης τελειότητος. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν λέγει, «ὁ Ἰησοῦς ἐπιχέει ἐπὶ τῆς γῆς φῶς ἀνέσπερον ἐπιλάμπον ὡς ἡ ἡμέρα, ὑψηλὸν ὡς οἱ οὐρανοί, ἀληθὲς ὡς ὁ Θεός. Ὑπερίπταται ὑπεράνω τῶν φιλοσόφων, ὑπεράνω τῶν ποιητῶν, ὑπεράνω τῶν ῥαββίνων καὶ τῶν προφητῶν»(α). Ὁ ἕτερος δοξάζει ὅτι «ὁ Ἰησοῦς ἐθεμελίωσε τὸ αἰώνιον βασίλειον τῆς ἀληθείας καὶ τὴν τελειοτάτην θρησκείαν τῆς ἀνθρωπότητος»(β). Ἄλλος πάλιν διανύσας τὸν βίον ἐπὶ τῆς κριτικῆς τῶν Γραφῶν μελέτης καταλήγει εἰς τὸ ἑπόμενον συμπέρασμα «Ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας ὑπῆρξεν ὁ ἀγνότερος μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν καὶ ὁ ἰσχυρότερος μεταξὺ τῶν ἁγνῶν, ὁ μετακινῶν διὰ τῶν τετραυματισμένων χειρῶν του τὰς αὐτοκρατορίας πέρα τοῦ ἄξονος αὐτῶν καὶ μεταβάλλων τὴν κοίτην τοῦ ῥοῦ τῶν αἰώνων» (γ). Ἄριστα. «Ἀλλὰ πόθεν τούτῳ ἡ σοφία καὶ αἱ δυνάμεις;» Πόθεν ἡ σοφία τοῦ ἀνεπιστήμονος τέκτονος ἢ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν ἐξελέγχουσα καὶ πόθεν αἱ δυνάμεις τοῦ σταυρωθέντος Ἰησοῦ αἱ μετακινοῦσαι τὰς αὐτοκραορίας καὶ τὴν κοίτην τῶν αἰώνων μεταβάλλουσαι; Καὶ τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν ἀπευθύνομεν ἡμεῖς μόνον. Ἐν περιοδικῷ συγγράμματι τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας μαθηταὶ τῶν Βύχνερ καὶ Χέκελ ἠγωνίσθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον πρὸς λύσιν τοῦ χριστολογικοῦ ζητήματος ἐντὸς τῶν συνήθων ὅρων τῆς

(α) Πάρκερ. Θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι.
(β) Βίουρ.. Ὁ Χριστ. καὶ ἡ Ἐκκλ. 2α ἐκδ. Σελ. 322. Ὅρα καὶ Βουγὸ Χριστ. Τόμος 2ος Σελ. 577.
(γ) Ῥίχτερ. Ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Σελ. 6.

ἀνελίξεως τῶν νόμων τῆς ἱστορίας. Ἴδου δὲ κατὰ τὴν ὁμολογίαν των τὸ τελευταῖον συμπέρασμα εἰς ὃ μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἀπέληξαν. «Μάγος, θαυματουργός, φιλόσοφος, ἐνσάρκωσις τοῦ ἰδεώδους τῆς ἀνθρωπότητος πάντα ἐπενοήσαμεν, ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς ἀνατρέπει πᾶσαν περὶ τῆς ἑαυτοῦ προσωπικότητος ἐξήγησιν καὶ ὁρισμόν Ἀπελπιζόμεθα ἀληθῶς ἐπιχειρήσαντες τὴν διεξήγησιν τοιούτου θαύματος. Ἀποκρούοντες (συμφώνως πρὸς τὰς ὑλιστικὰς δοξασίας) τὴν ὑπερφυᾶ ἐκπόρευσιν ἀδυνατοῦμεν ν' ἀποδεχθῶμεν ὑποθέσεις φυσικῆς πορείας τῶν ἱστορικῶν νόμων» (α).

Ἀλλ' οἱ ἐν Ἑλλάδι θιασῶται τῶν Βύχνερ καὶ τῶν Χέκελ μὴ συμφωνοῦντες μετὰ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῶν ἀξιοῦσιν ὅτι λύουσι τὸ χριστολογικὸν ζήτημα βεβαιοῦντες ὅτι ὁ Ἰησοῦς, «ὑπῆρξεν ὁ εὐγενέστατος τῶν ἡρώων τῆς ἀνθρωπότητος, — ὁ μέγας κῆρυξ καὶ ἐργάτης τῆς ἀληθείας, — ὁ πνευματικὸς ἡμῶν πατὴρ καὶ πραγματικὸς Σωτήρ, — ὁ μαρτυρήσας ὑπὲρ τῆς τελειοποιήσεως καὶ εὐδαιμονίας τῆς ἀνθρωπότητος, — ὁ κατερειπώσας τὴν δουλείαν καὶ ἀνεγείρας τὸ μέγα τῆς ἐλευθερίας οἰκοδόμημα, — ὁ μεταβαλὼν τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου καὶ ἀνακαινίσας αὐτόν»(β). Ἄριστα. Ἄριστα. Ἀλλ' εἴπατε ἡμῖν, τίς ἦν ὁ ἄνθρωπος Ἐκεῖνος ὁ ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων μυκτηριζόμενος, ὁ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἐμπαιζόμενος, ὁ ὑπὸ ἐξουσίας σταυρούμενος μετὰ θάνατον δὲ ἐκτελῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος τὰ ὑφ' ὑμῶν ἐξυμνούμενα θαύματα, μεταβάλλων τὸν ῥοῦν τῶν αἰώνων καὶ ἀνοικοδομῶν νέον κόσμον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀρχαίου γενόμενος δὲ «τὸ αἰώνιον σύμβολον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸ αἰώνιον πρότυπον τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου;» (γ) Εἰς τοῦτο τὸ ἐρώτημα ἀπήντησεν ὁ ὑφ' ὑμῶν ἐξυμνούμενος, τὸ πρότυπον τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου, ὁ ἀναγείρας τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἐλευθερίας. «Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς. Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ

(α) Liberté de penser. Ὅρα Σασσὶ (Chassay) Τομ. 3ος—Σελ. 257.
(β) Προμηθεύς. Τεύχη 21 Ἀπρ,λ. καὶ 4, Αὐγ. 1892.
(γ) Προμηθεύς. Τεύχη 21. Ἀπριλ. καὶ 4 Αὐγ. 1891.

καταβέβηκα οὐχὶ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός. Τοῦτο δ' ἔστι τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός, ἵνα πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.»

Ἰδοὺ τὸ θεμελιῶδες δόγμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ ὁρισθὲν ἐφ' οὗ ἀνηγέρθη τὸ αἰώνιον τῆς πίστεως οἰκοδόμημα.

Δὲν ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα ἀπολογητικὴν τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Τῶν ὀπαδῶν τοῦ Χέκελ διατεινομένων ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδὲν ἔθετο δόγμα καὶ ὅτι τὸ ἔργον του περιωρίσθη ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας, ἐξηλέγξαμεν τὴν πλάνην αὐτῶν καταδείξαντες τὴν δογματικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐσίαν ἐξ ἧς ἐκπορεύεται ἡ ἠθικὴ καὶ σωστικὴ αὐτοῦ δύναμις. Προπαρασκευάσαντες οὕτω τὴν ἄγουσαν ἡμᾶς ὁδὸν εἰς τὴν μελέτην τοῦ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δόγματος ἐπαναλαμβάνομεν τὴν σειρὰν τῶν ἡμετέρων σκέψεων ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς προκειμένης συγγραφῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΠΕΡΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

I

Πάντα ἐν τῷ Χριστιανισμῷ εἶνε ἠθικὴ διότι πάντα τείνουσι πρὸς ἐξαγνισμόν, πρὸς πνευματικὴν ἀνόρθωσιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ πάντα εἶνε συγχρόνως καὶ δόγμα καὶ θρησκευτικὴ ἀλήθεια πρὸς διαμόρφωσιν καὶ ἐνίσχυσιν πίστεως ἐν ᾗ ἀναπτύσσεται καὶ καρποφορεῖ τὸ ὑπερκόσμιον τῆς δυνάμεως τῶν χριστιανικῶν ἐντολῶν. Ὁ Χριστιανισμός, ὡς εἴδομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, ἀπευθύνεται πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου συνταυτίζων τὴν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν μετὰ τοῦ καθήκοντος, φωτίζων τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα διὰ τοῦ δόγματος καὶ ἐνισχύων ἐν αὐτῷ τὰς ἐντολὰς τῆς ἀγάπης καὶ ἠθικότητος δι' ὑπερφυοῦς κύρους. Οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διαχέουσιν ἄπλετον φῶς ἐπὶ τῆς ἀληθείας ταύτης.

Ὡς ἡ οὐσία τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν σφραγῖδα ἀπολύτου καὶ ὑπερκοσμίου τελειότητος οὕτω καὶ οἱ τρόποι τῆς μεταδόσεως αὐτῆς περιβάλλονται διαχαρακτήρων καὶ γνωρισμάτων ὅλως ἀγνώστων εἰς τὴν τέχνην τοῦ ὁμιλεῖν καὶ

μεταδίδειν εἰς ἄλλους τὰ ἴδια αἰσθήματα καὶ ἰδέας. Καὶ ἡ ἁπλότης ἐν τῷ ὕψει καὶ τῇ ἐμβριθείᾳ, καὶ τὸ γόνιμον τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἡ συγκέντρωσις εἰς βραχείας προτάσεις τῶν ὑψηλοτέρων διανοημάτων καὶ ἀποκαλύψεων, καὶ ἡ ἐπιδεκτικότης ἀνεξαντλήτου ἀναλύσεως τῆς ἀληθείας αὐτῶν, καὶ ἡ καθολικότης τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν, καταπλήσσουν τὸν νοῦν καὶ διατηροῦντες ἐλευθέραν τὴν βούλησιν τοῦ ἀκροωμένου συγκινοῦσι τὰ ἐνδότατα τῆς καρδίας καὶ τῆς συνειδήσεως. Ὡς τὸ ἐλάχιστον σπερμάτιον ῥιπτόμενον ἐπὶ καταλλήλου ἐδάφους ἀνελίσσεται καὶ γονιμοποιεῖ καὶ παράγει δένδρα ὑπερμεγέθη καὶ κλάδους καὶ καρποὺς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μυστηριωδους καὶ ὅλως ἀγνώστου φυτικῆς ζωῆς καὶ ἀνεξηγήτου δυνάμεως, οὕτω καὶ οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς δύναμιν ἀκατάληπτον καθισταμένην περιφανῆ διὰ τῆς γονιμότητος αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύοντος καὶ κατὰ τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον. Οὔτε μεγαλοφυΐα, οὔτε φαντασία, οὔτε σοφία ἀνθρωπίνη ἐδύνατο νὰ δημιουργήσῃ γλῶσσαν οἵαν ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς. «Οἱ λόγοι του, ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, εἶνε τάγματα στρατιᾶς οὐρανίου ἐμποιοῦντες εἰς τὴν ψυχήν μας τὸ αὐτὸ αἴσθημα ὅπερ δοκιμάζομεν θεωροῦντες τὴν ἄπειρον ἔκτασιν τοῦ διαλάμποντος στερεώματος ἐκ τῆς λαμπρότητος τῶν ἀστέρων.» «Εἶνε χεὶρ ἁπτομένη τῆς σῆς καρδίας», ἔλεγεν ὁ Βίκτωρ Οὐγώ. Δὲν εἶνε λόγοι φιλοσόφου ἢ ῥήτορος ἢ ἐπιστήμονος, οὐδὲ προφήτου. Ἡ ἔμνευσις τοῦ προφήτου ἔρχεται ἔξωθεν, ἀλλ' οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ ἐκπορεύονται ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἰδίας αὐτοῦ θεανθρώπου οὐσίας καὶ προσωπικότητος. Ὁ Ἰησοῦς δὲν διδάσκει ὡς πάντες οἱ λοιποὶ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι, ἀλλ' ἀποκαλύπτει τὰ ὑπερκόσμια ἐν οἷς ζῇ διὰ γλώσσης νοουμένης ὑπ' ἀνθρώπων μεθ' ὧν συναναστρέφεται. Δὲν συζητεῖ ὅπως πείσῃ, ἀλλὰ διανοίγει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὅπως βλέποντες τὴν ἀλήθειαν ὁδηγήσωσι τὴν ἀνθρωπότητα πρὸς τὴν πρόοδον, πρὸς τὴν τελειοποίησιν, πρὸς τὴν ἁγιότητα. Μυριάδες βιβλων ἠθικῆς φιλοσο-

φίας δὲν περιέχουσιν οὐδὲ προσεγγίζουσιν εἰς τὸ ὕψος, εἰς τὴν περιεκτικότητα καὶ εἰς τὸν ἄπειρον καὶ ἰδεώδη καὶ ἀκένωτον πλοῦτον τῆς ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδαχῆς. Διὰ μιᾶς μόνης φράσεως διαχωρίσας τὰ τῆς πολιτείας ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸν καὶ πνευματικὸν βίον ἀνέτρεψε τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ νέον ἐθεμελίωτε παρασχὼν ἐλευθερίαν συνειδήσεως εἰς τὸ ἄτομον, τὴν δὲ πολιτείαν καταστήσας ἀνεξάρτητον πάσης λευϊτικῆς καὶ φαρισαϊκῆς ἐπιδράσεως. Ὅπως διδάξῃ τὴν ἐπιείκειαν μεθ' ἧς πρέπει νὰ κρίνωμεν τὰ παραπτώματα τῶν ὁμοίων μας, «ὁ ἀναμάρτητος, ἔλεγεν ὑπερασπίζων τὴν καταδιωκομένην, ὁ ἀναμάρτητος, πρῶτος ἐπ' αὐτὴν τὸν λίθον βαλέτω». Τὰς ἰδέας καὶ ἐντολὰς ἔδει ἀναγκαίως νὰ μεταδίδῃ διὰ τῆς κοινῆς γλώσσης, ἀλλ' οἱ τρόποι εἶνε τέλειοι ἐν τῇ ἁπλότητι, δημώδεις ἐν τῷ μεγαλείῳ, ἀνεπιτήδευτοι ἐν τῇ ἀκριβείᾳ, παραβολαὶ ἀκαλλώπιστοι ἅπλετον διαχέουσαι φῶς ἐπὶ τῶν αἰωνίων προβλημάτων, ἐπαγγελίαι μηδὲν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας ἀρυόμεναι ὑπέρτεραι δὲ πάσης φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης ἀνταυγάζουσαι τὸ ἄπειρον, τὸ θεῖον, τὸ αἰώνιον.

III

Ἡ ἱστορία διετήρησε καὶ μετέδωκεν ἡμῖν πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς ἀθλιότητος τῶν οἰκογενειακῶν καὶ κοινωνικῶν ἠθῶν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν οἰκτρὰν θέσιν τοῦ εὐγενοῦς φύλου καὶ τὸ σκανδαλῶδες τῶν ἐφημέρων ἑνώσεων ὑπ' αὐτῶν τῶν νόμων ἀναγνωριζομένων. Ὁ Σενέκας ἔγραφεν ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν μεγάλων δεσποινῶν δὲν κατεμέτρουν τὴν ἡλικίαν των κατὰ τὰ ἔτη ἀλλὰ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν συζύγων οὓς ἔλαβον. Ὁ γάμος μεταβληθεὶς εἰς κτηνώδη ἕνωσιν διελύετο κατὰ βούλησιν ἑνὸς τῶν ὁμοζύγων. Ὁ ἀνὴρ ἐκοινοποίει πρὸς τὴν γυναῖκα ἔγγραφον ἀποστασίου, λόγῳ ὅτι κακῶς προπαρεσκεύασεν ἐδέσμά τι ἢ ὅτι ἠράσθη ἄλλης γυναικός. «Γύναι, πράττε τὰ σά», καὶ ἡ γυνὴ ἀπελύετο ὡς ὁ ἔσχατος τῶν δούλων. Κατὰ τοιαύτης ἀθλιότητος ὁ Ἰησοῦς ἐπ' ὀνόματι τοῦ δόγματος τῆς δημιουργίας ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κατήργησε τὸ διαζύγιον, ἀνέτρεψεν αἰώνων ἔθιμα ἀκολασίας, ἀνύψωσε τὸ εὐγενὲς φῦλον εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῷ θέσιν καὶ ἔθετο τὸ ἀρραγὲς θεμέλιον ἐφ' οὗ ἀνηγέρθη τὸ μέγα οἰκοδόμημα τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας. «Ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν. Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ. Ὃ οὖν ὁ Θεὸς συνέζευξεν ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω». (α) Καὶ ἰδοὺ τιθέμενος ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου ὑπὸ τὴν ἄμεσον τοῦ Θεοῦ ἐντολὴν καὶ καθαγιαζόμενος ἐν τῷ δόγματι τῆς δημιουργίας ὅπως ἐξαγνίσῃ τὰ δημόσια ἤθη, καταπαύσῃ τὰς ἀσέμνους καὶ κτηνώδεις ροπὰς καὶ καταστήσῃ τὰς οἰκογενείας πηγὰς διοχετευούσας ἐν τῇ κοινωνίᾳ νάματα φιλεργίας, σεμνότητος καὶ ἠθικότητος. Δύω εἰς ἓν ἐν παντὶ καὶ πάντοτε. Ἑνότης δύω ὑπάρξεων ἐν τῇ χαρᾷ, ἐν τῇ λύπῃ, ἐν τῇ ζωῇ, ἐν ταῖς δοκιμασίαις, ἐν τοῖς αἰσθήμασιν, ἐν τῷ θανάτῳ. Ἕνωσις δύο ψυχῶν ἀγαπωμένων, συνδεομένων, συνταυτιζομένων ἐν τῇ αἰωνιότητι. Τοιοῦτος, λέγει ὁ Ἰησοῦς, ἐξεπορεύθη ὁ γάμος ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ Δημιουργοῦ. (6) Καὶ ὁ Παῦλος ἀνελίσσων τὴν ἀρχὴν τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ γαμικοῦ δεσμοῦ ἐν τῷ δόγματι τῆς δημιουργίας διέγραφε τὰ χριστιανικὰ τῶν ὁμοζύγων καθήκοντα, ἐξωμοίου τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα ὀφειλομένην ἀγάπην πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀπέδιδε τὸν χαρακτῆρα μυστηρίου εἰς τὸν γάμον. «Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν.» (α)

Καὶ ταῦτα μὲν ὑποδεικνύουσι τὸν τρόπον καθ' ὃν ἡ εὐαγγελικὴ

(α) Ματθαῖος. XIX. 4. 5. 6.
(6) Ματθαῖος XIX. 8.
(γ) Παῦλος πρὸς Ἐφεσίους. v. 25. 31.

ἠθικὴ συμφυρομένη μετὰ τοῦ δόγματος ἀρύεται ἐξ αὐτοῦ ζωὴν καὶ δύναμιν πρὸς τελεσφόρον ἐπενέργειαν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ πιστεύοντος, μαρτυροῦσι δὲ ὅτι ὁ Ἰησοῦς κυρώσας τὰς περὶ κοσμογονίας παραδόσεις τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἔθετο τὸ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δόγμα καὶ κατέστησε κρηπίδα τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ τῆς χριστιανικῆς οἰκογενείας.

III

«Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεός».

Διδάσκαλοι τοῦ ἔθνους! Εἶναι λόγοι Ἐκείνου ὃν ὑμεῖς ἐκαλέσατε Σωτῆρα τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶναι λόγοι Ἐκείνου, ὃν ὑμεῖς ἐχαρακτηρίσατε πηγὴν πάσης τέχνης καὶ ἐπιστήμης. Εἶνε λόγοι Ἐκείνου πρὸς ὃν ὑμεῖς ἀπεδώσατε πᾶσαν κοινωνικὴν πρόοδον, πᾶσαν ἀρχὴν ἐλευθέρας συνειδήσεως καὶ παντὸς γενναίου φρονήματος. Ἀλλ' ἐνώπιον τῶν λόγων ἐκείνων πᾶσαι μὲν αἱ περὶ αὐτομάτευτης ζωῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως θεωρίαι ὡσεὶ καπνὸς διαλύονται, πᾶσαι δ' αἱ γενεαλογικαὶ τοῦ Ἑρνέστου Χέκελ καταπίπτουσιν ὡς ἄλλοτε κατέπεσαν τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν καὶ διεσκεδάσθησαν τὰ μυθολογήματα τῆς πολυθεΐας. Ὁ Χριστιανισμὸς προτείνεται εἰς τὴν κρίσιν καὶ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἡμῶν ἀποδοχήν, ἕκαστος δὲ δικαιοῦται νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν πιστῶν ἢ τῶν πολεμίων συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς ἰδίας συνειδήσεως, ἀλλ' εἰς οὐδένα ἐπιτρέπεται ν' ἀλλοιώσῃ τὴν οὐσίαν καὶ αὐτὰ τὰ τεθέντα δόγματα ὑπὸ τοῦ Θεμελιωτοῦ τῆς πίστεως ὅπως συγκαταριθμήσῃ μεταξὺ τῶν πιστῶν τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος τὸν ἀγωνιζόμενον νὰ ἐκριζώσῃ καὶ ἀναιρέσῃ τὸ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δόγμα ἀντικαθιστῶντα δ' εἰς αὐτὸ τὴν ἀπονενοημένην θεωρίαν τῆς αὐτομάτου καὶ μηχανικῆς γενέσεως. Ὁ δὲ Χέκελ, ὃν συνιστῶσιν ἡμῖν ὡς ἐργαζόμενον ὑπὲρ τοῦ χριστιανισμοῦ, δὲν ἀγωνίζεται μόνον καταπολεμῶν τὰς θρησκευτικὰς καὶ μεταφυσικὰς ἀληθείας, ἀλλ' ἐργάζεται πρὸς ἀνατροπὴν τῶν βάσεων καὶ αὐτῆς τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου ἣν οἱ ἐν Ἑλλάδι μαθηταί του προκηρύσσουσιν ὡς πρότυπον ἀληθείας καὶ ἁγιότητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΑΙ ΘΕΩΡΙΑΙ ΤΟΥ ΕΡΝΕΣΤΟΥ ΧΕΚΕΛ ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ

I

Ἀποδείξαντες ὅτι παραμορφοῦσι καὶ διαστρέφουσι τὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἐπαγγελίας ἀποχωρίζοντες ἀπὸ τὰ δόγματα καὶ ἀπὸ τὰς θρησκευτικὰς καὶ ὑπερκοσμίους διδασκαλίας, ἐπιχειροῦμεν ἤδη ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου μελετωμένη ὑπὸ ἔποψιν ὅλως φιλοσοφικὴν καὶ ἀνθρωπολογικήν, ἀνεξαρτήτως τῶν δογμάτων τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἰησοῦ καὶ πάσης ἀποκαλύψεως τοῦ θείου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, εἶνε εἰς πλήρη ἐναντιότητα καὶ εἰς ἀπόλυτον ἀντίθεσιν πρὸς τὰ θεωρήματα τοῦ μοναδισμοῦ τοῦ Ἑρνέστου Χέκελ καὶ τῶν ὁμοφρόνων του, ὁ δὲ ἀποδεχόμενος τὴν ὀρθότητα τούτων καὶ τὰς χεκελείους ἀρχὰς πρεσβεύων καὶ διδάσκων δὲν ἀπαρνεῖται μόνον τὸ χριστιανικὸν δόγμα ἀλλ' ἐργάζεται πρὸς ἐκμηδένισιν καὶ κατάλυσιν τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου.

II

Ἐξαισία καὶ καταπληκτικὴ ἀληθῶς εἶνε ἡ ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ὅλους αἰῶνας ὁμοφωνία τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων καὶ τῶν πολεμίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἠθικῆς

τοῦ Εὐαγγελίου. Πάντες ἀποθαυμάζουσι καὶ πάντες ἀδιακρίτως ἐξαίρουσι τὸ ἰδεῶδες καὶ ἀπόλυτον τῆς εὐαγγελικῆς ἠθικῆς, μηδεμία δὲ περὶ αὐτῆς διαφωνία ἢ συζήτησις καὶ μηδεμία μεταβολὴ δοξασιῶν καὶ πεποιθήσεων ἐπηγέρθη ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ, λέγουσιν οἱ Στράους καὶ Ῥενάν, περιορισθὲν ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς ἠθικῆς εἶνε ἀπαράμιλλον, φέρον μεθ' ἑαυτοῦ τῆς σφραγῖδα τῆς ἀπολύτου τελειότητος κατὰ δὲ τοὺς ἐν Ἑλλάδι ὀπαδοὺς τοῦ Χέκελ «οὐδεὶς οὐδέποτε ἐπιστήμων ἢ μέγας ἀνὴρ ἐπολέμησε»(α). Ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου, λέγουσιν οἱ τοῦ « Προμηθέως » καθηγηταί, «εἶνε ὑπερτάτη ἀλήθεια,—τὸ ὕπατον καὶ τιμιώτατον τῶν δογμάτων ὅσα ποτὲ ἐκηρύχθησαν ἐπὶ τῆς γῆς,—διδασκαλία ἥτις τὸ πρῶτον ἐν τοιαύτῃ εὐρύτητι καὶ δυνάμει καὶ φαεινῇ ἀληθείᾳ ἔπληξε τὸ ἀνθρώπινον οὖς,—ὑπερτάτη ἀλήθεια ἣν ἀπεδέξαντο φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ πρᾶξις καὶ θεωρία»(β).

Τύχῃ ἀγαθῇ. Ἰδοὺ σημεῖον ἐφ' οὗ πᾶσα διαμάχη καταπαύει καὶ ἐφ' οὗ ἱστάμεθα ἐν πληρεστάτῃ ὁμοφωνίᾳ. Παραγκωνίσωμεν πᾶσαν περὶ τοῦ δόγματος διαφωνίαν περιορισθῶμεν δὲ ἐπὶ τῆς ὑπὸ πάντων ἀποδεχομένης ἀληθείας καὶ μελετήσωμεν αὐτὴν ὑπὸ ἔποψιν καθαρῶς ἐπιστημονικὴν καὶ ἀνθρωπολογικήν. Ἐνταῦθα οὐδὲν ἄλλο ἐπικαλούμεθα ἢ τὴν καλὴν πίστιν τῶν πολεμίων. Ἐὰν ἡ ἀναγνωριζομένη ὑπ' αὐτῶν «φαεινὴ καὶ ὑπερτάτη ἀλήθεια» διάκειται εἰς πλήρη ἐναντιότητα μὲ τὰς δοξασίας τοῦ μονισμοῦ, ἐὰν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ἐρνέστου Χέκελ εἶνε ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν φαεινὴν καὶ ὑπερτάτην ἀλήθειαν, ἐὰν τὸ σύστημα περὶ αὐτομάτου γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ μηχανικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ὁδὸν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον ἀπὸ τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου, ἣν οἱ ἐπιστήμονες ἅπαντες ἀποδέχονται ὡς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθὸν καὶ τὴν ὑπερτάτην ἀλήθειαν, τότε κατ' ἀνάγκην λογικὴν τὸ σύστημα

(α) Προμηθεύς. 4. Δύγ. 1891.
(β) Προμηθεὺς 21 Ἀπρ. 1891.

καὶ τὰ θεωρήματα τοῦ μοναδισμοῦ εἶνε ἀνυπόστατα καὶ ψευδῆ, παράλογα καὶ τερατώδη. Καὶ τοιαῦτα εἶνε ἀληθῶς.

ΚΗΡ

Αἱ ἐπαγγελίαι τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ αἱ ταύτης ἐντολαί, ἡ εὐθύνη τῆς πληρώσεως ἢ ἀθετήσεως αὐτῶν, αἱ ἐλπίδες τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ αἱ ταύτης τιμωρίαι, ἐρείδονται ἐπὶ τοῦ γνωρίσματος τοῦ αὐτεξουσίου καὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως δι' ἧς πεπροίκισται ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις. Τὸ Εὐαγγέλιον, αἱ ἐπιστολαὶ τῶν μαθητῶν καὶ ἀποστόλων τοῦ Ἰησοῦ καὶ πᾶσα ἡ ἀνέλιξις τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Συνόδων θεσπισθέντα, κυροῦσι τὴν καθολικὴν πεποίθησιν περὶ ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου δοξασίας τῶν φιλοσοφούντων κατὰ τὸν μεγάλον αἰῶνα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ καθ' ὅλον τὸν μετέπειτα χρόνον μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Αἱ διδόμεναι ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐντολαὶ πρὸς πλήρωσιν τοῦ καθήκοντος καὶ πρὸς ἐπιτέλεσιν ἔργων ἀγάπης καὶ αὐταπαρνησίας, θὰ ἦσαν ἄσκοποι ἐὰν ἐδίδοντο εἰς ὄντα μὴ ἔχοντα τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐλευθέρως σκέπτεσθαι καὶ ἐνεργεῖν, αἱ δ' ἐλπίδες ἀνταποδόσεως ἢ οἱ φόβοι τιμωρίας θὰ ἦσαν παράλογοι ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχεν εὐθύνην τῶν πράξεών του. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶνε ἐλευθερία ἐν παντί, ἐλευθερία ψυχολογική, ἐλευθερία συνειδήσεως, ἐλευθερία φρονήματος, ἐλευθερία ἐν παντὶ καὶ πάντοτε ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ ἀνταπόδοσις καὶ εὐθύνη ἐπὶ τῇ ἐκπληρώσει ἢ παραβάσει τῶν ἐντολῶν τῆς ἠθικότητος. Καὶ ἡ ἐλευθερία αὕτη καὶ ἡ εὐθύνη ἐπὶ ταῖς ἰδίαις πράξεσιν ἐκπηγάζει ἀναγκαίως ἀπὸ τῆς θεμελιώδους ἀρχῆς περὶ τῆς ἐνοικούσης ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῆς δυνάμεως καὶ ψυχῆς τιμιωτέρας τοῦ σώματος καὶ σύμπαντος τοῦ ὁρατοῦ κόσμου. Ἡ δὲ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τοῦ αὐτεξουσίου εἶνε τοσοῦτον ἀπόλυτος καὶ ἀπεριόριστος, κατὰ τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Εὐαγγελίου,

ὥστε καὶ τὰ ἐνστικτα αὐτὰ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπερνικήσῃ καὶ τοὺς φυσικοὺς δεσμοὺς καὶ τὰ ἔμφυτα αἰσθήματα ὀφείλει καὶ δύναται νὰ θραύσῃ καὶ καταβάλῃ ὅπως ἐπιτελέσῃ ἔργα ἀρετῆς καὶ αὐταπαρνησίας. Σταθμίζοντες φιλοσοφικῶς τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου, ἀνεξαρτήτως πάσης σκέψεως περὶ τῆς ὑπερκοσμίου τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας, συνάγομεν δύω τινά. 1ον Τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου εἶνε ὁ ἄξων περὶ ὃν περιστρέφονται πᾶσαι αἱ ἠθικαὶ ἐπαγγελίαι τῆς εὐαγγελικῆς ἠθικῆς. 2ον. Ἡ ἀθανασία τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν εἶνε ἡ ὑπερτάτη κύρωσις τῆς ἠθικῆς. Περιορίζοντες οὕτω ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς φιλοσοφικῆς μελέτης τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου δὲν ἀπομακρυνόμεθα ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους, τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Βιρὰν καὶ πάντων τῶν ἐξόχων φιλοσόφων καὶ ἀνθρωπολόγων. Ὡς παρατηροῦσιν οἱ ἀναγνῶσται, ἐξετάζομεν ἐν τῷδε τῷ κεφαλαίῳ τὰ περὶ ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου μακρὰν τῶν περὶ ἀγάπης θεολογικῶν ἐπάρσεων τοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Παύλου περὶ ἠθικῆς ἀπὸ τῆς πίστεως ἀπορρεούσης, περιοριζόμενοι δὲ εἰς τὸν πρακτικώτατον καὶ κατ' ἐξοχὴν ἠθολόγον μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, τὸν Ἰάκωβον, ἀρυόμεθα ἐξ αὐτοῦ τὸν ὅλως φιλοσοφικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ὁρισμὸν τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου. «Νόμος τέλειος ἐλευθερίας — Ἕκαστος πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος. — Λαλεῖτε καὶ ποιεῖτε ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντος κρίνεσθαι». (α)

IV

Καὶ τώρα ἂς ἀκούσωμεν τὰς διδασκαλίας τοῦ Χέκελ ὃν μᾶς παρέστησαν ὡς ἐργαζόμενον ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ.

«Μηδεμία ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ σώματος καὶ πνεύματος».

(α) Ἐπιστολὴ Ἰακώβου. Κεφ. Α'. 13 καὶ 25. Κεφ. Β. 12.

«Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶνε πεπροικισμένος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ »αὐτεξουσίου καὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως».

«Ἡ ἀληθὴς φιλοσοφία εἶνε ἡ τῆς μηχανικότητος. Αἱ ἀρχαὶ »τῆς τελεολογίας ἐξ ὧν ἐνεπνεύσθησαν τὰ περισσότερα τῶν φι»λοσοφικῶν σηστημάτων τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ μεσαιῶνος καὶ »τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου εἶνε ψευδεῖς».

«Ἡ φιλοσοφία τοῦ μοναδισμοῦ καὶ τῆς μηχανικότητος δοξά»ζει, ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ἤρτηνται ἀπὸ νόμους »ἀπαραβάτους καὶ μηχανικοὺς ὡς πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ ἀ»πτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου».

«Ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε τὴν πρώτην αὐτοῦ γένεσιν ἀπὸ τὰς τυ»χαίας καὶ αὐτομάτους συναντήσεις καὶ μεταβολὰς τῆς ὕλης »ὡς πάντα τὰ λοιπὰ ἀνόργανα καὶ ἐνόργανα ὄντα.» (α).

Ἐν μέσῳ τοιούτων δοξασιῶν, τίς εἶνε ἡ θέσις τῶν ἐπαγγελιῶν τῆς εὐαγγελικῆς ἠθικῆς περὶ ἐλευθερίας, περὶ εὐθύνης, περὶ πνευματικότητος τῆς ψυχῆς, περὶ ἀνταποδόσεως καὶ μελλούσης ζωῆς; Ἡ ἀντίθεσις εἶνε προφανής, ἡ ἐναντιότης ἀδιαφιλονείκητος, τὸ συμπέρασμα κατάδηλον καὶ ἀναμφήριστον, τὰ δὲ θεωρήματα τοῦ Χέκελ ἐξελέγχονται καὶ καταδείκνυνται τερατολογίαι παραλογισμοῦ καὶ ἀφροσύνης ἐναντίαι οὖσαι τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν αἷς *ἔγκειται ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια ἃς ἀπεδέξαντο πάντες οἱ ἐπιστήμονες* τῶν αἰώνων κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀπαδῶν τοῦ συστήματος τοῦ μοναδισμοῦ καὶ τῆς αὐτομάτου γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πλανᾶσθε δὲ δεινὴν πλάνην ὑμεῖς οἱ καθηγηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ὅσοι ὑψώσατε τὴν σημαίαν τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας πιστεύοντες ὅτι ἀρκεῖ νὰ διαστρέψητε τὴν δογματικὴν οὐσίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅπως συναρμολογήσητε αὐτὸν μὲ τὰς φαντασιοπληξίας τῶν Βύχνερ καὶ τῶν Χέκελ. Δὲν ἀρκεῖ τοῦτο. Πρέπει νὰ ἐπιχειρήσητε καὶ τὴν διαστροφὴν καὶ τὴν ἐκ βάθρων ἀνα-

(α) Χέκελ. Ἀνθρωπογονία. Τελευταῖον κεφάλαιον.

τροπὴν καὶ αὐτῆς τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου, νὰ διαμορφώσητε δὲ νέον θρήσκευμα στερούμενον καὶ δόγματος καὶ ἠθικῆς μὴ ἔχον οὐδὲν ἴχνος τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὅπως προσεγγίσητε εἰς τὰ τερατολογήματα τῆς αὐτομάτου γενέσεως καὶ τῆς ὑλοφροσύνης. Καὶ μὴ ἀντιτάξητε εἰς τὴν βεβαίωσιν ταύτην τοὺς συνήθεις ὀνειδισμοὺς καὶ τὰς περὶ ἀμαθείας καὶ συκοφαντίας κενὰς φράσεις, διότι οἱ λόγοι μας δὲν εἶνε μόνον σύμφωνοι πρὸς τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς ἀλλ' ἔχουσι, δι' ὑμᾶς τοὐλάχιστον, καὶ τὸ κῦρος τοῦ διδασκάλου. Ἀποδέχομαι, λέγει ὁ Χέκελ, τὰς ἀνθρωπίνους ἀρχὰς τοῦ Βουδισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς καὶ τὰ παραγγέλματα περὶ ἀγάπης τοῦ πλησίον εἰς τὴν ἠθικὴν τῆς φυσικῆς τοῦ μονισμοῦ θρησκείας. Ἀλλ' ἡ θρησκεία αὕτη, ὅπως ἡ θρησκεία τοῦ μονισμοῦ, δέον νὰ θεωρήσῃ τὸν ἄνθρωπον ἑτεροκίνητον μηχανήν, στερουμένην ἐλευθέρας βουλήσεως, ἀνεύθυνον τῶν ἰδίων πράξεων, δέον νὰ ᾖ, ἐνὶ λόγῳ, θρησκεία τῶν ἐνστίκτων, θρησκεία κοινὴ εἰς τε τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸ κτῆνος. Ναί, λέγει ὁ Χέκελ. Τοιαύτην ἐννοῶ θρησκείαν καὶ ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν ἀποδέχομαι τὰς ἠθικὰς ἐπαγγελίας τοῦ Χριστιανισμοῦ. «Τὸ θρήσκευμα τοῦ μονισμοῦ βασίζομεν ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ἐνστίκτων τῶν εὐγενεστέρων ζώων, ὡς χ. λ. τὸ θαυμάσιον αἴσθημα τοῦ καθήκοντος τῶν μυρμήκων. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὰ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνστικτα εἶνε ἀληθῶς χριστιανικά»(α). Ἰδοὺ τίς εἶνε ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ Χέκελ! Ἰδοὺ τὸ νέον τοῦ μονισμοῦ θρήσκευμα προτεινόμενον ἡμῖν ἐν ὀνόματι ψευδοῦς ἐπιστήμης ἥτις, κατὰ τὸν Τολστόη, «μηδὲν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος πράξασα, ἀναιδὴς ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις αὐτῆς κατέστη ὁ μέγας ἐγκληματίας ὁ διαστρέψας τὴν συνείδησιν τῶν λαῶν»(β).

Ναί, ὁ μέγας ἐγκληματίας! Διότι δοξασίαι καταβιβάζουσαι τὸν ἄνθρωπον μέχρι τοῦ κτήνους, μὴ ἀναγνωρίζουσαι εἰς αὐτὸν οὔτε ἐλευθερίαν βουλήσεως οὔτε εὐθύνην πράξεων καὶ τὰ εὐγενέστερα

(α) Χέκελ. Αἱ ἀποδείξεις τοῦ μεταμορφισμοῦ. Γαλ. Μετάφρ. Σελ. 115—116.
(β) Temps. 29 Σεπτ. 1886.

καὶ ὁσιώτερα τῶν συναισθημάτων καταβιβάζουσαι μέχρι τῶν κτηνωδῶν ἐνστίκτων, δὲν εἶναι μόνον ἐναντίαι εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ εἰς πᾶσαν ἀρχὴν ἠθικότητος ἀλλ' εἶνε ἠθοφθόροι καὶ πηγαὶ πάσης ἐγκληματικότητος καὶ πάσης ἐρημώσεως. Καὶ ἂς μὴ καλύπτωνται οἱ ὑλοδοξοῦντες ὄπισθεν τῶν φράσεων περὶ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ καὶ ἰδεώδους, διότι φράσεις τοιαῦται εἶνε κεναὶ παντὸς νοήματος διὰ τοὺς θεωροῦντας τὸν ἄνθρωπον μηχανὴν ἄνευ ἐλευθέρας ἐνεργείας καὶ τυφλῶς κινουμένην ἀπὸ τὰς αὐτομάτους καὶ ἀσυνειδήτους κινήσεις τῶν μορίων τῆς ὕλης. Καὶ ταῦτα δὲν λέγομεν ἡμεῖς, ἀλλ' εἷς τῶν ἐν Γαλλίᾳ ὀπαδῶν τοῦ Βύχνερ καὶ Χέκελ οὔτινος τ' ὄνομα καὶ ἄλλοτε ἀνεφέραμεν. «Ἐστὲ δειλοὶ καὶ ὑποκριταί, γράφει ὁ Ῥασεπὲν ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς ὁμοφρονοῦντας μὲ αὐτόν, ἐστὲ δειλοὶ καὶ ὑποκριταί. Ἀφοῦ ἀπεδιώξαμεν τὴν θρησκευτικὴν ἰδέαν ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ σεῖς ἀνεγείρατε νέους βωμοὺς εἰς νέον Γριμιούτρη ὅπερ καλεῖτε ἀγαθόν, καλόν, ἀληθές. Διὰ τὸν γνήσιον ὑλοφρονοῦντα δὲν ὑπάρχει ἀγαθὸν οὐδὲ κακόν. Καὶ ἐπὶ τίνι ποτὲ λόγῳ σεῖς ὁμιλεῖτε περὶ ἰδιοκτησίας, περὶ δικαιωμάτων, περὶ οἰκογενείας; Ἐπὶ τίνι λόγῳ ἀποπειρᾶσθε νὰ διαγράψητε νέους κανόνας ἠθικότητος ἀφοῦ ἡμεῖς ἀπελακτίσαμεν πᾶσαν ἰδέαν ὑπεραισθητοῦ καὶ ἀοράτου; Οἱ συμβιβασμοὶ οὗτοι εἶνε ψοφοδεεῖς, διδασκαλίαι νόθοι μένουσαι ἐν μέσῃ ὁδῷ ὅπως συμβιβασθῶσι δεισιδαιμονίαι εἰς τὰς ὁποίας ἡμεῖς οἱ ὑλοφρονοῦντες δὲν πιστεύομεν πλέον. Ἐγὼ συνάγω καὶ ὁρίζω τὰ τελευταῖα τῶν ἀρχῶν μας πορίσματα. Καταπολεμήσαντες τὰς πεποιθήσεις περὶ Δημιουργίας καὶ Δημιουργοῦ σεῖς ἀντικαθιστᾶτε τὰς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης, τοῦ ἰδεώδους, τῆς προόδου, ἀλλ' ἐγὼ συνεπὴς εἰς τὰς κοινὰς ἡμῶν δοξασίας φέρω τὸ πῦρ καὶ τὸν πέλεκυν ἐναντίον ὅλων τῶν νέων τούτων θεοτήτων. Τὰ νέα ταῦτα τέρατα θέλω καταδιώξει ἄνευ φόβου τινός. Ὁ ὑλοδοξῶν καὶ καταπολεμῶν τὰς ἰδέας τοῦ ὑπεραισθητοῦ δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἐπικαλῆται ἀρχὰς αἰτιότητος, τῆς πίστεως εἰς τοὺς νόμους, καὶ νὰ προτείνῃ νέαν θρησκείαν,

τὴν θρησκείαν τῆς προόδου καὶ τῆς ἐπιστήμης, νέον κτῆνος καὶ νέον τέρας ὅμοιον τῶν λοιπῶν. Ἐγὼ διατυπώνω τὸ δόγμα τοῦ μοναδισμοῦ οἷος εἶνε καὶ πρέπει νὰ ἦνε πᾶς λογικὸς αὐτοῦ ὀπαδός, *ὁ μηδενισμός*»(α).

Ὁ μηδενισμός!

«Μηδὲν πρὸ τῆς ζωῆς μηδὲν μετὰ θάνατον».

«Τὸ ἀγαθὸν οὐδένα ἔχει λόγον ἀπέναντι τοῦ κακοῦ. Πάντα διὰ τὸν ἄνθρωπον ἀνάγονται εἰς τὸ κτηνῶδες ἔνστικτον».

«Τὰ πάντα εἰς τὰς ὀρέξεις καὶ εἰς τὰς γαστέρας».

«Ἀρετὴ κενὴ λέξις. Κακούργημα δὲν ὑπάρχει. Ἔσο τίγρις ἐὰν τοῦτο σὲ θέλγει».

«Τί καλεῖται ψευδές, τί δὲ ἀληθές; Τί τὸ δίκαιον τί δὲ τὸ καθῆκον; Ἀπόστολος, δήμιος, ἥρως, προδότης πάντα μάταια καὶ κενά»!

«Μὴ ἔστω πλέον τι ἀγαθὸν οὔτε μέγα οὔτε ὅσιον. Ἔστωσαν πάντα τυχαῖα σκιὰ καὶ ἐρείπια».

«Τὸ Σύμπαν μαινόμενον ἐν τῷ σκότει, μὴ γνώτω οὐδὲν τῶν φερόντων τ' ὄνομα, ἀγάπη, λόγος, δικαιοσύνη». (6)

Ἄ! Ἐπὶ τοῖς λόγοις τούτοις αἴσθημα φρίκης καὶ βδελυγμίας ἐγείρεται εἰς τὴν συνείδησιν ὑμῶν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀποτολμώντων νὰ προσεγγίζητε τὴν ἠθικὴν τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὰ θεωρήματα τῆς κτηνωδίας καὶ τοῦ κακουργήματος. Πιστεύω ἀνενδοιάστως εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ἐπεγειρομένων ἐντυπώσεών σας, ἀλλὰ προσέξατε ὅτι αἱ βλασφημίαι τοῦ Ρασεπὲν καὶ τοῦ Μαλεσδὸ καὶ Μανδεβίλ εἶνε ἄμεσοι καὶ ἀναγκαῖαι συνέπειαι τῶν ἀρχῶν περὶ αὐτομάτου τοῦ ἀνθρώπου γενέσεως καὶ τῶν διδασκαλιῶν περὶ μηχανικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως. Πρεσβεύοντες καὶ διδάσκοντες ὅτι ὁ Χέκελ ἐργάζεται ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ, δοξάζοντες ὅτι αἱ περὶ γενέσεως καὶ ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου μηχανικαὶ θεωρίαι δύνανται νὰ συναρμολογηθῶσι μετὰ τῆς ἠθι-

(α) Ῥασεπέν. Βλασφημίαι.
(α) Ὁρισμὸς τοῦ μονισμοῦ ὑπὸ Βίκτωρος Οὐγώ.

κῆς τοῦ Εὐαγγελίου, βδελυσσόμενοι δ' ἅμα καὶ ἀποκρούοντες τὰς ἀμέσους καὶ λογικὰς καὶ ἀναγκαίας συνεπείας τῶν θεωρημάτων τοῦ μοναδισμοῦ, χορηγεῖτε τὴν ἀπόδειξιν ὅτι οὐδέποτε ἐμελετήσατε ἐμβριθῶς τὴν βάσιν καὶ τὴν οὐσίαν τῶν μονιστικῶν καὶ χεκελείων ἀρχῶν καὶ οὐδέποτε ἀνελογίσθητε τὰ ἐξ αὐτῶν πηγάζοντα ἠθικὰ καὶ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Η ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Μελετήσαντες μέχρι τοῦδε δι' ἀναλυτικῆς μεθόδου τὰ περὶ τῆς γενέσεως καὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ φυσιογνωστικήν, φιλοσοφικὴν καὶ δογματικὴν ἔποψιν, προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν προσέγγισιν τῶν ἐξαγομένων τῶν ἡμετέρων σπουδασμάτων καὶ εἰς συνθετικὴν αὐτῶν συμπαραβολὴν πρὸς ἀκρίβωσιν τῶν ὑφισταμένων ἁρμονιῶν μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας.

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἱκανότητα καὶ τὰς προσαπαιτουμένας δυνάμεις ὅπως ἐφιστᾷ τὴν προσοχήν του καὶ διευθύνῃ τὰς μελέτας καὶ ἐκζητήσεις του ἐφ' ἑαυτοῦ, γινόμενος ὑποκείμενον ἅμα καὶ ἀντικείμενον τῶν σκέψεών του καὶ ἐφαρμόζων ἐπὶ τῆς ἰδίας προσωπικότητος τὰ ἐξαγόμενα τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθεισῶν ἐπιστημῶν. Καὶ διὰ μὲν τῶν φυσιογνωστικῶν γνώσεων ὁρίζονται τὰ περὶ τοῦ σωματικοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ, διὰ δὲ τῶν φιλοσοφικῶν ἀναλύονται καὶ μελετῶνται οἱ χαρακτῆρες τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, διὰ δὲ τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτοῦ ἐκζητήσεων ἀκριβοῦνται οἱ κανόνες καὶ τὰ μέσα ἠθικῆς τελειοποιήσεως καὶ κοινωνικῆς προόδου.

Αἱ μελέται αὗται ἐπεκτεινόμεναι ἐπὶ πάντων τῶν στοιχείων τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ καὶ ἐπὶ πάσης αὐτοῦ δράσεως καὶ

ἐνεργείας, ἐφάπτονται, ὡς εἰκός, μετὰ ἀντικειμένων πρὸς ἃ κατευθύνονται καὶ αἱ ἠθικαὶ ἐπαγγελίαι καὶ τὰ δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ καθόσον ὁρῶσι τὰ περὶ τῆς γενέσεως καὶ ὑποστάσεως καὶ προορισμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Καὶ ἐφ' ὅσον οἱ μὲν θεολογοῦντες περιοριζόμενοι ἐντὸς τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ὁρίων ἐργάζονται πρὸς διαφώτισιν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ κραταίωσιν τῶν νόμων τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως, οἱ δὲ ἐπιστήμονες διδάσκοντες τὰς ὁριστικῶς βεβαιωθείσας ἐπιστημονικὰς ἀληθείας οὐδόλως προσβάλλουσι τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις δι' ἐώλων καὶ ἀσυστάτων θεωριῶν, μηδεμία σύγκρουσις ἐπηγέρθη κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ μηδεμία νὰ ἐπεγερθῇ δύναται μεταξὺ αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι. Ὡς δ' εἴδομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, παρανοήσεις ἢ ἐσφαλμέναι δοξασίαι θεολόγων, ἢ ὑπερφίαλοι καὶ πεπλανημέναι δοξασίαι ἐπιστημόνων ὑπῆρξαν τὰ αἴτια τῶν κατὰ καιροὺς ἐπεγερθεισῶν συγκρούσεων καὶ ἀσκόπων διαπληκτισμῶν.

Τὸν λόγον ἐπὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν συναφῶν μετὰ τοῦ ὑποκειμένου τούτου ζητημάτων περιορίζοντες, συνοψίζομεν τὰς ἀνθρωπολογικὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρχὰς ἐν τοῖς ἑξῆς.

Λ'. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε δημιούργημα τοῦ Θεοῦ(α).

Β'. Ὁ ἄνθρωπος κατέχων ἰδίαν ὅλως καὶ ἐξαιρετικὴν θέσιν ἐν μέσῳ τοῦ Παντὸς εἶνε ἑνότης προσωπικὴ συναποτελουμένη ἐκ στοιχείων σωματικῶν καὶ πνευματικῶν. Ἡ ψυχή, τὸ σύνολον τῶν νοητικῶν καὶ βουλητικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυναμεων, εἶνε τὸ τιμιώτατον τῆς Κτίσεως ὄν. Ἡ ψυχὴ μιᾶς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εἶνε πολυτιμοτέρα παντὸς τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἀπτοῦ κόσμου(β).

Γ'. Ὁ ἄνθρωπος προώρισται εἰς τελειοποίησιν ἑαυτοῦ. Ἡ πλήρης ἀφοσίωσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Δημιουργὸν ἐκδηλοῦται

(α) Ματθ. XIX. 4. Μάρκος X. 6.
(β) Ματθ. XVI. 24. 26. Μάρκος VIII. 34. Λουκᾶς IX 23.

διὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτοθυσίας καὶ ἀπαρνήσεως ἑαυτοῦ ὑπὲρ τῆς προόδου τῆς ἀνθρωπότητος(α).

Δ'. Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἴσοι. Μεταξὺ τῶν πιστῶν δύο μόνον τάξεις ὑπερέχουσι. α'. Οἱ διακονοῦντες καὶ προσφέροντες μείζονας ὑπηρεσίας πρὸς τοὺς ὁμοίους των καὶ ἑκουσίως γενόμενοι ἔσχατοι (β). β'. Οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, — οἱ πενθοῦντες καὶ ταλαιπωρούμενοι, — οἱ ἐλεήμονες, — οἱ πραεῖς καὶ ταπεινοφρονοῦντες(γ).

Ε'. Ὁ ἐπὶ τῆς γῆς βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶνε πρόδρομος καὶ προπαρασκευὴ πρὸς αἰωνίαν ὕπαρξιν. Οἱ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τηρήσαντες καὶ πληρώσαντες τὴν ἐπὶ γῆς ἀποστολὴν των συμφώνως πρὸ τὸν ἀποκαλυφθέντα ἠθικὸν νόμον ἔν τε τῇ ἰδίᾳ συνειδήσει καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος πορεύονται μετὰ θάνατον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως(α).

Τὰς ἀνθρωπολογικὰς ταύτας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρχὰς θέλομεν ἀντιπαραθέσει πρὸς τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν γενομένων σπουδασμάτων καὶ ἐκζητήσεων ὅπως, ἀφ' ἑνὸς μὲν καταδείξωμεν τὸ περιφανὲς τῆς ἁρμονίας αὐτῶν μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, ἀποδείξωμεν δ' ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἐν αὐταῖς ἔγκειται ἡ λύσις τῶν μυστηριωδῶν τῆς ἀνθρωπότητος προβλημάτων ἱκανοποιοῦσα μὲν τὴν συνείδησιν ὁδηγοῦσα δὲ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀτόμου τελειοποίησιν, εἰς τὴν οἰκογενειακὴν εὐδαιμονίαν καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον. Διότι ἐν αὐταῖς, «ἔλεος καὶ ἀλήθεια συνήντησαν».

(α) Ἰωάννης XV. 12. 13. 14. Ἰωάννης. Ἐπιστ. α'. καθολ. III. 16. 17. 18. Ἰάκωβ. Ἐπιστ. II. 16. 18.
(β) Ματθ XX. 25. 26. XXV. 40. 46.
(γ) Ματθ. V. 4. 5 6. 7. 10
(α) Ἰωάννης V. 28 XI. 25. Λουκᾶς XX. 36. Ματθ. XXV. 31. 34.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Λύγουστῖνος ὁ μέγας μὴ ὢν χριστιανὸς πρεσβεύων δὲ τὰ τῆς φιλοσοφίας τῶν Μανιχαίων, συνονθύλευμα οὔσης ὑλιστικῶν καὶ πανθεϊστικῶν δοξασιῶν, προέβη εἰς μακρὰν καὶ ἐπισταμένην μελέτην περὶ τοῦ ζητήματος τῆς δημιουργίας τοῦ Παντός. «Ἠρώτησα, λέγει εἰς τὰς ἐξομολογήσεις του, τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν θάλασσαν, τὰς ἀβύσσους καὶ πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ζῶντα. Καὶ τοὺς ἀνέμους καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ πάντα τὰ ὑπὸ τὰ αἰσθητήριά μου ὑποκύπτοντα ἠρώτησα καὶ ἐκ πάντων τῶν περὶ ἐμὲ ἐζήτησα τὴν πρώτην τῶν ὄντων ἀρχήν, ἀλλὰ μετὰ πᾶσαν ἔρευναν καὶ ἐρώτησιν μία ἐξεπορεύετο φωνὴ καὶ μετὰ πᾶσαν ἐκζήτησιν εἰς τὸ αὐτὸ κατέληγον πόρισμα. Ἡμεῖς ἐσμὲν τὰ κτίσματα, ζήτησον τὸν Κτίστην ὑπεράνω ἡμῶν. Τότε στραφεὶς πρὸς ἐμαυτὸν ἠρώτησα, καὶ σὺ τίς εἶ; Ἄνθρωπος, πνεῦμα περιβαλλόμενον διὰ σαρκός. Τότε σὺ τὸ ἐν ἐμοὶ ἐνοικοῦν πνεῦμα, ὑπέρτερον πάσης σωματικῆς δυνάμεως, ὁδήγησόν με εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων καὶ ἀποκάλυψόν μοι Δημιουργὸν χορηγοῦντα ζωὴν καὶ πνεῦμα καὶ ἀοράτους δυνάμεις ἐξ ὧν σὺ περιβέβλησαι. Καὶ τὸ πνεῦμα ὡδήγησέ με εἰς τὸν Λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, ἐγὼ δὲ ὁ υἱὸς τοῦ σκότους γενόμενος υἱὸς τοῦ φωτὸς ἐπαναπαύομαι ἐπὶ τῇ πίστει καὶ ἐλπίδι τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Διότι γράμματα καὶ ἐπιστήμη εἰς οὐδὲν μ'

ἐχρησίμευον καθ' ὃν χρόνον ἐφρόνουν ὅτι ἐγὼ καὶ πᾶν τὸ ὑπάρχον εἶνε ἐνσώματον καὶ ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ὕλης».

Στερούμενοι τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῶν ἀπεράντων γνώσεων τοῦ Λύγουστίνου, ἠρωτήσαμεν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου πάντα τὰ ἔξοχα πνεύματα τῆς ἀρχαιότητος, πάντας τοὺς ἀνακαλύψαντας τοὺς μυστηριώδεις τῆς φύσεως νόμους κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, πάντας τοὺς ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ τιμῶντας τὴν ἐπιστήμην καὶ ἔχοντας τὸ δικαίωμα ν' ἀποφαίνωνται ἐν ὀνόματι αὐτῆς, ἐκ δὲ τῶν γενομένων μελετῶν καὶ ἐκζητήσεων ἠκριβώσαμεν ὅτι τὸ ζήτημα περὶ γενέσεως καὶ ἀρχῆς τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἐπὶ τῆς γῆς τίθεται ἤδη ἐνώπιον τῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τὸν τύπον διλήμματος. Δημιουργία ἐξ ὑπερφυοῦς δυνάμεως, ἢ αὐτόματος τῆς ζωῆς γένεσις καὶ καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐξ μαστοφόρου τινὸς κτήνους. Ἐπὶ δὲ τῆς θέσεως τοῦ ζητήματος πάντες ἀνεξαιρέτως συμφωνοῦσι καὶ ὁ Χέκελ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ τὰς ἀρχὰς τοῦ μοναδισμοῦ πρεσβεύοντες.

Ἐπὶ τοῦ διλήμματος τούτου στρέψαντες τὰς μελέτας μας διὰ τοῦ πρώτου μέρους τῆς συγγραφῆς ταύτης, ἔγνωμεν ὅτι δύω νόμοι τῆς φύσεως ἀντιστρατεύονται κατὰ τῆς ὑποθέσεως τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως καὶ τῆς διὰ μεταμορφώσεως καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ἄλλου ζωϊκοῦ ὄντος. Ἐντεῦθεν συνηγάγομεν ὡς πόρισμα ἀναγκαῖον καὶ ἀναμφισβήτητον τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ μετὰ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος.

Οἱ ἀναγνῶσται γνωρίζουσιν ἤδη ὅτι κατὰ τὰς γενομένας μελέτας καὶ ἐρεύνας ἐζητήσαμεν φῶς καὶ ὁδηγίας καὶ παρ' αὐτῶν τῶν περὶ τὰ θεῖα ἐλευθεροφρονούντων καὶ παρὰ τῶν ἄλλοτε πρεσβευόντων τὰς δοξασίας τοῦ μοναδισμοῦ καὶ τῆς ὑλοφροσύνης. Πρὸς τὴν μέθοδον ταύτην συμμορφούμενοι ἀναγράφομεν ἐνταῦθα νέαν ἐπιστημονικὴν μετάγνωσιν κοινοποιηθεῖσαν μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ πρώτου μέρους τῆς συγγραφῆς ταύτης.

Ὁ Λ. Φογαζάρος γνωστὸς διὰ τὰ φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ αὐτοῦ ἔργα εἶνε εἷς τῶν ὀπαδῶν τῆς δαρβινείου θεωρίας, ὑπῆρξε δὲ μέχρις ἐσχάτων θιασώτης τῶν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως χεχελείων δοξασιῶν. Ἀποκηρύξας πρό τινος τὰ θεωρήματα τοῦ Χέκελ ἐνέμεινεν εἰς τὰς περὶ ἐξελίξεως τῆς ζωῆς ὑποθέσεις, ἐφ' ὅσον αὗται δύνανται νὰ συναρμολογηθῶσι πρὸς τὴν πεποίθησιν ὑπάρξεως ὑπερφυοῦς τῆς ζωῆς αἰτίου καὶ Δημιουργοῦ. Ἰδοὺ δὲ τίνι τρόπῳ ἀνεκοίνωσεν ὁ ἐπιστήμων οὗτος τὴν μετάγνωσίν του κατὰ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου 1892. «Ἡ ἀνάγνωσις τῆς συγγραφῆς τοῦ Ἰωσὴφ Λεκὸντ διήνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, φῶς δὲ νέων ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων ἐπέλαμψεν ἐν τῇ καρδίᾳ μου. Τὸ πρῶτον καθ' ὅλον τὸν βίον ἐπαρουσιάσθη ἐνώπιόν μου ὕψος ἀληθείας ὑπερτέρας τῶν αἰσθητηρίων, ἀληθείας νοητῆς κατακλυζούσης τὸ πνεῦμα. Οὐδεὶς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῆς ἰδέας τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ὑπερκοσμίου δημιουργίας. Ἐφ' ὅσον προέβαινον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς συγγραφῆς τοῦ Λεκὸντ ἐπὶ τοσοῦτον ἡ εἰκὼν τοῦ Δημιουργοῦ προσήγγιζε καὶ ἐμεγαλύνετο κατὰ τρόπον ἐξαίσιον ἐν τῷ ἐμῷ πνεύματι. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον βοήθημα πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας μ' ἐχορηγήθη ἀπὸ τὴν συγγραφὴν ταύτην, ἀλλὰ τὰς νέας πεποιθήσεις μου ἐνίσχυσαν ἔργα ἄλλων διαπρεπῶν ἐπιστημόνων. Ἀνὰ πᾶσαν ἐπιστημονικὴν πρόοδον ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ γίνεται εὐρυτέρα οἱ δὲ τρόποι τῆς θείας ἐνεργείας ἀναδείκνυνται ὅλως διάφοροι τῶν τρόπων τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως καὶ ἐνεργείας. Ἐγραμμένον εἶνε εἰς τὴν φύσιν διὰ νόμων σταθερῶν καὶ ἀμεταβλήτων ὅτι ἀνώτερον εἶδος δὲν ἐκπορεύεται ἀπὸ κατώτερον ἄνευ ἐπιδράσεως αἰτίου σκοπίμως ὁδηγοῦντος πρὸς τύπον τελειότερον. Ἀλλὰ τότε πόθεν ἐπήγασε τὸ σκόπιμον τῆς ἐξελίξεως τῆς ζωῆς; Ὁ Χέκελ μυκτηρίζει τὴν ἰδέαν νοητῆς, τελεολογικῆς καὶ σκοπίμου τάξεως τοῦ Παντός. Ἀλλὰ πόθεν ἡ ζωὴ καὶ πόθεν ἡ σκόπιμος κλῖμαξ τῶν ὀργανισμῶν; Μὴ ἀποδεχόμενος τὰς πεποιθήσεις τοῦ Δάρβιν περὶ ὑπάρξεως Δημιουργοῦ, ὁ Χέκελ φρονεῖ ὅτι ὑπερεπήδησε

τὰς δυσκολίας λέγων, ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε τὸ ἐξαγόμενον φυσικῶν καὶ χημικῶν ἰδιοτήτων τῆς ἀνελίξεως λευκοειδῶν σωμάτων. Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ ἐμορφώθησαν διὰ τοιούτων ἐξαιρετικῶν ζωϊκῶν χαρακτήρων λευκοειδῆ σώματα ἔχοντα ἐν δυνάμει τὴν θαυμασίαν ἱκανότητα παραγωγῆς ζωῆς καὶ νοήσεως καὶ ἐλευθέρας ἐνερ,είας; Ἐπὶ τῶν ἐρωτήσεων τούτων ὁ Χέκελ ἀπαντᾷ, ἀγνοῶ. Ἀγνοεῖς; Ἀλλ' ὁμολόγησον τότε ὅτι ἐπιχειρήσας τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀνθρωπογονίας κατέληξας εἰς τὸ ἄγνωστον καὶ εἰς τὸ μυστήριον. Ἀνομολογῶν τὴν ἄγνοιαν περὶ τῆς πηγῆς καὶ τῆς φύσεως τῆς ζωῆς καὶ περὶ τῶν τρόπων καθ' οὓς τὸ πρῶτον ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς γῆς, δὲν δύνασαι κατὰ τὰς μεταγενεστέρας μελέτας σου περὶ τῆς μορφώσεως τῶν εἰδῶν καὶ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ν' ἀπελευθερωθῇς ἀπὸ τὸ ἀδυσώπητον ἄγνωστον, ἐν πάσῃ δὲ μεταμείψει ἀπὸ εἴδους εἰς εἶδος ὀφείλεις νὰ δηλώσῃς ὅτι πᾶσα μεταβολὴ καὶ μετάμειψις ἐγένετο δι' ἐξελίξεως ἀγνώστου καὶ μυστηριώδους αἰτίας. Οὕτω δὲ δοξάζων ὅτι νόμος προόδου καὶ τελειοποιήσεως διοικεῖ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κόσμου καὶ ὅτι ἡ ζωὴ ἀρχομένη ἀπὸ τὸ *ἀτελὲς* (κύτταρον πρωτόπλασμα) προχωρεῖ εἰς τὸ *τέλειον* (ἄνθρωπος) φαίνεταί μοι ὅτι προφανῶς ἀντιφάσκεις ἀναιρῶν τὰς ἀρχάς σου. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν διδάσκεις ὅτι τὸ Σύμπαν ἐξελίσσεται πρὸς τὴν τελειότητα καὶ σκοπιμότητα, ἀρνεῖσαι δ' ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἐπιστατεῖ *Νοῦς*. Ἀποδεχόμενος τὴν κατὰ τὴν ἐξέλιξιν σκοπιμότητα δὲν ἀποδέχομαι καὶ τὴν διδασκαλίαν ὅτι πάντα ἐδημιουργήθησαν διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἤδη πρεσβεύω ὅτι πᾶν κτίσμα δημιουργηθὲν ἔχει *σκοπόν τινα ἐν ἑαυτῷ ἢ ἐν σχέσεσιν αὐτοῦ* μετὰ τῶν λοιπῶν κτισμάτων ὧν ἐλάχιστος ἀριθμὸς εἶνε εἰς ἡμᾶς γνωστός. Τάξεις ἀνώτεραι καὶ σκοποὶ ὑπέρτεροι τῆς ἡμετέρας διανοίας ἀποτελοῦσι τὸ σύνολον τῶν πλασμάτων ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας μέχρι τῆς κατωτέρας βαθμίδος. Ταῦτα νῦν δοξάζων οὐδόλως καταβιβάζω τὰ θαύματα τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἀλλὰ θεωρῶ αὐτοὺς ὡς ἀπαύγασμα Βουλήσεως Παντοδυνάμου πρὸς σκοποὺς ἀ

γνώστους ἡμῖν, ὧν μόλις διαβλέπομέν τινας τοὺς ὁρῶντας τὸ ἀνθρώπινον γένος. Συναισθανόμενος ὅτι ὀφείλω νὰ μαρτυρήσω περὶ τοῦ θείου καὶ ἀπείρου φωτὸς τοῦ διαφωτίζοντος τὴν ἐμὴν συνείδησιν, μετὰ τὰς νέας μελέτας καὶ ἐκζητήσεις, ἐπιτελῶ σήμερον τὸ καθῆκον ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπότητος γνωρίζων εἰς πάντας τὸ ἐμὸν φρόνημα.» (α)

Εἴπομεν ἐν τοῖς πρόσθεν ὅτι αἱ φυσιογνωστικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν ἔχουσιν ἁρμοδιότητα πρὸς λύσιν τῶν ζητημάτων περὶ ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἶνε ἁρμόδιαι νὰ κρίνωσι περὶ τῶν ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν προτεινομένων λύσεων ὑπὸ ἐπιστημόνων ὑπερπηδώντων τὰ ὅρια τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Τῆς δ' ἐπιστήμης καταδικαζούσης ἤδη μετὰ τὰ γενόμενα πειράματα καὶ ἐκζητήσεις τὰς περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρίας, οὐ μόνον μηδεμία ὑφίσταται ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος καὶ τῶν φυσιογνωστικῶν ἐπιστημῶν ἀλλ' ἐν πλήρει καὶ ἀπολύτῳ διάκεινται ἁρμονίᾳ. Καὶ ἐν τῇ ἁρμονίᾳ ταύτῃ προώδευσαν καὶ ἀνεπτύχθησαν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ ἤρθησαν αἱ κατὰ καιροὺς ἐπεγερθεῖσαι συγκρούσεις ὑπὸ θεολόγων τῆς Δύσεως ὧν αἱ παράλογοι περὶ τῶν Γραφῶν δοξασίαι καταδικάζονται νῦν καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Καθολικισμοῦ.

Ὁ μονοθεϊσμὸς ἦτο κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιότητα φιλοσοφικὴ ἀρχὴ πρεσβευομένη ὑπὸ τῶν σοφῶν καὶ ἐπιστημόνων μηδόλως ἀλλοιώσασα πολυθεϊστικὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις ἀποδιδούσας εἰς τὰ διάφορα τῆς φύσεως φαινόμενα τὴν ἐπιστασίαν ἰδιαιτέρας τινὸς θεότητος. Ὁ μονοθεϊσμὸς ἔλαβε τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀνάπτυξιν ἐν τῷ χριστιανικῷ δόγματι περιβληθέντι διὰ γλώσσης καὶ ἐπιστήμης ἑλληνικῆς. Εἷς Θεὸς ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ θέμενος τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Καὶ ἐν τῇ εὐρύτητι τοῦ δόγματος τούτου αἱ φυσιογνωστικαὶ ἐπιστῆμαι ἔλαβον τὴν πλήρη καὶ ἐλευθέραν αὐτῶν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπραγμάτωσαν τὰς προό-

(α) Rassegna Nazionale. Τεῦχος 1ης Σεπτεμβρίου 1892.

δους τῶν τελευταίων αἰώνων. Οἱ δημιουργηταὶ καὶ ἱδρυταὶ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, ὁ Βάκων καὶ ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Νεύτων καὶ ὁ Κέπλερ, ὁ Λιναῖος, ὁ Κοπέρνικος, ὁ Πασχάλ, ὁ Ἔρσελ, ὁ Ἀμπέρ, ὁ Σεβρέλ, ὁ Λίβιγ, ὁ Παστὲρ ὑπῆρξαν οὐ μόνον εὐσεβεῖς χριστιανοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἀπολογηταὶ τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Ἐν δὲ τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ νέον καὶ περιφανὲς τοῦ Χριστιανισμοῦ θαῦμα ἐξελίσσεται εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ ἀνακαλύψας τὸν ζωϊκὸν ἠλεκτρισμόν, ὁ Βοὰ-Ρεϋμόνδος, συγκαταλεγόμενος μέχρι τινὸς μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς ὑλοδοξίας, ἔλαβεν ὡς θέμα τοῦ λόγου του, ἐνώπιον ἑνὸς τῶν συνεδρίων τῶν φυσιογνωστῶν τῆς Γερμανίας, τὴν ἐξῆς ἱστορικὴν ἀλήθειαν. «Ἡ ἰδέα τοῦ Δημιουργοῦ μεταδιδομένη ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐμπνεύσασα τὴν πεποίθησιν μιᾶς καὶ μόνης αἰτίας τῶν ὄντων, διήγειρε τὴν ἐπιθυμίαν τῆς γνώσεως τῆς αἰτίας ταύτης. Οὕτω δὲ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ὀφείλει τὴν ἀρχὴν καὶ πρόοδον αὐτῆς εἰς τὸν Χριστιανισμόν.» (α) Τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀλήθειαν περιφανῶς διεφώτισεν ὁ Ἐρνέστος Ναβίλ ἐν τῷ περὶ τῆς νεωτέρας φυσικῆς συγγράμματί του περὶ οὗ ἐγένετο λόγος εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς συγγραφῆς ταύτης.

Ὅτε δὲ ὁ Χέκελ προσεκλήθη νὰ ἐκθέσῃ τοὺς λόγους καὶ τὰς φυσιογνωστικὰς ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταγγελλομένης ἀντιθέσεως μεταξὺ τοῦ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου δόγματος καὶ τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν, τότε νέαν καὶ ἀκαταγώνιστον παρεῖχεν ἀπόδειξιν τῆς ὑφισταμένης μεταξὺ αὐτῶν ἁρμονίας. Τότε οὐχὶ πλέον ὀντογενέσεις καὶ φυλογενέσεις καὶ βιολογικὰ τερατολογήματα, ἀλλ' ὑπερβατὰ θεωρήματα καὶ φιλοσοφικαὶ σκέψεις, ἔλεγε, δύνανται νὰ μᾶς ὁδηγήσωσιν ἐμμέσως παρὰ τὴν ἀλήθειαν ὅπως γνωρίσωμεν τὴν ἀντίθεσιν καὶ ἐναντιότητα. (β) Ἀγαθῇ τύχῃ. Οἱ ἐν Ἀθήναις μαθηταὶ μᾶς ἐβεβαίουν ὅτι τὰ ὑπερ-

(α) Revue Scientifique 19 Ἰαν. 1878 Σελ. 676.
(β) Ὅρα σελ. 85.

κόσμια καὶ ὑπεροργανικὰ *ἐσαβυρώθησαν* καὶ ἐτάφησαν διὰ τῶν γενομένων φυσιογνωστικῶν ἀνακαλύψεων περὶ τῆς αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως! Ἀλλ' ὁ διδάσκαλος αὐτῶν ὁμολογεῖ ἤδη ὅτι οὐ μόνον μηδεμία ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ἀνακάλυψις ἀλλ' οὐδὲ πειραματικόν τινα λόγον ἢ πρότασιν ἢ θεώρημα ἐπιστημονικὸν δύναται νὰ προτείνῃ πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ περὶ δημιουργίας χριστιανικοῦ δόγματος. Μᾶς προσκαλεῖ ἐπὶ τοῦ πεδίου φιλοσοφικῶν καὶ ὑπερβατῶν σκέψεων καὶ μελετῶν. Ἰδοὺ ἀκολουθοῦμεν αὐτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Φιλοσοφία! Φιλοσοφία! Ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ τοῦ μοναδισμοῦ κήρυκες καὶ διδάσκαλοι ἐκραύγαζον, ἐπιστήμη! ἐπιστήμη!, διότι αἱ χημικαὶ καὶ γεωλογικαὶ καὶ βιολογικαὶ καὶ αἱ φυσιογνωστικαὶ ἐν γένει ἐπιστῆμαι μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὴν γνῶσιν πάσης ἀληθείας περί τε τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων. Μὴ ὑπάρχον τι, κατὰ τοὺς ὑλοδοξοῦντας, ἐκτὸς τῶν σωμάτων καὶ ἐκτὸς τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου, ἕπεται κατ' ἀναγκαίαν συνέπειαν ὅτι πᾶσαι αἱ μελέται καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ ἡμῶν σπουδάσματα καὶ ἐκζητήσεις δέον νὰ περιορίζωνται ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ τῶν μηχανικῶν αὐτῆς δυνάμεων. Ἀλλ' ἐξελεγχθέντος τοῦ παραλογισμοῦ τῆς ὑλιστικῆς δοξασίας καὶ τοῦ ἀσυστάτου καὶ τερατώδους τῆς περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρίας, ὑπὸ τῶν Σεβρέλ, καὶ Παστέρ, καὶ Βίρχωβ, καὶ Βοα-Ῥεϋμόνδου καὶ τῶν ἐν Στουτγάρδῃ καὶ Ὡραγκοφορτίῳ συνελθόντων ἐπιστημονικῶν συνεδρίων, μετέβαλον τὰς μεθόδους τῶν διδασκαλιῶν των καὶ περιώρισαν τὸ ἀπόλυτον τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀρχῶν. Καὶ ὁ μὲν Βύχνερ ἐπειθαναγκάσθη νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι μία τοὐλάχιστον ὀντότης, ἡ *ἰδέα*, ὁ λογισμός, ἡ κρίσις, εἶνέ τι ἄϋλον καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ὕλης ὑφιστάμενον (α), ὁ δὲ Χέκελ καταφυγὼν εἰς ὑπερβατὰ καὶ φιλοσοφικὰ θεωρήματα οὐδόλως ἐδίστασε νὰ προτείνῃ τὰς ἀρχάς του καὶ ὡς ἄρθρα *νέας πίστεως*. (β) Καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου

(α) Λάνζε. Ἱστορία τοῦ ὑλισμοῦ. Γαλ. Μεταφρ. Τόμος 2ος Σελ. 114. 115. 626.
(β) Ἐπιστημονικὴ τῆς Γαλλίας Ἐπιθεώρησις 8 Δεκ. 1877.—Temps. 8 Αὐγ. 1880.

ἀκολουθήσαντες τοὺς ὑλοφρονοῦντας ἀπεδείξαμεν ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῶν κρατίστων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου φιλοσοφούντων οὐδόλως ἀφίστανται τῶν περὶ δημιουργίας καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου χριστιανικῶν δογμάτων. Ἡ ἁρμονία εἶνε πλήρης καὶ ἀπόλυτος.

Τὰ χριστιανικὰ δόγματα δὲν βασίζονται βεβαίως ἐπὶ φιλοσοφικῶν ἐκζητήσεων καὶ ἐρευνῶν οὐδ' εἶνε συμπεράσματα ἐπιστημονικῶν συζητήσεων καὶ σπουδασμάτων, ἀκριβοῦντες δὲ τὰς ἁρμονίας αὐτῶν μετὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς λογικότητος οὐδόλως σκοποῦμεν νὰ ἐξαρτήσωμεν τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὀρθότητος καὶ ἀληθείας των ἀπὸ τὰ συμπεράσματα ἀνθρωπολογικῶν μελετῶν, ἀλλ' ἀποκρούοντες τὴν γενομένην ἐπιθεσιν κατὰ τῆς χριστιανικῆς συνειδήσεως καὶ ἀποδεικνύοντες ὑπὸ φιλοσοφικὴν ἔποψιν τὸ ἑωλον καὶ ἀσύστατον καὶ πεπλανημένον τῶν δοξασιῶν τοῦ μοναδισμοῦ κρατύνομεν τὰς πεποιθήσεις τῆς πίστεως καὶ καθιστῶμεν αὐτὰς ἀκραδάντους καὶ ἀπροσμαχήτους. «Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, κατὰ τὸν Γαῖτε, εἶνε μέγα καὶ ἰσχυρὸν οἰκοδόμημα ὅλως αὐτοτελὲς καὶ αὐθύπαρκτον, ἀνωτέρα δ' οὖσα τῆς φιλοσοφίας μηδεμίαν ἔχει ἀνάγκην ὑποστηρίξεως ταύτης (α).» Καὶ ἡ ἀλήθεια μὲν αὕτη εἶνε ἀδιαφιλονείκητος, ἀλλ' ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς οὐδεμίαν ἔχῃ ἀνάγκην ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἀποδείξεως ἡμεῖς ὅμως ἔχομεν καθῆκον νὰ προασπίσωμεν τὴν ἡμετέραν συνείδησιν καὶ τὸ φρόνημα τῶν μὴ ἐπιδιδομένων εἰς ἰδιαιτέρας μελέτας ἐπὶ τοῦ ἀκροτάτου τῶν ζητημάτων ὅτε μᾶς προτείνονται ὡς φιλοσοφικαὶ ἀρχαὶ προτάσεις ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἐξελεγχόμεναι ἀσύστατοι καὶ ψευδεῖς. Καὶ τοιαύτας ἀπεδείξαμεν τὰς θεωρίας τοῦ Χέκελ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς συγγραφῆς ταύτης, κυρώσαντες δὲ τὰ συμπεράσματα τῶν σπουδασμάτων μας διὰ τοῦ ἀπροσμαχήτου κύρους ἐπιφανῶν ἀνθρωπολόγων κατεδείξαμεν τὴν ὑφισταμένην ἁρμονίαν μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐνταῦθα ὑπολείπεται ἡμῖν νὰ μνημονεύσωμεν σπουδαῖον ἔργον ἐπὶ τοῦ συζητουμένου ὑποκειμένου οὗτινος ἐλάβομεν γνῶσιν μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ β' μέρους τοῦ πονήματος τούτου.

(α) Σέπτ. Βίος τοῦ Ἰησοῦ Γαλ. Μεταφρ. Σελ. 473 τοῦ 2ου τόμου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1889 ὁ Βαρθελεμὴ Σαιντ-Ἱλαὶρ ὁ γνωστὸς διὰ τὰς περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραφὰς αὐτοῦ ἐδημοσίευσε συγγραφὴν ὑπὸ τὸν τίτλον, «Ἡ φιλοσοφία ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Θρησκείας καὶ Ἐπιστήμης.» Ὁ Σαιντ-Ἱλαὶρ ἀναδείκνυται ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὀπαδὸς τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας καὶ καθαρὸς ὀρθολογιστὴς δοξάζων, ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου σύμφυτος αὐτῷ καὶ πάσης θρησκείας ἀρχαιότερος δέον ν' ἀποδέχεται τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις ἐφ' ὅσον κρίνων περὶ τῆς ἀντικειμενικῆς αὐτῶν ἀληθείας καὶ τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτῶν ἀποτελεσμάτων πείθεται περὶ τῆς ὀρθότητός των. Ἡ φιλοσοφία, κατὰ τὸν Σαιντ-Ἱλαίρ, δὲν προσφεύγει εἰς τὴν θρησκείαν πρὸς ἀκρίβωσιν καὶ ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας περὶ ὑπάρξεως ὑπερκοσμίας δημιουργικῆς δυνάμεως διότι τῆς ἀληθείας ταύτης ἀνευρίσκει θυσιαστήριον ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ τοι διατηρουμένη ἀνεξάρτητος εἰς οὐδεμίαν τίθεται ἀντίθεσιν μετὰ τῶν θρησκευτικῶν δογμάτων. Ἡ φιλοσοφία οὐδένα ἔχει λόγον νὰ προβῇ εἰς σύγκρουσίν τινα μετὰ τῆς θρησκείας, τὸ μὲν διότι ἐπὶ τῶν ἀποτελούντων ζητημάτων ὑποκείμενον φιλοσοφικῶν μελετῶν ἅμα καὶ δογμάτων θρησκευτικῶν ἡ ἁρμονία εἶνε πλήρης, τὸ δὲ διότι οἱ πλέον ἐλεύθεροι καὶ ἐκπολιτισμένοι λαοὶ εἶνε ἐκεῖνοι παρ' οἷς τὰ θρησκευτικὰ δόγματα συνταυτίζονται μετὰ τῶν παραγγελμάτων ἀγνῆς ἠθικότητος. Ἡ φιλοσοφία διαμαρτύρεται κατὰ τῶν γενομένων προσπαθειῶν πρὸς συνταυτισμὸν τῆς ψυχολογίας μετὰ τῆς φυσιολογίας, διότι ὁ ἄνθρωπος μετέχων κατὰ τὸ σῶμα τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου εἶνε ὂν ὅλως ἰδιόρρυθμον. Δὲν εἶνε μόνον ὂν νοήσεως καὶ κρίσεως ἀλλ' ἠθικότητος καὶ ἐλευθερίας. Ὁ τῶν πάντων καθολικὸς

νὸμοθέτης, ὁ Θεός, ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν μετὰ μείζονος αἴγλης καὶ ἐναργείας ἢ ὅσῳ διὰ τῶν λοιπῶν θαυμασίων ἔργων Του (α).

Φιλοσοφία τῆς ἀρχαιότητος, φιλοσοφία τοῦ Καρτεσίου καὶ Λεϊβνιτίου, φιλοσοφία τῶν περικλεῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ἐπιστημόνων, φιλοσοφία καὶ αὐτῶν τῶν θειστῶν εἶνε ἐν πληρεστάτῃ ἁρμονίᾳ πρὸς τὸ χριστιανικὸν δόγμα περὶ Δημιουργοῦ καὶ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου. «Καὶ τίς τῶν εἰλικρινῶν θειστῶν, ἔλεγεν ὁ μέγας Βέρκλεη, τίς δύναται νὰ εἶνε εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὸν Χριστιανισμόν; Τίς τῶν ἀληθῶν φιλοσόφων δὲν ἀνομολογεῖ ὅτι ἡ ὀρθὴ περὶ Δημιουργοῦ γνῶσις, ἡ ἄλλοτε ὑπὸ προφήτου ἢ σοφοῦ τινος πρεσβευομένη, κατέστη κοινὴ τῆς ἀνθρωπότητος περιουσία χάριν τοῦ Χριστιανισμοῦ; Ναί. Ὁ ἄλλοτε ἄγνωστος Θεὸς παρουσιάζεται ἤδη εἰς τοὺς ἁπλουστέρους τῷ πνεύματι ὑπὸ τοὺς ἀληθεῖς καὶ λαμπροὺς αὐτοῦ χαρακτῆρας. ἡ δὲ λατρεία τοῦ πνεύματος ἀντικατέστησε τὰς βαρβάρους δεισιδαιμονίας καὶ ἡ ἀνθρωπότης προέβη εἰς γιγαντιαίας προόδους ὑπὸ τὴν σωτήριον ἐπίδρασιν τοῦ Εὐαγγελίου.»

Εἰς τὸ περὶ μεθοδολογίας τῶν προλεγομένων κεφάλαιον ἐξεθέσαμεν τους λόγους ἐφ' ὧν ἐρειδόμενοι θεωροῦμεν ὡς πλημμελῆ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ὀρθολογικῆς μεθόδου ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ πνευματικῶν ἐν γένει ζητημάτων. Ἀλλὰ διὰ τοῦτ' αὐτὸ θεωροῦμεν ὡς μεγάλης σπουδαιότητος τὸ συμπέρασμα εἰς ὃ κατέληξεν ὁ ὀρθολογιστὴς Σαϊντ-Ἱλαίρ, ἐπικυροῦν ἄλλως τὰ πορίσματα τῶν φιλοσοφικῶν σπουδασμάτων τοῦ διαπρεποῦς Καστέλ. «Φιλοσοφία καὶ θρησκεία, αἱ δύο αὗται ἀθάνατοι ἀδελφαὶ ἀλληλοβοηθοῦνται καὶ συμβαδίζουσι. Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφία διαφωτίζει τὰ τῆς θρησκείας, ἡ δὲ θρησκεία καθαγιάζει τὰς φιλοσοφικὰς ἀληθείας» (β).

(α) Βαρθελεμὴ Σαϊντ Ἱλαίρ. Ἡ φιλοσοφία ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν θρησκείαν Σελ. 121 καὶ ἑπ. 252· καὶ ἑπ.

(β) Καστέλ. Ὁ Χριστιανισμὸς κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΗΘΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ἡ ἠθικὴ εἶνε ἡ ἐπιστήμη τῶν καθηκόντων.

Οἱ ἠθολόγοι μελετῶντες τὸ ἔμφυτον ἠθικὸν συναίσθημα καὶ ὑπὸ τῆς πείρας καὶ ὑπὸ τῶν παραδόσεων ὁδηγούμενοι ὁρίζουσι τὰ ἐπιβαλλόμενα εἰς τὸν ἄνθρωπον καθήκοντα καὶ ἐξερευνῶσι τοὺς τρόπους καθ' οὓς δύνανται νὰ λάβωσι τὴν πρέπουσαν πρακτικὴν ἐφαρμογὴν εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Ἐπὶ τούτων δὲ ἡ ἐπιστήμη βαδίζει ἐκ παραλλήλου μετὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας πλήρης δ' εἶνε καὶ ἀναμφήριστος ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἁρμονία. Καὶ αὐτοὶ οἱ πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀποθαυμάζουσι καὶ τὸ ὕψος τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων καὶ τὸ ἰδεῶδες τῆς τελειότητος καὶ τὸ σωτήριον τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Ἀλλ' ἀποδεχόμενοι τὰ ἠθικὰ νάματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπομακρύνονται ἀπὸ τῆς πηγῆς ἐξ ἧς ἀναβλύζουσι καὶ διαμφισβητοῦσι τὰ περὶ δημιουργίας καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου δόγματα ἐξ ὧν ἤρτηται ἡ πρακτικὴ καὶ ἀφομοιωματικὴ αὐτῶν δύναμις. Καὶ ταῦτα μὲν ἀνεπτύξαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν, βραχεῖαι δ' ἐνταῦθα προστιθέμεναι σκέψεις θὰ καταστήσωσι περιφανέστερον τὸν συνοδεύοντα σύνδεσμον τὸ δόγμα τῆς δημιουργίας μετὰ τῆς ἠθικῆς ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ μετὰ τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου.

Διότι ἀληθῶς τὰ ἰδεώδη καὶ θαυμάσια παραγγέλματα τοῦ

Ἰησοῦ καὶ ἡ τελειότης τῶν ἠθικῶν ἐντολῶν θὰ ἦσαν νεκρὰ καὶ ἄγονα ἐὰν δὲν ἐζωοποιοῦντο διὰ τῆς πίστεως, θὰ ἐξωμοιοῦντο δὲ πρὸς οὐτοπίας καὶ κενὰ θεωρήματα ἐὰν δὲν συνεβάδιζον μετὰ τοῦ δόγματος καὶ δι' αὐτοῦ ἐνισχύοντο καὶ ἐκαρποφόρουν. Τὸ ἀγαπᾶν καὶ εὐεργετεῖν τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς, — τὸ ἐπιλαθέσθαι τῆς ἰδίας ἀτομικότητος πρὸς ἐξυπηρέτησιν πασχόντων καὶ ταλαιπωρουμένων, — τὸ μακαρίζειν ἑαυτοὺς καταδικωμένους ἕνεκεν δικαιοσύνης, — τὸ ἀπαρνεῖσθαι μητέρα καὶ ἀδελφὸν πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργων ἐλέους καὶ εὐποιΐας, δὲν θὰ ἐδύναντο σπουδαίως νὰ ἐπαγγελθῶσιν ὑπὸ ἠθικῆς γεγραμμένης διὰ καλάμου ἀνθρωπίνης σοφίας. Ἀλλ' ἠθικὴ γεγραμμένη ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐπέγραψε τὰς ἐντολὰς ἐκείνας καὶ χορηγεῖ ἐν αὐταῖς δύναμιν πληρώσεως καὶ ζωῆς ἐν τῇ πρὸς τὸν Δημιουργὸν πίστει. Τὴν ζωὴν καὶ ἐπενέργειαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τὸ γόνιμον τῶν ἠθικῶν αὐτῆς ἐντολῶν ἀνερευνήσατε κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ὅτε ἀμιγὴς πάσης πολιτικῆς ἐπιδράσεως καὶ κληρικῶν προνομίων ἐπενήργει ἐν πάσῃ τῇ καθαρότητι αὐτῆς. «Πᾶσα χώρα εἶνε διὰ τοὺς χριστιανοὺς πατρὶς καὶ ἑκάστη πατρὶς ὡς χώρα ξένη. Περιβάλλονται διὰ σαρκὸς ἀλλὰ ζῶσιν ἀνεξαρτήτως τῶν ῥοπῶν τῆς σαρκός. Ζῶσιν ἐπὶ τῆς γῆς ἀλλ' ἡ κατοικία των εἶνε εἰς τοὺς οὐρανούς. Ὑπακούουν εἰς τοὺς νόμους τῆς χώρας ἔνθα διαμένουσι καὶ ποιοῦντες τὸ ἀγαθὸν καταδικάζονται ὡς κακοῦργοι, τὴν δὲ ποινὴν ἀποτίνουν μετὰ χαρᾶς ἐποικοδομοῦντες τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ζωήν. Οἱ Ἰουδαῖοι καταδιώκουν αὐτούς, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ προτείνωσι λόγον τινὰ δικαιολογοῦντα τὸ μῖσός των. Οἱ χριστιανοὶ εἶνε ἐν τῇ ἀνθρωπότητι ὡς ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι. Ἡ ψυχὴ ἐπιστατεῖ ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν τοῦ σώματος ὡς οἱ χριστιανοὶ ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι τῆς γῆς. Ἡ ψυχὴ ζῇ ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ δὲν εἶνε σῶμα, οὕτω καὶ οἱ χριστιανοὶ ζοῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἀλλὰ δὲν εἶνε ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ ἀόρατος ψυχὴ εἶνε κεκρυμμένη ἐν τῷ σώματι, οὕτω καὶ οἱ χριστιανοὶ εἶνε γνωστοὶ εἰς τὸν κόσμον ἀλλ' εἶνε

ἄγνωστος ἡ πρὸς τὸν Θεὸν λατρεία των. Ἡ ψυχὴ ἀγαπᾷ τὸ ἴδιον σῶμα καὶ αὐτὰ τὰ πονοῦντα καὶ καταθλίβοντα αὐτὴν μέλη, οἱ δὲ χριστιανοὶ ἀγαπῶσι τοὺς μισοῦντας αὐτούς. Ὡς ἡ ψυχὴ βελτιοῦται διὰ τῆς στερήσεως καὶ νηφαλιότητος οὕτω καὶ οἱ χριστιανοὶ αὐξάνουσι καὶ πληθύνονται ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐν ταῖς ὀδύναις καὶ καταδιώξεσιν. Οἱ χριστιανοὶ δὲν παρέλαβον ἀνθρωπίνην τινὰ παράδοσιν, ἀλλὰ τὸν *Λόγον* ἐν μορφῇ ἀνθρώπου ἀπεδέξαντο ἑκουσίως καὶ ἐλευθέρως». Ταῦτα ἔγραφεν ὁ φιλόσοφος Μαρκίων κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ λαμπρότης τῆς θείας καὶ ἀκτινοβόλου τῶν χριστιανῶν ζωῆς ἐπεσκοτίσθη ὅτε εἰς τὴν ὅλως πνευματικὴν τοῦ δόγματος ἐπίδρασιν προσετέθη καὶ ἡ σύμπραξις κοινωνικῶν καὶ κοσμικῶν δυνάμεων. Οἱ κατακυριεύοντες τῆς γῆς γινώσκοντες τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν ἔντασιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐπεκαλέσθησαν ἐνίοτε τὴν ἀρωγὴν αὐτοῦ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων, πρεσβύτεροι δὲ καὶ κληρικοὶ οὐχὶ σπανίως τῆς ὑπερόχου αὐτῶν καταχρώμενοι θέσεως κατηύθυνον τὰ τῆς λατρείας καὶ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰς ἰδιοτρόπους καὶ δεισιδαίμονας αὐτῶν σκέψεις ἢ πρὸς κορεσμὸν παθῶν καὶ ἀπόκτησιν πλούτου καὶ κοσμικῆς ἰσχύος. Τὰ διαυγῆ καὶ ζωογόνα ὕδατα διερχόμενα διὰ δυσωδῶν τελμάτων ἐθολώθησαν καὶ ἐνοθεύθησαν, ἀλλὰ διερχόμενοι τὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Χριστιανισμοῦ εὐκόλως διαγινώσκομεν τί τὸ γνήσιον καὶ ἀπὸ τῆς αἰωνίας πηγῆς ἐκπορευόμενον τί δὲ τὸ ἀντιβαῖνον πρὸς τὸ γράμμα καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Εὐαγγελικῶν ἀρχῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν μέσῳ τῶν κοινωνικῶν κρίσεων δι' ὧν διῆλθεν ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων καὶ ἀθλιοτήτων, ἡ ἠθοποιὸς δύναμις τῶν δογμάτων αὐτοῦ οὐδέποτε ἐξέλιπε, καὶ χαρακτῆρας ἁγίων διεμόρφωσε, καὶ τοὺς δεσμοὺς τῆς οἰκογενείας συνέσφιγξε καὶ διὰ νέων θεσμῶν καθηγίασε, καὶ βαρβαρικὰς ἐξημέρωσεν ὁρδάς, καὶ τὴν κατάργησιν πάσης δουλείας καθιέρωσε καὶ ζωοποιῶν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν τὸ αἴσθημα τοῦ ἐλέους καὶ

ἧς αὐταπαρνησίας ἀνήγειρε σχολεῖα διὰ τοὺς λαοὺς καὶ νοσοκομεῖα διὰ τοὺς πάσχοντας καὶ ταλαιπωρουμένους. Εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ὀφείλεται ἡ συντήρησις τῆς ἐπιστημονικῆς παραδόσεως καὶ προόδου. Συστηθέντων ἐντὸς τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν τῆς Δύσεως ἐπιστημονικῶν ἱδρυμάτων κατέφευγεν ἐν αὐτοῖς οἱ ἐπιστήμονες, ὅσοι ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατεδιώκοντο ἢ ὅσοι ἐστερροῦντο μέσων πρὸς συγκέντρωσιν πάσης αὐτῶν ἐνεργότητος ἐπὶ τῇ ἐκπονήσει ἔργων φιλοσοφικῶν ἢ ἐπιστημονικῶν. Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων ἱδρυμάτων ἔλαβον ἀρχὴν τὰ διάφορα πανεπιστήμια τῶν Παρισίων, τῆς Κανταβρηγίας, τῆς Λειψίας, τῆς Τυβίγγης. Μὴ δὲ καὶ ὁ ἡμέτερος ἐθνικὸς βίος δὲν διετηρήθη ἀλύμαντος ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου; Μὴ δὲ ἡ ἀγνότης τῶν οἰκογενειακῶν ἠθῶν δὲν διεσώθη ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ προστασίαν τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος;

Πλήρης ἁρμονία, πλήρης καὶ ἀπόλυτος μεταξὺ ἐπιστήμης τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' ἐν ταύτῃ ἡ τελειότης, ἡ ζωή, ἡ δύναμις πραγματώσεως καὶ ἀφομοιώσεως ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν πιστῶν.

Πολλαὶ ἐγένοντο προσπάθειαι πρὸς διατήρησιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν ἠθικῶν τοῦ Εὐαγγελίου παραγγελμάτων, ἀνεξαρτήτως τῶν χριστιανικῶν δογμάτων περὶ δημιουργίας καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ ἐπισκέψεως τοῦ θείου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἀποτυχία πασῶν χορηγεῖ τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν τῆς σπουδαίας ἀληθείας ἣν πολλάκις ἐπανελάβομεν. Ἡ ἠθοποιὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ δύναμις ἔγκειται ἐν τῇ ἐνισχύσει τῶν ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐμφύτων συναισθημάτων διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν δογμάτων τῆς πίστεως.

Φιλάνθρωποι ἄγγλοι, ἐργαζόμενοι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ προστασίαν τοῦ Οὐϊλβερφόρσε, ἐπεχείρησαν τὴν ἐξημέρωσιν φυλῶν τινων τῆς Ἀμερικῆς διδάσκοντες τὰ ἠθικὰ τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα ἀνεξαρτήτως παντὸς δόγματος καὶ πάσης ἐξωτερικῆς λατρείας. Ἡ ἀποτυχία ὑπῆρξε πλήρης. Μετὰ τῆς

αὐτῆς ἀποτυχίας εἰργάσθησαν ἐν Ἀμερικῇ ἐπὶ αἰῶνα ὁλόκληρον οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Οὐίλλιαμ Πίττ.

Κατὰ τὸ ἔτος 1796 ἱδρύθη ἐν Παρισίοις ἡ ἐκκλησία τῶν φιλανθρώπων ἀποδεχομένων ὡς ὑπέρτατον κανόνα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως τὰ ἠθικὰ τοῦ Εὐαγγελίου παραγγέλματα ἀποχωριζόμενα ἀπὸ τὰ περὶ δημιουργίας καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου δόγματα καὶ ἀπὸ πάσας τὰς ἐπαγγελίας πίστεως. Ἀρχηγοὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐκθύμως καὶ διὰ χρηματικῶν μέσων ὑποστηριζομένης ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς Δημοκρατίας ἀνεδείχθησαν οἱ Δουμών, Νεμοὺρ καὶ Βερναρδῖνος Σαὶν Πιέρος. Ἰδοὺ τὸ πρόγραμμα τοῦ νέου θρησκεύματος· «Πολλοὶ οἰκογενειάρχαι πεποιθότες ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ καὶ πεποιθήσεις εἶνε ἡ σπουδαιοτέρα βάσις πάσης ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως τῆς νεότητος, ὁ μέγας χαλινὸς τῆς πρὸς τὸ ἐγκληματεῖν ροπῆς, ἡ ἀληθὴς παρασμυθία ἐν ταῖς συμφοραῖς καὶ τὸ μόνον λυσιτελὲς μέσον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ καθήκοντος, συνελθόντες συνεσκέφθησαν ὅτι τὸ προσφορώτερον μέσον πρὸς διαφύλαξιν τῆς συνειδήσεως τῶν τέκνων των ἀπὸ τὸν ἀθεϊσμὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνηθικότητα εἶνε ἡ ὀργάνωσις *θρησκεύματος ἀνεξαρτήτου ὑπερφυῶν δογμάτων*. Τούτου ἕνεκεν ἱδρύουσι τὴν ἐκκλησίαν τῶν Θεοφιλανθρώπων ἐντὸς τῆς καθαρᾶς σφαίρας τῆς ἠθικῆς.» (α) Μετά τινα ἔτη ἡ ἐκκλησία διελύθη τὴν αὐτὴν δ' ἔσχον τύχην καὶ νέαι ἀπόπειραι γενόμεναι ἐν αἷς ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1830 ἐν Παρισίοις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀββᾶ Σατὲλ καὶ ἡ ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1834 ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰωάννου Γόνζε.

Καὶ ὁ Χέκελ, ὃν οἱ καθηγηταὶ τοῦ «Προμηθέως» μᾶς παρέστησαν ὡς ἐργαζόμενον ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰργάσθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη μετὰ ὁμοφρόνων καὶ μαθητῶν του ἐν Γερμανίᾳ πρὸς ἵδρυσιν θρησκεύματος σκοποῦντος τὴν ἠθικὴν τῶν λαῶν διαμόρφωσιν, ἀποβαλλομένου ἐξ αὐτοῦ τοῦ περὶ δημιουργίας τοῦ

(α) Μανουέλ. Περὶ τῶν Θεοφιλανθρώπων 1797.

ἀνθρώπου δόγματος. Γενομένων ἐπὶ πολλὰ ἔτη πολλῶν προπαρασκευῶν καὶ κατηχήσεων συνῆλθον πρό τινων μηνῶν ἐν Βερολίνῳ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀθέου ταύτης καὶ μηχανικῆς θρησκείας ὅπως θέσωσι τὰς βάσεις αὐτῆς καὶ ὁρίσωσι τοὺς τρόπους τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' αἱ ἐπεγερθεῖσαι ἔριδες καὶ διαπληκτισμοὶ μεταξὺ αὐτῶν κατέδειξαν τὸ γελοῖον τῶν γενομένων προσπαθειῶν. Πρέπει νὰ ὦμεν ἀνεξίθρησκοι, εἶπεν ὁ εἷς τῶν ἀγορευόντων, σεβόμενοι τὰς πεποιθήσεις τῶν ἄλλων. Πρὸς ἠθικοποίησιν τῆς κοινωνίας, εἶπεν ἕτερος, δέον νὰ ἐπιπέσωμεν κατὰ τῶν δοξασιῶν τοῦ ὑλισμοῦ. Ὁ Τὺρκ ἔθετο ὡς πρόγραμμα τοῦ νέου θρησκεύματος τὸν σοσιαλισμόν, ἀλλ' ὁ Παχινίσε διαμαρτυρηθεὶς ἀπέναντι τῶν ἀπευθυνομένων προσβολῶν κατὰ τῶν κεφαλαιούχων ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν συνεδρίασιν. Ὁ Χέκελ ἀγορεύσας καθ' ὅλων τῶν ἱστορικῶν θρησκευμάτων ἔλεγεν, ὅτι τὸ πρῶτον ἄρθρον τῆς νέας θρησκείας δέον νὰ περιέχῃ τὴν ἄρνησιν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ δὲ πρόεδρος μηδεμίαν τῶν γενομένων προτάσεων ἀποδεχόμενος ἔφερε γνώμην ὅτι ἡ ἑταιρία ἔδει νὰ περιορίσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰς ἐνεργείας της πρὸς μεταβολὴν τῶν ἀγροϊκων ἠθῶν τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ καὶ ἀκολούθως νὰ προβῇ εἰς τὴν ἠθικοποίησιν τῆς ἀνθρωπότητος!

Τὰς γενομένας ταύτας συζητήσεις ἐπικρίνων ὁ Χάρτμαν ἔλεγεν, ὅτι ἡ ἀναφυεῖσα διχόνοια μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τοῦ νέου θρησκεύματος καὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν συνεδρίαν, ὑπῆρξεν ἀληθὲς κήρυγμα καταργήσεως καὶ ἀνατροπῆς πάσης ἠθικῆς, ἡ δ' ἐφημερὶς τῆς Κολωνίας κατειρωνευομένη τὰς χχελείους προσπαθείας ἔγραφεν ὅτι, «οἱ ὀπαδοὶ τοῦ νέου θρησκεύματος εἶνε ὁμὰς ἀνδρῶν ζηλούντων τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐπιρροὴν τοῦ καθολικοῦ κλήρου. Πρόκειται νὰ ἐξεύρουν νέον θρήσκευμα καὶ ὅμως δὲν δύνανται νὰ ὁρίσωσιν οὔτε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ οὔτε τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας! Αἴ! Ἵνα τί δὲν προκηρύσσουν μεισδοσίαν; Ἰουδαῖοι θὰ εὑρεθῶσιν ἕτοιμοι νὰ προτείνωσι νέον τι θρήσκευμα καὶ εἰς καλὴν τιμήν»(α).

(α) Ὥρα Ἐφημ. τῶν Συζητήσεων 13 Δεκ. 1892.

Ἀποτύφλωσις! Ἀποτύφλωσις! Διδάσκουσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος στερεῖται ἐλευθέρας βουλήσεως αἱ δὲ πράξεις του ἤρτηνται ἀπὸ τὴν ἀσυνείδητον λειτουργίαν μηχανικῶν δυνάμεων καὶ ζητοῦσι θρήσκευμα ἠθικότητος ὅπως βελτιώσωσι δι' αὐτοῦ τὸ φρόνημα ὄντος μὴ ἔχοντος ἱκανότητα καὶ ἐλευθερίαν ἐπὶ τῶν φρονημάτων καὶ πράξεών του! «Ἀποτύφλωσις! Ἀποτύφλωσις! ἐπεφώνει ὁ μέγας τοῦ αἰῶνος ποιητὴς ὁμιλῶν περὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς ἀθέου ὑλοδοξίας, ἀρνοῦνται τὸ Ἄπειρον ὡς ἄλλοι φιλοσοφοῦντες ἠρνήθησαν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἡλίου.» (α) Ἀποτύφλωσις! Ἀποτύφλωσις! Ἀποδέχονται ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ Εὐαγγελίου εἶνε ἐν πλήρει ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν ἠθικὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς συντηρήσεως καὶ προόδου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀνομολογοῦσι τὴν σωτηρίαν ἐπίδρασιν τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὰ ἐπιτελεσθέντα ὑπ' αὐτοῦ θαύματα ἀναγεννήσεως καὶ ἐκπολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅμως ἐργάζονται πρὸς κλονισμὸν καὶ κατάλυσιν τοῦ Χριστιανικοῦ οἰκοδομήματος! Καὶ ἤδη σκέπτονται περὶ ἱδρύσεως νέου θρησκεύματος ὅπερ πρόκειται νὰ προτείνωσιν εἰς τὸν *ἄνθρωπον-μηχανὴν* εἰς τὸν *ἄνθρωπον-κτῆνος*!

Καὶ ἐν πᾶσι τούτοις ἀνὴρ μὴ ἀνήκων εἰς τὴν χορείαν τῶν πιστῶν, ὁ ἀπαισιοδοξῶν πανθεϊστὴς Χάρτμαν, γνωρίζει ἡμῖν ὅτι τὸ νέον θρήσκευμα τῆς ἠθικότητος καταργεῖ καὶ ἀνατρέπει πᾶν ἴχνος ἠθικῆς!

Ἓν μόνον θρήσκευμα ὑπέστη ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ὅλους αἰῶνας τὸν ἔλεγχον φίλων καὶ πολεμίων ἐνώπιον πάσης ἠθικῆς ἐπιστήμης, ἐνώπιον παντὸς ὑψηλοῦ καὶ ἰδεώδους φρονήματος. Μία μόνον δύναμις ἔσχε τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλῃ τὸν ἠθικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἓν μόνον κήρυγμα ἠκούσθη ἐπὶ τῆς γῆς ἀδιαφιλονεικήτου καὶ ὑπερκοσμίου τελειότητος, ἡ ἐπὶ τοῦ Ὄρους διδαχή.

(α) Βίκτωρ Οὐγώ. Οἱ ἄθλιοι. Βιβλ. δεν. § 6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

I

Αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι, μελετῶσαι τὰ περὶ δικαίου, περὶ οἰκονομίας καὶ πολιτειακῆς τῶν ἐθνῶν ὀργανώσεως, συναντῶνται πολλάκις μετὰ τῶν θρησκευτικῶν ἐπαγγελιῶν καὶ μετὰ τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας καὶ ἐκκλησιαστικῆς δράσεως. Τὰ θετικὰ ἐν γένει θρησκεύματα μὴ περιορισθέντα εἰς τὴν διαφώτισιν ὑπερκοσμίων συναισθημάτων καὶ ἠθικῶν σχέσεων καὶ καθηκόντων διευθετίζουσι πολλάκις καὶ σχέσεις ὅλως ἀστικὰς καὶ πολιτειακάς. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὁ Χριστιανισμὸς ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν μοναδικὴν παριστάνων χαρακτῆρας ὅλως ἰδιορρύθμους καταπληκτικῆς ἁρμονίας καὶ τελειότητος.

Ὁ Ἰησοῦς ἔθετο τὰ ὅρια τοῦ θρησκευτικοῦ ἀπὸ τοῦ ἀστικοῦ καὶ δημοσίου βίου. Εἰς τὸν ἐρωτῶντα περὶ ἀποδόσεως φόρων ἀπήντησε «τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ.» Εἰς τὸν παρακαλοῦντα νὰ ἐπιχειρήσῃ τὰ τῆς διανομῆς κοινῆς περιουσίας ἔλεγεν, «ἄνθρωπε, τίς μὲ κατέστησε δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς;» Εἰς δὲ τὸν ἐρωτῶντα ἐὰν εἶνε ἀληθῶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ὑπεδείκνυε τὴν πνευματικὴν βασιλείαν ἣν ἵδρυσεν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὲρ ἧς ἠγωνίζετο μέχρι θανάτου. Καὶ ὅμως οὐδὲν γεγονὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδεμία τῶν

κοινωνικῶν ἢ ἡγεμονικῶν δυνάμεων καὶ οὐδὲν θετικὸν θρήσκευμα ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος μετὰ τοσαύτης εὐρύτητος, ἀκαταβλήτου δὲ καὶ σωτηριώδους ἰσχύος καὶ ἀποτελεσματικότητος μεθ' ὅσης ὁ Χριστιανισμός. Τὰ κοινωνικὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ θαύματα, τὰ ὑπ' αὐτῶν τῶν πολεμίων ὁμολογούμενα καὶ σήμερον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας τελούμενα, εἶνε ἡ ἀκαταγώνιστος ἀπόδειξις τῆς ὑπερκοσμίου ἀρχῆς καὶ δυνάμεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τίνι δὲ τρόπῳ συμβιβάζονται ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἡ διάκρισις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ κοσμικοῦ καὶ ἡ ἄπειρος τοῦ πρώτου ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ τελευταίου; Θὰ ὑποδείξωμεν πρῶτον διὰ γεγονότων, θὰ χαρακτηρίσωμεν δ' ἀκολούθως γενικώτερον τοὺς τρόπους τῆς χριστιανικῆς ἐνεργείας καὶ ἐπιδράσεως.

Κατὰ τὴν πρώτην ἵδρυσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡ δουλεία ἦτο πολιτειακὸς θεσμὸς παρ' ἅπασι τοῖς ἔθνεσι, τὸ πλεῖστον δὲ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ οἰκούντων ἦσαν δοῦλοι ἐφ' ὧν οἱ κύριοι εἶχον τὸ δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου. Οἱ δοῦλοι ἦσαν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην «ἐργαλεῖα ἔμψυχα,» κατὰ δὲ τὸν Κάτωνα «ἐσκωριασμένα σίδηρα.» Ὁ θεσμὸς οὗτος ἀντέκειτο εἰς τὴν προκηρυχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀρχὴν τῆς ἰσότητος πάντων τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ ἐπιβαλλομένου εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ὀπαδοὺς αὐτοῦ καθήκοντος τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τῆς παραιτήσεως πάσης ἀπέναντι τῶν ἀδελφῶν ὑπεροψώσεως. Ἀλλ' οὔτε ὁ Ἰησοῦς οὔτε οἱ ἀπόστολοι ἐπεχείρησαν ἢ ἄλλως ἐπροκήρυξαν τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας. Πρὸς ἄμεσον τῶν δούλων ἀπελευθέρωσιν ἔδει ν' ἀναστατωθῇ ἡ ἀρχαία κοινωνία καὶ δι' αἱματηρᾶς ἐπαναστάσεως νὰ μεταβληθῶσιν οἱ ὑπάρχοντες θεσμοί, ἡ δὲ διὰ τῆς βίας ἄμεσος ἐπενέργεια καὶ ἡ πολιτειακὴ ἀναστάτωσις ἦσαν ἐκτὸς τῶν ὅρων τῆς πνευματικῆς βασιλείας καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἀλλ' ὁ σπόρος ἐρρίφθη ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν, ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, ἤνθισεν ἐν μέσῳ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐκαρποφόρησε πρῶτον μὲν

εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀτόμων εἶτα δὲ εἰς τὰς χριστιανικὰς κοινότητας. «Πάντες ἐστὲ ἀδελφοί», εἶπεν ὁ Χριστός, «ἐνώπιον τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδ' ἐλεύθερος», προσέθετο ὁ Παῦλος, ἡ δ' Ἐκκλησία παρεδέξατο τὸν δοῦλον εἰς τὸν μυστικὸν δεῖπνον παρὰ τῷ κυρίῳ αὐτοῦ καὶ ὁ κύριος ἀντήλλασσε μετὰ τοῦ δούλου τὸ φίλημα τῆς εἰρήνης καὶ ἀδελφότητος ἐν Χριστῷ. Τούτων γενομένων, τὸ πνεῦμα τῆς ἀδελφότητος καὶ ἰσότητος ἐπενήργει ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐτροποποίει νόμους καὶ ἤθη καὶ θεσμοὺς ἄνευ συγκρούσεων καὶ βιαίων μεταβολῶν.

Οὕτω ἐνήργησεν ὁ Χριστιανισμὸς καὶ κατὰ τὴν ῥιζικὴν μεταβολὴν τῶν οἰκογενειακῶν θεσμῶν. Μηδεμία ἄμεσος ἐνέργεια πρὸς ἀντικατάστασιν νέας οἰκογενειακῆς διοργανώσεως, ἀλλ' ἡ σωτήριος μεταβολὴ ἦτο ἀναγκαία συνέπεια τῶν θρησκευτικῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Σωτῆρος. Ὁ Ἰησοῦς διὰ τοῦ δόγματος τῆς δημιουργίας τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος καθηγίασε καὶ κατέστησεν ἀδιάῤῥηκτον τὴν ἕνωσιν αὐτῶν, ὁ δὲ Παῦλος τὴν ἰσότητα τῶν δύο φύλων δογματίσας, «οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ», ἐπροκήρυξε μυστήριον τὴν ἐν οἰκογενείᾳ ἕνωσιν αὐτῶν καὶ ἐπέταξε τῷ ἀνδρὶ τὴν πρὸς τὴν γυναῖκα ἀγάπην, ἀγάπην ἁγιότητος καὶ ὑπερκοσμίου ἰδεώδους, ἀγάπην οἵα ἡ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐνώπιον τοιούτων δογμάτων καὶ ἐπαγγελιῶν νέαι διεμορφώθησαν πεποιθήσεις ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν, νέον καὶ ἱερὸν προσέλαβε χαρακτῆρα ἡ ἕνωσις τῶν φύλων, οἱ δὲ προϋπάρχοντες νόμοι καὶ κτηνώδεις θεσμοὶ κατέῤῥευσαν καὶ ἀντικατέστη ἀντ' αὐτῶν ἡ χριστιανικὴ τῆς οἰκογενείας ὀργάνωσις.

Μελετῶν ὁ Μοντέσκιος τὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, ἐν τῷ περιωνύμῳ αὐτοῦ συγγράμματι περὶ τοῦ πνεύματος τῶν νόμων ἔγραφε: «Φαινόμενον καταπληκτικόν. Ὁ Χριστιανισμὸς ὁ ἄμεσον ἔχων σκοπὸν τὴν ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ μακαριότητα περιποιεῖ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐν τῇ παρούσῃ». Ὁ δὲ Γρόεν Βαν Πρίνστερερ μελετῶν τὰ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἔλεγεν, «αἱ τρεῖς ἀρχαὶ τῶν νεωτέρων κοινω-

νιῶν, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης, ἡ ἀδελφότης, εἶναι τρεῖς κλάδοι ἀποσπασθέντες ἀπὸ τοῦ δένδρου τοῦ Εὐαγγελίου.» (α)

Οὕτω ὁ Χριστιανισμὸς ἐπενεργῶν ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου εἶνε ὑπερτάτη καὶ ἀσφαλεστάτη δύναμις πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως καὶ πρὸς ἐπίδοσιν καὶ προαγωγὴν παντὸς ἀγαθοῦ ἔργου. Μεταξὺ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διαμορφώσεως τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως διὰ τῶν δογμάτων καὶ ἐπαγγελιῶν τοῦ Εὐαγγελίου, πλήρης ὑφίσταται ἁρμονία ἡ δὲ διάπλασις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ἐν ταῖς χριστιανικαῖς πεποιθήσεσιν εἶνε πηγὴ ἀκένωτος κοινωνικῶν ἀρετῶν καὶ πάσης ἐθνικῆς προόδου.

Τὸ προκείμενον θέμα εἶνε εὐρυτάτων διαστάσεων καὶ ἄξιον μακρᾶς μελέτης ἣν θέλομεν ἐπιχειρήσει ἐν ἰδιαιτέρᾳ συγγραφῇ. Θὰ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα νὰ ὑποδηλώσωμεν εὐκρινέστερον τὴν ὑφισταμένην ἁρμονίαν δι' ἑνὸς ὑποδείγματος λαμβανομένου ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου.

II

Συμπαραβολὴ τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ πολιτειακοῦ, τοῦ ἀστικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος, ἔνθα ἐπικρατεῖ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία, ἵνα μὴ εἴπω τι χεῖρον, καὶ ἄλλων ἐπικρατειῶν ἢ ἐπαρχιῶν μεγάλων κρατῶν ἔνθα ὁ Χριστιανισμὸς ζῇ καὶ ἀπεργάζεται τὴν ἠθικὴν ἀνάπλασιν τῆς νεότητος καὶ τῶν ἐργατικῶν τάξεων, θὰ ἦτο ἴσως λίαν πρόσφορος ὅπως διαφωτίσῃ τοὺς λόγους μας. Ἀλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι στερούμεθα τῆς ἀναγκαίας δυνάμεως καὶ ψυχραιμίας ὅπως ἐπιχειρήσωμεν σπουδαίαν ἐγχείρησιν ἐπὶ τοῦ βαρέως νοσοῦντος σώματος τῆς πατρίδος. Θὰ ζητήσωμεν τὸ πρὸς ἀποσάφησιν ἐκζητούμενον ὑπόδειγμα εἰς ἄλλους λαοὺς ζῶντας ἐν ἀπολύτῳ ἐλευθερίᾳ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἐλευθέρων θεσμῶν. Ἡ

(α) Μοντεσκιοῦ. Πνεῦμα τῶν νόμων. Βιβλ. XXIV. Κεφ. 3ον—Ὅρα καὶ «ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὸ κοινωνικὸν ζήτημα». Διαλέξεις. Σελ. 35.

Ἀμερική, ἡ Γαλλία, ἡ Ἑλβετία μᾶς προσφέρουσιν ἄφθονον πρὸς συμπαραβολὴν ὑλικόν.

Τίς εἶναι ἡ συγκρατοῦσα τὴν Ἀμερικανικὴν Δημοκρατίαν δύναμις ἐν εἰρηνικῇ συμβιώσει ἄνευ πολυαριθμων στρατῶν καὶ ἀστυφυλάκων; Τίς ἡ ὁδηγοῦσα τὸν Ἀμερικανικὸν λαὸν δύναμις εἰς τὴν εὐνομίαν, εἰς τὴν πρόοδον, εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς ἰσχύος τοῦ νόμου καὶ εἰς ἀληθῆ ἐθνικὴν εὐδαιμονίαν; Ξενοφῶν, Ἰσοκράτης καὶ Πλούταρχος ὑπέδειξαν τὴν πηγὴν τῆς εὐνομίας τῶν λαῶν καὶ τοῦ μεγαλείου τῶν ἐθνῶν. «Τὰ θεοσεβέστερα εἶνε καὶ τὰ εὐδαιμονέστερα.» Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐκύρωσεν ἡ ἱστορία τῶν αἰώνων καὶ ἐπιμαρτυροῦσιν αἱ σημεριναὶ συνθῆκαι καὶ περιστάσεις τῶν διαφόρων λαῶν. «Ἡμεῖς, ἔλεγέ μοι ὁ Ἀμερικανὸς Βέκερ, ὀφείλομεν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς πίστέως τὴν κοινωνικὴν ἡμῶν πρόοδον καὶ τὴν ἐδραίωσιν τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν πολιτείαν μας. *Οὗ τὸ πνεῦμα Κυρίου ἐκεῖ ἐλευθερία.* Τὸ λόγιον τοῦτο τοῦ Παύλου χορηγεῖ ἐν Εὐρώπῃ σπουδαίαν ὕλην θεολογικῶν ἐκζητήσεων, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς εἶνε κοινωνικὸν θεμελιῶδες ἀξίωμα καὶ βάσις τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Κυβερνήσεις δημοκρατικαὶ ἢ συνταγματικαὶ καὶ αἱ ἀγόμεναι ἐν γένει ὑπὸ τῶν πλειονοτήτων καὶ τῶν φατριῶν εἶνε ἀληθεῖς τῶν λαῶν μάστιγες ἐὰν ἡ ἔλλειψις τῶν ἐξωτερικῶν περιορισμῶν δὲν ἀντικαθίσταται διὰ τῶν ἐκουσίων φραγμῶν τοῦ ἠθικοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ καθήκοντος ἀπορρεούσης ἐκ τῆς διαμορφωθείσης χριστιανικῆς συνειδήσεως. Τὰς γενομένας εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης διακρίσεις μεταξὺ θρησκείας καὶ ἠθικῆς ἡμεῖς οὐδόλως ἀναγνωρίζομεν οὐδ' ἀποδεχόμεθα τὴν ὕπαρξιν διαφόρων συνειδήσεων. Δι' ἡμᾶς μετὰ τὸν Χριστὸν ἐξέλιπεν ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος καὶ ἀντικατέστη εἰς αὐτὸν ὁ χριστιανός. Ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ ἦνε παντοῦ καὶ πάντοτε τοιοῦτος, εἰς τὸν ναόν, εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὸ κράτος, εἰς τὸ σχολεῖον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐλαφρὰν φιλολογίαν. Λάβετε ἀνὰ χεῖρας οἱανδήποτε ἀμερικανικὸν μυθιστόρημα, γνωστοῦ συγγραφέως, καὶ θ' ἀπαντήσετε ἐν αὐτῷ τὴν πάλην τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς μετὰ τῆς ἁμαρτίας καθ' ἣν τὸ καθῆκον θριαμβεύει.»

Τῆς διαλέξεως ἐπὶ διαφόρων ἄλλων ἀντικειμένων ἐπεκτεινομένης, παρατηρήσας δὲ εἰς τὸν μετ' ἐμοῦ συνδιαλεγόμενον ὅτι ἡ ἄκρατος ἐλευθερία τῶν Γραφῶν ἣν ἀπεδέξατο ὁ Προτεσταντισμὸς συνέτεινεν εἰς τὸν κατακερματισμὸν τῆς ἐκκλησίας ἐν Ἀμερικῇ, «ἔχετε δίκαιον, ἔλεγέ μοι ὁ κ. Βέκερ, ἀλλὰ τοῦτο ὅπερ εἰς ἄλλας χώρας θ' ἀπέφερεν ὀλεθρίας συνεπείας οὐδὲν ἄτοπον ἐπήνεγκε παρ' ἡμῖν, διότι πᾶσαι αἱ διάφοροι αἱρέσεις συμφωνοῦσιν ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ Χρισνιανισμοῦ, ἐπὶ τοῦ δόγματος τουτέστι τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπόδειξιν τούτου ἔχετε εἰς τὴν καθ' ἑκάστην γενομένην κοινὴν προσευχὴν τῶν βουλευτῶν καὶ γερουσιαστῶν ἀνηκόντων εἰς διαφόρους ἐκκλησίας καὶ αἱρέσεις.» Ἐγνώριζον ὅτι τὰς καθημερινῆς ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων εἴς τε τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Ἀμερικῆς προηγεῖτο κοινὴ προσευχὴ τῶν τε διδασκόντων καὶ διδασκομένων, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἤδη ἐπληροφορούμην ὅτι καὶ τῶν καθημερινῶν ἔργων τῆς βουλῆς καὶ τῆς γερουσίας προηγεῖτο κοινὴ προσευχή. Ὁ κ. Βέκερ ἰδών με διστάζοντα ἐπὶ τῇ δοθείσῃ μοι πληροφορίᾳ, μοὶ ὑπεσχέθη ὅτι κατὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς Νέαν Ὑόρκην θὰ μὲ ἐχορήγει αὐθεντικὴν τῶν πληροφοριῶν του βεβαίωσιν. Μετά τινας μῆνας ἔλαβον ἐπιστολὴν ἀπὸ τὸν κ. Βέκερ φέρουσαν χρονολογίαν 4 Δεκεμβρίου 1888, ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ἐσώκλειστον ἐπίσημον ἔγγραφον τοῦ Γραμματέως τῆς Γερουσίας τῶν ὁμοσπονδιακῶν πολιτειῶν ἔχον κατὰ μετάφρασιν ὡς ἕπεται. «Αἱ καθημεριναὶ τῶν βουλῶν ἐργασίαι ἄρχονται μετὰ τὴν θρησκευτικὴν προσευχήν. Ἑκάστη βουλὴ ἐκλέγουσα τοὺς ὑπαλλήλους της ἐκλέγει συγχρόνως διὰ ψηφοφορίας τὸν ἐφημέριόν της. Οὐδεὶς ὑπάρχει κανονισμὸς ὁρίζων τὰ χρέη τοῦ ἐφημερίου καὶ οὐδεὶς νόμος διαγράφει τοὺς τρόπους τῶν ἐνεργειῶν του, ἀλλὰ λαμβάνει καθ' ἑκάστην μέρος εἰς τὴν προσευχὴν τῶν βουλῶν. Εἶνε ἔθιμον εἰσαχθὲν διὰ σιωπηρᾶς καὶ ὁμοφώνου συνεννοήσεως καὶ ὡς ἐκ τῆς εὐ-

λόγου ἐπιθυμίας ἣν ἔχει ἕκαστος τῶν βουλευομένων ν' ἀκούῃ τὴν δέησιν τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος. (Ὑπογεγραμμένος). Ἰάκωβος Γιούγγ.»

Ὁ ἐπιφανὴς δημοκράτης καὶ διάσημος πολιτειολόγος τῆς Γαλλίας Λαβουλαὶ μετέβη εἰς Ἀμερικὴν ὅπως προσωπικῶς μελετήσῃ τὰ αἴτια τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἐπιδόσεως τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν. Μετὰ παρέλευσιν δύω ἐτῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα του ἐδημοσίευσε δὲ τὸ περιώνυμον σύγγραμμα, «οἱ Παρίσιοι ἐν Ἀμερικῇ» ἐξ οὗ ἀποσπῶμεν τὴν ἑξῆς παράγραφον.

«Διεσκεδάσθη ἡ ἀχλὺς ἐν ᾗ ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία ἐκνευρίζονται. Ἡ Ἀμερικὴ παρέστησεν ἐμφανῶς ἐνώπιόν μου τὸν ἄρρηκτον σύνδεσμον τῆς Ἐλευθερίας καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐὰν πάντα ἐκλείπουσι διὰ τοῦ σωματικοῦ θανάτου ἡμεῖς δὲν ἔχομεν πλέον οὔτε δικαιώματα οὔτε καθήκοντα. Ἡμεῖς ἐσμὲν κακοποιὸς ἀγέλη ἀξία νὰ βόσκηται καὶ νὰ μαστιγῶται μέχρι παντελοῦς σήψεως εἰς τὸν κοινὸν τάφον. Ἄνθρωπος εἶνε μόνον ὁ τιθέμενος εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ διὰ τῆς ἀθανασίας. Βλέπω ἤδη ὅτι ἀληθὴς πολίτης εἶνε ὁ προσκολλώμενος εἰς τὴν ζῶσαν δικαιοσύνην καὶ εἰς τὴν ζῶσαν ἀλήθειαν. Μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ ὕλη θεοποιουμένη καὶ λόγοι κενοὶ νοήματος καὶ ὑποστάσεως. Γνωρίζω ἤδη ἐκ πείρας εἰς ποῖον σημεῖον ὁδηγοῦσι τοὺς λαοὺς τοιαῦται ἀσεβεῖς διδασκαλίαι. Δὲν μὲ ἡδύνουσι πλέον οὔτε αἱ ἡδοναὶ τοῦ πλήθους οὔτε αἱ στωϊκαὶ σκέψεις καὶ ἀπογοητεύσεις τῶν σοφῶν. Οὔτε τὴν μέθην οὔτε τὴν ἀπελπισίαν. Θέλω νὰ ζήσω τὸ δὲ ζῆν εἶνε πιστεύειν καὶ ἐργάζεσθαι. Ὦ Ἰησοῦ! Ἰδοὺ ἐγώ, ἀπαλλαγεὶς ἐκ τῆς φρεναπάτης καὶ ἀλαζονείας τῆς νεότητος ὁ νοῦς μου ἤδη Σὲ ἐκζητεῖ καὶ ἡ πεῖρα μὲ ὁδηγεῖ πρὸ τῶν ποδῶν Σου. Εἴθε νὰ ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἡ γηραιὰ Εὐρώπη μιμουμένη τὴν νέαν Ἀμερικὴν συνανυψώσῃ μετ' αὐτῆς μίαν μόνην φωνὴν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τοὺς οὐρανούς. Ὁ Θεὸς καὶ ἡ Ἐλευθερία.» !

Καὶ ὁ Τοκεβὶλ ἐν τῷ «περὶ Δημοκρατίας τῆς Ἀμερικῆς» συγγράμματί του διερευνῶν μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας τοὺς λόγους καὶ τὰ αἴτια τῆς ἐπιδόσεως καὶ προόδου τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ Νέου Κόσμου ἀποφαίνεται ὅτι πάντα ὀφείλονται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς τοῦ λαοῦ συνειδήσεως καὶ εἰς τὸν ἐν γένει θρησκευτικὸν αὐτοῦ βίον. Τῆς ἀληθείας δὲ ταύτης περιφανεῖς ἀποδείξεις χορηγοῦσιν ἔνθεν μὲν τὰ εἰς ἐπισήμους περιστάσεις ἢ εἰς δημοσίας συμφορὰς ἐκδιδόμενα προγράμματα ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, προσκαλοῦντος τὸν λαὸν εἰς δοξολογίας ἢ ὁρίζοντος ἡμέρας νηστείας καὶ θρησκευτικῶν τελετῶν, ἔνθεν δὲ αἱ γινόμεναι ἑκάστοτε θρησκευτικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ ὁμιλίαι ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν ἢ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ὁμοσπονδίας. « Ἐρρήθη, ἔλεγεν ὁ ἐν Ἀγγλίᾳ πρεσβευτὴς τῆς Ἀμερικῆς Λωράνσε ἐν δημοσίᾳ ὁμηγύρει, ἐρρήθη ὅτι ἡ θρησκεία συντηρεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὑποστηρίζεται ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ ἐγὼ λέγω ὅτι ἡ θρησκεία σκέπει καὶ διαφυλάττει τὴν Κυβέρνησιν. Ἐφ' ὅσον δ' ὁρᾷ τὴν ὑπ' ἐμοῦ ἀντιπροσωπευομένην Δημοκρατίαν ἐγὼ γνωρίζω ὅτι οὐδ' ἐπ' ὥραν θὰ ἐδύνατο νὰ ζήσῃ καὶ διατηρηθῇ ἄνευ τοῦ κύρους καὶ τῆς βοηθείας τῶν Γραφῶν.» (α)

Τὸ Γαλλικὸν ἔθνος κατὰ τὴν ὁρμὴν τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἀντίθετον ἐβάδισε τοῦ Ἀμερικανικοῦ ὁδόν, τὰ δ' ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἐκ διαμέτρου ἐναντία.

Ἡ Γαλλία ἐπετέλεσε πάσας τὰς γιγαντιαίας αὐτῆς προόδους κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ καὶ τῷ χριστιανικῷ θρησκεύματι διὸ καὶ ἐκλήθη *Χριστιανικωτάτη*. Καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ ἔτους 1789 ἐπετέλεσε πάντα τὰ κοινωνικὰ αὐτῆς μεγαλουργήματα καὶ σωτηρίους εἰσήγαγε θεσμοὺς καὶ τὴν πολιτείαν ὡδήγησεν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἐφ' ὅσον χρόνον ἐπεκράτει εἰς τὰ βουλευόμενα καὶ διοικοῦντα σώματα τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐξώκειλε δὲ

(α) Ὅρα περὶ τῆς ὁμιλίας τοῦ Λωράνσε. Βαλλαττίν, Ἡ Γραφή. Σελ. 13,

εἰς ἀθεμιτουργίας καὶ εἰς κοινωνικὰ κακουργήματα καὶ τὴν Γαλλίαν ὡδήγησεν εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν κινδύνων καὶ τῆς ἀπωλείας ἀφ' ἧς καταργήσασα τὸν Χριστιανισμὸν εἰσήγαγε τὸν λαὸν εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ σκεπτισμοῦ καὶ τῆς ἀθείας. Τὴν νύκτα τῆς 4 Αὐγούστου 1789 συνελθόντες οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἀριστοκρατίας μετὰ τῶν μεγάλων τοῦ κλήρου ἱεραρχῶν κατήργησαν ἐν πλήρει ὁμοφωνίᾳ τὰς ἔτι ὑφισταμένας προσωπικὰς δουλείας, τὰ ἐκκλησιαστικὰ δέκατα, τοὺς τιμαριωτιοὺς δεσμοὺς καὶ τὰς κοινωνικὰς διακρίσεις, προκηρύξαντες δὲ τὴν ἰσότητα τῶν πολιτῶν ἐνώπιον τοῦ νόμου ἀπέδωσαν εἰς πάντας τὸ δικαίωμα νὰ καθέξωσι πᾶσαν πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν θέσιν. Ἡ ἔνδοξος νὺξ τῆς 4 Αὐγούστου καθ' ἣν ῥιζικῶς μετεβλήθη ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ θέσις τῆς Γαλλίας ἐπερατώθη δι' ὁμοθύμου ἀποφάσεως τῆς Συνελεύσεως δι' ἧς προσεκαλοῦντο οἱ Γάλλοι ἅπαντες ν' ἀναπέμψωσιν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ὕψιστον ἐπὶ τῇ γενομένῃ μεταβολῇ. Κατὰ δὲ τὴν μεγάλην ἐθνικὴν ἑορτὴν τῆς 14 Ἰουλίου 1790, καθ' ἣν συνῆλθον οἱ ἀντιπρόσωποι πάντων τῶν δήμων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, τριακόσιοι κληρικοὶ ἐτέλεσαν τὴν θείαν μυσταγωγίαν ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως Μιραβὼ ἀνεφώνει ἐντὸς τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ ἰδίου ἔτους, «ἡμεῖς ἅπαντες θεωροῦμεν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν ἐλευθερίαν ὡς τὰς ἀδιασπάστους καὶ ἀχωρίστους βάσεις ὑγιοῦς καὶ τελείας τοῦ κοινωνικοῦ σώματος διοργανώσεως.» Ἀλλὰ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἀπαίσια ὑλιστῶν καὶ ἀθέων πνεύματα, ὁ ἰατρὸς Μαρά, ὁ Δαντόν, ὁ Δουπὸν τεθέντες ἐπὶ κεφαλῆς ληστρικοῦ κόμματος ἴδρυσαν Δημοκρατίαν πρὸς ἀνατροπὴν παντὸς οἰκογενειακοῦ θεσμοῦ καὶ πρὸς ἐξόντωσιν παντὸς ὁσίου καὶ ἱεροῦ στοιχείου. Πρῶτος δ' ὅρος ἐπιτυχίας τῆς κακούργου Δημοκρατίας ἐθεωρήθη ἡ κατάργησις τοῦ χριστιανικοῦ θρησκεύματος καὶ ἡ ἀπὸ τῆς καρδίας τοῦ λαοῦ ἀπάλειψις τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

Ἡ ἄθεος Δημοκρατία ἠτίμασε τὴν Γαλλίαν καὶ ἐμόλυνε τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς καλουμένης ἐλευθέρας κυβερνήσεως ὑπερηκόντισαν τοὺς Νέρωνας καὶ Ἀτίλας. «Ἵνας θὰ πέμψωμεν εἰς τὴν λαιμοτόμον;» ἠρώτησεν ἡμέραν τινα ὁ ὄχλος τὸν Μαρά. «Πάντας τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὰς ἀρχάς μας,» ἀπήντησεν ἡ ἀνθρωπόμορφος τίγρις. «Καὶ ἐκ τίνων θ' ἀναγνωρίσωμεν σημείων;» «Ἰδού, ἀπήντησε τὸ πνεῦμα τοῦ κακουργήματος, πάντες ὅσοι βαίνουσιν ἐφ' ἁμάξης, πάντες οἱ φέροντες φορέματα ἐκ μεταξης, πάντες οἱ ἐξερχόμενοι ἀπὸ τὰ δημόσια θεάματα εἶνε ἄξιοι θανάτου.» Οἱ συγγραφεῖς ὅὲν συμφωνοῦσιν ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν φονευθέντων μυριάδων ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας ὡς ὑπόπτων κατὰ τοῦ πολιτεύματος ἢ ὡς πρεσβευόντων τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, ἀλλὰ συμφωνοῦσιν ἅπαντες ὅτι εἰς μόνην τὴν πόλιν τῶν Παρισίων ἐκαρατομήθησαν δέκα χιλιάδες γυναικῶν ὡς ὕποπτοι χριστιανικῶν πεποιθήσεων! Τὰ δ' ἐγκλήματα τῶν λοιπῶν θυμάτων καὶ τὰ τιμωρούμενα κακουργήματα ὡρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Λαμαρτίνου ὡς ἑξῆς.

«Μόνος τοῦ λαοῦ νόμος ἦτο θάνατος εἰς τὸν τιμιώτερον.

«Ἡ μάχαιρά του ἐπροτίμα τὸν δίκαιον.

«Ἡ ἀθωότης· ἰδοὺ τὸ τιμωρούμενον ἔγκλημα.

Ἡ τρομοκρατία τῶν αἱμοβόρων κατέπεσεν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἐγερθείσης φρίκης ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην, ὁ δὲ λαὸς ἤρξατο συναισθανόμενος τοὺς ἐλέγχους τῶν κακουργημάτων ὅσα διέπραξεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀσεβῶν τῆς Δημοκρατίας ἀρχηγῶν. Ἡ Γαλλία ἐσώθη καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Μερσιὲ ἀναστὰς ἐν μέσῳ τῆς βουλῆς τῶν πεντακοσίων ἔλεγε· «Νομοθέται φιλόσοφοι καὶ σεῖς οἱ τὰ θεῖα περιφρονοῦντες, σεῖς ἐστὲ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κοινωνικῶν ἀτασθαλιῶν καὶ κακουργημάτων, σεῖς οἱ κλονίσαντες τὴν θρησκευτικὴν πίστιν ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἀγαθὸν δύναται νὰ πραγματωθῇ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Σεῖς ἀνετρέψατε τὰς στοιχειώδεις τῆς ἠθικῆς βάσεις, σεῖς κατεβιβάσατε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑπὸ τῶν ἐνστίκτων ἐλαυνομένου κτήνους. Φιλοσο-

φία τῶν ἀσεβῶν! Σὺ ἀπεξήρανας πᾶν ἀνθρώπινον αἴσθημα ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν σφαγέων μας, σὺ ἐδίδαξας τοὺς δημίους τῆς κοινωνίας ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεὸς οὐδὲ πνευματική τις δύναμις. Τίνι δὲ τρόπῳ μετὰ τοιαύτας διδασκαλίας ἠδύναντο νὰ σεβασθῶσι τὰ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὰ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα;» (α)

Ἡ μετάνοια τοῦ λαοῦ ἀπέπλυνε τὸ ἔδαφος τῆς χώρας ἀπὸ τοῦ αἵματος τῶν ἀθώων καὶ διεσκέδασε τὸ ζοφερὸν νέφος τῆς πολιτειακῆς ἀτμοσφαίρας, ἄνδρες δὲ ὑπέροχοι τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἐπιστήμην ἐπεχείρησαν τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ καταπεσόντος ἔθνους διὰ τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας καὶ δυνάμεως. Θ' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τοὺς λόγους τοῦ διασημοτέρου τῶν νομοθετῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, τοῦ περικλεοῦς Πορταλή, ἐξαίροντος τὴν ὑφισταμένην ἁρμονίαν μεταξὺ πίστεως καὶ κοινωνικῆς εὐνομίας καὶ προόδου.

« Ἡ ἠθικὴ τῶν λαῶν συμβαδίζει μὲ τὴν κατάστασιν τῶν θρησκευτικῶν του πεποιθήσεων. Οἱ ἀστικοὶ καὶ πολιτειακοὶ νόμοι ὀλιγίστας μόνον ἐξωτερικὰς πράξεις δύνανται νὰ κανονίσωσιν, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν ἐπεκτείνεται ἐπὶ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργότητος. Καὶ οἱ μὲν νόμοι ἀναχαιτίζουσι τὴν βίαν, ἡ δὲ θρησκεία διαπλάττει καὶ ἐξευγενίζει τὴν καρδίαν. Δεινὴν ἀπατῶνται ἀπάτην οἱ πιστεύοντες ὅτι οἱ πολῖται διαμορφοῦνται δι' ἀφῃρημένων ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, διότι ἠθικὴ διδασκομένη ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης ἢ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος στερεῖται τῆς μυστηριώδους δυνάμεως τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς συνταυτιζομένης μὲν μετὰ τοῦ δόγματος, ἐγχαρασσομένης δὲ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν διὰ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας. Ἡ ἠθικὴ τῶν λαῶν δὲν ἤρτηται μόνον ἀπὸ τὰς γνώσεις αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν μόρφωσιν καὶ τὸν ἐξαγνισμὸν τῶν αἰσθημάτων. Ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία παραλύει τὸν συνδέοντα τοὺς

(α) Moniteur 14 Μαΐου 1795.

πολίτας ἠθικὸν δεσμόν, ἀποξηραίνει τὴν εὐαισθησίαν, ἐνισχύουσα δὲ τὰς ἰδιοτελεῖς ροπὰς ὁδηγεῖ τὸ ἄτομον πρὸς τὸν ἐγωισμόν, ἀντικαθίστησι τὴν ἀμφιβολίαν εἰς τὴν πίστιν τῆς ἀληθείας, αἴρει πάντα φραγμὸν ἀπὸ τὰς κτηνώδεις τοῦ ἀνθρώπου ὀρέξεις, ἐμπνέει εἰς τὴν νεότητα ὑπεροψίαν χωρὶς νὰ διαφωτίζῃ αὐτήν, διὰ δὲ τῆς ἀκολασίας τῶν πεποιθήσεων ὁδηγεῖ τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἀκολασίαν τοῦ ἐγκλήματος καὶ παραλύει πάσας τὰς κοινωνικὰς δυνάμεις διὰ τῆς βεβηλώσεως τῶν συνειδήσεων. Καὶ τί; Σεῖς ἐπιχειρεῖτε νὰ καταρτίσητε νόμους πρὸς ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ καὶ ἀδιαφορεῖτε περὶ τῆς θρησκείας καὶ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, δι' ὧν διοχετεύονται αἱ ἰδέαι τῆς τάξεως, τῆς ὑπακοῆς εἰς τοὺς νόμους, τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς δικαιοσύνης εἰς πάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας; Φρονεῖτε ἆρά γε ὅτι διὰ τῆς ἐπιστήμης θὰ ἐκπαιδεύσητε τὸν λαὸν καὶ θὰ ἐπαναφέρητε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν κοινωνίαν; Ἔστω. Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν σοφῶν σας ἔσται ἐλάχιστος, μόνη δὲ ἡ θρησκεία καθίστησι δημοτικὰς καὶ προσιτὰς εἰς πάντας τὰς μεταφυσικὰς ἀληθείας, διὰ δὲ τῶν δογμάτων καὶ μυστηρίων αὐτῆς ζωογονεῖ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς καὶ προάγει τὰ αἰσθήματα τῆς ἀγάπης καὶ αὐταπαρνησίας. »

Ὁ λαὸς τῆς Γαλλίας ἐπιστρέψας εἰς τὰς ἀρχαίας θρησκευτικὰς παραδόσεις ἠκολούθησε τὴν προοδευτικὴν αὐτοῦ πορείαν μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν ὅτε ἀσεβὴς φατρία εἰσπηδήσασα εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Δημοκρατίας νέαν ἤρξατο κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καταδίωξιν. Πολλοὶ τῶν μετριοφρονούντων δημοκρατῶν ἀντέστησαν ἐρρωμένως κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἐνεργειῶν, ὁ δὲ περιφανὴς δημοσιολόγος Ἰούλιος Σιμὼν διὰ συγγραφῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ τὸν τίτλον «Θεός, Πατρίς, Ἐλευθερία» κατέδειξε τοὺς ἀπειλοῦντας τὸ ἔθνος κινδύνους. « Ἡ Γαλλία, ἔλεγεν, ἀπώλεσε τὸ αἴσθημα τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ κατευθύνεται πρὸς τὸν μηδενισμόν. Ὁ κίνδυνος εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον σπουδαιότερος ἐφ' ὅσον καταβάλλονται προσπάθειαι ὅπως ὑποκρύψωμεν τὸ μέγεθος

αὐτοῦ. Ἡ οὕτω καλουμένη οὐδετερότης ἦν ἡ Κυβέρνησις τῆς Δημοκρατίας δεικνύει καὶ ἡ περὶ τὰ θρησκευτικὰ ἀδιαφορία εἶναι χείρων καὶ αὐτοῦ τοῦ μηδενισμοῦ. Ἰσχυραὶ πεποιθήσεις πίστεως διαμορφώνουν μεγάλους πολίτας καὶ μεγάλους λαούς. Τί ἐκάμαμεν ἄράγε ἡμεῖς οἱ δημοκράται κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη; Οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐρείπια. Ὑπετάξαμεν καὶ ἐταπεινώσαμεν τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ ἀφοῦ πρῶτον ἀπεξηράναμεν πάσας τὰς πηγὰς τῆς πίστεως.»

Ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι ἡ πεῖρα τῶν σπαραγμῶν καὶ κακουργημάτων τῆς πρώτης Δημοκρατίας, ἡ ἀποκάλυψις τῶν τελευταίων πονηρῶν ἔργων τῶν ἐνεργούντων τὴν θρησκευτικὴν καταδίωξιν, ὁ κατακερματισμὸς τῶν ἀσεβῶν φατριῶν, ἡ ἀποστροφὴ τοῦ κόσμου σύμπαντος ἀπὸ τὰ τελευταῖα ἔργα τῆς ἐλαφρᾶς φιλολογίας ὧν ἡ κυκλοφορία ἀπηγορεύθη εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας εἰς ἃς αἱ κυβερνήσεις καταβάλλουσι φροντίδας περὶ τῆς ἠθικῆς τῶν λαῶν μορφώσεως, θὰ ἐκμηδενίσῃ τ' ἀποτελέσματα τῆς σημερινῆς ἀποτροπαίου καταδιώξεως γενομένης ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης τῶν Χέκελ καὶ Βύχνερ καὶ Ἰουλίου Σουρῆ ἣν μᾶς διδάσκουσιν ἤδη καὶ ἐν Ἑλλάδι.

III

Καὶ τώρα ἂς προσεγγίσωμεν εἰς τὸ κέντρον τῶν ἐκζητήσεων καὶ μελετῶν μας.

Αἱ κοινωνικαὶ ἐπιστῆμαι μελετῶσαι τὰς συνθήκας καὶ τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ εἰρηνικὴ ἐν τῇ κοινωνίᾳ συμβίωσις, ἡ ἐλευθέρα τοῦ ἀτόμου ἐνέργεια ἐν τῷ σεβασμῷ τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας, ἡ ἰσότης ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἡ ὑπεράσπισις πάντων τῶν ἀστικῶν καὶ πολιτειακῶν δικαιωμάτων, ἡ εὐνομία ἐν ἑνὶ λόγῳ καὶ ἡ κοινωνικὴ πρόοδος ὁρίζουσι τοὺς καταλλήλους θεσμοὺς καὶ τὰ προσφορώτερα νομοθετήματα πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Ἀλλὰ θεσμοὶ καὶ νομοθετήματα ἔ-

στωσαν καλῶς καὶ μετὰ πάσης ἐπιστασίας συντεταγμένα εἰς οὐδὲν καταλήγουσιν αἴσιον ἀποτέλεσμα ἐὰν ἡ θρησκεία δὲν ἀπεργάζεται συγχρόνως τὴν ἐξημέρωσιν τῶν ἠθῶν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ διάπλασιν. Θεσμοὶ τέλειοι, συνταγματικαὶ ἐλευθερίαι, ἐκλογικὰ δικαιώματα, ἔσονται πηγαὶ διαφθορᾶς καὶ κοινωνικῆς καταστροφῆς ἐφαρμοζόμενα εἰς λαὸν οὗτινος αἱ ὁρμαὶ καὶ τὰ πάθη δὲν χαλιναγωγοῦνται ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς δυνάμεως·

Διδάσκαλε! Σὺ ὁ διδάσκων ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτόματος ἀνεφύη ἐπὶ τῆς γῆς ἄνευ σκοποῦ ἢ προορισμοῦ τινος, σὺ ὁ λέγων μετὰ τῶν Βύχνερ καὶ Χέκελ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐστερημένος ἐλευθέρας βουλήσεως, σὺ ὁ διδάσκων ὅτι οὐδὲν πρὸ τῆς ζωῆς, οὐδὲν ἐκτὸς τῆς σωματικῆς ὀργανώσεως, οὐδὲν μετὰ θάνατον, εἰπὲ ἡμῖν ἐν ὀνόματι τίνος ἀρχῆς καὶ διὰ τίνων λόγων καὶ διὰ τίνος δυνάμεως θὰ ἐρμηνεύσῃς εἰς τὴν πρὸς σὲ διαπιστευθεῖσαν νεότητα τὸ καθῆκον τῆς ἐργασίας, τὸ αἴσθημα τῆς ὑπὲρ τοῦ νόμου καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐταπαρνησίας, τὸ σέβας πρὸς τὴν ἀρετήν, πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καὶ πρὸς σὲ τὸν διδάσκοντα; Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος αὐτόματος διὰ μηχανικῶν ἀσυνειδήτων τῆς ὕλης κινήσεων ἦλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδὲν καὶ ἀπέναντι οὐδενὸς ἔχει καθήκοντα. Ἐὰν δὲν εἶνε πεπροικισμένος δι' ἐλευθέρας βουλήσεως, αἱ συμβουλαί σου εἶνε συμβουλαὶ ἀφροσύνης. Ἐὰν δὲν ὀφείλῃ πρὸς οὐδένα λόγον τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου του, θὰ μυκτηρίσῃ τὰς διδασκαλίας σου. Μὴ μοῦ ὁμιλῇς, τετυφλωμένε καθηγητά, περὶ ἐπιστήμης. Δὲν ἀνέγνωσες ἄρά γε τὴν τελευταίαν ὁμολογίαν τοῦ περιφανοῦς ἀνθρωπολόγου καὶ τοῦ σοφωτέρου τῶν ζώντων φυσιολόγων γενομένην κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1892 ἐν τῷ τελευταίῳ ἀνθρωπολογικῷ συνεδρίῳ; «*Εἰς τὰς ἐρεύνας ἡμῶν περὶ πιθηκοειδοῦς τοῦ ἀνθρώπου καταγωγῆς ἐντελῶς ἀπετύχομεν. Ὁ ἐλλείπων κρίκος μεταξὺ πιθήκου καὶ ἀνθρώπου διατελεῖ ὢν φάντασμα.*» (α) Δὲν ἀνέγνωσες ἄράγε εἰς τὰς

(α) Λόγος Βίρχοβ, ἐνώπιον τοῦ ἐν Μόσχᾳ συγκροτηθέντος ἀνθρωπολογικοῦ συνεδρίου κατὰ τὸ ἔτος 1892.

δέλτους τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας ὅτι, «πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία οὐ σοφία φαίνεται;» Ἡ ἐπιστήμη! Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη διδάσκει γνώσεις, δὲν ἐξαγνίζει καρδίας. Ἡ ἐπιστήμη ἀνακαλύπτει τὴν δυναμίτιδα ἀλλ' ἡ ἠθικὴ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐνισχυομένη ὁδηγεῖ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἀνακαλύψεων τῆς διανοίας. Ἀμαθεῖς ἥρωες ἔσωσαν λαούς, θεοσεβεῖς δὲ ἄνδρες, πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας ἐστερημένοι, πλουτίσαντες διὰ τῆς ἐργασίας των περιέθαλψαν δυστυχοῦντας, ἐστήριξαν οἰκογενείας καὶ ἔθνη εὐηργέτησαν, ἀλλ' ἀσεβεῖς ἐπιστήμονες ὑπῆρξαν πάντοτε διαστροφεῖς παντὸς ἀγαθοῦ καὶ πάσης προόδου πολέμιοι. Νεύτωνες καὶ Κοπέρνικοι, Λειβνίτιοι καὶ Βιρόν, Γυΐζῶτοι καὶ Καποδίστρια, Σεβρὲλ καὶ Παστὲρ καὶ Γλάδστωνες, χριστιανοὶ ἅμα καὶ ἐπιστήμονες, τιμῶντες καὶ εὐεργετοῦντες τὴν ἀνθρωπότητα ἵστανται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ διαφωτίζουσι τὰς ὑφισταμένας οὐρανίους ἁρμονίας μεταξὺ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης καὶ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Η ΖΩΗ Η ΟΔΥΝΗ Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

I

Ἀρχόμενοι τῆς συγγραφῆς ταύτης διεγράψαμεν τοὺς ὅρους τοῦ περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ζητήματος καὶ ὑπεδείξαμεν τὸ ὑπὸ πάντων ἀποδεχόμενον δίλημμα ὑφ' οὗ παρίσταται ἡ λύσις αὐτοῦ. *Δημιουργία ἢ αὐτόματος γένεσις.* Τρίτη ὑπόθεσις δὲν ὑπάρχει.

Τί εἶνε ἡ ζωή;

Συμφώνως πρὸς τὰς δοξασίας τοῦ Βύχνερ, τοῦ Χέκελ καὶ πάντων τῶν ὑλοδοξούντων, ἡ ζωὴ εἶναι φαινόμενον φυσικο-χημικῶν τῆς ὕλης κινήσεων. Ὡς ἡ ὕλη αὐτομάτως καὶ ἀσκόπως μεταβαλλομένη ὑπὸ τὴν τυχαίαν ἐπίδρασιν βιομηχανικῶν δυνάμεων παρήγαγε τὰ ὀρυκτὰ καὶ τοὺς φυτικοὺς ὀργανισμούς, οὕτω ἡμέραν τινὰ παρήγαγε ζωϊκόν τι πλάσμα ἐξ οὗ κατάγονται πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔμβια ὄντα.

Κατ' ἀντίθεσιν τῆς δοξασίας ταύτης ὁ κράτιστος τῶν ἐν Γαλλίᾳ φυσιολόγων Κλαύδιος Βερνὰρδ διατυπώσας τὰς περὶ ζωῆς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας ἐδίδαξεν ὅτι, «ἡ ζωὴ δὲν εἶνε φαινόμενον τῶν φυσικο-χημικῶν τῆς ὕλης κινήσεων. Ἡ ζωὴ εἶνε δημιουργία. Ἐν παντὶ ζωϊκῷ σπέρματι ἐνυπάρχει *ἰδέα* ἥτις ἀνε-

λισσομένη κατὰ τρόπους ὅλως διαφόρους τῶν φυσικο-χημικῶν νόμων παράγει τὸν ζωϊκὸν τύπον». Ἡ δοξασία αὕτη ἐκυρώθη μὲν διὰ τῶν πειραμάτων τοῦ Παστέρ, δι' ὧν κατεδείχθη τὸ φυσικῶς ἀδύνατον τῆς ἐκπορεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην, ἐγένετο δὲ δεκτὴ ὑπὸ πάντων τῶν διαπρεπῶν βιολόγων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος. Καὶ ταῦτα μὲν ἀνεπτύξαμεν κατ' ἔκτασιν εἰς τὸ περὶ ζωῆς κεφάλαιον(α), θ' ἀναφέρωμεν δ' ἐνταῦθα τοὺς λόγους ἐπιφανοῦς βιολόγου οὓς σήμερον ἀναγινώσκομεν εἰς τὸ τεῦχος τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς 1893, τῆς «Ἐπιστημονικῆς Ἐπιθεωρήσεως.» «Τί εἶνε ἡ ζωή; Ἐγὼ φυσιολόγος μίαν δίδω ἀπάντησιν. Ἡ ζωὴ ἐξεταζομένη ἐξωτερικῶς εἶνε ὕλη, συναισθανομένη δ' ἐσωτερικῶς εἶνε ψυχή. Ἡ ἕνωσις αὕτη τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ ἰδεώδους ἐν τῇ φύσει, ἰδοὺ τίς ἡ ζωὴ κατὰ τὸν εὐγενέστερον αὐτῆς τύπον. Ἰδοὺ τὸ μυστήριον τὸ ὁποῖον ἡ ἐπιστήμη οὐδέποτε θὰ ἐξηγήσῃ.» (β)

Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Βύχνερ καὶ Χέκελ προτείνοντες τὰς τερατώδεις δοξασίας των περὶ ζωῆς καὶ περὶ αὐτομάτου αὐτῆς γενέσεως ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην ἐχαρακτήρισαν αὐτάς, «ὑποθέσεις καὶ δοξασίας» ἀνεπιδέκτους πειραματικῆς ἀποδείξεως ἀποτελούσας φιλοσοφικὰ θεωρήματα ἢ καὶ ὡς ἄρθρα πίστεως(γ). Ἐν ἰδιαιτέρῳ δὲ κεφαλαίῳ ἐπιθεωρήσαντες τὰς μεταγνώσεις τοῦ Χούξλεη καὶ Μαντεγάτσα καὶ τῶν λοιπῶν φυσιοδιφῶν ὅσοι πρεσβεύσαντες ἐπὶ μικρὸν τὴν περὶ αὐτομάτου τῆς ζωῆς γενέσεως θεωρίαν ἐγκατέλειψαν καὶ κατεδίκασαν αὐτήν, ἀπεδείξαμεν τὸ ὅλως ἀσύστατον τῆς ὑλιστικῆς ὑποθέσεως ἐνώπιον τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν. Προβάντες δ' εἶτα εἰς τὴν φιλοσοφικὴν μελέτην τοῦ προκειμένου ζητήματος κατεδείξαμεν τὰς ὑφισταμένας ἁρμονίας μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν, τῶν ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπι-

(α) Ὅρα σελ. 124.

(β) Ὁ φυσιολόγος Λουκιάνης καθηγητὴς ἐν τῷ καθεδρύματι τῶν ὑψηλῶν ἐπιστημονικῶν μελετῶν ἐν Φλωρεντίᾳ.

(γ) Ὅρα σελ. 60. 107. 130. 176.

στημῶν καὶ τοῦ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου χριστιανικοῦ δόγματος. Ἤδη δὲ προτιθέμεθα, ὡς ἐν ἐπιλόγῳ, νὰ ἐπισκοπήσωμεν τὰ ὕψιστα τῶν ἀνθρωπολογικῶν προβλημάτων περὶ ζωῆς, περὶ ὀδύνης καὶ περὶ θανάτου, ἐν σχέσει πρὸς τὰς δύω ἀντιθέτους ὑποθέσεις τοῦ τεθέντος διλήμματος.

Τὸ ζῆν εἶνε ἄραγε τοῦ κόπου ἀντάξιον;

Τί εἶνε ἡ ὀδύνη, τί δὲ τὸ ἐν τῇ κοινωνίᾳ κακόν;

Τί εἶνε ὁ θάνατος;

Ἡ λύσις τῶν προβλημάτων τούτων ἤρτηται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος περὶ γενέσεως καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δημιουργία μᾶς ἄγει εἰς ἓν σημεῖον ἢ δ' αὐτόματος γένεσις εἰς τὸ ὅλως ἀντίθετον. Πρόκειται ἤδη νὰ ὑποδείξωμεν τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἐναντίων σημείων καὶ συμπερασμάτων εἰς ἃ μᾶς ὁδηγεῖ ἑκάστη τῶν προτεινομένων λύσεων. Ὁ ὁρισμὸς τῶν ἀτόπων καὶ συνεπειῶν τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς ὑλοδοξίας ἐν γένει, ἀπέναντι τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, θὰ καταστήσῃ περιφανεστέραν τὴν ἀλήθειαν εἰς ἣν μᾶς ἤγαγε μακρὰ ἐπιστημονικὴ σηζήτησις, θὰ διαφωτίσῃ δὲ τὴν πρακτικὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τοῦ δόγματος περὶ γενέσεως καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου δι' οὗ λύονται πάντα τὰ μυστηριώδη τῆς ἀνθρωπότητος προβλήματα κατὰ τρόπον ἱκανοποιοῦντα τὰς ἀπαιτήσεις τῆς διανοίας καὶ τὰ συναισθήματα τῆς συνειδήσεως.

Ἀναγνῶσται! Θὰ ἐλογιζόμην εὐτυχὴς ἐὰν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἐδυνάμην νὰ μεταδώσω ὑμῖν τὰ κατακλύζοντα τὸν νοῦν διανοήματα καὶ τὰς πληρούσας τὴν καρδίαν πεποιθήσεις. Τὸ ἄτεχνον τοῦ καλάμου θὰ ἀναπληρώσω διὰ τῆς λογικῆς τῶν γεγονότων καὶ διὰ τῶν ἀποφθεγμάτων τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος. Οἱ μεγαλοφυεῖς καὶ τεράστιοι νόες διαβλέπουσι καὶ πέρα τῆς ἐπιστήμης καὶ προηγοῦνται πάσης πειραματικῆς ἀκριβώσεως τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ τίνα ἀπροσμάχητον ἰσχὺν προσλαμβάνει δοξασία ὑπὸ μὲν τῆς φιλοσοφίας ἀποδεχομένη, ὑπὸ δὲ

τῆς θετικῆς ἐπιστήμης κυρουμένη καὶ ἀνομολογουμένη ὑπὸ πάσης μεγαλοφυοῦς διανοίας ;

Ἀναγνῶσται ! Τοιαύτη εἶνε ἡ περὶ ἀρχῆς καὶ ὑποστάσεως καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου χριστιανικὴ ἀλήθεια. Ἐν αὐτῇ τὸ φῶς, ἡ πρόοδος, ἡ ἀγάπη, ὁ ἐνθουσιασμός, ἡ σωτηρία, ἡ ἐλπίς. Ἐν τῇ ἀρνήσει αὐτῆς τὸ σκότος, ὁ ἐγωϊσμός, ἡ ἀπώλεια, ἡ ἀπόγνωσις.

II

Κατ' ἀντίθεσιν, μυστηριώδη καὶ ἀνεξιχνίαστον, ὁ ἄνθρωπος περιβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ δι' ἐξαιρετικῶν γνωρισμάτων καὶ δυνάμεων καὶ καταστὰς τὸ προνομιοῦχον πλάσμα ἐπὶ τῆς γῆς, ταλαιπωρεῖται ἀπὸ λύπας καὶ ὀδύνας ὧν ἀπαλλάσσονται πάντα τὰ λοιπὰ ζωϊκὰ καὶ ἐνόργανα ὄντα.

Ἀκατάσχετον συναισθάνεται ροπὴν πρὸς ἀπόλαυσιν εὐδαιμονίας, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐργάζεται καὶ ἀγωνίζεται πρὸς ἐπίτευξιν αὐτῆς, ἐπὶ τοσοῦτον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν ἀποδιωκόμενον σκοπόν, πᾶσαι δ' αἱ δυνάμεις, δι' ὧν εἶνε πεπροικισμένος καὶ οἱ καταβαλλόμενοι ἀγῶνες πείθουσιν αὐτὸν περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ζωηρῶν καὶ ἀκατασχέτων ἐπιθυμιῶν καὶ ἀναγκῶν του ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης. Ἰδὲν δὲ ἡμέραν τινὰ ἔζησεν ἐν τῇ ἐλπίδι, ὅτι προσήγγισεν εἰς τὸ σημεῖον τῆς εὐδαιμονίας, ἀπροσδόκητον δυστύχημα, ἡ πρόγνωσις ἢ καὶ ἡ προσέγγισις τοῦ θανάτου, ἐδηλητηρίασε πᾶσαν ἡδονὴν καὶ πᾶσαν ἐμηδένισεν ἀπόλαυσιν.

Τρέφεται καὶ ζῇ, ἀλλ' εἰς τοῦτο δὲν ἐπαναπαύεται. Μετὰ τὸν πορισμὸν τῶν πρὸς συντήρησιν ἀναγκαίων, ἐγείρονται νέαι ὀρέξεις γεύσεως, νέαι καὶ ζωηραὶ ἐπιθυμίαι ἀνέσεως καὶ πολυτελοῦς εὐζωΐας.

Συμπαθῶν πρὸς τοὺς ὁμοίους του συναισθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς μετ' αὐτῶν συμβιώσεως καὶ μορφώσεως οἰκογενειακῆς καὶ ἀστικῆς κοινωνίας. Διὰ τῆς ἐν ὡρισμένῃ χώρᾳ ἀποκαταστάσεώς του, διὰ τῶν δεσμῶν τῆς φιλίας, διὰ τοῦ φίλτρου καὶ τῆς στοργῆς πρὸς τὰ τέκνα καὶ τὴν σύζυγον, τὰ τῆς συμπαθείας συναισθήματα ἱκανοποιοῦνται, ἡ δὲ τῆς συμβιώσεως ἀνάγκη πραγματοῦται καὶ θεραπεύεται. Ἀλλ' ἡ ἱκανοποίησις αὕτη καθίσταται μετὰ μικρὸν πηγὴ ὀδύνης καὶ ταλαιπωρίας. Ἀπὸ τοὺς εὐεργετουμένους διώκεται, ἀπὸ τοὺς φίλους προδίδεται, ἀπὸ τὴν πατρίδα ἀπολακτίζεται. Ἡ ἀγάπη ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς φάσεις καὶ ἐξωτερικεύσεις, εἶνε πηγὴ ἀληθοῦς ἡδονῆς καὶ ἀπολαύσεως. Ἀλλὰ καὶ τίς δύναται νὰ σκιαγραφήσῃ τὰ δεινά, εἰς ἃ ἐκτίθεται ἡ καρδία τοῦ βαθέως ἀγαπῶντος ! Ἄκουσον τὴν ἠχὼ τῶν στεναγμῶν τῆς μητρός, τοῦ φίλου, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ πάσης ἀγαπώσης καρδίας· ὑψοῦται μέχρι οὐρανοῦ. Καὶ ἐὰν ἐπὶ μικρὸν διεκόπῃ ἡ μονοτονία τῶν κλαυθμῶν, ἡ κραυγὴ τῆς θλίψεως ἐπανέρχεται ἰσχυροτέρα.

Ἡ πρὸς τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου τάσις, ἄγει αὐτὸν εἰς τὴν ἡμέρωσιν, εἰς τὴν εὐζωΐαν, εἰς τὸν πολιτισμόν, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν ἀγαθῶν τούτων, νέαι ἀναφύονται ἢ δημιουργοῦνται ἀνάγκαι, ἄγνωστοι τὸ πρίν, τῆς δὲ καρδίας ἐξευγενιζομένης καὶ τῆς φύσεως ἐξημερουμένης, ἡ θλῖψις καθίσταται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπώδυνος, τὰ δὲ ἀποτελέσματα αὐτῆς εἶνε καὶ διαρκέστερα καὶ βαθύτερα.

Ἡ συνείδησις, τὸ καθῆκον ἀποκαλύπτουσα, ἐπιβάλλει τὴν πλήρωσιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἀλλ' ἡ ἐκπλήρωσις αὕτη ἀντιστρατεύεται πολλάκις εἰς τὰς σωματικὰς ὁρμὰς καὶ ἐφέσεις, ἐνίοτε δὲ ὑποβάλλει τὸν ἐκπληροῦντα τὸν ἠθικὸν νόμον εἰς στερήσεις καὶ κακουχίας, εἰς θλίψεις καὶ ταλαιπωρίας.

Οὕτω, ἡ μὲν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ροπὴ εἶνε ἀκατάσχετος, ἡ δὲ ὀδύνη, ὁ σταθερὸς τοῦ ἀνθρώπου κλῆρος. Μεγαλοφυΐα, ἀρετή, σπουδαῖος καὶ ἄκαμπτος χαρακτήρ, δόξα, πλοῦτος, οὐδὲν δύναται ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ὀδύνην ἀπὸ τὸ προνομιοῦχον πλάσμα τῆς κτίσεως, ἀπ' ἐναντίας, ὡς διὰ τῆς προστριβῆς τοῦ λίθου ἀναλάμπει τὸ φῶς, οὕτω ἡ καρδία πρέπει νὰ τρωθῇ διὰ τοῦ κόπου καὶ τῆς θλίψεως, ὅπως ἐξ αὐτῆς ἀναλάμψῃ ἡ ἀρετή, ἡ ἀφοσιω-

σις, ὁ ἡρωϊσμὸς καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ κεκρυμμένοι θησαυροί. Οἱ εἰς τὸ καθῆκον ἀφοσιούμενοι, οἱ ἥρωες τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ τὴν ἰδίαν πατρίδα εὐεργετοῦντες καὶ ἑαυτοὺς ἀπαρνούμενοι καὶ ἐπιδιδόμενοι εἰς ἀγαθὰ καὶ κοινωφελῆ ἔργα, εἶνε τὰ προνομιοῦχα τῆς ὀδύνης τέκνα. Ἐνθυμήθητι τὸν Σωκράτην, τὸν Μίλτωνα, τὸν Τάσσον, τὸν Γαλιλαῖον, τὸν Κολόμβον, τὸν Καποδίστριαν.

Τίς εἶνε ἡ ἐξήγησις τοῦ παραδόξου τούτου φαινομένου; Ἐν μέσῳ τῆς παγκοσμίου ἁρμονίας, ὁ ἄνθρωπος, τὸ εὐγενέστερον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὄντων, ἐδημιουργήθη ἆρά γε ὅπως ἢ τὸ ἀθλιώτερον καὶ πάντων τῶν λοιπῶν δυστυχέστερον; Περιεβλήθη ἆρά γε δι' ὅλων τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ λόγου καὶ τῆς καρδίας, ὅπως συναισθάνηται τοὺς κόπους καὶ τὰς ὀδύνας καὶ προγινώσκῃ τὴν διὰ τοῦ θανάτου ἐκμηδένισιν αὐτοῦ; Πεπροίκισται δὲ δι' ὅλων τῶν εὐγενῶν τούτων τῆς προόδου καὶ τῆς τελειοποιήσεως, ὅπως οὐδέποτε ἱκανοποιῆται, τῶν δὲ αἰσθημάτων τῆς συμπαθείας καὶ ἀγάπης, ὅπως σπαράσσηται ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τῆς ἐκμηδενίσεως τῶν φιλτάτων;

III

Ἀπέναντι τοιούτων δεινῶν φοβερὸν ἐγείρεται ζήτημα. Τὸ ζῆν εἶνε ἄρ' ἄγε τοῦ κόπου ἀντάξιον;

Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἤρτηται ἐντελῶς ἀπὸ τὰς δοξασίας καὶ πεποιθήσεις τοῦ μελετῶντος αὐτὸ περὶ τῆς γενέσεως καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ δοξάζων ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις εἶνε τυχαῖον καὶ ἄσκοπον φαινόμενον προκύψαν ἐξ ἀσυνειδήτων τῆς ὕλης κινήσεων καὶ μεταβολῶν μηδένα ἔχουσα προορισμὸν ἐξαφανιζομένη δ' ὅλως διὰ τῆς ἀπονεκρώσεως τοῦ σώματος, θὰ θεωρήσῃ τὴν ζωὴν ὡς μηδεμίαν ἔχουσαν ἀξίαν τὴν δὲ ἀφιέρωσιν αὐτῆς εἰς τὴν ἀκολασίαν ἢ τὴν ἐκμηδένισιν αὐτῆς διὰ τῆς αὐτοκτονίας, ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τῶν ἀρχῶν καὶ πεποιθήσεών του. Ἀλλ' ὁ πιστεύων εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν δημιουργίαν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρ-

ξεως καὶ εἰς τὸν προορισμὸν αὐτῆς συναισθάνεται ὅτι τὸ ζῆν καὶ ἐγκαρτερεῖν ἐν μέσῳ τῶν τοῦ βίου δεινῶν πρὸς ἐπιτέλεσιν τῶν πρὸς τὴν οἰκογένειαν, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καθηκόντων, εἶνε νόμος τεθεὶς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, προτεινόμενος εἰς τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ βούλησιν καὶ κῦρος ἔχων τὴν αἰωνιότητα καὶ μέλλουσαν ζωήν.

Ἀνὴρ ἐπὶ πολλὰ μὲν ἔτη ζήσας ἐν τῇ πίστει, ἐπὶ πολλὰ δὲ ἐν τῷ σκεπτισμῷ καὶ τῇ ἀπιστίᾳ, ὁ Λαμεναί, ἦν ὁ πάντων ἁρμοδιώτερος ὅπως σκιαγραφήσῃ τὴν ἀπόγνωσιν εἰς ἣν διάκειται ψυχὴ ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τὰ δόγματα τῆς πίστεως καὶ τῆς δημιουργίας. «Ὦ! Θεέ! Ἐνίοτε ὁ λογισμὸς φονεύει τὸν ἄνθρωπον. Ὅταν ὁ οὐρανὸς εἶνε αἴθριος καὶ ἡ θάλασσα γαληνιαία ὁ ναύτης ἀναρτᾷ τὰ ἱστία καὶ ἠρέμως κωπηλατῶν διασχίζει τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' ἐὰν τρικυμιώδης πνεύσῃ ἄνεμος τὰ δὲ κύματα ὑψοῦνται βρυχώμενα ἀφίεται εἰς τὴν διάκρισίν των ὠθούμενος ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν ἄβυσσον. Ὅμοιόν τι, ἀλλὰ φρικωδες, συμβαίνει εἰς τὸν ἐγκαταλείποντα τὴν ἐνοῦσαν αὐτὸν πίστιν μετὰ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ Οὐρανίου Πατρός. Ἡ ψυχὴ καταβιβάζεται, κυλινδεῖται καὶ συνεπάγει ἐν τῇ καταπτώσει της τὸν γέλωτα τοῦ φρενητιῶντος. Πᾶν εὐγενὲς φρόνημα ἀπονεκροῦται, αἱ δὲ προϊστάμεναι μυστηριώδεις δυνάμεις κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἐκλείπουσιν ἐν αὐτῷ. Κατάβηθι λοιπόν, κατάβηθι μέχρι τοῦ κτήνους, μέχρι τῆς ἀνοργάνου ὕλης ὅπως ἀναπαυθῇς. Προσπαθεῖ ἀλλὰ δὲν δύναται καὶ ἐν μέσῳ τῆς ἀβύσσου εἰς ἣν ἐνέπεσε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ τ' ἀνεξάλειπτα στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀγωνιᾷ ἐν τῇ ὀδύνῃ καὶ τῇ ἀπογνώσει ὡς σκάφος ἀπὸ ἐναντίους ὠθούμενον ἀνέμους ἐν μέσῳ τῆς ἐρημίας τοῦ ὠκεανοῦ.»

Ἀλλ' ἐξαφανίζεται ἆρά γε μόνος ἐν τῷ βυθῷ τοῦ ὠκεανοῦ; Ὄχι. Ὄχι. Ἀληθὴς ἐνσάρκωσις τῆς κακίας ἐργάζεται καθ' ὅλον τὸν βίον ὅπως ἀποσβέσῃ ἀπὸ τὰς καρδίας τῶν ὁμοίων του πᾶν ἴχνος ἀνέσεως, πᾶσαν ἐλπίδα καὶ ἐγκαρτέρησιν καὶ πᾶν ἰδεῶδες

καὶ ὑψηλὸν φρόνημα. Ὠθεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ εἰς τὴν αὐτοκτονίαν, ἀλλ' ἐκεῖνος μένει ἐπὶ τῆς γῆς πολλαπλασιάζων τὰ θύματα. Καλεῖται Σχοπενχάουερ εἶνε δὲ διδάσκαλος τοῦ μηδενισμοῦ καὶ τῆς ἀπαισιοδοξίας. Ἰδοὺ αἱ δοξασίαι του.

«Οὐδὲν πέρα τῆς ζωῆς ὑπάρχει, κατὰ δὲ τὴν ζωὴν ταύτην μιᾶς μόνης οὔσης τῆς πραγματικότητος, ἡ τῆς ὀδύνης, ἡ τῆς θλίψεως, ἡ τῆς ἀπογνώσεως, τὸ ζῆν δὲν εἶνε τοῦ κόπου ἀντάξιον. Κακοποιός τις ἀρχή, παρήγαγε τὸν ἄνθρωπον καὶ ἔθετο ἐν αὐτῷ τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι τὴν ἡδονὴν καὶ τὸν πόνον, ὅπως διὰ τῆς στερήσεως τῆς πρώτης καὶ διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς ὀδύνης καὶ τῆς θλίψεως κατατυραννῇ αὐτόν. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ καὶ τῇ ἀπογνώσει μας, ἃς ἐξεγερθῶμεν κατὰ τῆς κακοβούλου καὶ τυραννικῆς ταύτης ἀρχῆς καὶ εἰς τὸ πεῖσμα αὐτῆς, ἃς ἐξοντώσωμεν τὴν παραχθεῖσαν ἀνθρωπότητα διὰ μιᾶς παγκοσμίου αὐτοκτονίας. Ἡ γυνή, ἰδοὺ τὸ ἐπὶ τῆς γῆς ὄργανον τοῦ κακοῦ καὶ τῆς τυραννίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀποχώρησις ὁριστικὴ τοῦ ἑτέρου ἀπὸ τὸ ἕτερον φύλον, καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἀπέρχεται ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἡ αὐτοκτονία ἐπιτελεῖται ἄνευ χύσεως αἵματος, καὶ ἡ ἀντεκδίκησις κατὰ τῆς κακοβούλου δημιουργοῦ τῆς φύσεως δυνάμεως, ἔσεται πλήρης καὶ περιφανής.»

Ἀλλ' ὁ Χάρτμαν ὁ ἐπισημότερος τῶν ὀπαδῶν τοῦ Σχοπενχάουερ ἐπρότεινε μεταβολήν τινα τοῦ περὶ αὐτοκτονίας συστήματος. Τίς εἶνε ὁ σκοπὸς τοῦ βίου; λέγει ὁ Χάρτμαν. «Ἡ ἡδονή, ἰδοὺ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ σκοπὸς πάσης αὐτοῦ σκέψεως καὶ ἐνεργείας. Ἀλλ' ἐὰν οἱ πόνοι ὑπερτερῶσι τὰς ἡδονάς, ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς εἶνε ἀληθὴς μωρία. Οἱ ἐκπολιτισθέντες τῶν ἀνθρώπων εἶνε δυστυχέστεροι τῶν βαρβάρων· οἱ βάρβαροι ἀθλιώτεροι τῶν ζώων, τὰ ζῶα δυστυχέστερα τῶν φυτῶν· τὰ δὲ φυτὰ ἀθλιώτερα τῆς ἀνοργάνου ὕλης. Ἂς κατέλθωμεν ἄρα εἰς τὴν ἀνόργανον ὕλην, ἃς ἐξαφανίσωμεν τὴν ζωὴν ἀπὸ τῆς γῆς, ἐὰν θέλωμεν νὰ καταπαύσωμεν τοὺς πόνους καὶ τὰς ὀδύνας· Ἐπιστῆμαι, κοινωνικὴ πρόοδος, ἐκπαίδευσις, τελειοποίησις, τὰ

πάντα εἶναι φροῦδα καὶ μάταια. Ἐσμὲν ἄρα γε εὐτυχέστεροι τῶν λαῶν τοῦ Μεσαιῶνος; Ἐπὶ τὸ ἔργον λοιπόν. Ἡ τυφλὴ καὶ ἀσυνείδητος δύναμις, ἡ τὸ Σύμπαν παραγαγοῦσα, συνεκεντρώθη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἂς πεισθῇ ἡ ἀνθρωπότης περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξαφανίσεώς της, ἃς συναποφασίσωσι πάντες οἱ λαοὶ μεγάλην αὐτοκτονίας ἑκατόμβην, καὶ ἐξ αὐτῆς θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἐξαφάνισις τοῦ παντός, διὰ τῆς ἐξαλείψεως τῆς συνεχούσης αὐτὸ δυνάμεως τῆς ἐν τῇ ἀνθρωπότητι ἐνοικούσης.»

Μωρίαι ! θὰ εἴπῃς ἀναγνῶστα. Ναὶ μωρίαι καὶ εἰδεχθεῖς ὑπαγορεύσεις καὶ ἀπονενοημέναι δοξασίαι· ἀλλὰ πρόσεξον ὅτι εἶνε λογικαὶ καὶ ἀναγκαῖαι συνέπειαι τῶν διδασκαλιῶν τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς ἀθείας, τὰς ὁποίας παρατηρεῖς διαδιδομένας ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ ἔθνους σου, χωρὶς ποτὲ νὰ σκεφθῇς περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀποσοβήσεως τῶν ἐπικειμένων ἠθικῶν καὶ κοινωνικῶν κινδύνων. Καὶ ἐὰν μὴ κατέκτησαν ἤδη καὶ τὴν καρδίαν σου, βεβαίως ὅμως διεσάλευσαν τὸν νοῦν καὶ ἐκλόνισαν τὰς πεποιθήσεις σου.

« Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ εἶμαι ὑλιστής, μοὶ ἔλεγε, περιπλανηθεὶς νέος ἐκ τῶν τῆς ὑλοδοξίας διδασκαλιῶν, καὶ ὅμως οὔτε τὰς ἰδέας τῆς ἀπαισιοδοξίας, οὔτε τὴν αὐτοκτονίαν ἐπιδοκιμάζω». «Τὸ γνωρίζω, ἀπήντησα εἰς τὸν νέον, εἶθε δὲ νὰ μὴ ἔλθῃ ποτὲ ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἡ ψυχή σου βεβαρημένη ὑπὸ τοῦ πόνου καὶ τῆς θλίψεως, θ' ἀπευθύνῃ τὴν ἀπαισίαν ἐρώτησιν, ἐὰν ἡ ζωὴ εἶνε ἀνταξία τῆς ὀδύνης. Διὰ τὸν πρεσβεύοντα ὑλιστικὰ καὶ ἀθείας δόγματα, ἡ ἀξία τῆς ζωῆς δὲν εἶνε ἀπόλυτος, τὸ δὲ ζήτημα τῆς αὐτοκτονίας εἶνε ζήτημα καιρῶν, περιστάσεων καὶ θάρρους. Ἐννοῶ τὸν θεωροῦντα τὴν ζωήν, ὡς καθῆκον αὐταπαρνήσεως, ὡς ἀποστολὴν ἀνατεθεῖσαν ὑπὸ ὑπερτάτου Δημιουργοῦ, ὡς προσωρινὴν καὶ παροδικὴν δοκιμασίαν καὶ ἐκτιμῶντα τὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τῶν βασάνων. Ἐννοῶ τὸν Σλβιον Πέλλικον ἐπιστέλλοντα εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἐκ τῶν εἱρκτῶν τῆς Ἐνετίας· «Πᾶσαι αἱ θλίψεις μου ἀνεπαίσθητοι, ἀφ' ἧς ἀνέκτησα τὸ ὑπέρτατον τῶν

ἀγαθῶν, τὴν θρησκείαν.» Ἐννοῶ τὸν Βύρωνα εἰπόντα ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου προσφιλοῦς ὄντος· «Κλίνω ταπεινῶς τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου», διότι εἰς τὸ ἡμερολόγιον αὐτοῦ ἀνεγνώσθησαν μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ ἑπόμενοι λόγοι· «Ἀναλογιζόμενος τὴν πνευματικότητα τῆς ψυχῆς, δὲν ἀμφιβάλλω περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς. Ἐπροσπάθησα νὰ ἐγείρω ἐν ἐμοὶ δισταγμούς, ἀλλ' ἀείποτε ἀπέτυχον. Ἡ μέλλουσα ζωὴ θὰ ὁμοιάζῃ ἄρά γε τῇ παρούσῃ; Τὸ ζήτημα εἶνε διάφορον καὶ σκοτεινόν. Ἡ ἀθανασία ὅμως τῆς ψυχῆς εἶνε δι' ἐμὲ τοσοῦτον βεβαία, ὅσον ἡ θνησιμότης τοῦ σώματος». Ἀλλὰ διὰ τὸν μὴ πιστεύοντα εἰς τὴν ὕπαρξιν ὑπεραισθητοῦ κόσμου, διὰ τὸν ἐκλαμβάνοντα τὸν ἄνθρωπον ὡς ὀργανικὴν μηχανήν, προκύψασαν ἐκ τῶν αὐτομάτων τῆς ὕλης ἀνελίξεων, ἄνευ προορισμοῦ ἢ σκοποῦ τινος, ἡ ζωὴ εἶνε νὺξ ἄνευ ἀστέρος καὶ ἄνευ ἐλπίδος φωτός, οὐδ' ἐννοῶ ἐπὶ τῇ βάσει τίνος λογικῆς ἀρχῆς δύναται ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν ἀξίαν τινὰ καὶ νὰ καταδικάσῃ τὸν αὐτοκτόνον. Σύ, ἐξηκολούθησα λέγων πρὸς τὸν ἀποπλανηθέντα νέον, σὺ ἀνετράφης ἐν μέσῳ οἰκογενείας, ἥτις ἐμόρφωσε τὴν καρδίαν σου, διὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ καθήκοντος καὶ σ' ἐδίδαξε τοὺς ἠθικοὺς νόμους ὡς θεῖα παραγγέλματα, ὡς ἐκ τούτου δέ, ἀσυνεπὴς πρὸς τὰς ἀρχάς σου, ἀπεχθάνεσαι τὰς λογικὰς καὶ ἀναγκαίας τοῦ ὑλισμοῦ συνεπείας. Ἀλλ' ὁ υἱός σου θὰ προπαρασκευασθῇ λογικώτερος σοῦ καὶ θὰ ἐξαγάγῃ μετὰ μείζονος λογικότητος τὰ πρακτικὰ τῆς θεωρίας συμπεράσματα. Θ' ἀναγνώσῃ τὰ ἔργα τοῦ Χέκελ καὶ τοῦ Σχοπενχάουερ, δὲν θ' ἀκούσῃ δὲ κατ' οἶκον προφερόμενον τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ θὰ ἐνωτισθῇ λόγους εὐσεβείας καὶ ἐγκαρτερήσεως. Αἱ πρῶται τῆς ζωῆς ὀδύναι, αἱ πρῶται τῆς νεότητος ἀπογοητεύσεις θὰ ἐμπλήσωσι τὴν καρδίαν του ἀπελπισίας καὶ ἀπογνώσεως· τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως θὰ κατισχύσῃ ἴσως τῆς ψυχικῆς ἐρημώσεως· δὲν θὰ ἀποπειραθῇ κατὰ τῆς ὑπάρξεώς του, ἀλλ' ὁ θάνατος ἐπελάβετο τῆς καρδίας, μόνη δὲ ἡ ἀπομένουσα ἐλπὶς ἐν τῇ ἀπογνώσει, εἶνε ἡ σωματικὴ ἀπόλαυσις, εἰς ἣν θὰ ἐκζητήσῃ

τὴν παρηγορίαν καὶ τὴν κατάπαυσιν τοῦ πόνου καὶ τῆς ὀλίψεως. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν κορεσμὸν πάσης ἐπιθυμίας, ἡ ἡδονὴ θ' ἀπολέσῃ πᾶν θέλγητρον, ἡ ἀπόγνωσις θ' ἀνακτήσῃ τὸ κράτος της, ἡ δὲ ζωή του ἔσεται ζωὴ ταλαιπωρίας καὶ θανάτου, «τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος». Θέλεις νὰ γνωρίσῃς τίς εἶνε ἡ ψυχικὴ κατάστασις τῶν ζώντων ἐν τῇ περιφρονήσει παντὸς ἰδεώδους καὶ πάσης ὑπερκοσμίου ἀληθείας; Ἄκουσον τὸν ἄθεον Λεναγκούρ, ἐξ ἰδίας λαλοῦντα πείρας. «Εἴμεθα τλήμων γενεά. Πλανώμεθα διηνεκῶς ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ, ζητοῦντες ὡς ὁ Ἰσραὴλ τόπον ἀναπαύσεως. Ἐγκαταλελειμμένοι ἄνευ προφήτου, ἄνευ ὁδηγοῦ, ἄνευ ἀστέρος, δὲν ἠξεύρομεν ποῦ νὰ στήσωμεν τὴν σκηνὴν ἐν τῇ ἀχανεῖ ἐκτάσει τῆς ἐρήμου. Τὰ πάθη μᾶς παρασύρουσιν, ἡ πλῆξις καταβιβρώσκει τὴν καρδίαν, ἡ λύπη μᾶς καταβάλλει καὶ ἡ αὐτοκτονία, ὁ δαίμων τοῦ σκότους, ἀγρυπνεῖ παρὰ τὸ ἡμέτερον προσκεφάλαιον ἢ μᾶς περιμένει εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν ὑδάτων. Μὴ εὑρισκόντων ἡμῶν σταθερὸν πυθμένα, ὅπως ῥίψωμεν τὴν ἄγκυραν τῆς θελήσεώς μας, αὕτη ἐθραύσθη ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν. Ἀπωλέσαμεν τὸν ἡμέτερον ὁδηγόν, ἐθυσιάσαμεν τὰ αἰσθήματα, παρελύσαμεν πάσας τὰς δυνάμεις τῆς συνειδήσεως. Ἀμφιβάλλομεν ὡς καὶ περὶ τῆς ἐφημέρου ἡμῶν ὑπάρξεως καὶ τῆς πραγματικότητος τῆς ὁδοιπορίας μας ἐπὶ τῆς κατηραμένης γῆς. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ θεάματος τῆς ζωῆς, ἐρωτῶμεν ὡς οἱ πυρέσσοντες καὶ ἐκ τοῦ ὕπνου ἀφυπνιζόμενοι, «τί ποτε εἶνε τὸ ὄναρ τοῦτο». (α)

Τοιαύτη εἶνε ἡ λύσις τοῦ προβλήματος περὶ τῆς ἀξίας τῆς ζωῆς, συμφώνως πρὸς τὰς διδασκαλίας τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς ἀθείας, ἀπαγγελλομένας ἐν ὀνόματι ψευδοῦς ἐπιστήμης καὶ ἀσεβοῦς σοφίας, διαδιδομένας δὲ εἰς τοὺς λαούς, πρὸς ἐπικράτησιν ἀρχῶν καὶ ἰδεῶν, ἀντιστρατευομένων εἰς πᾶσαν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀλήθειαν. Τερατώδεις καὶ ἀπονενοημέναι θεωρίαι, σαλεύουσαι τὴν ἰδέαν τοῦ καθήκοντος, ἐξασθενίζουσαι τὴν θέ-

(α) Ἐπιστολαὶ εἰς Μαρσίαν. Ἐπιστ. δ'.

λησιν, ἀποσβεννύουσαι τὴν φλόγα παντὸς ἐνθουσιασμοῦ καὶ παντὸς γενναίου φρονήματος.

IV

Ὡς ὁ λίβας διερχόμενος διὰ χλοερῶν λειβαδίων καὶ ἀνθηρῶν κήπων κατακαίει τ' ἄνθη καὶ ἀφίνει ὄπισθεν αὐτοῦ γυμνὰ στελέχη καὶ ἀποξηραμμένους κλάδους, οὕτω καὶ αἱ τοῦ μονισμοῦ καὶ τῆς ὑλοφροσύνης θεωρίαι ἀποξηραίνουσι τὰς καρδίας καὶ τὰς πηγὰς παντὸς γενναίου καὶ ἰδεώδους φρονήματος.

Παρατηρήσατε τὸν ποιητὴν ἐκεῖνον. Ἐκαλεῖτο Λεοπάρδης καὶ ἐκ τῶν θεωρημάτων τῆς ἀθέου ἀπαισιοδοξίας ἀποπλανώμενος ἀπεικόνιζε τὴν ψυχικὴν αὐτοῦ κατάστασιν. «Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην τοῦ ἀγαπᾶν καὶ ἐνθουσιᾶν ὑπὲρ τῆς ζωῆς, καὶ ὅμως ἀπεξηράνθην ὡς ὁ κάλαμος. Οὐδὲν πάθος εἰσχωρεῖ εἰς τὴν ἀθλίαν ψυχὴν καὶ αὐτὴ ἡ ὑψίστη καὶ αἰωνία δύναμις τῆς ἀγάπης ἐμηδενίσθη ἐν ἐμοί. Οὐδὲ στεναγμοῦ εἶνε ἀξία ἡ γῆ. Ὁ βίος πικρία καὶ πλῆξις, ὁ δὲ κόσμος ἰλύς. Οὔτε ἐπὶ τῆς γῆς οὔτε ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπάρχει φίλος ἢ παρήγορος διὰ τὸν ἄνθρωπον, μόνη δ' ἀπομένουσα παραμυθία εἶνε τὸ ξίφος καὶ ἡ τῆς ζωῆς ἐκμηδένισις.» Ἄπελπις ἐν μέσῳ τῶν ἀγώνων τῶν συγχρόνων του πρὸς ἀναγέννησιν τῆς Ἰταλικῆς ἐθνικότητος καὶ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος ἐνέσπειρεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὴν ἀπόγνωσιν. «Τὸ μέλλον, ἔγραφε πρὸς τὸν Ἄγγελον Μάϊν, εἶνε ζοφερόν, πανθ' ὅσα δὲ παρατηρῶ καὶ διαβλέπω μὲ πείθουσιν ὅτι ὄναρ καὶ μωρία εἶνε ἡ ἐλπὶς τῆς Ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως.» Ἀλλ' οἱ μεγάλοι ἀγωνισταὶ πεποιθότες ἐπὶ τῇ προνοίᾳ τοῦ Ὑψίστου, ἀνυψοῦντες καὶ ὀξύνοντες τὸ φρόνημα ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει καὶ τὰ αἰσθήματα διαμορφώσαντες καὶ ἐξευγενίσαντες ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ καθήκοντος, διέψευσαν τὰς ἀπαισίας τοῦ Λεοπάρδη προρρήσεις. Σοφὸς ἀνὴρ πεσὼν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς δόξης καὶ ὡς ἐκ θαύματος διασωθείς, ὁ ἐμὸς διδάσκαλος Μοντανέλης, ἔλεγέ μοι. «Ἡμεῖς πιστεύομεν εἰς τὴν πρόοδον διότι ἀδιάσειστον ἔχομεν πίστιν εἰς τὸν Θεόν. Καὶ τί δύναται νὰ ἦνε ἡ πρόοδος ἐὰν δὲν πρϋπάρχῃ ἡ τελειότης πρὸ πάσης κινήσεως καὶ πρὸ πάσης ζωῆς; Προτάσσων δὲ τὴν ἀρχέτυπον τῆς τελειότητος ἰδέαν, ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὑπεράνω τῆς κτίσεως, ἰδοὺ ἡ δημιουργία.» Καὶ τὰς ἀρχὰς ταύτας οἱ ἡγέται τοῦ Ἰταλικοῦ ἀγῶνος πρεσβεύοντες, καὶ Θωμασαῖος σχολιάζων τὰ εὐαγγέλια, καὶ ὁ Μαντζώνης συντάσσων τὴν περιώνυμον αὐτοῦ συγγραφὴν περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ὁ ζῶν ἔτι Καῖσαρ Καντοῦ ἀφηγούμενος τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς ἀρχῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀντεπεξήρχοντο μὲν κατὰ τῆς ἐθνοφθόρου ὑλοφροσύνης καὶ ἀπαισιοδοξίας τοῦ Λεοπάρδη, ἐξεζήτησαν δὲ τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς καὶ ἠρύοντο τὰς ἐλπίδας τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἀγώνων των ἐν τῇ οὐρανίῳ ἁρμονίᾳ τοῦ θρησκευτικοῦ δόγματος καὶ τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος.

V

Καὶ τί εἶνε ἀράγε τὸ ἐν τῇ κοινωνίᾳ κακόν, τίνι δὲ τρόπῳ δυνάμεθα νὰ μετριάσωμεν τ' ἀποτελέσματα τῶν ταλαιπωριῶν τοῦ βίου ὅσαι εἶνε σύμφυτοι πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν;

Καλὸν εἶνε οἱ διδάσκαλοι τοῦ ἔθνους καὶ οἱ προσδοκῶντες τὴν θεραπείαν τῶν κοινωνικῶν δεινῶν ἀπὸ μόνης τῆς γραμματικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς παιδεύσεως νὰ γνωρίσωσι τὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις περικλεοῦς τῶν ἡμερῶν μας ἐπιστήμονος. Καὶ ὅσοι τῶν οἰκογενειαρχῶν πιστεύουσιν ὅτι ἐξησφάλισαν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν τέκνων των ἐργασθέντες πρὸς ἐπισώρευσιν πλούτου, καλὸν εἶνε νὰ γνωρίσωσι τὰς πεποιθήσεις ἀνδρὸς παντὸς μὲν πλούτου πάσης δὲ δόξης ἀπολαύσαντος ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης. Συνοψίζω ἐνταῦθα τὰς ἰδέας τοῦ Ἀδόλφου Θιέρσου.

Σκληρὰ ὀδύνη μαστίζει τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, κακὸν δὲ ὑπάρχει εἰς τὴν κοινωνίαν, κακὸν πολύ, πρέπει δὲ νὰ τὸ ἐλαττώσωμεν. Πρέπει νὰ μεταβάλωμεν τὸν μέλανα ἄρτον εἰς λευκόν, τὰ ῥάκη εἰς καλὸν ἔνδυμα, τὴν κτηνώδη ἀμάθειαν εἰς μελέτην

τῶν ὄντων, πρέπει νὰ παρηγορήσωμεν καὶ νὰ περιθάλψωμεν τοὺς θλιβομένους καὶ ἐν δοκιμασίαις περιελθόντας. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀφήσωμεν τὸ ἄτομον καὶ τοὺς λαοὺς εἰς ἄγνοιαν, πρέπει εἰλικρινῶς νὰ τοὺς διδάξωμεν ὅτι καὶ ἀφοῦ κάμωμεν πάντα θὰ μείνουν εἰς τὴν καρδίαν των λύπαι καὶ πόνοι πολλάκις ἀνυπόφοροι. Ἀναβῆτε τὴν κλίμακα τῶν αἰώνων, μεταβῆτε ἀπὸ τὸν τιμαριωτισμὸν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν βασιλείαν, ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἐκλέξατε τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν Ἀντωνίνων, τὴν πολυχρόνιον εἰρήνην τοῦ Αὐγούστου, δράμετε εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπισκεφθῆτε τὰς τρισολβίους αὐτῆς πόλεις τὰς λαμπρὰς Ἀθήνας, τὴν πλουσίαν Κόρινθον, καταβῆτε τὴν κλίμακα, διέλθετε τὰ δύω ἡμισφαίρια ἀπὸ τὸν ἀπαθῆ Ἰνδόν, ἀπὸ τὸν φιλόπονον κάτοικον τῆς Κίνας τὸν τρεφόμενον μὲ ὀλίγον ὀρύζιον, ἐπανέλθετε εἰς ἄλλους λαούς, περάσατε τὸν Ὠκεανόν, διέλθετε ἀπὸ πόλου εἰς πόλον τὰς δύω Ἀμερικάς, ἀκολουθήσατε τὸν ἄγριον αὐτῶν κάτοικον, ὅστις, εἰς τὰ ἀπέραντα δάση του κίνδυνον μόνον ἔχων τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κυνηγίου του κατὰ τοῦ ἀγρίου βοός, πατρίδα δὲ μόνην τὰ κόκκαλα τῶν προπατόρων του, τὰ ὁποῖα φέρει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς θήκην δερματίνην, δὲν ὑπόκειται σχεδὸν εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἐπιστρέψατε μὲ πλοῖα Ἀμερικανῶν, μὲ πλοῖα Ἄγγλων, θαυμάσατε τὰ συσσωρευόμενα εἰς τὰς ἔχθας τοῦ Ἰαμάικος πλούτη, ἐν ἑνὶ λόγῳ, παρατηρήσατε τὸ ἀνθρώπινον γένος ὁλόκληρον, ἀκούσατε ὅλας τὰς καρδίας καὶ ἀποκριθῆτε. Εἰς τὰ βάθη τῶν καρδιῶν τούτων δὲν ἀκούετε ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν πόνον; Μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων τούτων ἀνθρώπων, ποῖος ἔχει ὅτι ἐπιθυμεῖ; ποῖος δὲν ἔχει νὰ λυπηθῇ ὅτι ἔχασεν ἢ ποῖος δὲν ἔχει νὰ φοβηθῇ μὴ πάθῃ; ποῖος, εἰς τὸ ταξείδιον τοῦτο τοῦ βίου, δὲν ἐστερήθη πατρός, μητρός, συζύγου, τέκνων; Ποῖος δὲν ἔχει ἐνώπιόν του ἢ τὰς πικρίας τῆς ζωῆς ἤτις ἀρχίζει, ἢ τὰς πικρίας τῆς ζωῆς ἤτις κλίνει πρὸς τὸν θάνατον; Ἂν θέλετε νὰ πεισθῆτε περὶ τούτου, ἀφήσατε τὸν πτωχόν, τὸν πεινῶντα, τὸν διψῶντα, τὸν γυμνητεύοντα, παρατηρήσατε

τὸν κοιμώμενον εἰς κλίνην μεταξόφαντον καὶ πατοῦντα ἐκλεκτοὺς καὶ πολυανθεῖς τάπητας. Δὲν πεινᾷ, δὲν διψᾷ, δὲν εἶνε γυμνὸς τῷ ὄντι· τρώγει καὶ πίνει καὶ ἀναπαύεται· ἀλλὰ κυττάξατε τὸ μέτωπόν του, εἶνε πλῆρες ῥυτίδων· ἠξεύρετε τί κάμνει; Ἐπιθυμεῖ, ἐπιθυμεῖ θερμῶς, θερμότερον πολὺ παρὰ τὸν πτωχὸν καὶ πεινῶντα· ἐπιθυμεῖ καὶ ἐπιθυμῶν τήκεται· ἠξεύρετε τί; ὄχι ἄρτον, ὄχι ἐκλεκτὰ φαγητὰ καὶ καρυκεύματα, ὄχι ὑποστατικὰ πλούσια καὶ πανευφρόσυνα. Ἀπὸ αὐτὰ ἔχει τόσα, ὅσα δὲν ἠξεύρει τί νὰ τὰ κάμῃ· τὰ ἐκλεκτὰ φαγητὰ μόλις ἐγγίζει εἰς τὸ στόμα του· τοὺς ἀγρούς του ἀμελεῖ· ἀλλ' ἐπιθυμεῖ θησαυροὺς νέους, ἐπιθυμεῖ ἐξουσίαν τὴν ὁποίαν ἄλλοι τοῦ φιλονεικοῦν, ἐπιθυμεῖ πιμὴν τὴν ὁποίαν ὑβριστὴς ἴσως τοῦ ἥρπασε, εἶχε κόρην ἀγαπητὴν καὶ ἀπέθανε, σύζυγον προσφιλῆ καὶ τὴν ἔχασε. Συμπάθειαν ἴσως δὲν ἔχετε πρὸς τὸν κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦτον εὐτυχῆ. Ἀλλ' ἰδοὺ ἄλλος καὶ εἶνε ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ. Ἀποθνήσκει ὡς ὁ Ἐπαμεινώνδας εἰς Μαντίνειαν, ἀφοῦ ἐνίκησεν εἰς Λεῦκτρα· ἀποθνήσκει ὡς ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος εἰς Λοὺτζεν, ἀφοῦ ἐνίκησεν εἰς Λειψίαν· ἢ ὡς ὁ Γαστὼν Δεφουᾶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου του ἀποθνήσκει εἰς Ῥαβένναν θριαμβεύσας τὸν κάλλιστον τῶν θριάμβων. Καὶ Κάρολος ὁ Ε' ὁ πάντοτε καὶ πανταχοῦ εὐδοκιμήσας, δὲν μοῦ λέγετε, διατί παραιτεῖται τῆς βασιλείας καὶ καταλύει τὸν βίον πλήρης ὀδύνης καὶ θλίψεων; Καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἡ ἱστορία ὀνομάζει Ναπολέοντα, ὁ τρισόλβιος θνητὸς ὁ ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη τὸν κόσμον δαιμονίσας; Μετὰ τὸ Ῥιβόλι, τὸ Μαρέγκον, τὸ Ὠστερλίτζ εὑρίσκει τὴν Λειψίαν καὶ τὸ Βατερλό, εὑρίσκει τὴν Ἁγίαν Ἑλένην. Ἀποθνήσκει μόνος, μακρὰν τῆς συζύγου του, μακρὰν τοῦ υἱοῦ του, ἁλυσίδετος ὡς Προμηθεὺς εἰς τὸν βράχον. Καὶ ὅσοι εἴδατε τὸν Ι' Κάρολον καὶ τὸν Λουδοβῖκον Φίλιππον πίπτοντας, καὶ χρημνιζομένας βασιλείας ἐπὶ βασιλειῶν καὶ θρόνους ἐπὶ θρόνων, νομίζετε ὅτι δὲν ὑπάρχουσι λύπαι καὶ ὑψηλὰ καὶ χαμηλὰ καὶ παντοῦ καὶ περισσότεραι ὑψηλὰ ἢ χαμηλά; Ἐστὲ μύωπες ἂν δὲν

βλέπετε ὅτι καὶ ἡ πορφύρα καὶ ἡ κάπα εἶνε καλύμματα ἐπουσιώδη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν ἀκτινοβόλον λάμψιν τῆς πρώτης, ὑπὸ τὸ ἄχαρι χρῶμα τῆς δευτέρας κρύπτεται φρικτὴ ἰσότης θλίψεων. Ὁ Θεὸς ἔθεσεν εἰς τὰς καρδίας ὅλων τὴν λύπην, τὸ ὅμοιον τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐλατήριον, τὸ ὁποῖον, ὅταν ὁ κόσμος τὸ πιέζῃ, ἀνθίσταται, ὑποχωρεῖ, ἐγείρεται, πάλιν ὑποχωρεῖ, καὶ πάντοτε στενάζει κινούμενον, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἐνεργεῖ, πάντοτε ὠθεῖ εἰς τὰ ἔμπροσθεν τὴν ἀνθρωπότητα, φέρον αὐτὴν διὰ δοκιμασίας ὁρατῆς εἰς σκοπὸν ἀόρατον. Ἀλλ' ἡ θρησκεία, προχωροῦσα ἐπέκεινα τῆς φιλοσοφίας, ἡ θρησκεία, ἐξάγουσα ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς εἰκασίαν ὑψηλήν, ἥτις εἰς μὲν τὸν μὴ πιστεύοντα ἐντελῶς εἶνε ἐπιθυμία εἰς δὲ τὸν ἔχοντα πλήρη τὴν πίστιν βεβαιότης, θεωρεῖ τὰς λύπας ὅλας τοῦ βίου ὡς ἀκάνθας καὶ τριβόλους τῆς μακρᾶς ὁδοιπορίας, ἥτις μᾶς φέρει εἰς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα, καὶ τότε ἡ λύπη εἶνε τῆς ἀφεύκτου ταύτης ὁδοιπορίας δυσκολία ἄφευκτος, τὴν ὁποίαν ὅμως παρακολουθεῖ παρηγορία ἄμεσος, ἡ ἐλπίς. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ θρησκεία λέγει ἡμῖν ὑπομένετε, ὑπομένετε μὲ ταπείνωσιν, μὲ καρτερίαν, μὲ ἐλπίδα, ἀτενίζοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Ὑψίστου πιστεύοντες. Ὅθεν ἡ ἰσχυροτάτη τῶν θρησκειῶν, ἡ Χριστιανικὴ πίστις, ἐξασκεῖ ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου ἐξουσίαν διηνεκῆ, χρεωστοῦσα αὐτήν, μεταξὺ ἄλλων, εἰς πλεονέκτημα τοῦ ὁποίου στεροῦνται ὅλαι αἱ λοιπαὶ θρησκεῖαι. Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἠξεύρετε ποῖον εἶνε; Ὅτι μόνη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἔδωκε σημασίαν εἰς τὴν λύπην. Πολλάκις ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἠθέλησε νὰ συζητήσῃ τὰ δόγματά της· τὴν ἠθικήν της ὅμως, τὸν τρόπον δῆλα δὴ καθ' ὃν ἐννοεῖ τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ποτέ. Ἡ πολυθεία δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντισταθῇ εἰς τὸ πρῶτον βλέμμα τοῦ Σωκράτους ἢ τοῦ Κικέρωνος, διότι ἡ θρησκεία ἐκείνη, μίγμα μυθωδῶν διηγημάτων, ποίησις χαριεστάτη μᾶλλον ἢ θρησκεία, ἱστορία παθῶν καὶ ἐρώτων καὶ ἡδονῶν τῶν θεῶν, ἦτο ἱστορία βασιλέων ἀναβιβασθεῖσα εἰς τοὺς

οὐρανούς. Ὡς ἱστορία ἦτο ψεῦδος; ὡς ἠθική, σκάνδαλον. Ἡ θρησκεία ὅμως ἥτις ἦλθε καὶ εἶπεν. Εἷς καὶ μόνος ὑπάρχει Θεός, καὶ ὁ Θεός οὗτος ἔπαθε καὶ ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν· ἡ θρησκεία ἥτις ἔδειξε τὸν Θεὸν τοῦτον ἐσταυρωμένον, καθυπέταξε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν μὲν ἀνθρώπινον νοῦν ἐφώτισε διὰ τῆς ἰδέας τῆς ἑνότητος τοῦ Θεοῦ, τὴν δὲ ἀνθρωπίνην καρδίαν ἐσαγήνευσε διὰ τῆς ἀποθεώσεως τῆς λύπης. Καὶ ὢ τοῦ θαύματος! ὁ Θεὸς οὗτος ὁ πάσχων, ὁ ἀποθνήσκων τὸν φρικτὸν καὶ ἐπονειδιστον θάνατον τοῦ σταυροῦ, λατρεύεται καὶ προσκυνεῖται ἀπειράκις περισσότερον, παρ' ὅσον ἐλατρεύετο ἄλλοτε ὁ γαληνὸς καὶ μεγαλοπρεπὴς Ζεύς. Ἐνῷ δὲ ἓν βλέμμα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας διέλυσεν ὡς χιόνα τὴν πολυθείαν, ὁ χριστιανισμὸς δεσπόζει ἐπὶ τῶν καρδιῶν καὶ ἀφοῦ ὁ Καρτέσιος ἔθετο τὰς βάσεις τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ ἀφοῦ ὁ Γαλιλαῖος ἀνεκάλυψε τὴν κίνησιν τῆς γῆς, καὶ ἀφοῦ ὁ Νεύτων ἀνεκάλυψε τοὺς νόμους τῆς ἕλξεως τοῦ παντός, καὶ ἀφοῦ ὁ Βολταὶρ καὶ Ρουσσὼ ἐκρήμνισαν τοὺς θρόνους.

Ταῦτα ἐδόξαζεν ὁ Ἀδόλφος Θιέρσος· κατὰ δὲ τοῦ ὑψίστου καὶ ἀκροτάτου ἀγαθοῦ, κατὰ τῆς αἰωνίου ἀληθείας καὶ παρηγόρου ἐλπίδος τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῆς μόνης τελεσφόρου δυνάμεως πρὸς κοινωνικὴν ἐξημέρωσιν καὶ ἠθικὴν πρόοδον, λυσσώδεις καὶ ἀσεβεῖς ἀπευθύνονται προσβολαὶ τὴν μὲν καρδίαν τῆς νεότητος δηλητηριάζουσαι τοὺς δὲ ἁπλουστέρους ἀποπλανῶσαι πανταχοῦ δὲ διασπείρουσαι τὴν ἀμφιβολίαν, τὸν σκεπτισμὸν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν. Ἀπέναντι δὲ τῶν θρησκευτικῶν ἐπαγγελιῶν, ἀπέναντι τῆς χριστιανικῆς ἰδέας καὶ ἠθικότητος, προτείνουν ἄραγε τὴν ἀντικατάστασιν ἐπιστημονικῆς τινος ἀληθείας ἢ νέαν τινὰ διδασκαλίαν τὴν μὲν διάνοιαν διαφωτίζουσαν τὰ δὲ μυστήρια τοῦ παντὸς ἀποκαλύπτουσαν ἢ τὴν καρδίαν ἱκανοποιοῦσαν καὶ δυναμένην νὰ μετριάσῃ τὰς ὀδύνας καὶ ταλαιπωρίας τῆς ἀνθρωπότητος ἢ ἀναχαιτίζουσαν τὴν πρὸς τὰς κακίας καὶ τὰ ἐγκλήματα ροπήν; Οὐδὲν τούτων. Τὸ φυσικῶς ἀδύνατον ἀντικαθιστῶσιν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς δημιουργίας· τὴν ἠθικὴν τῆς

κτηνώδους ἡδονῆς καὶ ἀπολαύσεως εἰς τὴν ἠθικὴν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως· τὸ ἀνεύθυνον τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἰς τὸ μέγα καὶ περιφανὲς γεγονὸς τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως· ἐπινοήσεις ἄφρονας τῆς καλουμένης θετικῆς φιλοσοφίας εἰς τὰς κυρουμένας ἀληθείας ὑπὸ τῶν σοφῶν τῆς ἐπιστήμης ἑρμηνέων, ἀπέναντι δὲ τοῦ πόνου, τῆς ὀδύνης καὶ τῶν τοῦ βίου ταλαιπωριῶν τὴν ἀπελπισίαν καὶ ἀπόγνωσιν. Ἀρνοῦνται καὶ καταλύουσιν, ἀλλὰ τί ἀντικαθιστῶσι πρὸς λύσιν τῶν αἰωνίων προβλημάτων ὅσα πιέζουσι τὴν καρδίαν τῆς ἀνθρωπότητος; Τίνα δ' ἐκ τῶν ἀποτροπαίων τῆς ἀθείας δοξασιῶν πορίζεται τὸ ἄτομον ἢ ἡ κοινωνία ἔστω καὶ πρόσκαιρον καὶ ἐλαχίστην ὠφέλειαν; Τὰς καρδίας τῶν λαῶν ἐνέπλησαν ἐρειπίων σκεπτισμοῦ καὶ ἠθικῆς ἐρημώσεως, ἀλλὰ τίνα διήνοιξαν ὁδὸν ἀγάπης καὶ εὐποιΐας ἢ προσκαίρου βελτιώσεως καὶ εὐδαιμονίας; Εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἂς ἀπαντήσωσιν αἱ οἰμωγαὶ καρδίας ἀψαμένης τῶν ἀσεβῶν διδασκαλιῶν ἄλλοτε μὲν ζώσης ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἀληθείᾳ εἶτα δὲ φθειρομένης ἐν τῷ σκεπτισμῷ καὶ ἐν τῇ ἀπολαύσει πάσης σωματικῆς ἡδυπαθείας.

« Ὁ Χριστιανισμός, ἔγραφεν ὁ υἱὸς τοῦ αἰῶνος, ὁ Ἀλφρέδος δὲ Μουσσέ, ἀπώλεσε τοὺς αὐτοκράτορας ἀλλ' ἔσωσε τοὺς λαούς, διότι ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς καλύβης εἰς τοὺς ἀγγέλους τοῦ Ἰησοῦ. Οἱ ἀνταγωνισταὶ τοῦ Χριστοῦ εἶπον εἰς τὸν δυστυχοῦντα· Σὺ ἐγκαρτερεῖς μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς δικαιοσύνης ἀλλὰ δικαιοσύνη δὲν ὑπάρχει· ἐγκαρτερεῖς ἐλπίζων εἰς τὴν αἰωνίαν ζωήν, ἀλλ' ἡ ἰδέα τῆς αἰωνιότητος εἶνε ψευδής· συλλέγεις τὰ σὰ δάκρυα καὶ τὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων σου ὅπως κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου φέρῃς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Ὑψίστου, ἀλλὰ Θεὸς δὲν ὑπάρχει. Τότε ὁ ταλαιπωρούμενος ἀπεξήρανε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπέβαλε σιγὴν εἰς τὴν σύζυγον, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τὰ τέκνα καὶ ὡς τίγρις ἐξεγερθεὶς εἶπεν εἰς τὸν κυβερνῶντα, «σὺ μὲ καταθλίβεις», εἰς δὲ τὸν παραμυθοῦντα αὐτὸν ἱερέα «σὺ ψεύδεσαι». Καὶ τοῦτο ἐπεζήτουν οἱ ἀνταγωνισταὶ τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ πίστις ἄλλοτε, ἠκολούθει λέγων ὁ Μουσσέ, ὡς ζωογόνος ὁρόσος κατήρχετο εἰς τὴν καρδίαν μου καὶ ἐνέπνεεν εἰς αὐτὴν παρηγορίαν καὶ ἀγαλλίασιν. Ἀλλὰ ποῦ μὲ ὡδήγησαν ἤδη τὰ ἐρείπια τῆς καλουμένης ἐπιστήμης! Ἐν μέσῳ τῶν ἡδονῶν ἂς ἐπικαλοῦμαι εἰς βοήθειάν μου, συναισθάνομαι τὸν θάνατον ἐν τῇ ψυχικῇ μου ἀθυμίᾳ. »

VI

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1867 εὑρέθη εἰς σταθμόν τινα τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ πτῶμα εἰκοσιπενταετοῦς νέου ἑκουσίως ριφθέντος ἐπὶ τοῦ σιδηροδρόμου κατὰ τὴν διάβασιν τῆς ἁμαξοστοιχίας. Εἰς τὸ θυλάκιόν του εὑρέθη ἐπιστολὴ ἔχουσα ὡς ἑξῆς· « Ἀγαπητὴ μήτηρ! Ἀναγνοὺς τὸ νέον μυθιστόρημα τοῦ Ζολὰ ἐπείσθην ὅτι τὸ ζῆν εἶνε ἀληθὲς αἶσχος, τὴν στιγμὴν δὲ ταύτην ἀπεφάσισα ν' αὐτοκτονήσω. Κάρολος Βαλόν».

Ἰδοὺ οἱ θριαμβοι τοῦ μυθιστορήματος τῆς νέας τῶν ὑλοφρονούντων ἐπιστήμης.

Ἔν τινι πόλει τῆς Ἰταλίας ἔζη πρότινων ἐτῶν εἰσαγγελεὺς μετὰ τῆς συζύγου καὶ μονογενοῦς δεκαετοῦς θυγατρός των. Κάλλους, ἀγχινοίας, ζωηρότητος, ὑγείας, ἡ ἀγνὴ κόρη περιεκοσμεῖτο παντὸς θελξικαρδίου πλεονεκτήματος καὶ ἐπ' αὐτῆς συνεκεντροῦντο πάντα τὰ αἰσθήματα τῶν γονέων ζώντων ἐν τῇ τρυφερότητι τῆς ἀγάπης αὐτῆς βίον εὐτυχῆ καὶ εὐδαίμονα. Σκληρὰ νόσος ἀφήρπασεν ἀπὸ τῆς γῆς τὸ κοράσιον καὶ ἔτρωσε τὰ σπλάγχνα τοῦ δυστήνου πατρὸς καὶ τῆς ἀθλίας μητρός. Οὐδὲν ἴχνος παραμυθίας ἢ ἐγκαρτερήσεως ἐπεφαίνετο εἰς τὴν καρδίαν τοῦ στενάζοντος πατρός. Ἅρμαιον τῶν ἀσεβῶν τῆς ἀθείας θεωριῶν ἐμελέτα ἀδιαλείπτως τὰ ἔργα τοῦ Λεοπάρδη καὶ κατὰ τὰς σπαραξικαρδίους ἐκείνας στιγμὰς ἐπανελάμβανεν εἰς τὴν δύστηνον σύζυγον τοὺς ἀπαισίους λόγους τοῦ ποιητοῦ τῆς ἀπογνώσεως. «Οὔτε ἐπὶ τῆς γῆς οὔτε ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπάρχει φίλος ἢ παρήγορος διὰ τὸν ἄνθρωπον, μόνη δὲ ἡ ἀπομένουσα εἰς αὐτὸν παραμυθία εἶνε τὸ

ξίφος καὶ ἡ τῆς ζωῆς ἐκμηδένισις». Τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ θανάτου ρίπτεται ἐπὶ τοῦ πτώματος τῆς θυγατρός, ἐκκενώνει εἰς τὴν καρδίαν φονικὸν πυροβόλον καὶ συνθάπτεται μετὰ τῆς κόρης. Ἡ μήτηρ διανύει φρικτὰς ἡμέρας κεκλεισμένη ἐντὸς φρενοκομείου.

Καθ' ὃν χρόνον τοιοῦτο ἐν Ἰταλίᾳ ἀνελίσσετο δρᾶμα, ὅμοιον δυστύχημα ἐνέσκηπτεν ἐπὶ τῶν συζύγων Παίρα εἰς Στρασβοῦργον. Μονογενὲς εἶχον τέκνον ἐξαισίας καλλονῆς καὶ σωματικῆς εὐεξίας, θαυμασίας δὲ ἀγχινοίας καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως. Τριῶν ἡμερῶν νόσος ἀφήρπασε τὸν θησαυρὸν τῶν γονέων, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις των ὑπῆρχεν ἐναποταμιευμένος ἕτερος πολύτιμος θησαυρός, ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα, ἡ χριστιανικὴ πίστις. Ἡ μήτηρ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ της ἀφιέρωσε τὸν βίον καὶ τὴν πλουσίαν περιουσίαν της εἰς ἔργα ἐλέους, ὁ δὲ πατήρ, ἀνὴρ γραμμάτων καὶ βαθείας ἐπιστήμης, ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν καὶ δημοσίευσιν ἔργου ὅπερ συνέγραφε ζῶντος τοῦ ἀγαπητοῦ τέκνου πρὸς ἐποικοδόμησιν καὶ θρησκευτικὴν αὐτοῦ παίδευσιν, ἀμφότεροι δὲ ἐπέζησαν ἐπὶ μακρὰ ἔτη εὐεργετοῦντες τοὺς δυστυχοῦντας, παρηγοροῦντες τοὺς θλιβομένους καὶ παραμυθούμενοι καὶ ἐγκαρτεροῦντες καὶ ἐλπίζοντες καὶ πεποιθότες ὅτι ὁ θησαυρὸς αὐτῶν ζῇ ἄλλην μακαρίαν ζωήν. Ἀκούσατε τὸν ταλαίπωρον ἀλλ' ἐγκαρτεροῦντα καὶ παραμυθούμενον πατέρα. «Τὸ πόνημα τοῦτο, ἔγραφεν εἰς τὰς πρώτας σελίδας τῆς συγγραφῆς, «Πιστεύειν καὶ λυπεῖσθαι», τὸ πόνημα τοῦτο ἐξεπόνησα διὰ σέ, ἀγαπητόν μου τέκνον· Ἤλπιζα ὅτι ἐδύνατο νὰ σὲ ὁδηγήσῃ ἐν ταῖς περιπετείαις τοῦ βίου, ἀλλ' ὁ Ὕψιστος ηὐδόκησε νὰ σὲ σώσῃ ἀπὸ τὴν πάλην καὶ ἀπὸ τὰς ὀδύνας τῆς γῆς. Μυστηριώδης νόσος ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἐξηφάνισε τὴν ἀνθηράν σου ὑγείαν καὶ συνέτριψε τὰς γλυκυτάτας ἐλπίδας μας. Τὴν ψυχὴν κατεσπαραγμένοι πρέπει νὰ ζήσωμεν ἄνευ σοῦ. Κλίνομεν τὴν κεφαλήν, θὰ ζήσωμεν χωρὶς νὰ σὲ ἴδωμεν πλέον, θὰ ἐργασθῶμεν ἄνευ τοῦ μειδιάματος τῶν γλυκυτάτων σου ὀφθαλμῶν, θὰ προσευχηθῶμεν, θὰ ἐγκαρτερήσωμεν. Ἡ ἀμφιβολία, ἡ ἀμφιβολία τῆς

ἀπελπισίας δὲν ἐκλόνισε τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ἀγάπην σου. Διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης σὺ εἰσῆλθες εἰς τὴν ἀνάπαυσιν τῆς αἰωνίου μακαριότητος. Ἐδοκίμασες τέκνον μου, τὸν πόνον σώματος. «Ὢ! πόσον ὑποφέρω, πάτερ,» μὲ ἔλεγες. Τάλας ἐγώ! Δὲν ἐδυνάμην νὰ σὲ βοηθήσω ἢ νὰ κενώσω τὸ ποτήριον τῶν πόνων σου. Ἐβασανίσθης ἀρά γε, τέκνον μου, ὅπως αἰσθανθῇς καλήτερον τὴν χαρὰν τῶν ἀγγέλων! Ἤδη σὺ θεᾶσαι τὴν ἀληθῆ δόξαν, σὺ εἶσαι πλησίον τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, σὺ ἀγαπᾷς αἰωνίαν ἀγάπην. Ἄλλοι μένουν ἐπὶ τῆς γῆς παλαίοντες καὶ ἐγκαρτεροῦντες. Ἴδε, τέκνον μου, αἱ σελίδες αὗται γεγραμμέναι ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς μνήμης σου καὶ τῆς θεοσεβοῦς καρδίας σου νὰ διαχύσωσιν ἀμυδρόν τι φῶς καὶ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν παραμυθίαν τινά. Λύτη εἶνε ἡ εὐχή μου, ἔστω αὕτη ἡ εὐλογία σου. Εὐλογητὸν τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψίστου». Ὢ! Ἀλέξανδρε Παίρα! ἀναπαύου ἐν εἰρήνῃ. Αἱ εὐχαὶ τῆς καρδίας σου εἰσηκούσθησαν. Οἱ λόγοι σου πολλῶν ἐφώτισαν διανοίας καὶ ζωηφόρον ἐπέχυσαν βάλσαμον εἰς καρδίας σπαρασσομένας ὑπὸ τῆς θλίψεως καὶ τῶν ταλαιπωριῶν.

Μὴ δὲ πλανᾶσθε νομίζοντες, ὅτι ἡ παραμυθία καὶ ἡ ἐγκαρτέρησις δύνανται νὰ ἐπέλθωσιν ἀλλοθέν ποθεν. Οὐδεὶς πλοῦτος, οὐδεμία ἐξουσία, οὐδεμία δόξα, οὐδεμία ἐπιστήμη δύναται νὰ ἐπουλώσῃ τὰς πληγὰς τῆς ὀδύνης, ὅσον ἁπλῆ παραμυθίας καὶ ἐλπίδος ἐνόρασις εἰς καρδίαν πιστεύουσαν.

Ἰδοὺ γυνὴ περιβλεπτος καὶ περιβαλλομένη δι' ὅλων τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν. Βασιλεύει ἐπὶ πολλῶν ἑκατομμυρίων οἰκούντων τὰς διαφόρους χώρας τῆς γῆς καὶ ἀγαπᾶται ὑπὸ γενναίου καὶ περιδόξου λαοῦ, εἶνε ἡ Βικτωρία τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἀλλ' ἡ ὀδύνη τὴν ἐπισκέπτεται. Προσφιλὴς καὶ ἀγαπητὸς σύζυγος ἀποθνήσκει εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του, ἀγαπητὰ τέκνα παρακολουθοῦσι τὸν πατέρα εἰς τὸν τάφον. Αἱ πληγαὶ θεωροῦνται ἀνίατοι, ἀλλ' ἡ τεθλιμμένη γυνὴ ἀποχωρεῖ ἀπὸ τὴν ἐγκόσμιον δόξαν καὶ ἀνευρίσκει τὴν παρηγορίαν ἐν τῇ καρδίᾳ της. «Ὀφθαλ-

μοί, χύσατε ἄφθονα δάκρυα, ἔγραφε κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς δοκιμασίας. Βαθεῖαι τῆς θλίψεως πληγαί, σπαράξατε τὴν καρδίαν μου. Ὢ! Πόσην αἰσθάνομαι παρηγορίαν ἀναλογιζομένη ὅτι οἱ φίλτατοί μου βλέπουσι καὶ ἐκτιμῶσι τὰ δάκρυα ταῦτα! Ἔχουσα πάντοτε τὸν νοῦν προσηλωμένον ἐπὶ τῶν πνευμάτων τῶν ἀπὸ τῆς γῆς μεταστάντων ἡ καρδία μου ἐξαγνίζεται, ἱλαρὰ δὲ καὶ ἄφατος ἡδονὴ δεσπόζει ἐπὶ τῆς καρδίας μου. Συναισθάνομαι ὅτι πᾶσαι αἱ εὐτυχίαι καὶ πάντα τὰ δυστυχήματα παρερχόμενα ὡσεὶ ὄνειρα καταδεικνύοντα τὸ ἄστατον καὶ παροδικὸν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνυψοῦσι τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς σοφίας ὅπως κρίνοντες περὶ τῆς ματαιότητος τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἀφιερῶμεν τὸ πνεῦμα εἰς τὸ αἰώνιον καὶ ἀδιάφθορον. Ὁ μὴ εἰς Θεὸν πιστεύων οὐδὲ εἰς τὴν αἰωνιότητα, φρονῶν δὲ ὅτι ὁ θάνατος συνεπιφέρει τὴν ἐκμηδένισιν τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως δὲν δύναται ν' ἀπολαύσῃ τὸ ἄφατον τῆς οὐρανίου ἡδονῆς ἐν μέσῳ σπαραξικαρδίου θλίψεως».

Μὴ δὲ πιστεύσητε ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ παίδευσις ἢ ἡ μεγαλοφυΐα καὶ οἱαδήποτε διανοητικὴ ἀνάπτυξις δύναται ν' ἀναπληρώσῃ τὰ ὑπερκόσμια συναισθήματα καὶ τὴν ἐκ τούτων πηγάζουσαν παραμυθίαν ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ταῖς δοκιμασίαις. Καὶ τίς ἀνωτέρα μεγαλοφυΐα ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ τῆς τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ; Οὐδενὸς θνητοῦ ἡ καρδία ἐτρώθη βαθύτερον ἐξ οἰκογενειακῶν συμφορῶν, καὶ ὅμως ἐπέζησεν αὐτῶν μέχρι τοῦ 83ου ἔτους ἐν ψυχικῇ γαλήνῃ, ἀρυόμενος δυνάμεις ἐκ τῆς ἀδιασείστου καὶ ἀκραδάντου πεποιθήσεώς του περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Διὰ τὸν Οὐγὼ ἡ περὶ μελλούσης ζωῆς πεποίθησις δὲν ἦτο ἐλπὶς τὴν ὁποίαν διέβλεπε διὰ τῆς ἐξαισίας διανοίας του, ἀλλὰ πραγματικότης καὶ ἀλήθεια ἀδιαφιλονείκητος καὶ πάσης ἄλλης ὑπερτέρα, ἐφ' ἧς οὐδέποτε ἡ καρδία του ἀμφεταλαντεύθη οὐδὲ ὁ νοῦς ἐπήγειρε δισταγμούς. Καὶ ὅτε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἀπέκρουε τὰ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἐνέγραφεν εἰς τὴν διαθήκην του ὁμολογίαν ἀδιασείστου

πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως, τοὺς δ' ἐπιζῶντας παρεκάλει νὰ δεηθῶσιν ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Καὶ ἤδη ἀκούσατε διὰ τίνων λόγων προέπεμπε μίαν τῶν προσφιλεστάτων ὑπάρξεων.

«Ἄγε ψυχή. Ὄνειρον ἡ σὰρξ καὶ διαλύεται, ἀλλ' ἐὰν ἡ διάλυσις εἶνε ἐκμηδένισις πρὸς τί ἡ ὕπαρξις; Τὸ ἀγαπᾶν εἶνε τὸ ζῆν πέραν τοῦ τάφου. Ἄνευ τῆς πίστεως ταύτης ἡ ἀγάπη θὰ ἦτο τιμωρία κολάσεως, ἀδύνατος δὲ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ ἐδραίωσις βαθέων καὶ ὑψηλῶν αἰσθημάτων. Ἄγε ψυχή. Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐν τῇ σκοτίᾳ μένομεν, σὺ δὲ πορεύεσαι πρὸς τὸ λυκαυγές, πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρὸς τὴν μισθαποδοσίαν. Νεότης πρὸς αἰωνιότητα, κάλλος πρὸς τὸ ἰδεῶδες, ἐλπὶς πρὸς τὴν βεβαιότητα, μαργαρίτης ἐν τῷ ὠκεανῷ, πνεῦμα πρὸς τὸν Θεόν. Ἀποδώσωμεν δικαιοσύνην εἰς τὸν θάνατον διότι δὲν εἶνε οὔτε ἐκμηδένισις οὔτε ἐνέδρα. Ἀπατᾶται ὁ διορῶν ἐν τῷ ἀνεωγμένῳ τούτῳ τάφῳ τὸ μηδέν. Ἐνταῦθα ἡ ψυχὴ ἐλευθεροῦται τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος καὶ ἀνακτᾷ τὸ μεγαλεῖόν της. Ὁ θάνατος ἅπτεται τοῦ ἀνθρώπου διττῶς, ἀποσβεννύει ἀλλὰ καὶ φωτίζει. Βλέπομεν οἱ ἐπιζῶντες τοὺς κλειομένους ὀφθαλμούς, ἀλλὰ δὲν βλέπομεν τοὺς διανοιγομένους τῆς ψυχῆς ὁρίζοντας. Ἄγε ψυχή. Ζῆσον τὴν ἀληθῆ ζωήν. Σὺ πορεύεσαι ὅπου ἀποκαλύπτεται τὸ μυστήριον τῆς σκοτίας τοῦ τάφου καὶ τοῦ φωτὸς τῆς ψυχῆς.»

VII

Μάτην ζητοῦμεν τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος καὶ τῆς ὀδύνης καὶ τὴν ἀπάλειψιν τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐνυπάρχοντος κακοῦ ἀπὸ τὴν σοφίαν τῆς ἀνθρωπότητος.

Τὰ μὲν ἔργα τῶν σκεπτικῶν καὶ τῶν ὑλοδοξούντων καὶ καταχρωμένων τῶν περὶ τοῦ ἁπτοῦ καὶ ὁρατοῦ κόσμου γνώσεών των μᾶς προτείνουν ἀνθρωπότητα ἄνευ Δημιουργοῦ· ὀστᾶ ἄνευ πνεύματος· ζωὴν ἄνευ μέλλοντος· ἠθικὴν ἄνευ βάσεως καὶ στηρίγματος· ὕπαρξιν ἄσκοπον καὶ παγετώδη ὁδηγοῦσαν ἡμᾶς εἰς

τὴν λατρείαν τῆς ὕλης, εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν, εἰς τὴν ἐκφαύλισιν τῶν χαρακτήρων καὶ εἰς τὴν ἐξαγρίωσιν. Τὰ δὲ ἔργα τῶν ἀληθῶν τῆς ἐπιστήμης ἑρμηνέων μᾶς ὁδηγοῦσι βεβαίως διὰ τῆς λογικότητος καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἠθικότητος καὶ τῆς ἀληθείας, καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐξυπηρετοῦν προάγοντα τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ βιομηχανικὴν πρόοδον, μικρὸν ὅμως συμβάλλουσι πρὸς ἠθικὴν τοῦ λαοῦ μόρφωσιν ἅτε ἀπρόσιτα εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ στερούμενα πάσης δυνάμεως ὅπως ἐπιβληθῶσιν εἰς τὴν θέλησιν, εἰς τὸ φρόνημα, εἰς τὴν καρδίαν. Ἀλλ᾽ ἡ θρησκεία δὲν ἐπιχειρεῖ τὴν λύσιν τῶν αἰωνίων προβλημάτων διὰ τῶν συνήθων τῆς διανοίας ἀμφιταλαντεύσεων καὶ διαλεκτικῶν συζητήσεων οὐδὲ τὰ παραγγέλματα τῆς ἠθικότητος ὑπαγορεύει ὡς συμπεράσματα λογικῆς ἐπεξεργασίας ἢ αὐθαιρέτου ἀνθρωπίνης διατυπώσεως. Συμβαδίζει μὲν μετὰ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τῶν θεμελιωδῶν αὐτῆς περὶ δημιουργίας καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δογμάτων, προκηρύσσει δὲ ἀληθείας ὑπερτέρας πάσης συζητήσεως ἀποκαλυφθείσας εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ εἰς τὸν ἱστορικὸν αὐτῆς βίον δι᾽ ὁρατῶν καὶ ἀναμφισβητήτων γεγονότων, τελειοποιοῦσα δὲ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν ἐπιστημονικῶν τῆς ἠθικῆς ἐπαγγελιῶν περιάπτει εἰς αὐτοὺς κῦρος καὶ ζωὴν καὶ δύναμιν καὶ ἐνισχύει ἐπὶ τέλους τὸ φρόνημα καὶ τὴν καρδίαν ἐνώπιον τῆς ὀδύνης καὶ τῶν ταλαιπωριῶν τοῦ βίου αἵτινες δὲν ἐγκαταλείπουσι τὸν ἄνθρωπον καὶ κατ᾽ αὐτὴν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος. Μάτην ἐργαζόμεθα διὰ μόνης τῆς γραμματικῆς παιδεύσεως πρὸς ἠθικὴν τοῦ λαοῦ διαμόρφωσιν, μάτην ἐκζητοῦμεν τὴν ἀνύψωσιν τοῦ καταπεσόντος φρονήματος ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς καὶ ἀπὸ τὰ νομοθετήματα, μάτην ἐργαζόμεθα πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ κράτους τοῦ καθήκοντος διὰ μέσων στερουμένων ζωῆς καὶ δυνάμεως καὶ ὑπερκοσμίου κύρους καὶ ὑπερογανικῶν πεποιθήσεων. Καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ ἱστορία μᾶς χορηγοῦσι τὴν ἀδιαφιλονείκητον ἀπόδειξιν μιᾶς ἀληθείας τὴν ὁποίαν πολλάκις ἀναγνωρίζομεν καὶ ἀνομολογοῦμεν ἀλλὰ πάντοτε παραγκωνίζο-

μεν καὶ κατὰ τὸν πρακτικὸν βίον ἀθετοῦμεν τὰς συνεπείας αὐτῆς ἔν τε τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ. Μόνη ἡ θρησκεία ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὴν δύναμιν νὰ ἀνυψώσῃ ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης τὸ καθῆκον ὑπεράνω τοῦ δικαιώματος, νὰ δημιουργήσῃ τὴν εὐθύνην παρὰ τῇ ἐλευθερίᾳ, τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν ἔν τε τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῇ κοινωνικῇ συμβιώσει, νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος καὶ δύναμιν καὶ παραμυθίαν ἐν ταῖς ὀδύναις καὶ ταλαιπωρίαις τοῦ βίου. Ἄρχοντες τὴν ἀλήθειαν ταύτην περιφρονοῦντες, παραγκωνίζοντες δὲ αὐτὴν καὶ ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ λαοῦ παιδεύσεως διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ὁδηγοῦσι τοὺς λαοὺς εἰς κοινωνικὴν ἀποσύνθεσιν, εἰς ἠθικὴν ἔκλυσιν καὶ εἰς ἐθνικὴν κατάπτωσιν καὶ καταστροφήν. Πατὴρ δὲ μὴ ἐργαζόμενος πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ εὐγενεστάτου καὶ σπουδαιοτάτου τῶν αἰσθημάτων τῶν ἰδίων τέκνων, ἀποστερῶν δ᾽ αὐτὰ πολυτιμοτάτου ἠθικοῦ θησαυροῦ, κακῶς ἐξυπηρετεῖ τὰ πρὸς αὐτὰ αἰσθήματα στοργῆς καὶ ἀγάπης. Καὶ οὐδεὶς τῶν γονέων δύναται προφασιζόμενος νὰ εἴπῃ ὅτι ἐλλείπουσι τὰ πρὸς θρησκευτικὴν διαμόρφωσιν μέσα καὶ οἱ κατάλληλοι πρὸς τοῦτο διδάσκαλοι, διότι οὐδὲν εὐκολώτερον τῆς ἀναπτύξεως καὶ κραταιώσεως τοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παιδὸς ἐμφύτου τῆς θεοσεβείας συναισθήματος. Τὸ παιδίον ἀκοῦον τὴν μητέρα αὐτοῦ ἀποδίδουσαν εὐλογίας εἰς τὸν Ὕψιστον ἐπὶ πάσης εὐτυχοῦς ἢ δυστυχοῦς οἰκογενειακῆς περιστάσεως, παρατηρῶν τοὺς γονεῖς προσερχομένους εἰς τὸν τόπον τῆς κοινῆς προσευχῆς καὶ ἐπιδιδομένους εἰς ἔργα ἐλέους καὶ εὐποιΐας πρὸς πλήρωσιν τῶν θείων ἐντολῶν, ζῶν ἐν μέσῳ θεοσεβοῦς οἰκογενειακῆς ἀτμοσφαίρας, διαπλάσσεται ἐν τῇ ὑπερκοσμίῳ καὶ θρησκευτικῇ ζωῇ πρὸ πάσης δογματικῆς καὶ κατηχητικῆς διδασκαλίας. Ἡ θρησκεία δὲν εἶνε ἐπιστήμη ἀλλὰ ζωή, αἴσθημα καὶ πρᾶξις, εἰς δὲ τὰς ψυχὰς τῶν παιδίων οὐδὲν ἰσχύει μετὰ μείζονος εὐκολίας ἅμα καὶ βαθύτητος ὅσον οἱ λόγοι, αἱ πράξεις καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῶν γονέων καὶ τῶν ἐπιμελουμένων τὴν ἀνατροφὴν αὐτῶν διδασκάλων. Ὡς ἀκτὶς ἡλίου φωτίζει σκοτεινὴν

κοιλάδα οὕτω ὁ θρησκευτικὸς τῶν γονέων καὶ ἠθικὸς βίος ἐπιλάμπει εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ παιδὸς καὶ προπαρασκευάζει τὴν ἀφομοίωσιν πάσης περαιτέρω διδασκαλίας τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων τῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικότητος. Παρατηρήσατε τὸ δένδρον καὶ τὰ λοιπὰ ἐνόργανα ὄντα. Ἔχουσι μὲν ἐν ἑαυτοῖς μυστηριώδη δύναμιν συντηροῦσαν τὴν ὀργανικὴν αὐτῶν ζωὴν καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου σπέρματος ἐπενεργοῦσαν καὶ μεταβάλλουσαν καὶ τροποποιοῦσαν αὐτὴν μέχρι καρποφορίας καὶ πολυετοῦς βλαστήσεως, ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη παραλύεται ἢ ἀπονεκροῦται καὶ ἐξαφανίζεται ἐὰν μὴ τὰ περιστοιχοῦντα στοιχεῖα δὲν συμπράττωσι μετ' αὐτῆς ἐναρμονίως ἢ ἐὰν ἡ σύμπραξίς των εἶνε ἐλαττωματικὴ ἢ νοσώδης. Ὁ ἀήρ, αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες, θερμοκρασία διάφορος ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ ἐνοργάνου σώματος, πρέπει νὰ συνεργασθῶσι μετὰ τῆς μυστηριώδους ὀργανικῆς ἢ ζωϊκῆς δυνάμεως πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς βλαστήσεως ἢ πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς. Οὕτω καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον, ὁ ἄνθρωπος φέρει μὲν μεθ' ἑαυτοῦ τὴν ἔμφυτον θρησκευτικὴν ῥοπήν, ἀλλ' ὅπως αὕτη ἀναπτυσσομένη ἀποφέρῃ τοὺς ἠθικοὺς καὶ κοινωνικοὺς αὐτῆς καρπούς, ὅπως ἐνισχύσῃ τὰ καθήκοντα τῆς πειθαρχίας καὶ εὐποιΐας καὶ νηφαλιότητος, καταστῇ δὲ δύναμις παραμυθίας καὶ ἐγκαρτερήσεως ἐν μέσῳ τῆς ὀδύνης καὶ ἀνυψώσεως φρονήματος ἔν τε ταῖς εὐτυχίαις καὶ ταῖς δυσπραγίαις, δέον πρῶτον μὲν νὰ ἀναπτυχθῇ διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν γονέων ἀπὸ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς νηπιότητος, εἶτα δὲ νὰ ἐνισχυθῇ καὶ κραταιωθῇ διὰ τῶν δογμάτων τῆς πίστεως καὶ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ διὰ τῆς ἀδιαλείπτου μετὰ τοῦ θείου συγκοινωνίας ἐν τῇ ἐξωτερικῇ λατρείᾳ. Ἀλλὰ καὶ τὴν στοιχειώδη ταύτην καὶ ὅλως πρακτικὴν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ προπαρασκευὴν γονεῖς τε καὶ διδάσκαλοι παραμελοῦν, θεωροῦντες τὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος ὡς ὅλως πάρεργα καὶ ἐπουσιώδη, οὕτω δὲ τὰ τέκνα μας εἰσέρχονται εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον ψελλίζοντα μὲν ξένην τινὰ γλῶσσαν ἐπιτήδεια δὲ κατὰ τὴν ἐπιδεικτικὴν τῶν

τρόπων συμπεριφοράν, στερούμενα ὅμως τῆς βάσεως καὶ τοῦ στερροῦ τῆς ζωῆς κρηπιδώματος, τῆς δυνάμεως τοῦ ἐνθέου φρονήματος τοῦ ἐνισχύοντος ἀφ' ἑνὸς τὸ ἠθικὸν συναίσθημα κατὰ τὴν πάλην τῶν παθῶν καὶ τῶν σωματικῶν ὀρέξεων, ἐπιβάλλοντος δὲ ἀφ' ἑτέρου ὡς καθῆκον τὴν ἐργασίαν, τὴν κοινωνικὴν πειθαρχίαν, τὸ σέβας εἰς τοὺς νόμους, χορηγοῦντος παραμυθίαν καὶ ἐγκαρτέρησιν ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ παριστάνοντος ὡς ὑπέρτατον τοῦ βίου σκοπὸν τὸ ζῆν ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ εὐποιΐᾳ καὶ τὸ θνήσκειν ἐν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἐλπίδι. Κορέσαντα δὲ ἀπὸ τῆς νεότητός των τὰς ὀρέξεις καὶ ἐπιθυμίας των, μὴ ἐπιδιώκοντα οὐδένα εὐγενέστερον καὶ ἀνώτερον σκοπόν, ἄνευ πεποιθήσεων ὑπερκοσμίων δυνάμεων καὶ ἄνευ ἐλπίδων ὑπάρξεως πέρα τοῦ τάφου, στερούμενα παντὸς ἐνθουσιασμοῦ γηράσκουσιν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἡλικίας. Πλοῖα ἀνερμάτιστα διαπλέουσιν ἐν τῷ πελάγει ψευδῶν διδασκαλιῶν ναυαγοῦντα κατὰ τὴν πρώτην κοινωνικὴν ἢ οἰκογενειακὴν καταιγίδα ἢ γενόμενα ἔρμαιον παντὸς ἐλαττώματος φθείρουσι τόν τε σωματικὸν καὶ ἠθικὸν βίον. Διότι ἡ θρησκεία δὲν εἶνε μόνον ἡ ἀλήθεια ἡ ἄγουσα εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν ὁδός, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλέστατος ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης ὁδηγὸς ἄνευ τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος πελαγοδρομεῖ ἐν τῷ ὠκεανῷ τοῦ σκότους ἄνευ πυξίδος καὶ ἄνευ ἀστέρος. Ὅπου ἂν παύσῃ ἡ ζωογόνος τῆς θρησκείας πηγὴ ἐκπέμπουσα φῶς πρὸς διαφώτισιν τῶν αἰωνίων προβλημάτων, δύναμιν κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντος καὶ παραμυθίαν ἐν τῇ πεποιθήσει τῆς αἰωνιότητος, δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μικρὸν ἐξωτερική τις εὐπορία καὶ εὐμάρεια, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ταχέως θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ ἔκλυσις τῶν δημοσίων ἠθῶν ἐν δὲ τῷ οἰκογενειακῷ ἡ ἀπόγνωσις ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ταῖς δυσπραγίαις.

VIII

Οἴμοι ! Καὶ τοῦ πιστοῦ ἡ καρδία ἀλγεῖ καὶ σπαράσσεται. Καὶ ὁ πιστὸς ὑπῆρξε θῦμα τῆς ἀδικίας καὶ τῆς συκοφαντίας, καὶ ἡ

πενία τὸν ἐπισκέπτεται καὶ αἱ νόσοι τὸν καταθλίβουσι καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἀνοίγονται οἱ τάφοι τῶν φιλτάτων. Ἀλγεῖ καὶ ἡ καρδία τιτρώσκεται, ἀλλ' ἐν τῇ ὀδύνῃ ἐγκαρτερεῖ καὶ θλιβόμενος ἐλπίζει καὶ εὐλογεῖ. Καὶ ὅτε ἐπέστη ἡ ἡμέρα τῆς μεγάλης δοκιμασίας τὸ δὲ ἄλγος κατακτῆσαν καρδίαν, ἄλλοτε εὐδαίμονα, μετέτρεψεν εἰς ἄβατον ἐρημώσεως ἄβυσσον, μία μόνη δύναμις ἐστήριξε τὸν ἐν τῇ βαρυαλγεῖ πάλῃ κλυδωνιζόμενον καὶ ἀπέτρεψε ψυχικὴν ἐκμηδένισιν ἀπογνώσεως καὶ ἀπελπισίας. Ἡ πίστις εἰς τὴν σοφίαν καὶ μακροθυμίαν τοῦ Δημιουργοῦ. Πίστις γνώσεως καὶ καρδίας, πάσης μὲν προλήψεως καὶ δεισιδαιμονίας ἀπηλλαγμένη, συμβαδίζουσα δὲ μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας καὶ κοινωνικῆς προόδου. Πίστις ἀδιάσειστος τοῦ δόγματος τῆς δημιουργίας, τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως.

Ἀλλ' ἡ πίστις αὕτη εἶνε τὸ ἐξαγόμενον καὶ τὸ τελευταῖον συμπέρασμα εἰς ὃ καταλήγουσιν αἱ περὶ δημιουργίας καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις καὶ φιλοσοφικαὶ ἀλήθειαι. Τοῦ Βύχνερ δημοσιεύσαντος διατριβὴν πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ δόγματος τῆς μελλούσης ζωῆς πέμψαντος δ' αὐτῆς ἀντίτυπον πρὸς τὸν ἐπιφανῆ φυσιοδίφην Χίρν, τὸν πλουτίσαντα τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας διὰ τῶν περὶ θερμοδυναμικῆς μελετῶν καὶ ἀνακαλύψεών του, ὁ περικλεὴς οὗτος καθηγητὴς τῶν χημικῶν καὶ ἀστρονομικῶν ἐπιστημῶν ἔγραφε πρὸς τὸν Βύχνερ· «Διὰ τὸν ἀποδεχόμενον τὴν ὕπαρξιν Θεοῦ καὶ Δημιουργοῦ τοῦ παντὸς ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς εἶνε συνέπεια φυσικὴ καὶ ἀναγκαία. Εἶνε ἀράγε ἀνάγκη νὰ σᾶς εἴπω ὅτι οὐδ' ἐπὶ ἑνὸς καὶ μόνου τῆς διατριβῆς σας ἐσμὲν σύμφωνοι ; Διὰ τῆς ὕλης, διὰ τοῦ ἠλεκτρισμοῦ, διὰ τοῦ φωτός, διὰ τῆς θερμότητος δύνασθε νὰ νοήσητε τὴν ὀργάνωσιν μηχανῆς ἀλλ' οὐδέποτε ὄν διανοούμενον καὶ συναισθανόμενον. Περὶ δὲ τῆς ὑπάρξεως Δημιουργοῦ, ἡμεῖς οἱ φυσιοδίφαι δὲν δυνάμεθα νὰ προτείνωμεν μαθηματικὴν ἀπόδειξιν ἀλλ' ἐξισοῦται πρὸς ταύτην ἐπακριβῶς ἡ ἀπόδειξις ἣν χορηγεῖ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη περὶ τῆς μὴ προαιωνίου τῆς ὕλης ὑπάρξεως καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως πνευματικῶν δυνάμεων ἐπὶ τῆς ὕλης ἐπενεργουσῶν. Ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν γινώσκει περὶ τῶν μετὰ θάνατον, ἀλλ' ἀποκρούει ὁριστικῶς τὸν μηδενισμόν. Εἰς δύναμιν πνευματικὴν βεβαιοῦσαν, ἐγὼ αἰσθάνομαι, ἀγαπῶ, σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω, ἡ ἐπιστήμη λέγει, «σὺ ὑπάρχεις, σὺ εἶ ἄφθαρτος.» (α)

Μετὰ τῶν Βύχνερ καὶ Χέκελ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν καὶ ἡ συζήτησις αὐτὴ περὶ μελλούσης ζωῆς θὰ ἦτο παραλογισμός. Ὁ σκεπτικὸς Κὰντ ἐστήριξε τὴν ἀπόδειξιν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἐπὶ τῆς μόνης πραγματικότητος ἐφ' ἧς ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια δύναται νὰ ἐπαναπαυθῇ, ἐπὶ τῆς ἰδέας τοῦ *καθήκοντος*. Ἀλλ' οἱ ὑλοφρονοῦντες δοξάζοντες ὅτι τὸ καθῆκον εἶνε κενὴ λέξις μὴ ἀνταποκρινομένη εἰς πνευματικὴν πραγματικότητα τίνα δύνανται ν' ἀποδώσωσι σπουδαιότητα εἰς τοιαύτην ἀπόδειξιν ; Ὁ Γκιζῶτος εἰς τὰς περιωνύμους μελέτας του ἀναλύων τὴν γένεσιν τῶν περὶ ἀθανασίας καὶ ἀναστάσεως ἰδεῶν ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος βλέπων πανταχοῦ τὸν θάνατον διαδεχόμενον τὴν ζωὴν δὲν θὰ ἐδύνατο νὰ συλλάβῃ οὐδὲ νὰ διαμορφώσῃ αὐτὰς ἐὰν ὁ Δημιουργὸς δὲν ἐθετοεῖς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τὴν πρὸς τοῦτο ἱκανότητα. Ἀλλὰ τίνα δύνανται ν' ἀποδώσωσι σημασίαν εἰς τὴν ἀπόδειξιν ταύτην οἱ τὴν δημιουργίαν ἀπαρνούμενοι καὶ φρονοῦντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε μηχάνημα καταγόμενον ἀπὸ τὴν ἀνόργανον ὕλην; Ὁ περικλεὴς Ζουφροὰ ἀνήγειρε μέγα φιλοσοφικὸν οἰκοδόμημα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς θεμελιώσας αὐτὸ ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας τοῦ ἀνθρώπου βουλήσεως καὶ ἐπὶ τῆς εὐθύνης τῶν πράξεών του. Ἀλλ' ὁ Χέκελ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ὁμοφρονοῦντες ἀρνοῦνται τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, ἀρνοῦνται τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως ἐν ᾧ ζῶσι καὶ ἐργάζονται καὶ δι' οὗ διαδίδουσι

(α) Ἡ μέλλουσα ζωή. Ὑπὸ Χίρν. Εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1890 συμπεριελήφθη καὶ ἡ πρὸς τὸν Βύχνερ ἐπιστολὴ τῆς 10ης Ἰουλ. 1889.

τὰς οἰκτρὰς δοξασίας των. Καὶ ἰδοὺ τίνος ἕνεκεν αὐστηρὸν ἐπιβάλλεται καθῆκον εἰς τοὺς ἀποκρούοντας τὰς ἀπαισίας θεωρίας νὰ ἐργασθῶσι πάσῃ δυνάμει ὅπως προασπίσωσι τὴν συνείδησιν τῆς νεότητος ἀπὸ τὰς ὑλιστικὰς δοξασίας ὅλως ἀσυμβιβάστους μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ καθήκοντος, τῆς ἠθικῆς εὐθύνης καὶ τοῦ κύρους τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐν τῇ πεποιθήσει τῆς αἰωνιότητος. Ὁ διαμορφώσας στερρὰς πεποιθήσεις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ τῆς πνευματικῆς καὶ ἐλευθέρας αὐτοῦ ὑποστάσεως, διαβλέπει τὴν μέλλουσαν ζωὴν ὡς κατεῖδον πάντες οἱ μεγαλοφυεῖς νόες τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπὸ τοῦ Σωκράτους μέχρι τοῦ Βίκτωρος Οὐγώ, ἀνεξαρτήτως παντὸς θρησκευτικοῦ δόγματος. «Οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς τὸ ἄϋλον καὶ ἄφθαρτον τῆς ψυχῆς δὲν παρεστάθησαν κατὰ τὸν θάνατον μεγαλοφυοῦς ὑπάρξεως, ἀλλ' ἐγὼ παρέστην, ἔγραφεν ὁ διαπρεπὴς Ἀρσένιος Χουσαί. Ποσάκις δὲν ἤκουσα τὸν Οὐγὼ προκηρύσσοντα καὶ διδάσκοντα τὰ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς! Ἑσπέραν τινὰ ἐφαίνετο κοιμώμενος ἀλλ' αἴφνης ἐγείρει τὴν κεφαλὴν καὶ ἀνοίγει τοὺς ἔτι σπινθηροβολοῦντας ὀφθαλμούς. «Δὲν κοιμῶμαι, εἶπεν, ἀλλ' ἀκούω τί λέγεται πέριξ ἐμοῦ καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου τί λέγεται ὑπεράνω ἡμῶν. Πάντα εἶνε φωτεινὰ ἐντὸς τῆς ἐμῆς κεφαλῆς, ἡ γῆ μὲ χορηγεῖ ἔτι τοὺς χυμοὺς αὐτῆς ἀλλ' οὐράνιον φῶς ἄλλων κόσμων ἀκτινοβολεῖ ἐν τῷ πνεύματι. Σεῖς ἴσως πιστεύετε ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε τὸ ἐξαγόμενον ὀργανικῶν καὶ σωματικῶν κινήσεων καὶ λειτουργιῶν, ἀλλὰ πῶς ὁ νοῦς εἶνε φαεινότερος τὴν στιγμὴν ταύτην ὅτε ἐκλείπουσιν αἱ δυνάμεις τοῦ σώματος; Χειμὼν βαρὺς ἐνέσκηψεν ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς σαρκός, ἄνοιξις δ' αἰωνία διατηρεῖται εἰς τὴν ψυχήν μου. Ἐφ' ὅσον προσεγγίζω εἰς τὸ τέλος ἐπὶ τοσοῦτον διακρίνω εὐκρινέστερον τὰς οὐρανίας ἁρμονίας. Ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα ἔγραφον τὰς ἰδέας μου. Ἱστορία, φιλοσοφία, θρύλοι, παραδόσεις, ᾠδαί, ἐπὶ παντὸς τοῦ ἐπιστητοῦ ἐνέκυψα, ἀλλὰ δὲν ἐξήντλησα τὸ χιλιοστὸν μέρος τοῦ ἐν ἐμοὶ πνευματικοῦ βίου. Ἐντὸς τοῦ τάφου δὲν θὰ εἴπω ἔπαυσα ζῶν, ἀλλ' ἐτελείωσα τὴν ἡμέραν μου διότι ἡ

νέα ἄρχεται τὴν ἐπιοῦσαν. Ὁ τάφος δὲν εἶνε τέλος, εἶνε ἁπλῆ διάβασις.» (α)

Οὐχὶ πάντες εἰσὶ πεπροικισμένοι διὰ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτους ἢ τοῦ Πλάτωνος ὅπως διὰ τῆς λογικῆς ἀκριβώσωσι τὴν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀλήθειαν, οὐδὲ κάτοχοι τῆς ἀπεράντου ἐπιστημονικῆς γνώσεως τοῦ Κοπερνίκου, τοῦ Γαλιλαίου ἢ τοῦ Χίρν, ὅπως γνωρίζωσιν ὅτι δύναμις ἄϋλος καὶ πνευματική, ὡς ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή, εἶνε κατ' ἀνάγκην καὶ ἄφθαρτος. Οὐχὶ πάντες δύνανται δι' ὑπερβατῶν σκέψεων καὶ μεταφυσικῶν θεωρημάτων νὰ ἐξαγάγωσι τὴν περὶ μελλούσης ζωὴν ἀλήθειαν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὅλως δ' ἐξαιρετικὰ εἶνε τὰ ἔξοχα καὶ μεγαλοφυῆ πνεύματα τὰ ἐνορῶντα τὴν αἰωνιότητα καὶ ἀκροώμενα τὰς οὐρανίας ἁρμονίας ὡς τοῦ Φραγκλίνου, τοῦ Λεϊβνιτίου ἢ τοῦ Βιρών. Ἀλλὰ παντες οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες ἀποδέχονται ὡς ἀπόλυτον ἀλήθειαν τὰ περὶ δημιουργίας καὶ προορισμοῦ καὶ ἀθανασίας τοῦ ἀνθρώπου δόγματα, ἀνεξαρτήτως πάσης ἐπιστημονικῆς ἢ μεταφυσικῆς ἐπεξεργασίας. Τῆς δὲ πίστεως τὰ δόγματα ἀνελίσσοντα τὴν ἔμφυτον τοῦ ἀνθρώπου θρησκευτικὴν συνείδησιν διαφωτίζουσιν ὁμοῦ καὶ ἐνισχύουσιν αὐτὴν καὶ μεταβάλλουσιν εἰς δύναμιν πανσθενῆ καὶ ἀπροσμάχητον ἐπενεργοῦσαν ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως. Μακάριοι οἱ λαοὶ οἱ διατηροῦντες ἀκμαίαν καὶ ἀλώβητον τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανικοῦ φρονήματος καὶ ἐπ' αὐτοῦ θεμελιοῦντες τὴν ἠθικὴν παίδευσιν τῆς νεότητος, ἐξαγνίζοντες δ' ἐν αὐτῷ τὰς σχέσεις τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου.

(α) Evenement 2. Ἰουνίου 1885. Arsène Houssaie.

Τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐκτυπουμένου ἠγγέλθη ὁ θάνατος τοῦ Ταίν, ἐξόχου παρατηρητοῦ τῶν κοινωνικῶν γεγονότων κατόχου δ' ἐμβριθῶν καὶ ἀπεράντων πειραματικῶν γνώσεων. Σπουδάσας

τὸ πρῶτον τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, ἐπεδόθη ἀκολούθως εἰς ἱστορικὰς καὶ κοινωνικὰς μελέτας ἐφαρμόζων εἰς αὐτὰς τὴν μέθοδον τῶν ἀκριβῶν καὶ πειραματικῶν ἐπιστημῶν. Δοξάζων, νέος ἔτι ὤν, ὅτι τὰ νοητικὰ καὶ ἠθικὰ φαινόμενα ἤρτηνται ἀπὸ χημικὰς καὶ φυσικὰς τῆς ὕλης κινήσεις καὶ μεταβολάς, παραγόμενα ὡς ἡ *ζάχαρις* ἢ τὸ *βιτριόλιον*, μοιρόπιστος δὲ καὶ σκεπτικὸς μηδόλως ἀποδεχόμενος τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως, ἀπέδιδε τὰς πονηρὰς ἢ ἐναρέτους πράξεις καὶ πάντα τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιέχοντος καὶ τῶν μηχανικῶν καὶ μοιραίων νόμων. Ὡς ἐκ τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν ὑλιστῶν ἐὰν συγχρόνως δὲν ἐπηγγέλλετο καὶ ἄλλας ἀρχὰς μηδόλως συναδούσας πρὸς τὰς ὑλιστικὰς δοξασίας. Ἐφ' ὅσον δὲ προέβαινεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ πειραματικὴν μελέτην τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τῶν κοινωνικῶν γεγονότων ἐπὶ τοσοῦτον ηὐρύνετο ὁ κύκλος τῆς ἀντιθέσεως καὶ τοῦ ἀσυμβιβάστου τῶν θεωρημάτων τῆς ὑλοδοξίας μετὰ τῶν ἐξαγομένων τῶν ἰδίων αὐτοῦ παρατηρήσεων, κατέπληξε δὲ πάντας τοὺς περὶ πὰ θεῖα ἐλευθεροφρονοῦντας καὶ συγκαταλέγοντας τὸν Ταὶν μετ' αὐτῶν ἡ δημοσίευσις τοῦ σπουδαιοτέρου τῶν ἔργων του, τὸ «περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Συγχρόνου Γαλλίας», ἐν ᾧ ἀνεδείχθη ἄκαμπτος καὶ ἀμείλικτος ἐπικριτὴς καὶ κατήγορος κατὰ τῶν ἐπιχειρησάντων τὴν ἐκκλησιαστικὴν καταδίωξιν καὶ τὴν διασάλευσιν τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων. Κατανοήσας δ' ἐπὶ τέλους τὸν ἄρρηκτον σύνδεσμον τὸν συνδέοντα τὴν κοινωνικὴν πρόοδον καὶ εὐεξίαν μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν πληρεστάτην ἁρμονίαν τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας μετὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πνεύματος καὶ ἀποσκιρτήσας ἀπὸ πᾶσαν ὑλιστικὴν ἢ πανθεϊστικὴν δοξασίαν ἀπεδέξατο τὸν θεῖσμὸν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Καὶ δὲν ἐπέστρεψε μὲν εἰς τὸν καθολικισμὸν ἐξ οὗ εἶχεν ἀποσπασθῇ, ἀλλ' ἀσπασθεὶς τὸν προτεσταντισμὸν διέταξε διὰ τῆς διαθήκης του, γεγραμμένης δέκα τέσσαρα ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου του, νὰ παραστῇ εἰς τὴν κηδείαν του καὶ

ψάλῃ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν πρεσβύτερος ἐκ τῶν διαμαρτυρουμένων.

Τὴν 24 Φεβρουαρίου 1893 ἐμβριθὲς ἐδημοσιεύθη ἄρθρον περὶ Ταὶν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις δημοσιευόμενον περιοδικὸν «Ἐφημερὶς» εἰς ὃ ἀναγινώσκονται τὰ ἑξῆς. «Σήμερον ἐν Γαλλίᾳ παρατηρεῖται αἰσθητοτέρα τις ἀντίδρασις ἐναντίον τῶν μοιρολατρικῶν δοξασιῶν τοῦ Ταὶν καὶ ἄρνησις τῆς ἐπιστήμης οἵαν ἐκεῖνος ἤθελε». Ἀλλ' αἱ κατὰ τὸν ἑπόμενον μῆνα γενόμεναι δημοσιεύσεις τῆς διαθήκης τοῦ Ταὶν καὶ διαφόρων χωρίων τοῦ ἡμερολογίου του καὶ ἀνεκδότων ἔργων του καταδεικνύουσιν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος μεταγνώσας καὶ καταδικάσας τὰς σκεπτικὰς δοξασίας του ἐπρέσβευεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶνε ὁ μέγας παράγων τῆς προόδου καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ φρονήματος ἐν τῇ κοινωνίᾳ. «Γυνή τις, ἔγραφεν ὁ Ταὶν, ἔλεγεν ἐνώπιόν μου ὅτι ὁ σύζυγός της θὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ῥώμην ὅπως ζητήσῃ τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Πάπαν ν' ἀσπασθῇ τὸν προτεσταντισμόν.» Ἀλλ' ἐγώ, ἠκολούθει γράφων, δὲν θὰ ζητήσω τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν Πάπαν ἀλλ' ἀπὸ ἐμὲ αὐτόν, ἀπὸ τὸν Ταὶν οἷος ἤμην πρὸ εἴκοσι ἐτῶν. Ἐδόξαζον τότε ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία ἐκπορεύονται ἀπὸ ἀντιθέτους πηγὰς καὶ ὅτι πᾶσα καταβαλλομένη προσπάθεια συμβιβασμοῦ ἔσεται καθαρὰ ματαιοπονία. Ἀλλ' ἤδη προχωρῶν κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς πορείαν μου δίδω τὴν ἀπόλυτον ἔγκρισίν μου εἰς ἓν θρήσκευμα (mon suprême temoignage à une religion). Δεν παραδέχομαι τὸν καθολικισμὸν διότι δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸ ἄτομον ἱκανὴν ἐλευθερίαν πρὸς ἐπεξήγησιν τοῦ παντός. Θ' ἀποθάνω εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας τῶν διαμαρτυρουμένων.» — Τί λέγουσιν ἤδη οἱ ἐν Ἑλλάδι θαυμασταὶ τοῦ Ταὶν οἱ δοξάζοντες ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἰδέα δὲν συμβιβάζεται μετὰ τῆς ἐπιστήμης; Τί λέγουσιν ἐπὶ τοιαύτῃ μεταγνώσει οἱ καθηγηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ὅσοι διδάσκουσιν ὅτι ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ἀνεπιστήμονες καὶ ὀπισθοδρομικοὶ συντάσσονται πρὸς τὰ χριστιανικὰ δόγματα; Ἐπιθυμοῦσιν ἆρά γε

ν' ἀκούσωσι χρίσεις εὐκρινεστέρας τοῦ διδασκάλου τῆς θετικῆς φιλοσοφίας; Ἰδοὺ περατοῦμεν τὴν συγγραφὴν ταύτην διὰ τῶν λόγων τοῦ Ταίν. «Ὁ *χριστιανισμὸς εἶνε πάντοτε διὰ τετρακόσια ἑκατομμύρια ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων τὸ ζεῦγος τῶν μεγάλων πτερύγων δι' ὧν μόνον ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ὑπερυψωθῇ ὑπεράνω ἑαυτοῦ, ὑπεράνω τοῦ πνιγηροῦ ὁρίζοντος καὶ τοῦ ἕρποντος βίου του. Ὁ χριστιανισμὸς ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἐγκαρτερήσεως καὶ τῆς ἐλπίδος εἰς τὴν ψυχικὴν γαλήνην, συναντᾷ δ' αὐτὸν διὰ τῆς σωφροσύνης μέχρι τοῦ ὁρίζοντος τῆς ἀγαθότητος, τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς θυσίας. Πανταχοῦ καὶ πάντοτε πρὸ χιλίων ὀκτακοσίων ἐτῶν ἡ ἐκκοπὴ τῶν πτερύγων καὶ ἡ ἁπλῆ αὐτῶν ἐξασθένισις ἐπήνεγκε τὴν κατάπτωσιν τῶν οἰκογενειακῶν καὶ δημοσίων ἠθῶν*». (Ὅρα τὰ δημοσιευθέντα χωρία ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Ταίν εἰς Φιγαρὼ 25 Μαρτίου 1893. — Νεκρολογία τοῦ Ταίν ὑπὸ Χολλὰρδ — «Χριστιανικὴ Ἐπιθεώρησις τῶν Παρισίων» ἔτος 1893, σελ. 315).

ΤΕΛΟΣ